

GENEROLO JONO ŽEMAIČIO LIETUVOS KARO AKADEMIJA
KAUNO TECHNOLOGIJOS UNIVERSITETAS
KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

Eglė KAVOLIŪNAITĖ-RAGAUSKIENĖ

**VISUOMENĖS DALYVAVIMAS FORMUOJANT ŠEIMOS
POLITIKĄ LIETUVOJE**

Mokslo daktaro disertacija
Socialiniai mokslai, politikos mokslai (02S)

Kaunas, 2017

UDK 364.4-055.2(474.5)
Ka-661

Moksloto daktaro disertacija rengta 2012-2016 metais Vytauto Didžiojo universitete pagal Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijai, Kauno technologijos universitetui, Klaipėdos universitetui ir Vytauto Didžiojo universitetui 2011 m. birželio 8 d. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymu Nr. V-1019 suteiktą doktorantūros teisę.

Mokslinis vadovas: prof. habil. dr. Šarūnas Liekis (Vytauto Didžiojo universitetas, socialiniai mokslai, politikos mokslai 02 S)

Mokslinis konsultantas: prof. dr. Beat Fux (Universitat Salzburg, socialiniai mokslai, sociologija – 01S).

ISBN 978-609-467-265-1

TURINYS

LENTELIŲ, PAVEIKSLŲ IR PRIEDŲ SĄRAŠAS	5
ĮVADAS	6
1. Teorinis modelis	23
1.1. Visuomenės dalyvavimas ir politinis procesas: teorinės modelio formulavimo prielaidos	23
1.1.1. Ribotai racionalaus ir inkrementinio politikos proceso modelių taikymo galimybės analizuojant visuomenės dalyvavimą formuojant šeimos politiką	25
1.1.2. Formalus ir neformalus visuomenės dalyvavimas formuojant šeimos politiką: analizės galimybės pagal institucionalizmą perspektyvas	27
1.2. Tyrimo modelio elementai	33
1.2.1. Visuomenės dalyvavimo prielaidos	33
1.2.1.1. Vidinis visuomenės įgalinimas	34
1.2.1.2. Išorinis įgalinimas	46
1.2.1.3. Valstybės institucijos	48
1.2.1.4. Visuomenės organizacijos	49
1.2.2. Visuomenės dalyvavimo viešojoje politikoje įgyvendinimo praktika	49
1.3. Tyrimo modelio elementų apjungimas	50
2. Empirinio tyrimo dizainas ir metodologija	52
3. Empirinio tyrimo rezultatai	59
3.1. Šeimos politikos formavimo procese dalyvaujančios centrinės valstybės institucijos	59
3.2. Išorinis reguliacinis įgalinimas	70
3.2.1. Politinės darbotvarkės formavimas	71
3.2.2. Teisė dalyvauti svarstant galimas sprendimo alternatyvas	79
3.2.3. Visuomenės dalyvavimas priimant sprendimus	88
3.2.4. Išorinio reguliacinio įgalinimo apibendrinimas	92
3.3. Šeimos politikos srityje veikiančios nevyriausybinių organizacijos	94
3.4. Išorinis finansinis įgalinimas	103
3.5. Praktinis visuomenės dalyvavimo formuojant šeimos politiką įgyvendinimas	115
3.5.1. Visuomenės dalyvavimas formuojant šeimos politiką atskiruose politikos formavimo proceso etapuose	115
3.5.1.1. Politinės darbotvarkės formavimas	116
3.5.1.2. Visuomenės dalyvavimo įgyvendinimas svarstant sprendimų projektus ir jų alternatyvas	136
3.5.1.3. Visuomenės dalyvavimo formuojant šeimos politiką įtaka priimant sprendimus	142
3.5.2. Atvejo studija: Valstybinės šeimos politikos koncepcijos rengimas, svarstymas ir priėmimas	151
3.5.2.1. Darbo grupės Valstybinės šeimos politikos koncepcijos projektui parengti	

formavimas ir jo kontekstas	153
3.5.2.2. Darbo grupės Valstybinės šeimos politikos koncepcijai rengti darbas ir visuomenės atstovų dalyvavimas jame	158
3.5.2.3. Projekto svarstymas ir priėmimas Seime	163
3.5.3. Atvejo studija: peticijos dėl mokesčių lengvatų šeimoms	180
3.5.3.1. Peticijų rengėjas: Nacionalinio aktyvių mamų sambūris	180
3.5.3.2. Peticija dėl papildomo neapmokestinamojo pajamų dydžio už auginamus vaikus padidinimo	181
3.5.3.3. Peticija dėl Išmokų vaikams įstatymo pakeitimo	190
4. Tyrimo modelio, tyrimo dizaino tinkamumas ir tyrimo rezultatai mokslinės diskusijos kontekste	194
4. 1. Tyrimo modelio tinkamumas visuomenės dalyvavimo formuojant šeimos politiką trukdžių ir galimybių analizei	194
4. 2. Tyrimo dizaino tinkamumas siekiant atskleisti visuomenės dalyvavimo trukdžius ir galimybes formuojant šeimos politiką	201
4.3. Tyrimo rezultatai mokslinės diskusijos kontekste	203
IŠVADOS	214
PASIŪLYMAI DĖL TOLESNIŲ TYRIMŲ	217
PASIŪLYMAI DĖL VISUOMENĖS DALYVAVIMO FORMUOJANT ŠEIMOS POLITIKĄ TOBULINIMO	219
LITERATŪRA	221
PRIEDAI	250

LENTELIŲ, PAVEIKSLŲ IR PRIEDŲ SĄRAŠAS

- 1 pav. Bendruomenės raidos koncepciniai etapai.
- 2 pav. Visuomenės dalyvavimo formuojant šeimos politiką modelis
- 3 pav. Analizės pagal politikos proceso stadijas ir analizės pagal dalyvaujančias institucijas sąsajos.

- 1 lentelė. Empirinio tyrimo dizainas
- 2 lentelė. Empirinio tyrimo etapai
- 3 lentelė. Išorinis reguliacinis visuomenės įgalinimas formuojant šeimos politiką
- 4 lentelė. 2011 m. rugsėjo 22 d. Seimo balsavimo dėl peticijos rezultatai pagal frakcijas
- 5 lentelė. Seimo 2012 m. birželio 30 d. balsavimo rezultatai dėl peticijos pagal frakcijas
- 6 lentelė. Seimo 2013 m. kovo 28 d. balsavimo dėl pritarimo įstatymui rezultatai pagal frakcijas
- 7 lentelė. Seimo 2013 m. birželio 13 d. Balsavimo dėl įstatymo priėmimo rezultatai pagal frakcijas
- 8 lentelė. IAP2 visuomenės dalyvavimo spektras
- 9 lentelė. Arnstein piliečių dalyvavimo „kopėčios“

- 1 PRIEDAS. Tyrime dalyvavusių informantų charakteristikos
- 2 PRIEDAS. Institucijų sistemos ir sandaros keliama trukdžiai ir galimybės visuomenei dalyvauti formuojant šeimos politiką
- 3 PRIEDAS. Reguliacinio įgalinimo suponuojamos visuomenės dalyvavimo formuojant šeimos politiką galimybės ir su jomis susiję trukdžiai
- 4 PRIEDAS. Šeimos politikos srityje veikiančių NVO veiklos konteksto keliama trukdžiai ir galimybės visuomenei dalyvauti formuojant šeimos politiką
- 5 PRIEDAS. Su organizacijų finansiniu įgalinimu susiję trukdžiai ir galimybės visuomenei dalyvauti formuojant šeimos politiką
- 6 PRIEDAS. Trukdžiai ir galimybės visuomenei praktikoje įgyvendinti teisę dalyvauti formuojant šeimos politiką
- 7 PRIEDAS. Trukdžiai ir galimybės visuomenei dalyvauti rengiant, svarstant ir priimant 2008 m. Valstybinę šeimos politikos koncepciją
- 8 PRIEDAS. Trukdžiai ir galimybės teikiant ir palaikant peticijas dėl šeimos politikos klausimų
- 9 PRIEDAS. Valstybinę šeimos politikos koncepciją (toliau – ŠPK) palaikančių asmenų raštų ir kitų dokumentų bylos.
- 10 PRIEDAS. Ta pačia data raštų raštų su vienodomis formuluotėmis dėl ŠPK pavyzdžiai
- 11 PRIEDAS. Parašų dėl ŠPK iš tų pačių gatvių ir namų pavyzdžiai
- 12 PRIEDAS. Parašų dėl ŠPK su labai panašia rašysena darytais įrašais pavyzdžiai
- 13 PRIEDAS. Organizuotai rinktų parašų dėl ŠPK lydraščių pavyzdžiai
- 14 PRIEDAS. Parašų dėl ŠPK iš klebonijų lydraščio pavyzdys
- 15 PRIEDAS. Šiaulių apskrities ligoninės surinktų parašų dėl ŠPK lydraštis
- 16 PRIEDAS. „Lietuvos pašto“ raštas dėl ŠPK
- 17 PRIEDAS. Mokyklos raštas dėl ŠPK
- 18 PRIEDAS. Statybinių medžiagų parduotuvės raštas dėl ŠPK
- 19 PRIEDAS. Kauno miesto savivaldybės raštas dėl ŠPK
- 20 PRIEDAS. Šiaulių universiteto atstovės raštas dėl ŠPK
- 21 PRIEDAS. Emocijomis grįsti raštai dėl ŠPK
- 22 PRIEDAS. NŠTA parengtas sąrašas dėl organizacijų pritarimo ir nepritarimo ŠPK
- 23 PRIEDAS. ŠPK darbo grupės darbinis dokumentas dėl ŠPK svarstymų Seimo struktūriniuose padaliniuose

IVADAS

Visuotinai pripažįstama, kad visuomenės dalyvavimas valdant valstybę yra neatsiejamas demokratinės santvarkos bruožas. Teisė dalyvauti valdant savo šalį tiek per atstovus, tiek tiesiogiai įtvirtinta 1948 m. Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 21 straipsnyje¹, 1966 m. Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto² 25 straipsnio a punkte, Lietuvos Respublikos Konstitucijos³ 33 straipsnio 1 dalyje ir detalizuota atskiruose įstatymuose.

Dalyvavimas viešosios politikos formavimo ir įgyvendinimo procese įgalina visuomenę ir jos atstovus daryti įtaką jų gyvenimui reikšmingiems sprendimams. Tam valstybėse nustatomi specialūs mechanizmai, kuriais pasinaudodami, asmenys ir visuomenės grupės gali įgyvendinti savo minėtą teisę.

Mokslinėje literatūroje paprastai laikomasi nuomonės, kad visuomenės dalyvavimas valdant valstybę yra teigiamas valstybės politinės sistemos bruožas. Antai EBPO nurodo šiuos piliečių įtraukimo į sprendimų priėmimo procesą teigiamus aspektus: geresnis pagrindas viešajai politikai (geresnis pagrindas politikos formavimui ir efektyviam įgyvendinimui), didesnis pasitikėjimas valdžia bei stipresnė demokratija⁴. Taip pat prie teigiamų visuomenės dalyvavimo implikacijų nurodomas greitesnis visuomenėje egzistuojančių problemų ir jų sprendimo galimybių identifikavimas (greitai nustatomos problemos, greičiau randamos priemonės, išsiaiškinami priemonių taikymo prioritetai, ieškomas socialinių konfliktų sprendimas, susiformuoja palaikymo koalicijos), geresnių sprendimų priėmimas (disponuojama didesniu kiekiu informacijos, aptariama daugiau perspektyvų, didinamas tarpusavio supratimas, politikai gali pasinaudoti „nemokamais konsultantais“), taip pat didinamas ateities problemų sprendimo potencialas (didinami gebėjimai, kuriamas glaudesnis socialinis kapitalas) ir t. t.⁵. Visgi, iš darbe aptariamų empirinių tyrimų galima išvelgti ir situacijas, kada visuomenės dalyvavimas formaliai yra užtikrinamas, tačiau asmenys ir jų grupės suteiktomis teisėmis pasinaudoti negali dėl įvairių vidinių ir išorinių trukdžių (deklaratyvaus nuostatų pobūdžio, sunkumų jas praktiškai įgyvendinti, pajėgumų trūkumo ir pan.).

Kokias galimybes valstybė suteikia savo piliečiams ar gyventojams dalyvauti sprendžiant viešuosius reikalus, matyti iš tą reguliuojančios teisinės bazės. Tačiau faktinis šios teisės įgyvendinimas gali priklausyti ne tik nuo teisinės bazės tinkamumo, bet ir nuo daugelio kitų

¹ 1948 m. gruodžio 10 d. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija // Valstybės žinios, 2006, Nr. 68-2497.

² 1966 m. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 77-3288.

³ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.

⁴ Gramberger, M. Citizens as Partners. OECD Handbook on Information, Consultation and Public Participation in Policy-making. OECD, 2001.

⁵ Bryson, J. M., Carrol, A. R. Public Participation Fieldbook. University of Minnesota, 2007, p. 4. Prieiga per internetą: <<http://carrollfranck.com/wp-content/uploads/2015/03/Public-Participation-Fieldbook-Bryson-Carroll.pdf>>. Prisijungta 2016 m. balandžio 12 d.

veiksnių – neformalios politikos praktikos, piliečių ir organizacijų brandos dalyvauti politikoje ir teikti konstruktyvius siūlymus, santykių tarp dalyvių, bei daugelio kitų. Su tuo susijęs **darbo mokslinis aktualumas**: nėra aišku, kokie pagrindiniai trukdžiai ir palengvinimai⁶ egzistuoja visuomenei siekiant dalyvauti formuojant šeimos politiką ir turėti realią įtaką politiniams sprendimams. Tam pasiekti, darbu siekiama suformuluoti įrankį, kuris padėtų identifikuoti trukdžius ir palengvinimus visuomenei dalyvauti formuojant šeimos politiką, analizuojant tiek prielaidas šios teisės įgyvendinimui (teisės aktus, įgalinančius visuomenę dalyvauti formuojant šeimos politiką, organizacijų pajėgumus ir išteklius, susiklosčiusius santykius tarp organizacijų ir pan.), tiek suteiktų teisių ir galimybių praktinį įgyvendinimą, įskaitant jo neformalius aspektus.

Darbo tikslas: integruojant egzistuojančias teorijas, suformuluoti tyrimo modelį, kuris atskleistų formalius ir neformalius trukdžius bei palengvinimus visuomenei siekiant daryti įtaką politiniams sprendimams, ir jį pritaikyti analizuojant visuomenės dalyvavimą formuojant šeimos politiką Lietuvoje.

Tyrimo objektas: visuomenės dalyvavimo prielaidos, procesas ir rezultatas formuojant šeimos politiką Lietuvoje nuo 1990 m. nepriklausomybės atkūrimo, žvelgiant iš dabartinės perspektyvos.

Darbo mokslinė vertė: suformuluotas tyrimo modelis, pagal kurį galima ištirti visuomenės dalyvavimo šeimos politikoje formalų ir neformalų procesą, atskleisti politikų ir visuomenės motyvaciją pasirinkti konkrečius dalyvavimo metodus, identifikuoti trukdžius ir palengvinimus demokratiniam dalyvavimui procesams. Modelis (su modifikacijomis) galės būti pritaikomas visuomenės dalyvavimui kitose viešosios politikos srityse tirti.

Darbo praktinė vertė: remiantis išvadomis ir rekomendacijomis, bus galima tobulinti visuomenės dalyvavimo šeimos politikoje procesą, plėtoti ir efektyvinti bendradarbiavimą tarp visuomenės ir politikų formuojant šeimos politiką.

Tyrimo uždaviniai:

- 1) Integruojant įvairias teorines perspektyvas suformuluoti visuomenės dalyvavimo viešojoje politikoje tyrimo modelį, kuris analizuojant visuomenės dalyvavimo formuojant viešąją politiką prielaidas ir procesą gali atskleisti trukdžius ir palengvinimus siekiant daryti įtaką politiniams sprendimams;
- 2) Remiantis suformuluotu modeliu ištirti pasirinktas visuomenės dalyvavimo formuojant viešąją politiką prielaidas: išorinį įgalinimą (reguliacinį ir finansinį), dalyvaujančias valstybės institucijas, bei nevyriausybinių organizacijų sistemą;

⁶ Visame tyrime sąvokos „trukdžiai“ ir „barjerai“ vartojami kaip sinonimai; taip pat sinonimiškai vartojamos sąvokos „galimybės“ ir „palengvinimai“.

- 3) Ištirti visuomenės dalyvavimo praktiką formuojant šeimos politiką remiantis suformuluotu modeliu;
- 4) Įvardyti ir apibūdinti pagrindinius visuomenės dalyvavimo formuojant šeimos politiką trukdžius ir palengvinimus bei įvertinti juos mokslinės diskusijos kontekste;
- 5) Įvertinti suformuluoto modelio ir pasirinkto tyrimo dizaino tinkamumą;
- 6) Suformuluoti pasiūlymus dėl visuomenės dalyvavimo formuojant šeimos politiką tobulinimo.

Ginamieji teiginiai:

- 1) Suformuluotas visuomenės dalyvavimo viešojoje politikoje tyrimo modelis yra tinkamas nustatyti barjerus ir palengvinimus, su kuriais susiduria visuomenės atstovai, siekdami daryti įtaką viešosios politikos sprendimams.
- 2) Teisės aktais suteikiamų galimybių visuomenei dalyvauti formuojant šeimos politiką apimtis nesutampa su faktiniu naudojimusi šiomis galimybėmis.
- 3) Pagrindiniai trukdžiai visuomenei dalyvauti formuojant šeimos politiką yra procedūriniai ribojimai, teisės aktų leidybą reguliuojančių teisės aktų netobulumas, nevyriausybinių sektoriaus finansavimo tvarka, nepakankamas visuomenės teisinis raštingumas, tam tikrais atvejais – neformalių ryšių palaikymas su atitinkamų ideologinių pažiūrų politikais ir nepakankamas nevyriausybinių sektoriaus tarpusavio bendradarbiavimas.
- 4) Pagrindiniai palengvinimai visuomenei dalyvauti formuojant šeimos politiką yra galimybės iš esmės nevaržomai patekti į valstybės institucijų ir jų struktūrinių padalinių posėdžius bei susitikti su politikais; organizacijų susiskaidymas ideologiniu pagrindu, skatinantis jas tobulėti konkurencinėje aplinkoje; galimybė pasitelkti neformalius poveikio politikams darymo būdus, jei nepavyksta to atlikti formalizuotai (pvz., rengti pilietines akcijas, pasitelkti užsienio organizacijas, pasisakyti žiniasklaidoje ir t. t.).
- 5) Formalios taisyklės, reguliuojančios visuomenės dalyvavimą formuojant šeimos politiką, skatina visuomenės viešą ir lygiateisį dalyvavimą teikiant argumentuotus siūlymus politikams, tačiau praktikoje visuomenei dalyvaujant formuojant šeimos politiką neretai pasireiškia politikų sprendimų legitimavimo bei visuomenės atstovų bendradarbiavimo su politikais būdu galia grįstų santykių atvejai.

Pagrindinės darbe vartojamos sąvokos

Šiame darbe **šeimos politika** laikomi visi su šeimos gyvenimu susiję valstybės centrinių institucijų veiksmai, nepriklausomai nuo to, kokių šeimos politikos tikslų yra siekiama bei nuo to, kokios ideologijos atstovai tą atlieka (pvz., veiksmai, kuriais siekiama apibrėžti šeimą ar atsisakyti jos teisinio apibrėžimo, didinti gimstamumą, spręsti lyčių lygybės klausimus, užtikrinti vaikų ir moterų teisių apsaugą, kurti gerovę skurstančioms šeimoms, motyvuoti dirbančius tėvus ir t.t.).

Visuomene arba visuomenės atstovais laikomi asmenys ir organizacijos galintys dalyvauti arba faktiškai dalyvaujantys formuojant šeimos politiką: tai daugiausiai šeimos politikos srityje veikiančios nevyriausybines organizacijas ir, retesniais atvejais, individualūs asmenys.

Politikos formavimas šiame darbe apibrėžiamas remiantis politinio ciklo stadijų koncepcija⁷ ir apima tris etapus: darbotvarkės formavimą (idėjų pateikimą darbotvarkei); alternatyvių sprendimų svarstymą (apimant klausimus, kiek visuomenė dalyvauja teikiant alternatyvas, kritiką, palaikymą tam tikroms idėjoms) ir sprendimų priėmimą (kiek visuomenė turi įtakos priimančioms sprendimams, nuo ko ši įtaka priklauso ir t.t.).

Atliktų tyrimų apžvalga ir darbo naujumas

Šeimos politikos tyrimai: turinys ir procesas

Tyrimų šeimos politikos tema Europoje ir pasaulyje atliekama labai daug, jie publikuojami tiek kaip monografijos ar straipsnių rinkiniai, tiek kaip atskiri straipsniai mokslo žurnaluose. Galima pastebėti, kad kur kas didesnę tyrimų dalis skiria ne šeimos politikos proceso, o turinio analizei. Apibendrinti esamą šeimos politikos tyrimų iširtumą sudėtinga dėl to, kad tyrimai, susiję su šeimos politika, kaip viešosios politikos dalimi, atliekami ne tik viešosios politikos srityje, bet kur kas platesniame mokslo šakų rate: ekonomikos, sociologijos, teisės, psichologijos ir kt. moksluose. Be to, su šeimos politika siejami ir labai smulkūs aspektai, tokie, kaip lyčių lygybės klausimai, homoseksualų teisė sudaryti šeimą, moterų užimtumas, darbo ir šeimos derinimo priemonės, tyrinėjantys darbai. Dėl šios priežasties daug ypač smulkesnius klausimus analizuojančių publikacijų yra skelbiamos labai plataus spektro moksliniuose žurnaluose.

Analizuojant viešosios šeimos politikos kūrimo ir gyvendinimo tyrimus, ypač didelės apimties tyrimus, išryškėja trys pagrindinės tyrimų kryptys.

Pirma, tai **tyrimai, kuriuose pateikiami tam tikri šeimos politikos modeliai, juos siejant su priklausymu platesniam kontekstui (socialinės politikos modeliai, gerovės valstybės modeliai ir pan.)**. Vieną pirmųjų didelės apimties lygiamąjį tarptautinį tyrimą išskiriant tam tikrus šeimos politikos modelius 1978 metais atliko Kamerman ir Kahn ir publikavo monografijoje *Family Policy: Government and Families in Fourteen Countries*⁸. Vėlesni šio pobūdžio tyrimai neretai atliekami skirstant skirtingose šalyse vykdomą socialinę, taip pat ir šeimos, politiką pagal gerovės valstybės modelį: iš šių darbų svarbiausi yra Esping-Anderseno *The Three Worlds of Welfare Capitalism*⁹ bei *Social Foundations of Postindustrial Economies*¹⁰, turėję didelę įtaką šeimos politikos modelius skirstant pagal gerovės valstybės modelį iš esmės

⁷ Parsons, W. Viešoji politika. Vilnius, Eugrimas, 2001, p. 83.

⁸ Kamerman, S. B., A. K. Kahn (eds.). *Family Policy: Government and Families in Fourteen Countries*. New York: Columbia University Press, 1978.

⁹ Esping-Andersen, G. *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton University Press, 1990.

¹⁰ Esping-Andersen, G. *Social Foundations of Postindustrial Economies*. Oxford University Press. Oxford, New York, 1999.

iki 1990-ųjų, kai tokį prisirišimą sukritikavo Beat Fux¹¹. Prie šio pobūdžio darbų priskirtinas ir skirtingų autorių darbų rinkinys *European Social Policy. Between Frgmentation and Integration*¹², taip pat Korpi lyginamasis tyrimas *Faces of Inequality: Gender, Class, and Patterns of Inequalities in different Types of Welfare States*¹³, Lindos Hantrais knyga *Social Policy in the European Union*¹⁴ bei kitos didelės apimties publikacijos, pvz., Macarov D. *Social Welfare. Structure and Practice*¹⁵.

Šio pobūdžio tyrimai – vieni pirmųjų, kuriuose atsiranda šeimos politikos, kaip bent sąlyginai atskiros viešosios politikos srities, analizė. Nors šeimos politika juose pristatoma kaip kitų viešosios politikos sričių dalis, ji, išskirta ir apibūdinta pagal palyginamus kriterijus, turi įtakos valstybių priskyrimui prie tam tikro socialinės politikos ar gerovės valstybės modelio.

Kita ir turbūt didžiausia grupė tyrimų, susijusių su šeimos politika, tai **tyrimai apie tai, kaip viešojo politika turėtų reaguoti į besikeičiančią šeimų situaciją**. Neretai šie klausimai analizuojami ne tik šeimos politikos, bet ir demografinės politikos kontekste. Analizuojama, kaip ir kodėl keičiasi gimstamumo statistika, santuokų sudarymo ir nutraukimo statistika ir tokios kaitos priežastys, moterų užimtumo įtaka šeimų situacijai ir pan. Šių tyrimų išskirtinis bruožas yra tai, kad šeimos politikai iš esmės nesuteikiamas joks savarankiškas vaidmuo, neužbrėžiamas tikslas – tik laikomasi požiūrio, kad šeimos politika turi prisiderinti, neprieštarauti faktinėms demografinėms tendencijoms. Šio pobūdžio darbai daugiausiai susiję ne su politikos įtaka demografiniams ir socialiniams pokyčiams, o demografinių ir socialinių pokyčių įtaka šeimos politikai. Tokiuose tyrimuose paprastai šeimos politikos tikslas nėra išskiriamas, arba tikslu ir jo pasiekimo įvertinimo kriterijumi laikoma šeimos gerovė¹⁶. Iš tokio šeimos politikos tikslo pasirinkimo matyti, kad siekiama tiesiog nepabloginti esamos padėties dėl besikeičiančių demografinių ir socialinių sąlygų bei esant galimybę ją gerinti. Tokių tyrimų pagrindinė teorinė prielaida yra tai, kad šeimos nėra izoliuotos nuo visuomenės ir dėl šios priežasties joms kur kas didesnę poveikį daro besikeičianti visuomenės raidos situacija¹⁷.

Tokio pobūdžio darbų yra labai daug, jie atliekami tiek aprašant individualių valstybių padėtį, tiek ir lyginant šalis tarpusavyje.

¹¹ Fux, B. Which Models of the Family are Encouraged or Discouraged. Leidinyje: Kaufmann, F.-X, Kuijsten A. et. al. *Family Life and Family Policies in Europe*, Vol. 2. Oxford University Press, 2006.

¹² Leibfried, S., Pierson, P. (ed.). *European Social Policy. Between Frgmentation and Integration*. The Brookings institution: Washington DC, 1995.

¹³ Korpi, W. *Faces of Inequality: Gender, Class, and Patterns of Inequalities in different Types of Welfare States*. Social Policy. Oxford University Press, Summer 2000.

¹⁴ Hantrais, L. *Social Policy in the European Union*. 3rd.ed., MacMillan Press LTD, 2007.

¹⁵ Macarov, D. *Social Welfare. Structure and Practice*. Sage Publications, 1995.

¹⁶ Žr. Zimmerman, S. L. *Family Policies and Family Well-being: The role of Political Culture*. Sage, 1992, Newbury Park.

¹⁷ Hantrais, L. *Family Policy Matters: Responding to Family Change in Europe*. The Policy Press, 2004.

Kalbant apie atskirų regionų specifika, aktualus publikacijų rinkinys *Families in Global Perspective*¹⁸, kuriame analizuojami šeimos struktūrų pokyčiai atskirose Europos, Amerikos, Viduriniųjų rytų, Afrikos ir Azijos bei Okeanijos valstybėse bei šeimos politikos reakcijos į šiuos pokyčius.

Europos Sąjungos lygmenyje šeimų kaitos ir šeimos politikos reakcijų į šią kaitą taip pat yra nemažai. Svarbus Linda Hantrais susistemintas lyginamasis darbas *Family Policy Matters: Responding to Family Change in Europe*. Šioje knygoje lyginami šeimos gyvenimo, šeimos politikos bei kitų viešosios politikos sričių, kuriomis daromas poveikis šeimos atžvilgiu nėra pastovus bėgant laikui. Tyrime analizuojamas kintantis šeimos ir viešosios politikos ryšys, gyventojų skaičiaus mažėjimas ir visuomenės senėjimas, šeimų diversifikacija, kintantis šeimos ir darbo santykis, kintantys gerovės poreikiai, politikos intervencijų legitimumas ir priimtinumai šeimos gyvenime, taip gana siaurai paliečiamas kitoje dalyje aptariamas klausimas – šeimos politikos poveikis šeimos gyvenimui, bei kiek išsamiau aptariamos šeimų atsako į socialinius ekonominius pokyčius tendencijos. Šis darbas grindžiamas trimis daug ES valstybių apimančiais projektais, kurie buvo atlikti nuo 1993 iki 2003 metų. Pirmuoju projektu (vykusiu nuo 1993 iki 1995 metų) atliktas Europos šalių šeimos politikos koncepcijų ir kontekstų tarptautinis palyginimas, kuris buvo vėliau publikuotas atskiroje Linda Hantrais ir Marie-Therese Letablier¹⁹ knygoje. Šiuo tyrimu buvo siekta sustiprinti supratimą apie nacionalines šeimos konceptualizacijas bei šeimos politikos kūrimą Europos lygmenyje ir skirtinguose nacionaliniuose kontekstuose. Tyrimo autoriai pabrėžia, kad atsižvelgiant į tai, kad buvo apdorojami labai dideli kiekiai greitai kintančios informacijos, tyrimo duomenys nėra labai išsamūs, tačiau pagal juos galima įžvelgti tendencijas ir specifinius elgesio bruožus žvelgiant iš tarpkultūrinės perspektyvos. Antrasis projektas vyko 1998-1999 metais, jo metu buvo tiriamas ryšys tarp sociodemografinių pokyčių ir socialinės ir ekonominės politikos Europos Sąjungos valstybėse, ypatingai išsamiai analizuojant Vokietiją, Prancūziją, Airiją, Italiją, Ispaniją, Švediją ir Jungtinę Karalystę. Trečiasis projektas vykdytas pagal *Framework Programme 5* vadinosi *IPOSEC: Improving Policy Responses and Outcomes to Socio-Economic Challenges: changing family structures, policy and practice (HPSE CT99-00031)*. Šiame projekte buvo atlikta antrinė nacionalinių debatų ir politikos kontekstų analizė kartu su naujais empiriniais tyrimais, kurių metu buvo atlikti interviu su politikos dalyviais, taip pat nuomonių apklausa, giluminiai tyrimai su vyrais ir moterimis iš skirtingų šeimų tipų minėtose valstybėse ir tuometinėse kandidatėse į Europos Sąjungą – Estijoje, Vengrijoje ir Lenkijoje. Projektu tirta

¹⁸ Roopnairine, J., L., Gielen, U. P. *Families in Global Perspective*. Pearson, 2005.

¹⁹ Hantrais, L., Letablier, M-T. *Families and Family Policies in Europe*. London, New York, Routledge 2014.

socialinė ekonominė situacija ir šeimos politika siekiant nustatyti, kaip būtų galima pagerinti politikos atsaką į socioekonominius pokyčius, atsirandančius dėl kintančios šeimų struktūros.

Panašiomis teorinėmis prielaidomis grindžiami ir daugelis kitų Europoje atliekamų su šeimos politika susijusių tyrimų. Pavyzdžiui, Europos Tarybos rėmuose leidžiamame leidinyje *Population Studies* išleistos trys susijusios knygos: *Implications of Changing Family Formation*²⁰, *Fertility and New Types of Households and Family Formation in Europe*²¹, bei *Demographic and Social Implications of Low Fertility for Family Structures in Europe*²². Tarp šios rūšies svarbių darbų paminėtinos Sheila Zimmerman knygos *Family policies and family well-being: The role of political culture*²³.

Svarbus tokių tyrimų aspektas yra išryškėjimas, kad šeimos nėra pasyvūs šeimos politikos adresatai, o kad jos yra politikos proceso dalyviai, galintys turėti įtakos politikos formavimui. Šis aspektas toliau plėtojamas kitokio požiūrio tyrimuose, t. y., tyrimuose, kuriuose daroma prielaida, kad šeimos politikos pagalba galima (bent jau iš dalies) modeliuoti, orientuoti visuomenę rinktis vienus ar kitus elgesio modelius. Šiame požiūryje nagrinėjamos idėjos svarbios ta prasme, kad yra sumenkinamas pasitikėjimas priežastiniu ryšiu; teigiama, kad tikslingos šeimos politikos sėkmė priklauso ne tik nuo to, ar tinkamai ji bus sukurta, bet ir nuo to, kaip ją priima visuomenė ir ypač konkretūs adresatai.

Būtent šia prasme vienas svarbiausių tarptautinių tyrimų yra DIALOG projekte pagal 5 Pamatinę Programą atliktas tyrimas *People, Population Change and Policies: Lessons from Population Policy Acceptance Study*²⁴, kuriame analizuojamas visuomenės požiūris į tiek besikeičiančią demografinę ir socialinę situaciją, tiek į valstybės vykdomą šeimos politiką. Tyrimo pagrindu išleistoje knygoje analizuojamas visuomenės požiūris į šeimą ir jos pokyčius (įskaitant partnerystės formas, taip pat atskirai aptariant visuomenės požiūrį į šeimos transformaciją postkomunistinėse valstybėse – šią dalį parašė lietuvių autorės Vlada Stankūnienė ir Aušra Maslauskaitė), požiūris į vaikų auginimą (motyvacija turėti vaikų Europoje, vertybių sistemos skirtumai tarp kartų, požiūriai į bevaikystę ir ketinimai neturėti vaikų), ketinimai turėti vaikų (keliamas klausimas, ar stipriai keisis gimstamumas Europoje artimiausioje ateityje, analizuojama, kokiame amžiuje ketinama susilaukti vaikų ir ar pritariama vaikų turėjimui vyresniame amžiuje, keliamas klausimas, ar švietimas ir šeimos politika turi

²⁰ Hantrais, L., Philipov, D., Billari, F. C. Policy Implications of Changing Family Formation. Council of Europe Publishing, 2005.

²¹ Pinelli, A., Hoffmann-Nowotny J. H., Fux B. Fertility and New Types of Households and Family Formation in Europe. Council of Europe Publishing, 2001.

²² Keilman, N. Demographic and Social Implications of Low Fertility for Family Structures in Europe. Council of Europe Publishing, 2003.

²³ Zimmerman, S., 1992.

²⁴ Hohn, Ch., Avramov, D., Irena Kotowska et al. People, Population Change and Policies: Lessons from Population Policy Acceptance Study. Springer, 2008.

įtakos, kokiame amžiuje susilaukiama pirmo vaiko), šeimos ir darbo suderinimo klausimai (tiriami šeimos ir darbo prioritetai bei profesinio gyvenimo ir šeimos santykis, šeimos ir darbo derinimas skirtingose institucinėse sistemose, darbo-šeimos orientacija ir moterų dalyvavimas darbo rinkoje) bei su šeima susijusi viešoji politika (tiriama kam teikiamas prioritetas: institucinėms ar finansinėms priemonėms, numanomas šeimos politikos poveikis planams susilaukti vaikų bevaikėms ar vieną vaiką auginančioms šeimoms, šeimų prioritetų ir faktinių šeimos politikos priemonių palyginimas).

Panašia tema yra atlikta ir daugiau tyrimų, pavyzdžiui, Gauthier darbas *Choices, opportunities and constraints on partnership, childbearing and parenting: policy responses*²⁵. Taip pat Gauthier kitame tyrime, nors ir kalba apie galimas šeimos politikos kryptis, jas grindžia poreikiu reaguoti į besikeičiančią socialinę ir demografinę situaciją (žr. Gauthier *Trends in Policies for Family-Friendly Societies*²⁶).

Šia tema tyrimų šeimos politikos srityje Lietuvoje atliekama daugiausiai. Didžiausia Lietuvos mokslininkų atliktų darbų dalis susijusi su demografinių rodiklių kaita ir jos įtaka šeimos politikai. Iš tokių svarbiausi yra V. Stankūnienės, V. Eidukienės, V. Gruževskio, B. ir kt. monografija *Paramos šeimai politika. Samprata ir patyrimas*²⁷; V. Stankūnienės, A. Jasilionienės, R. Jančaitytės monografija *Šeima, vaikai, šeimos politika. Modernėjimo prieštaros*²⁸; V. Stankūnienės, A. Maslauskaitės, M. Baublytės monografija *Ar Lietuvos šeimos bus gausesnės?*²⁹; A. Maslauskaitės darbas *Lietuvos šeima: tarp rinkos ir politikos*³⁰ ir t.t.

Tačiau tyrimų apie tai, kaip turėtų būti formuojama ir įgyvendinama šeimos politika, yra vos vienas kitas. Daugiausiai tyrinėjama, kokia turėtų būti šeimos politika, kad ji turėtų norimą poveikį. Taigi, trečioji šeimos politikos tyrimų grupė susijusi su priežastiniu ryšiu grindžiama mintimi, kad **šeimos politikos pagalba galima modeliuoti valstybės išsikeltus tikslus**. Dažniausiai tai siekiama daryti demografiniais tikslais, siekiant didinti gimstamumą. Tiesa, tyrimų, kurie tiesiogiai teigtų, kad šeimos politika „gali viską“, nėra: dažniausiai tai tyrimai,

²⁵ Gauthier, A. H. Choices, opportunities and constraints on partnership, childbearing and parenting: policy responses. Background paper for European Population Forum 2004: Population Challenges and Policy Responses. Prieiga per internetą: <http://www.unec.org/fileadmin/DAM/pau/docs/pau/2004/PAU_2004_EPF_BgDocGauthier.pdf>. Prisijungta 2016 m. balandžio 15 d.

²⁶ Gauthier, A. H. Trends in Policies for Family-Friendly Societies in the New Demographic Regime. Population challenges and policy responses. The European Population Forum 2004. Prieiga per internetą: <http://www.unec.org/pau/pub/new_demographic_regime.html>. Prisijungta 2016 m. balandžio 15 d.

²⁷ Stankūnienė, V. Eidukienė, V. Gruževskis, B. ir kt. Paramos šeimai politika. Samprata ir patyrimas. Vilnius, 2001.

²⁸ Stankūnienė, V., Jasilionienė, A., Jančaitytė, R. Šeima, vaikai, šeimos politika. Modernėjimo prieštaros. Vilnius, 2005.

²⁹ Stankūnienė, V., Maslauskaitė, A., Baublytė, M. Ar Lietuvos šeimos bus gausesnės? Vilnius, 2013.

³⁰ Maslauskaitė, A. Lietuvos šeima: tarp rinkos ir politikos. Vilnius, Demokratinės politikos institutas, 2005.

kuriuose analizuojama, kiek ir kokių būdu galima paveikti šeimų situaciją, ko reikia tokiam įvertinimui ir politikos tikslų sėkmingam įgyvendinimui.

Vienas didžiausių tarptautinių Europos Sąjungos lygmeniu šiuo požiūriu atliktų darbų yra F.-X. Kaufmann, A. Kuijsten, H.-J. Schulze, K.P. Strohmeier ir kitų autorių parengtas dviejų tomų leidinys *Family Life and Family Policies in Europe*³¹, ypač jo antrasis tomas. Pirmojoje šio darbo dalyje analizuojamos šeimų ir šeimos politikos struktūros ir tendencijos 1980-aisiais metais, antrojoje – lyginamojoje perspektyvoje keliamos problemos ir klausimai. Svarbu pastebėti, kad šiuo darbu buvo išsikelti ambicingi tikslai, kurių vienas – nustatyti priežastis, kodėl Europos šalyse stipriai sumažėjo gimstamumas ir ką daryti, kad jis padidėtų. Deja, knygos autoriai pripažįsta, kad to išsiaiškinti nepavyko jokiais atliktais tyrimais³², tačiau pavyko nustatyti, kad vykdoma šeimos politika gali būti sėkminga (išsikelto demografinio tikslo atžvilgiu) tik tais atvejais, kai tai sutampa su tokiais pačiais individų motyvais³³. Kaip buvo užsiminta, šis aspektas svarbus iš ankstesnėje grupėje apibūdintų tyrimų, t. y., tyrimų apie tai, kaip keičiasi visuomenė ir kokie jos lūkesčiai šeimos politikos srityje. Šioje knygoje Klaus Peter Strohmeier konstruoja politikos poveikio asmenų apsisprendimui modelį, apimančią mikro ir makro lygmenis³⁴. Nepavykus nustatyti ryšio tarp šeimos politikos ir gimstamumo, jis įveda mikro lygmens veiksnius, pirmiausia, privataus gyvenimo formas. Mokslininko teigimu, šeimos politika daro įtaką privataus gyvenimo formų pasirinkimui, o šios formos turi įtakos gimstamumo lygiui. Anot jo, šeimos politikos priemonės veikia žmonių elgesį pasirenkant privataus gyvenimo formą. Gimstamumas yra vienas iš statistiškai reikšmingų faktų, parodančių, kaip visuomenės nariai organizuoja savo privačius gyvenimus. Beat Fux pateikia ribojimų ir leidimų schemą, kurioje matoma visuomenės, politikų ir konkrečių šeimų veiksmų ir interesų sąveika³⁵. Remiantis šiuo mokslininku, vyriausybė, formuodama šeimos politiką, remiasi išorės veiksniais bei šeimos ir individų nurodomu poreikiu. Šeimos nariai savo prioritetus dēlioja remdamiesi išorės veiksniais ir Vyriausybės sprendimais. Iš schemos matyti, kad rezultata lemia daugybė veiksnių, o šeimos politikos priemonės, išreikštos kaip ribojimai, barjerai, slenkščiai, arba, atvirkščiai, kaip opcijos, galimybės ar palengvinimai gali būti paskatinančios ar atgrasančios nuo tam tikrų sprendimų priėmimo.

Tyrimus apie viešosios politikos poveikį modeliuojant šeimų bei individų elgesį šeimos santykių srityje atliko ir daugiau autorių, tačiau paprastai tai pavienės knygos arba mažesnės apimties

³¹ Kaufmann, F.-X., Kuijsten A. et al. *Family Life and Family Policies in Europe: Volume 1: Structures and Trends in the 1980s*. Oxford University Press, 1998 ir Kaufmann F.-X., Kuijsten A. et al., 2006.

³² Kaufmann, F.-X., Kuijsten A., et al., p. 4-5.

³³ T.p., p. 5-6.

³⁴ Strohmeier, K. P. *Family Policy – How Does it Work?* Leidinyje: Kaufmann, F.-X, Kuijsten A. et al. *Family Life and Family Policies in Europe*, Vol. 2. Oxford University Press, 2006, p. 340-354.

³⁵ Fux, B., p. 372.

publikacijos. Pavyzdžiui, apie visuomenės ir socialinės politikos santykį ir galimus tarpusavio poveikio modelius bendresne prasme svarstė Ian Green straipsnyje *Agency, social theory and social policy*³⁶. Konkrečiai apie šeimos padėtį ir valstybės bei jos vykdomos socialinės politikos vaidmenį rašė Harding L. Fox knygoje *Family, State and Social Policy*³⁷. Regioniniu aspektu svarbus lenkų mokslininko Janusz Balicki darbas *Conditions of the Influence of Social Policy on Demographic Behaviors (Experience of Central and Eastern Europe)*³⁸. Svarbų tyrimą gimstamumo didinimo Europoje šeimos politikos priemonėmis tema atliko autorių kolektyvas Kohler, Billari ir Ortega *Low and Lowest-Low Fertility in Europe: Causes, Implications and Policy Options*³⁹. Appleton ir Hantrais darbe *Comparing Family Policy Actors*⁴⁰ svarsto politikų, visuomenės, nevyriausybių organizacijų ir politikos adresatų įtaką išsikelto šeimos politikos rezultato atžvilgiu. Lietuvoje šia tematika buvo parengtos kolektyvinės J. Bučaitės-Vilkės, G. Purvaneckienės ir kt. monografija *Lyčių politika ir gimstamumo ateitis*⁴¹ bei V. Mizaro, E. Kavoliūnaitės Ragauskienės ir kt. monografija *Socialinės, Teisinės ir ekonominės priemonės siekiant šeimų stabilumo ir plėtros*⁴².

Nors ši tyrimų grupė ir susijusi su šeimos politikos procesu, tačiau ir čia pagrindinis akcentas yra politikos turinys, o ne procesas. T. y., siekiama atsakyti į klausimą, kokių konkrečių veiksmų reikia imtis, kad šeimos politikos rezultatas būtų adekvatus išsikeltam tikslui, o ne kokiomis procedūromis remiantis tai atlikti.

Apibendrinant viešosios šeimos politikos tyrinėjimo rėmus matyti, kad visos išskirtos tyrimų grupės yra tarpusavyje susijusios: istoriškai pirmiausia šeimos politikos tyrinėjimas buvo vykdomas išskiriant šeimos politikos modelius, kurie buvo susieti su priklausymu platesniam kontekstui (socialinės politikos modeliams, gerovės valstybės modeliams ir pan). Šia prasme šeimos politika nebuvo laikoma kaip turinti atskirus, nuo socialinės politikos atsietus tikslus, taip pat nebuvo analizuojamas atskiros šeimos politikos priimtumas visuomenėje, jos reakcijų poreikis į besikeičiančią demografinę, socialinę ir ekonominę situaciją. Vėliau tyrimuose dėmesys sukongcentruotas į demografinius ir socialinius pokyčius ir svarstoma, kaip į juo turėtų

³⁶ Greener, I. Agency, Social Theory and Social Policy. *Critical Social Policy*, 2002, Vol 22: 688.

³⁷ Fox Harding, L. *Family, state and social policy*. London: MacMillan, 1996.

³⁸ Balicki, J. Conditions of the Influence of Social Policy on Demographic Behaviors (Experience of Central and Eastern Europe). Paper to be presented at the XXIV IUSSP General Population Conference Salvador, Bahia, Brazil (18-24 August 2001). Prieiga per internetą: <http://www.archive-iussp.org/Brazil2001/s30/S33_04_Balicki.pdf>. Prisijungta 2016 m. balandžio 14 d.

³⁹ Kohler, H. P., Billari, F. C., Ortega J. A. *Low and Lowest-Low Fertility in Europe: Causes, Implications and Policy Options*. Prieiga per internetą: <[http://csyue.nccu.edu.tw/ch/Low%20fertility%20in%20Europe\(NN\).pdf](http://csyue.nccu.edu.tw/ch/Low%20fertility%20in%20Europe(NN).pdf)>. Prisijungta 2016 m. balandžio 14 d.

⁴⁰ Appleton, L., Hantrais, L. *Comparing Family Policy Actors*. Leidinyje: *Improving Policy Responses and Outcomes to Socio-Economic Challenges: Changing Family Structures, Policy and Practice*. Prieiga per internetą: <[http://www.xnat.org.uk/CrossNatResearchPapers/XNAT6\(3\).PDF](http://www.xnat.org.uk/CrossNatResearchPapers/XNAT6(3).PDF)>. Prisijungta 2016 m. balandžio 14 d.

⁴¹ Bučaitė-Vilkė, J., Purvaneckienė, G. ir kt. *Lyčių politika ir gimstamumo ateitis*. Kaunas, 2012.

⁴² Mizaras, V., Kavoliūnaitė-Ragauskienė, E. Ambrzevičiūtė, K. ir kt. *Socialinės, ekonominės ir teisinės priemonės siekiant šeimų stabilumo ir plėtros*. Vilnius, 2014.

reaguoti šeimos politika. Šiuose tyrimuose šeimos politikai savarankiškai tikslai kaip ir anksčiau nekeliama, arba keliamas labai abstraktus tikslas – užtikrinti šeimų gerovę. Šios grupės tyrimuose taip pat pradedama analizuoti, kokie visuomenės ir šeimų lūkesčiai iš šeimos politikos. Trečioji grupė tyrimų susijusi su priežastinių ryšių prioritizavimu darant teorinę prielaidą, kad tinkamai kuriama ir įgyvendinama šeimos politika leis pasiekti valstybės užsibrėžtus šeimos politikos tikslus (pirmiausia, susijusius su gimstamumu ar kitais demografiniais rodikliais, moterų užimtumu ir pan.). Tačiau pastaruoju metu šio pobūdžio tyrimuose pabrėžiama, kad pasitikėti vien sprendimų priėmėjų nuomone dėl šeimos politikos kūrimo ir įgyvendinimo negalima, nes praktika rodo, kad pernelyg nuo realių visuomenės gyvenimo įpročių atsietą šeimos politika negali būti sėkminga užsibrėžto tikslo atžvilgiu. Dėl to laikomasi nuomonės, kad kuriant šeimos politiką turi būti apsvarstomi ne tik makro rodikliai ir prognozės, bet taip pat ir mikro duomenys – gyventojų lūkesčiai, supratimas apie šeimą, vaikų auginimą, moterų užimtumą, valstybės vaidmenį šeimos politikoje ir daugelį susijusių veiksnių. Tyrimų, kuriuose bent iš dalies būtų analizuojamas konkrečiai šeimos politikos formavimo procesas, yra labai nedaug.

Visuomenės dalyvavimo politikoje tyrimai

Visuomenės dalyvavimo politikoje tema pasaulyje tyrinėta labai įvairiais aspektais. Atsižvelgiant į tai, kad disertacija susijusi su labai siaura visuomenės dalyvavimo politikoje sritimi, t. y., dalyvavimu tik formuojant viešąją politiką, ir tik šeimos politikos srityje, visuomenės dalyvavimo politinėje veikloje tyrimai tik iš dalies susiję su nagrinėjama tematika.

Atliktuose tyrimuose daug dėmesio skiriama ir pačiam visuomenės dalyvavimo politikoje fenomenui, pateikiamos dalyvavimo tipologijos, tyrinėjami dalyvavimo politikoje lygiai, būdai, vietos ir pan. Svarbiausius ir daugiausiai įtakos tolesniems tyrinėjimams šios tematikos darbus parašė Ch. Anderson⁴³, B. Barber⁴⁴, M. Conway⁴⁵, S. Verba, N.H. Nie ir J. Kim⁴⁶, R.J. Dalton⁴⁷, M. Kaase⁴⁸, A. Crishna⁴⁹, L.W. Milbrath ir M.L. Goel⁵⁰, E. N. Muller⁵¹, G. Parry, G. Moiser ir N.

⁴³ Anderson, Ch. J. Political Action and Social Integration. *American Politics Quarterly* 1996, No 24(1), 105-124.

⁴⁴ Barber, B. *Strong Democracy: Participatory Politics for a New Age*. Berkeley, CA: University of California Press, 1984.

⁴⁵ Conway, M. *Political Participation in the United States*. Washington, D.C.: Congressional Quarterly Press, 1991.

⁴⁶ Verba, S., Nie, N., Kim, J. *Participation and Political Equality*. Cambridge: Cambridge University Press, 1978.

⁴⁷ Dalton, R. J. *Citizens Politics in Western Democracies*. Chatham, N.J.: Chatham House Publishers, 1988; Dalton, R. J. *Citizen politics: public opinion and political parties in advanced industrial democracies*, 2nd ed. Chatham, N.J.: Chatham House Publishers, 1996; Dalton, R.J. *Citizenship Norms and the Expansion of Political Participation*. *Political Studies*, 2008, Vol.56, No.1. P.76–98 ir kt.

⁴⁸ Kaase, M. *Mass Participation*. Leidinyje: Jennings M.K., Van Deth J.W., (eds.) *Continuities in Political Action: A Longitudinal Study of Political Orientations in Three Western Democracies*. Berlin, New York: Walter de Gruyter, Inc. 1990, P.23-64; Kaase, M. *Interpersonal trust, political trust and non-institutionalised political participation in Western Europe*. *West European Politics*, 1999, Vol. 22, Issue 3. P.1-21; Marsh, A., Kaase, M. *Measuring Political Action*. In: Barne,s S.H., Kasse, M. et al. *Political action: mass participation in five Western democracies*. Beverly Hills; London: Sage Publications. 1979, P.57-96.

Day⁵², C. Pateman⁵³, K.L. Schlozman, H.E. Brady ir S. Verba⁵⁴, P. Norris⁵⁵. R. Riekašius nurodo, kad politinio dalyvavimo fenomenas šiuolaikinėje politinėje literatūroje yra pakankamai įvairiapusiškai išanalizuotas struktūros, formų, lygių, metodų, ideologinių socialinių aspektų, įstatymo užtikrinimo, efektyvumo atžvilgiu⁵⁶.

Kai kurie mokslininkai gilinasi į kompleksines prielaidas visuomenės dalyvavimui politiniuose procesuose. Pavyzdžiui, visuomenės dalyvavimo politikoje prielaidas tyrinėjo J. Leighley⁵⁷, M. Olson⁵⁸, S. Verba, K. L. Schlozman, H. E. Brady⁵⁹ ir kiti. J. Abelson darbe *Bridging Academic Disciplines and Policy Sectors: Understanding the Influences on Community Participation* autorė analizavo, kas daro įtaką visuomenės dalyvavimui, ir išskyrė tris veiksnių rūšis: išankstiniai (socialiniai ir struktūriniai); esminiai (klausimai, interesai ir interesų grupės) bei įgalinantys (dalyvavimo kultūra, institucijų veiksmai, žiniasklaida) veiksniai⁶⁰. Daug dėmesio literatūroje skiriama ir socialiniam kapitalui, kaip visuomenės dalyvavimo politikoje esminei prielaidai. Pagrindiniai šių sričių tyrinėję mokslininkai – P. Bourdieu⁶¹, R. Putnam⁶², J. Coleman⁶³, Rubenson⁶⁴ ir kt.

Visuomenės dalyvavimo politikoje formas, laipsnius tyrinėjo taip pat nemažai autorių. Pavyzdžiui, Sh. R. Arnstein pateikė pilietinio dalyvavimo „kopėčias“, kuriomis klasifikuojamas

⁴⁹ Krishna, A. Enhancing Political Participation in Democracies: What is the Role of Social Capital? *Comparative Political Studies* 2002, No 35(4), 437-461.

⁵⁰ Milbrath, L.W., Goel M.L. *Political Participation. How and Why People Get Involved in Politics*. Chicago: Rand McNally, 1977.

⁵¹ Muller, E.N. *Mass Politics: Focus on Participation*. *American Behavioral Scientist*, 1977, Vol. 21, Issue 1. P.63-85; Muller, E.N. *Behavioral Correlates of Political Support*. *American Political Science Review*, 1977, 71. P.454.

⁵² Parry, G., Moyser, G., Day, N. *Political Participation and Democracy in Britain*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992.

⁵³ Pateman, C. *Participation and Democratic Theory*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1970.

⁵⁴ Schlozman, K. L.; Brady, H. E.; Verba, S. *Voice and equality: civic voluntarism in American politics*. Cambridge, Mass.; London: Harvard University Press, 1995.

⁵⁵ Norris, P. *Conclusions: The Growth of Critical Citizens and its Consequences*. In: Norris P., ed. *Critical Citizens: Global Support for Democratic Government*. Oxford University Press. 1999, P.257-272; Norris P. *Democratic Phoenix: Political Activism Worldwide*. New York: Cambridge University Press, 2002.

⁵⁶ Riekašius, R. *Politinis dalyvavimas: samprata ir tipologija*. Klaipėda, 2011, p. 6-10. Prieiga per internetą: <http://www.ku.lt/smf/wp-content/uploads/sites/6/2016/03/Riekasius_politinis-dalyvavimas_2011.pdf>. Prisijungta 2016 m. kovo 31 d.

⁵⁷ Leighley, J. *Attitudes, Opportunities and Incentives: A Field Essay on Political Participation*. *Political Research Quarterly*, 48, 1995, p. 183.

⁵⁸ Olson, M. *The Logic of Collective Action. Public Goods and Theory of Groups*. Harvard University Press, 1965.

⁵⁹ Verba, S., Schlozman, K. L., Brady, H. E. *Voice and Equality: Civic Voluntarism in American Politics*. Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1995.

⁶⁰ Abelson, J. *Bridging Academic Disciplines and Policy Sectors: Understanding the Influences on Community Participation*. CHEPA Working Paper Series; Paper 99-03. Prieiga per internetą: <www.chepa.org/Files/Working%20Papers/99-03.pdf>. Prisijungta 2016 m. kovo 31 d.

⁶¹ Bourdieu, P. *The Forms of Capital*. In *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, ed. John Richardson, pp. 241–58. New York: Greenwood, 1985.

⁶² Putnam, R. D. *Kad demokratija veiktų. Pilietinės tradicijos šiuolaikinėje Italijoje*. Vilnius, Margi raštai, 2003.

⁶³ Coleman, J. S. *Socialinės teorijos pagrindai*. Vilnius: Margi raštai, 2005.

⁶⁴ Rubenson, D. *Participation and Politics: Social Capital, Civic Voluntarism, and Institutional Context*, 2000. Prieiga per internetą: <<https://ecpr.eu/Filestore/PaperProposal/00cdee63-6d2e-478e-91a6-4d6de3a01a2b.pdf>>. Prisijungta 2016 m. balandžio 1 d.

visuomenės dalyvavimas priimant politinius sprendimus pagal daromą poveikį⁶⁵. Šiuo dar 1969 metais parašytu straipsniu remiasi daug vėlesnių visuomenės dalyvavimą tyrinėjančių mokslininkų. Dalyvavimo būdus analizavo R. H. Salisbury⁶⁶, visuomenės dalyvavimo procesą, dalyvavimo naudą tiek visuomenei, tiek sprendimų priėmėjams, dalyvavimo proceso tikslą ir funkcijas, dalyvavimo lygmenis išsamiai analizavo B. C. Crosby ir J. M. Bryson⁶⁷. Nemažai su visuomenės dalyvavimu politikoje susijusių klasifikacijų pateikiama praktiniuose vadovuose, kurie parengti remiantis atliktais moksliniais tyrimais, pavyzdžiui, M. Gramberger parengtame EBPO vadove *Citizens as Partners*⁶⁸. Taip pat vienas pagrindinių naujojo viešojo valdymo ramsčių analizuojant visuomenės dalyvavimą priimant viešuosius sprendimus yra Tarptautinės visuomenės dalyvavimo asociacijos (*angl. International Association for Public participation*) pateikiama visuomenės dalyvavimo tipologija pagal tai, koks yra dalyvavimo tikslas, ir kas pažadama visuomenei⁶⁹.

Galima pastebėti, kad daugiausiai visuomenės dalyvavimo politikoje empirinių tyrimų atlikta vietos bendruomenės lygmenyje. Pavyzdžiui, M. Gittell analizavo vietos savivaldos institucijų įtaką visuomenės dalyvavimui⁷⁰, panašiai, J. Meldon, J. Walsh ir M. Kenny, tyrinėjo vietos valdžios institucijų ir vietos gyventojų bendradarbiavimą Airijoje⁷¹, M. Cuthill – Kanados Kvebeko provincijoje⁷² ir t.t.

Tyrimų sričių, kuriuose būtų analizuojamas visuomenės dalyvavimas konkrečiose viešosios politikos srityje, pasaulyje nėra daug. Daugiausiai analizuojamas visuomenės dalyvavimas su viešuoju interesu susijusiose srityse. Daugelis šių tyrimų taip pat susiję su vietos gyventojų dalyvavimu. Bendruomenių įtaką priimant politinius sprendimus užterštose vietovėse analizavo N. A. Ashford ir K. M. Rest⁷³; L. Eklund tyrinėjo vietos bendruomenių Suomijoje įtaką sveikatos politikai⁷⁴, panašiai, D. Contandriopoulos analizavo visuomenės dalyvavimą sveikatos

⁶⁵ Arnstein, S. R. A Ladder of Citizen Participation. *American Institute Planners Journal*, July 1969, P. 216-222.

⁶⁶ Salisbury, R. H. Research on Political Participation. *American Journal of Political Science* 19, 2, May 1975.

⁶⁷ Crosby, B. C., & Bryson, J. M. *Leadership for the common good* (2nd ed). San Francisco, CA: Jossey-Bass, 2005.

⁶⁸ Gramberger, M., 2001.

⁶⁹ IAP2. Core Values Awards. Showcase 2015. International Association for Public Participation interneto svetainė. Prieiga per internetą: <www.iap2.org>. Prisijungta 2016 m. balandžio 1 d.

⁷⁰ Gittell, M. Democracy and Citizen Participation in the U.S.: The Role of Local Government, in *Race and Community Revitalization*. Conference for the Aspen Institute Roundtable on CCI's, 1998. Prieiga per internetą: <<https://www.aspeninstitute.org/sites/default/files/content/upload/4Gittell.pdf>>. Prisijungta 2016 m. balandžio 1 d.

⁷¹ Meldon, J., Walsh, J., Kenny, M. Local Government, Local Development and Citizen Participation. Prieiga per internetą: <http://eprints.maynoothuniversity.ie/272/2/Paper_on_Local_Government_Draft.pdf>. Prisijungta 2016 m. balandžio 1 d.

⁷² Cuthill, M. Exploratory research: citizen participation, local government and sustainable development in Australia. *Sustainable Development*, 2002, No 10: 79-89.

⁷³ Ashford, N. A., Rest, K. M. Public participation in contaminated communities. Prieiga per internetą: <<http://ashford.mit.edu/public-participation-contaminated-communities>>. Prisijungta 2016 m. balandžio 1 d.

⁷⁴ Eklund, L. From Citizen Participation towards Community Empowerment. Disertacija. Prieiga per internetą: <http://uta32-kk.lib.helsinki.fi/bitstream/handle/10024/66576/951-44-4701-8.pdf?sequence=1>. Prisijungta 2016 m. balandžio 1 d.

priežiūros politikoje Kanados Kvebeko provincijoje⁷⁵. Pavyzdžiui, C. T. DesRoches analizavo visuomenės dalyvavimą priimant su miškininkyste susijusius sprendimus konkrečioje Kanados Britų Kolumbijos provincijos ministerijoje⁷⁶, D. R. Godschalk, S. Brody, S. ir R. Burby tyrinėjo visuomenės dalyvavimą aplinkos rizikos mažinimo politikoje⁷⁷, T. B. Lauber, Knuth B. A. vertino visuomenės dalyvavimą gamtinių išteklių valdymo politikoje⁷⁸, B. Maloff, D. Bilan ir W. Thurston svarstė, kaip padidinti bendruomenės įtaką regioninei sveikatos institucijai⁷⁹, visuomenės poveikį turizmo plėtrai tyrinėjo A. Mohd Saad⁸⁰, C. O'Faircheallaigh analizavo visuomenės indėlį atliekant poveikio aplinkai vertinimą⁸¹ ir kt. Apibendrinant, galima pastebėti, kad empiriškai daugiausiai analizuojamas visuomenės dalyvavimas arba vietos bendruomenės lygmenyje, arba politikos įgyvendinimo, o ne formavimo procese.

Atsižvelgiant į tai, kad kiekvienoje valstybėje visuomenės dalyvavimas yra savitas dėl daugelio institucinių, kultūrinių, istorinių ir kt. priežasčių, o disertacijoje tyrinėjamas visuomenės dalyvavimas formuojant konkrečią viešosios politikos sritį Lietuvoje, svarbūs Lietuvoje atlikti su visuomenės dalyvavimu politinėje veikloje susiję tyrimai.

Visuomenės dalyvavimas viešojoje politikoje gausiai nagrinėjamas ir Lietuvos mokslinėje literatūroje. R. Tījūnaitienė ir E. Petkienė⁸² visuomenės dalyvavimą analizavo kaip tyrimų objektą, politinį dalyvavimą kaip fenomeną tyrinėjo R. Riekašius⁸³, J. Imbrasaitė⁸⁴, politinio

⁷⁵ Contandriopoulos, D. A sociological perspective on public participation in health care. *Social Science & Medicine*, 2004, No 58, 321-330.

⁷⁶ DesRoches, C. T. Policy Advice for Public Participation in British Columbia Forest Management. Prieiga per internetą:

<http://www.academia.edu/18467262/Policy_Advice_for_Public_Participation_in_British_Columbia_Forest_Management>. Prisijungta 2016 m. balandžio 1 d.

⁷⁷ Godschalk, D. R., Brody, S., Burby, R. Public Participation in Natural Hazard Mitigation Policy Formation: Challenges for Comprehensive Planning. *Journal of Environmental Planning and Management*, No 46[5], 2003, 733 – 754.

⁷⁸ Lauber, T. B., Knuth, B. A. Citizen Participation in Natural Resource Management: A Synthesis of HDRU Research. Human Dimensions Research Unit Department of Natural Resources, Cornell University, 2000. Prieiga per internetą: <<https://ecommons.cornell.edu/bitstream/handle/1813/40363/HDRURReport00-7.pdf?sequence=2>>. Prisijungta 2016 m. balandžio 1 d.

⁷⁹ Maloff, B., Bilan, D. & Thurston, W. Enhancing public input into decision making: development of the Calgary Regional Health Authority public participation framework. *Family and Community Health*, 2000, No 23: 66-78.

⁸⁰ Mohd Saad, A. Public Participation and Community Design in Tourism Development: Case Studies and Implications for a Model of Tourism Development in Langkawi, Malaysia. Prieiga per internetą: <http://www.academia.edu/attachments/30318811/download_file?st=MTQ1OTUwMjUxMyVwOTMuMjE5LjEzO_S4zMw%3D%3D&s=swp-splash-paper-cover>. Prisijungta 2016 m. balandžio 1 d.

⁸¹ O'Faircheallaigh, C. Public participation and environmental impact assessment: purposes, implications and lessons for public policy making. *Environmental Impact Assessment Review*, 30: 19-27.

⁸² Tījūnaitienė, R., Petkienė, E. Visuomenės dalyvavimas kaip tyrimų objektas: teorinis aspektas. Ernesto Galvanausko mokslinė konferencija „Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos 2004“. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla, 2004, P. 284 – 291.

⁸³ Riekašius, R. Politinis dalyvavimas. Knygoje: Lietuvos politinė sistema. Sąranga ir raida, A. Krupavičius, A. Lukošaitis (sud.), Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2004, 213-242; Riekašius R. 2006. Politinio dalyvavimo Lietuvoje bruožai. Pilietinė visuomenė: politikos įpilletinimo projekcijos. Kolektyvinė monografija. Sud. S. Šiliauskas. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2004. P.185-207.

⁸⁴ Imbrasaitė, J. Politinis dalyvavimas bei socialinė aplinka Lietuvoje // *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 2002, Nr. 1, P. 41–50.

dalyvavimo koncepcijas Lietuvoje nagrinėjo R. Tijūnaitienė ir M. Damkuvienė⁸⁵, dalyvavimo fenomeną įvairių teorijų kontekste analizavo E. Petukienė, R. Tijūnaitienė ir A. Raipa⁸⁶, politinio dalyvavimo priežastis analizavo R. Riekašius⁸⁷. Visuomenės dalyvavimo prielaidas, pirmiausiai, motyvaciją, tyrinėjo Tijūnaitienė, Neverauskas, Balčiūnas⁸⁸. Nemažai dėmesio Lietuvos mokslininkų darbuose skirta ir socialinio kapitalo analizei, iš jų paminėtini R. Žiliukaitės⁸⁹, J. Imbrasaitės⁹⁰, I. Skačkauskienės ir S. Bytautės⁹¹ darbai. Piliečių dalyvavimas įstatymų leidybos procedūroje analizuojamas P. Ragauskos straipsnyje⁹² ir disertacijoje⁹³, visuomenės dalyvavimą viešajame administravime analizavo A. Raipa⁹⁴, A. Raipa kartu su A. Bučinsku⁹⁵, piliečių dalyvavimą teikiant viešąsias paslaugas nagrinėjo A. Raipa ir E. Petukienė⁹⁶, J. Dvorak⁹⁷, D. Gineitienė ir V. Domarkas⁹⁸. Politinio dalyvavimo formas, tipus, grupes klasifikavo R. Riekašius⁹⁹, J. Imbrasaitė¹⁰⁰.

Nemažai Lietuvos mokslininkų darbų skirta pilietinės visuomenės gebėjimų dalyvauti viešojoje politikoje analizei. Iš tokių paminėtinas R. Žiliukaitės, A. Ramonaitės, L. Nevinskaitės, V. Beresnevičiūtės ir I. Vinogradnaitės kolektyvinis darbas *Neatrasta galia: Lietuvos pilietinės*

⁸⁵ Tijūnaitienė, R., Damkuvienė, M. Visuomenės dalyvavimo koncepcijos: teorinė prieiga. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 2010, Nr.1. P.125-132.

⁸⁶ Petukienė, A., Tijūnaitienė, R., Raipa, A. Visuomenės dalyvavimas: socialinio kapitalo, demokratijos ir racionalaus pasirinkimo teorijų apžvalga. *Viešojoji politika ir administravimas*, 2007, Nr. 21.

⁸⁷ Riekašius, R. Protesto politika Lietuvoje. *Politologija*, 2003, Nr.2. P.127-146; Riekašius R. Konvencinio dalyvavimo krizė. *Politologija*, 2003, Nr.3. P.38-56.

⁸⁸ Tijūnaitienė, R., Balčiūnas, S. Individualistic Motivation of Citizens Participating in Civil Society Organizations. *Inžinerinė ekonomika*, 2010, Nr.4. P. 408-416; Tijūnaitienė, R., Neverauskas, B. Activation of Participation Motivation Directed towards Agents: A Conceptual Model. *Inžinerinė ekonomika*, 2009, Nr.4. P.71-77; Tijūnaitienė, R., Neverauskas, B., Balčiūnas, S. Motivation Expression of Citizen Participation in Organizations of Citizen Society. *Inžinerinė ekonomika*, 2009, Nr.1. P.65-74; Tijūnaitienė, R., Neverauskas, B., Balčiūnas, S. Expression of Collectivistic Motives of Lithuanian Citizens Participation in Civil Society Organizations. *Inžinerinė ekonomika*, 2009, Nr.3. P.67- 74.

⁸⁹ Žiliukaitė, R. Socialinio kapitalo dinamika pokomunistinėje Lietuvos visuomenėje: socialinės ir kultūrinės efektyvios demokratijos prielaidos. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, sociologija. Vilnius: Vilniaus Universitetas, Socialinių tyrimų institutas, 2005.

⁹⁰ Imbrasaitė, J. Dalyvavimas bendruomenėje: individualūs resursai, motyvacija ir socialinis kapitalas. Knygoje: *Socialinė ekonomika: vietos bendruomenių poreikiai ir galimybės*, D. K. Kuzmickaitė, Dž. Dvarionas (sud.), Socialinės ekonomikos institutas, Kaunas: VDU leidykla, 2004, 66-83 psl.

⁹¹ Skačkauskienė, I., Bytautė, S. Socialinio kapitalo apibrėžties ir matavimo problematika. *Verslas: teorija ir praktika*, 2012, Nr. 13(3): 208–216.

⁹² Ragauskas, P. Piliečių dalyvavimas leidžiant įstatymus. *Politologija*, 2005, Nr. 1. P.55-81.

⁹³ Ragauskas, P. Įstatymų leidyba Lietuvoje : teorinis aspektas. Daktaro disertacija. Vilnius, Lietuvos teisės universitetas, 2004.

⁹⁴ Raipa, A. Viešasis administravimas ir piliečių dalyvavimas demokratiniame valdyme. Knygoje: Raipa A., red. *Viešojo administravimo efektyvumas*. Kaunas: Technologija, 2001, P.333-351.

⁹⁵ Bučinskas, A., Raipa, A. Piliečių dalyvavimo ir valdžios institucijų veiklos sąveika. *Tiltai*, 2001, Nr.4. P.1-8.

⁹⁶ Raipa, A., Petukienė E. Klientų dalyvavimas viešosiose paslaugose: bendrasis paslaugų kūrimas. *Viešojoji politika ir administravimas*, 2009, Nr. 27. P.54-62.

⁹⁷ Dvorak, J. Valstybės ir piliečių kodalyvavimas viešųjų paslaugų sferoje. *Pilietinė visuomenė: politikos įplietinimo projekcijos*. Sud. S.Šiliauskas. Klaipėda: Klaipėdos Universiteto leidykla, 2006, P.208-222.

⁹⁸ Gineitienė, D., Domarkas, V. Visuomeninių organizacijų įtaka viešojo administravimo institucijoms. Kaunas: Technologija, 2000.

⁹⁹ Riekašius, R., 2011.

¹⁰⁰ Imbrasaitė, J. Issues of Developing a Civic and Democratic Society: Political Participation Typology in Postcommunist Lithuania // *Socialiniai mokslai*, 2009, Nr. 2(64).

*visuomenės žemėlapis*¹⁰¹. Šiame darbe analizuojama pilietinės visuomenės padėtis, aiškinamasi, kas trukdo pilietinei visuomenei sėkmingai dalyvauti politinėje veikloje, atliekama grupių ir bendruomenių tinklų analizė, nagrinėjama protesto politika, piliečių ir valstybės santykis ir t.t. Taip pat šioje srityje svarbūs M. Degučio¹⁰², I. Matonytės ir A. Zdanevičiaus¹⁰³, M. P. Šaulausko¹⁰⁴ ir kt. darbai.

Lietuvių mokslininkai, pvz., J. Imbrasaitė¹⁰⁵, R. Riekašius¹⁰⁶ taip pat tyrinėjo visuomenės dalyvavimą viešojoje politikoje istoriniu aspektu. Politinį dalyvavimą regionų lygmenyje analizavo R. Tijūnaitienė ir R. Bagdzevičienė¹⁰⁷, B. Neverauskas ir R. Tijūnaitienė¹⁰⁸, R. Riekašius ir E. Stumbraitė¹⁰⁹, V. Kiurienė¹¹⁰.

Apibendrinant atliktus tyrimus šeimos politikos ir visuomenės dalyvavimo viešojoje politikoje srityse, matyti, kad šios temos išsamiai ir įvairiais aspektais tyrinėtoms tiek pasaulio lygmenyje, tiek Lietuvos mokslininkų darbuose. Tačiau tyrimų, kuriuose būtų analizuojamas visuomenės dalyvavimas konkrečioje viešosios politikos srityje nėra daug: daugiausiai tyrinėtas dalyvavimas regioninių institucijų dažniau ne formuojamoje, o įgyvendinamoje politikoje, be to, dažniausiai tyrinėjamos su viešuoju interesu susijusios sritys, tokios, kaip gamtos apsauga, sveikatos apsauga, gamtos išteklių ir pan. Lietuvoje išsamių tyrimų apie tai, kaip visuomenė dalyvauja formuojant konkrečią viešosios politikos sritį, nebuvo.

Darbo struktūra

Darbą sudaro keturios pagrindinės dalys. Pirmoje dalyje, remiantis pirmuoju užsibrėžtu uždaviniu, integruojant įvairias teorines perspektyvas suformuluojamas visuomenės dalyvavimo

¹⁰¹ Žiliukaitė, R., Ramonaitė, A., Nevinskaitė, L., Beresnevičiūtė, V., Vinogradnaitė, I. Neatrasta galia: Lietuvos pilietinės visuomenės žemėlapis. Vilnius: Versus Aureus, 2006.

¹⁰² Degutis, M. Penkeri pilietinės visuomenės formavimosi metai: visuomenės reformos ir politinė kultūra *Politologija*, 1995/1(6), P. 15-25.

¹⁰³ Matonytė, I., Zdanevičius, A. Pilietinės visuomenės problemos. Atvejo studija: Kauno regiono nevyriausybinės organizacijos. Viešosios politikos studijos, 2002, 2(3).

¹⁰⁴ Šaulauskas, M. P. Socialinė atskirtis ir pilietinė visuomenė /Kn. Socialiniai pokyčiai: Lietuva, 1990/1998 (Kolektyvinė mografija). Garnelis: Vilnius, 2000.

¹⁰⁵ Imbrasaitė, J. Politinio dalyvavimo dinamika Lietuvoje 1996-2006 m. Daktaro disertacija. Vytauto Didžiojo universitetas. Kaunas, 2008.

¹⁰⁶ Riekašius, R. Politinis dalyvavimas pokomunistinėse valstybėse: Lietuvos atvejis. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2003.

¹⁰⁷ Tijūnaitienė, R., Bagdzevičienė, R. Public Participation in the Regional Sustainable Development. Reserach paper series. Special issue of The Third International Conference International business in Transition Economies. Conference Theme: International Entrepreneurship, Innovation and Competetiveness in Transforming and Enlarging Europe. Riga, 2004.

¹⁰⁸ Neverauskas, B., Tijūnaitienė R. 2007. Public Participation in City Governance Decision Making: Theoretical Approach. *Inžinerinė ekonomika*, Nr.4. P.27-35.

¹⁰⁹ Stumbraitė, E., Riekašius, R. Citizen Participation in Regional Management. *European Integration Studies*, 2008, No.2. P.53-61; Riekašius, R., Stumbraitė-Vilkišienė, E. Apskričių viršinių administracijų panaikinimas: piliečių dalyvavimo aspektas. *Regional Formation and Development Studies*, No 1(18).

¹¹⁰ Kiurienė, V. The Legal Aspects of Participatory Governance in Local Self-government. *Socialiniai tyrimai*, 2012, Nr. 3, p. 62–75.

viešojoje politikoje tyrimo modelis, kuriuo, analizuojant visuomenės dalyvavimo formuojant šeimos politiką prielaidas ir procesą, vėliau bus siekiama atskleisti trukdžius ir palengvinimus visuomenei dalyvaujant ir ketinant daryti įtaką susijusiems politiniams sprendimams. Antrojoje dalyje apibūdinama empirinio tyrimo, kuriuo tikrinamas suformuluotas modelis, metodologija. Trečiojoje dalyje, įgyvendinant darbo 2 ir 3 uždavinius, pristatomi empirinio tyrimo apie pasirinktas visuomenės dalyvavimo formuojant viešąją politiką prielaidas: išorinį įgalinimą (reguliacinį ir finansinį), šeimos politikos formavimo procese dalyvaujančias valstybės institucijas bei dalyvaujančių nevyriausybinių organizacijų sistemą, taip pat apie visuomenės dalyvavimo praktiką, rezultatai. Galiausiai, ketvirtojoje dalyje, įgyvendinant darbo 4 ir 5 uždavinius, įvertinamas suformuluoto modelio ir tyrimo dizaino tinkamumas bei tyrimo rezultatai mokslinės diskusijos kontekste. Darbą užbaigia išvados ir pasiūlymai dėl tolesnių tyrimų ir dėl visuomenės dalyvavimo formuojant šeimos politiką tobulinimo, remiantis darbo 6 uždaviniu.

1. Teorinis modelis

Šiame tyrime užsibrėžta remiantis įvairiomis teorinėmis priegomis suformuluoti teorinį modelį, kuris atskleistų barjerus ir resursus, darančius įtaką visuomenės dalyvavimo rezultatui formuojant viešąją politiką, ir jį pritaikyti analizuojant visuomenės dalyvavimą formuojant šeimos politiką Lietuvoje. Atsižvelgiant į tai, kad visuomenės dalyvavimą formuojant politiką galima analizuoti remiantis įvairiomis teorinėmis perspektyvomis, šiame skyriuje pirmiausiai pateikiami ir pagrindžiami teoriniai rėmai, kuriuose modelis yra formuluojamas; paaiškinama, kur, kada ir kokiomis teorijomis remiamasi analizuojant visuomenės dalyvavimą šeimos politikoje, kad būtų kuo tiksliau atskleista, su kokiais trukdžiais ar galimybėmis (barjeriais ir palengvinimais) visuomenė susiduria šiame procese. Vėliau, remiantis teorinėmis priegomis, galinčiomis paaiškinti įvairius visuomenės dalyvavimo formuojant viešąją politiką aspektus ir atskleisti visuomenei kylančius trukdžius ir palengvinimus, formuluojamas teorinis modelis.

1.1. Visuomenės dalyvavimas ir politinis procesas: teorinės modelio formulavimo prielaidos

Visuomenės dalyvavimą formuojant šeimos politiką galima analizuoti pasitelkiant įvairias viešosios politikos proceso analizės teorines priegas, priklausomai nuo to, kuriuos visuomenės dalyvavimo aspektus ketinama tyrinėti. Teorijoje išskiriamos kelios pagrindinės koncepcijų grupės, apibūdinančios, kaip turi būti aiškinamas politikos formavimo kontekstas. Pirmą, tai „stadijinę“ koncepciją, kur politika analizuojama kaip procesas, pradedamas politinės darbotvarkės sudarymu, ir baigiamas rezultatų įvertinimu. Šias koncepcijas plėtojo Lasswell, Simon, Easton ir kt. Mokslininkai. Antra, pliuralistinės – elitistinės koncepcijos tyrinėja, kaip valdžia paskirstoma tarp grupių ir elitų, ir kaip jie kontroliuoja politikos formavimą. Šie aspektai daugiausiai nagrinėjami Dahl, Lindblom ir Woodhouse, Bachrach ir Baratz darbuose. Trečia, neomarksistinėse koncepcijose marksistinės koncepcijos pasitelkiamos aiškinant kapitalistinės visuomenės politinį procesą. Šį aspektą tyrinėjo Miliband, O'Connor, Poulanzas ir kiti. Ketvirta, posistemių koncepcijose politinis procesas analizuojamas per tinklus, posistemas, bendruomenes. Tai tinklų, propagandos koalicijų teorijos, kurias plėtojo Sabatier, Jenkins-Smith, Richardson ir Jordan ir kt. Penkta, politinio diskurso koncepcijos, kur politinis procesas analizuojamas kalbos ir komunikacijos požiūriu, remiantis Foucault, Habermas ir Wirrgenstein teorijomis. Šį požiūrį plėtojo Fisher ir Forester, Edelman ir kt. Galiausiai, institucionalizmas,

kuris nors ir mažiau išplėtotas, tačiau įgyja vis didesnę reikšmę politinio proceso tyrinėjimuose. Šį požiūrį naudojo Skocpol, Hall ir kiti¹¹¹.

Šiame darbe koncentruojamasi į visuomenės dalyvavimo formuojant šeimos politiką procesą ir su juo susijusius klausimus: kokios yra dalyvavimo prielaidos, kaip jos determinuoja galimybes visuomenei dalyvauti viešojoje politikoje, kaip vyksta visuomenės idėjų pateikimas politikos darbotvarkei, nuo ko priklauso, ar visuomenės dalyvavimas yra aktyvus ar pasyvus, kaip ir dėl kokių priežasčių tai kinta ir pan. Tačiau tyrinėjamas tik visuomenės indėlis formuojant šeimos politiką, o tai suponuoja, kad turėtų būti aiškiai atskirti politikos ciklo etapai. Taigi, šiame darbe pagrindine koncepcijų grupe, determinuojančia tyrimo visuomenės dalyvavimo formuojant šeimos politiką praktikos empirinės dalies struktūrą, pasirinkta stadijinių koncepcijų grupė dėl aiškaus į atskirus etapus patenkančių veiksmų atskyrimo ir galimybės teoriniu ir praktiniu požiūriu palyginti išskirtų etapų procesus.

Apibendrintai, remiantis šia koncepcijų grupe, galima išskirti šias politinio ciklo stadijas: problemos apibrėžimas, alternatyvų paieška, alternatyvų įvertinimas, alternatyvos pasirinkimas, įgyvendinimas ir įvertinimas¹¹². Kai kurie autoriai išskiria išsamesnius etapus, pvz., Rose nurodo visuomeninio politinio sprendimo būtinybės pripažinimą, klausimų įtraukimą į viešojo svarstymo darbotvarkę, reikalavimų kėlimą, išteklius ir ribojimus, viešosios politikos sprendimus, veiksnius, lemiančius valdžios sprendimus, sprendimo kontekstą, įgyvendinimą, rezultatus, politikos įvertinimą ir grįžtamąjį ryšį¹¹³.

Atsižvelgiant į tai, kad šiame darbe analizuojamas tik visuomenės dalyvavimas formuojant šeimos politiką, t. y., politikos įgyvendinimas ir tolesni klausimai paliekami nuošalyje, ir į tai, kad koncentruojamasi į ne į visus politinio proceso aspektus, o tik į susijusius su visuomenės dalyvavimu, šiame darbe laikomasi pozicijos, kad svarbiausi analizuotini politinio proceso etapai yra politinės darbotvarkės formavimas (idėjų pateikimas darbotvarkei); alternatyvių sprendimų svarstymas (apimant klausimus, kiek visuomenė dalyvauja teikiant alternatyvas, kritiką, palaikymą tam tikroms idėjomis) ir sprendimų priėmimas (kiek visuomenė turi įtakos priimančiam sprendimui, nuo ko ši įtaka priklauso ir t.t.).

Tačiau atsižvelgiant į disertacijos tikslą ir objektą, kai kuriais aspektais svarbios ir kitos politikos proceso koncepcijų grupės. Siekiant atsakyti į klausimą, kas lemia būtent tokį visuomenės dalyvavimą, koks egzistuoja praktikoje, didelės reikšmės turi visuomenės dalyvavimo prielaidos, kurios nepatenka į „stadijinių“ politikos proceso koncepcijų grupę. Šiuo tikslu, kalbant apie visuomenės dalyvavimo politiniame gyvenime prielaidas, pasitelkiamas modifikuota institucinė perspektyva. Tolesnei, už disertacinio darbo ribų išeinančiai visuomenės

¹¹¹ Parsons, W. Viešojoji politika. Vilnius, Eugrimas, 2001, p. 50.

¹¹² Parsons, W., p. 83.

¹¹³ Rose, R. Comparing public policy: An Overview. European Journal of Political Research, 1973: 1, p. 67-94.

ir valdžios atstovų jėgų akumuliacinio ir sprendimų priėmimo analizei būtų tinkamos posistemų ir tinklų koncepcijos; ideologinių grupių, jungiančių politikus ir visuomenės grupes ir atstovus santykių tyrinėjimui pagal paaiškinamumo galią būtų galima pasirinkti pliuralistines-elitistines koncepcijas ir t.t.

1.1.1. Ribotai racionalaus ir inkrementinio politikos proceso modelių taikymo galimybės analizuojant visuomenės dalyvavimą formuojant šeimos politiką

Viešosios politikos formavimo proceso analizei paprastai pasitelkiami (ribotai) racionalaus sprendimų priėmimo modelis¹¹⁴ bei inkrementinio politikos formavimo modelis¹¹⁵. Remiantis racionalaus sprendimų priėmimo modeliu svarbūs tie sprendimai, kuriais pavyksta realizuoti išsikeltus tikslus. Šis požiūris naudojamas ekonomikos teorijoje – sprendimų priėmimas čia suvokiamas kaip procesas, kada individai įvertina visų įmanomų sprendimų alternatyvų galimas pasekmes ir pasirenkama ta alternatyva, kurios pasekmės bus artimiausios užsibrėžtam tikslui. Kai kurių mokslininkų nuomone, racionalaus sprendimų priėmimo modelio taikymas sprendimų priėmimo analizei turi akivaizdžių trūkumų. Pavyzdžiui, šiame modelyje daroma prielaida, kad sprendimų priėmėjai disponuoja neribotais laiko išteklių ir visa reikiama informacija, kad būtų įmanoma įvertinti sprendimų alternatyvas, taip pat ignoruojamos įvairios formalios ir neformalios taisyklės, kurios gali turėti įtakos priimant sprendimus, galiausiai, nekreipiama dėmesio į sprendimų priėmimo specifika grupėse ir organizacijose¹¹⁶. Herbertas Simonas pateikia riboto racionalumo elgesio modelį, kuriame racionalus sprendimų priėmimas suprantamas kaip labiausiai į tikslą orientuotos alternatyvos pasirinkimas iš kelių galimų. Tačiau pripažįstama, kad racionalumas yra ribotas tiek laiko, tiek informacijos apimties prasme, nes individas negali turėti absoliučiai visos informacijos ir laiko alternatyvių pasekmių svarstymui. Taigi, individas ne ieško (ir negali ieškoti) optimalaus sprendimo, o siekia bent jau patenkinamo sprendimo, kurį gali priimti iš savo ribotų išteklių. Vertinant galimybes tyrinėti visuomenės dalyvavimą formuojant šeimos politiką pasitelkiant racionalaus ir riboto racionalumo sprendimų priėmimo modelius, matyti, kad pagal šiuos modelius visuomenės dalyvavimo priimant politinius sprendimus funkcija nėra plati. Kalbant apie racionalaus sprendimų priėmimo modelį, čia visuomenės nuomonė ir indėlis svarbūs tiek, kiek visuomenė dalyvauja apibrėžiant siekiamus tikslus. Tačiau valstybės mastu toks sprendimų priėmimas yra sudėtingesnis nei

¹¹⁴ Žr. Simon, H. Administracinė elgsena. Knygiai, 2003.

¹¹⁵ Žr. Lindblom, Ch. E., Woodhouse, E. J., 1999.

¹¹⁶ Šarkutė, L. Sprendimų priėmimo samprata ir tyrimų tradicijos. Sociologija. Mintis ir veiksmai 2009/2(25), p. 111.

sprendimų priėmimas mažose organizacijose. Saulius Pivoras pastebi, kad „pasak H. Simono, bent jau vienu atžvilgiu sprendimo problema privačiose organizacijose yra daug paprastesnė negu viešosiose tarnybose. Privačioje organizacijoje reikia atsižvelgti tik į tas sprendimo pasekmes, kurios liečia tik tą organizaciją. O viešojoje tarnyboje sprendimas turi būti pasvertas viešųjų ar bendruomeninių vertybių atžvilgiu”¹¹⁷. Tačiau pagal šį modelį alternatyvų parinkimo ir atmetimo procedūra – sprendimų priėmėjo (politikų) reikalas. Tiesa, visuomenė gali pasitarnauti apibūdinant galimas alternatyvas, t. y., suteikiant išsamios informacijos apie šių alternatyvų pasekmes, taip sudarant galimybes pasirinkti tinkamiausią, labiausiai tikslą atitinkantį sprendimo variantą. Šiame modelyje visuomenės aktyvumas ar pasyvumas dalyvaujant formuojant šeimos politiką nėra svarstomas. Tuo tarpu riboto racionalumo sprendimų priėmimo modelyje galima išvelgti galimybes vertinti visuomenės aktyvumą: pripažįstant, kad turima informacija yra „ribota“, visuomenė gali aktyviais veiksmais daryti didesnę įtaką sprendimų priėmėjų žinioms: kuo aktyvesnė bus visuomenė, tuo labiau bus išplečiamos politikos sprendimų priėmėjų žinojimo ribos. Tačiau Jolanta Buškevičiūtė ir Alvydas Raipa pastebi, kad remiantis šiuo modeliu, politikams svarbu pajėgti atsiriboti nuo interesų ar visuomenės grupių ar kitokio spaudimo, kai siūlomi visiškai nepriimtini argumentai ar alternatyvos, kurie visiškai neatitinka užsibrėžtų ilgalaikių tikslų¹¹⁸. Taigi, remiantis (riboto) racionalumo priimant sprendimus modeliu, visuomenės indėlis formuojant šeimos politiką gali būti reikšmingas tik kai ši suteikia informacijos apie galimas alternatyvas arba dalyvauja nustatant ilgalaikius tikslus, į kuriuos orientuoti ir hierarchiškai išdėlioti priimami sprendimai. Remiantis inkrementinio sprendimų priėmimo modeliu, sprendimai priimami radus tarpusavio sutarimą, ir dėl to politika formuojama kompromiso būdu, nesisaistant ilgalaikiais tikslais. Lindblomas „racionalių“ sprendimų priėmimo procesu laiko „nuoseklų ribotą palyginimą“ arba „šakojimosi“ procesą. Tai reiškia, kad nuosekliai, žingsnis po žingsnio, judama nuo vienos situacijos prie kitos¹¹⁹. Todėl, remiantis inkrementinio šeimos politikos priemonių pasirinkimo modeliu, sureikšminamas politikos proceso dalyvių (skirtingos ideologijos politikų, interesų grupių ir t.t.) interesų suderinamumas (t. y., sprendimas tenkina kuo didesnę politikos proceso dalyvių ratą), akcentuojant priimamų sprendimų tvirtumą.

Iš to galima išvelgti skirtingą požiūrį į visuomenės dalyvavimo vaidmenį formuojant šeimos politiką – inkrementinio sprendimų priėmimo modelyje siekiamas interesų suderinamumas kiekviename politikos proceso žingsnyje, dėl to tarimasis su visuomene (kaip ir kitomis įtakos grupėmis) svarbus priimant kiekvieną sprendimą, tuo tarpu, racionalaus sprendimų priėmimo

¹¹⁷ Pivoras, S. Viešojo administravimo teorijos, Kaunas: VDU leidykla, 2002, p. 22.

¹¹⁸ Buškevičiūtė, J., Raipa, A. Šiuolaikinių sprendimų rengimas viešajame sektoriuje. Viešoji politika ir administravimas, 2010, Nr. 34, p. 25.

¹¹⁹ Parsons, W., p. 263.

modelyje kompromisai dėl trumpalaikių sprendimų mažiau svarbūs, ir čia kur kas svarbiau susitarti dėl to, kaip pasiekti užsibrėžtą tikslą.

Atsižvelgiant į Lietuvos šeimos politikos formavimo situaciją, kai dalyvauja daug skirtingos ideologijos veikėjų, šeimos politikai priskiriama daug įvairių klausimų, tokios sistemos analizei tinkamesnis inkrementinis sprendimų priėmimo modelis. Kaip parodė 2015 m. vykusios diskusijos dėl šeimos politikos tikslo¹²⁰, pasiekti politinio sutarimo dėl ilgalaikių šeimos politikos tikslų dėl ideologinių sankirtų yra iš esmės neįmanoma, dėl to galima daryti prielaidą, kad racionali ar ribotai racionali sprendimų priėmimo modelis šiuo atveju empirinei analizei nėra tinkamas.

1.1.2. Formalus ir neformalus visuomenės dalyvavimas formuojant šeimos politiką: analizės galimybės pagal institucionalizmo perspektyvas

Analizuoti visuomenės dalyvavimą formuojant viešąją politiką galima dvejopai: teisinę bazę, kaip prielaidą realiam visuomenės dalyvavimui, ir faktiškai vykstantį dalyvavimą. Šiame darbe keliami hipotezė, kad formaliai leidžiamas ir faktiškai vykstantis visuomenės dalyvavimas formuojant šeimos politiką yra skirtingas: visuomenės dalyvavimas čia grindžiamas ne tik formaliomis, bet ir neformaliomis taisyklėmis, kurios ne visada žinomos viešai. Šios taisyklės gali būti teisėtos, pusiau teisėtos ar net neteisėtos. Tokiam palyginimui pasitelkiama formalios ir neformalios politikos analizė.

Meyer teigimu, bet kurioje politinėje sistemoje egzistuoja tiek formalios, tiek neformalios struktūros ir ryšiai. Formaliąją politikos dimensiją sudaro stabilios taisyklės (dažniausiai rašytinės, t. y., teisės aktai, poįstatyminiai aktai, individualūs aktai) bei oficialiai apibrėžtos ir viešai paskelbtos pagrindinės politinės sistemos vertybės. Politinė sistema suvokiama kaip politinės nuomonės formavimo bei valdžios institucijų sprendimų priėmimo, ir įgyvendinimo viešojoje erdvėje procesas. Autoriaus teigimu, valstybės institucijų ir organizacijų formalūs vaidmenys, įgaliojimai, tarpusavyje santykių nustatymas bei nustatytos formos komunikavimas yra neformalių politikos veiksmų pagrindas¹²¹. Tuo tarpu neformaliąją politikos dimensiją sudaro du lygmenys. Pirmasis jų susijęs su politinės galios struktūromis – interesų formavimo modeliai ir įtaka politinių sprendimų priėmimui, faktinis politinių galių pasidalinimas ir valdymas pačiose politinėse institucijose ir už jų ribų. Antrasis lygmuo susijęs su asmeniniais

¹²⁰ Viešos diskusijos ieškant šeimos politikos tikslo. Informacija iš Šeimos instituto interneto svetainės. Prieiga per internetą: <<http://www.seimos.org/viesos-diskusijos-ieskant-seimos-politikos-tikslo/>>. Prisijungta 2016 m. kovo 29 d.

¹²¹ Meyer, G. Formal and Informal Politics: Questions, Concepts and Subjects. Leidinyje: Formal Institutions and Informal Politics in Central and Eastern Europe: Hungary, Poland, Russia and Ukraine. Barbara Budrich Publishers: Opladen & Farmington Hills, 2008, p. 218.

ryšiais politiniame procese: realiai veiksmingos, nerašytinės, paprastai paprotinės taisyklės, vertybės ir normos, taip pat sąmoningas ar nesąmoningas tam tikrų veiklos ir komunikavimo modelių priėmimas ir naudojimas. Neformalūs mechanizmai naudojami tiek institucijų viduje, tiek išorėje, bet kuriame politinės sistemos lygmenyje ir būdingi iš esmės visiems politinio proceso dalyviams ir jų veiksmams. Šios praktikos gali būti stabilios ir kintančios, dažnai atliekamos už uždarų durų, priešingai, nei tai, kas yra oficialiai skelbiama plačiajai visuomenei¹²².

Tuo tarpu formalios politikos analizei gali būti pasitelkiamas tradicinis institucionalizmas, kuris paprastai būdingas teisinei politikos analizei. Šioje teorinėje perspektyvoje dėmesys koncentruojamas į formalias taisykles ir organizacijas, o ne neformalius susitarimus ir praktikas. Paprastai analizuojamos teisinės valstybės institucijos, jų funkcijos, formalūs ryšiai ir pan. Nors institucionalizmas neretai kritikuojamas dėl aprašomojo pobūdžio ir teorijų nepaisymo¹²³, tačiau siekiant formalių institucijų bei jų veiklos aprašymo, ši teorinė perspektyva puikiai tinka formalios politikos analizei. Taigi, visuomenės dalyvavimo formuojant šeimos politiką analizė iš institucionalizmo perspektyvos svarbi tiek, kiek jos rezultatas padės atskleisti santykį tarp teisinio visuomenės dalyvavimo formuojant šeimos politiką reguliavimo ir realios praktikos, kuri bus analizuojama pasitelkiant kitas teorines perspektyvas.

Naujojo institucionalizmo teorijų grupė leidžia giliau pažvelgti į visuomenės dalyvavimo formuojant šeimos politiką formalųjį lygmenį bei atskleisti kai kuriuos neformalios politikos aspektus. Naujojo institucionalizmo teorijos tinka analizuojant visuomenės ir jos organizacijų įtakos formuojant šeimos politiką darymo, atskleidžiamo tiek per bendro visuomenės dalyvavimo institucijose analizę, tiek ir per atvejo analizę, mechanizmą. Naujasis institucionalizmas į institucijas žvelgia kaip į formalių ir neformalių taisyklių visumą, kuri gali būti suvokiama kaip politinio veiksmo arena. Teorijos akcentuoja institucijų kompleksškumo problemas, jų veikimo logiką istorinėje perspektyvoje, galios pasiskirstymo institucijose klausimus bei tam tikrų asmenų įtaką institucijų formavimui bei institucijų įtaką asmenims.

Pavyzdžiui, racionalaus pasirinkimo tradicijoje yra du požiūriai į institucijas. Pirmasis požiūris suponuoja, kad institucijos yra išoriniai ribojimai, arba išoriškai nustatytos žaidimo taisyklės. Institucija – iš anksto nustatytas taisyklių rinkinys, kuriame apibrėžti veikėjai, jų elgesio repertuarai ar strategijos, veiksmų pasirinkimo seka, informacija, kurią jie turi taikydami strategijas ar atlikdami veiksmus, taip pat veikėjų pasirinktų veiksmų rezultatas. Taigi, čia institucijos suformuluoja galimus elgesio variantus ir jų pasekmes, o individai tik siekia naudoti darydami pasirinkimus pagal nustatytas taisykles. Racionalaus pasirinkimo institucionalizmas

¹²² Meyer, G., p. 18-19.

¹²³ Lowndes, W. *The Institutional Approach*. Leidinyje: Marsh, D., Stoker, G. *Theory and Methods in Political Science*. Palgrave Macmillan, 2010, p. 62.

neigia, kad instituciniai veiksniai sąlygoja tam tikrą elgesį ar formuoja asmenų preferencijas (šie laikomi visada stabilūs – orientuoti į naudos maksimizavimą). Tačiau politinės institucijos daro įtaką elgesiui paveikdamos kontekstus, kuriuose individai pasirenka strategijas savo siekiams įgyvendinti¹²⁴, konkrečiu atveju, institucijos nustato formalias ir neformalias ribas dalyvių veiklos laisvei.

Remiantis antruoju požiūriu, žaidimo dalyviai patys kompromiso būdu kuria žaidimo taisykles. Pačios institucijos tampa žaidėjų „kūriniu“ – tačiau tam, kad institucija būtų stabili, reikalingas tvirtas sutarimo dėl taikomų taisyklių pagrindas¹²⁵. Racionalaus pasirinkimo institucionalizmas remiasi pagrindine prielaida, kad instituciniame lauke dalyvauja individai, kurie siekia maksimizuoti savo naudą. Laikomasi nuomonės, kad kiekvienas veikėjas institucijos viduje ar išorėje pirmiausiai siekia naudos, t. y., to, kas naudinga ar vertinga pačiam individui ar „grupei“. Taigi, intereso centre yra institucijos vidinė struktūra, institucijų tarpusavio santykiai, darbiniai mechanizmai bei individualios strategijos, kuriuose siekiama racionalumo. Čia veikėjai formuoja institucijas remiantis galima suteikti maksimalia nauda. Ši mintis ypač svarbi aiškinant neformalias praktikas remiantis individų ar jų grupių motyvais ir pasiektais rezultatais. Tačiau teorija negali paaiškinti, kodėl žmonės užsiima altruistine veikla, kodėl neretai prioritetą suteikia moraliniams ar etiniams standartams o ne siekia naudos¹²⁶.

Formuojant tyrimo teorinį modelį institucionalizmo perspektyva aktuali abiem minėtais požiūriais. Pirmasis požiūris daugiau taikomas siekiant įvertinti formalių taisyklių, reguliuojančių visuomenės dalyvavimo galimybes viešojoje politikoje bei ribojimus. Tuo tarpu antrasis racionalaus pasirinkimo institucionalizmo požiūris tinkamesnis neformalios šeimos politikos proceso analizės atveju: jis naudojamas analizuojant visuomenės atstovų jungimosi ar nesijungimo į bendruomenes ar asociacijas galimybes ir trukdžius; platesnį kontekstą, sudarantį galimybes ir ribojimus visuomenei ar jos atstovams dalyvauti formuojant šeimos politiką: visuomenės grupių motyvaciją dalyvauti ar nedalyvauti formuojant šeimos politiką ar atskirus jos klausimus, visuomenę atstovaujančių organizacijų tarpusavio santykius, visuomenės atstovų įtraukimą į institucijas ir atvirumą joms, institucijų sprendimų priėmimo mechanizmus ir pan.

Istorinis institucionalizmas remiasi Emilio Durkheim'o idėja, kad mąstymo kategorijos yra pirmesnės už mąstymą ir tos kategorijos yra socialiniai ar kultūriniai konstruktai. Istorinio institucionalizmo atstovų teigimu, interesų atstovavimą formuoja kolektyviniai veikėjai ir institucijos, paveiktos savo istorijos. T. y., politinį procesą struktūruoja konstitucijos ir politinės

¹²⁴ Ostrom, E., 2007, p. 30-31.

¹²⁵ Shepsle, K. A. Rational Choice Institutionalism. Prieiga per internetą: <http://scholar.harvard.edu/files/kshepsle/files/rational_choice_institutionalism_4.5.05.pdf>. Prisijungta 2016 m. balandžio 12 d.

¹²⁶ Meyer, G., p. 20.

institucijos, valstybės struktūros, valstybės ir interesų grupių santykiai, viešosios politikos tinklai¹²⁷. Šioje teorinėje perspektyvoje svarbus dėmesys skiriamas istorijai, nes tikima, kad istorija politikos procese yra svarbi keliais aspektais. Pirma, politiniai įvykiai nutinka istoriniame kontekste, kuris turi tiesioginės įtakos sprendimams ar įvykiams. Taigi, istorinės aplinkybės yra svarbios norint paaiškinti vienus ar kitus sprendimus ar procesus. Antra, istorija svarbi ir dėl to, kad veikėjai laiko perspektyvoje įgyja patirties: tas pats veiksmas gali būti atliekamas greičiau, veikėjas gali pasimokyti iš savo klaidų ir rinktis kitus metodus ar priemones ir pan. Galiausiai, lūkesčiai dėl sprendimų ar procesų taip pat būna grįsti praeities patirtimis¹²⁸. Taigi, dėl to, užuot visus politikos veiksmus laikę nepriklausomus nuo laiko, vietos ar konteksto, istorinio institucionalizmo atstovai eksplicitiškai ir tikslingai siekia „įtaisyti“ savo tiriamus objektus į atitinkamus kontekstus. Taip gilindami ir praturtindami supratimą apie įvykių ir veikėjų istorines aplinkybes, jie gali pasiūlyti tikslesnius tam tikrų įvykių ar veiksmų paaiškinimus nei tai pavyktų padaryti vertinant šiuos veiksmus ar įvykius atsietai nuo istorinio konteksto¹²⁹. Istoriskai suformuoto konteksto vaidmuo aiškinant veikėjų interesus ir jų galios santykius yra vienas esminių istorinio institucionalizmo bruožų¹³⁰.

Ilgą laiką istorinis institucionalizmas buvo siejamas su institucijų stabilumo paaiškinimu, ir juo remiantis institucinė kaita nebuvo aiškinama. Tai natūralu, nes šioje teorinėje perspektyvoje bet kuri institucija (formali institucija ar taisyklė) gyvuoja didesnėje iš institucijų sudarytoje sistemoje. Vienų taisyklių pakeitimas paprastai turi įtakos kitoms taisyklėms, todėl, žvelgiant iš platesnio konteksto, egzistuoja pasipriešinimas kaitai. Be to, žmonės pratę sieti tam tikrus lūkesčius su institucijomis, o taisyklių pakeitimas gali turėti ilgalaikį poveikį, kurį sudėtinga ar net neįmanoma nuspėti. Tokiu atveju, daugelis geriau toliau laikytųsi egzistuojančių taisyklių, net jei jos nėra optimalios. Dar daugiau, institucijų kaita nepageidautina, nes žmonės patiria sąnaudų dėl taisyklių keitimo. Taisyklių keitimas gali daug kainuoti, o be to, gali atsirasti tokių, kurie nenorės prisiimti jokių naujų kaštų. Galiausiai, institucijos keičia elgesį, todėl ilgainiai jos taip pat veikia ir prioritetus: žmonės gali teikti pirmenybę egzistuojančioms institucijoms jau vien dėl to, kad yra prie jų pripratę¹³¹. Nors neretai teigiama, kad istorinis institucionalizmas tinkamiausias analizuojant didelius įvykius, pvz., revoliucijas, reformas ir t.t., tačiau ši perspektyva pasitelkiama ir analizuojant smulkesnius klausimus¹³².

¹²⁷ Pugačiauskas, V. Politikos mokslų metodologija: naujasis institucionalizmas, 1998. Prieiga per internetą: <<http://www.pugaciauskas.lt/study/b3smfl.html>>. Prisijungta 2016 m. balandžio 12 d.

¹²⁸ Steinmo, S. What Is Historical Institutionalism? Leidinyje: Della Porta, D., Keating, M. (eds.) Approaches in the Social Sciences. Cambridge UK: Cambridge University Press, 2008, p. 164-165.

¹²⁹ Steinmo, S., p. 166-168.

¹³⁰ Immergut, E. M., p. 22.

¹³¹ Steinmo, S., p. 167-168.

¹³² Amenta, E., Ramsey, K. M. Institutional Theory. Leidinyje: The Handbook of Politics: State and Civil Society in Global Perspective, eds. Kevin T. Leicht and J. Craig Jenkins. New York: Springer, 2010, p. 23.

Immergut teigimu, istorinio institucionalizmo perspektyvoje piliečių atstovaujamas interesus (skirtingai nei pliuralistai teigia, kad šiuos interesus politikos lyderiams perduoda interesų grupės ir politinės partijos) suformuluoja kolektyviniai veikėjai ir institucijos, kurių kiekvienas turi savo istoriją. Politinis procesas grindžiamas konstitucijomis, politinėmis institucijomis, valstybės struktūromis, valstybės interesu, grupių santykiais, taip pat politikos tinklais. Politiniai reikalavimai ir viešoji politika nėra formuluojami neutralių ir sisteminių modernizacijos poreikių, bet politinės sistemos grindžiamos intensyviais ryšiais tarp ekonominių, socialinių ir politinių veikėjų, kurie dirba remdamiesi skirtingomis logiškais skirtinguose kontekstuose. Todėl realiai išreiškiami politiniai reikalavimai nėra tiksli individų prioritetų refleksija, o yra nutolę nuo pirminių individualių reikalavimų. Politinam procesui įtaką daro įvairūs instituciniai veiksniai, nustatantys, kaip spręsti taisykles tarp konfliktuojančių interesų, ir todėl gali teikti pirmenybę kai kuriems interesams kitų interesų sąskaita¹³³.

Disertacijoje istorinis institucionalizmas naudojamas nagrinėjant nusistovėjusių tiek formalią, tiek neformalią visuomenės ir jos organizacijų, iš vienos pusės, ir politikos formuotojų, iš kitos pusės, bendradarbiavimo praktiką. Ši teorija tinka siekiant įvertinti iš istorinės perspektyvos kylančias priežastis, lemiančias nusistovėjusias minėtų institucijų santykių formas, paaiškinti istorinius visuomenės dalyvavimo intensyvumo pokyčius. Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad empiriniame tyrime buvo analizuojami pastaruoju metu – 2016 metais – atlikti interviu, tačiau buvo pasakojama apie prieš dešimtmetį ir dar anksčiau vykusius įvykius. Šiuo atveju, istorinis institucionalizmas atskleidžia, kad tokiuose interviu gauti duomenys yra pateikiami jau turint patirties apie tai, kaip viskas vyko po aptariamų įvykių, ir informanto pateikta informacija yra formuluojama pagal dabarties, o ne buvusio laikmečio vertinimą.

Viena gana naujų naujojo institucionalizmo teorinių perspektyvų – diskursinis institucionalizmas, kuris susijęs su idėjų turiniu ir diskurso interaktyviais procesais bei politikos argumentavimu instituciniame kontekste. Ši perspektyva kuriama remiantis teorine prielaida, kad sistemos veikėjai savo elgesį grindžia ne racionalaus pasirinkimo logika, o kolektyvinėmis idėjomis, interpretacijomis ir tam tikriems reiškiniams priskiriamomis reikšmėmis (t. y., komunikacine logika). Perspektyvoje iškeliamos idėjos gali būti plėtojamos naudojant tiek kognityvinius, tiek normatyvinius argumentus, jos kyla iš įvairių apibrėžtumo lygių, įskaitant politiką, filosofiją, ir gali pasireikšti įvairiomis formoms, pvz., naratyvais, rėmais, idėjų diskurso laukais, argumentavimo praktika, pasakojimu, kolektyviniais memuarais, bei kinta įvairiu

¹³³ Immergut, E. M. The Theoretical Core of New Institutionalism. *Politics & Society*, March 1998, 26, p. 17.

intensyvumu: inkrementiškai ar revoliuciniu būdu¹³⁴. Šioje perspektyvoje politikos instrumentai traktuojami kaip tam tikros idėjos.

Politikos veikėjų diskursinė sąveika gali pasireikšti šiems sudarant diskursines koalicijas, epistemines bendruomenes bei propagandos koalicijas, užsiimančias politikos kūrimo „koordinuojančiu“ diskursu ir (arba) politikos veikėjams ir visuomenei dalyvaujant „komunikaciniame“ diskurse svarstant, ginčijant ar legitimuojant politiką¹³⁵. Pačios institucijos šioje perspektyvoje suvokiamos dvejopai: pirma, kaip kontekstas, kuriame vyksta veikėjų diskursinė sąveika pagal nusistovėjusią komunikacinę logiką, ir, antra, kaip formalios ir neformalios institucijos, kurios transliuoja savo idėjas, argumentus ir diskursines sąveikas. Diskursyvinis institucionalizmas remiasi teorine prielaida, jog sistemos veikėjai, visų pirma, vadovaujasi ne tiek racionalaus pasirinkimo logika, kiek kolektyvinėmis idėjomis, interpretacijomis ir tam tikriems reiškiniams priskiriamomis reikšmėmis, t. y. komunikacine logika¹³⁶. Tyrinėjant visuomenės dalyvavimą formuojant šeimos politiką diskursinis institucionalizmas gali būti svarbus keliais aspektais. Pirma, diskursinis institucionalizmas naudingas taikant propagandinių koalicijų teoriją, kurią galima naudoti tyrinėjant atskirus visuomenės organizacijų dalyvavimo atvejus: juo remiantis gali būti aiškinamos komunikacinės koalicijų strategijos, kaip palengvinimai dalyvauti formuojant šeimos politiką. Antra, remiantis šia perspektyva galima aiškinti diskurso, kaip komunikacijos viešojoje erdvėje (pirmiausiai, per žiniasklaidos priemones), ideologinę įtaką (kaip palengvinimą ar barjerą) svarstant konkrečius šeimos politikos klausimus, kuriuos iškėlė visuomenė ar jos atstovai (pvz., viešojoje erdvėje buvo transliuojamas neigiamas požiūris į daugiavaikes šeimas neretai nurodant, kad jos gyvena iš pašalpų – ir tai galėjo turėti įtakos priimant sprendimą nepratęsti išmokų vaikams teikimo (po 2010 m. šių išmokų mokėjimo sustabdymo) daugiavaikėms šeimoms). Šiuo atveju diskursinis institucionalizmas sudaro sąlygas analizuoti įtakų (palengvinimų ir apsunkinimų) šaltinius sprendimų priėmėjui. Ši teorinė perspektyva taip pat pasitelkiama analizuojant visuomenės galimybes dalyvauti formuojant šeimos politiką pasitelkiant viešąjį diskursą, kaip vieną iš dalyvavimo priemonių. Galiausiai, diskursinis institucionalizmas gali būti naudingas analizuojant valdžios įtaką per komunikacijos priemones siekiant „edukacinių tikslų“, siekiant paveikti tiek plačiosios visuomenės, tiek nevyriausybinių organizacijų požiūrį į tam tikrus šeimos politikos klausimus.

¹³⁴ Schmidt, V. A. Discursive Institutionalism: Scope, Dynamics, and Philosophical Underpinnings. Leidinyje: *The Argumentative Turn Revised: Public Policy as Communicative Practice* (eds. Frank Fischer and John Forester). Durham, NC: Duke University Press, 2011, p. 85.

¹³⁵ Schmidt, V. A. *The Futures of European Capitalism*. Oxford: Oxford University Press, 2002, 5 skyrius; Schmidt, V. A. *Democracy in Europe: The EU and National Politics*. Oxford: Oxford University Press, 2006, 5 skyrius. Ciuota iš: Schmidt, V., 2011, p. 86.

¹³⁶ Arts, B., Buizer, M. Forests, Discourses, Institutions. *A Discursive-Institutionalist Analysis of Global Forest Governance. Forest Policy and Economics*. 2008, 11(5-6), p. 340-347.

Formuojant modelį gali būti pasitelktos ir kitos naujojo institucionalizmo teorijos – organizacijų teorija, sociologinis institucionalizmas, kurios, tiesa, turi menkesnę aiškinamąją galią analizuojant visuomenės dalyvavimą formuojant šeimos politiką. Organizacijų teorija nepripažįsta nepriklausomų veikėjų interesų, o mato tik organizaciniame kontekste kylančius laiko ir informacijos apribotus interesus; pati perspektyva orientuota į informacijos apdorojimo procesus ir klasifikacijų sistemas. Tiesa, sociologinis institucionalizmas gali būti pasitelktas analizuojant individų, suinteresuotų šeimos politikos klausimais, ir organizacijų, atstovaujančių šiuos interesus, santykius.

Apibendrinant, formuojant teorinį modelį ketinama remtis keliomis teorinėmis priegomis, paaiškinančiomis skirtingus visuomenės dalyvavimo trukdžių ir palengvinimų aspektus. Remiantis Meyer, kuris atskiria formalios visuomenės dalyvavimo taisyklės ir neformalią praktiką, formalios taisyklės modelyje laikomos tik vienu iš socialinės aplinkos, galimai lemiančios neformalią praktiką, elementų. Remiantis naujojo institucionalizmo priegomis, egzistuoja ir kitos neformaliai nusistovėjusios visuomenės dalyvavimo prielaidos: motyvacija dalyvauti politinėje veikloje ar burtis į grupes, istorinė institucijų raida, santykiai tarp visuomenės atstovų grupių, šių grupių pajėgumai ir t.t.

1.2. Tyrimo modelio elementai

1.2.1. Visuomenės dalyvavimo prielaidos

Analizuojant politinį dalyvavimą kaip teigiamą reiškinį tiek vyriausybėms, tiek piliečiams, pirmieji klausimai turėtų būti šie: Kas skatina, kas daro įtaką politiniam dalyvavimui? Kas trukdo dalyvavimui? Kokie rėmai apibrėžia politinio dalyvavimo galimybes? Taigi, pirmasis politinio dalyvavimo analizės lygis turėtų apimti politinio dalyvavimo prielaidų analizę. Šiame darbe, taikant modifikuotą institucinės analizės modelį¹³⁷, politinio dalyvavimo prielaidos apibūdinamos skirtingomis įtakų grupėmis: pirma, aptariamas vidinis visuomenės įgalinimas, susijęs su individo motyvacija dalyvauti politinėje veikloje, motyvacija jungtis į grupes bei vidiniu galios veikti akumuliacijai, antra, aprašomos valstybės institucijos, per kurias ar kurių priimamiems sprendimams visuomenė ir jos atstovai siekia daryti įtaką, trečia, analizuojamas išorinis įgalinimas visuomenei veikti, t. y., reguliacinės veiklos sąlygos ir finansiniai ištekliai, galiausiai, apibūdinamos visuomenės atstovų organizacijos ir santykiai tarp jų.

¹³⁷ Ostrom, E. Institutional Rational Choice: An Assessment of the Institutional Analysis and Development Framework. Leidinyje: Sabatier, P. (ed.), p. 27.

1.2.1.1. Vidinis visuomenės įgalinimas¹³⁸

Vidinis įgalinimas – tai visuomenės išsiugdyti gebėjimai, padedantys dalyvauti formuojant viešąją politiką. Abelson nurodo, kad vidinis įgalinimas, t. y., gebėjimas įgauti galios, ilgą laiką buvo analizuojamas kitose mokslo šakose: socialinėje psichologijoje, edukologijoje, socialinėje antropologijoje ir pan. Tačiau palaipsniui jį pasitelkiant buvo pradėta aiškinti ir politinio dalyvavimo fenomeną. Įgalinimas (angl. „*empowerment*“) kilęs iš Lotynų kalbos žodžių „*ī*“ ir „gebėjimas veikti“, „galia“¹³⁹. Taigi, jei galia yra gebėjimas numatyti, kontroliuoti ir dalyvauti tam tikroje aplinkoje, įgalinimas yra procesas, kada individai ir bendruomenės gali naudoti galią ir veiksmingai veikti keičiant savo gyvenimą ir aplinką. Taigi, pagrindinis įgalinimo koncepcijos elementas yra galia¹⁴⁰.

Vieni pirmųjų šios srities tyrinėtojų, Alinsky, Freire ir Rothman tokį įgalinimą įvardija kaip asmens raidos, dalyvavimo, sąmoningumo didinimo ir socialinių veiksmų bendruosius procesus¹⁴¹. Alinsky požiūris į bendruomenės įgalinimą buvo konstruojamas atliekant tyrimą, kaip mažas pajamas gaunantys asmenys ieško būtų išsikovoti savo teises visuomenėje. Tą patį interesą turintys asmenys susivienijo ir kolektyviai apibrėžė savo tikslus, paskirstė išteklius, atliko viešinimo kampaniją ir galiausiai įgijo gebėjimus dalyvauti bendruomenės kovoje dėl galios. Alinsky tikėjo, kad bendruomenės organizavimas tiesiogiai susijęs su bendruomenės problemų sprendimų pasiekimo sėkmingumu. Tiesa, jis savo empirinį tyrimą ir jo rezultatus taikė ne funkcinėi, o geografinėi bendruomenei¹⁴². Tuo tarpu Freire per kritinio sąmoningumo teorijos prizmę aiškina grupės gebėjimus įgyti galios per psichologinius asmenų problemų ir jų priežasčių suvokimo bei poreikių atsiradimo momentus, jų akumuliacijoms į kolektyvinius interesus¹⁴³. Minkler ir Cox, kurie Freire metodologiją taikė sveikatos apsaugos sistemoje, iškėlė idėją, kad Freire metodologija geriausiai pritaikoma funkcinės bendruomenės, o ne geografinės bendruomenės tyrimuose¹⁴⁴.

¹³⁸ Atsižvelgiant į tai, kad vidinis visuomenės įgalinimas yra svarbi visuomenės dalyvavimo formuojant viešąją politiką prielaida, ir ši prielaida neanalizuojama darbo empirinėje dalyje, teorinėje dalyje jai skiriama daugiau vietos, nei kitiems modelio elementams.

¹³⁹ Empower. Wiktionary. Prieiga per internetą: <<https://en.wiktionary.org/wiki/empower#Etymology>>. Prisijungta 2016 m. balandžio 12 d.

¹⁴⁰ Eklund, L., p. 40, 41.

¹⁴¹ Alinsky, S. *Rules for Radicals*. Random House, New York, NY, 1971; Freire, P. *Pedagogy of the Oppressed*. The Continuum Publishing Company, New York, 1970; Freire, P., *Education for Critical Consciousness*. Seabury Press, New York, 1973; Rothman, J. *Three Models of Community Organisation Practice*. Leidinyje: *Strategies of Community Organisation*, eds. Cox, F., Erlich, J., Rothman J., Tropman J. F.E. Peacock Publishers, Itasca, IL, 1971, p. 20-36.

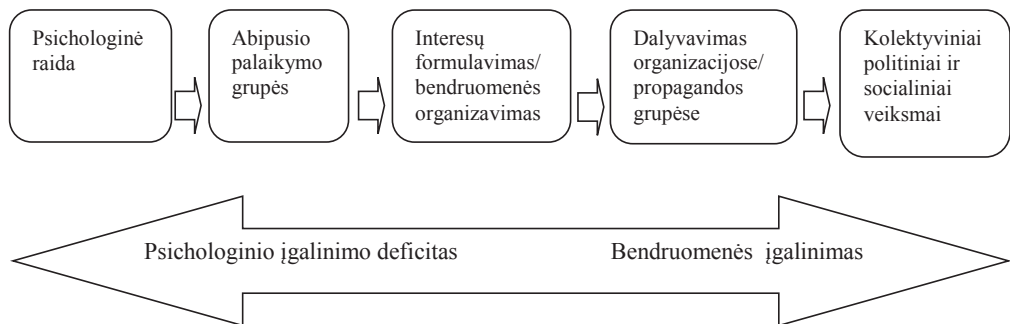
¹⁴² Eklund, L., p. 40.

¹⁴³ Eklund, L., p. 40.

¹⁴⁴ Minkler, M., Cox, K. *Creating Critical Consciousness in Health: Application of Freire's philosophy and methods to the health care setting*. *International Journal of Health Services* 10, 1980, p. 311-322.

Įgalinimas gali būti vartojamas dviem prasmėmis: pirma, kaip asmens įgalinimas, t. y., asmenų galimybių kontroliuoti savo gyvenimus didinimas¹⁴⁵; antra – kaip grupių įgalinimas, t. y., socialinis procesas dalyvaujant asmenimis, organizacijoms ir bendruomenėms, kuriuo siekiama didinti individualią ir grupių kontrolę, politinį efektyvumą, gyvenimo kokybės gerinimą ir socialinį teisingumą¹⁴⁶. Pastarasis apibrėžimas suponuoja, kad grupių įgalinimas yra išvestinė daugiadimensinė koncepcija, pagal kurią individualūs asmenys įgyja gebėjimus geriau suvokti save ir aplinką, kritiškai analizuoti pasaulį, identifikuoti save kartu su kitais kaip bendruomenės narius, dalyvauti kartu su kitais organizuojant pokyčius visuomenėje ir faktinius pokyčius aplinkoje/politikoje¹⁴⁷.

Yra nemažai autorių, analizavusių individo ir grupės santykių genezę įgalinimo kontekste iš įvairių teorinių perspektyvų ir pasitelkiant įvairias disciplinas¹⁴⁸. Tačiau šio darbo objektas yra visuomenės dalyvavimas formuojant konkrečią viešosios politikos sritį, todėl individo ir grupės santykis čia svarbus tik tiek, kiek tai susiję su visuomenės dalyvavimu politiniuose procesuose, o šiame poskyryje – kiek tai susiję su politinio dalyvavimo prielaidomis, konkrečiai, asmenų ir grupių įgalinimu. Tačiau yra teorijų, kuriose grupių įgalinimas dalyvauti politiniuose veiksmuose siejamas su asmenų psichologijos raida¹⁴⁹. Jackson ir kiti¹⁵⁰ bei Labonte¹⁵¹ pateikia koncepcinius bendruomenės raidos siekiant maksimizuoti bendruomenės įgalinimo potencialą etapus, kur bendruomenės įgalinimas prasideda nuo asmenybės raidos momentų (1 pav.)

Šaltinis: adaptuota pagal Eklund¹⁵², p. 46.

1 pav. Bendruomenės raidos koncepciniai etapai

¹⁴⁵ Rappaort, J. The Power of Empowerment Language. Social Policy, 1985, 16:2, p. 15-21.

¹⁴⁶ Wallerstein, N. Powerlessness, Empowerment and Health: implications for health promotion programmes. American Journal of Health Promotion, 6, 1992, p. 197-205.

¹⁴⁷ Wallerstein, N., p. 197-205.

¹⁴⁸ Eklund, L., p. 40-45.

¹⁴⁹ Zimmerman, M. A. Taking Aim on Empowerment Research: On the Distinction between individual and psychological concepts. American Journal of Community Psychology, 1990, 18, p. 55-81.

¹⁵⁰ Jackson, T., Mitchell, S, Wright, M. The Community Development Continuum. Community Health Studies, 1989, 13, p. 66-73.

¹⁵¹ Labonte, B. Commentary: Community Empowerment: Reflections on the Australian Situation. Community Health Studies, 1989, 13, p. 347-349.

¹⁵² Eklund, L., p. 46.

Pasak Rappaport, įgalinimas pasireiškia jausmų lygmenyje, idėjų apie savivertę lygmenyje, galėjimo matyti skirtumus pasaulyje aplink mus lygmenyje, ir netgi dvasiniame lygmenyje. Tai galėjimo procesas, kurį turi visi, tačiau kurį reikia išlaisvinti. Taigi, įgalintas asmuo yra tas, kuris gali kritiškai vertinti socialinę ir politinę aplinką. Įgalinimas sudaro galimybę žmonėms daryti pasirinkimus, ir per tai – dalyvauti konfliktuose ar atliekant pokyčius. Todėl įgalinimas gali būti matomas ir kaip suvokiamos kontrolės jausmas, ir kaip kritinis žinojimas, kada konfrontuoti su kitais galios turinčiais asmenimis ir kada jų vengti¹⁵³. Dabartinis įgalinimo apibrėžimas evoliucionavo ir dabar jau apima idėją, kad įgalinimas gimsta grupėje ir negali būti suteiktas: įgalinimą generuoja tik patys individai ir grupės¹⁵⁴.

Tačiau kai kurios teorijos atsižvelgia ir į kontekstą, kuriame vyksta individų ir grupių įgalinimas. Vienos teorijos akcentuoja ribotus išteklius ir grupių kovą tarp jų. Šios teorijos tinka aiškinti įgalinimą, kai dalyvavimas politikoje suprantamas kaip kova tarp grupių siekiant paskirstyti ribotus išteklius. Pvz., Rissel teigimu, bendruomenės įgalinimas pasiekiamas per psichologinį įgalinimą kartu su kolektyviniais politiniais ar socialiniais veiksmais bei kartu su faktiniu ribotų resursų kontrolės įgyvendinimu¹⁵⁵. Toks apibrėžimas su nuoroda į ribotų išteklių paskirstymą suponuoja, kad remdamiesi galia, kai kurie asmenys turi daugiau galimybių kontroliuoti išteklius kitų sąskaita.

Kitos teorijos pabrėžia tai, kad įgalinimas, kaip individų ar organizacijų savybė, gali būti įgyvendinamas tik tam tikrose ribose. Šios teorijos susijusios su institucine perspektyva, kad kontekstas nustato tam tikras elgesio taisyklių ribas, kurioje individai ar grupės gali veikti. Rappaport teigimu, įgalinimas atlieka dvigubą funkciją: pirma, jis padeda individui spręsti dėl savo gyvenimo ir aplinkos, ir antra, tai yra priemonė demokratiniam dalyvavimui visuomenės gyvenime per interesų mediacijos struktūras. Ši perspektyva tinkama analizuoti įgalinimą, kai dalyvavimas politikoje suprantamas kaip prisidėjimas prie diskusijos, koks politinis sprendimas būtų priimtinausias sprendžiant interesų konfliktą. Be to, šis autorius pastebi, kad galėjimas ar leidimas atlikti tam tikrus veiksmus susijęs su valdžios nustatytais sąlygomis dėl tų veiksmų atlikimo¹⁵⁶. Kitaip tariant, įgalinimai turi ir tam tikrus ribojimus. Ribojimai apima ne tik elgesio taisykles, bet ir kitokio pobūdžio kaštus – finansinius, laiko, žmogiškųjų išteklių ir pan.¹⁵⁷.

Ši perspektyva gali būti išėitis suderinant tolesniame poskyryje aptariamo išorinio įgalinimo, kaip suteiktų teisių ir įgaliojimų, ir vidinio įgalinimo, kaip individų ar organizacijų vidinių savybių, sampratas: egzistuoja institucinis kontekstas, kuriame individams ir grupėms

¹⁵³ Rappaport, J., p. 16-18.

¹⁵⁴ Eklund, L., p. 42.

¹⁵⁵ Rissel, C. Empowerment: The Holy Grail of Health Promotion? Health Promotion International, 1994, 9, p. 39-47.

¹⁵⁶ Rappaport, J., p. 20.

¹⁵⁷ Rubenson, D., p. 2.

suteikiamos galimybės dalyvauti politiniame gyvenime: galimybė burtis į visuomenines ar politines organizacijas, galimybė teikti savo pasiūlymus, kurie privaloma tvarka turi būti apsvaistyti, galimybė dalyvauti tam tikrose tarybose ar kitose patariamosiose institucijose. Tačiau antra vertus, individai ar organizacijos jose rezultatyviai dalyvauja tik tada, kai išsiugdo gebėjimus, reikalingus efektyviam dalyvavimui, t. y., įgyja įgalinimą, kaip vidinę savybę.

Asmenų motyvacija dalyvauti politinėje veikloje

Santykiai tarp individų ir bendruomenių ar grupių, kaip dalyvavimo prielaidos, daugiausiai analizuojami socialiniuose bei psichologiniuose tyrimuose siekiant atsakyti į labai įvairius klausimus, pvz., tokius, kaip „kodėl individai jungiasi į grupes?“, „kodėl individai dalyvauja politikoje?“, „kas skatina tokią veiklą?“, „ką tai pasako apie individo psichologiją?“ ir pan. Šiame darbe teorijos, naudojamos santykių tarp individų ir grupių atskleidimui, bus analizuojamos tik jas tiesiogiai siejant su dalyvavimo viešojoje politikoje prielaidų paaiškinimu.

Teorijoje egzistuoja trys pagrindiniai teoriniai modeliai, aiškinantys piliečių įsitraukimą į dalyvavimą politikos procesuose. Remiantis pirmuoju, socioekonominės padėties modeliu, dalyvavimą politikoje pirmiausiai skatina individo ištekliai (laikas, pinigai, įgūdžiai) ir pilietinė orientacija (t. y., individo požiūris į save ar politinę sistemą, skatinantis imtis politinio veikimo). Atsižvelgiant į tai, kad aukštesnę socio-ekonominę padėtį užimantys asmenys gyvena socialinėje aplinkoje, kurioje skatinamas ir įgyvendinamas pozityvus požiūris į politinį dalyvavimą, ugdomi pilietiniai įgūdžiai, šie asmenys labiau linkę dalyvauti politikoje nei žemesnę socio-ekonominę padėtį užimantys piliečiai¹⁵⁸. Tuo tarpu tyrimai dėl išsilavinimo santykio su politiniu dalyvavimu nustato dar stipresnį šių reiškinų ryšį¹⁵⁹. Įvairiuose tyrimuose buvo analizuoti ir lyties, rasės bei etninės kilmės ryšys su politiniu dalyvavimu, tačiau tyrimų rezultatai nėra tokie vieningi, kaip prieš tai aptartais atvejais¹⁶⁰. Antrasis modelis, apibūdinantis individų dalyvavimą politikoje, vadinamas mobilizacijos modeliu. Šiame modelyje vis dar svarbiais išlieka asmeniniai ištekliai ir psichologinė motyvacija, tačiau čia jie užima visiškai skirtingas koncepcines pozicijas. Pirmia, socioekonominis statusas (t. y., asmeniniai ištekliai) apsprendžia ir individo pilietinę orientaciją, ir politinės mobilizacijos lygį bei būdą. Aukšto socioekonominio statuso asmenys turi didesnius asmeninius išteklius, bet taip pat daugiau tikėtina, kad jie turės ir galimybes (per formalias (asociacija) ar neformalias (politinė diskusija) institucijas) mobilizuotis. Tai reiškia, kad mobilizacija yra alternatyva pilietinei orientacijai. Antra, mobilizacijos modelyje ir dalyvavimas, ir mobilizavimas gali būti individo pilietinės

¹⁵⁸ Leighley, J., p. 183.

¹⁵⁹ Acock, A. C., Wilbur J. S. A Model for Predicting Behaviour. The Effect of Attitude and Social Class on High and Low Visibility Political Participation. *Social Psychology Quarterly*, 43, 1980, P. 59-72; Barnes, S., Kaase, M., 1979; Conway, M. Political Participation in Midterm Congressional Elections: Attitudinal and Social Characteristics during the 1970s. *American Politics Quarterly* 9, 1981, P. 221-244; Salisbury, R., 1975. P. 323-341.

¹⁶⁰ Leighley, J., p. 184.

orientacijos priežastys¹⁶¹. Pvz., Verba ir Nie nustatė, kad aktyvus dalyvavimas savanoriškose organizacijose didina bendrą politinio dalyvavimo lygį; kad aiškiai politiškai orientuotos organizacijos turi didesnę įtaką individams¹⁶². Įdomu pastebėti, kad savo tyrime Verba, Nie ir Kim pažymėjo, kad ten, kur grupių mobilizacija, nukreipta į žemesnes socio-ekonominės klases, yra silpnesnė, ryšys tarp socio-ekonominės padėties ir dalyvavimo yra stiprus, tačiau kur grupės mobilizacijos procesas yra stiprus, santykis tarp socioekonominio statuso ir dalyvavimo yra faktiškai nereikšmingas¹⁶³. Disertacinio darbo kontekste svarbu pažymėti, kad tiek pirmasis, tiek antrasis piliečių dalyvavimo politinėje veikloje modeliai buvo konstruojami tyrinėjant ne tik sektorinę politinę veiklą (pvz., aplinkos apsaugos, vartotojų, šeimos ir pan.), bet ir asmenų aktyvumą balsuojant rinkimuose, kas šio darbo apimtyje nėra svarbu.

Trečiasis, racionalaus pasirinkimo, modelis susijęs su racionalaus veikėjo elgesiu. Paprastai suprantama, kad politinis dalyvavimas yra racionalus veikimas. Požiūris, kad grupės veikia siekdamos tenkinti savo interesus dažnai grindžiamos prielaida, kad grupės ir individai veikia dėl asmeninių interesų. Pasak Mancur Olson, altruistinės paskatos yra gana retos, ypač tais atvejais, kai organizacijos buriasi siekdamos ekonominio intereso: niekam nenuostabu, kai individualūs verslininkai vienijasi siekdami didesnio pelno, individualūs darbuotojai vienijasi siekdami didesnio darbo užmokesčio, o individualūs vartotojai jungiasi siekdami gauti mažesnes kainas už prekes ar paslaugas. Idėja, kad grupės veiks siekdamos savanaudiškų grupės narių tikslų, dažnai laikoma logiška remiantis plačiai pripažįstama prielaida dėl racionalaus suinteresuoto elgesio. Kitaip tariant, jei tam tikros grupės nariai turi bendrą interesą ar tikslą, ir jei jiems visiems bus geriau, jei tas tikslas bus pasiektas, manoma, kad logiška, jei šios grupės individai, būdami racionalūs ir suinteresuoti, stengsis tą tikslą pasiekti¹⁶⁴. Tačiau, pasak Olson, netiesa, kad idėja, jog grupės veiks siekdamos savo interesų, yra logiškai išskaitoma iš prielaidos dėl individų racionalaus ir suinteresuoto elgesio. Asmenys dalyvauja politinėje veikloje siekdami tam tikrų tikslų remiantis racionalaus veikėjo modeliu tik tada, kai gaunama nauda viršija dalyvavimo kaštus¹⁶⁵. Tačiau atsižvelgiant į tai, kad „nedalyvaujantieji“ bet kuriuo atveju gauną naudą, kokią pasiekia tuo pačiu suinteresuoti dalyvaujantys asmenys, nė vienas individas nėra racionaliai suinteresuotas patirti kaštus dėl dalyvavimo. Bendros gerovės siekimas reikalauja laiko ir energijos, todėl kiekvieno suinteresuoto asmens interesas – ne įdėti savo asmeninių pastangų, o palikti tai padaryti kitiems. Kai pasiekama gerovė, ji pasiekama visiems grupės nariams. Juo labiau, kad vieno asmens pastangos didelėse grupėse dažnai neturi

¹⁶¹ Leighley J., p. 189.

¹⁶² Verba, S., Nie, N. *Participation in America: Political Democracy and Social Equality*. New York: Harper and Row Publishers, 1972. Cituota iš: Leighley, p. 190.

¹⁶³ Verba, S., Nie, N., Kim, J., 1978.

¹⁶⁴ Olson, M., p. 1.

¹⁶⁵ Olson, M., p. 2.

didelės reikšmės. Tačiau jei visi tuo vadovautųsi, bendra gerovė nebūtų pasiekta¹⁶⁶. Dėl šios priežasties įmanoma situacija, kad asmenys, nors ir suinteresuoti tam tikro tikslo pasiekimu, nedalyvauja politinėje veikloje, o pasinaudoja tuo pačiu suinteresuotų kitų asmenų, kurie dalyvauja politinėje veikloje, pasiektais rezultatais. Kolektyvinio veikimo problema aiškiai matyti tyrimuose apie dalyvavimą rinkimuose. Tikimybė, kad individo balsas lems rinkimų rezultatą faktiškai lygi nuliui, dėl to rinkėjui niekada neapsimoka eiti balsuoti. Remiantis tokia logika, atsirado idėjos dėl tam tikro grupinio suinteresuotumo asmenų privalomos narystės organizacijose (pvz., profesinėse sąjungose)¹⁶⁷. Olson teorinė analizė pateikia išvadą, kad tam tikrų politinių rezultatų troškimas yra reikalinga, bet nepakankama kolektyvinio politinio veikimo sąlyga¹⁶⁸.

Imbrasaitė pastebi, kad dauguma tyrinėtojų nurodo, kad racionalaus pasirinkimo teorijos yra tautologiškos ir sunku jas įvertinti empiriškai. Tačiau kai kurie autoriai teigia, kad racionalaus pasirinkimo perspektyva yra tinkama paaiškinti dalyvavimo konfigūracijas valstybėse, nes racionalaus pasirinkimo teorija pateikia tikėtinas dalyvavimo kaštų prognozes. Dalyvavimo kaštai pirmiausiai siejami su informacijos kaštais bei instituciniais barjeriais. Taip pat svarbu pastebėti, kad asmeniniai resursai, pirmiausiai, išsilavinimas, sumažina aktyvumo kaštus¹⁶⁹. Vienas esminių racionalaus veikėjo modelio trūkumų (ir būtent tai sunku įvertinti empiriškai), kad jame neatsispindi kiti nei naudos siekimo motyvai.

Remiantis pilietinio savanoriškumo modeliu, tam, kad asmenys aktyviai dalyvautų politikoje, reikia, pirma, motyvacijos, t. y., noro dalyvauti; antra, pajėgumų aktyviai veikti; galiausiai, verbavimo tinklų. Remdamiesi šiomis prielaidomis, Verba, Schlozman ir Brady tyrinėjo, kaip šie veiksniai lėmė politinį dalyvavimą. Autorių teigimu, motyvacija ir pajėgumai dalyvauti politikoje kyla iš ne politinės aplinkos. Anksti gyvenime individai išsiugdo šiuos bruožus šeimoje ir mokykloje, o vėliau, būdami suaugę, darbas, dalyvavimas nepolitinėse savanoriškose organizacijose ir bažnyčioje suteikia pajėgumų aktyviam dalyvavimui politiniame gyvenime. Šiame modelyje priežastingumo ryšys sieja dalyvavimą nepolitinėse organizacijose ir įsitraukimą į politiką¹⁷⁰.

Tačiau toks jų teiginys susilaukė kritikos: atlikus empirinius tyrimus buvo pastebėta, kad egzistuoja per mažai įrodymų, jog dalyvavimas nepolitinėje veikloje turi įtakos požiūriui į dalyvavimą politinėje veikloje. Antra, pastebėta, kad dalyvavimas savanoriškose organizacijose

¹⁶⁶ Petukienė, Tijūnaitienė, Raipa, p. 91-92.

¹⁶⁷ Olson, p. 76.

¹⁶⁸ Imbrasaitė, J., , 2008, p. 37.

¹⁶⁹ Imbrasaitė, J., 2008, p. 38-39.

¹⁷⁰ Verba S., Schlozman, K. L., Brady, H. E., 1995, p. 4; 270-273; Schlozman, K. L., Burns, N., Verba, S. Gender and the Pathways to Participation: The Role of Resources, *The Journal of Politics*, 1994, 56:4, p. 963-90; Brady, H. E., Verba, S., Schlozman, K. L. Beyond SES: A Resource Model of Political Participation, *American Political Science Review*, 1995, 89:2, p. 271-94.

nebūtinai susijęs su dalyvavimu politikoje. Galiausiai, nurodoma, kad skirtingi asmenys skirtingai grindžia socialinį ir politinį pasitikėjimą, t. y., šių dviejų sąvokų ištakos yra skirtingos¹⁷¹.

Leighley, svarstydamas individų motyvaciją dalyvauti politikoje, ragina atsižvelgti į neformalių santykių tarp interesų grupių aspektus. Jis atkreipia dėmesį, kad dalyvavimas politikoje (aktyvumas, dažnis bei dalyvavimo formų pasirinkimas) neatsiejamas nuo to, ar visuomenė yra pliuralistinė, ar joje vyrauja elito grupės. Jo teigimu, plačiai visuomenei prieinami politiniai veiksmai yra kur kas siauresnio pobūdžio, nei politikos elitui prieinamos galimybės; elitas ir eiliniai piliečiai patiria skirtingus dalyvavimo kaštus. Todėl, jo manymu, vertinant individų dalyvavimą politikoje, būtinai kartu reikia analizuoti ir institucinį kontekstą, įvertinti piliečių ir jų grupių galimybes dalyvauti politiniuose veiksmuose¹⁷². Dėl šios priežasties, ketinant išsamiau analizuoti suinteresuotų visuomenės grupių tarpusavio santykius, galimybes dalyvauti politinėje arenoje, galėtų būti pasitelkiamos grupių teorijos: elitizmas, pliuralizmas bei korporatyvizmas.

Asmenų motyvacija jungtis į grupes politinei veiklai: socialinio kapitalo teorija

Nors tarp piliečių dalyvavimo organizacijose ir piliečių dalyvavimo politinėje veikloje motyvacijos yra sutapimų, tačiau egzistuoja ir tam tikri skirtumai (pradedant nuo to, kad egzistuoja koncepciniai skirtumai tarp politinio ir pilietinio dalyvavimo).

Piliečių organizacijos gali būti sudaromos įvairiais pagrindais: sveikatos, aplinkos apsaugos, šeimos reikalų, verslo skatinimo, bendruomenės reikalų sprendimo ir pan. Gausybė veiklos sričių jau savaime rodo, kad santykiai tarp asmens ir organizacijos formuojasi labai skirtingais pagrindais. Taip pat skiriasi motyvacija dalyvauti organizacijose ir pagal pastarųjų galią politikoje: vieni motyvai skatina dalyvauti verslo interesų grupėse, kiti – gyvūnų teisių saugotojų organizacijose, dar kiti – politinėse partijose.

Autoriai, analizuojantys piliečių motyvaciją jungtis į grupes savo interesų atstovavimui, dažnai remiasi iš esmės panašiomis idėjomis kaip ir autoriai, nagrinėjantys piliečių motyvaciją dalyvauti politinėje veikloje apskritai (tiesiogiai ar jungiantis į organizacijas). Pvz., Julia Abelson, analizuodama bendruomenių dalyvavimo politikoje prielaidas, susijusias su individų ir bendruomenių santykiais, jas skirsto į socialines ir struktūrines. Struktūrines prielaidas sudaro socio-ekonominiai kintamieji, tokie, kaip pajamos, išsimokslinimas, gyvenimo vietos stabilumas, geografija; socialines prielaidas sudaro pilietiškumo laipsnis, polinkis sudaryti asociacijas bei socialinė sanglauda¹⁷³. Tiesa, atliekant analizę, reikėtų daryti skirtumą tarp funkcinių ir geografinių bendruomenių, kuriose dalyvavimo motyvacija paprastai būna

¹⁷¹ Newton, K. Trust, Social Capital, Civil Society, and Democracy. *International Political Science Review* (2001), Vol 22, No. 2, p. 201-214.

¹⁷² Leighley, J., p. 198.

¹⁷³ Abelson, J., 1999, p. 6, 11.

skirtinga¹⁷⁴. Taip pat svarbu pastebėti, kad nors politikos moksluose racionalaus veikėjo modelis yra svarbus aiškinant politinio dalyvavimo motyvaciją dalyvauti politikoje tiek individualiai, tiek jungiantis į grupes, tačiau psichologijos moksle išskiriamas kur kas platesnis motyvų dalyvauti pilietinėse organizacijose spektras, kurį sudaro vidiniai determinantai (didesnė savirealizacija, malonumas, didesnis pasitikėjimas savimi, galimybė reikšti savo nuomonę, vertingą mokymosi patirtį ir jausmas, kad galima lengviau kontroliuoti savo gyvenimą) bei išoriniai determinantai (kitų žmonių pagarba, reikšmingesnis socialinis vaidmuo, nauda karjeros arba politiniams siekiams, organizacijos vadovų pagalba sprendžiant kylančias asmenines problemas bei finansinis atlygis)¹⁷⁵.

Socialinio kapitalo sąvoka pasitelkiama aiškinant įvairius reiškinius, tarp jų – visuomenės dalyvavimą politikoje, institucinę veiklą, korupciją viešajame sektoriuje, viešųjų paslaugų kokybę ir pan. Mokslininkai išplėtojo socialinio kapitalo sąvoką siekdami paaiškinti skirtingą visuomenės gebėjimą veikti kolektyviai ir pasiekti bendrų tikslų¹⁷⁶. Norman Uphoff teigimu, socialinis kapitalas ne tik yra svarbi politinio dalyvavimo prielaida, bet iki šiol tebėra daugiausiai naudojamas pagrindas sprendžiant dalyvavimo problemas¹⁷⁷. Socialinio kapitalo koncepcija apima kur kas daugiau aspektų nei pateikiama šiame darbe – čia koncentruojamasi tik į socialinio kapitalo įtaką viešosios politikos formavimo procese ir ypač – socialinio kapitalo koncepcijos įtaką aiškinant organizacijų įgalinimą veikti politikoje. Remiantis socialinio kapitalo teorija, dalyvavimas ne politiniuose kontekstuose yra svarbus veiksnys, lemiantis politinių institucijų kokybę ir aiškinantis politinio dalyvavimo galimybes¹⁷⁸.

Socialinio kapitalo samprata nėra vienalytė: mokslininkų nuomonės dėl socialinio kapitalo apibrėžimo ir bruožų labai išsiskiria. Kai kurių socialinio kapitalo teorijos šalininkų teigimu, dalyvavimas nepolitiniame veikloje yra vienas iš svarbiausių veiksnių, lemiančių politinių institucijų veiklos kokybę. Taigi, jungimasis į organizacijas yra naudingas siekiant didinti valdžios priimamų sprendimų kokybę. Socialinio kapitalo terminą pirmasis pradėjo vartoti prancūzų sociologas Pierre Bourdieu¹⁷⁹. Jo teigimu, socialinis kapitalas yra socialinių santykių ir ryšių tinklas, kurį turi ir kuriuo naudojasi žmogus. Savo socialinio kapitalo apibrėžime jis laikėsi, kad kapitalas prilygsta galiai.

Amerikiečių politologas Robert Putnam, nors ir nėra šios sąvokos kūrėjas, tačiau ją plačiai išpopuliarino. Jo teigimu, socialinis kapitalas yra esminis sėkmingos demokratinės valdžios

¹⁷⁴ Eklund, L., p. 41.

¹⁷⁵ Bersėnaitė, J., Tijūnaitienė, R. Dalyvavimo pilietinės visuomenės organizacijų veikloje motyvacijos pokyčiai. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*. 2013 4 (32), p. 138.

¹⁷⁶ Skačkauskienė, I., Bytautė, S., 2012, p. 208–216.

¹⁷⁷ Petukienė, A., Tijūnaitienė, R., Raipa, A., 2007, p. 88.

¹⁷⁸ Rubenson, D., 2000.

¹⁷⁹ Bourdieu, P., 1985, p. 241–58.

elementas (bent jau Italijos atveju). Putnam socialinį kapitalą apibrėžia kaip „socialinės organizacijos savybes, tokias, kaip pasitikėjimas, normos, tinklai, kurios gali padidinti visuomenės produktyvumą ir palengvinti koordinuotus veiksmus“¹⁸⁰. Putnam teigimu, socialinis kapitalas atlieka dvi svarbias funkcijas: pirma, skatina gerą, demokratišką valdymą, ir antra, skatina ir palaiko ekonominį augimą ir plėtrą¹⁸¹. Putnam laikėsi nuomonės, kad socialinis kapitalas savaime yra pozityvus dalykas, tiesiogiai susijęs su demokratijos kokybe, t. y., jis laikė socialinį kapitalą vertybe. Tačiau daugelis autorių¹⁸² pabrėžia, kad tokia normatyvinė socialinio kapitalo konceptualizacija sukelia daugybę problemų. Irmina Matonytė teigia, kad „kasdienybėje pastebimi reiškiniai ir jų tendencijos neleidžia turėti daug vilties, jog mitologizuotas socialinis kapitalas, t. y., žmonių dalyvavimas visuomeninėje veikloje, kažkokių stebuklingu būdu, nekintant galios santykiams ir nedidėjant daugumos socialinių grupių ekonominei gerovei, šalies ir visuomenės raidą pakreips į gerąją pusę (didesnio pilietiškumo linkme)“¹⁸³. Mokslininkė nurodo, kad visuomeninė veikla ir narystė organizacijose negali būti savitiksli, „absoliutus siekinys, kažkaip stebuklingai arba dėsningai perversiantis mus per slenkstį ir palydėsiantis į visuomeninės gerovės erą“¹⁸⁴.

Jei Robert Putnam teorijos atskaitos taškas yra kolektyviniai sudėtiniai vienetai¹⁸⁵, Coleman apibrėžia socialinį kapitalą per jo funkciją: „tai (socialinis kapitalas – aut. past.) ne vienetas, bet vienetų įvairovė, kurie turi dvi tas pačias savybes: jie sudaryti socialinėse struktūrose, ir jie palengvina tam tikrus individų veiksmus šiose struktūrose. Kaip ir kitos kapitalo formos, socialinis kapitalas yra produktyvus, įgalinantis pasiekti tam tikrus tikslus, kurių nebūtų galima pasiekti be jo buvimo. Kaip fizinis ir žmogiškasis kapitalas, socialinis kapitalas nėra visiškai pakeičiamas, bet gali būti pakeičiamas tam tikros specifinės veiklos atžvilgiu. (...) Skirtingai nei kitos kapitalo formos, socialiniam kapitalui būdingos asmenų bei jų tarpusavio ryšių struktūros.

¹⁸⁰ Putnam, R., p. 167.

¹⁸¹ Matonytė, I. Socialinis kapitalas: nuo mokslinių tyrimo perspektyvų prie empirinių pastebėjimų. Gero valdymo klausimas. Sociologija. Mintis ir veiksmas 2004/1, p. 24.

¹⁸² P.vz., Newton, K. Social Capital and Democracy. *American Behavioral Scientist* 1997/40(5), p. 575-586; Foley, M.W., Edwards, B. Beyond Tocqueville: Civil Society and Social Capital in Comparative Perspective. *American Behavioral Scientist* 1998/42, p. 5-20; Vasquez, F. H., Olmos, H. C. In whom we trust? The development of particularized trust inside associations. *European Political Science*, 2003 summer; Edwards, B., Foley, M. Social Capital and the Political Economy of Our Discontent. *American Behavioral Scientist*, 1997, 40(5), p. 669-78; Edwards, B., Foley, M. Civil Society and Social Capital beyond Putnam. *American Behavioral Scientist*. 1998, 42(1), p. 124-39; Fine, B. From Bourdieu to Becker: Economics Confronts the Social Sciences. *International Papers in Political Economy* 1998, 5(3), p.1-43; Fine, B. The Developmental State Is Dead—Long Live Social Capital? *Development and Change*, 1999, 30, p.1-19; Fine, B. Social Capital Versus Social Theory: Political Economy and Social Science at the Turn of the Millenium. London: Routledge, 2001; Foley, M., Edwards, B. Escape from Politics? Social Theory and the Social Capital Debate. *American Behavioral Scientist*. 1997, 40(5), p.550-61; Galston, W. Won't You Be My Neighbor? *American Prospect*, 1996, May-June, p. 16-18; Portes, A. Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology. *Annual Review of Sociology*, 1998, 24, p.1-24; Portes, A., Landolt, P. The Downside of Social Capital. *American Prospect*, 1996, May-June, p. 18-21, 94 ir kt.

¹⁸³ Matonytė, I., p. 22.

¹⁸⁴ Matonytė, I., p. 23.

¹⁸⁵ Matonytė, I., p. 23.

Jis glūdi ne individuose, ir ne fiziniame produkcijos gamybos procese¹⁸⁶. Coleman pateiktame socialinio kapitalo apibrėžime svarbūs du momentai. Pirma, socialinis kapitalas egzistuoja santykiuose tarp žmonių, o ne yra individo bruožas (tai jo pagrindinis skirtumas nuo žmogiškojo kapitalo). Antra, skirtingai, nei tai mato Putnam, socialinis kapitalas pats savaime yra vertybiškai neutralus. Remiantis Coleman apibrėžimu, socialinis kapitalas egzistuoja ir tuo atveju, kai kiemo bendruomenė sumano išvalyti tvenkinį, ir kai revoliucionieriai planuoja žiauriai susidoroti su oponentais¹⁸⁷.

Tiek Bourdieu, tiek Coleman teigimu, socialinis kapitalas yra ne konkretaus asmens, bet asmenų socialinių santykių savybė. Tačiau tuo pat metu jie laikosi nuomonės, kad būtent asmenys realizuoja socialinį kapitalą. Tuo tarpu Putnam, atvirkščiai, teigė, kad socialinis kapitalas yra išteklių, kurių turi arba kurio neturi individai ar individų grupės¹⁸⁸. Toks jo požiūris susilaukė nemažai mokslinės kritikos. Suvokiant, kad socialinis kapitalas yra savybė, kurią turi arba kurios neturi individas ar individų grupė, bendruomenė, miestai, tautos ir pan., individualios savybės priskiriamos konkrečiai matuojamai grupei (t. y., nesvarbu, kokia tai grupė – ji arba turi, arba neturi konkrečių savybių). Metodologiškai toks požiūris sukelia dvi problemas. Pirma, bendruomenė negali savaime turėti kažko: turėti gali individai ar institucijos, sudarantys bendruomenę. Atvirkščiai, bendruomenės yra komplikuočių socialinių, politinių, kultūrinių ir ekonominių ryšių sistemų rezultatas. Todėl bendruomenė yra būtent rezultatas, o ne veiksnys¹⁸⁹. Bendruomenė negali būti vien tik joje gyvenantiems ir dirbantiems žmonėms priskiriamą savybių funkcija. Jei bendruomenė yra rezultatas, ji nėra paprasčiausiai ją sudarančių asmenų savybių rezultatas, o yra taip pat ir santykių bei ryšių tarp bendruomenės narių, iš vienos pusės, bei bendruomenės santykių su bendruomenei nepriklausančiais subjektais, iš kitos pusės, rezultatas. Šie santykiai neretai yra priešaringi ar konkuruojantys¹⁹⁰ (pvz. tėvų organizacija, kovojanti prieš abortus ir moterų teisių gynėjų organizacija, siekianti dekriminalizuoti abortus iki vaiko gimimo). Būtent dėl šios priežasties minėti santykiai susiję su galios klausimais. Analizuodama socialinio kapitalo, valdymo efektyvumo ir pasitikėjimo valdžia ryšius, Matonytė pastebi Putnam teorijoje spragą, kad vienais atvejais mokslininkas socialinį kapitalą laiko nepriklausomu kintamuoju, kitais atvejais – priklausomu kintamuoju (t. y., jis priklauso nuo visuomenės kultūros ir religijos, esančios tarp asmeninio ir institucinio nepasitikėjimo/pasitikėjimo pagrindu bei tradicijos). Tais atvejais, kai ryšyje tarp socialinio

¹⁸⁶ Coleman, J. S., 2005; Ostrom, 1994.

¹⁸⁷ Rubenson, D., p. 6-7.

¹⁸⁸ Portes, A., 1998; Portes, Landolt, 1996.

¹⁸⁹ DeFilippis, J. Alternatives to the "New Urban Politics": Finding Locality and Autonomy in Local Economic Development. *Political Geography* 1999, 18, p. 789; Massey, D. *Space, Place, and Gender*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1994.

¹⁹⁰ De Filippis, J., p. 789.

kapitalo, pasitikėjimo valdžia ir valdymo efektyvumo socialinis kapitalas yra nepriklausomas kintamasis, jį pastebi, kad socialinis kapitalas gali būti ir blogas (pvz., juo rėmėsi naciai); ne visos visuomeninės organizacijos skatina bendradarbiavimą; socialinį kapitalą gali kurti ne tik visuomeninės organizacijos, bet ir šeima, darbovietė, kiti socialiniai vienetai. Politologai net formuluoja idėją, kad politikos sėkmė ir valdžios sprendimų kokybė gali būti pasitikėjimo šaltinis, o ne rezultatas¹⁹¹. Taigi, tokiu atveju būtų, kad valdžia yra ne socialinio kapitalo pasekmė, o priežastis. Tokiame modelyje teigiama, kad korupcija mažina valdymo efektyvumą, tuo mažindama ir pasitikėjimą valdžios institucijoms, tuo pačiu nepasitikėjimas valdžia asmenis verčia kyšininkauti ir naudotis nepotizmu. Taip gali būti sukuriama ydingas ciklas, kuriame žema valdžios kokybė skatina nepasitikėjimą, o nepasitikėjimas didina valdžios neefektyvumą¹⁹². Yra nemažai autorių¹⁹³, teigiančių, kad aktyvios ir tikslingos iš viršaus į apačią konstruojamos iniciatyvos gali turėti teigiamą poveikį socialinio kapitalo kūrimui.

Apibendrinant matyti, kad pagal vieną modelį tarp socialinio kapitalo, pasitikėjimo valdžia ir valdymo efektyvumo ryšių, socialinis kapitalas lemia tiek pasitikėjimą valdžia, tiek ir valdymo efektyvumą, pagal kitą modelį – geras (ar blogas) valdymas lemia pasitikėjimą (ar nepasitikėjimą) valdžia ir gerą (ar negerą) socialinį kapitalą. Todėl, viena vertus, piliečiai patys gali būti motyvuoti jungtis į organizacijas siekiant efektyvesnio valdymo, ir, antra vertus, politikai patys demonstruodami gerą valdymą, rodydami, kad atsižvelgs į visuomenės poreikius, gali skatinti piliečius jungtis į pilietines ir politines organizacijas.

Panašiai teigia ir Lowndes ir Wilson¹⁹⁴: jie pastebi, kad socialinis kapitalas geriausiai suprantamas analizuojant dvipusius ryšius tarp pilietinės visuomenės ir valdžios institucijų. Valdžios institucijos formuluoja sąlygas nevyriausybinių organizacijų ir, platesniame kontekste, socialinių tinklų, veiklai. Valdžios institucijos prisideda tiek kurdamos, tiek mobilizuodamos socialinį kapitalą. Galiausiai, valdžios institucijos turi esminį vaidmenį nustatant, kiek nevyriausybinių organizacijų bei individualūs asmenys gali turėti įtakos priimant politinius sprendimus. Taigi, valdžios institucijos apsprendžia tiek visuomenės dalyvavimo mechanizmus,

¹⁹¹ Matonytė, I., p. 26.

¹⁹² Matonytė, I., p. 26.

¹⁹³ Rothstein, B. Creating trust from above: social capital and institutional legitimacy. Paper presented at ECPR Joint Sessions of Workshops, Grenoble, 2001 April 6–11; Rothstein, B., Stolle, D. Social Capital, Impartiality and the Welfare State: an institutional approach. Leidinyje: Hooghe, M., Stolle, D. (eds), *Generating Social Capital: Civil Society and Institutions in Comparative Perspective*, New York: Palgrave, 2003; Hooghe, M., Stolle, D. (eds.). *Generating Social Capital: Civil Society and Institutions in Comparative Perspective*, New York: Palgrave, 2003; Scheepers, P., Te Grotenhuis, M., Gelissen, J. Welfare States And Dimensions Of Social Capital: Cross-national Comparisons Of Social Contacts In European Countries. *European Societies*. 2002, 4:2; Tarrow, S. Making Social Science Work Across Space and Time. *American Political Science Review*, 1996, 90, p. 389-397; Levi, M. Social and Unsocial Capital. *Politics and Society*, 1996, 24(1), p. 45-55; Lang, R., Hornburg, S. What is Social Capital and Why is it Important to Public Policy? *Housing Policy Debate*, 1998, 9(1), p. 1-16 ir kt.

¹⁹⁴ Lowndes, W., Wilson, D. Social Capital and Local Governance: Exploring the Institutional Design Variable. *Social Capital and Local Governance: Exploring the Institutional Design Variable. Political Studies*, 2001, 49(4), 629-647.

ties galimos įtakos apimtį (pvz., ar galima daryti įtaką tik procesui, ar ir rezultatui; kiek privaloma atsižvelgti į visuomenės pageidavimus ir lūkesčius, ar organizacijos gali vetuoti valdžios institucijų parengtus sprendimus ir t.t.). Maloney ir kiti¹⁹⁵ nurodo, kad socialinis kapitalas veikia viešąją politiką, bet ir pats yra jos veikiamas. Toks požiūris neutralizuoja anksčiau nurodytus Putnam teorijos trūkumus. Jei valdžios institucijos gali paveikti socialinio kapitalo raidą, jos gali slopinti „nepilietiškų“ tinklų kūrimąsi ir aktyviai skatinti „dorybingus“ socialinius tinklus¹⁹⁶.

Grįžtant prie socialinio kapitalo ir valdžios institucijų santykio, matyti kad Putnam ir jo kritikų teorijų skirtumai iš dalies atsiranda dėl skirtingo įgalinimo suvokimo: jei Putnam įgalinimą laiko socialinio kapitalo savybe (vidinis įgalinimas), tai Lowndes ir Wilson teigimu, įgalinimą gali suteikti tik valstybė (vėlesniame poskyryje aptariamas išorinis reguliacinis įgalinimas). Kai kurie mokslininkai teigia, kad viešosios politikos kokybę didina socialinis kapitalas¹⁹⁷. Tačiau kiti autoriai nurodo, kad tam, kad politinis dalyvavimas išties gerintų viešosios politikos kokybę, reikia, kad socialinį kapitalą sudarančios bendruomenės ar organizacijos turėtų valdingus įgaliojimus: savaime ryšių palaikymas neduoda jokios pridėtinės naudos. Kitaip tariant, įtaką viešajai politikai gali daryti tik tos organizacijos, kurios turi valdingus įgaliojimus¹⁹⁸.

Apibendrinant, egzistuoja dvi pagrindinės teorinės perspektyvos apie socialinio kapitalo ir valdymo efektyvumo santykį. Remiantis viena jų, socialinis kapitalas nulemia tiek pasitikėjimą valdžia, tiek valdymo efektyvumą. Tokiu atveju akcentuojamas socialinio kapitalo gebėjimas daryti įtaką valdžios institucijoms priimant sprendimus. Remiantis antrąja perspektyva, geras valdymas lemia gerą socialinį kapitalą ir pasitikėjimą valdžia¹⁹⁹. Čia akcentuojamas valdžios gebėjimas daryti įtaką socialiniam kapitalui. Todėl remiantis tokiu požiūriu, siekiant teigiamo socialinio kapitalo, nebūtina, kad visuomeninės organizacijos turėtų valdingus įgaliojimus: pačios valdžios institucijos turi galimybę skatinti „gerus“ socialinius tinklus ir slopinti „bloguosius“. Ši teorija yra artima naujojo viešo administravimo paradigmui, pagal kurią teigiama, kad valdžia nustato rėmus „tinkamų“ organizacijų veiklai, ir realiai įtaką turi tik tos nevyriausybinės organizacijos, kurių veikla atitinka tuometinę politinę valią. Taigi, vienas atvejais lemiamas vaidmuo visuomenės dalyvavimo galimybėms tvarkant viešuosius reikalus

¹⁹⁵ Maloney, W., Smith G., Stoker, G. Social Capital and Urban Governance: Adding a More Contextualised 'Top-Down' Perspective, *Political Studies*, 2000, 48(4), 802-820.

¹⁹⁶ Lowndes, W., p. 630.

¹⁹⁷ Putnam, R. D., 2003; Putnam, R. *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*.

New York: Simon and Schuster, 2000; Lang, R., Hornburg, S., 1998, p. 1-16; Miller, R. Healthy Boston and Social Capital: Application, Dynamics, and Limitations. *National Civic Review*, 1997, 86(2), p. 157-166; Harriss, J., de Renzio, P. "Missing Link" or Analytically Missing? The Concept of Social Capital. *Journal of International Development*, 1997, 9(7), p. 919-37.

¹⁹⁸ Matonytė, I., p. 26-27.

¹⁹⁹ Matonytė, I., p. 26-27.

suteikiamas vidiniam įgalinimui, kitais atvejais – išoriniam, t. y., valstybės suteiktam, įgalinimui.

1.2.1.2. Išorinis įgalinimas

Visuomenė gali dalyvauti formuojant viešąją politiką tais atvejais, kai ji yra išsiugdžiusi ar jai yra suteikiamos galimybės tą atlikti. Kaip jau užsiminta, mokslinėje literatūroje daromas skirtumas tarp dviejų įgalinimo sąvokų²⁰⁰. Pirma, įgalinimas (paprastai anglų kalboje vartojama sąvoka „*empowerment*“) siejamas su organizacijos savybėmis, kurių dėka organizacija įgyja pranašumą kitų organizacijų atžvilgiu ir dėl to jos įtaka priimant politinius sprendimus yra didesnė (organizacijų vidinis įgalinimas). Antra, įgalinimas siejamas su valdžios institucijų suteikiamais įgaliojimais organizacijai veikti bei su pakankamu organizacijų finansavimu. T. y., antroji įgalinimo samprata (paprastai anglų kalboje vartojama sąvoka „*enabling*“, šiame darbe bus vadinama „išoriniu įgalinimu“) susijusi tik su valstybės ir valdžios institucijų oficialiai nustatytais reguliaciniais „rėmais“, kuriuose organizacijos gali veikti, bei reikiamų finansų užtikrinimu. Šiame poskyryje aptariamas išorinis visuomenės įgalinimas, t. y., reguliacinis ir finansinis visuomenės įgalinimas, kaip prielaida dalyvauti priimant viešosios politikos sprendimus.

Abelson išorinį įgalinimą apibūdina kaip institucijų veiksmus, kuriais didinamos asmenų ir institucijų galimybės dalyvauti sprendimų priėmimo procese. Pateikdama praktinius pavyzdžius, autorė atkreipia dėmesį į tai, kad vien politinio dalyvavimo galimybių institucionalizavimas neužtikrina, kad organizacijos iš tiesų veiks politinėje arenoje. Ji pastebi, kad įgalinimas susijęs ir su tinkamu asmenų švietimu bei informavimu²⁰¹. O mokymas ir informavimas (dažnai atliekamas per žiniasklaidos priemones, kaip dar vieną nepriklausomą suinteresuotą dalyvį) gali būti tendencingas: asmenims ir organizacijoms gali būti primetamas tam tikrų problemų aktualumas ar nuslepiami aktualūs bet politiškai jautrūs klausimai. Todėl analizuojant išorinį įgalinimą reikėtų įvertinti, kiek visuomenės atstovai ir jų grupės yra įgalinami veikti nepriklausomai, nešališkai.

Reguliacinis įgalinimas

²⁰⁰ Čia kalbama tik apie disertaciniam darbui reikšmingas koncepcijas. Pvz., Rich, Eldelstein, Hallman ir Wandersman išskiria keturias įgalinimo sampratas: „formalus įgalinimas“ (t. y., valdžios institucijų suteikiamos galimybės veikti); „tarpasmeninis įgalinimas“ (vieno asmens suteikiami įgaliojimai kitam asmeniui, t. y., situaciniai individualių kompetencijų ir pasitikėjimo perdavimas); „instrumentinis įgalinimas“ (rezultatyvūs asmenų veiksmai įgyvendinant piliečių dalyvavimo funkciją); bei „esminis įgalinimas“ (angl. „substantive empowerment“ (t. y., organizacijų veikimas politikos procese). Žr. Perkins, D. D., Zimmerman, M. A. Empowerment Theory, Research and Application. *American Journal of Community Psychology*, 1995, 23, 5, p. 575.

²⁰¹ Abelson, J., p. 18-19.

Reguliacinis įgalinimas reiškia tam tikro lygio įgaliojimų spręsti politinius klausimus ar daryti įtaką politinių sprendimų priėmimui suteikimas piliečiams ar jų organizacijoms. Tačiau pirmiausiai apie reguliacinį įgalinimą reikėtų pasvarstyti iš instrumentalistinės perspektyvos, kaip apie politinio dalyvavimo prielaidą. Juk jei organizacijos neturi jokių galių veikti, vargu, ar būtų galima kalbėti apie politinį dalyvavimą kaip rezultatyvią veiklą. Šiame kontekste Arnstein pastebi, kad piliečių dalyvavimas yra panašus į špinatų valgymą: niekas nėra prieš tai nusiteikęs, nes niekam tai neatneša nieko bloga, kadangi piliečių dalyvavimas toli gražu ne visada daro įtaką politinių sprendimų priėmimui. Autorius nurodo, kad egzistuoja esminis skirtumas tarp tuščio dalyvavimo ritualo atlikimo ir realios galios turėjimo siekiant daryti poveikį proceso rezultatui. Dalyvavimas be išorinio, šiuo atveju, reguliacinio, įgalinimo yra tuščias procesas, leidžiantis galios turėtojams teigti, kad visos nuomonės buvo apsvarstytos, tačiau realiai atsižvelgiama tik į kai kurias jų²⁰².

Praktikoje reguliacinis įgalinimas matomas pvz. įpareigojant parlamento komitetą apsvarstyti organizacijų teikiamus pasiūlymus dėl tam tikrų projektų ir pateikti argumentuotą nuomonę, organizacijų dalyvavimas tam tikrose darbo grupėse, priežiūros institucijose ir pan. Tačiau išorinis įgalinimas gali būti ne tik institucionalizuota veikla, bet ir veiksmai, grįsti ideologiniais motyvais, pvz., įmanoma, kad ideologiškai parankių grupių balsas bus išgirstas ir į jį atsižvelgta, tuo tarpu ideologiškai netinkamų organizacijų ir pagrįsti argumentai bus atmesti. Todėl faktinis organizacijų įgalinimas gali būti patikrintas ne formalios teisės aktų analizės būdu, bet vertinant, kas ir kaip atsižvelgė į konkrečių organizacijų teikiamus siūlymus.

Taigi, reguliacinio įgalinimo, kaip prielaidos politiniam dalyvavimui, turinys priklauso ir nuo to, kokia politinio dalyvavimo praktika vyrauja valstybėje: ar dalyvavimas yra tik valdžios institucijų sprendimus legitimuojanti veikla, ar tai kova tarp skirtingų interesų (ideologinių) grupių, ar tai sprendimų priėmėjų žinojimo didinimas ir dalyvavimas lygiavertėje diskusijoje siekiant surasti geriausiai argumentuotą sprendimą. Taip pat svarbu, kokia neformalioji organizacijų dalyvavimo priimančios politinius sprendimus praktika: kiek įtakos sprendimams turi poziciją teikiančios grupės galios laipsnis kitų grupių atžvilgiu, o kiek įtakos turi pagrįsti argumentai, pateikti lygiateisiame svarstymų forume.

Finansinis įgalinimas

Išorinis visuomenės įgalinimas susijęs ne tik su reguliacinių ribų visuomenei veikti nustatymu, bet ir finansinių resursų, ar galimybių juos akumuliuoti, užtikrinimu. Siekiant, kad piliečiai būtų aktyvūs politinėje veikloje, o nevyriausybinių organizacijos būtų stiprios ir gebėtų tinkamai atstovauti visuomenės ir jos grupių interesus, reikalingos adekvačios lėšos. Jei asmuo turi pakankamai lėšų tinkamam išsilavinimui, organizacija – finansų žmoniškųjų išteklių

²⁰² Arnstein, S. R., 1969, p. 216.

pritraukimui, jie yra įgalinami veikti. Kitaip tariant, kaip bus paminėta analizuojant vidinį visuomenės įgalinimą, finansinis įgalinimas yra viena pagrindinių prielaidų, kad visuomenės atstovai ir organizacijos galėtų konstruktyviai veikti.

Būtų klaidinga teigti, kad visuomenės grupės veikia tik gaudamos lėšų iš valstybės. Dažna praktika, kad nevyriausybinės organizacijos pačios prisitraukia lėšas iš verslo subjektų, savo narių įnašų ir pan. Tačiau valstybės parama (tiesioginė – nustatant tam tikrą visuomenės grupių finansavimo mechanizmą iš biudžeto lėšų, atskirų programų, ar netiesioginė – įvairiomis priemonėmis suteikiant galimybes įgyti gebėjimus pritraukti reikiamas lėšas) jei ir nėra pagrindinė, tačiau reikalinga siekiant paskatinti visuomenę dalyvauti tvarkant viešuosius reikalus. Pastarąja prasme, finansinis įgalinimas tiesiogiai susijęs su reguliaciniu įgalinimu (t. y., taisyklių, kurios reguliuoja galimybes prisitraukti lėšų veiklai, nustatymas).

1.2.1.3. Valstybės institucijos

Daugeliu atveju visuomenė formaliai įgyvendina teisę dalyvauti formuojant viešąją politiką per valstybės institucijas. Tiesa, yra atvejų, kai visuomenė gali dalyvauti tiesiogiai, apeinant institucinę sistemą, pvz., referendumų atveju. Tačiau toks dalyvavimas yra išimtis iš bendros sistemos. Visais kitais atvejais institucijos, jų struktūra, kompetencija, sudėtis ir pan. yra svarbios prielaidos visuomenei dalyvauti formuojant viešąją politiką – institucijos ir jų suteikiamos galimybės bei keliami ribojimai turi įtakos visuomenės dalyvavimu pasiekiamo rezultato. Svarbu ir tai, kad institucijos ir jų formuojamos sąlygos yra svarbios ne tik formalizuotam, bet ir neformaliai visuomenės dalyvavimui, kadangi institucijos dažnai yra sprendimų, kuriuos visuomenė nori įsiūlyti, pakeisti arba neleisti atsirasti, iniciatorės arba priėmėjos.

1.2.1.4. Visuomenės organizacijos

Tiek bendras visuomenės dalyvavimo, tiek ir visuomenės dalyvavimo atskirose viešosios politikos srityje rezultatas priklauso ir nuo galimybių bei ribojimų, atsirandančių visuomenės struktūros kontekste. Visuomenės organizacijų sistema, dydis, veiklos principai, panašumai ir skirtumai, susigrupavimas ar išsiskaidymas, tarpusavio santykiai ir panašios aplinkybės yra svarbios prielaidos, palengvinančios ar apsunkinančios dalyvavimo rezultato siekimą. Svarbu, kiek organizacijos bendradarbiauja tarpusavyje, kiek palaiko vienos kitas, ar kaip tik vyksta jų konfrontacija dėl idėjų, konkurencija dėl finansavimo ir pan.

1.2.2. Visuomenės dalyvavimo viešojoje politikoje įgyvendinimo praktika

Visuomenei faktiškai dalyvaujant formuojant viešąją politiką gali iškilti ir atsirasti įvairių – tiek institucionalizuotų, tiek ir ne – trukdžių ir palengvinimų. Egzistuoja daug ir įvairių visuomenės dalyvavimo elementų klasifikacijų, kurios yra naudingos ketinant struktūruoti politinio dalyvavimo fenomeno įgyvendinimą praktikoje siekiant atskleisti visuomenės dalyvavimo galimybes ir trukdžius. Siekiant atrasti ir ištyrinėti visuomenės dalyvavimo politikoje trukdžius ir palengvinimus per formalius ir neformalius įtakos politiniams sprendimams darymo būdus, gali būti pasitelkiamos šio proceso formų, būdų bei poveikio objektų klasifikacijos, kurios atskleidžia įvairiausių visuomenės dalyvavimo viešojoje politikoje metodus, laipsnius, vietą bei kitus parametrus.

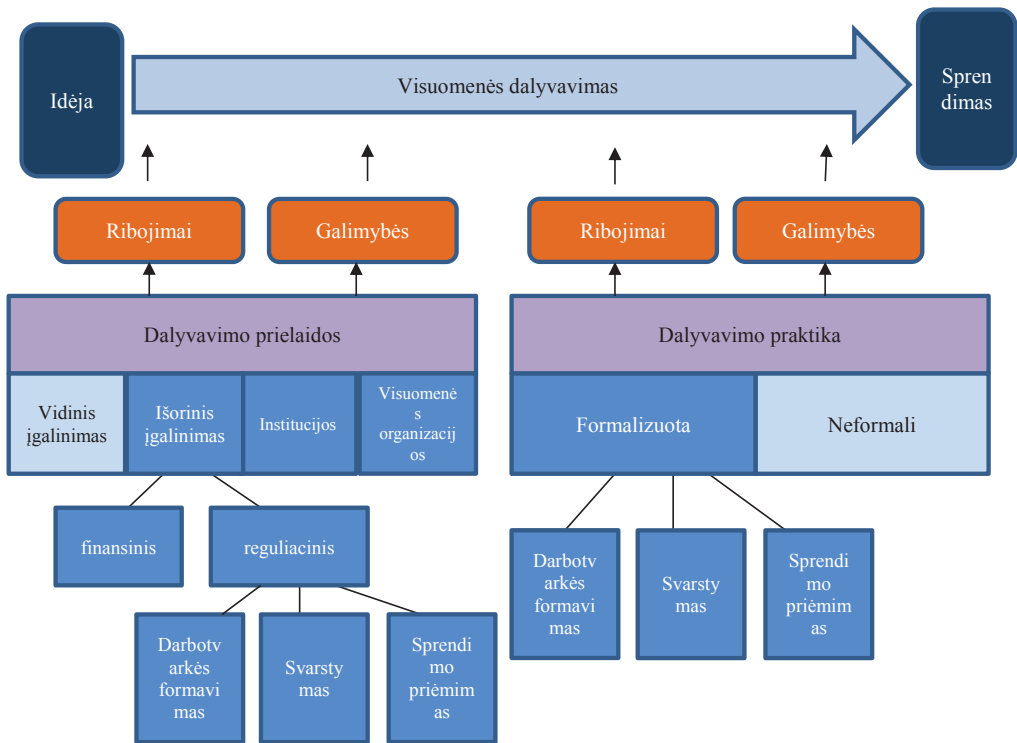
Šiame tyrime pasitelkiamos tos visuomenės dalyvavimo formuojant šeimos politiką formos, kurios nustatytos ištyrus išorinį reguliacinį visuomenės įgalinimą (t. y., išanalizavus formalias taisykles, kuriomis remiantis visuomenė įgalinta dalyvauti), bei įvardijamos kitos, neformalios visuomenės dalyvavimo formos, kurias išskiria informantai giluminiuose interviu. Todėl čia nebus pateikiamas išsamus autorių tyrinėjamų formų klasifikacijos, o jos bus trumpai apžvelgtos lyginant tyrimo rezultatus su kitų autorių darbais.

Antras kriterijus, pagal kurį modelyje tyrinėjamas visuomenės dalyvavimas formuojant šeimos politiką taip pat glaudžiai siejamas su išorinio reguliacinio įgalinimo „suteikta“ struktūra: analizėje atskirai išskiriami trys visuomenės dalyvavimo formuojant šeimos politiką etapai: idėjos ar iniciatyvos pateikimas politinei darbotarkei, sprendimo projekto ir jo alternatyvų svarstymas ir sprendimo priėmimas. Tiesa, reikėtų pastebėti, kad tyrimo dizaine, analizuojant 2008 m. Valstybinės šeimos politikos koncepcijos atvejį, proceso stadijos modifikuojamos atsižvelgiant į tai, kad analizė grindžiama ne idėjos pateikimo, svarstymo ir priėmimo linija, o nevyriausybių organizacijų ir visuomenės atstovų įsitraukimu (t. y., pati idėja jau buvo suformuota). Šio atvejo tyrimo etapų modifikacija atskirai pateikta ir aprašyta 3.5.2. poskyryje.

1.3. Tyrimo modelio elementų apjungimas

Atsižvelgiant į teoriniuose svarstymuose gautas implikacijas, kuriant visuomenės dalyvavimo viešojoje politikoje tyrimo modelį, išskiriami tu pagrindiniai glaudžiai susiję tyrimo objektai: dalyvavimo prielaidos ir praktika. Dalyvavimo prielaidos paaiškina, kokie palengvinimai ir trukdžiai kyla dar iki faktinio visuomenės dalyvavimo viešojoje politikoje, bei kodėl susiformavusi būtent tokia dalyvavimo praktika. Remiantis prielaidų analize, esant reikalui, galima pasiūlyti, ką reikėtų keisti norint tobulinti dalyvavimo praktikos galimybes. Politinio

dalyvavimo prielaidos apima vidinį visuomenės įgalinimą, kaip asmenų ir organizacijų vidinius gebėjimus, taip pat motyvaciją dalyvauti politinėje veikloje, kuri atskleidžiama remiantis įvairiais teoriniais ir empiriniais tyrimais, bei motyvaciją jungtis į grupes politinei veiklai, kuri atskleidžiama keliomis empiriškai pagrįstomis teorijomis, tačiau svarbiausia šiuo aspektu – socialinio kapitalo teorija, vienu iš savo aspektų apibūdinanti akstiną piliečiams jungtis į politines grupes. Socialinio kapitalo teorijos išstobulinimas remiantis jos prieštaromis (pirmiausiai, skirtingomis R. Putnam ir J. S. Coleman socialinio kapitalo koncepcijomis) veda prie išorinio įgalinimo (valstybės nustatytų taisyklių, kurių ribose visuomenė ir jos atstovai gali dalyvauti viešojoje politikoje bei pakankamų finansų užtikrinimas), kaip skirtingos prielaidos, nei vidinis įgalinimas, išskyrimo. Prie prielaidų analizuojamos ir pačios visuomenės organizacijos, jų tarpusavio ryšiai bei veiklos kontekstas ir valstybės valdžios institucijos, per kurias šios organizacijos dalyvauja. Taigi, visuomenės dalyvavimo tyrimo modelyje, kuriame siekiama palyginti formalius ir neformalius visuomenės dalyvavimo trukdžius ir palengvinimus dalyvaujant formuojant šeimos politiką, formaliosios taisyklės laikomos realaus dalyvavimo prielaidomis. Dalyvavimo praktika, remiantis apibūdintomis klasifikacijomis, gali vykti skirtingose erdvėse, naudojant skirtingus, įskaitant neformalius, metodus, taikantis į įvairius poveikio objektus. Susistemintai dalyvavimo praktiką galima suskirstyti į vykstančią institucijose, t. y., formalizuotą visuomenės dalyvavimo praktiką, bei neformalų visuomenės dalyvavimą – per tinklus, viešąjį diskursą, ir pan., kuriuo taip pat bandoma daryti įtaka valstybės institucijoms priimant sprendimus. Galiausiai, modelyje pažymima visuomenės idėja ir galutinis sprendimas. Idėja modelyje figūruoja kaip akstinas visuomenės dalyvavimui, tačiau jos formulavimas išsamiau neplėtojamas, tačiau reikėtų pažymėti, kad idėja, remiantis modeliu, gali būti tiek pateikiama naujai formuojant politinę darbotvarę, tiek ir svarstant kurios nors kitos idėjos alternatyvą. Sprendimas modelyje nurodomas galutinis politikos formavimo veiksmas, t. y., objektas, kuriam visuomenė siekia daryti įtaką. Atsižvelgiant į tai, kad šio darbo objektas yra visuomenės dalyvavimo formuojant šeimos politiką prielaidos ir praktika, dalyvavimo rezultatas svarbus tik tiek, kiek jis atskleidžia tyrinėjamus trukdžius ir palengvinimus, dėl to atskirai nėra analizuojamas.

Šaltinis: sudaryta autorės

Pastaba: tamsesniu fonu pažymėtos dalyvavimo prielaidų ir dalyvavimo praktikos dalys analizuojamos tyrimo empirinėje dalyje, šviesesniu fonu pažymėtos dalys (vidinis įgalinimas ir neformali dalyvavimo praktika) aptariamos darbo teorinėje dalyje, tačiau empirinėje dalyje netyrinėjamos.

2 pav. Visuomenės dalyvavimo formuojant šeimos politiką modelis

2. Empirinio tyrimo dizainas ir metodologija

Suformulavus tyrimo teorinį modelį, šiame skyriuje aprašoma empirinio tyrimo, kuriuo tikrinamas teorinis modelis, metodologija. Pirmiausiai pateikiamas tyrimo dizainas, t. y., pateikiami tyrimo teorinio modelio kriterijai ir rodikliai, bei nurodoma, kokiais metodais bus renkama informacija apie juos ir atliekama analizė. Vėliau nurodomi ir išsamiai aprašomi atskiri tyrimo etapai.

1 lentelė. Empirinio tyrimo dizainas

Kriterijai	Rodikliai	Informacijos rinkimo metodai	Duomenų analizės metodai
Dalyvavimo prielaidos	<ul style="list-style-type: none"> Valstybės institucijų sistema Išorinis įgalinimas (reguliacinis – pagal politikos proceso etapus ir finansinis) Visuomenės organizacijos 	<ul style="list-style-type: none"> Dokumentų analizė Kokybinis tyrimas: ekspertų giluminis interviu 	<ul style="list-style-type: none"> Antrinių duomenų analizė Kokybinė turinio analizė
Dalyvavimo įgyvendinimas	Institucionalizuotas dalyvavimas		
	<ul style="list-style-type: none"> Praktinis dalyvavimas institucijose (pagal politikos proceso etapus) 	<ul style="list-style-type: none"> Dokumentų analizė Kokybinis tyrimas: ekspertų giluminis interviu 	<ul style="list-style-type: none"> Antrinių duomenų analizė Kokybinė turinio analizė
	<ul style="list-style-type: none"> Atvejo studija: šeimos politikos koncepcijos rengimas 	<ul style="list-style-type: none"> Kokybinis tyrimas: ekspertų giluminis interviu Dokumentų analizė Diskurso analizė 	<ul style="list-style-type: none"> Naratyvinė analizė Kokybinė turinio analizė Antrinių duomenų analizė
	<ul style="list-style-type: none"> Atvejo studija: peticijos teisės įgyvendinimas 	<ul style="list-style-type: none"> Dokumentų analizė Kokybinis tyrimas: eksperto giluminis interviu 	<ul style="list-style-type: none"> Naratyvinė analizė Kokybinė turinio analizė Antrinių duomenų analizė

Šaltinis: sudaryta autorės

Kaip pateikta 1 lentelėje, empiriniu tyrimu, siekiant išsiaiškinti pagrindinius palengvinimus ir trukdžius, išskylančius visuomenei dalyvaujant formuojant šeimos politiką, ketinama atskirai

analizuoti visuomenės dalyvavimo prielaidas (išorinį įgalinimą (reguliacinį ir finansinį), pagrindines institucijas, atsakingas už šeimos politikos formavimą, bei santykius tarp visuomenę atstovaujančių organizacijų) ir dalyvavimo įgyvendinimą, kuris nagrinėjamas dviem perspektyvomis: analizuojamas bendras visuomenės dalyvavimas per valstybės institucijas ir du konkretūs visuomenės atstovų formuojant šeimos politiką dalyvavimo atvejai. Duomenų rinkimui naudoti du pagrindiniai metodai – dokumentų analizė ir interviu. Papildomai, pagal poreikį, pasitelkta žiniasklaidos turinio analizė. Derinant skirtingus metodus buvo siekiama trianguliuoti gautus duomenis. Šis siekis atsispindi ir 2 lentelėje, apibūdinančioje tyrimo etapus. Visuomenės dalyvavimo formuojant šeimos politiką įgyvendinimui iliustruoti ir bendroms tendencijoms patikrinti atliktos du turiniu, iniciatoriais, dalyviais, metodais skirtingos atvejo studijos. Pirmojoje atvejo studijoje analizuojamas visuomenės dalyvavimas rengiant 2008 m. Valstybinę šeimos politikos koncepciją, antrojoje – peticijų dėl paramos vaikams/vaikus auginančioms šeimoms teikimas. Abi atvejo studijos atliktos chronologine perspektyva, duomenis renkant lygiaverčiai kombinuojant interviu, dokumentų analizės, žiniasklaidos analizės metodus. Abi atvejo studijos skirtos informacijos, gautos išanalizavus visuomenės dalyvavimo praktiką naudojantis oficialiai suteiktomis teisėmis dalyvauti viešajame valdyme, patikrinimui ir papildymui.

2 lentelė. Empirinio tyrimo etapai

I etapas	Dokumentų analizė	Tikslas: gauti pirminę informaciją apie tyrimo objektus; gauti duomenis, padedančius atikti informantų atranką.
II etapas	Ekspertų interviu	Tikslas: gauti duomenų apie visuomenės dalyvavimo formuojant šeimos politiką praktiką, kontekstą, išryškinant išskylančius trukdžius ir palengvinimus
III etapas	Dokumentų analizė Žiniasklaidos turinio analizė (pagalbinis metodas)	Tikslas: patikslinti pirminės dokumentų analizės metu gautus duomenis, patikrint ir išplėsti informantų pateiktą informaciją

Šaltinis: sudaryta autorės

Pagrindinis formalaus visuomenės dalyvavimo formuojant šeimos politiką tyrimo metodas – dokumentų analizė, tačiau gauti duomenys buvo trianguliuojami remiantis informantų

atsakymais į klausimus, susijusius su dokumentuose pateiktais duomenimis bei, minimaliai, žiniasklaidos turinio analize (kuri darbe naudota labai ribotai, tik tiek, kiek prireikė kitų duomenų patikrinimui ir paaiškinimui), ir, atvirkščiai, visuomenės dalyvavimo praktinis įgyvendinimas buvo tyrinėjamas daugiausiai remiantis interviu metodu gautais duomenimis (tiesa, atvejo studijose nemažai remiamasi ir statistiniais duomenimis), tačiau ir šie duomenys buvo tikrinami kitais metodais – pasitelkiama žiniasklaidos turinio analizė, dokumentų analizė ir pan.

Dokumentų analizė

Dokumentų analizė buvo atliekama dviem etapais: pirma, remiantis dokumentais, buvo renkama pirminė informacija apie visuomenės dalyvavimo formuojant šeimos politiką prielaidas ir įgyvendinimą, siekiant atskleisti iškylančius trukdžius ir palengvinimus. Atlikus ekspertų interviu, kurių metu buvo gauta išsamios informacijos apie tyrimo objektus, dokumentų analizė buvo pakartota. Dokumentų analizė buvo naudojama visose empirinio tyrimo struktūros dalyse. Pirmajame dokumentų analizės etape dokumentai buvo atrinkti pagal jų sąsajas su visuomenės dalyvavimu formuojant šeimos politiką, šeimos politikos formavimo procesu ir jame vykstančią formalią ir neformalią praktiką. Atvejų studijose atrinkti dokumentai, tiesiogiai susiję su Valstybinės šeimos politikos koncepcijos rengimo procesu ir juose dalyvavusiais asmenimis bei su konkrečių peticijų pateikimo ir nagrinėjimo procedūromis.

Dokumentų analizė naudojama kaip pagrindinis metodas renkant duomenis apie išorinį reguliacinį visuomenės dalyvavimo įgalinimą, t. y. formalias taisykles, kurių ribose visuomenė įgalinta dalyvauti viešojoje politikoje bei abiejose atvejo studijose. Taip pat dokumentų pagalba papildoma informacija, kurią informantai pateikė interviu metu. Daugiausiai rinkti teisės aktai, Seimo posėdžių protokolai ir stenogramos, dokumentai iš Seimo archyvo – komisijų ir komitetų posėdžių protokolai bei jų priedai (posėdžiuose dalyvavusių asmenų sąrašai ir pan.). Tuo tarpu kitose struktūrinėse empirinio darbo dalyse dokumentų analizė pirmajame etape naudota tik kaip pirminės informacijos šaltinis tolesniems interviu atlikti.

Pakartotinė dokumentų analize buvo siekiama išplėsti, patikslinti ir patikrinti informaciją, gautą empirinio tyrimo metu.

Dokumentų analizei atlikti buvo naudota:

- 204 mokslinės literatūros šaltiniai;
- 105 teisės aktai, teisės aktų projektai, jų aiškinamieji raštai ir kiti oficialūs dokumentai;
- 115 kitų viešai prieinamų šaltinių (žiniasklaidos pranešimai, oficialių institucijų pranešimai, balsavimo rezultatų santraukos, Seimo plenarinių posėdžių stenogramos ir t.t.);

- Seimo archyve esantys dokumentai ir politikų asmeniškai sukaupti duomenys, susiję su darbo tema (Seimo Šeimos ir vaiko reikalų komisijos 2005-2008 metų dokumentai, Seimo darbo ir socialinių reikalų komiteto 2013-2015 metų dokumentai, Peticijų komisijos 2011-2015 metų dokumentai, Valstybinės šeimos politikos koncepcijos rengimo darbo grupės dokumentai: iš viso – 27 dokumentų bylos).

Ekspertų interviu

Ekspertų interviu buvo siekiama gauti duomenų apie neformalią visuomenės dalyvavimo formuojant šeimos politiką praktiką bei visuomenei ir jos atstovams kylančius sisteminius bei kontekstinius trukdžius ir palengvinimus, kurie nėra fiksuojami oficialiuose dokumentuose. Ekspertai buvo atrinkti taikant tikslinę atranką, t. y. apgalvotai, siekiant apklausti konkrečius asmenis, kurie turi tokios informacijos, kurios negalima prieiti kitais būdais. Atrinktos kelios grupės informantų: politikai, tiesiogiai aktyviai dalyvaujantys formuojant šeimos politiką; politikai ar valstybės tarnautojai, turintys specialių žinių apie visuomenės dalyvavimo formuojant šeimos politiką praktiką, nevyriausybinių organizacijų, kurios dalyvauja ar siekia dalyvauti formuojant šeimos politiką, atstovai; mokslininkai, kurių veikla susijusi su moksliniais tyrimais šeimos politikos srityje, bei didelę patirtį nevyriausybiniams organizacijoms administruojant finansus turintis asmuo.

Kokybinio tyrimo imties dydžiui nėra nustatyta griežtų reikalavimų²⁰³. Siekiant gauti kuo išsamesnės informacijos apie neformalius visuomenės dalyvavimo formuojant šeimos politiką trukdžius ir palengvinimus, buvo apklausti 15 skirtingas funkcijas šeimos politikos formavimo procese ir jo kontekste vykdančių asmenų:

- 4 politikai, tiesiogiai dalyvaujantys formuojant šeimos politiką (t. y., esami ir buvę Seimo nariai ar ministrai, rengiantys ir teikiantys įstatymų projektus šeimos politikos klausimais, aktyviai dalyvaujantys svarstant šiuos klausimus struktūriniuose institucijų padaliniuose (Seimo komitetuose, darbo grupėse ir pan.), taip pat aktyviai besireiškiantys šiais klausimais viešajame diskurse. Nors buvo pasirinkta apklausti 6 šios kategorijos asmenis, tačiau vienas jų atsakė dėl laiko stokos, kitas neatsiliepė į prašymą.

- 3 politikai (Seimo nariai) ar aukšto rango politinio (asmeninio) pasitikėjimo valstybės tarnautojai, turintys specialių žinių apie visuomenės dalyvavimo formuojant viešąją politiką tendencijas, įtakos darymo būdus, kurių neturi politikai, aktyviai dalyvaujantys formuojant šeimos politiką.

²⁰³ Paston, D.C. *Qualitative Evaluation and Research Methods* (2nd ed.). Newbury Park, CA: Sage Publications, Inc., 1990.

- 5 nevyriausybinų organizacijų, ne tik veikiančių šeimos politikos srityje (pvz., teikiančių paslaugas), bet ir siekiančių daryti įtaką šeimos politikos sprendimams, atstovai. Preliminariai tyrimo pradžioje buvo ketinta atlikti interviu su bent 10 organizacijų atstovų, tačiau tyrimo eigoje pastebėta, kad egzistuoja tik kelios organizacijos, kurios aktyviai dalyvauja formuojant viešąją politiką, o ne vykdo projektus teikiant su šeima susijusias paslaugas.

- 2 mokslininkai, tyrinėjantys šeimos politiką, kurių darbai turėjo įtakos rengiant Valstybinę šeimos politikos koncepciją.

- 1 asmuo, dirbantis nevyriausybinų organizacijų finansavimo administravimo srityje, turintis specialių žinių apie finansinės paramos nevyriausybinėms organizacijoms teikimą (finansinių organizacijų įgalinimą).

Tyrimo taip pat pasiremta darbo autorės ankstesniame tyrime²⁰⁴ apie nevyriausybinų organizacijų padėtį Lietuvoje atliktų interviu medžiaga.

Organizuojant ekspertų interviu, buvo ketinta atlikti visus giluminius interviu, todėl prioritetas buvo teikiamas interviu atlikimui susitikus, arba, tam nesant galimybei, telefonu. Telefonu arba elektroniniu paštu buvo prašoma susitikti arba, nenorint/neturint galimybės susitikti ar duoti interviu telefonu, pateikti atsakymus į klausimus raštu. 9 informantai sutiko susitikti, interviu buvo atlikti jiems patogiose vietose (Seimo rūmuose, nevyriausybinų organizacijų patalpose, Lietuvos teisės institute). Trys informantai sutiko pasikalbėti telefonu, o trys atsisakė kalbėtis ir savo atsakymus atsiuntė raštu.

Pagrindinis naudotas instrumentas – giluminis ekspertų interviu. Buvo pateikiami atviri klausimai, leidžiant informantams pateikti savo nuomonę ir žinomą informaciją, nenukrypstant nuo pagrindinės interviu zonos – prielaidų visuomenės dalyvavimui formuojant šeimos politiką, visuomenės dalyvavimo formuojant šeimos politiką praktikos ir išskylančių trukdžių ir palengvinimų. Interviu metu būdavo užduodami iš anksto nenumatyti klausimai, susiję su informantų pateikta informacija. Interviu buvo įrašyti mobiliajame telefone integruotu diktofonu, ir vėliau transkribuoti naudojant kompiuterį. Kaip buvo minėta – trys interviu buvo atlikti raštu. Tokiu atveju, nepavykus atlikti giluminių interviu, buvo atlikti pusiau struktūruoti interviu raštu, respondentams atsakant į jiems individualiai suformuluotus klausimus.

Duomenys apdoroti kokybinės turinio analizės metodu, kai į tekstą perkelti interviu buvo koduojami remiantis kategorijomis, nusistatytomis formuluojant tyrimo modelį (pagrindinės kategorijos – visuomenei siekiant dalyvauti šeimos politikoje sutinkami trukdžiai ir palengvinimai) ir remiantis šiomis kategorijomis, pagal informantų pasikartojančius atsakymus

²⁰⁴ Kavoliūnaitė-Ragauskienė, E. Pilielinė visuomenė. Leidinyje: Lietuvos nacionalinės atsparumo korupcijai sistemos tyrimas. Transparency International Lietuvos skyrius, 2012.

išskiriamos subkategorijos. Pristatant empirinio tyrimo rezultatus, pateikiamos kategorijų ir subkategorijų schemas, kurios tekste iliustruojamos informantų pateikiamais atsakymais.

Siekiant kuo tiksliau perteikti iš ekspertų gautą informaciją, cituojama kalba netaisyta. Tačiau atsižvelgiant į tai, kad buvo pateikta nemažai informacijos, susijusios su kitais asmenimis arba su paties respondento tapatybe, tokia informacija buvo nuasmeninta ir apie tai pažymėta “(aut. past.)”. Atsižvelgiant į tai, kad interviu metu buvo siekiama gauti kuo išsamesnės informacijos apie neformalius šeimos politikos formavimo aspektus, informantų tapatybės neatskleidžiamos, ir jie apie tai buvo informuoti prieš atliekant interviu. Nors kai kurie informantai teigė neprieštaraujantys jų tapatybės atskleidimui, tai eksplicitiškai nėra atliekama siekiant sistemiško duomenų pateikimo²⁰⁵.

Žiniasklaidos turinio analizė

Žiniasklaidos analizė, kaip papildomas metodas, pasitelkiama siekiant iliustruoti ar patikrinti kitais tyrimo metodais gautus duomenis. Žiniasklaidos tekstai pasirinkti tikslingai, siekiant gauti daugiau informacijos konkrečiais reikiama klausimais. Atrinkti žiniasklaidos tekstai analizuojami pasitelkiant aprašomąją analizę.

Atsižvelgiant į darbo tikslą, kiekvienos struktūrinės darbo dalies pabaigoje, apibendrinus tyrimo rezultatus, pateikiama lentelė, kurioje išskiriami įvairiais duomenų rinkimo ir analizės būdais gauti rezultatai pagal tris kategorijas – visuomenės dalyvavimo trukdžiai, galimybės bei veiksniai, kurie gali būti vertinami tiek kaip trukdžiai, tiek kaip galimybės, atsižvelgiant į konkretų kontekstą.

²⁰⁵ Informacija apie respondentus ir interviu atlikimą pateikiama 1 priede.

3. Empirinio tyrimo rezultatai

3.1. Šeimos politikos formavimo procese dalyvaujančios centrinės valstybės institucijos

Remiantis teoriniu modeliu, visuomenė gali dalyvauti formuojant šeimos politiką tiek tiesiogiai (pvz., įgyvendindama referendumo teisę, gali tiesiogiai teikti šeimos politikos klausimus politinei darbotvarkei per peticijos arba piliečių įstatymų leidybos iniciatyvos institutą), tiek per valstybės institucijas (kreipiantis su konkrečiais pasiūlymais, dalyvaujant teisės aktų projektų svarstymuose, dalyvaujant patariamuosiuose komitetuose ir tarybose ir pan.).

Šiame poskyryje, pasitelkus institucionalizmo perspektyvas (tradicinį institucionalizmą, apibūdinant formalią šeimos politikos formavimo procese dalyvaujančių centrines valdžios institucijų sistemą, istorinį institucionalizmą, padedantį atskleisti institucijų formavimosi aplinkybes iš dabartinės visuomenės atstovų ir politikų perspektyvos, racionalaus pasirinkimo institucionalizmą, aiškinantį neformalią praktiką, vykstančią šeimos politiką formuojančiose institucijose, turinčią įtakos visuomenės galimybėms dalyvauti politikos formavimo procese) siekiama išsiaiškinti institucijų, per kurias visuomenė ir jos atstovai dalyvauja formuojant šeimos politiką, sistemą remiantis išsidėstymu skirtinguose valdžios lygmenyse, taip pat tokių institucijų formavimosi aplinkybes ir kaitą, kiek tai susiję su visuomenės galimybėmis dalyvauti, bei pačių politikų, aktyviai dalyvaujančių formuojant šeimos politiką bei nevyriausybinių organizacijų atstovų nuomonę apie šias institucijas ir jose vykstančią bendradarbiavimo su visuomene praktiką, atskleidžiant visuomenės dalyvavimo barjerus ir galimybes.

Pagrindiniai metodai tyrinėjant centrines institucijas, kiek tai susiję su aukščiau nurodytu tyrimo lauku, yra dokumentų analizė, pasitelkiama aiškinantis formalią institucijų struktūrą, jų formavimo istoriją, vykdomą veiklą, struktūrą ir pan., bei interviu su politikais ir nevyriausybinių organizacijų atstovais, kurie apibūdina neformalią šių institucijų praktiką, bendravimo tarp politikų ir visuomenės ypatumus, turinčius įtakos visuomenės dalyvavimui formuojant šeimos politiką.

Atskiros institucijos, atsakingos už šeimos politikos formavimą ir įgyvendinimą, nepaisant buvusių ir tebesančių iniciatyvų, Lietuvoje iki šiol nėra. Formuojant šeimos politiką dalyvauja tiek įstatymų leidžiamoji valdžia (Lietuvos Respublikos Seimas), tiek ir vykdomoji valdžia (Lietuvos Respublikos Vyriausybė, atskiros ministerijos, taip pat patariamąsios institucijos prie vykdomosios valdžios institucijų).

Koncepcinius su šeimos politika susijusius sprendimus priima Seimas plenariniuose posėdžiuose, ir šie sprendimai įforminami įstatymais ar (jei tai daugiau politinės gairės) Seimo nutarimais. Visą parengiamąjį darbą – iniciatyvų iškėlimą, darbotvarkės sudarymą, klausimų

svarstymą ir projektų parengimą vykdo Seimo Socialinių reikalų ir darbo komitetas, o specialaus komiteto ar komisijos, kurio veikla būtų skirta šeimos politikos klausimų iniciavimui ir svarstymui, šiuo metu nėra.

Tiesa, 2008 metų Valstybinėje šeimos politikos koncepcijoje²⁰⁶ (kuri vis dar yra formaliai galiojanti išskyrus nuostatas, kurias Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas pripažino prieštaraujančias Lietuvos Respublikos Konstitucijai²⁰⁷) buvo numatyta Seime įkurti Šeimos ir vaiko reikalų komitetą, bet tai taip ir nebuvo padaryta. Atvirkščiai, Seimo darbe dėmesys šeimai dar labiau sumažėjo, kai 2008-2012 m. kadencijos Seime nebeliko nuo 1997 m. liepos mėnesio veikusios Šeimos ir vaiko reikalų komisijos (kurią sudarė 10, vėliau – 9 Seimo nariai), o visi su šeimos politika susiję klausimai buvo perduoti Socialinių reikalų ir darbo komitetui²⁰⁸. Taigi, šiuo metu į Socialinių reikalų ir darbo komiteto funkcijas patenka pasiūlymų teikimas, svarstymai, bei teisės aktų projektų rengimas šeimos politikos srityje²⁰⁹.

Šeimos ir vaiko reikalų komisijos nesudarymas buvo Seimo X kadencijos sprendimas, kuriuo buvo planuojama perorganizuoti komitetų ir komisijų struktūrą. Buvo tikimasi sukurti atskirą Šeimos, socialinių reikalų ir darbo komitetą, kuriame veiktų atskiras Šeimos pakomitetas, ir atliktų iki tol buvusios Šeimos ir vaiko reikalų komisijos funkciją. Buvo viliamasi, kad tokio struktūrinio darinio įtaka priimant su šeimos politika susijusius sprendimus bus svaresnė²¹⁰. Tačiau nepakeitus Socialinių reikalų ir darbo komiteto pavadinimo ir struktūros, 2009 metais buvo bandymų sugrįžti prie Šeimos ir vaiko reikalų komisijos sudarymo²¹¹, tačiau tokia komisija taip ir nebuvo įsteigta.

Aktyviai šeimos politikos srityje dirbantys Seimo nariai, atstovaujantys tiek tradicines, tiek egalitaristines pažiūras pripažįsta, kad reikėtų struktūrinio padalinio, atsakingo už šeimos politikos klausimus. Šeimos ir vaiko reikalų komisija buvo pagrindinė Seimo struktūra, į kurią galėjo kreiptis šeimos ir šeimų organizacijos jiems rūpimais klausimais. Be to, ši komisija buvo formuojama iš įvairių frakcijų atstovų, kuriems rūpėjo šeimos politikos klausimai, ir komisija

²⁰⁶ Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimas Nr. X-1569 „Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ (Žin., 2008, Nr. 69-2624).

²⁰⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimu Nr. X-1569 "Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo" patvirtintos Valstybinės šeimos politikos koncepcijos nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai // Valstybės žinios, 2011, Nr. 118-5564.

²⁰⁸ X Seimas. Informacija iš Lietuvos Respublikos Seimo interneto svetainės. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/docs3/kad6/w6_istorija.show6-p_r=6111&p_k=1.html>. Prisijungta 2016 m. vasario 22 d.

²⁰⁹ Lietuvos Respublikos Seimo statuto 64 straipsnis //Valstybės žinios, 1999, Nr. 5-97.

²¹⁰ Irenos Degutienės kalba 2008 m. gruodžio 2 d. plenariniame Seimo posėdyje. Seimo posėdžio stenograma Nr. 8(8). Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=332076&p_query=%F0eimos%20ir%20vaiko&p_tr2=1>. Prisijungta 2016 m. vasario 23 d.

²¹¹ Seimo nutarimo „Dėl Seimo Šeimos ir vaiko reikalų komisijos sudarymo“ projektas. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=357271&p_query=%F0eimos%20ir%20vaiko&p_tr2=1>. Prisijungta 2016 m. vasario 23 d.

tarnavo kaip forumas skirtingų ideologinių pažiūrų suderinimui²¹². Be to, buvo pastebėta, kad veikiant Šeimos ir vaiko komisijai, bent jau iki 2004-2008 metų Seimo kadencijos pabaigos darbas vyko konstruktyviai, ir didesnių ideologinių prieštarų tarp Seimo narių nebuvo²¹³.

Kaip minėta, šiuo metu šeimos politikos klausimai inicijuojami ir svarstomi Seimo Socialinių reikalų ir darbo komitete, tačiau jame šie klausimai sudaro tik nedidelę dalį visų nagrinėjamų temų. Peržiūrėjus Socialinių reikalų ir darbo komiteto darbotvarkes, matyti, kad tik labai maža dalis šio komiteto sprendžiamų problemų susijusi su šeimos politika: 2014 metais šiame komitete įvyko 47 posėdžiai, kuriuose svarstyti 388 klausimai. Iš jų, tik apie 50 klausimų (t. y., apie 13 proc.) buvo tiesiogiai susiję su šeimos politika²¹⁴. 2013 metais šiame komitete svarstyti su šeimos politika susijusių klausimų skaičius dar mažesnis: įvyko 57 posėdžiai (iš kurių 1 – uždaras). 56 neuždaruose posėdžiuose nagrinėti 484 klausimai, iš jų su tiesiogiai su šeimos politika buvo susiję tik apie 35²¹⁵, t. y., tik apie 7 proc.²¹⁶. Apklausti Seimo nariai taip pat nurodo, kad Socialinių reikalų ir darbo komitetas tik minimaliai užsiima šeimos politikos klausimais, nes didžioji dauguma jo svarstomų klausimų susiję su socialinių pašalpų, paslaugų mažas pajamas turintiems darbuotojams, darbo ir tarnybos santykiais ir pan²¹⁷.

Seime veikia ir parlamentinės grupės. Tai organizaciniai dariniai, nenumatyti Lietuvos Respublikos Seimo statute, tačiau savanoriškumo pagrindais vienijantys bendraminčius Seimo narius ir neformalius organizacinius vienetus²¹⁸. Šeimos politikos srityje veikia parlamentinė grupė „Už šeimą“, Moterų parlamentinė grupė bei Vaiko gerovės parlamentinė grupė. Parlamentinės grupės nepriima sprendimų, o tik generuoja idėjas ir keičiasi informacija, tačiau ir

²¹² Interviu su politiku/-e Nr. 1 (2016 m. vasario 16 d.).

²¹³ „Mūsų visų nuomonės sutapo, buvo viskas gerai. Kol nebuvo atsiradę (...) tų radikalų (...) bet tada mums nebuvo jokių nesutarimų, nu tikrai aš sakau, nebuvo absoliučiai kad mes kada nors susiginčytume, nu pasiginčydavom bet taip vat ar taip geriau ar taip geriau, nu bet nebuvo jokių ideologinių kovų. Komisija dirbo puikiai, (...) viskas kas susiję su šeima ar vaikais mes gaudavom visus teisės aktus svarstyti kaip papildomas komitetas (...) ir nuoširdžiai dirbo visi šitie ir komisijos nariai“. Interviu su politiku/-e Nr. 2 (2016 m. vasario 22 d.); „(...) (Vaiko ir šeimos reikalų komisijos funkcijos – aut. past.) atiduota Socialinių reikalų ir darbo komitetui. Tik mažas procentas (...) lieka šeimos politikai. Dėl daug įvairių temų – šeimos politikai nelieta vietos“(Interviu su politiku/-e Nr. 1 (2016 m. vasario 16 d.).

²¹⁴ Duomenys iš 2014 m. Seimo Socialinių reikalų ir darbo komiteto posėdžių protokolų, saugomų Lietuvos Respublikos Seimo archyve.

²¹⁵ Duomenys iš 2013 m. Seimo Socialinių reikalų ir darbo komiteto posėdžių protokolų, saugomų Lietuvos Respublikos Seimo archyve.

²¹⁶ Reikia atkreipti dėmesį į tai, kad komitete svarstomi klausimai apima ir įvairius organizacinius klausimus, pvz., pritarimo komiteto nariams vykti į komandiruotes. Be to, nėra aiškios takoskyros, kada klausimas tiesiogiai, kada netiesiogiai susijęs su šeimos politika: pvz., atvejis, kai svarstomas projektas dėl paramos mažas pajamas gaunantiems asmenims, susijęs ir su parama mažas pajamas gaunantiomis šeimomis. Tokiu atveju, klausimas gali būti laikomas ir tiesiogiai susijęs su šeimos politika, ir netiesiogiai su ja susijęs. Atsižvelgiant į tai, pateikti skaičiai yra orientaciniai.

²¹⁷ Interviu su politikais/-ėmis Nr. 1 ir Nr. 2.

²¹⁸ Informacija iš Lietuvos Respublikos Seimo interneto svetainės. Prieiga per internetą: <http://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=8957&p_k=1>. Prisijungta 2016 m. vasario 23 d.

to pakanka, kad jos būtų paranki terpė nevyriausybinėms organizacijoms ir piliečiams juos pasiekti²¹⁹.

Galima pastebėti, kad politikų ir nevyriausybinių organizacijų nuomonės dėl Seimo struktūrinių darinių, susijusių su šeimos politikos formavimu, kaitos, nėra vienodos. Politikai nurodo, kad Šeimos ir vaiko reikalų komisijos darbas buvo konstruktyvus tiek tarp pačių Seimo narių, tiek bendradarbiaujant su nevyriausybėmis organizacijomis: „(Vaiko ir šeimos reikalų komisijoje buvo – aut. past.) žmonės iš visų frakcijų, kuriems rūpėjo šeimos politika nepriklausomai, ar jie pasisako už tradicinę šeimą. Buvo reikalingi ir nevyriausybiniams organizacijoms, kurios galėjo kreiptis, aktualijoms šalyje (...)“²²⁰; „Reikia apgailėstauti kad visiškai buvo panaikinta ta šeimos komisija (...) atėjus šitai valdžiai“; „Ir reikia pasakyti, kad komisijoje vėlgi buvo ir Seimo nariai tie entuziastai, kurie būtent tą temą vystė, ir iniciatyvos visos išėjo“²²¹.

Tačiau galima pastebėti, kad Komisijos panaikinimo laikas susijęs su ideologinių priešpriešų tarp tradicinės šeimos ir egalitaristinių pažiūrų šalininkų paaštrėjimu: „Mūsų visų nuomonės sutapo. Buvo viskas gerai, kol nebuvo atsiradę (...) tų radikalų (...). Bet tada mum nebuvo jokių nesutarimų, nu tikrai aš sakau, nebuvo absoliučiai kad mes kada nors susiginčytume, nu pasiginčydam, bet taip vat ar taip geriau, ar taip geriau, nu bet nebuvo jokių ideologinių kovų. Komisija dirbo puikiai, (...) viskas kas susiję su šeima ar vaikais, mes gaudavom visus teisės aktus svarstyti kaip papildomas komitetas“²²². Tiesa, ir pačių Seimo narių Komisijos veiklos vertinimas priklauso ir nuo to, ar Komisijos vadovo ideologija yra artima jo (jos) paties (pačios) pažiūroms: „X (Seimo narės pavardė – aut. past.) buvo pirmoji komisijos pirmininkė. Pasku buvo Y (Seimo nario/-ės pavardė – aut. past.), ten toksai šliaužimas vyko nei šioks nei toks, na ir ypatingai norėčiau pabrėžt kai buvo Z (Seimo narės pavardė – aut. past.) – tai iš tikrųjų buvo labai iniciatyvus žmogus, ir labai glaudžiai tada komisija dirbo su nevyriausybiniams organizacijoms“²²³.

Tuo tarpu nevyriausybinių organizacijų atstovų nuomone, didelio skirtumo, kuriame struktūriniame darinyje sprendžiami šeimos politikos klausimai, nėra: kiek rūpinamasi šeimos politika Seime, daugiausiai priklauso nuo konkrečių Seimo narių suinteresuotumo: „Dėmesys šeimai, skaitau, kad nesusilpnėjo (šeimos politikos klausimus perkėlus iš komisijos į komitetą – aut. past.). Papildomų pinigų išėmimas iš rinkos. Yra tam tikras žmogiškasis faktorius. Kas tai komisijai vadovauja, ir kiek yra tas žmogus suinteresuotas tų problemų kėlimui, ir kiek jis yra drąsus. (...) Aš, pavyzdžiui, jos stygiaus nejaučiu. (...) Jeigu yra aktyvios NVO, tai pasižiūrėkit,

²¹⁹ Interviu su nevyriausybinių organizacijos atstovu/-e Nr. 4 (2016 m. vasario 24 d.).

²²⁰ Interviu su politiku/-e Nr. 1.

²²¹ Interviu su politiku/-e Nr 7 (2016 m. kovo 7 d.).

²²² Interviu su politiku/-e Nr. 2.

²²³ Interviu su politiku/-e Nr. 7.

kiek prastumia²²⁴; „Socialinių reikalų komitete keli nariai buvo likę, kažkoks baisiai nepopuliarus buvo šitoj kadencijoj, tai nebuvo su kuo bendrauti, trys vienos frakcijos ir kitų po kažkokį vieną, ne baisiai įtakingą. (...) Aišku, priklauso, kokie žmonės, žmogiškasis faktorius visur yra super reikšmingas“²²⁵.

Analizuojant šeimos politikos srityje veikiančias Seimo struktūras, buvo minėta, kad egzistuoja pusiau neformalus šeimą palaikančių Seimo narių organizacinis darinys – parlamentinė grupė „Už šeimą“, kuriai priklauso įvairių Seimo frakcijų atstovai. Galima pastebėti, kad nors šios grupės veikloje dalyvauja skirtingų frakcijų atstovai, juos sieja tradicinės pažiūros į šeimą: „Seime yra va ta „Už šeimą“ grupė, kuri sakyčiau yra tikrai nemaža ir iš įvairių frakcijų, ir kairių ir dešinių ir centristinių, kurie žmonės turbūt galbūt plačiau mąsto arba plačiau žiūri ir viena, kaip sakoma, deklaruojam kas aprašyta Konstitucijoj, kad šeima yra visuomenės pagrindas ir valstybės pagrindas“; „Mūsų grupėj yra nu turbūt iš visų frakcijų žmonės. Tikrai, net X (Seimo nario pavardė – aut. past.), tarkim socdemas, komunistas. O jisai tikrai už šeimą“²²⁶; „Šeimos klausimas yra paliečiamas per visas frakcijas, nes toj parlamentinėj grupėj yra visų frakcijų atstovai“²²⁷. Tai matyti ir iš šios grupės palaikomų ryšių su katalikų bažnyčios atstovais: „Pavyzdžiui, visą laiką matau jų didžiulį būrį susitikimuose su arkivyskupais, su nuncijum (...) bet ten matosi tikrai jų daug, jie dalyvauja, susitinka (...)“²²⁸; „Mūsų grupė susitinka su Vyskupų konferencijos atstovais. Visada. Vieną kartą mėnesį. (...) Mes turim tokį žodinį susitarimą su Vyskupų konferencija. Nes Vyskupų konferencija turi betarpišką jungtį su nevyriausybininkais ir kartais būna taip, kad jie ten būna išdiskutavę, vyskupai arba vyskupų konferencijos kunigai, ir kai mes jau su jais, jau jie duoda koncentratą, reziumė: „vat tokiu klausimu mes norėtume jūsų palaikymo, tokiu klausimu, tokiu klausimu, tokiu...“. (...) Mes, pavyzdžiui, rytoj vat susitinkam, mūsų grupė su vyskupais. Prasideda pavasario sesija. Jie vėl žiūri darbotvarę, kokie klausimai, šeimos klausimai ar gyvybės klausimai bus įtraukti, ir jau jie prašo, bet jau jie ateina su konkrečiais pasiūlymais. Jau teisininkų paruoštos yra įstatymų pataisos, jau jie mums atneša taip sakant pusfabrikatį, ir mes jau tada tarpusavy vėl susirenkam čia, iš įvairių frakcijų, tada išdiskutuojam, tada bandom savo frakcijas paveikti. Tai aš manau, vat šita forma atsiradusi yra įdomi“²²⁹.

Nors parlamentinė grupė neturi oficialių įgaliojimų spręsti su šeimos politika susijusius klausimus, šis neformalus darinys taip pat svarbus tradicinių pažiūrų nevyriausybinėms organizacijoms teikiant savo siūlymus dėl šeimos politikos formavimo: „(Apie parlamentinę

²²⁴ Interviu su nevyriausybines organizacijos atstovu/-e Nr. 3 (2016 m. vasario 24 d.).

²²⁵ Interviu su nevyriausybines organizacijos atstovu/-e Nr. 4.

²²⁶ Interviu su politiku/-e Nr. 7.

²²⁷ Interviu su nevyriausybines organizacijos atstovu/-e Nr. 4.

²²⁸ Interviu su nevyriausybines organizacijos atstovu/-e Nr. 4.

²²⁹ Interviu su politiku/-e Nr. 7.

grupę už šeimą – aut. past.) *Kai jie patys sau viduje, tai tie susitinka du - trys, kai įstatymo projekto (Šeimos stiprinimo įstatymo projektas – aut. past.) rengimo kontekste, kad pateikti tai, (...) pasakyti „kad aš irgi“, tai jų visai nemažas būrys atėjo. Kad taip, mes palaikome, (...) čia labai rūpi, mes skirsim pajėgumus, ir taip taip, čia yra tie padėjėjai, irgi dalyvaus, viskas labai gerai. (...) Bet tai, kad galima pasiekti įvairių frakcijų atstovus, tai yra toks visai neblogas įrankis, tu žinai, kad gali rašyti, ir žinai, kad bus persiųsta jiems visiems. Mes irgi, kai rašom (...) įvairius kreipimusis, tai žinom, apeliuojam – „jūs, kaip parlamentinės grupės nariai“, tai skirtingą toną įdedi, „kodėl jūs ten taip ir taip vat taip balsavot“. Nes stebim, kaip vyksta balsavimai, ir jie ten susilaukė, o buvo labai aišku, kad turėjo pasisakyti ten už ar prieš. Tai „mhm, tai kaip jūs ten, tai gal susitinkam jeigu jums trūksta argumentų kokių“. Labai įdomu, kaip jie puola teisintis, rašo ten, rašo, kad kas nors įvyko, nežinojo, ten taip toliau.“²³⁰*

Parlamentinės grupės „Už šeimą“ nariai aktyviai bendradarbiauja savo pažiūroms artimomis nevyriausybiniomis organizacijomis. Būtent dėl šių ryšių ir naudojamų neformalių bendradarbiavimo metodų, daugeliu atveju ir nėra svarbu institucinė Seimo struktūra (ar egzistuoja atskiras Šeimos reikalų komitetas, ar klausimai sprendžiami Socialinių reikalų ir darbo komitete, ar yra Šeimos ir vaiko gerovės komisija): *„Mes visada kviečiamės nevyriausybinius, vat ir iš tų pačių Tėvų forumo. Labai didelis kontaktas yra su Tėvų forumu, dar su Nacionaline šeimų ir tėvų asociacija. Visus žmones gerai pažįstam. Dažniausiai, jeigu vat kažkokie tai vat iš tos mūsų grupės išeina iniciatyvos, įstatymų pataisos, vat ir Konstitucijos pataisa 38 straipsnio (...), tai visur dalyvavo nevyriausybinių organizacijos, mes visus juos pažįstame, (...) ir jie mus pažįsta. Jei kokia iniciatyva, tai jie dabar jau neina į tą Socialinių reikalų komitetą, o eina su mūsų grupės nariais“*²³¹.

Tuo tarpu egalitaristinių pažiūrų atstovų šioje grupėje nėra. Su moterų, lyčių lygybės, vaikų ir pan. reikalais susiję klausimai sprendžiami kitose parlamentinėse grupėse, pvz., Moterų parlamentinėje grupėje, Vaiko gerovės parlamentinėje grupėje, grupėje „Už žmogaus orumą“.

Apibendrinant galima pastebėti, kad Seime šiuo metu nėra struktūrinio padalinio, atsakingo išimtinai už šeimos politikos iniciatyvų formulavimą ir svarstymą, tačiau tai, remiantis politikų pasisakymais, galima paaiškinti skirtingų ideologinių pozicijų išsiskyrimu. Šiuo metu šeimos politikos klausimai daugiausiai analizuojami atskirose iš esmės neformalizuotose parlamentinėse grupėse, tačiau čia Seimo nariai yra pasidalinę pagal skirtingas pažiūras – grupėje „Už šeimą“ buriasi tradicinių pažiūrų į šeimą atstovai, tuo tarpu egalitaristinių, neintervencinių ir kt. pažiūrų atstovai veikia kitose parlamentinėse grupėse²³². Nevyriausybinių organizacijų atstovai pažymi, kad jiems yra ne tiek svarbu formalizuoti struktūriniai Seimo

²³⁰ Interviu su nevyriausybinių organizacijos atstovu/-e Nr. 4.

²³¹ Interviu su politiku/-e Nr. 7.

²³² Dėl šiaame darbe vartojamos šeimos politikos srityje veikiančių organizacijų klasifikacijos žr. 3.3. poskyrį.

padaliniai, kiek neformalūs ryšiai su atskirais Seimo nariais. Jie taip pat bendradarbiauja su parlamentinėmis grupėmis, kurios yra artimesnės jų ideologijai.

Nors Vyriausybė įgyvendina vykdomąją valdžią Lietuvoje²³³, t. y., yra atsakinga už politinių sprendimų įgyvendinimą, o ne formavimą, ji, ypač per Socialinės apsaugos ir darbo ministeriją, prisideda ir prie šeimos politikos formavimo.

Vykdomosios valdžios lygmenyje pagrindinė institucija, atsakinga už šeimos politikos formavimą ir įgyvendinimą, iki šiol yra Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, į kurios sudėtį įeinantis vienas iš devynių departamentų yra Šeimos ir bendruomenių departamentas, o jame vienas iš keturių skyrių yra Šeimos politikos skyrius²³⁴. Šiam skyriui pavesta užtikrinti šeimos politikos įgyvendinimą ministerijos kompetencijai priklausančiose socialinės apsaugos, šeimos ir darbo įsipareigojimų derinimo srityse, koordinuoti šeimos politikos ir demografinių (gyventojų) klausimų įgyvendinimą kitų ministerijų ir institucijų veiklai priskirtose srityse, užtikrinti Europos Sąjungos (toliau – ES) kompetencijai priskiriamų, taip pat ir kitų tarptautinių įsipareigojimų šeimos politikos srityje bei demografijos klausimais vykdymą²³⁵.

Kaip bus matyti iš 3.5.1. poskyryje pateiktos analizės, šiuo metu visuomenės bendradarbiavimas su Socialinės apsaugos ir darbo ministerija yra gana keblus. Organizacijos skundžiasi, kad pastaruoju metu ministerijos tarnautojai jų nekviečia svarstydami įvairius klausimus, nenori gauti jokių naujų idėjų²³⁶. Tai, kad pastaruoju metu šioje ministerijoje mažiau generuojamos su šeimos politika susijusios idėjos, pastebi ir politikai: „*Bet darbo nėra* (Šeimos politikos skyriuje – aut. past.). *Bendrauju su žmonėmis, kurie (...) taip, kurie ten buvo, kurie dar yra ir ten man papasakoja, nes aš tą matau, nes vis tiek, pirminiai projektai turi išeiti iš ministerijos ir atkelti į Seimą. Tai tą, ką matau, arba kokios kokybės ateina – arba iš vis nieko nėra, tai yra nerengiama, ir iniciatyvos persikėlė dabar būtent į Seimą*“²³⁷.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerijoje veikia Tarpžinybinė vaiko gerovės taryba²³⁸, kuri sprendžia su vaikais susijusius klausimus. Tačiau atsižvelgiant į tai, kad ši taryba skirta su vaikų teisėmis dirbančių institucijų veiklos gerinimu bei tarpinstituciniu bendradarbiavimu susijusiems

²³³ Lietuvos Respublikos Vyriausybės įstatymas // Valstybės žinios, 1994, Nr. 43-772.

²³⁴ Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2014 m. spalio 30 d. įsakymu Nr. A1-518 patvirtinta ministerijos struktūra, įsigaliojusi 2014 m. lapkričio 1 d. Prieiga per internetą: <http://www.socmin.lt/download/8495/sadm_struktura_2014-11-01.pdf>. Prisijungta 2016 m. vasario 22 d.

²³⁵ Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos Šeimos politikos skyriaus nuostatų, patvirtintų Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2012 m. lapkričio 29 d. įsakymu Nr. A1-545, 5.13 punktą. Prieiga per internetą: <http://www.socmin.lt/download/7044/2012-11-09_seimos%20politikos%20sk%20nuost2012.pdf>. Prisijungta 2016 m. vasario 22 d.

²³⁶ Interviu su nevyriausybinių organizacijos atstovu/-e Nr. 4, interviu su nevyriausybinių organizacijos atstovu/-e Nr. 3, interviu su nevyriausybinių organizacijos atstovu/-e Nr. 1 (2016 m. vasario 24 d.).

²³⁷ Interviu su politiku/-e Nr. 7.

²³⁸ Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2015 m. rugsėjo 28 d. įsakymas Nr. A1-552 „Dėl Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2005 m. birželio 21 d. įsakymo Nr. A1-176 „Dėl Tarpžinybinės vaiko gerovės tarybos sudarymo ir jos veiklos nuostatų patvirtinimo“ pakeitimo“.

klausimams spręsti²³⁹, šiame darbe išsamesnis visuomenės dalyvavimas Tarpžinybinėje vaiko gerovės taryboje nebus analizuojamas.

Be to, už klausimus, susijusius su šeimos politika, pagal savo kompetenciją atsakingos ir kitos ministerijos. Pavyzdžiui, Aplinkos ministerija yra atsakinga už miesto planavimą ir apgyvendinimo politiką, Švietimo ir mokslo ministerija kartu su savivaldybėmis atsakinga už ikimokyklinio ugdymo įstaigas, mokyklas bei popamokinės veiklos organizavimą ir pan. Tačiau nėra vienos tarpvyriausybės komisijos ar atskiros institucijos, kuriai būtų pavesta koordinuoti tarpsektorinius šeimos politikos klausimus. Dažniausiai skirtingų kompetencijų klausimai sprendžiami *ad hoc* grupėse ar komisijose²⁴⁰.

Valstybinėje šeimos politikos koncepcijoje numatyta pertvarkant Švietimo ir mokslo, Socialinės apsaugos ir darbo bei kitas ministerijas įkurti Šeimos ir vaiko reikalų ministeriją. 2008–2012 metų Vyriausybės, suformuotos po kitoje kadencijoje išrinkto Seimo, programoje numatyta Socialinės apsaugos ir darbo ministeriją pertvarkyti į Šeimos ir socialinių reikalų ministeriją²⁴¹. Tačiau nors šie abu programiniai dokumentai priimti dar 2008 metais, neatsižvelgiant į 2008–2012 metų Vyriausybės deklaruotą ypatingą dėmesį šeimai, nė viena iš minėtų ministerijų nebuvo įsteigta.

Pagal Valstybinę šeimos politikos koncepciją Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos parengtame Lietuvos Respublikos šeimos politikos pagrindų įstatymo projekte²⁴² buvo numatytos šeimos politikos organizavimo ir valdymo institucijos. Remiantis šiuo įstatymu, šeimos politiką Lietuvoje pagal savo kompetenciją turėjo formuoti Seimas, Vyriausybė, ministerijos ir kitos valstybės institucijos bei savivaldybių institucijos. Valstybinėje šeimos koncepcijoje numatyti pagrindiniai atskirų šeimos politikos veiksmų krypties uždaviniai. Pavyzdžiui, kultūros, vaikų ugdymo, švietimo srityje numatyta suteikti tėvams, globėjams ar rūpintojams žinių ir įgūdžių, reikalingų visavertiškai bendrauti su vaikais; užtikrinti palankias sąlygas tėvams laisvalaikį leisti drauge su vaikais, remti kultūros, sporto ir poilsio renginius šeimoms; plėtoti neformalųjį vaikų ugdymą, kurti psichologinės, pedagoginės, socialinės pagalbos sistemą ir pan., sveikatos apsaugos srityje numatyta užtikrinti sveikatos priežiūros paslaugų kokybę visiems šeimos nariams, skatinti saugią, šeimos sveikatą stiprinančią aplinką,

²³⁹ Tą liudija ir šios tarybos darbo protokolai. Žr. Tarpžinybinė vaiko gerovės komisija. Informacija iš Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos interneto svetainės. Prieiga per internetą: <http://www.socmin.lt/lt/veikla/tarybos/tarpzinybine-vaiko-geroves-komisija.html>. Prisijungta 2016 m. kovo 25 d.

²⁴⁰ Family Policy: Institutional Framework and Objectives. Council of Europe Family Policy Database. Prieiga per internetą:

http://www.coe.int/t/dg3/familypolicy/Source/1_1_ji%20Coordination%20between%20family%20policy%20and%20other%20policy.pdf>. Prisijungta 2013 m. gegužės 15 d.

²⁴¹ Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. gruodžio 9 d. nutarimas Nr. XI-52 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos patvirtinimo“ Valstybės žinios, 2008, Nr. 146-5870.

²⁴² Lietuvos Respublikos šeimos politikos pagrindų įstatymo projektas. Prieiga per internetą: http://www.lrs.lt/pls/proj/dokpaieska.showdoc_l?p_id=80647>. Prisijungta 2016 m. balandžio 15 d.

vykdant žalingų įpročių prevencijos programas, gerinant ankstyvosios ligų diagnostikos kokybę; gerinti vaikų ir paauglių sveikatos priežiūros paslaugas formuojant vaikų sąmonėje sveikos gyvenamosios pagrindus ir pan. Analogiškai uždaviniai numatyti ir užimtumo, apsirūpinimo gyvenamuoju būstu, socialinės paramos ir paslaugų srityse. Natūralu, kad už šių uždavinių įgyvendinimą atsakingomis turėjo būti paskirtos atskiros ministerijos.

Šeimos politikos pagrindų įstatymo projekte numatyta siekiant užtikrinti šeimos politiką formuojančių valstybės ir savivaldybių institucijų bendradarbiavimą bei jų veiklos koordinavimą, sudaryti tarpinstitucinę Šeimos politikos komisiją, kurią sudarytų ministerijų ir kitų valstybės institucijų įgalioti atstovai bei Lietuvos savivaldybių asociacijos atstovai. Šiai Komisijai būtų buvę pavesta derinti ministerijų ir kitų valstybės bei savivaldybių institucijų veiklą, susijusią su šeimos politikos formavimu ir įgyvendinimu, svarstyti su tuo susijusius svarbiausius rengiamus ir priimamus sprendimus, bei kasmet pateikti Vyriausybei šeimos politikos formavimo ir įgyvendinimo apžvalgą²⁴³. Labai panašios institucinės šeimos politikos formavimo nuostatos numatytos ir 2015 – 2016 metais rengtame Šeimos stiprinimo įstatymo projekte. Analogiškai, šiame projekte numatyta siekiant užtikrinti šeimos politiką formuojančių valstybės ir savivaldybių institucijų bendradarbiavimą bei jų veiklos koordinavimą sudaryti tarpinstitucinę Šeimos politikos komisiją. Šią komisiją tvirtintų Vyriausybė iš ministerijų ir kitų valstybės institucijų įgaliotų atstovų. Komisijai būtų pavesta derinti ministerijų ir kitų valstybės bei savivaldybių institucijų veiklą, susijusią su šeimos politikos formavimu ir įgyvendinimu, svarstyti su tuo susijusius svarbiausius rengiamus ir priimamus sprendimus²⁴⁴.

Šeimos politiką savo kompetencijos ribose formuoja ir kitos institucijos, veikiančios šakiniu principu. Pavyzdžiui, Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus institucija, kurios paskirtis – gerinti vaiko teisinę apsaugą, ginti vaiko teises ir jo teisėtus interesus, užtikrinti tarptautinės ir nacionalinės teisės aktuose nustatytą vaiko teisių ir jo teisėtų interesų įgyvendinimą, atlikti vaiko teisių užtikrinimo ir apsaugos priežiūrą bei kontrolę Lietuvoje²⁴⁵, Vaiko teisių ir įvaikinimo tarnyba, kuriai pavesta įgyvendinti valstybės politiką vaiko teisių apsaugos srityje bei įstatymų nustatytais atvejais dalyvauti formuojant šią politiką²⁴⁶ bei kitos institucijos.

Nors šiuo metu tiesiogiai susijusių su šeimos politikos formavimu ir nėra, tačiau prieš kurį laiką būta ir patariamųjų vykdomosios valdžios institucijų, padėjusių formuoti šeimos politiką, kuriose galėjo dalyvauti ir visuomenės atstovai. 1996 metų gegužės 30 d. Respublikos

²⁴³ Šeimos politikos pagrindų įstatymo projekto 10 straipsnis.

²⁴⁴ Šeimos stiprinimo įstatymo projektas. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=1136371>. Prisijungta 2016 m. balandžio 15 d.

²⁴⁵ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 50-1432.

²⁴⁶ Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2005 m. spalio 20 d. įsakymas Nr. 1114 Dėl Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos nuostatų patvirtinimo // Valstybės žinios, 2005, Nr. 126-4501.

Prezidento Valdo Adamkaus dekretu buvo įsteigta Konsultacinė vaikų reikalų taryba prie Respublikos Prezidento²⁴⁷. Į šią ir kitas vėlesnes tarybas prie Respublikos Prezidento buvo įtraukti ir visuomenės atstovai. Pirmosios Tarybos sudėtyje buvo net 9 visuomeninių organizacijų ir visuomenės atstovų iš 15 jos narių²⁴⁸. Ši Taryba buvo įsteigta siekiant tobulinti vaiko teisių apsaugos sistemą, padėti formuoti valstybės politiką šioje srityje, stiprinti valstybinių institucijų ir visuomeninių organizacijų, susijusių su vaikų reikalais, bendradarbiavimą²⁴⁹. Vėliau, 1999 metais, tas pats Prezidentas patvirtino naują Tarybos sudėtį²⁵⁰, kurioje 10 iš 17 narių buvo visuomeninių organizacijų atstovai, bei 2001 metais – dar vieną Tarybos sudėtį²⁵¹, kurioje buvo tik 3 visuomenės atstovai iš 13 narių (tiesa, vėliau buvo patvirtintas dar vienas papildomas visuomenės atstovas²⁵²). 2003 metais Prezidentas Rolandas Paksas įsteigė naują Tarybą, kuri patarė ne tik dėl „vaikų reikalų“, bet teikė siūlymus dėl „šeimų ir vaikų“ klausimų²⁵³. Šioje Taryboje 9 iš 16 narių buvo visuomenės atstovai. Pagrindinės Tarybos veiklos kryptys buvo ne tik vertinti situaciją, inicijuoti ir teikti pasiūlymus Respublikos Prezidentui dėl valstybės politikos, strategijos ir taktikos šeimų ir vaiko teisių apsaugos srityje; prisidėti prie valstybės formuojamų koncepcijų programų, bet ir inicijuoti aktyvų visuomenės dalyvavimą įgyvendinant šeimų ir vaiko teises. Vėliau, už mėnesio, Taryba papildyta dviem nariais, iš kurių vienas – nevyriausybinės organizacijos atstovas²⁵⁴. Formaliai šią Tarybą įsteigiantis dekretas vis dar galiojantis, tačiau Taryba į savo susirinkimus jau seniai nebesusirenka.

Ketinimų steigti patariamąsias šeimų politikos formavimo ir įgyvendinimo bei institucijų darbą koordinuojančias institucijas ir buvo, ir dar yra. 2008 m. parengtame Šeimų politikos pagrindų įstatymo projekte buvo numatyta įsteigti Nacionalinę šeimų tarybą, kuri būtų visuomeniniais pagrindais veikianti patariamoji institucija, sudaroma iš Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, mokslo ir studijų institucijų, šeimų organizacijų ir su šeimomis dirbančių organizacijų atstovų. Nacionalinės šeimų tarybos sudėtį ir jos nuostatus turėjo tvirtinti

²⁴⁷ Lietuvos Respublikos Prezidento 1996 m. gegužės 30 d. dekretas Nr. 960 Dėl Konsultacinės vaikų reikalų tarybos prie Respublikos Prezidento steigimo // Valstybės žinios, 1996, Nr. 53-1254.

²⁴⁸ Lietuvos Respublikos Prezidento 1996 m. liepos 1 d. dekretas Nr. 982 Dėl Konsultacinės vaikų reikalų tarybos prie Respublikos Prezidento sudėties tvirtinimo // Valstybės žinios, 1996, Nr. 65-1546.

²⁴⁹ Lietuvos Respublikos Prezidento 1996 m. gegužės 30 d. dekretas Nr. 960.

²⁵⁰ Lietuvos Respublikos Prezidento 1999 m. rugpjūčio 31 d. dekretas Nr. 564 Dėl Konsultacinės vaikų reikalų tarybos prie Respublikos Prezidento sudėties tvirtinimo. Valstybės žinios //1999, Nr. 74-2263.

²⁵¹ Respublikos Prezidento 2001 m. kovo 7 d. dekretas Nr. 1227 Dėl Konsultacinės vaikų reikalų tarybos prie Respublikos Prezidento sudėties tvirtinimo. Valstybės žinios //2001, Nr. 22-719.

²⁵² Respublikos Prezidento 2001 m. gruodžio 6 d. dekretas Nr. 1593 Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento 2001 m. kovo 7 d. dekreto Nr. 1227 pakeitimo. Valstybės žinios //2001, Nr. 104-3709; Respublikos Prezidento 2002 m. lapkričio 5 d. dekretas Nr. 1967 Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento 2001 m. gruodžio 6 d. dekreto Nr. 1593 papildymo. Valstybės žinios //2002, Nr. 106-4746.

²⁵³ Respublikos Prezidento 2003 m. gegužės 22 d. dekretas Nr. 87 Dėl Konsultacinės šeimų ir vaikų reikalų tarybos prie Respublikos Prezidento sudėties tvirtinimo. Valstybės žinios //2003, Nr. 51-2260.

²⁵⁴ Respublikos Prezidento 2003 m. birželio 16 d. dekretas Nr. 104 Dėl Konsultacinės šeimų ir vaikų reikalų tarybos prie Respublikos Prezidento papildymo. Valstybės žinios //2003, Nr. 59-2650.

Vyriausybė. Nacionalinės šeimos tarybos funkcijos turėjo būti šios: analizuoti, stebėti ir vertinti šeimos politikos formavimą ir įgyvendinimą, remti šeimai palankios aplinkos kūrimą, nagrinėti aktualius šeimos politikos klausimus ir teikti pasiūlymus Šeimos politikos komisijai, Vyriausybei, ministerijoms, kitoms valstybės ir savivaldybių institucijoms ir įstaigoms šeimos politikos formavimo ir įgyvendinimo tobulinimo klausimais²⁵⁵. Šiuo projektu taip pat buvo numatyta galimybė steigti visuomeniniais pagrindais veikiančias patariamąsias institucijas – šeimos tarybas savivaldybėse, kurios analizuotų, stebėtų ir vertintų šeimos politikos formavimą ir įgyvendinimą savivaldybėje, remtų šeimai palankios aplinkos kūrimą savivaldybėje, nagrinėtų aktualius šeimos politikos klausimus ir teiktų pasiūlymus savivaldybių institucijoms ir įstaigoms šeimos politikos formavimo ir įgyvendinimo tobulinimo klausimais²⁵⁶. 2015 – 2016 metais rengtame Šeimos stiprinimo įstatymo projekte taip pat numatyta Nacionalinė šeimos taryba, kaip šeimos politikos formavimo ir įgyvendinimo vertinimo patariamoji institucija, sudaroma iš savivaldybių šeimų tarybų, mokslo ir studijų institucijų, šeimų organizacijų ir su šeimomis dirbančių organizacijų atstovų. Remiantis šiuo projektu, Nacionalinės šeimos tarybos sudėtį ir jos nuostatus turėtų tvirtinti Seimas. Nacionalinė šeimos taryba turėtų dalyvauti formuojant šeimos politiką ir nustatant strategines šeimos politikos kryptis bei šeimos stiprinimo prioritetus, palaikyti ryšius su Lietuvos šeimomis, jų organizacijomis, analizuoti jų lūkesčius, teikti Seimui ir Vyriausybei išvadas ir pasiūlymus dėl šeimos politikos įgyvendinimo²⁵⁷. Šeimos stiprinimo įstatymo projekte taip pat numatyta steigti savivaldybių šeimos tarybas. Atsižvelgiant į tai, kad šio darbo objektas ribojamas centrinės valdžios institucijų formuojama šeimos politika, išsamiau nesigilinant į savivaldybių šeimų tarybų veiklą galima paminėti, kad savivaldybės šeimos tarybos daugiau dalyvautų ne formuojant, o įgyvendinant šeimos politiką. Jų funkcijos būtų šios: padėti įgyvendinti savivaldybės šeimos stiprinimo funkcijas ir stiprinti bendradarbiavimą tarp savivaldybės institucijų ar įstaigų ir šeimų bei su šeimomis dirbančių nevyriausybinių organizacijų; analizuoti, stebėti ir vertinti savivaldybės teisės aktų, įtakojančių šeimų padėtį savivaldybėje, rengimą ir įgyvendinimą, teikti savivaldybės tarybai siūlymus dėl savivaldybės prioritetų, susijusių su šeimos stiprinimu savivaldybėje, nustatymo ir šeimoms aktualių klausimų sprendimo, teikti savivaldybių institucijoms ir įstaigoms siūlymus dėl šeimos stiprinimo savivaldybėje veiksmų įgyvendinimo tobulinimo²⁵⁸. Taip pat šiame projekte numatyta, kad seniūnijose ir seniūnaitijose šeimos gali telktis į visuomeniniais pagrindais veikiančias vietines

²⁵⁵ Lietuvos Respublikos šeimos politikos pagrindų įstatymo projekto 10 straipsnis.

²⁵⁶ Šeimos politikos pagrindų įstatymo projekto 11 straipsnis.

²⁵⁷ Šeimos stiprinimo įstatymo projekto 10 straipsnis.

²⁵⁸ Šeimos stiprinimo įstatymo 12 straipsnio 2 dalis.

šeimos tarybas, kurios svarstyti tos vietovės šeimoms rūpimus klausimus ir teiktų pasiūlymus seniūnams ir seniūnaičiams, savivaldybių šeimos taryboms²⁵⁹.

Kaip matyti, nors planų ir buvo, šeimos politiką iki šiol formuoja Seimo Socialinių reikalų ir darbo komitetas arba parlamentinė grupė „Už šeimą“, Moterų parlamentinė grupė, Vaiko gerovės parlamentinė grupė, grupė „Už žmogaus orumą“ (įstatymų leidybos lygmenyje) bei (vykdamosios valdžios lygmenyje) Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Kitų valstybės institucijų, galinčių turėti reikšmingą įtaką formuojant šeimos politiką, šiuo metu nėra, taip pat nėra vykdomosios valdžios patariamųjų institucijų, kurios konsultuotų dėl šeimos politikos iniciatyvų ar prioritetų, ir kuriose dalyvautų visuomenės atstovai. Nors anksčiau Seime veikė Šeimos ir vaiko reikalų komisija, tačiau 2008 metų pabaigoje dėl ideologinių priešpriešų tiek komisijos viduje, tiek valdančiosios daugumos iniciatyva ši komisija baigė darbą ir nebuvo iš naujo patvirtinta, tačiau nevyriausybinų organizacijų atstovai nesureikškina to, kad Seime nėra vieno struktūrinio padalinio, atsakingo išimtinai už šeimos politikos reikalus, nes jie gali savo iniciatyvas kelti ir pasiūlymus teikti jiems palankių pažiūrų parlamentinėse grupėse arba tiesiogiai bendraujant su konkrečiais Seimo nariais. Taigi, vertinant nevyriausybinų organizacijų galimybes ir ribojimus teikti iniciatyvas ir dalyvauti svarstant šeimos politikos klausimus, galima pastebėti, kad remiantis susiformavusia praktika, vieningo šeimos politikos klausimus svarstančio padalinio Seime nebuvimas ir skirtingais ideologiniais pagrindais veikiančių parlamentinių grupių egzistavimas yra ir ribojimas, ir galimybė dalyvauti formuojant šeimos politiką (priklausomai nuo to, ar ideologiškai artimas Seimo narys ar parlamentinė grupė, galiausiai – ar dauguma Socialinių reikalų ir darbo komiteto narių turi daugumą Seime, ir ar nevyriausybinų organizacijų keliama idėja ar siūloma alternatyva yra perspektyvi Seimo daugumos atžvilgiu).

Apibendrinant, galima pastebėti, kad ideologija svarbi ir kalbant apie šeimos politiką formuojančias institucijas: nors šiuo metu nėra vienos centrinės institucijos ar vieno padalinio, kuris būtų atsakingas už šeimos politikos formavimą, o šis darbas vyksta dažniausiai įvairiuose Seimo komitetuose ar parlamentinėse grupėse, kurių priimami sprendimai priklauso nuo jos narių daugumos pažiūrų: tai tiek palengvina, tiek ir apsunkina visuomenės atstovų galimybes dalyvauti, ypač tais atvejais, kai Seimo komitetas paskiriamas pagrindiniu komitetu ir turi lemiamą reikšmę išskeltos idėjos perspektyvoms (žr. 2 priedą).

²⁵⁹ Šeimos stiprinimo įstatymo projekto 12 straipsnio 3 dalis.

3.2. Išorinis reguliacinis įgalinimas

Dalton teigimu, demokratiją nuo daugelio kitų politinių sistemų skiria institucionalizuotų metodų eiliniams piliečiams dalyvauti sprendimų priėmimo procese egzistavimas²⁶⁰. Tai reiškia, kad demokratinėje visuomenėje piliečiams egzistuoja galimybės dalyvauti sprendimų priėmimo procese, kuriomis jie gali, bet ne privalo pasinaudoti. Šiame procese gyventojai ir jų organizacijos gali dalyvauti įvairiomis formomis – tiek teikdami neprivalomo pobūdžio siūlymus ir komentarus dėl teisės aktų projektų, tiek teikdami peticijas, inicijuodami įstatymo leidybą ar referendumą. Tačiau demokratinėse visuomenėse realaus politinio dalyvavimo būdų yra kur kas daugiau: piliečiai ir jų organizacijos gali rašyti laiškus ar skambinti savo rinktiems atstovams, susitikti su politikais bei valstybės tarnautojais ir pan. – nors šios veiklos yra neinstitucionalizuotos, tačiau, remiantis teisinio reguliavimo režimą apibūdinančiu principu *leidžiama viskas, kas nėra uždrausta*, ir kai kurios tiesiogiai įstatymuose neįtvirtintos visuomenės bendravimo su politikais ir valstybės tarnautojais rūšys praktikoje yra naudojamos. Išorinis reguliacinis įgalinimas dalyvauti politikoje, kaip taisyklių rinkinys, kurio rėmuose gali veikti piliečiai ir jų organizacijos, gali būti įvertintas pasitelkiant tradicinio institucionalizmo perspektyvą, kur dėmesys koncentruojamas į formalias taisykles ir organizacijas, o ne neformalius susitarimus ir praktikas. Pirminiu išorinio reguliacinio įgalinimo analizės įrankiu pasitelkiama dokumentų analizė.

3.2.1. Politinės darbotvarkės formavimas

Vienas iš esminių asmenų dalyvavimo politikoje, kaip teisės tiesiogiai dalyvauti valdant savo šalį, užtikrinimo būdų – asmenų dalyvavimas teisėkūros procese. Pirmoji teisėkūros proceso stadija – teisėkūros iniciatyvų formulavimas ir jų pateikimas politinei darbotvarkei.

Įstatymų leidybos iniciatyvos teisė

Piliečiai gali tiesiogiai dalyvauti politinių sprendimų priėmimo procese įgyvendinami įstatymų leidybos iniciatyvos teisę. Remiantis Konstitucijos 68 straipsniu, įstatymų leidybos iniciatyvos teisę pagrečiui su Seimo nariais, Prezidentu ir Vyriausybe turi Lietuvos Respublikos piliečiai. 50 tūkst. piliečių, turinčių rinkimų teisę, gali teikti Seimui įstatymo projektą, ir Seimas jį privalo apsvarstyti, o remiantis Konstitucijos 147 straipsniu, 300 tūkst. piliečių, turinčių rinkimų teisę, gali teikti Seimui Konstitucijos keitimo projektą. Tokios iniciatyvos suteikimas pirmiausia siejamas su galimybe suformuluoti svarbiausius visuomenei klausimus, kurie būtų išspręsti pateikus juos Seimui ir priėmus atitinkamą įstatymą. Šios piliečių teisės įgyvendinimo

²⁶⁰ Dalton, R. J. *Politics in West Germany*. Glenview, Illinois, 1989, p. 155.

procedūra nustatyta atskirame Lietuvos Respublikos piliečių įstatymų leidybos iniciatyvos įstatyme²⁶¹. 50 tūkstančių Lietuvos Respublikos piliečių, turinčių rinkimų teisę, parašams dėl iniciatyvos projekto surinkti nustatomas dviejų mėnesių terminas nuo piliečių parašų rinkimo lapų išdavimo. Konstitucijos keitimo iniciatyvos teisę Seime turi ne mažiau kaip 300 tūkstančių Lietuvos Respublikos piliečių, turinčių rinkimų teisę²⁶². Šiems parašams surinkti nustatomas keturių mėnesių terminas nuo piliečių parašų rinkimo lapų išdavimo. Jei parašai yra surenkami, Vyriausioji rinkimų komisija savo išvadą kartu su piliečių parašų rinkimo lapais pateikia Seimui, o jame šios išvados gavimo dieną įregistruojamas iniciatyvos projektas ir apie tai pranešama iniciatyvinei grupei. Piliečių pateiktą Konstitucijos keitimo projektą Seimas privalo svarstyti²⁶³.

Referendumų iniciavimas

Vienas iš svarbių asmenų dalyvavimo viešojoje politikoje formų – referendumai. Piliečiai gali dalyvauti tiek inicijuodami referendumą, tiek ir dalyvaudami juose. Vienas iš visuomenei prieinamų būdų pateikti tam tikrą klausimą politinei darbotvarkei – referendumo iniciavimo procedūra. Tiesa, paprastai referendumų tematikos susijusios ne su konkrečiomis viešosios politikos sritimis, kaip, antai, šeimos politika, o su visos valstybės gyventojams aktualiais klausimais. Nepaisant to, ši piliečių dalyvavimo politiniame gyvenime forma aptartina dėl jos svarbos demokratinėse visuomenėse. Referendumai Lietuvoje organizuojami svarbiausiais Valstybės bei Tautos gyvenimo klausimais²⁶⁴. Referendumai gali būti dviejų rūšių: privalomieji ir konsultaciniai (patariamieji). Kai kurios sritys, kurioms pakoreguoti būtina skelbti privalomąjį referendumą, tiesiogiai įvardytos Lietuvos Respublikos referendumo įstatyme²⁶⁵: dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos 1 str. nuostatos, kad „Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika“, pakeitimo; dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos I skirsnio „Lietuvos valstybė“ nuostatų pakeitimo; dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos XIV skirsnio „Konstitucijos keitimas“ nuostatų pakeitimo; dėl 1992 m. birželio 8 d. Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“ pakeitimo; dėl Lietuvos Respublikos dalyvavimo tarptautinėse organizacijose, jeigu šis dalyvavimas yra susijęs su Lietuvos valstybės organų kompetencijos daliniu perdavimu tarptautinių organizacijų institucijoms ar jų jurisdikcijai. Referendumo įstatyme taip pat nurodyta, kad privalomieji referendumai gali būti rengiami ir dėl kitų įstatymų ar jų nuostatų, kuriuos siūlo referendumu svarstyti 300 tūkst. turinčių rinkimų teisę piliečių ar Seimas. Konsultaciniai (patariamieji)

²⁶¹ Lietuvos Respublikos piliečių įstatymų leidybos iniciatyvos įstatymas // Valstybės žinios, 1999, Nr. 1-5.

²⁶² Seimo statuto 169 straipsnis.

²⁶³ Seimo statuto 170 straipsnis.

²⁶⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucijos 9 straipsnio. 1 dalis.

²⁶⁵ Lietuvos Respublikos referendumo įstatymas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 64-2570.

referendumai gali būti rengiami kitais svarbiausiais Valstybės bei Tautos gyvenimo klausimais, bet juos referendumu svarstyti taip pat siūlo 300 tūkst. turinčių rinkimų teisę piliečių ar Seimas²⁶⁶. Taigi nėra procedūrinių skirtumų piliečiams ketinant inicijuoti privalomąjį ar patariamąjį referendumą.

Peticijos teisė

Kiekvienas pilietis pavieniui gali kreiptis į Seimo, Vyriausybės ar savivaldybių peticijų komisijas, kai siūloma spręsti klausimus dėl žmogaus teisių ir laisvių apsaugos ar įgyvendinimo; valstybės ir savivaldybės institucijų reformavimo ar kitus svarbius visuomenei, savivaldybėms ar valstybei klausimus²⁶⁷.

Konstitucijos 33 straipsnio 3 dalyje piliečiams laiduojama peticijos teisė, kurios įgyvendinimo tvarką nustato įstatymas. Nuo 1999 m. liepos, kai buvo priimtas Lietuvos Respublikos peticijų įstatymas, peticijos teise piliečiai naudojami kur kas dažniau nei piliečių įstatymų leidybos iniciatyvos teise. Piliečiai gali pateikti peticijas Seimo, Vyriausybės ar savivaldybių peticijų komisijai pagal jų kompetenciją. Pirmiausiai teikiamas kreipimasis, kuris po svarstymų pripažįstamas arba nepripažįstamas peticija, vėliau svarstoma dėl peticijos priėmimo nagrinėti. Priėmus, ji nagrinėjama posėdyje kartu kviečiant ir pareiškėją. Galiausiai, priimamas sprendimas tenkinti arba netenkinti peticijoje išdėstytą reikalavimą (reikalavimus) ir teikiama Seimui išvada dėl šių reikalavimų tenkinimo ar netenkinimo. Kai tenkinami peticijoje iškelti reikalavimai, Peticijų komisija parengia įstatymo projektą (jei to nebūna padaręs pareiškėjas) arba siūloma sudaryti komisiją arba darbo grupę įstatymo ar kito teisės akto projektui parengti. Atsižvelgiant į tai, kad šiame darbe analizuojami tik centrinės valdžios institucijų priimami sprendimai, bei į tai, kad Vyriausybės peticijų komisijai teikiamos peticijos išimtinai dėl atskirų viešosios politikos sričių įgyvendinimo, o ne formavimo²⁶⁸, šioje darbo dalyje analizuojamos tik Seimui teikiamos peticijos.

Piliečių iniciatyvos teisėkūros institucijose

2012 m. priimtas Lietuvos Respublikos teisėkūros pagrindų įstatymas daugiausiai susijęs su visuomenės dalyvavimu teisėkūros procese per konsultacines procedūras, visgi ir šiame įstatyme numatyta galimybė teikti teisėkūros iniciatyvas. Remiantis šio įstatymo 8 straipsnio 2 dalimi, visuomenės ir asmenų pasiūlymai gali būti paverčiami teisėkūros iniciatyva, nenumatyta įstaigos strateginio planavimo dokumentuose. Kitaip tariant, visuomenė ir asmenys gali teikti siūlymus dėl konkrečių teisės aktų, kuriuos juos gavusios įstaigos (t. y., iš valstybės ar savivaldybės biudžeto arba valstybės pinigų fondo išlaikoma įstaiga, turinti teisės aktuose nustatytus

²⁶⁶ Ten pat, 5 straipsnis.

²⁶⁷ Lietuvos Respublikos peticijų įstatymo 3 ir 6 straipsniai. Valstybės žinios, 1999, Nr. 66-2128.

²⁶⁸ Žr. Peticijų komisija. Lietuvos Respublikos Vyriausybės interneto svetainė. Prieiga per internetą: <<https://epilietis.lrv.lt/lt/darbo-grupes/peticiju-komisija/tab.Naujienuos?page=2>>. Prisijungta 2016 m. vasario 3 d.

įgaliojimus rengti teisės aktų projektus, taip pat Lietuvos bankas²⁶⁹), jei sutinka su teikiamais siūlymais, gali įforminti teisės aktų projektais. Tai bendro pobūdžio nuostata, kuri nėra išplėta jokiuose kituose teisės aktuose. Tačiau, pvz., Seimo interneto svetainėje yra atskiros rubrikos „e. teisėkūros iniciatyvos“²⁷⁰, kur prisiregistravę vartotojai gali pateikti savo siūlymą, kaip spręsti konkrečią problemą keičiant esamus ar sukuriant naujus teisės aktus bei „e.peticija“²⁷¹, kur galima elektroniniu būdu pateikti peticijas Seimo Peticijų komisijai.

Seimo statutas²⁷² taip pat numato bendro pobūdžio galimybes kreiptis į įstatymų leidybos iniciatyvą turinčius asmenis su pasiūlymais dėl konkrečių teisėkūros sprendimų. Antai šio Statuto 12 straipsnyje numatyta pareiga Seimo nariams susitikinėti su rinkėjais: šių susitikimų metu rinkėjai gali teikti siūlymus dėl konkrečių politikos sprendimų priėmimo. Seimo sesijų metu Seimo nariai gali susitikti su rinkėjais pirmadieniais, trečiadieniais bei penktadieniais, kai nevyksta Seimo valdybos, Seniūnų sueigos, frakcijų, komitetų ir komisijų posėdžiai, kuriems jie priklauso, o savaitėmis, kai nėra plenarinių Seimo posėdžių – bet kuriomis savaitės dienomis²⁷³. Seimo narių susitikimo su rinkėjais grafikai skelbiami Seimo interneto svetainėje²⁷⁴. Seimo Pirmininkas, Seimo nariai savo įgaliojimų laikotarpiu gali turėti visuomeninių konsultantų²⁷⁵, taip pat Seimo frakcijos gali turėti visuomeninių konsultantų²⁷⁶. Tiesa, šiuo atveju tiek Seimo nariai, tiek frakcijos pačios renkasi konsultantus, ir visuomenės vaidmuo šiuo atveju yra svarbus tik tada, kai pasirenkami konkretūs konsultantai. Praktikoje visuomeninis konsultantas – tai ne visuomenės nuomonę atstovaujantis, bet dirbantis visuomeniniais pagrindais, t. y., be atlygio už darbą, asmuo²⁷⁷. Be to, Seimo statuto 48 straipsnyje numatyta, kad svarstytiems klausimams parengti komitetai iš savo narių gali sudaryti parengiamąsias darbo grupes. Į jas gali būti įtraukti davę sutikimą kiti Seimo nariai, taip pat valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų, nevyriausybinių organizacijų, mokslo ir studijų institucijų atstovai, tam tikrų sričių specialistai, kiti asmenys²⁷⁸. Tačiau ar visuomenės atstovai bus pakviesti į parengiamąją grupę, priklauso nuo komiteto valios.

²⁶⁹ Lietuvos Respublikos teisėkūros pagrindų įstatymo 2 straipsnio 1 dalis // Valstybės žinios, 2012, Nr. 110-5564.

²⁷⁰ E. teisėkūros iniciatyvos. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/initiatives/initiative/lt>>. Prisijungta 2016 m. vasario 2 d.

²⁷¹ E. petacija. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/petition/petitionForm/lt>>. Prisijungta 2016 m. vasario 2 d.

²⁷² Lietuvos Respublikos Seimo statutas.

²⁷³ Seimo statuto 96 straipsnis.

²⁷⁴ Seimo narių susitikimai su rinkėjais. Informacija iš Lietuvos Respublikos Seimo interneto svetainės. Prieiga per internetą: <http://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=127&p_k=1>. Prisijungta 2016 m. vasario 9 d.

²⁷⁵ Seimo statuto 16 straipsnis.

²⁷⁶ Seimo statuto 16¹ straipsnis.

²⁷⁷ Visuomeninius konsultantus gali turėti ir ministrai bei Ministras Pirmininkas pagal Vyriausybės įstatymo nuostatas. Tačiau atsižvelgiant, kad šie konsultantai nėra visuomenės atstovai, daugiau jų veikla formuojant šeimos politiką nebus analizuojama.

²⁷⁸ Seimo statuto 48 straipsnio 8 dalis.

Seimo Šeimos ir vaiko reikalų komisijos (veikusios iki 2008 m. rudens) pirminėje nuostatų redakcijoje buvo numatyta, kad posėdžio klausimams parengti Komisija gali sudaryti parengiamąsias darbo grupes. Į jas galėjo būti įtraukti Komisijos nariai, davę sutikimą kitų Seimo komisijų, komitetų nariai, valstybės institucijų ir nevalstybinių organizacijų atstovai²⁷⁹. 2005 metais buvo patobulinti šios komisijos nuostatai, ir numatytas platesnis visuomenės atstovų ir nevyriausybinų organizacijų įsitraukimas į komisijos veiklą. Po 2005 m. komisijos veiklos nuostatų patobulinimo, buvo numatyta, kad komisija gali „bendradarbiauti su valstybės institucijomis, kitomis su vaiko, šeimos teisių apsauga susijusiomis įstaigomis bei organizacijomis, kai nagrinėjami teisės aktų projektai“, taip pat gali „rengdama teisės aktų projektus, posėdžio klausimus, sudaryti darbo grupes. Į jas gali būti įtraukti Komisijos nariai, taip pat kitų Seimo komitetų, komisijų nariai, valstybės ir savivaldybių institucijų, visuomeninių organizacijų atstovai, specialistai, mokslininkai, ekspertai, davę sutikimą“²⁸⁰. Reikia atkreipti dėmesį, kad numatytas visuomenės atstovų dalyvavimas tik šiai komisijai išreiškus pageidavimą, todėl svarbu, kiek praktikoje ši komisija pasitelkė visuomenės atstovus. Ši komisija rengė Valstybinės šeimos politikos koncepcijos, t. y., vieno sudėtingiausių ir daugiausiai kompromisų tiek tarp skirtingų ideologinių požiūrių, tiek tarp politikų ir visuomenės nuomonių reikalaujančių koncepcinių teisės aktų, projektą. Visuomenės dalyvavimas rengiant šį konkretų projektą bus analizuojamas kitoje šio darbo dalyje.

Kaip buvo minėta, Vyriausybė daugiausiai priima įstatymų įgyvendinimo teisės aktus, t. y., ne su politikos formavimu, bet jos įgyvendinimu susijusius teisės aktus. Vyriausybės įstatyme²⁸¹ jokių nuostatų, susijusių su piliečių ar jų organizacijų galimybe inicijuoti politikos sprendimus, nenumatyta²⁸². Tačiau Vyriausybės darbo reglamente²⁸³ yra kelios nuostatos, įgalinančios visuomenės atstovus dalyvauti ir Vyriausybei bei atskiriems ministrams priimant teisės aktus. Kalbant apie politinės darbotvarkės formavimą, nustatyta, kad, panašiai kaip ir Seimo narių susitikimo su rinkėjais atveju, Vyriausybės nariai priima Vyriausybės rūmuose Lietuvos Respublikos piliečius ir kitus asmenis pagal Ministro Pirmininko patvirtintus kiekvienų metų ketvirčių grafikus Vyriausybės kanclerio nustatyta tvarka²⁸⁴. Tiek Vyriausybės posėdžiuose, tiek pasitarimuose gali dalyvauti asmenys, kuriuos pakviečia Ministras Pirmininkas ar ministras²⁸⁵.

²⁷⁹ Lietuvos Respublikos Seimo 1997 m. liepos 1 d. nuarimas Nr. VIII-357 Dėl Seimo Šeimos ir vaiko reikalų komisijos nuostatų patvirtinimo // TAR identifikacinis kodas: 0971010NUTAVIII-357.

²⁸⁰ Lietuvos Respublikos Seimo 2005 m. gegužės 12 d. nutarimas Nr. X-201 Dėl Seimo nutarimo "Dėl Seimo Šeimos ir vaiko reikalų komisijos nuostatų patvirtinimo" priedėlio pakeitimo" // Valstybės žinios, 2005, Nr. 64-2269.

²⁸¹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės įstatymas.

²⁸² Tiesa, Vyriausybės įstatymo 31 ir 41 straipsniuose minimi ministrų ir Ministro Pirmininko visuomeniniai

²⁸³ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. rugpjūčio 11 d. nutarimas Nr. 728 Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės darbo reglamento patvirtinimo // Valstybės žinios, 1994, Nr. 63-1238.

²⁸⁴ Vyriausybės reglamento 140 punktas.

²⁸⁵ Vyriausybės reglamento 84 ir 98 punktai.

Tuo tarpu visi kiti Vyriausybei ar Ministrui Pirmininkui adresuoti piliečių, kitų asmenų prašymai, skundai ir pranešimai nagrinėjami vadovaujantis Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymu²⁸⁶, Lietuvos Respublikos teisės gauti informaciją iš valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų įstatymu²⁸⁷, Lietuvos Respublikos peticijų įstatymu bei Vyriausybės patvirtintais dokumentais²⁸⁸. Tačiau šie teisės aktai (išskyrus peticijų atvejį) susiję su asmenų skundais ar prašymais dėl teisės taikymo aktų, t. y., aspektų, kurie nesusiję su dalyvavimu formuojant viešąją politiką, ir, konkrečiai, su politinės darbotvarkės nustatymu, todėl jų nuostatos nebus išsamiai analizuojamos.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos nuostatuose numatyta abstrakti nuostata, kad ši ministerija, siekdama įgyvendinti jai nustatytus veiklos tikslus, bendradarbiauja su valstybės ir savivaldybių institucijomis bei įstaigomis, nevyriausybiniomis organizacijomis²⁸⁹. Ministerijos darbo reglamente nuostatų apie bendradarbiavimą su visuomenės atstovais (piliečiais ar nevyriausybiniomis organizacijomis) nėra²⁹⁰. Ministerijoje yra atskiras Ryšių su visuomene skyrius, tačiau jo veikla susijusi tik su informacijos visuomenei apie ministerijos veiklą teikimu bei ministerijos įvaizdžio visuomenėje formavimu²⁹¹. Šeimos politikos skyrius, vykdydamas savo veiklą, bendradarbiauja su mokslo įstaigomis, nevyriausybiniomis organizacijomis, dirbančiomis šeimos politikos srityje²⁹², partnerystės pagrindais bendradarbiauja su savivaldybių ir valstybės institucijomis, nevyriausybiniomis organizacijomis, ekspertais bei tarptautinėmis organizacijomis šeimos politikos įgyvendinimo ir šeimos gerovės priemonių kūrimo bei tobulinimo klausimais²⁹³. Taip pat numatyta, kad skyrius, įgyvendindamas savo uždavinius, turi teisę gauti skyriaus veiklai vykdyti reikalingus duomenis ir informaciją iš kitų ministerijos padalinių, kitų ministerijų, savivaldybių, kitų valstybės institucijų ir įstaigų bei nevyriausybinių

²⁸⁶ Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas // Valstybės žinios, 1999, Nr. 60-1945.

²⁸⁷ Lietuvos Respublikos teisės gauti informaciją iš valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų įstatymas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 10-236.

²⁸⁸ Asmenų prašymų nagrinėjimo ir jų aptarnavimo viešojo administravimo institucijose, įstaigose ir kituose viešojo administravimo subjektuose taisyklėmis, patvirtintomis Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007 m. rugpjūčio 22 d. nutarimu Nr. 875 // Valstybės žinios, 2007, Nr. 94-3779, Lietuvos Respublikos Vyriausybės Peticijų komisijos nuostatais, patvirtintais Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. spalio 4 d. nutarimu Nr. 1098 // Valstybės žinios, 1999, Nr. 84-2498), ir kt.

²⁸⁹ Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos nuostatų, patvirtintų Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. liepos 17 d. nutarimu Nr. 892 // Valstybės žinios, 1998, Nr. 66-1916, 8.9.16 punktas. Prieiga per internetą: <[http://www.socmin.lt/download/7049/rsv%20nuostatai%202014%20\(nauji%20-%20ministrui\).pdf](http://www.socmin.lt/download/7049/rsv%20nuostatai%202014%20(nauji%20-%20ministrui).pdf)>. Prisijungta 2016 m. vasario 4 d.

²⁹⁰ Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2003 m. gruodžio 22 d. įsakymas Nr. A1-213 Dėl Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos darbo reglamento patvirtinimo. Valstybės žinios //2004, Nr. 9-255.

²⁹¹ Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ryšių su visuomene skyriaus nuostatai, pavirtinti Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2014 m. sausio 16 d. įsakymu Nr. A1-19. Prieiga per internetą: <http://www.socmin.lt/download/7044/2012-11-09_šeimos%20politikos%20sk%20nuost2012.pdf>. Prisijungta 2016 m. vasario 4 d.

²⁹² Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos Šeimos politikos skyriaus nuostatų 5.13 punktas.

²⁹³ Ten pat, 5.17 punktas.

organizacijų²⁹⁴. Iš pateiktos Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos dokumentų analizės galima daryti išvadą, kad ši ministerija ir jos padaliniai neįpareigoti formuodami šeimos politiką atsižvelgti į visuomenės atstovų nuomonę, nėra numatyti formalizuoti mechanizmai, kaip formuluojant pasiūlymus dėl šeimos politikos sprendimų galėtų dalyvauti visuomenės atstovai. Konkretesnė tik nuostata, numatanti, kad Šeimos politikos skyrius partnerystės pagrindais bendradarbiauja su nevyriausybinėmis organizacijomis, tačiau tai susiję ne su šeimos politikos formavimo, bet su įgyvendinimo klausimais, dėl to toks bendradarbiavimas šiame darbe yra neaktualus.

Analizuojant šeimos politiką formuojančias institucijas buvo pastebėta, kad Vyriausybės lygmenyje tą atlieka ne tik Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, bet ir kitos ministerijos, pvz., Ūkio ministerija (sprendžiant dėl šeimų aprūpinimo būstu, šeimos verslo ir pan., klausimais), Sveikatos apsaugos ministerija (sveikatos paslaugų teikimas šeimoms), Švietimo ir mokslo ministerija (ikimokyklinio ugdymo, bendrojo ugdymo, neformaliojo švietimo klausimai) ir pan. Tačiau atsižvelgiant į tai, kad tai tik epizodiniai šeimos politikos elementai, bei į tai, kad visų ministerijų nuostatai, sekant Vyriausybės įstatymo nuostatomis, yra iš esmės identiški klausimais dėl visuomenės dalyvavimo formuojant atskiras viešosios politikos sritis, šių ministerijų ir jų padalinių nuostatai išsamiau nebus analizuojami.

Nė viena konsultacinė taryba, sudaroma šeimos politikos ar susijusiais klausimais (pavyzdžiui, vaiko gerovės srityje) nesusijusi su veikla, kurioje būtų sprendžiami šeimos politikos formavimo, o ne įgyvendinimo klausimai. Tiesa, tokia praktika buvo bandyta formuoti steigiant Konsultacinę vaikų reikalų tarybą, ir vėliau, Konsultacinę šeimos ir vaikų reikalų tarybą prie Respublikos Prezidento, kuriose, kaip aprašyta anksčiau, nemažą dalį narių sudarė nevyriausybinių organizacijų ir visuomenės atstovai.

Įdomu tai, kad nesant įstatyminio pagrindo, 2012 metais tarp Vyriausybės 2012 metų veiklos prioritetų atsirado tikslas sukurti 15 šeimos tarybų, kuriose visuomenės ir vietos valdžios atstovai kartu sprendžia šeimos politikos klausimus²⁹⁵. Remiantis šiuo prioritetu, Socialinės apsaugos ir darbo ministerija 2012 metų lapkričio mėnesį patvirtino šeimos tarybų pavyzdinius nuostatus²⁹⁶. Pagal šiuos dokumentus 2016 metų pradžioje Lietuvos mastu veikė 4 savivaldybių tarybų įsteigtos šeimos tarybos Kaišiadoryse, Kaune, Širvintose ir Vilkaviškyje. Šiose tarybose daugiau nei pusę narių sudaro nevyriausybinių arba religinių organizacijų atstovai²⁹⁷. Atskirų

²⁹⁴ Ten pat, 6.4 punktas.

²⁹⁵ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2011 m. spalio 12 d. nutarimas Nr. 1203 Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012 metų veiklos prioritetų, 6.2.2. punktas // Valstybės žinios, 2011, Nr. 126-5992.

²⁹⁶ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2012 m. lapkričio 2 d. įsakymas Nr. A1-48 // Valstybės žinios, 2012, Nr. 129-6508.

²⁹⁷ Šeimų tarybos. Informacija iš mususeima.lt interneto svetainės. Prieiga per internetą: <http://www.mususeima.lt/lt/straipsniai/ieskome_pagalbos/seimu_tarybos/>. Prisijungta 2016 m. vasario 10 d.

savivaldybių šeimų tarybos taip pat iš esmės dalyvauja tik įgyvendinant šeimos politiką, o ne ją formuojant: šeimos tarybų tikslas formuluojamas labai panašiai: padėti įgyvendinti savivaldybės funkcijas kuriant šeimai palankią aplinką savivaldybėje ir stiprinti bendradarbiavimą tarp savivaldybės institucijų ar įstaigų ir nevyriausybinių organizacijų, dirbančių su šeimomis ar joms atstovaujančių²⁹⁸ (tiesa, tam tikros šių tarybų funkcijos susijusios su šeimos politikos formavimu vietos lygmenyje, pvz., šeimų tarybos teikia Savivaldybės tarybai pasiūlymus dėl Savivaldybės prioritetų, susijusių su šeimai palankios aplinkos savivaldybėje kūrimu, nustatymo ir šeimoms aktualių klausimų sprendimo²⁹⁹).

Prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos veikia 2005 metais įsteigta Tarpžinybinė vaiko gerovės komisija. Tiesa, šios komisijos veikla, panašiai kaip ir pirmųjų Tarybų prie Prezidento atveju, susijusi tik su vaikų gerovės klausimais. Be to, šios Tarybos veiklos tikslas susijęs ne tiek su šeimos politikos formavimu, kiek su įgyvendinimui. Tarybai pavesta teikti Lietuvos Respublikos Vyriausybei siūlymus dėl valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų veiklos bei tarpžinybinio bendradarbiavimo vaiko gerovės srityje tobulinimo, skatinti šių institucijų ir įstaigų bendradarbiavimą su nevyriausybiniomis organizacijomis, išklausti vaikų nuomonę nagrinėjant jiems aktualius klausimus³⁰⁰. Šioje Taryboje tik 2 iš 11 pradinės sudėties narių buvo visuomenės organizacijų atstovai³⁰¹. 2015 m. rugsėjį patvirtintoje Tarybos sudėtyje yra 8 nevyriausybinių organizacijų bei visuomenės atstovai iš 23 narių³⁰².

Apibendrinant, matyti, kad formaliai visuomenės atstovai individualiai arba susijungę į organizacijas turi plačias galimybes dalyvauti formuojant šeimos politikos darbotvarkę. Tai individuali peticijos teisė, teisė inicijuoti įstatymą surinkus 50 000 piliečių balsų arba inicijuoti referendumą surinkus 300 000 piliečių balsų, tačiau, kaip matyti iš praktikos, šiomis teisės aktų leidybos iniciatyvomis pasinaudoti yra labai sudėtinga dėl procedūrinių kliūčių. Be minėtų metodų, piliečiai ir organizacijos taip pat gali dalyvauti teisėkūros procese teikdami teisės aktų

²⁹⁸ Kaišiadorių rajono savivaldybės tarybos 2012 m. gruodžio 27 d. sprendimas Nr. V17-435 Dėl Kaišiadorių rajono savivaldybės šeimos tarybos nuostatų patvirtinimo. Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/kaisiadorys/GetFile.aspx?DocId=95a7ff5-3247-4d48-b794-87bed095ac4d>>. Prisijungta 2016 m. vasario 10 d.

²⁹⁹ Kaišiadorių rajono savivaldybės tarybos 2012 m. gruodžio 27 d. sprendimas Nr. V17-435; Kauno miesto savivaldybės šeimos tarybos nuostatai, patvirtinti Kauno miesto savivaldybės tarybos 2015 m. balandžio 30 d. sprendimu Nr. T-201. Prieiga per internetą: < <http://www.kaunas.lt/wp-content/uploads/sites/8/2015/03/Kauno-miesto-savivaldyb%C4%97s-%C5%A1eimos-tarybos-nuostatai.docx> >. Prisijungta 2016 m. vasario 10 d.

³⁰⁰ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2005 m. birželio 21 d. įsakymas Nr. A1-176 Dėl tarpžinybinės vaiko gerovės tarybos sudarymo ir jos veiklos nuostatų patvirtinimo // Valstybės žinios, 2005, Nr. 79-2881.

³⁰¹ Vėliau, 2009 metais praplėtus Tarybos sudėtį, iš 16 jos narių buvo 3 visuomenės atstovai (žr. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2009 m. rugsėjo 18 d. įsakymas Nr. A1-582 Dėl Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2005 m. birželio 21 d. įsakymo Nr. A1-176 „Dėl Tarpžinybinės vaiko gerovės tarybos sudarymo ir jos veiklos nuostatų patvirtinimo“ pakeitimo // Valstybės žinios, 2009, Nr. 114-4867. Vėliau Tarybos sudėtis keista dar kelis kartus, tačiau nevyriausybinių organizacijų atstovų skaičius niekada nepasiekė pusės narių skaičiaus.

³⁰² Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2015 m. rugsėjo 28 d. įsakymas Nr. A1-552.

iniciatyvas įstaigose, tačiau tokios veiklos procedūra niekur išsamiau nedetalizuota. Seimo lygmenyje, asmenys teisėkūros iniciatyvas gali pateikti Seimo nariams (per jų susitikimus su rinkėjais). Kalbant apie pasyvų formalų dalyvavimą, Seimo komitetai gali kviesti visuomenės atstovus į parengiamąsias darbo grupes svarstytiems klausimams parengti. Vyriausybės veikloje visuomenės dalyvavimas nenumatytas, bet Socialinės apsaugos ir darbo ministerijoje galimybių teikti iniciatyvas yra – vis dėlto jos gali būti susijusios tik su šeimos politikos įgyvendinimu, o ne formavimu.

Šiuo metu Lietuvoje neveikia nė viena konsultacinė taryba, kurioje būtų sprendžiami šeimos politikos formavimo, o ne įgyvendinimo klausimai. Nacionalinės šeimos politikos tarybos iki šiol nėra, nuo 1997 metų veikė Konsultacinė vaikų (vėliau – šeimos ir vaiko) reikalų taryba prie Lietuvos Respublikos Prezidento, tačiau po 2003 metų jos veikla nutrūko; savivaldybių šeimos tarybos veikia vietos savivaldos lygmenyje ir daugiausiai yra susijusios su šeimos politikos įgyvendinimo funkcija, o tarpžinybinė vaiko gerovės komisija prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (kurioje, kaip buvo minėta, šiuo metu apie trečdalį narių sudaro nevyriausybių organizacijų atstovai), veikia šeimos politikos sprendimų įgyvendinimo, bet ne šeimos politikos formavimo srityje.

3.2.2. Teisė dalyvauti svarstant galimas sprendimo alternatyvas

Atsižvelgiant į tai, kad piliečių įstatymų leidybos iniciatyvos teisė, referendumo teisė bei peticijos teisė susijusios tik su konkrečių siūlymų pateikimu politinei darbotarkei ir politinių sprendimų priėmimu, nenumatant jokios specialios procedūros, kada piliečiai ar jų grupės galėtų dalyvauti svarstant šių pasiūlymų galimas alternatyvas, minėtos piliečių dalyvavimo formos šeimos politikos formavimo procese svarstant galimas alternatyvas nebus aptariamoms.

Konsultacinė dalyvavimo teisėkūros procese funkcija susijusi su teisės gauti informaciją apie rengiamus teisės aktus užtikrinimu. Nors Seimo statute nėra reikalavimo viešinti visų įstatymų projektų tekstus, bet Seimo duomenų bazėje³⁰³ bei Teisės aktų registre (TAR)³⁰⁴ skelbiami visi gautų įstatymų projektų ir pasiūlymų registre esantys įstatymų projektų ir jiems pateiktų siūlymų tekstai. Pagal Seimo statuto nuostatas visuomenei svarstyti pateikiami tik tie įstatymų projektai, kurių pateikimui visuomenei svarstyti pritaria ne mažiau kaip 1/4 visų Seimo narių.³⁰⁵

³⁰³ Žr. Dokumentų paieška. Lietuvos Respublikos Seimo interneto svetainė. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/dokpaieska/forma_1.htm>. Prisijungta 2013 m. lapkričio 26 d.

³⁰⁴ Žr. Teisės aktų registras. Prieiga per internetą: <<https://www.e-tar.lt/portal/lt/index>>. Prisijungta 2016 m. vasario 2 d.).

³⁰⁵ Seimo statuto 143 str. 3 d.

Praktikoje tik retais atvejais³⁰⁶ nurodoma, kad įstatymo projektas teikiamas visuomenei svarstyti. Nurodant Seimo teisės aktų leidybos statistinius duomenis³⁰⁷, nefiksuojiama informacija apie tai, kiek įstatymų projektų buvo pateikta visuomenei svarstyti, remiantis Seimo statuto nuostatomis, todėl sunku įvertinti, kiek kartų įstatymų projektai pagal numatytą procedūrą buvo pateikti svarstyti visuomenei. Paminėtina ir tai, kad, remiantis Seimo statutu, visuomenei svarstyti taip pat pateikiami visų konstitucinių įstatymų projektai³⁰⁸. Remiantis Seimo statutu, teikiami visuomenei svarstyti įstatymų projektai skelbiami Seimo interneto svetainėje³⁰⁹, tačiau Seimo interneto svetainėje atskiros rubrikos, kurioje būtų išskirta atskira įstatymų projektų, pateiktų visuomenei svarstyti, nėra. Yra pateikiami tik naujausi įregistruoti teisės aktų projektai³¹⁰ arba suteikiama prieiga prie visų priimtų teisės aktų ir jų projektų registro³¹¹.

Šiame kontekste svarbus 2012 m. rugsėjį priimtas Teisėkūros pagrindų įstatymas, pagal kurį „*teisėkūroje vadovaujamosi šiais principais: (...) atvirumo ir skaidrumo, reiškančiu, kad teisėkūra turi būti vieša, su bendraisiais interesais susiję teisėkūros sprendimai negali būti priimami visuomenei nežinant ir neturint galimybių dalyvauti, valstybės politikos tikslai, teisinio reguliavimo poreikis ir teisėkūroje dalyvaujantys subjektai turi būti žinomi, visuomenei ir interesų grupėms turi būti sudarytos sąlygos teikti pasiūlymus dėl teisinio reguliavimo visose teisėkūros stadijose, taip pat turi būti žinomi teisės aktų projektų rengimą inicijavę, teisės aktų projektus parengę, numatomo teisinio reguliavimo poveikio vertinimą atlikę subjektai ir teisinio reguliavimo stebėseną atliekantys subjektai*“ (3 straipsnio 2 dalies 4 punktas). Konsultavimuisi su visuomene skirtas visas 7 straipsnis, kuriame numatytas konsultavimosi su visuomene tikslas – užtikrinti teisėkūros atvirumą, skaidrumą, sužinoti visuomenės nuomonę apie teisinio reguliavimo problemas ir jų sprendimo būdus, sudaryti visuomenei galimybę daryti įtaką teisės akto projekto turiniui, geriau įvertinti numatomo teisinio reguliavimo teigiamas ir neigiamas pasekmes, jo įgyvendinimo sąnaudas, teikti pasiūlymus dėl Teisės aktų informacinėje sistemoje paskelbtų teisėkūros iniciatyvų ir teisės aktų projektų, taip pat dėl teisinio reguliavimo, kurio stebėseną atliekama. Tame pačiame straipsnyje numatyta, kad su visuomene turi būti konsultuojamasi laiku ir dėl esminių klausimų (konsultavimosi efektyvumas), taip pat tiek, kiek

³⁰⁶ Pvz., žr. Lietuvos Respublikos farmacinės veiklos įstatymo pakeitimo įstatymo projektas (nauja redakcija) IXP-823A(4) Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=225492&p_query=visuomenei%20svarstyti&p_tr2=1>. Prisijungta 2016 m. vasario 2 d.

³⁰⁷ Žr. Seimo darbo statistika. Lietuvos Respublikos Seimo interneto svetainė. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=252&p_k=1>. Prisijungta 2016 m. vasario 2 d.

³⁰⁸ Lietuvos Respublikos Seimo statuto 171³ str. 2 d.

³⁰⁹ Seimo statuto 26 straipsnio 1 dalis.

³¹⁰ Naujausi įregistruoti teisės aktų projektai. Informacija iš Lietuvos Respublikos Seimo interneto svetainės. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter/lrs2lrv.ta_projektai. Prisijungta 2016 m. vasario 9 d.

³¹¹ Teisės aktų projektų ir susijusių dokumentų paieška. Informacija iš Lietuvos Respublikos Seimo interneto svetainės. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/documentSearch/lt>>. Prisijungta 2016 m. vasario 9 d.

yra būtina (konsultavimosi proporcingumas). Tačiau įstatymas neįpareigoja sprendimų priėmėjų rinktis konkrečius konsultavimosi būdus, net nenurodomas pavyzdinis tokių būdų sąrašas. Tik numatyta, kad konsultavimosi su visuomene būdus ir rezultatų įforminimo būdus pasirenka konsultavimąsi su visuomene inicijuojantys subjektai. Informacija apie konsultavimosi su visuomene rezultatus turi būti teikiama teisės aktą priimančiam subjektui (7 straipsnio 3 dalis). Šio įstatymo 5 straipsnio 4 dalyje nurodyta, kad „*teisės aktų informacinėje sistemoje sudaroma galimybė visiems asmenims paskelbti pasiūlymus dėl šioje sistemoje paskelbtų teisėkūros iniciatyvų ir teisės aktų projektų, taip pat dėl teisinio reguliavimo, kurio stebėseną atliekama*“. Teisėkūros pagrindų įstatymo 9 straipsnyje numatyta, kad „*visi asmenys turi teisę teikti pasiūlymus dėl Teisės aktų informacinėje sistemoje paskelbto teisės akto projekto. Gautus pasiūlymus, kurie pateikti ne Teisės aktų informacinėje sistemoje, teisės aktų projektus rengiantys subjektai taip pat turi perkelti ir paskelbti Teisės aktų informacinėje sistemoje. Teisės akto projektą rengiantis subjektas įvertina visus pateiktus pasiūlymus*“. Taigi šis įstatymas iš esmės išplečia asmenų galimybes teikti pastabas ir pasiūlymus dėl įstatymų ir kitų teisės aktų projektų bei įpareigoja teisės akto projektą rengiantį subjektą įvertinti visus pateiktus pasiūlymus. Dar neįsigaliojus šiam įstatymui, Seimo duomenų bazės interneto svetainėje egzistavo rubrika „*Valstybės ir savivaldybių institucijų teisės aktų projektų paieška*“³¹², kur vienoje vietoje buvo skelbiami visų valstybės institucijų rengiami teisės aktų projektai, ir kiekvieno projekto pabaigoje buvo pateikiama aktyvi nuoroda į erdvę, kurioje bet kuris asmuo galėjo pateikti komentarus dėl projekto. Iki Teisėkūros pagrindų įstatymo įsigaliojimo vienas iš reikšmingiausių žmogaus teisių apsaugos požiūriu teigiamai vertintų pokyčių teisėkūros procese buvo Lietuvos Respublikos teisingumo ministro inicijuota teisės aktų projektų privalomo skelbimo tvarka, pagal kurią buvo nustatytas reikalavimas visų institucijų projektus skelbti vienoje vietoje³¹³.

Kalbant apie visuomenės indėlį teisėkūros procese konsultuojantis su visuomene remiantis svarstomu įstatymu, galima įžvelgti šias formas:

1. Visi asmenys turi teisę teikti pasiūlymus dėl Teisės aktų informacinėje sistemoje paskelbto teisės akto projekto. Gautus pasiūlymus, kurie pateikti ne Teisės aktų informacinėje sistemoje, teisės aktų projektus rengiantys subjektai taip pat turi perkelti ir paskelbti Teisės aktų informacinėje sistemoje. Teisės akto projektą rengiantis subjektas įvertina visus pateiktus pasiūlymus (9 straipsnio 5 dalis).

³¹² Lietuvos Respublikos teisės aktų projektai. Lietuvos Respublikos Seimo interneto svetainė. Prieiga per internetą: <http://www.lrs.lt/pls/proj/dokpaieska.forma_l?p_fix=n>. Prisijungta 2013 m. lapkričio 26 d.

³¹³ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės teisėkūros taisyklių ir teisinio reguliavimo stebėsenos pažymos pavyzdinės formos patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2009, Nr. 121-5212.

2. Nevyriausybinių organizacijų atstovai gali būti darbo grupių, rengiančių teisės akto projektą, nariais (10 straipsnio 1 dalis). Kartais už darbą gali būti atlyginama.
3. Rengiant teisės aktų projektus elektroniniu būdu taip pat gali dalyvauti kiti asmenys ar asmenų grupės, teikdami pasiūlymus dėl rengiamo teisės akto projekto (17 straipsnio 3 dalis).
4. Su visuomene turi būti konsultuojamasi laiku ir dėl esminių klausimų (konsultavimosi efektyvumas), taip pat tiek, kiek yra būtina (konsultavimosi proporcingumas). Konsultavimosi su visuomene būdus ir rezultatų įforminimo būdus pasirenka konsultavimąsi su visuomene inicijuojantys subjektai (7 straipsnio 2 ir 3 dalys). Kai dėl teisės akto projekto buvo konsultuotasi su visuomene, konsultavimosi su visuomene rezultatai, taip pat subjektų, kuriems teisės akto projektas buvo teikiamas išvadoms gauti, gautų pastabų ir pasiūlymų įvertinimas turi būti pateikti teisės aktą priimančiam subjektui (7 straipsnio 5 dalis).

Visuomenės atstovų dalyvavimas Seime daugiausiai įmanomas komitetų veikloje. Kalbant apie Seimo posėdžius, formaliai visuomenės atstovų dalyvavimas yra gana stipriai apribotas. Seimo statute numatyta, kad Seimo Pirmininkas ar Seimo valdyba gali pakviesti kalbėti posėdžiuose žymiausius Lietuvos Respublikos svečius: užsienio valstybių vadovus, vyriausybės narius, parlamentinių delegacijų vadovus, lietuvių išeivijos organizacijų pirmininkus, o kiti garbingi svečiai gali būti pakviesti stebėti sesijos posėdžių. Respublikos Prezidentas, Vyriausybės nariai, Konstitucinio Teismo teisėjai, Aukščiausiojo Teismo pirmininkas bei Seimo sudaromų valstybės institucijų vadovai gali dalyvauti posėdžiuose be atskiro kvietimo ir diskusijose išdėstyti savo nuomonę, kai svarstomi su jų veikla susiję klausimai³¹⁴. Tačiau visuomenės atstovams Seimo posėdžiuose kalbėti galimybė nėra numatyta. Tiesa, atviri Seimo posėdžiai yra vieši. Juos stebėti gali visi leidimus įeiti į Seimo rūmus turintys asmenys. Tačiau posėdžių salės parterioje posėdžių metu gali būti tik Seimo nariai, Posėdžių sekretoriato darbuotojai ir asmenys, kuriems yra suteiktas žodis³¹⁵. Seimo valdybos posėdžiuose bent jau teorinė galimybė visuomenės atstovams dalyvauti egzistuoja: numatyta, kad stebėtojais Seimo valdybos posėdžiuose gali dalyvauti ne tik kiti Seimo nariai, Respublikos Prezidento ir Vyriausybės nuolatiniai atstovai, bet ir kiti asmenys³¹⁶. Tačiau atsižvelgiant į tai, kad Seimo valdybos pagrindinis uždavinys - spręsti organizacinius Seimo darbo klausimus ir teikti patarimus Seimo Pirmininkui, kai jis to prašo³¹⁷, mažai tikėtina, kad visuomenės atstovai dalyvautų Seimo valdybos posėdžiuose šeimos politikos klausimais. Panašiai, numatyta galimybė visuomenės atstovams dalyvauti ir Seimo seniūnų

³¹⁴ Seimo statuto 102 straipsnio 1-3 dalys.

³¹⁵ Seimo statuto 102 straipsnio 4-5 dalys.

³¹⁶ Seimo statuto 33 straipsniai.

³¹⁷ Seimo statuto 27 straipsnis.

sueigos³¹⁸ posėdžiuose³¹⁹, kuriuose pastaroji gali nustatyti, kokioms institucijoms ar asmenims pagrindinis komitetas privalo nusiųsti įstatymo projektą išvadoms gauti³²⁰.

Seimo statute nėra tiesiogiai numatyta piliečių ar jų organizacijų kreipimosi į Seimo komitetus galimybė, tačiau remiantis šio dokumento 49 straipsniu komitetai yra įgaliojami nagrinėti gautus kreipimusis, o 52 straipsnyje nustatyta, kad komiteto pirmininkas atstovauja komitetui santykiuose su kitomis valstybės institucijomis bei visuomeninėmis organizacijomis. Iš to galima daryti išvadą, kad piliečiai ir nevyriausybinės organizacijos gali kreiptis į komitetus, siūlyti į darbo grupes, teikti kitokius pageidavimus, susijusius su komitete svarstomais klausimais. Be to, remiantis Seimo statuto 53 straipsniu, komitetai gali kviešti į posėdžius kitus Seimo narius, taip pat savivaldybių tarybų narius, ministerijų, kitų valstybės institucijų, partijų, visuomeninių organizacijų, mokslo įstaigų atstovus, specialistus, mokslininkus ir kitus reikalingus asmenis, suderinę tai su tų institucijų ar organizacijų vadovais. Bet kuris komiteto narys gali siūlyti kviešti į komiteto posėdžius reikalingus asmenis³²¹, o į komiteto posėdžius šiuos asmenis kviečia komiteto pirmininkas³²².

Nevyriausybinių organizacijų atstovai gali dalyvauti ir komitetų klausymuose. Įstatymo projekto ir dėl jo pateiktų siūlymų bei pataisų pradiniam aptarimui, kai komitetas atlieka parlamentinį tyrimą, taip pat išvadoms dėl svarstomo klausimo projektui parengti komitetas gali nutarti surengti specialius komiteto klausymus, kuriuose dalyvauja ekspertai, suinteresuotų institucijų ir visuomenės grupių atstovai, įstatymų leidybos iniciatyvos teisę turintys asmenys, ir kuriuose aptariami pasiūlymai ir pataisos svarstomam teisės akto projektui. Sprendimai klausimų metu nepriimami. Tokiems klausymams suorganizuoti ir išvadoms dėl projekto parengti komitetas turi nutarti, kokius ekspertus, suinteresuotus asmenis ir valstybės pareigūnus privaloma pakviesti į klausymus³²³.

Kiekvieno komiteto veikla yra specifinė, ir komitetų darbo tvarka yra skirtinga. Vienuose komitetuose Seimo statusas formaliai numato platesnes galimybes visuomenės atstovams dalyvauti, kituose – siauresnes. Pavyzdžiui, Aplinkos apsaugos komitetas įpareigotas rengti ir nagrinėti pasiūlymus dėl Lietuvos aplinkosaugos politikos formavimo³²⁴, tuo tarpu Biudžeto ir finansų komitete visuomenės dalyvavimas prie komiteto veiklos sričių nenurodytas³²⁵. Tiesa, visuomenės atstovai gali dalyvauti šio komiteto veikloje remdamiesi bendrosiomis prieš tai

³¹⁸ Seniūnų sueigai pavesta svarstyti Seimo sesijos darbų programas bei posėdžių darbotvarkes ir pritarti joms, derinti Seimo komitetų ir frakcijų darbo organizavimo klausimus, teikti sprendimų šiais klausimais projektus Seimui bei valdybai, taip pat patarimus Seimo Pirmininkui. Žr. Seimo statuto 28 straipsnio 5 dalį.

³¹⁹ Seimo statuto 35 straipsnis.

³²⁰ Seimo statuto 36 straipsnis.

³²¹ Seimo statuto 51 straipsnio 1 dalis.

³²² Seimo statuto 52 straipsnio 1 dalies 5 punktas.

³²³ Seimo statuto 54 straipsnis.

³²⁴ Seimo statuto 58 straipsnio 4 punktas.

³²⁵ Seimo statuto 59 straipsnis.

minėtomis Seimo statuto nuostatomis, susijusiomis su komitetų darbu. Su šeimos politikos formavimu tiesiogiai susijęs Socialinių reikalų ir darbo komitetas, kurio veiklos kryptys apima pasiūlymų dėl valstybės šeimos ir socialinės politikos formavimo svarstymą ir teikimą; įstatymų ir kitų teisės aktų projektų bei pasiūlymų šeimos politikos, socialinės apsaugos ir darbo klausimais rengimą; paramą šeimai, gyventojų užimtumą, darbo santykius, socialinę rūpybą, apsirūpinimą butais reglamentuojančių įstatymų projektų rengimą ir išvadų dėl tokių įstatymų, kitų aktų, perduotų komitetui nagrinėti, projektų teikimą; suinteresuotų valstybės institucijų ir kitų organizacijų darbo rengiant įstatymų projektus komiteto kompetencijai priklausančiais klausimais koordinavimą ir kt. Taigi, tiek piliečiai, tiek jų organizacijos gali teikti komitetui siūlymus dėl komitete svarstomų teisės aktų, susijusių su šeimos politikos formavimu, o Socialinių reikalų ir darbo komitetas turi nagrinėti iškeltas idėjas, siūlymus ir koordinuoti įstatymų projektų rengimo procesą.

Įdomu tai, kad Seimo komisijose labiau formalizuotas visuomenės atstovų dalyvavimas nei komitetuose. Pavyzdžiui, viena iš Migracijos komisijos veiklos kryptių yra atliekant parlamentinę kontrolę komisijos kompetencijai priklausančiais klausimais, išklausti atsakingų valstybės institucijų ir visuomeninių organizacijų informaciją, kaip vykdomi įstatymai ir kiti Seimo priimti teisės aktai, susiję su komisijos kompetencijai priklausančiais klausimais³²⁶; Etikos ir procedūrų komisijai pavesta nagrinėti rinkėjų, valstybės įstaigų, visuomeninių organizacijų laiškus bei pasiūlymus Seimo narių veiklos klausimais³²⁷; kaip jau buvo minėta, Peticijų komisijos darbas susijęs išimtinai su piliečių teisėkūros iniciatyvų nagrinėjimu³²⁸.

Kaip jau minėta, nuo 1997 m. liepos 1 d. iki 2008 m. lapkričio 17 d. veikė Seimo šeimos ir vaiko reikalų komisija, kurios veikloje taip pat buvo numatyta nemažai erdvės visuomenės dalyvavimui: Komisija buvo įgaliota nagrinėti piliečių laiškus ir prašymus; galėjo kviešti į posėdžius reikiamus asmenis; nagrinėjo ir teikė pasiūlymus Seimui, Vyriausybei dėl vaiko, šeimos, moterų teisių apsaugos politikos formavimo, smurtinių nusikaltimų vaikams prevencijos, tam reikalingų teisės aktų parengimo, priimtų įstatymų, kitų teisės aktų papildymo ir pakeitimo pagal Seimo ratifikuotų konvencijų reikalavimus ir t.t.

Seimo statute numatytos tam tikros galimybės visuomenės atstovams dalyvauti komiteto, kurį Seimas paskyrė kaip pagrindinį nagrinėti įstatymo projektą, darbe. Rengiantis įstatymo projekto nagrinėjimui, numatoma, kokių ekspertų nuomonės privalo būti išklaustos, gali būti paprašyta kitų komitetų ar valstybės institucijų papildomų išvadų, numatoma, iki kada pastabas, pasiūlymus ir pataisas komitetui gali pateikti suinteresuoti asmenys, kada išvadų rengėjai privalo komitetui pateikti pirmąjį išvadų projektą, iki kada turi būti priimti kiti parengiamieji

³²⁶ Seimo statuto 80² straipsnis.

³²⁷ Seimo statuto 78 straipsnis.

³²⁸ Seimo statuto 80 straipsnis.

sprendimai. Pagrindinis komitetas privalo Seimo valdybos nustatyta tvarka Seimo interneto svetainėje paskelbti informaciją, iki kada komitete yra laukiama pasiūlymų ir pastabų iš suinteresuotų asmenų ir kaip galima susipažinti su įstatymo projekto tekstu. Pagrindinis komitetas turi projektą išsiuntinėti suinteresuotoms valstybės institucijoms, o prirėikus – ir visuomeninėms organizacijoms, savivaldybėms, politinėms partijoms, kad šios galėtų atsiųsti vertinimus. Seimo valdyba arba Seniūnų sueiga gali nustatyti, kokioms institucijoms ar asmenims projektas privalo būti nusiųstas. Jeigu įstatymo projektas paskelbtas visuomenei svarstyti, gauti pasiūlymai perduodami pagrindiniam komitetui³²⁹. Visuomenės atstovų dalyvavimas numatytas ir įstatymų projektų klausimuose. Po to, kai baigiasi laikas pateikti pastabas ir pasiūlymus dėl įstatymo projekto, visos gautos iš suinteresuotų asmenų ir ekspertų pastabos gali būti svarstomos pagrindinio komiteto klausimuose, kuriuose dalyvauti kviečiami visi pastabų ir pasiūlymų teikėjai. Įstatymo projekto svarstymo komitete metu klausimų galima nerengti, jeigu pataisų ir pastabų yra gauta nedaug, tačiau tokiu atveju visi pataisų ir pastabų autoriai turi būti kviečiami į komiteto posėdį, kuriame yra svarstomas įstatymo projektas³³⁰. Įstatymo projektą svarstant pagrindinio komiteto posėdyje, į jį gali būti pakviesti ir kitų suinteresuotų valstybės institucijų, savivaldybių, politinių partijų ir organizacijų bei visuomeninių organizacijų atstovai. Posėdžio pirmininko sutikimu jiems gali būti suteiktas žodis. Tačiau bet kuriuo atveju Posėdžių sekretoriui turi būti pateiktas pagal svarstymų klausimuose rezultatus komiteto išvadų rengėjų pataisytas ir pasirašytas įstatymo projektas ir komiteto išvadų projektas, kuriame nurodoma, kokios pataisos ir pasiūlymai buvo gauti iš papildomų komitetų, ekspertų, suinteresuotų asmenų bei asmenų, turinčių įstatymų leidybos iniciatyvos teisę, į kurias pastabas ir pasiūlymus yra atsižvelgiama, į kuriuos ne ir kodėl, kaip siūloma keisti įstatymo projektą³³¹. Išnagrinėjus įstatymo projektą pagrindiniame komitete, gali būti priimtas vienas iš alternatyvių sprendimų. Gali būti nuspręsta, pirma, pritarti iniciatorių pateiktam arba komiteto patobulintam įstatymo projektui ir komiteto išvadoms; antra, pritarti arba nepritarti įstatymų leidybos iniciatyvos teisę turinčių asmenų pateiktoms pataisoms dėl įstatymo projekto (atkreiptinas dėmesys, kad šiuo atveju sprendimas dėl to, ar pritarti nevyriausybinių organizacijų ir suinteresuotų asmenų siūlomoms pataisoms – nepriimamas); trečia, grąžinti įstatymo ir išvadų projektus tobulinti išvadų rengėjams, kurie turi atlikti komiteto nurodytus veiksmus; ketvirta, paskelbti projektą visuomenei svarstyti; penkta, grąžinti projektą iniciatoriams patobulinti; galiausiai, projektą atmesti³³². Po svarstymo pagrindiniame komitete, plenariniame posėdyje Seimas svarsto įstatymo projektą ir gali pritarti komiteto patvirtintam

³²⁹ Seimo statuto 147 straipsnis.

³³⁰ Seimo statuto 148 straipsnis.

³³¹ Seimo statuto 149 straipsnis.

³³² Seimo statuto 150 straipsnis.

įstatymo projektui su Seimo posėdžio metu priimtomis pataisomis ir paskirti įstatymo priėmimo datą; paskelbti projektą visuomenei svarstyti (tuomet procedūra kartojama nuo svarstymo pagrindiniame komitete); grąžinti projektą pagrindiniam komitetui patobulinti; daryti projekto svarstymo pertrauką; grąžinti iniciatoriams projektą tobulinti iš esmės (procedūra kartojama nuo pateikimo Seimo posėdyje); galiausiai, atmesti projektą ir prireikus pavesti parengti naują³³³.

Vyriausybės įstatyme bei Vyriausybės darbo reglamente, kaip ir klausimų pateikimo politinei darbotvarkei atveju, visuomenės dalyvavimas nenumatytas. Tačiau svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad tik 2014 metų vasarą buvo panaikintas Vyriausybės reglamento skirsnis, kuriame buvo numatyta išsami konsultavimosi su visuomene procedūra. Buvo nustatyta, kad siekiant sužinoti visuomenės nuomonę apie atitinkamą problemą ir jos sprendimo būdus, geriau įvertinti numatomo teisinio reguliavimo teigiamas ir neigiamas pasekmes, jo įgyvendinimo sąnaudas, užtikrinti reguliavimo skaidrumą ir sudaryti visuomenei galimybę daryti įtaką tam tikro sprendimo turiniui, konsultuojamasi su visuomene. Buvo numatyta, kad su visuomene nesikonsultuojama dėl nežymių teisės aktų pataisymų ir individualių teisės aktų projektų. Teisės akto projekto rengėjas buvo įpareigotas paskelbti apie konsultavimosi su visuomene pradžią ir nustatyti konsultavimosi terminus. Konsultavimosi būdus (suinteresuotų asmenų sueigos, apklausos, viešai skelbiami susirinkimai, atstovų kvietimai, kiti būdai, kaip susipažinti su nuomonėmis), jeigu įstatymų nenumatyta kitaip, galėdavo pasirinkti pats teisės akto projekto rengėjas. Apie konsultacijas su visuomene turėjo būti skelbiama institucijos interneto svetainėje, nurodant konsultacijų tikslus, tikslines grupes, dėl ko konsultuojamasi, pateikiamos siūlomos sprendimo alternatyvos ir numatomas jų poveikis. Be to, buvo numatyta, kad teisės akto projekto rengėjas konsultacijoms gali pateikti papildomą dokumentą – baigtinį klausimų, į kuriuos pageidauja gauti atsakymą iš tikslinės grupės (tikslinių grupių), sąrašą. Įvertinus per konsultacijas gautus pasiūlymus, nuomones ar atsakymus, institucijos interneto svetainėje turėjo būti skelbiama informacija apie apibendrintus konsultacijų rezultatus³³⁴. Tačiau dar 2016 metų vasario mėnesį, t. y., praėjus daugiau nei pusantrų metų nuo šių Vyriausybės reglamento nuostatų panaikinimo, remiantis jų reikalavimais, Vyriausybės interneto svetainėje buvo atliekamas konsultavimas su visuomene elektroniniu būdu³³⁵.

Visuomenė gali dalyvauti Vyriausybės darbe ir kitais būdais. Visuomenės atstovai gali būti kviečiami dalyvauti Vyriausybės komisijose, kurių paskirtis – atlikti Vyriausybės pavestus

³³³ Seimo statuto 153 straipsnis.

³³⁴ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. rugpjūčio 11 d. nutarimas Nr. 728 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės darbo reglamento patvirtinimo“. Nutarimo redakcija, aktuali iki 2014 m. birželio 13 d. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=447374>. Prisijungta 2016 m. vasario 11 d.

³³⁵ Vyriausybės interneto svetainėje konsultacijoms su visuomene pateikiami klausimai. Prieiga per internetą: <<http://epilietis.lrv.lt/lt/konsultacijos-su-visuomene/viesosios-konsultacijos>>. Prisijungta 2016 m. balandžio 15 d.

uždavinius³³⁶. Taip pat Vyriausybės komiteto pirmininko, Vyriausybės komisijos pirmininko ar darbo grupės vadovo kvietimu visuomenės atstovai gali dalyvauti Vyriausybės darbo grupių posėdžiuose³³⁷. Vyriausybės teisės aktų derinimo procedūroje visuomenės atstovai gali dalyvauti ir nekviečiami: visi suinteresuoti asmenys (piliečiai, užsieniečiai, asociacijos, įmonės, valstybės ir savivaldybių institucijos ir įstaigos, kitos organizacijos, šių asmenų grupės) gali teikti pastabas ir pasiūlymus dėl Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos teisės aktų informacinėje sistemoje skelbiamų teisės aktų projektų³³⁸. Tais atvejais, kai neišeina suderinti pozicijų, kurias išreiškia skirtingi suinteresuoti asmenys ir institucijos, teisės aktą rengusi institucija parengia derinimo pažymą ir kartu su teisės akto projektu teikia ją Vyriausybei. Derinimo pažymoje turi būti nurodyta: suinteresuotos institucijos ir asmenys, į kurių pastabas ir pasiūlymus neatsižvelgta arba atsižvelgta iš dalies; jų pastabos ir pasiūlymai, į kuriuos neatsižvelgta arba atsižvelgta iš dalies; argumentai, kodėl neatsižvelgta arba tik iš dalies atsižvelgta į suinteresuotų institucijų ir asmenų pastabas ir pasiūlymus³³⁹. Kaip matyti, skirtingai nuo Seime svarstomų įstatymų projektų, kai pagrindinis komitetas neprivalo pateikti savo argumentų kodėl atsižvelgė/neatsižvelgė į tam tikrus visuomenės atstovų siūlymus, Vyriausybėje nedaromas skirtumas tarp pastabas ir pasiūlymus pateikusių valstybės institucijų ir kitų suinteresuotų asmenų.

Apibendrinant, visuomenės atstovams numatytos plačios galimybės dalyvauti svarstant teisės aktų ir jų projektus tiek Seime, tiek Vyriausybėje, tiek kitose institucijose remiantis Teisėkūros pagrindų įstatymu. Nors Seimo statute numatytos skirtingos galimybės visuomenei dalyvauti įvairių komitetų ir komisijų darbe, tokių galimybių egzistavimas nepaneigiamas. Teisiškai įtvirtinta konsultavimosi su visuomene procedūra yra deklaratyvi, išsamiai nedetalizuota teisės aktuose, taigi, jos faktinis įgyvendinimas priklauso nuo to, kiek pati institucija tą ketina atlikti. Tačiau atsižvelgiant į tai, kad šeimos politikos formavimu užsiima tik centrinės valdžios institucijos ir jų struktūriniai padaliniai, šios galinčios iškilti kliūtys svarstomame kontekste nėra aktualios.

3.2.3. Visuomenės dalyvavimas priimant sprendimus

Referendumas

Apie visuomenės galimybes tiesiogiai dalyvauti priimant politinius sprendimus tiek užsienio valstybėse, tiek Lietuvoje būtų galima kalbėti turbūt tik turint omenyje dalyvavimą vietos

³³⁶ Vyriausybės darbo reglamento 7 punktas.

³³⁷ Vyriausybės darbo reglamento 9 punktas.

³³⁸ Vyriausybės darbo reglamento 37 punktas.

³³⁹ Vyriausybės darbo reglamento 59 punktas.

bendruomenių veikloje bei sprendimus priimant referendumo būdu. Visi kiti atvejai, kai visuomenė prisideda prie sprendimų priėmimo, yra nebent patariamąsios galios sprendimai (pavyzdžiui, anksčiau egzistavusios Konsultacinės vaikų reikalų tarybos prie Respublikos Prezidento arba Konsultacinės šeimos ir vaiko tarybos prie Respublikos Prezidento veikla). Kaip minėta, šiuo metu nėra nė vienos realiai veikiančios formalizuotos politikos sprendimų priėmėjus šeimos politikos formavimo klausimais konsultuojančios patariamąsios tarybos.

Šeimos politikos formavimas pasitelkiant referendumo institutą praktikoje menkai tikėtinas, nors ir pratiškai įmanomas. Norint priimti nuostatą referendumo būdu, pirmiausiai reikia, kad referendumas įvyktų. Tiek privalomasis, tiek konsultacinis (patariamasis) referendumas laikomas įvykusių, jeigu jame dalyvavo daugiau kaip pusė piliečių, turinčių rinkimų teisę ir įrašytų į rinkėjų sąrašus. Klausimai, įstatymai ar jų nuostatos, kurie buvo svarstyti privalomajame referendume, yra laikomi priimti, jeigu tam pritarė daugiau kaip pusė piliečių, dalyvavusių referendume, bet ne mažiau kaip 1/3 piliečių, turinčių rinkimų teisę ir įrašytų į rinkėjų sąrašus. Tuo atveju, kai konsultaciniame (patariamajame) referendume dalyvavo daugiau kaip pusė piliečių ir konkretaus sprendimo priėmimui pritarė ne mažiau kaip pusė jame dalyvavusių piliečių, sprendimas yra laikomas priimtu. Klausimas dėl šio referendumo sprendimo įgyvendinimo ne vėliau kaip per 1 mėnesį nuo jo paskelbimo turi būti svarstomas Seime Seimo statuto nustatyta tvarka. Tačiau tuo atveju, kai referendume dalyvavo mažiau nei pusė balsavimo teisę turinčių piliečių, konsultacinis (patariamasis) referendumas laikomas neįvykusių, o į jo metu pareikštą piliečių nuomonę gali būti atsižvelgiama Seime svarstant įstatymų ir kitų teisės aktų projektus. Paskutinio referendumo (2014 metais) metu asmenų, turinčių teisę balsuoti, buvo 2 538 430³⁴⁰. Vadinas, tam, kad būtų priimta privalomojo referendumo nuostata, būtina, kad už ją balsuotų bent 846 143 asmenys; o norint, kad būtų priimta konsultacinio (patariamąjo) referendumo nuostata, būtina, kad už ją balsuotų bent 634 604 asmenys.

Nors faktas visiškai nesusijęs su šeimos politika, tačiau jis liudija, kad reikalavimai balsų skaičiui šiuo metu yra sunkiai įgyvendinami: rengiantis 2003 m. gegužės 10–11 d. vykusiam referendumui dėl Lietuvos įstojimo į ES, 2003 m. vasario 25 d. Referendumo įstatymo 7 straipsnis buvo papildytas numatant, kad sprendimas privalomajame referendume dėl Lietuvos Respublikos dalyvavimo tarptautinėse organizacijose, jeigu šis dalyvavimas yra susijęs su Lietuvos valstybės organų kompetencijos daliniu perdavimu tarptautinių organizacijų institucijoms ar jų jurisdikcijai, laikomas priimtu, jeigu tam pritarė daugiau kaip pusė

³⁴⁰ Balsavimo rezultatai. 2014 m. birželio 29 d. referendumas dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos 9, 47 ir 147 straipsnių pakeitimo. Informacija iš Vyriausiosios rinkimų komisijos interneto svetainės. Prieiga per internetą: <http://www.vrk.lt/statiniai/puslapiai/2014_referendumas/output_lt/rinkimu_diena/index.html>. Prisijungta 2016 m. vasario 11 d.

referendume dalyvavusių piliečių³⁴¹. Akivaizdu, kad toks pakeitimas buvo padarytas baiminantis per mažo piliečių, pasisakančių už įstojimą į ES, aktyvumo.

Vien dėl to svarbu išsiaiškinti realias visuomenės galimybes referendumo būdu siekti priimti politinius sprendimus. Žvelgiant į Lietuvos referendumų statistiką, net 8 referendumai (visuotinės apklausos) iš visų iki 2012 m. įvykusių referendumų įvyko nuo 1991 iki 1996 m. Po 1996 m. buvo surengti tik 4 referendumai³⁴². Kad referendumas būtų sėkmingas, t. y. įvyktų, nustatyti skirtingi privalomojo ir konsultacinio referendumo rezultatai. Praktiškai, matyt, neįmanoma pakeisti Konstitucijos 1 straipsnio nuostatos „Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika“, taip pat 1992 m. birželio 8 d. Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“, nes pagal įstatymą tam reikia ne mažiau kaip 3/4 piliečių, turinčių rinkimų teisę ir įrašytų į rinkėjų sąrašus, pritarimo³⁴³.

Sėkmingų privalomųjų referendumų, t. y., tokių referendumų, kuriuose buvo priimtos tam tikros nuostatos, Lietuvoje buvo tik keturi. Tiesa, pirmasis įvyko 1991 metais, dar prieš priimant Referendumo įstatymą, ir jis buvo vadinamas ne referendumu, o gyventojų visuotine apklausa. Buvo pritarta dėl Lietuvos Respublikos nepriklausomybės. Kiti referendumai, kuriais pasisėkė priimti tam tikrus sprendimus, tai referendumas dėl buvusios SSRS kariuomenės, dabar priklausančios Rusijos Federacijai, besąlygiško ir neatidėliotino išvedimo iš Lietuvos Respublikos teritorijos 1992 m. ir padarytos žalos Lietuvai atlyginimo, referendumas Lietuvos Respublikos Konstitucijai priimti, įvykęs 1992 m., bei referendumas dėl Lietuvos Respublikos narystės ES, įvykęs 2003 metais³⁴⁴. Tai, kad per 25 metus tik keturi iš inicijuotųjų referendumų buvo sėkmingi, leidžia manyti, kad referendumai Lietuvoje nėra praktiškai svarbi piliečių dalyvavimo valdant savo šalį forma. Kaip ir piliečių įstatymų leidybos iniciatyvos teisės atveju, referendumo instituto neveikimą gali lemti tiek piliečių nusivylimas ir netikėjimas, kad savo balsu jie gali išspręsti svarbius klausimus, tiek procedūriniai trukdžiai.

Piliečių įstatymų leidybos iniciatyvos teisė

Tais atvejais, kai įstatymo nustatyta tvarka surenkama 50 000 piliečių balsų, Seime toks projektas registruojamas ir svarstomas bendra tvarka, kaip ir kiti įstatymų projektai. Kitaip tariant, piliečių balsai toli gražu nelemia įstatymo priėmimo: jie įgalina tik pateikti įstatymo

³⁴¹ Lietuvos Respublikos referendumo įstatymo 7, 11, 13, 35, 43, 50, 51, 54, 78 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei įstatymo papildymo 78 (1) straipsniu įstatymas // Valstybės žinios, 2003, Nr. 21-874.

³⁴² Ankstesni referendumai. Informacija iš Vyriausiosios rinkimų komisijos interneto svetainės. Prieiga per internetą: <<http://www.vrk.lt/ankstesni>> Prisijungta 2016 m. vasario 2 d.

³⁴³ Lietuvos Respublikos konstitucinio įstatymo „Dėl Lietuvos valstybės“ 2 str. (Valstybės žinios, 1991, Nr. 6-166) bei Lietuvos Respublikos referendumo įstatymo 7 str. 2 d. reikalavimai, keliami šios nuostatos pakeitimui, tiesiogiai įtvirtinti Konstitucijos sudėtinės dalies – 1991 m. vasario 11 d. Lietuvos Respublikos konstitucinio įstatymo „Dėl Lietuvos valstybės“ (Valstybės žinios, 1991, Nr. 6-166) 2 str.: „tik visuotinės apklausos (plebiscito) būdu, jeigu už tai pasisakytų ne mažiau kaip trys ketvirtadaliai Lietuvos piliečių, turinčių aktyviąją rinkimų teisę“.

³⁴⁴ Referendumai. Informacija iš Vyriausiosios rinkimų komisijos interneto svetainės. Prieiga per internetą: <<http://www.vrk.lt/dynamic/files/2340/referendumai2012-06.pdf>>. Prisijungta 2013 m. lapkričio 26 d.

projektą politinei darbotvarkei. Iš esmės vienintelis skirtumas nuo kitų subjektų įstatymo projekto pateikimo yra tas, kad kai projektas užregistruotas įgyvendinant piliečių teisę inicijuoti įstatymo projektą, jis teikiamas svarstyti net ir tais atvejais, kai Seimo Teisės ir teisėtvarkos komitetas padaro išvadą, kad įstatymo projektas prieštarauja Konstitucijai, arba pateiktąjį ar kitą analogiško turinio įstatymo projektą per pastaruosius 6 mėnesius Seimas buvo atmetęs³⁴⁵. Piliečių teikiamas įstatymo projektas turi būti pateiktas Seimo posėdyje ne vėliau kaip per savaitę po jo įregistravimo Seimo sesijos metu, o įregistravus tarp Seimo sesijų – pirmame kitos sesijos posėdyje³⁴⁶. Jeigu Vyriausioji rinkimų komisija nustato, kad per nustatytą terminą nėra surinktas reikiamas parašų, atitinkančių šio įstatymo reikalavimus, skaičius, Seimas priima sprendimą tokio projekto nesvarstyti. Tačiau ir tokiu atveju Respublikos Prezidentas, Vyriausybė ar bet kuris Seimo narys gali pateikti tą patį projektą Seimui. Tuo atveju projektas pateikiamas Seimo posėdyje ir svarstomas Seimo statuto nustatyta bendra tvarka³⁴⁷.

Peticijos

Kelias nuo peticijos pateikimo iki sprendimo Seime priėmimo taip pat turi ilgą kliūčių ruožą. Pirmiausiai Peticijų komisijai teikiamas kreipimasis, kuris po svarstymų pripažįstamas arba nepripažįstamas peticija, vėliau svarstoma dėl peticijos priėmimo nagrinėti, priėmus ji nagrinėjama posėdyje kartu kviečiant ir pareiškėją, galiausiai, priimamas sprendimas tenkinti arba netenkinti peticijoje išdėstytą reikalavimą (reikalavimus) ir teikiama Seimui išvada dėl šių reikalavimų tenkinimo ar netenkinimo. Tais atvejais, kai tenkinami peticijoje iškelti reikalavimai, Peticijų komisija parengia įstatymo projektą (jei to nebūna padaręs pareiškėjas) arba siūloma sudaryti komisiją arba darbo grupę įstatymo ar kito teisės akto projektui parengti. Vėlgi, peticijos pagalba tam tikras reikalavimas ar įstatymo projektas tik pateikiamas politinei darbotvarkei, tačiau toks pateiktas projektas turi būti priimamas Seimo posėdyje, nagrinėjamas Seimo komitetuose ir svarstomas plenariniame posėdyje bendra tvarka. Peticijos iniciatorius, kartu su kitais suinteresuotais asmenimis, gali dalyvauti Seimo komiteto posėdžiuose remiantis standartinėmis procedūromis, numatytomis Seimo statute.

Teisėkūros procesas institucijose

Nors vienas iš Teisėkūros pagrindų įstatyme numatytos konsultavimosi su visuomene procedūros tikslų yra sudaryti visuomenei galimybę daryti įtaką teisės akto projekto turiniui³⁴⁸, tačiau numatant abstrakčią formuluotę, kad su visuomene turi būti konsultuojamasi tiek, kiek yra būtina (konsultavimosi proporcingumas); bei šių konsultacijų būdus ir rezultatų įforminimo

³⁴⁵ Seimo statuto 139 straipsnis.

³⁴⁶ Seimo statuto 142 straipsnis.

³⁴⁷ Piliečių įstatymų leidybos iniciatyvos įstatymo 9, 13, 14 ir 16 straipsniai.

³⁴⁸ Teisėkūros pagrindų įstatymo 7 straipsnio 1 dalis.

būdus pasirenka konsultavimasi su visuomene inicijuojantys subjektai³⁴⁹, įstatymo leidėjas palieka plačią diskreciją teisės akto rengėjams tiek dėl klausimų, kuriais būtų pasitelkiama visuomenė, tiek ir dėl konsultacijų formos. Kartu, neaišku, koks yra visuomenės įgalinimas priimti sprendimus. Todėl tai, kaip iš esmės praktikoje įgyvendinamas tikslas sudaryti visuomenei galimybę daryti įtaką teisės akto projekto turiniui, turėtų atskleisti empirinis tyrimas.

Seimo komitetų veikloje nevyriausybinių organizacijų ar visuomenės atstovai gali dalyvauti tik 2 atvejais: jei juos pakviesti nusprendžia komitetas, arba jei jie pateikė konkrečius siūlymus dėl rengiamo įstatymo projekto. Tačiau ir čia pagrindinė nevyriausybinių organizacijų ar visuomenės atstovų funkcija – informacijos bei argumentacijos pateikimas. Sprendžiamojo balso atstovai komitetuose neturi. Dar daugiau, svarstant įstatymo projektą pagrindiniame komitete jiems žodis suteikiamas tik posėdžio pirmininko leidimu, o priimant komiteto sprendimą dėl teisės akto projekto, svarstoma, pritarti ar nepritarti tik įstatymų leidybos iniciatyvos teisę turinčių asmenų pateiktoms pataisoms, bet ne nevyriausybinių organizacijų ar visuomenės atstovų pateiktoms pastaboms ar pasiūlymams. Tuo remiantis galima konstatuoti, kad formaliai visuomenės atstovai Seimo komitetų veikloje dalyvauja tik pateikdami savo argumentus ir turimą informaciją, tačiau neturi jokių įgalinimų priimti sprendimus.

Vyriausybės veikloje, derinant teisės aktus, numatyta, kad visuomenė gali dalyvauti derinimo procedūroje. Jei neišeina suderinti visų suinteresuotų institucijų pozicijų, t. y., jei neatsižvelgiama į visuomenės atstovų teikiamus pasiūlymus, derinimo pažymoje turi būti tai nurodyta ir pateikti argumentai, kodėl į tai nebuvo atsižvelgta. Tačiau jokių kitokių, t. y., sprendžiamųjų įgaliojimų, visuomenės atstovai neturi.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerijoje priimant sprendimus visuomenės atstovai taip pat neturi sprendžiamojo balso: čia formalizuoti tik tam tikri būdai teikti argumentus bei informaciją.

Patariamiosiose tarybose priimamus sprendimus tik labai netiesiogiai galima vadinti politiniais sprendimais – iš tiesų tai kolektyvinės rekomendacijos. Rekomendacinio pobūdžio sprendimai tokiose kolektyvinėse struktūrose paprastai priimami dalyvavusių narių balsų daugumą, o balsams pasiskirsčius po lygiai, rezultatą lemia tarybos pirmininko balsas³⁵⁰.

³⁴⁹ Teisėkūros pagrindų įstatymo 7 straipsnio 2 ir 3 dalys.

³⁵⁰ Pvz., remiantis pavyzdiniais šeimos tarybos nuostatais (Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2012 m. lapkričio 2 d. įsakymas Nr. A1-480, Šeimos taryba sprendimus priima posėdyje dalyvaujančių narių balsų dauguma (šeimos tarybos sekretorius neturi balso teisės). Jeigu balsai pasiskirsto po lygiai, lemia šeimos tarybos pirmininko (jo nesant – šeimos tarybos pirmininko pavaduotojo) balsas. Jeigu šeimos tarybos narys nesutinka su šeimos tarybos narių priimtu sprendimu ir balsuoja prieš, jo atskira nuomonė įrašoma šeimos tarybos posėdžio protokole (pavyzdinių nuostatų 18 punktas).

3.2.4. Išorinio reguliacinio įgalinimo apibendrinimas

Išorinis reguliacinis visuomenės įgalinimas formuojant šeimos politiką reziumuojamas 3 lentelėje. Galima pastebėti, kad pateikti iniciatyvą tiek peticijos forma, tiek kreipiantis į Seimo ar Vyriausybės narius nėra sudėtinga ar neprieinama: fizinio atvykimo atveju į centrinės valdžios institucijas reikia suinteresuoto asmens išduoto leidimo. Dėl to galima daryti išvadą, kad asmenys gali be didesnių kliūčių pateikti savo siūlomus argumentus politikams svarstymui. Tačiau žvelgiant į visuomenės įtaką priimant politinius sprendimus matyti, kad tik vieninteliu atveju – privalomojo referendumo būdu – sprendimo priėmimas yra išimtinai visuomenės rankose. Visais kitais atvejais net nenumatytas įpareigojimas apsvarstyti visuomenės teikiamas iniciatyvas, o sprendimo priėmimas visiškai priklauso nuo politikų (priklausomai nuo to, kuriame lygmenyje sprendimas yra priimamas).

3 lentelė. Išorinis reguliacinis visuomenės įgalinimas formuojant šeimos politiką

	Pateikimas darbotvarkei	Projekto ir jo alternatyvų svarstymas	Sprendimų priėmimas
50 000 piliečių	Surinkus 50 000 parašų per 2 mėnesius – projektas pateikiamas Seimui	-	Įstatymo projektas svarstomas Seime
Referendumas	Surinkus 300 000 parašų per 3 mėnesius – organizuojamas referendumas	-	Privalomojo referendumo atveju įstatymas priimamas jei balsuoja ne mažiau kaip ~850 000 asmenų Konsultacinio referendumo atveju – 634 604 asmenys, tačiau priimta nuostata Seimui tik patariamoji.
Peticija (Seimo Peticijų komisijai)	Teikiamas kreipimasis, kuris po svarstymų Komisijoje pripažįstamas arba nepripažįstamas peticija, vėliau svarstoma dėl peticijos priėmimo nagrinėti,	-	Gali virsti įstatymu

	priėmus jį nagrinėjama posėdyje kartu kviečiant ir pareiškėją, galiausiai, priimamas sprendimas tenkinti arba netenkinti peticijoje išdėstyta reikalavimą (reikalavimus) ir Komisija teikia Seimui išvadą dėl šių reikalavimų tenkinimo ar netenkinimo		
Teisėkūros pagrindai	Teisės aktų iniciatyvų teikimas įstaigoms	Konsultavimosi su visuomene procedūra	Gali virsti teisės aktu (jo nuostata)
Seimo narių susitikimai su rinkėjais	Išsakomi pasiūlymai (iškeliamos idėjos / siūlymai dėl konkrečių projektų)		Gali virsti teisės aktu (jo nuostata)
Seimo komitetų posėdžiai/klausymai	Išsakomi pasiūlymai (iškeliamos idėjos / siūlymai dėl konkrečių projektų)		Gali virsti teisės aktu (jo nuostata)
Kreipimaisi į Seimą raštu	Išsakomi pasiūlymai (iškeliamos idėjos / siūlymai dėl konkrečių projektų)		Gali virsti teisės aktu (jo nuostata)
Vyriausybės pasitarimai/posėdžiai	Išsakomi pasiūlymai (iškeliamos idėjos / siūlymai dėl konkrečių projektų)		Gali virsti teisės aktu (jo nuostata)
Susitikimai su ministrais	Išsakomi pasiūlymai (iškeliamos idėjos / siūlymai dėl konkrečių projektų)		Gali virsti teisės aktu (jo nuostata)
Socialinės apsaugos ir darbo ministerija	Bendradarbiavimas		Gali virsti teisės aktu (jo nuostata)
Konsultacinės tarybos	Dalyvavimas tarybose		Galimas teisės akto iniciavimas

Šaltinis: sudaryta autorės

Apibendrinant, formalios taisyklės, reguliuojančios galimybes visuomenei ir jos atstovams dalyvauti formuojant šeimos politiką, darbe analizuotos kaip išorinis reguliacinis visuomenės įgalinimas, gali skirtis nuo visuomenės dalyvavimo praktinio įgyvendinimo. Visuomenė ir jos atstovai teisės aktais įgalinti dalyvauti formuojant šeimos politiką įvairiais būdais: pasinaudojant piliečių įstatymų leidybos iniciatyvos teise, referendumo teise, peticijos teise, tiesiogiai susitinkant su rinkėjais, teikiant teisės aktų projektus įstaigoms ar dalyvaujant konsultavimosi su visuomene procedūroje, dalyvaujant Seimo, Vyriausybės, ministerijų ir kitų susijusių institucijų ir jų struktūrinių padalinių posėdžiuose, kreipiantis į politikus ar valstybės tarnautojus raštu, susitinkant su Vyriausybės nariais, bendradarbiaujant su ministerijomis ar jų struktūriniais padaliniais, dalyvaujant patariamuosiose tarybose. Tačiau ir formaliose taisyklėse numatyti tam

tikri pasinaudojimo išvardytomis teisėmis apribojimai: piliečių įstatymų leidybos iniciatyvos ir referendumo teisė siejama su griežtais procedūriniais reikalavimais – reikiamu surinkti parašų skaičiumi ir trumpais terminais tą atlikti (tai reikalauja labai organizuoto visuomenės susitelkimo konkrečiais klausimais), peticijos turi būti tinkamai surašytos, konsultavimosi su visuomene procedūra turi būti inicijuota valstybės institucijose, ketinantys dalyvauti valstybės institucijų ar jų struktūrinių padalinių posėdžiuose asmenys turi būti formaliai į juos pakviesti, kai kuriais atvejais valstybės institucijoms siunčiami raštai formaliai privalo būti vertinami tik tada, kai jie atsiųsti pagal institucijos užklausą, bendradarbiavimas su ministerijomis grindžiamas ministerijų inicijuotomis bendradarbiavimo tvarkomis, o dalyvavimas patariamose tarybose būtų galimas tik tada, jei tokios realiai egzistuotų (Žr. 3 priedą).

3.3. Šeimos politikos srityje veikiančios nevyriausybinės organizacijos

Šiame poskyryje analizuojami nevyriausybinių organizacijų tarpusavio ryšiai, veiklos ypatumai ir kontekstas, turintis įtakos organizacijoms dalyvaujant formuojant šeimos politiką. Čia, panašiai kaip ankstesniame poskyryje, pasitelkiamas tradicinis institucionalizmas, siekiant apibūdinti nevyriausybinių organizacijų sistemą ir jų organizacinius ryšius, istorinis institucionalizmas, siekiant atskleisti šio sektoriaus formavimosi raidą ir dabartinės šio sektoriaus padėties priežastis, racionalaus pasirinkimo institucionalizmas, padedantis atskleisti nevyriausybinių organizacijų tarpusavio santykius ir veiklos strategijas bei organizacinius trukdžius bendradarbiauti ir siekti bendrom pajėgom dalyvauti formuojant šeimos politiką.

Pagrindiniai nevyriausybinių organizacijų sektoriaus tyrimo metodai – dokumentų analizė bei interviu. Dokumentų analizė padeda atskirti šeimos politikoje veikiančias organizacijas nuo kitų su pagalba šeimoms susijusių organizacijų, identifikuoti nevyriausybinių organizacijų veiklos profilius. Interviu metodas papildo dokumentų analizės metu gautą informaciją ir pateikia paaiškinimus dėl organizacijų veiklos strategijų, požiūrio į kitas organizacijas, lemiančias tam tikras organizacijos dalyvavimo formuojant šeimos politiką strategijas ir pan.

Panašiai kaip ir kitose srityse veikiančios nevyriausybines organizacijos, su šeimos reikalais susijusios organizacijos daugiausiai užsiima paslaugų teikimu, o ne dalyvavimu viešuosiuose reikaluose³⁵¹. Nors su šeimų reikalais, moterų teisių apsauga, darbu su skurstančiomis šeimomis susiję daug organizacijų, viešojoje politikoje, ir ypač jos formavime, iš jų dalyvauja tik kelios: *„Yra labai stipri grupė šeimos politikos nevyriausybinių organizacijų, kurie orientuoti į vieno konkretaus žmogaus situacijos pakeitimą. Tai reiškia, kad tiesiog teikia paslaugas. Tokių yra*

³⁵¹ Pilietinės visuomenės instituto atlikto tyrimo „Valdžios ir nevyriausybinių sektoriaus bendradarbiavimo viešosios politikos sprendimų priėmimo procese stiprinimas“. Vilnius, 2015 m., p. 10. Prieiga per internetą: http://www.civitas.lt/wp-content/uploads/2015/08/VRM-tyrimo-ataskaita_final.pdf. Prisijungta 2016 m. kovo 29 d.

*didžioji dauguma šeimos politikoje. Ir yra kelios organizacijos, kurios iš principo žiūri į šeimos politiką kaip į reiškinį, esantį, nesantį, žodžiu, galima diskutuoti, yra, nėra, kokiam lygmenyje, kas su ja vyksta. Yra 2 ar 3 organizacijos, kurios, nu 5 su moterų visais judėjimais, kurios į pačią šeimos politiką žiūri kaip į politinį reiškinį, o ne paslaugų teikimo galimybes ar kažkokią vieno žmogaus problemų sprendimą*³⁵².

Daugelis paslaugas teikiančių organizacijų, veikiančių šeimos srityje, nepriklausomai kuriai ideologijai pritaria, yra orientuotos į finansinę paramą: „*Jie daugiau žiūri ... pragmatiškai. Ne ideologiškai, reiškia, mes politikai gal einam per ideologiją, o jie žiūri, kaip sakoma, pirštais į save – kas man iš to. (...) Ir pagrindinė jų visada kalba tai yra tik apie pinigus. Materialiai. Ir dešinieji*³⁵³“.

Šiame darbe analizuojama tik organizacijų, kurios nuolat dalyvauja formuojant viešąją politiką, veikla. Todėl gausybė šeimos politikos srityje veikiančių organizacijų, kurių pagrindinė funkcija yra paslaugų teikimas ir viešojoje politikoje jos dalyvauja tik atsitiktinai, pvz., epizodiškai prisidedamos prie kitų organizacijų rengiamų akcijų, rašomų raštų, šiame darbe nėra analizuojamos.

Kalbant apie šeimos politikos srityje veikiančią nevyriausybinių sektorių, panašiai kaip ir Seimo struktūrinių padalinių atveju, pastebėtina, kad sektorius yra susiskaidęs ideologiniu pagrindu. Egzistuoja atskiros organizacijų grupės, kurios daugiau ar mažiau susijusios ideologiniais ryšiais: „*Sektorius manau yra susiskaidęs savo pažiūromis, ir nėra požiūrio bendra plotme, o tiesiog yra vedimas arba į dešinę arba į kairę. (...) Balansas nėra išlaikomas, ir visada bėgam gindami vienų teises, ir užgoždami kitų teises. (...) Kartais tiesiog pastebi, kad jeigu tu pasakai ne tą mintį negu norėjo kažkas išgirsti, tada iškart pradeda vengti, kad tu nepalaikai vienos ar kitos to žmogaus minties, ar tu ten per drąsiai sakai kažkokią mintį*³⁵⁴.

Pirma, egzistuoja vadinamosios „tradicinės organizacijos“³⁵⁵ – tradicinės šeimos šalininkės, dešiniųjų vertybinių pažiūrų organizacijos, paprastai remiančios santuoka grįstą šeimą, dažnai teikiančios paslaugas nepasiturinčioms ir krizę išgyvenančioms šeimoms. Kai kurios šių šeimų organizacijų (pvz., Nacionalinė šeimų ir tėvų asociacija (NŠTA)³⁵⁶, Lietuvos tėvų forumas³⁵⁷, Vakarų Lietuvos tėvų forumas³⁵⁸, Lietuvos šeimos centras³⁵⁹, atskirų miestų šeimos centrai prie

³⁵² Interviu su nevyriausybines organizacijos atstovu /-e Nr. 5. (2016 m. kovo 23 d.).

³⁵³ Interviu su politiku/-e Nr. 7.

³⁵⁴ Interviu su nevyriausybines organizacijos atstovu/-e Nr. 3.

³⁵⁵ Šiame darbe, išskiriant skirtingas šeimos politikos srityje veikiančias organizacijas, remiamasi Gauthier pateikiama šeimos politikos modelių klasifikacija pagal tikslų diferencijuojantį elementą (tradicinės, egalitarinės ir neintervencinės). Žr. Stankūnienė, V., Maslauskaitė, A., Baublytė, M., 2013.

³⁵⁶ Nacionalinė šeimų ir tėvų asociacija. Prieiga per internetą: <<http://www.nsta.lt/>>. Prisijungta 2016 m. kovo 30 d.

³⁵⁷ Lietuvos tėvų forumo Facebook paskyra. Prieiga per internetą: <<https://www.facebook.com/LietuvosTevuForumas/>>. Prisijungta 2016 m. kovo 30 d.

³⁵⁸ Vakarų Lietuvos tėvų forumas. Prieiga per internetą: <<http://vltf.lt/>>. Prisijungta 2016 m. kovo 30 d.

vyskupijų³⁶⁰, kitos katalikiškos šeimų organizacijos) dalyvauja ir formuojant viešąją šeimos politiką. Antra, tai egalitaristinės organizacijos. Tai paprastai kairiųjų vertybinių pažiūrų, lyčių lygybę (pvz., Lietuvos gėjų lyga³⁶¹), moterų teises ginančios organizacijos, kurių daugelis taip pat veikia paslaugų teikimo srityje, ypač krizių atvejais ir smurto šeimoje atvejais, tačiau kai kurios jų aktyviau dalyvauja ir formuojant politiką (pvz., Lietuvos moterų lobistinė organizacija³⁶², apjungianti daugelį moterų organizacijų, taip pat atskirai paminėtini Lygių galimybių plėtros centras³⁶³ bei Moterų informacijos centras³⁶⁴).

Trečia, yra atskira organizacijų grupė, skatinančių neintervencinę šeimos politiką, nepriklausanti nei tradicinės šeimos, nei egalitaristinių pažiūrų kryptčiai, pasižyminti kairiaja ekonomine orientacija. Šios organizacijos daugiausiai veikia socialinių ir ekonominių klausimų srityje (Nacionalinis aktyvių mamų sambūris³⁶⁵, Gausių šeimų asociacija³⁶⁶ ir pan.) arba rūpinasi vaiko teisėmis (NVO vaikams konfederacija³⁶⁷, Gelbėkit vaikus³⁶⁸ ir pan.): „*Mūsų ideologinis kontekstas, jis mums leidžia būti visiškai laisvom. Mes nei kairieji, nei dešinieji*³⁶⁹“, „*Mes nesiblaškom į įvairius ten dalykus, kur yra pinigai. (...) Mes atstovaujame tik gausias šeimas. (...) Yra dar kitų Seimo narių, kuriuos buvom kvietę, bet mes nesirenkam, ar dešinė, ar kairė, mes esam ta organizacija, kuri nesilaiko nei kairės, nei dešinės. Tiesiog mes turim problemą, kurią stumiam*³⁷⁰. Su šeima, lyčių lygybe, vaikų teisėmis susijusiems klausimams advokatauja ir atstovauja ir kitos, bendresnio pobūdžio žmogaus teisių organizacijos, pavyzdžiui, Žmogaus teisių stebėjimo institutas³⁷¹, Žmogaus teisių centras³⁷², Lietuvos žmogaus teisių asociacija³⁷³,³⁷⁴ ir

³⁵⁹ Lietuvos šeimos centras. Prieiga per internetą: <http://www.lietuvosseimoscentras.lt/>. Prisijungta 2016 m. kovo 30 d.

³⁶⁰ Pvz., žr. Vilniaus arkivyskupijos šeimos centras. Prieiga per internetą: <http://www.vase.lt/>; Panevėžio vyskupijos šeimos centras. Prieiga per internetą: <http://www.pvscentras.lt/> ir kt. Prisijungta 2016 m. kovo 30 d.

³⁶¹ Lietuvos gėjų lyga. Prieiga per internetą: <http://www.lgl.lt/>. Prisijungta 2016 m. kovo 30 d.

³⁶² Lietuvos moterų lobistinė organizacija. Prieiga per internetą: <http://lmlt.lt/>. Prisijungta 2016 m. kovo 30 d.

³⁶³ Lygių galimybių plėtros centras. Prieiga per internetą: <http://gap.lt/>. Prisijungta 2016 m. kovo 30 d.

³⁶⁴ Moterų informacijos centras. Prieiga per internetą: <http://www.moteruinformacijoscentras.lt/>. Prisijungta 2016 m. kovo 30 d.

³⁶⁵ Nacionalinis aktyvių mamų sambūris. Prieiga per internetą: <http://www.nams.lt/>. Prisijungta 2016 m. kovo 30 d.

³⁶⁶ Gausių šeimų asociacija. Prieiga per internetą: <http://www.gausiseima.lt/>. Prisijungta 2016 m. kovo 30 d.

³⁶⁷ NVO vaikams konfederacija. Prieiga per internetą: <http://www.nvovaiiamskonfederacija.lt/>. Prisijungta 2016 m. vasario 15 d.

³⁶⁸ Gelbėkit vaikus. Prieiga per internetą: <https://www.gelbokitvaikus.lt/>. Prisijungta 2016 m. vasario 15 d.

³⁶⁹ Interviu su nevyriausybinės organizacijos atstovu/-e Nr. 5.

³⁷⁰ Interviu su nevyriausybinės organizacijos atstovu/-e Nr. 3.

³⁷¹ Žmogaus teisių stebėjimo institutas. Prieiga per internetą: <https://www.hrmi.lt/>. Prisijungta 2016 m. kovo 30 d.

³⁷² Žmogaus teisių centras. Prieiga per internetą: <http://manoteises.lt/chr/>. Prisijungta 2016 m. kovo 30 d.

³⁷³ Lietuvos žmogaus teisių asociacija. Informacija iš vikipedija.lt. Prieiga per internetą: https://lt.wikipedia.org/wiki/Lietuvos_%C5%BEmogaus_teisi%C5%B3_asociacija. Prisijungta 2016 m. kovo 30 d.

³⁷⁴ Nors daugelis žmogaus teisių organizacijų paprastai deklaruoja kairiosios minties idėjas (pasisako už platų šeimos apibrėžimą, moterų teises, vaiko teisių apsaugą ir pan., Lietuvos žmogaus teisių asociaciją pagal veiklos pobūdį ir puoselėjamas vertybes būtų galima priskirti dešinėsios minties organizacijoms.

t.t. Tačiau atsižvelgiant į tai, kad šeimos politika yra tik epizodinė jų veiklos sritis, į šių organizacijų veiklos procesus šiame darbe nėra gilinamasi.

Skirtingų pažiūrų politikai turi skirtingą suvokimą apie šeimos politikos srityje veikiančių organizacijų stiprumą ir daromą įtaką šeimos politikai laiko perspektyvoje. Tiek egalitaristinių, tiek tradicinių ideologinių pažiūrų informantai politikai pastebi, kad maždaug 2004 metais, kai Lietuva įstojo į Europos Sąjungą, šeimos politikos srityje veikiančios organizacijos pradėjo stiprėti. Rengiantis narystei Europos Sąjungoje, aštresnės ideologinės priešpriešos tarp tradicinių ir egalitaristinių pažiūrų organizacijų iš esmės nebuvo, todėl nebuvo poreikio ir akstino tokioms organizacijoms augti, konkuruoti keliant savo idėjas į politinę darbotvarkę. Tačiau maždaug nuo 2004-ųjų metų pradėjo ryškėti organizacijų ideologiniai skirtumai. Tradicinių pažiūrų atstovai mano, kad egalitaristinės organizacijos pradėjo radikalėti, tuo tarpu egalitaristinių idėjų šalininkai laikosi požiūrio, kad tradicinės šeimos organizacijos pirmosios atsiskyrė nuo bendros šeimos srityje veikiančių organizacijų veiklos. Kaip nurodo vienas iš informantų politikų, tradicinės šeimos organizacijos veikė kaip atsakas liberalejančiai visuomenei: „*Visuomenė pradėjo ženkliai liberalėti, ir tas liberalizmas persidavė ir į šeimą. Ir na jeigu palygini kokius ten 96 -7 metus, ar buvo kalbų apie kažkokią ten partnerystę? Ne, nebuvo niekam minties, kad kažkaip tai šeimos samprata turi būti kitokia. (...) Tos nevyriausybinės organizacijos, kurios šeimą supranta kitaip nei liberaliąją šeimą, (...) pradėjo burtis į tas NVO, jie tapo aktyvesni ir dar ką atkreipiu dėmesį, jie tapo drąsesni, (...) ypač kai ta banga užėjo, tokia to neoliberalizmo, einančio į šeimą (...)*”³⁷⁵“.

Egalitaristinė organizacijos nurodo, kad tuo pačiu laikotarpiu tradicinės minties organizacijos pradėjo radikalėti: „*Iki 2004 metų visi ėjo pažangos keliu. Daugiau ar mažiau. Pavyzdžiui, mes turėjom vienu metu moterų organizacijų apvalų stalą, kur mes aptardavom visokių klausimų, ir prie to apvalaus stalo susirinkdavo visų, taip sakant, ir partinės, ir nepartinės, ir dešiniausios, ir kairiausios. (...) Bet labai greitai dešimiosios pasuko (...). Aš negaliu pasakyti kada tiksliai, bet visumoj visa pažanga buvo iki 2004 metų (...). Po to pradėjo (...) ir strigti, lėtėti, paskui ir atgal eiti kai kas, ir taip toliau (...). Iki įstojimo į Europos Sąjungą visuotinė pažanga buvo siejama su Europos Sąjunga. Bet kokios Europos Sąjungos nuostatos atrodė siekiamybė ir visom partijom, įskaitant ir dešiniuosius, nes gi į Europos Sąjungą norėjo visi, (...) ir užtai nebuvo jokio pasipriešinimo, ir ta pažanga moterų klausimais tenai ėjo (...)*”³⁷⁶. Nevyriausybinės organizacijos atstovas (-ė) nurodo, kad skirtingai nuo tradicinių pažiūrų atstovų tvirtinimo, būtent tradicinės šeimos politika privertė vienytis ir stiprėti egalitaristines organizacijas: „*Kai prasidėjo šeimos politikos stiprinimas, 2006-7-8, tai tą kairį sektorių ir suvienijo. Bet kokiu*

³⁷⁵ Interviu su politiku/-e Nr. 7.

³⁷⁶ Interviu su politiku/-e Nr. 2.

*klausimu mes randam toki bendrą sprendimą (...). Organizacijos eina kartu. Iki tos Šeimos politikos koncepcijos – anksčiau buvo strategija, ten šeimos samprata buvo plačiai apibrėžta, ir ten net nelabai buvo ką kištis. Ir būtent tas radikalus dešinėjimas akivaizdžiai pradėjo pažeidinėti žmogaus teises, tai ir atėjo reikalas kištis*³⁷⁷.

Tuo tarpu tradicinių pažiūrų atstovų teigimu, naujos ir tradicinių pažiūrų atstovams nepriimtinos idėjos pradėjo kilti iš egalitaristinių organizacijų: „*Jie pradėjo agresyvėti. (...) Iki įstojimo į ES, kaip sakoma, visi kaip tai taikiai dirbo, buvo viena kita ta nevyriausybinė organizacija jau jų sukurta, ypač lygių galimybių klausimais. (...) Agresija atsirado iš jų, jie labai intensyviai pradėjo, atsirado gi, atsimentat, apie tas lygias galimybes nevyriausybines moterų organizacijos. (...) Paskui tas dženderizmas atsiranda, lytinis ne ugdymas o švietimas, kai ten knygas pradėjo leisti. (...) O NVO, tai visi moterų krizių centrai, jos buvo tokios radikaliai nusiteikusios*³⁷⁸“.

Politikai skirtingai vertina ideologinių pozicijų išsiskyrimo priežastis ir daro aiškią takoskyrą tarp savo pažiūroms artimų ir priešiškų organizacijų. Apibūdindami tiek istorines šeimos politikos srityje veikiančių organizacijų veiklos aplinkybes, tiek pasisakydami apie konkrečius bendradarbiavimo atvejus, jie pabrėžia ideologiškai artimų organizacijų paramos svarbą: „*Tai iš tikrųjų, vat tos nevyriausybines organizacijos buvo mums, politikams, turintiems tokį mąstymą, labai didelis ramstis. Tu galėjai atsiremti jau į tą visuomenės dalį, kuri kitaip mąsto, kuri (...) vertybes kitas išpažįsta, ir supratimas apie šeimą yra visai kitoks*“; „*Norėčiau, kad tos nevyriausybines organizacijos būtų dar aktyvesnės, tada ir politikam yra paprasčiau, tada tu puikiai žinai, kad yra stipri visuomenės grupė, kuri turi savo pozicijas, ir natūralu, kad politikoj tai yra normalu nuomonių skirtumas, tam ir yra partijos skirtingos su skirtingom ideologijom. Bet aš žinau kokią aš visuomenės grupę atstovauju, ir man labai lengva su jais bendrauti, aš juos įsiklausau*³⁷⁹“; „*Taip, pasitelkiu, ypač Šeimos planavimo ir seksualinės sveikatos asociaciją, moterų organizacijų susivienijimą „Regina“, Moterų informacijos centrą, moksleivių, studentų asociacijas, Tolerantiško jaunimo asociaciją, Gėjų lygą, moterų krizių centrų darbuotojas, vystomojo bendradarbiavimo asociacijas, įvairovės ir edukacijos namų narius ir kt. (...) NVO atstovų ir piliečių parama ypač svarbi ginant žmogaus teises ir laisves, demokratijos principus, moters teises, lytines ir reprodukcinės teises, šeimų įvairovę, pasisakant už humanizmą migrantų priėmimo, taikos atkūrimo, tautų bendradarbiavimo klausimais, ginant tarptautinių konvencijų pasirašymo ir ratifikavimo būtinybę (mažinant smurtą prieš moteris ir mergaites), pabrėžiant lytinio ugdymo mokyklose svarbą, kultūros reikšmę asmenybės formavime*³⁸⁰.

³⁷⁷ Interviu su nevyriausybines organizacijos atstovu/-e Nr. 1.

³⁷⁸ Interviu su politiku/-e Nr. 7.

³⁷⁹ Interviu su politiku/-e Nr. 7.

³⁸⁰ Interviu su politiku/-e Nr. 3.

Tai patvirtina 3.5.1 poskyryje formuluojamą išvadą, kad visuomenės atstovams teikiant savo iniciatyvas ir pasiūlymus politikams yra svarbu ne tiek institucinė sistema ir jos teikiamos galimybės, kiek artimi, dažniausiai ideologiniu pagrindu konstruojami ryšiai su politikais.

Dar daugiau, analizuojant šeimos politikos srityje veikiančių nevyriausybinių organizacijų veiklos ištakas, paaiškėjo, kad kai kurias nevyriausybines organizacijas steigia patys politikai: *„Nu viena yra kaip sakant mano iniciatyva įkurta (...), tai savaime suprantama, kad aš esu to centro močiūtė (...)³⁸¹. Politikai taip pat mano, kad ir kitos ideologijos politikai taip pat patys steigia nevyriausybines organizacijas, nors tą turėtų daryti patys visuomenės atstovai: „Kai X (politiko pavardė – aut. past.) buvo ministru, tai jis tada sukūrė labai daug tokių šeimos organizacijų, naujų prisikūrė. Anksčiau būdavo ta tik viena, Y (organizacijos pavadinimas – aut. past.), (...) Tai ten padarė šalia to ir kažkokį universitetą ar akademiją, kur visi tie patys žmonės, reiškia, vadovai aišku ne tie patys, bet iš principo tas pats branduolys tokių užkietėjusių konservatorių, ir jie (turi – aut. past.) bent kelias organizacijas, kad atrodytų daugiau³⁸².*

Vertinant informantų, tiek politikų, tiek nevyriausybinių organizacijų atstovų, atsakymus, galima pastebėti, kad jie patys yra geresnės nuomonės apie priešingų pažiūrų nevyriausybinių organizacijų atstovų padėtį: tiek finansavimo, tiek nuomonės ir pažiūrų mobilizavimo srityje.

Antai, skirtingos ideologijos organizacijos mano, kad priešingų pažiūrų organizacijos gauna geresnį finansavimą nei jos pačios ir dėl to geba aktyviau veikti: *„Dešinieji labai aktyvūs. Ten yra išteklų klausimas, ne šiaip sau. Pažiūri į jų retoriką, pasiskaitai ten kokias šeimų organizacijų JAV, tiesiog nustembi, kaip vien žodis prie žodžio. Tai nenustebčiau, kad jos gauna ten kokį finansavimą³⁸³“; „Jau mes tada supratom, kad jie iš kažkur gauna finansavimą iš Europos, dalyvauja kituose projektuose ir lydere šių klausimų Seime buvo X (Seimo narės pavardė – aut. past.) su Y (Seimo nario/-ės pavardė – aut. past.)³⁸⁴; „Nesugebam pasimokyt iš tų dešiniųjų. Kaip jie tuos valstybės resursus moka akumuliuoti, pritraukti. Pasižiūri, kaip finansuojami tie projektai, prisikūrę prie bažnyčios NVO. Ir viskas, tada jie ateina, kumšteliu stuktelną³⁸⁵.*

Analogiškai, tiek politikai, tiek nevyriausybinės organizacijos mano, kad priešingos ideologijos nevyriausybinėms organizacijoms yra lengviau prisitraukti pasekėjų, ir, jų pagalba, teikti konstruktyvius ir svarius pasiūlymus dėl šeimos politikos formavimo: *„Taip jau yra, kad dešiniajai politikai mobilizuoti žmones yra paprasčiau nei kairiajai politikai, nes tai būna labai viskas taip vat siaurai žiūrima, labai aiškus priešas, labai aišku ką reikia pasiekti. Reikia visus*

³⁸¹ Interviu su politiku/-e Nr. 2.

³⁸² Interviu su politiku/-e Nr. 2.

³⁸³ Interviu su nevyriausybines organizacijos atstovu/-e Nr. 2.

³⁸⁴ Interviu su politiku/-e Nr. 7.

³⁸⁵ Interviu su nevyriausybines organizacijos atstovu/-e Nr. 2.

suženyti ir viskas, problema išsprendžiama. O čia, matot, čia propaguoja, kad leiskite žmonėms gyventi, tas tikslas daugialypiškesnis ir sudėtingiau iškomunikuojamas, sudėtingiau suprantamas³⁸⁶; „Visuomenė kaip ir mados pasauly, irgi yra mados. Idėjų mados. Arba poelgių mados. Tai šiandien yra madinga būti laisvu. Mes dabar suprantam ne tikrai laisvę valstybės gyvenime, bet ir savo asmeniniam gyvenime, kad aš būčiau nevaržomas, kad aš turiu laisvę ir teises dabar. Laisvės, teisės be atsakomybės yra na labai madingos, ir jie yra kažkodėl žymiai drąsesni, nes iš karto jie tapatinami su modernumu. O šitie, atseit, yra kaip iš viduramžių. (...) Ta agresyvesnė, modernesnė NVO žmonių grupė ir yra aktyvesnė, jie natūralu jauni, aktyvūs, energingi, jokio ryšio su bažnyčia neturintys ir jie va „mes va modernūs, iš vakarų pasaulio“. O čia va dar bažnyčia globoja tas organizacijas, kaip tokia seniena, naftalinas, ir jų idėjos jos tokios nešiuolaikiškos, ir šiandien jaunam iš tikrųjų žmogui kuris, tarkim, dar tikrai pradeda savo gyvenimą, jis yra tarp dviejų stovyklų, vertybinių stovyklų, ir tos NVO, kurios yra aktyvesnės, ir aš net įtariu kad jos finansavimą turi didesnį negu šitie, tai tas jaunas žmogus kažkaip prikrypsta daugiau prie to“³⁸⁷.

Visgi, pastaruoju metu, po Valstybinės šeimos politikos koncepcijos parengimo, organizacijos nurodo, kad didesnių prieštarų tarp jų neiškyla, nes jos daugiausiai veikia atskirose veiklos srityse, inicijuoja skirtingus teisės aktus. Pavyzdžiui, į prašymą atsiųsti pastabas į nevyriausybinių organizacijų rengiamą Šeimos stiprinimo įstatymo projektą, per prašytą terminą neatsiliepė nė viena kairiosios minties organizacija, nors buvo raginta du kartus³⁸⁸. Ideologinių sankirtų pastebima tik svarstant projektus komitetuose ar darbo grupėse bei viešojoje erdvėje³⁸⁹: „Tai ideologiniai kažkur susikerta, kai atstovauji kažkur, o kažkokią veiklą tai nesusiduri. Vienas iš tokių atvejų – Laisvos visuomenės institutas, kai daro akciją „Renkuosi gyvybę“, žvakutės kai Rotušės aikštėj dega, ateina feministės mergaitės su plakatais už moterų teises. Arba kai darėm dėl koncepcijos kokią akciją, tai būtinai ten kažkokią išmeta nuotakų akciją, ar kažką ten tokio priešingai. Tai nėra to bendradarbiavimo su jomis. (...) Ir žiniasklaidoj. Vieni palaiko, kiti, X (nevyriausybinių organizacijos atstovo/-ės pavardė – aut. past.), pasako „ne ne ne“³⁹⁰.

Netgi pasitaiko ir atvejų, kai radikalčiai priešingos organizacijos santykiuose su politikais viena kitai, kad ir netikslingai, pagelbėja: „Darbo kodekso svarstymuose (...), pirmas turbūt svarstymas komiteto, nu nespėjau išstot savo organizacijai, X (nevyriausybinių organizacijos

³⁸⁶ Interviu su nevyriausybinių organizacijos atstovu/-e Nr. 1.

³⁸⁷ Interviu su politiku/-e Nr. 7.

³⁸⁸ Interviu su nevyriausybinių organizacijos atstovu/-e Nr. 4.

³⁸⁹ Interviu su nevyriausybinių organizacijos atstovu/-e Nr. 1, interviu su nevyriausybinių organizacijos atstovu/-e Nr. 2, interviu su nevyriausybinių organizacijos atstovu/-e Nr. 4.

³⁹⁰ Interviu su nevyriausybinių organizacijos atstovu/-e Nr. 4.

atstovo/-ės pavardė – aut. past.) *puola. Sako (...). O, galvoju, kaip gerai, mums net nebereikia sakyti. Visiems tinka*³⁹¹.

Kaip matyti, tarp skirtingos ideologijos nevyriausybinių organizacijų egzistuoja ne tik ryšiai su skirtingais, savo pažiūromis artimais politikais, bet ir organizacijos bei politikai kitų pažiūrų organizacijas mato palankesnėje padėtyje lygindamos su savo pažiūroms artimomis organizacijomis. Jau buvo užsiminta, kad egzistuoja daug net ir tos pačios ideologinės pakraipos organizacijų. 2015 m. gegužės mėnesį vykusios Viešosios diskusijos su nevyriausybiniomis organizacijomis apie šeimos politikos tikslą metu politologas V. Vobolevičius pastebėjo, kad egzistuoja daug organizacijų, kurių net pavadinimai beveik identiški (pvz., renginyje dalyvavo Gausių šeimų asociacijos atstovė ir Daugiavaikių šeimų asociacijos „MES“ atstovė). Jo nuomone, tokioms organizacijoms reikėtų jungtis, konsoliduoti pajėgas, ir taip turėti daugiau svorio atstovaujant savo interesus viešojoje politikoje³⁹². Tačiau pačių nevyriausybinių organizacijų nuomone, toks procesas būtų labai sudėtingas. Viena vertus, organizacijų gausybę lemia pozicijų nesuderinamumai tam tikrais klausimais – organizacijos daugeliu klausimų gali sutarti ir veikti kartu, tačiau gali būti keli klausimai, dėl kurių nuomonės išsiskiria, ir vien dėl to organizacijos nenori jungtis: „*Svarstėm, gal sudaryti kažkokią koaliciją mūsų, (...) tai ji sako ,, žinai, kažkur kirsimės, gal mum čia nelabai išeis, mes matom kažkur kitaip“.* Taip ir liko, nesusidarė“³⁹³; „*Labai bendradarbiaujam su NŠTA, ir su Tėvų forumu, randam paralelių. Tiesiog yra kur mintys išsiskiria*“³⁹⁴: „*Kaip aš PNPD teikiu, man X. (nevyriausybines organizacijos atstovo/-ės pavardė – aut. past.) ką pasakė: ,,nu čia jau tu mostelėjai. Taigi ir taip valstybė mūsų vaikams duoda, o jūs dar ir mokesčių už vaikus nenorit mokėti, nu sąžinės turėkit“.* Tai aš net atsilošiau. Sakau, „X. (ta pati pavardė – aut. past.), nu ką tu šneki“. Jos kai kuriais klausimais panašesni į mūsų būtų. Bet kai pradedi kalbėti apie pačius sisteminius pokyčius kas turėtų būti kad šeimoms būtų gera su vaikais, tai ne, ne ten“³⁹⁵.

Vienu iš trukdžių panašių pažiūrų organizacijų jungimuisi nurodomos ir skirtingos organizacijų veikimo sritys, tradicijos: „*Skiriasi veikimas, gal nu Lietuvos tėvų forumas, daugiau švietimo. Bandyti jiems įtraukti kažką plačiau, jau yra sunkiau. (...) Gausios šeimos lyg ir visus klausimus apima, lyg ir kažkaip atskirai, vat toks nuo seno, nuo naujo susikūrusios, va tokio, kad susirinktu*

³⁹¹ Interviu su nevyriausybines organizacijos atstovu/-e Nr. 4

³⁹² Lietuvos teisės instituto ir Šeimos instituto 2015 m. gegužės 20 d. viešosios diskusijos „Koks turėtų būti šeimos politikos tikslas?“ video įrašas. Prieiga per internetą: <<https://www.youtube.com/watch?v=FpeEmLegEFY>>. Prisijungta 2016 m. kovo 30 d.

³⁹³ Interviu su nevyriausybines organizacijos atstovu/-e Nr. 4.

³⁹⁴ Interviu su nevyriausybines organizacijos atstovu/-e Nr. 5.

³⁹⁵ Interviu su nevyriausybines organizacijos atstovu/-e Nr. 5.

*bendradarbiaut, nelabai matosi, išskyrus tas iniciatyvas, kai darai diskusijas bendras, išsitraukus susikvieti*³⁹⁶.

Be to, kaip nurodo informantai, veikti skėtinėse organizacijose, t. y., organizacijose, kurios apjungia kelias panašiai mąstančias ir panašioje srityje veikiančias organizacijas, yra labai sudėtinga dėl to, kad šios lėtai reaguoja į greitai atsirandančius poreikius: „*Esminis dalykas, kodėl man netiko veikti po tuo skėčiu, yra labai lėtas mechanizmas. Kol taryba galės susirinkti, kada apsvarstys ir kada nuspręs. Vieną renginį, diskusiją, dariau Seime, NŠTA pasižadėjo, kad darys bendradarbiaujant su parlamentine grupe. Pradėjom diskutuoti, jau ateina laikas, ir nevyksta. Tada padariau „kviečia X.“ (pavardė – aut. past.). Laba diena, visi kadangi žino, tai viskas tvarkoj. Bet kiek aš laiko galiu daryti kaip X (ta pati pavardė – aut. past.). Nes supratau, ten kol išsiaiškina visi, gi yra skirtingai matančių, dėl to geriau suveikia arba siaurai veikiantys, tada kai daugiau sričių apima, tai iš karto įvairių žmonių atsiranda. O čia kai taryba susirinkinėja retai*³⁹⁷.

Be to, konkurencija dėl finansavimo skaido ne tik skirtingos, bet ir panašios ideologijos organizacijas. Tai daugiausiai susiję su bent kažkiek paslaugas teikiančiomis organizacijomis: „*O kita konkurencija gaunasi, kai bandai laimėti konkurse. Tada, vadinasi, nesidalini idėjomis, nes bandai prastumti savo idėją*³⁹⁸.

Apibendrinant šeimos politikos nevyriausybinių organizacijų veiklos kontekstą, skirtumus ir tarpusavio santykius, galima išskirti šiuos bruožus, lemiančius nevyriausybinių organizacijų galimybes ir barjerus dalyvauti formuojant šeimos politiką:

1. Kaip ir tarp politikų, taip ir tarp nevyriausybinių organizacijų galima pastebėti ideologines priešpriešas šeimos politikos klausimais. Interviu su politikais apie nevyriausybinių organizacijų tarpusavio santykius patvirtino ankstesnį pastebėjimą, kad ideologiškai skirtingos organizacijos (tradicinių, egalitaristinių bei neintervencinių pažiūrų) bendradarbiauja su skirtingais politikais. Tą vienomis aplinkybėmis galima vertinti kaip visuomenės atstovų galimybę, kitais atvejais – kaip barjerą dalyvauti formuojant šeimos politiką.
2. Egzistuoja skirtingas organizacijų ir politikų vertinimas, kas iniciavo šeimos politikos srityje veikiančių organizacijų ideologinį išsiskyrimą. Tačiau skirtingų ideologijų atstovai nurodo, kad po 2004 metų išryškėjo organizacijų ideologinės priešpriešos, kurios paskatino jas stiprėti, o tai daro prielaidas aktyviam ir konstruktyviam dalyvavimui viešojoje politikoje.
3. Ideologiškai priešingos nevyriausybines organizacijos palankiau vertina savo priešininkų galimybes dalyvauti viešojoje politikoje, o tai, be skirtingų ideologinių pozicijų, kelia dar didesnę įtampą tarp organizacijų.

³⁹⁶ Interviu su nevyriausybines organizacijos atstovu/-e Nr. 4.

³⁹⁷ Interviu su nevyriausybines organizacijos atstovu/-e Nr. 4.

³⁹⁸ Interviu su nevyriausybines organizacijos atstovu/-e Nr. 4.

4. Nepaisant racionalaus poreikio vienyti ir konsoliduoti savo pajėgumus atstovauti bendriems interesams, net ir tos pačios ideologinės pakraipos organizacijos yra išsiskaidę. Tokia situacija susiklostė tiek dėl interesų įvairialypiškumo, tiek dėl kovos dėl finansavimo, tiek dėl nuomonės, kad geriau principingai laikytis savo pozicijos, nei daryti kompromisus konsoliduojant jėgas siekiant daryti įtaką politiniams sprendimams. Išsiskaidžiusios organizacijos negali akumuliuoti bendrų žmogiškųjų išteklių vieningai veiklai, dėl to joms iškyla pavojus nepajėgti teikti konstruktyvių pasiūlymų politikams (žr. 4 priedą).

3.4. Išorinis finansinis įgalinimas

Visuomenės atstovų turimi ištekliai sudaro jiems prielaidas dalyvauti politiniame gyvenime. Finansiniai ištekliai – viena esminių prielaidų vidiniam visuomenės įgalinimui. Pirminis visuomenės ir jos individų įgalinimo dalyvauti politikoje šaltinis – šeimos aplinka ir švietimo sistema, žinios, įgaunamos šeimoje, bendrojo lavinimo bei aukštosiose mokyklose. Kaip jau buvo užsiminta formuluojant tyrimo modelį, kalbant apie nevyriausybių organizacijų įgalinimą, svarbus žmogiškųjų išteklių ir finansinių išteklių aspektas.

Žmogiškųjų išteklių klausimas tiesiogiai susijęs su finansiniais ištekliais. Nesant galimybių nevyriausybinėms organizacijoms gauti reikiamą finansavimą, iškyla problemų dėl žmoniškųjų išteklių pritraukimo ir išlaikymo: jei nevyriausybinių organizacijos turėtų pakankamai lėšų, reikiamų specialistų rasti nebūtų sunku. Taigi, vidinis organizacijų įgalinimas, t. y., gebėjimas kokybiškai dalyvauti formuojant viešąją politiką, tiesiogiai susijęs su finansiniais ištekliais, įgalinančiais tiek kelti jose dalyvaujančių asmenų kvalifikaciją, tiek prisitraukti naujus kvalifikuotus asmenis. Šiame poskyryje analizuojami su finansinių išteklių gavimu susiję barjerai ir galimybės, kaip veiksniai, palengvinantys ar apsukinantys šeimos politikos srityje veikiančių nevyriausybių organizacijų aktyvų ir rezultatyvų dalyvavimą formuojant šeimos politiką. Tyrime daugiausiai pasitelkiama istorinio institucionalizmo, padedančio įvertinti dabartinės nevyriausybių organizacijų finansavimo būklės priežastis, prieiga, taip pat naudojama racionalaus pasirinkimo institucionalizmo prieiga, siekiant atskleisti, kaip organizacijos pozicionuoja save lygindamos su kitomis organizacijomis, kaip jų finansines galimybes vertina politikai ir pan. Poskyryje analizuojama nevyriausybių organizacijų finansinių išteklių generavimo situacija, organizacijų požiūris į esamą situaciją ir galimos perspektyvos, siekiant dalyvauti formuojant šeimos politiką, kaip organizacijos vertina savo galimybes pritraukti lėšas kitų organizacijų galimybių atžvilgiu, taip pat, kaip organizacijos ir politikai vertina organizacijų finansinę padėtį ir jos implikuojamus barjerus bei paskatas dalyvauti formuojant šeimos politiką.

Įstatymuose nenustatytas baigtinis visuomenės organizacijų gaunamų lėšų rūšių sąrašas: tai gali būti pajamos, gaunamos už teikiamas paslaugas, parduodamus produktus, turto nuomą, palūkanos, nario mokesčiai, dotacijos, tiksliniai įnašai, labdara ir parama, biudžeto ar ES parama, gyventojų sumokėto pajamų mokesčio 2 proc., gaunama materialinė parama ir t. t. Gyventojų pajamų mokesčio įstatyme³⁹⁹ numatyta galimybė fiziniams asmenims skirti 2 proc. sumokėto gyventojų pajamų mokesčio asmenų pilietiškumui skatinti (remiant pasirinktas nevyriausybinės organizacijas). Nustatant tokią galimybę buvo siekiama sudaryti sąlygas paremti savanoriškas organizacijas. Tačiau praktikoje ši nuostata tapo iškreipta, nes pagal Labdaros ir paramos įstatymą⁴⁰⁰ paramos gavėjais registruojamos ne tik nevyriausybines organizacijas, bet daug platesnis organizacijų ratas, įskaitant biudžetines įstaigas. Remiantis Valstybinės mokesčių inspekcijos duomenimis, kasmet didžiausia 2 proc. sumokėto pajamų mokesčio dalis skiriama biudžetinėms įstaigoms (30-40 proc. iš visų šia forma organizacijoms gyventojų skirtų lėšų)⁴⁰¹. 2009 m. Seimui buvo pateiktas Gyventojų pajamų mokesčio įstatymo 34 straipsnio pakeitimo projektas⁴⁰², pagal kurį būtų leidžiama skirti 2 proc. sumokėto mokesčio tik nevyriausybiniams organizacijoms (bet ne valstybės ir savivaldybės biudžetinėms įstaigoms), deja, tokiam pasiūlymui nepritarė Vyriausybė⁴⁰³, ir šis projektas buvo atmestas⁴⁰⁴. Įgyvendinant Nevyriausybinių organizacijų plėtros koncepciją⁴⁰⁵, Seime buvo užregistruotas Finansinės paramos nevyriausybiniams organizacijoms teikimo ir kontrolės įstatymo projektas⁴⁰⁶, kuriame numatyta galimybė iš biudžeto lėšų remti tik nevyriausybines organizacijas, pirmenybę teikiant viešosios naudos, o ne grupinės naudos organizacijų, veikiančių remiamose veiklos srityse, paramai. Nors šis projektas buvo užregistruotas Seime dar 2010 metais, iki 2016 m. pavasario jo svarstymas nebuvo užbaigtas. Iki 2016 metų įstatymuose nenumatyta nevyriausybinių organizacijų finansavimo iš biudžeto tvarka.

³⁹⁹ Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio įstatymas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 73-3085, su vėlesniais pakeitimais ir papildymais.

⁴⁰⁰ Lietuvos Respublikos labdaros ir paramos įstatymo pakeitimo įstatymas // Valstybės žinios 2000, Nr. 61-1818, su vėlesniais pakeitimais ir papildymais.

⁴⁰¹ Kavoliūnaitė-Ragauskienė, E., 2012.

⁴⁰² Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio įstatymo 34 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=357878&p_query=&p_tr2=>>. Prisijungta 2016 m. vasario 18 d.

⁴⁰³ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2010 m. birželio 2 d. nutarimas Nr. 668 „Dėl Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio įstatymo 34 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto Nr. XIP-1406“ // Valstybės žinios, 2010, Nr. 65-3230.

⁴⁰⁴ Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio įstatymo 34 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas.

⁴⁰⁵ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2010 m. sausio 20 d. nutarimas Nr. 85 „Dėl Nevyriausybinių organizacijų plėtros koncepcijos patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2010, Nr. 12-566.

⁴⁰⁶ Lietuvos Respublikos finansinės paramos nevyriausybiniams organizacijoms teikimo ir kontrolės įstatymo projektas. Prieiga per internetą: <http://www.lrs.lt/pls/proj/dokpaieska.showdoc_l?p_id=56100&p_org=&p_fix=n&p_gov=n>>. Prisijungta 2016-04-15.

Iki Lietuvai įstojant į ES 2004 m., pagrindinę nevyriausybinių organizacijų finansų dalį sudarė finansavimas iš užsienio fondų. Tačiau maždaug nuo 2005 metų „didieji“ užsienio fondai (tokie kaip Soros, Karnegio fondai, Skandinavijos šalių fondai ir pan.) pradėjo trauktis iš Lietuvos ir nuo tada Lietuvos nevyriausybinių organizacijų, ypač tų organizacijų, kurios užsiima intelektine veikla, o ne paslaugų teikimu, finansavimo padėtis tapo labai bloga: daugelis iki tol buvusių iniciatyvių nevyriausybinių organizacijų narių pasitraukė į valstybinį ar privatųjį sektorius. Tik maždaug nuo 2010 metų vėl pamažu pradėta nevyriausybinių organizacijų finansavimo programa iš užsienio fondų. 2012 metų pabaigoje pradėtos skirstyti Šveicarijos bendradarbiavimo programos lėšos nevyriausybiniams organizacijoms (viso skirta 13 mln. Lt iš Šveicarijos ir 2 mln. Lt iš Lietuvos)⁴⁰⁷. Taip pat 2013 metais pradėta įgyvendinti Europos ekonominės erdvės finansinio mechanizmo Nevyriausybinių organizacijų (NVO) programa (5,5 milijonai eurų), kuria siekiama sustiprinti pilietinės visuomenės vystymąsi ir prisidėti prie socialinio teisingumo, demokratijos ir tvarios plėtros, skatinti dvišalius santykius tarp šalių donorų ir gavėjų visuomenių. Ši programa nukreipta į žmogaus teises, pilietinio aktyvumo skatinimą ir nevyriausybinių organizacijų gebėjimų vystymą⁴⁰⁸. Kalbant apie nevyriausybinių organizacijų, veikiančių šeimos politikos srityje, finansavimą, buvo ir yra pavienių kvietimų projektams vykdyti iš Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos administruojamų įvairių fondų projektų (pvz., iš 2007-2013 metų ES struktūrinės paramos finansuota programa „Šeimos ir darbo įsipareigojimų derinimas“⁴⁰⁹; Įgyvendinant Nacionalinės demografinės (gyventojų) politikos strategijos šeimos gerovės įgyvendinimo 2011–2013 metų priemonių plano⁴¹⁰ 3.2 priemonę „Finansuoti nevyriausybinių organizacijų, dirbančių šeimos gerovės srityje, veiklos projektus“, 2012-2013 m. buvo finansuoti 22 nevyriausybinių organizacijų, dirbančių šeimos gerovės srityje, projektai ir t.t.).

Valstybė yra numaciusi ir tam tikras priemones nevyriausybinių organizacijų stiprinimui. 2014 m. balandžio mėnesį buvo patvirtintas Nevyriausybinių organizacijų ir bendruomenių plėtros 2014-2016 metų veiksmų planas, kuriuo siekiama sudaryti sąlygas ilgalaikiai nevyriausybinių organizacijų plėtrai, skatinti nevyriausybinių organizacijų telkimąsi ir jų bendradarbiavimą su viešuoju sektoriumi, skatinti nevyriausybinių organizacijų finansinį savarankiškumą, verslumą ir

⁴⁰⁷ Informacija iš Centrinės projektų valdymo agentūros interneto svetainės. Prieiga per internetą: <https://www.cpva.lt/lt/naujienos_29/lietuvos-ir-sveicarijos-jzun/p10/patvirtinti-nvo-projektai-nqqp.html>.

Prisijungta 2016 m. vasario 17 d.

⁴⁰⁸ Informacija iš NVO programa interneto svetainės. Prieiga per internetą: <<http://nvoprograma.lt/lt/apie-mus>>.

Prisijungta 2016 m. vasario 17 d.

⁴⁰⁹ Šeimos ir darbo įsipareigojimų derinimas. Informacija iš ES parama interneto svetainės. Prieiga per internetą: <http://www.esparama.lt/priemone?priem_id=000bdd5380001176#6>.

⁴¹⁰ Nacionalinės demografinės (gyventojų) politikos strategijos šeimos gerovės įgyvendinimo 2011–2013 metų priemonių planas, patvirtintas Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2011 m. vasario 24 d. įsakymu Nr. A1-111 // Valstybės žinios, 2011, Nr. 25-1226.

savadoriškos veiklos plėtrą⁴¹¹. Pagal šią priemonę daugiausiai lėšų (apie 500 000 Eur) skirta finansuoti konkurso būdu atrinktų nevyriausybinių organizacijų institucinio stiprinimo projektus.

Naujesnių tyrimų nebuvo atlikta, o 2009 m. nevyriausybinių organizacijų gaunamos privačios lėšos sudarė 19,5 proc.; gyventojų skirtų 2 proc. pajamų mokesčio lėšos – 12,8 proc.; valstybės ir / ar savivaldybių užsakymai – 22,6 proc.; ES, kitų tarptautinių fondų, valstybės finansuotų projektų lėšos – 24,2 proc.; pajamos už paslaugas neviešajam sektoriui – 3,5 proc.; kitos lėšos – 9,3 proc. Lietuvos nevyriausybinių organizacijų biudžeto⁴¹².

Nevyriausybinių organizacijų finansavimo struktūra labai skiriasi pagal vykdomos veiklos pobūdį: egzistuoja nemažai paslaugas teikiančių organizacijų, kurios išsilaiko iš savo vykdomos veiklos pajamų. Pavyzdžiui, tiek jaunimo, tiek šeimos gerovės srityje veikiančios organizacijos savo veiklą stengiasi perorientuoti savęs išlaikymo link. Daugelis šių organizacijų stengiasi pačios užsidirbti lėšų, pvz., Lietuvos skautija išsilaiko organizuodama vasaros stovyklas, įvairios sporto organizacijos organizuoja treniruotes⁴¹³; Lietuvos Caritas teikia paslaugas skurstantiesiems ir pan. Dauguma skelbiamų kvietimų projektams vykdyti šeimos srityje susiję būtent su paslaugų teikimu: dažniausiai tai paslaugos, kuriomis padedama skurstančioms šeimoms arba paslaugos, kuriomis ugdoma tėvystė/motinstė, sudaromos galimybės derinti šeimą ir darbą. Išties, pažūrėjus į vyraujančius kvietimus teikti paraiškas pagal nacionalinio biudžeto, ES, EEE fondų paramą, matyti, kad daugiausiai remiamos veiklos, susijusios su paslaugų teikimu⁴¹⁴. Apibūdinamas su šeimos politika dirbančių nevyriausybinių organizacijų laimėtus projektus, didžiausią šiuo metu paramos nevyriausybinėms organizacijoms fondą administruojantis informantas nurodo, kad „*Kvietimas orientuotas į problemų išryškirimą, išaiškinimą, kaip spręsti. Bendradarbiavimas su valstybės institucijoms, skatinama surasti išeitį*“; „*Įvykdė projektą Šeimos santykių institutas, (...) gana didele apimtimi ir jisai dirba su išsiskyrusių šeimų (...) su tėvais, mamomis, vaikais, ir yra didžiulė problema, opi problema. (...) Įvairūs psichologinės paramos centrai, kurie dirba su smurtą patyrusiomis moterimis šeimoje, ir su vaikais patyrusiais smurtą, ne tik fizinį bet ir psichologinį, kova su patyčiomis visur: ir mokykloje, ir šeimoje. Pagalba vaikui. Paramos vaikams centras. Gana didelė projektų*

⁴¹¹ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2014 m. balandžio 2 d. įsakymas Nr. A1-179 Dėl Nevyriausybinių organizacijų ir bendruomenių plėtros 2014-2014 metų veiksmų plano patvirtinimo // Teisės aktų registras, 2014, Nr. 2014-04019.

⁴¹² Lietuvos ir Šveicarijos bendradarbiavimo programos nevyriausybinių organizacijų (NVO) subsidijų schemos galimybių studija. Prieiga per internetą: <<http://www.cpya.lt/lt/dokumentai/projektu-dokumentai/69/download/188.html>>. Prisijungta 2016 m. vasario 17 d.

⁴¹³ Autorės interviu su jaunimo organizacijos atstovu, 2011 m. gegužės 10 d.

⁴¹⁴ Pvz., žr. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos interneto svetainės rubrikos „Šeimos politika“ informaciją „Parama nevyriausybinėms organizacijoms“. Prieiga per internetą: <<http://www.socmin.lt/lt/seima-ir-vaikai/seimos-politika/parama-nevyriausybiniu-organizaciju-projektams.html>>.

Prisijungta 2016 m. vasario 29 d.; taip pat žr., pvz., EEA fondo NVO programos Lietuvoje finansuojamų projektus. Prieiga per internetą: <<http://nvoprograma.lt/lt/projektai>>. Prisijungta 2016 m. vasario 29 d.

vykdytojų dalis dirba su vaikais, moterimis. Kauno moterų linija, Kauno moterų draugija⁴¹⁵; „būti šeimos gerovės (organizacija – aut. past.) viskas puiku, tiesioginė paslauga labiausiai remiama⁴¹⁶“.

Praktikoje organizacijos, dirbančios šeimos gerovės, žmogaus teisių, lyčių lygybės ar kitose srityse kaip pagrindinę įgalinimo problemą nurodo mažus finansinius išteklius ir labai menkas galimybes jų rasti. Žmogaus teisių srityje veikiančių organizacijų pagrindinę pajamų dalį sudaro Europos Komisijos lėšos, vietos verslo, valstybės skiriamos lėšos bei gyventojų skirti pajamų mokesčio 2 proc.⁴¹⁷. Įvairiose srityse veikiančios organizacijos dažniausiai finansuojamos iš kelių minėtų šaltinių. Iš vieno šaltinio finansuojamų organizacijų nėra daug; tokios organizacijos yra mažos, jų veikla trumpalaikė; nevyriausybiniam sektoriuje jos neužima reikšmingos vietos⁴¹⁸.

Atstovavimo ir advokatavimo srityje veikiančios organizacijos nurodo, kad papildomų lėšų savo veiklai jos visiškai negauna. Organizacijos nurodo, kad jos neturi pinigų net oficialiai dirbantiems organizacijoje asmenims sumokėti darbo užmokestį, geba padengti tik nuo jo priklausantį mokesčių valstybei: „Pajėgumai – gi sakiau kad nieko nėra. Iš vyro. Ne, tai yra šeimos (...), yra draugai, bičiuliai⁴¹⁹. „O šiaip draugai, bičiuliai, visi pažįstami kurie palaiko idėją, tai iš jų pasirenki ir gali pasistūmėti į priekį⁴²⁰“; „Mes gyvenam iš narystės mokesčio ir aukų, dar tų 2 procentų. Mūsų biudžetas yra suvalgomas mūsų buhalterės ir direktorės minimaliems mokesčiams. Ir maža to, kad mums neduoda nieko, iš mūsų dar ir atima viską, dar užmoki mokesčių. Dar kažkoks ten simbolinis lieka, kurui truputėlį, labai labai nedaug, ten vienam reisui į Kauną ar Klaipėdą, ir kokiam nors vienam labai simboliniam renginiui už mikrofoną ir kolonėles susimokėti⁴²¹“.

Pašlaugas teikiančios organizacijos gali stiprinti savo gebėjimus iš gaunamos paramos, nes paprastai viena iš projekcinio finansavimo dalių skirta būtent šiam tikslui. Tačiau dažnai šie pinigai organizacijoje naudojami ne žmogiškųjų išteklių plėtojimui, o materialinei bazei didinti: „Kai turėjo vos ne 2 metus organizacijos stiprinimui, tai daugiausiai sustiprino materialinę bazę: pirko kompiuterių, spausdintuvų, pripirko, padarė, o į pačių savo – gal kažkokie kursai, vienos dienos seminaras, dviejų bet nebuvo to testinio (...)“⁴²². Tačiau organizacijoms, kurios

⁴¹⁵ Autorės interviu su tarptautinių fondų paramą nevyriausybinėms organizacijos administruojančios institucijos atstovu/-e. (2016 m. vasario 23 d.)

⁴¹⁶ Interviu su nevyriausybinių organizacijos atstovu/-e Nr. 4.

⁴¹⁷ Autorės interviu su vienos iš žmogaus teisių srityje dirbančios nevyriausybinių organizacijos atstovu, 2011 m. gegužės 13 d.

⁴¹⁸ Autorės interviu su nevyriausybinių organizacijos atstovu, 2011 m. gegužės 5 d.

⁴¹⁹ Interviu su nevyriausybinių organizacijos atstovu/-e Nr. 4.

⁴²⁰ Interviu su nevyriausybinių organizacijos atstovu/-e Nr. 4.

⁴²¹ Interviu su nevyriausybinių organizacijos atstovu/-e Nr. 5.

⁴²² Autorės interviu su tarptautinių fondų paramą nevyriausybinių organizacijos administruojančios institucijos atstovu/-e.

neteikia paslaugų, gauti projektinį finansavimą yra labai sudėtinga: „*Realiai nėra niekur prioritetas, net ir tarp remiamų sakykim konkursuose nuostatų kad tokios (atstovavimo – aut. past.) organizacijos būtų remiamos*⁴²³“; „*To institucinio stiprinimo nėra. (...) Socminas paleido konkursą NVO institucinio stiprinimo, tai man labai buvo fainas atsakymas, kad per silpna. Reikia organizacijos vidų sustiprinti. Kaip man stiprinti vidų, jeigu neturiu kaip ko sustiprinti (...). Žmones prisitraukiu tik tam projektėliui kažkokiam (...). Sakau, neturiu to vidaus*⁴²⁴.

Projektų, skirtų tik gebėjimų įgijimui arba mokymai kaip prisitraukti lėšų, yra labai reti. Pavyzdžiui, EEE finansinio mechanizmo NVO programos rėmuose buvo vykdomi du išimtinai su organizacijų gebėjimų stiprinimu susiję projektai: vienas – lėšų pritraukimo mokymai, kitas – advokacijos mokymai. Lėšų pritraukimo mokymai parodė, kad net šios srities mokytojų Lietuvoje trūksta – lektorių teko kviestis iš užsienio⁴²⁵. Tačiau mokymuose dėl advokacijos stiprinimo dalyvavo tik 14 organizacijų, dėl lėšų pritraukimo – 17.

Vien atstovavimu ir advokacija užsiimančioms organizacijoms gauti finansavimą yra labai sunku, antra vertus, nevyriausybiniam sektoriuje dirbančioms organizacijom trūksta ir gebėjimų, kad galėtų tinkamai parašyti paraišką. Pavyzdžiui, EEE fondų konkursus laimi iš esmės tik didžiųjų miestų nevyriausybines organizacijos, kurios jau turi suformuotus įgūdžius tinkamai rašyti paraiškas⁴²⁶: „*I nevyriausybinius žiūri kaip į verslo atstovus. Nevyriausybinkas turi būti pats pajėgus parašyti verslo projektą, nes tai nėra niekas kita, tai yra verslo projektas, planas, jį pagrįsti, argumentuoti ir visa kita padaryti. Iš kokių išteklių?*⁴²⁷.

Advokacijos ir atstovavimo organizacijų finansines perspektyvas ap sunkina ir faktas, kad 2016 m. balandžio mėnesį pasibaigs EEE finansinio mechanizmo parama NVO, o dėl naujo mechanizmo kol kas nėra susiderėta: „*Gal (...) stipresnės (...) į užsienio fondus tiesiogiai aplikuos ir gaus. O tos kur dar labiau ne tiek išsivystę, pažengusios, joms bus sunku visai. (...) Su daug kuo dabar kalbam, praktiškai visi sako neįsivaizduoju kaip gyvensim*⁴²⁸.

Tai reiškia, kad atstovavimo ir advokatavimo organizacijos turi arba veikti savanoriškumo pagrindais (t. y., negaunant jokio apmokėjimo už vykdomas veiklas), arba šalia pagrindinės veiklos imtis ir paslaugų teikimo. Šeimos, lygių galimybių, moterų teisių ir susijusiose srityse veikiančios atstovavimo ir advokatavimo organizacijos taip pat svarsto, kokias paslaugas galėtų pradėti teikti, tačiau neretai išeičių neranda: „*Ką čia pasidavinėti, paslaugas teikti. Psichikos*

⁴²³ Autorės interviu su tarptautinių fondų paramą nevyriausybiniams organizacijos administruojančios institucijos atstovu/-e.

⁴²⁴ Interviu su nevyriausybines organizacijos atstovu/-e Nr. 4.

⁴²⁵ Autorės interviu su tarptautinių fondų paramą nevyriausybiniams organizacijos administruojančios institucijos atstovu/-e.

⁴²⁶ Autorės interviu su tarptautinių fondų paramą nevyriausybiniams organizacijos administruojančios institucijos atstovu/-e.

⁴²⁷ Interviu su nevyriausybines organizacijos atstovu/-e Nr. 5.

⁴²⁸ Autorės interviu su tarptautinių fondų paramą nevyriausybiniams organizacijos administruojančios institucijos atstovu/-e.

sveikatos perspektyvos – buvo visiška advokacijos (organizacija – aut. past.) dėl psichikos ligų, jie irgi dabar pradėjo, juos rėmė užsienio fondo, šveicarai, norvegai, jie pradėjo teikt paslaugas. Jiems lengviau, dirba psichologai, teikia psichologines paslaugas. Tai nėra koks stebuklas kurį sunku parduoti. Ten vat Vilniaus moterų namai – nėra psichologų, ką ten jie gali teikti? Siuvimo, mezgimo kursai moterim. Ką jie gali parduoti? Iš tikrųjų sudėtinga⁴²⁹“; „Žmogiškieji ištekliai visi yra iš esmės savanoriai. Mes neturime etatinių, mes praktiškai neturime jokio finansavimo iš šalies. Su ištekliais yra visai blogai. Todėl, kad tokios veiklos Lietuvoj nefinansuoja, ir nebūna praktiškai tuose pačiuose ESFA'os kvietimuose, ir kituose, viskas orientuota į paslaugos teikimą. O tokios srities nefinansuoja⁴³⁰“.

Politikai akcentuoja neretai pasireiškiančią organizacijų nepakankamą brandą siūlyti konstruktyvius sprendimus, kurie galėtų būti realizuoti politikos sprendimais⁴³¹, tuo tarpu pačios nevyriausybinės organizacijos nurodo, kad net ir turint pakankamai gebėjimų, nesant finansinių išteklių, dalyvaudamos šeimos politikos formavimo procese jos negali prilygti valstybės institucijoms, įstaigoms, privatiems subjektams, t. y., toms organizacijoms, kurios gali mokėti atlyginimą už pareigų atlikimą. Nevyriausybinių organizacijų atstovai negali nuolat dalyvauti Seimo komitetų posėdžiuose, kurie tam tikrais periodais vyksta vos ne kasdien, taip pat Vyriausybės ar atskirų ministerijų darbe: „Pajėgumai mūsų per menki kad mes galėtume eiti (...) nuosekliai ir daugeliu klausimų. (...) arba tada siauri klausimai, ten dėl neskiepytų vaikų, (...) tada dar galima minti Seimo nariams, ministerijai ir panašiai. Bet jeigu imasi didžiosios organizacijos apie viską atstovauti, nu tai tada jau neišeina (...). Tai reiškia visiška savanorystė. Visi žmonės dirba savo darbuose ir eiti į komitetą, eiti į ministeriją darbo metu (...). Tada žmonės renkasi darbą, nes turi šeimas ir tada vat toksai atsitraukimas gaunasi“. „X (organizacijos atstovė – aut. past.) – kartais gali sau leisti iš darbo išeiti, apvaikščioja, o kartais kiekvieną dieną su SRDK posėdžiaudavo, tada panikuoja, nu kas gali ateiti kas dieną⁴³²“; „(...) mūsų tos žmogaus teisių organizacijos jos tikrai yra nedidelės, tų žmogiškųjų išteklių yra labai nedaug, ir kai tu turi rašyt, išgyventi, rašai projektus, kažkaip tai to darbo yra, plius dalyvavimas bet kokioje darbo grupėje yra papildomas darbas, už kurį niekas nemoka, ir iš tikrųjų tai yra labai sudėtinga⁴³³“; „Mes neturime jokio tokio bazinio finansavimo, kuris palaiko bent minimaliai organizacijos buvimą, (...) nėra to bazinio atlyginimo. (...) Trūksta finansavimo, tada žmogiškų išteklių. Tada darbo laikas, kad būtų apmokėjimas, o tavo darbas – kaip

⁴²⁹ Autorės interviu su tarptautinių fondų paramą nevyriausybinėms organizacijos administruojančios institucijos atstovu/-e.

⁴³⁰ Interviu su nevyriausybinės organizacijos atstovu/-e Nr. 5.

⁴³¹ Interviu su politiku/-e Nr. 3.

⁴³² Interviu su nevyriausybinės organizacijos atstovu/-e Nr. 4.

⁴³³ Interviu su nevyriausybinės organizacijos atstovu/-e Nr. 2.

savanorystė. (...) Mes niekad nebuvom (Vyriausybės posėdžiuose ar pasitarimuose – aut. past.)⁴³⁴“; „Vienas žmogus darbo grupėse neprisidalyvaus. (...) Minimalaus finansavimo užtektų pusės etato, būtų stabilu, kad žmogus galėtų keliom valandom nuvažiuoti, skirti laiko, ten kur vadovas negali nuvažiuoti, arba 3 komitetai kai būna. Tai to tokio minimalaus valstybės gesto padėti organizuoti dalyvavimą, jo labai labai trūksta“⁴³⁵.

Finansinių ir žmogiškųjų išteklių trūkumas turi įtakos ir tam, kad šeimos srityje veikiančios organizacijos nėra stiprios, kaip, pavyzdžiui, verslo organizacijos: „Dirbu biudžeto komitete, ir lobistai nevyriausybinkai, kurie finansinius klausimus nori spręsti, ateina su konkrečiu jau projektu, ir jie čia tave taip jau dusina, kad jau iš to projekto būtų jau originalas, jis būtų priimtas. (...) Šitie tai yra, vaizdžiai tariant, tokie plėšrūs žvėrys, kurie ateina tave už gerklės, bet jie kartu ir turi tikslą, ir jie ieško mechanizmų, kaip tą tikslą pasiekti. Tai tie (formuojant šeimos politikos dalyvaujančių nevyriausybinių organizacijų atstovai – aut. past.) tokie yra romantikai daugiau, jie teoriškai žino, vat tarkim, šeimos gyvenime kokios yra problemos, kaip jas reikėtų spręsti, bet jie laukia, kad tai darytų Seimo nariai“⁴³⁶.

Analizuojant, kaip nevyriausybines organizacijos pozicionuoja savo galimybes gauti finansavimą organizacijos veiklai kitų toje pačioje srityje veikiančių organizacijų atžvilgiu, pastebėtina, kad visų apklaustų šeimos politikos srityje veikiančių nevyriausybinių organizacijų atstovai pažymėjo pastebintys, kad teikiant finansavimą nevyriausybiniams organizacijoms trūksta skaidrumo: „X (ministerija – aut. past.) daro konkursus, kur tu perskaitai sąlygas ir žinai kas tą konkursą laimės. Bet ar čia tik taip, kaip pasakyti, pastebėjimas, ar čia iš tikrųjų taip yra, susidaro toks įspūdis, kad dabar ministerijos apskritai vis mažiau yra linkusios daryti atvirų kvietimų, bet jos daro, kaip pasakyt, taip (...). Tai yra konkursas, bet iš anksto aišku, kas bus daroma, labai aiškiai apibrėžiama, praktiškai, kas bus tie, kurie tą vykdys tą projektą“⁴³⁷. Tai skatina manyti, kad priešingų ideologinių pažiūrų organizacijos, ypač tais atvejais, kai fondą administruoja šioms artimų pažiūrų atstovai, lengviau gauna finansavimą. „X (ministerijoje – aut. past.) yra, kad ne tiek, kad naujos įsteigtos (nevyriausybines organizacijos – aut. past.), bet yra veikiančios, turi ryšių, nuolat palaikomos. Jos ištiesai, nežinau, skelbia ar ne, ištiesai gauna finansavimą. (...) Sako, ten pas juos sunku aplikuoti. Ten kažkokias sąlygas parašo, toks jausmas kad kažkam parašo“; „X (ministerijos pavadinimas – aut. past.) plėtros programa matyt irgi viskas padalinama. Nepajudinama mafija. Sunku kažką pajudinti. Betvarkė visiška“⁴³⁸; „Kai atėjo konservatoriai, labai tokio gero palaikymo turėjo bažnytinės organizacijos, ir tie, kas buvo

⁴³⁴ Interviu su nevyriausybines organizacijos atstovu/-e Nr. 1.

⁴³⁵ Interviu su nevyriausybines organizacijos atstovu/-e Nr. 5.

⁴³⁶ Interviu su politiku/-e Nr. 7.

⁴³⁷ Interviu su nevyriausybines organizacijos atstovu/-e Nr. 1.

⁴³⁸ Autorės interviu su tarptautinių fondų paramą nevyriausybiniams organizacijos administruojančios institucijos atstovu/-e.

dešinėj pusėj, mes tada tai akivaizdžiai matėm. Laimėdavo ir projektus, ir sumos tos tokios žinot (...), o mes tenai daugiau kaip 28 tūkstančių Lietuvos mastu nesam gavę^{439c}.

Kaip buvo minėta ankstesniame poskyryje, tarp skirtingų ideologijų atstovų vyrauja nuomonė, kad priešingų pažiūrų atstovai politikai steigia sau palankias organizacijas. Ši mintis buvo pratęsta ir kalbant apie nevyriausybinę organizacijų finansavimą: teigiama, kad gavę postą ministrai kuria organizacijas, kad būtų galima tiek daryti politinę įtaką, tiek paskirstyti lėšas „savoms organizacijoms“: „Pavyzdžiui, paskutiniame konkurse (...) laimėjo pora organizacijų, kurios buvo tik tik šviežiai sukurtos prieš pat konkursą. Tai ir būtent X (partijos pavadinimas – aut. past.) iniciatyva, nu kadangi dabar X (partijos pavadinimas – aut. past.) valdo. Kai Y (partijos pavadinimas – aut. past.) tą ministeriją valdė, tai jie kūrė konservatoriškas organizacijas“⁴⁴⁰.

Šiuo aspektu keli informantai užsiminė apie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos administruotą programą „Šeimos ir darbo įsipareigojimų derinimas“ teigdami, kad daugiausiai projektus laimėjo tradicinės ideologinės pakraipos organizacijos, daugiausiai siūlančios ne šeimos ir darbo įsipareigojimų derinimo, o atskyrimo priemones: „Kai buvo konkursas, šeimos ir darbo derinimas. Lyčių lygybės kaip ir viena iš prioritetinių sričių. Pas mus ta lyčių lygybė iš gairių apskritai kažkur dingo. Ten atsirado šeimos ir darbo derinimas: šeima vadinasi šeima (...). Labai daug katalikiškų ten tų organizacijų dalyvavo ir labai didelius pinigus gavo. Caritas laimėjo 8 milijonus. Nes visos kitos organizacijos tai ten iki dviejų milijonų (...). Kad 8 milijonus, tai atsiprašau, toks neadekvatus paskirstymas gavosi“^{441c}.

Išties, peržiūrėjus šios programos projektų laimėtojus, matyti, kad nemažai laimėjusiųjų projektų yra apie pagalbą nedarbingiems šeimos nariams, kai darbingi šeimos nariai dirba. Pavyzdžiui, vienas iš laimėtojų, gavęs didžiausią paramą (2 331 619,86 Eur, t. y., beveik 17 proc. visos programos lėšų) yra Lietuvos Caritas su projektu „Modernus bendruomeninis šeimos ir darbo įsipareigojimų derinimas“, kuriame tarp pagrindinių vykdomų veiklų buvo „paslaugų teikimas, siekiant „atlaisvinti“ asmenis nuo šeimyninių įsipareigojimų prižiūrint mažamečius vaikus arba sergančius šeimos narius. Tokiu būdu šiems asmenims sudarome galimybę realizuoti save darbo rinkoje bei „atliekamas tikslinės grupės atstovų mokymas ir konsultavimas, siekiant suteikti jiems reikalingas žinias kokybiškai išpildyti šeimyninius įsipareigojimus“⁴⁴². Panašiai, Lietuvos samariečių bendrijos Vilniaus skyrius laimėjo projektą „Švietimas ir priežiūra – šeimos ir karjeros suderinamumo pagrindas“, kuriuo buvo organizuojamos paslaugos vaikams dienos

⁴³⁹ Interviu su nevyriausybinės organizacijos atstovu/-e Nr. 3.

⁴⁴⁰ Interviu su politiku/-e Nr. 2.

⁴⁴¹ Interviu su nevyriausybinės organizacijos atstovu/-e Nr. 2.

⁴⁴² Modernus bendruomeninis šeimos ir darbo įsipareigojimų derinimas. Informacija iš ES parama interneto svetainės. Prieiga per internetą: <<http://www.esparama.lt/projektas?id=5251&order=&page=2&pgsz=10>>. Prisijungta 2016 m. vasario 26 d.

centruose, teikiamos neįgaliųjų ir senyvo amžiaus žmonių slaugos paslaugos namuose⁴⁴³; panašias paslaugas teikė Viešoji įstaiga Pal. J. Matulaičio socialinis centras pagal projektą „Lankstus, bendruomenės resursais besiremiantis konsultavimo bei paslaugų, skirtų šeimos ir darbo derinimui, centras Vilniaus Šiaurės Vakariniėje dalyje“⁴⁴⁴. Tai nenuostabu, nes tarp projekto remiamų veiklų yra „šeimos įsipareigojimų pasidalijimo skatinimas (tėvų, visuomenės informavimas, šeimų švietimas ir kita)“ bei „savanorių, šeimos ir darbo įsipareigojimų derinimo srities darbuotojų mokymas ir kvalifikacijos tobulinimas“⁴⁴⁵. Projektų, kuriais buvo siekiama kurti lanksčias darbo sąlygas, buvo vos vienas kitas, tačiau ir tokios iniciatyvos apsiribojo tik įmonės ar veiklos srities ribose⁴⁴⁶. Tačiau veiklos, kuriomis siekiama šeimos politiką formuluoti taip, kad būtų sudaromos sąlygos dirbantiems asmenims pasirinkti galimybes, šiuo projektu nebuvo finansuotos.

Tuo tarpu tradicinių pažiūrų organizacijos skundžiasi EEE fondo lėšų skirstymu nurodydamos, kad nevyriausybinės organizacijos buvo finansuojamos remiantis ideologiniais pagrindais: „Norvegų iš karto pasakė. Pristatė skaidrę, moteris, moteris čia vaikas, ką matot? Čia šeima. Jei matot kitaip – neprašykit. Nė viena šeimų organizacija negavo. (...) Jeigu tu kalbi apie stiprią šeimą, ten bandžiau rašyti ir pasikonsultavau (...) ne ta kryptis, niekaip (...). Esam už tos ribos“⁴⁴⁷. Vakarų Lietuvos tėvų forumas kėlė klausimą dėl EEE fondų paskirstymo nešališkumo, ir tai plačiai buvo analizuojama viešojoje erdvėje⁴⁴⁸.

Nevyriausybinių organizacijų nuomone, finansavimas priklauso nuo palankumo tam tikroms pažiūroms, ir todėl rinka neformaliai atitinkamai pasiskirstyta. Tuo tarpu neintervencinėms nevyriausybines organizacijos, t. y., neatstovaujančios nė vienai su šeima susijusiai ideologinei pozicijai, teigia negaunančios politinių institucijų skirstomo finansavimo galimai dėl to, kad nėra palankūs nei vienai, nei kitai ideologijai: „Esam tie, kurie nei dešinėj, nei kairėj, esam tiesiai, niekada nesam gyvenę kad deklaruotumėm kad palaikom vieną ar kitą partiją (...). Tai

⁴⁴³ Švietimas ir priežiūra - šeimos ir karjeros suderinamumo pagrindas. Informacija iš ES parama interneto svetainės. Prieiga per internetą: <<http://www.esparama.lt/projektas?id=5255&order=&page=1&pgsz=10>>. Prisijungta 2016 m. vasario 26 d.

⁴⁴⁴ Lankstus, bendruomenės resursais besiremiantis konsultavimo bei paslaugų, skirtų šeimos ir darbo derinimui, centras Vilniaus Šiaurės Vakariniėje dalyje. Prieiga per internetą: <<http://www.esparama.lt/projektas?id=5211&order=&page=2&pgsz=10>>. Prisijungta 2016 m. vasario 26 d.

⁴⁴⁵ Šeimos ir darbo įsipareigojimų derinimas VP1-1.1-SADM-04-K priemonės aprašymas. Prieiga per internetą: <http://www.esparama.lt/priemone?priem_id=000bdd5380001176>. Prisijungta 2016 m. vasario 26 d.

⁴⁴⁶ Pvz. žr. Lietuvos ritualinių paslaugų asociacijos projektą „Šeimos ir darbo įsipareigojimų derinimas Lietuvos ritualinių paslaugų asociacijos vienijamose įmonėse“ (prieiga per internetą: <<http://www.esparama.lt/projektas?id=5215&order=&page=1&pgsz=10>>. Prisijungta 2016 m. vasario 26 d.).

⁴⁴⁷ Interviu su nevyriausybines organizacijos atstovu/-e Nr. 4.

⁴⁴⁸ Žr. publikaciją „Barnevernet“ gynėjai už 30 sidabrinių. Respublika.lt, 2015 m. kovo 2 d. Prieiga per internetą: <http://www.respublika.lt/lt/naujienos/lietuva/kitos/lietuvas_zinios/barnevernet_gynejai_uz_30_sidabriniu/>. Prisijungta 2016 m. kovo 1 d.

*labai dažnai mūsų ir projektai atmetami buvo, ir ten finansavimas. (...) Aš manau, kad galbūt neturėdavom palaikymo tuo metu tokio aktyvaus iš kažkurios tai valdžios*⁴⁴⁹.

Vienas iš svarbiausių aspektų, dėl ko organizacijoms sudėtinga veikti ir pritraukti lėšų advokacijos srityje, yra pats jų veiklos pobūdis, susijęs su nuolatinio valdžios kritikavimu. Nesant savarankiškų finansavimo šaltinių, pagrindinis valstybinio finansavimo šaltinis susijęs su palankiu požiūriu į fondus administruojančius politikus: „*NVO kuri užsiiminėja nepopuliaria veikla, turi kažkokią problemą, kurią turi iškelt, tai automatiškai prieštarauji Vyriausybei, prieštarauji kažkokiai ministerijai, prieštarauji kažkam, tai tikrai negausi paramos iš Vyriausybės, valstybės, kam remti čia triukšmadarius. O kaip susirinkti pinigų, kaip prisitraukti, nes nėra populiaru. Tai nėra sergantys vaikai, tai nėra kačiukai ir šuniukai. Ir vat tos organizacijos susiduria su problema, nes niekas nenori remti*⁴⁵⁰“; (kalbant apie santykius su tam tikra ministerija – aut. past.) „*buvo nusistovėję ryšiai su kitom organizacijom, (...) (kurios – aut. past.) tiesiog sakyčiau labiau patogios kaip instrumentinės kai kada nu reikia kažką padaryti, nu padaro, gali sakyti buvo įtrauktos NVO, tyrimėlių kokį numes (...). Mes pačioj pradžioj buvom labiau tokios proaktyvistinės, tai mūsų santykiai buvo, švelniai tariant, prasti ir mes buvom išeliminuotos iš visų. O dabar tai iš viso neaišku kas ten darosi. Formaliai tai neišeliminuotos, bet de facto*⁴⁵¹“. Išties, kaip buvo minėta, daugelis šeimos politikos srityje veikiančių nevyriausybinių organizacijų teikia paslaugas pagal kvietimų finansavimo konkursuose nustatytus reikalavimus. Tačiau kai organizacijos pagrindinė veikla yra dalyvauti formuojant politiką, kritikuoti valdžios sprendimus ir siūlyti kaip juos tobulinti, toks politiškai priklausomo finansavimo modelis yra visiškai netinkamas: „*Tra labai bloga praktika, todėl, kad pinigų prašytojas negali būti ir sistemos keitėju*⁴⁵²“.

Kaip matyti remiantis informantų atsakymais, nevyriausybines organizacijos, vertindamos galimybes gauti finansavimą savo veiklai, yra susidariusios nuomonę, kada ir kokios ideologinės pakraipos organizacijoms kokiuose kvietimuose perspektyviau teikti paraiškas finansavimui, ir kurios organizacijos turi daugiau galimybių finansavimą gauti. Tačiau atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad tarp tos pačios ideologijos organizacijų taip pat egzistuoja trintis ir konkurencija siekiant gauti finansavimą. Tą pastebėjo ne vienos apklaustos organizacijos atstovai: „*O kita konkurencija gaunasi, kai bandai laimėti konkurse. Tada, vadinasi, nesidalini idėjomis, nes bandai prastumti savo idėją*⁴⁵³“.

⁴⁴⁹ Interviu su nevyriausybines organizacijos atstovu/-e Nr. 3.

⁴⁵⁰ Autorės interviu su tarptautinių fondų paramą nevyriausybines organizacijos administruojančios institucijos atstovu/-e.

⁴⁵¹ Interviu su nevyriausybines organizacijos atstovu/-e Nr. 1.

⁴⁵² Interviu su nevyriausybines organizacijos atstovu/-e Nr. 5

⁴⁵³ Interviu su nevyriausybines organizacijos atstovu/-e Nr. 4.

Apibendrinant, galima pastebėti, kad šiuo metu nevyriausybinių organizacijos patiria didelį dalyvavimo formuojant šeimos politiką suvaržymą dėl nepriklausomo jų veiklos finansavimo nebuvimo. Organizacijos konkuruoja dėl iš fondų gaunamų lėšų, tačiau šių lėšų administravimas nėra skaidrus, ypač tais atvejais, kai nevyriausybiniams organizacijoms skirtų lėšų administravimu užsiima valstybės institucijos. Tai skatina nepasitikėjimo atmosferą tarp organizacijų, ypač veikiančių skirtingos ideologijos aplinkoje, jos kaltina vienos kitas dėl neskaidraus ir šališko lėšų administravimo ir jaučia suvaržymus dėl galimybių prisitraukti išteklių. Iš visų nevyriausybinių organizacijų sunkiausia finansinė padėtis – advokacija ir atstovavimų užsiimančių organizacijų, kurios neteikia paslaugų, ir užsiima politiniame lygmenyje nepopuliariomis temomis. Būtent lėšų, ir, konkrečiai, politiškai nepriklausomo finansavimo, trūkumas yra pagrindinė savanoriškos veiklos problema, kadangi nevyriausybinių organizacijos, norinčios dalyvauti formuojant viešąją politiką, nors ir turi įstatymais garantuojamas galimybes tą daryti, tačiau jos negali konkuruoti su kitomis institucijomis, kuriose už tų pačių funkcijų atlikimą (dalyvavimą posėdžiuose, raštų rašymą) yra mokamas darbo užmokestis (žr. 5 priedą).

3.5. Praktinis visuomenės dalyvavimo formuojant šeimos politiką įgyvendinimas

Ankstesniuose darbo poskyriuose buvo analizuojamos prielaidos, susijusios su piliečių ir organizacijų galimybėmis ir barjeriais dalyvauti formuojant šeimos politiką. Norint sužinoti dalyvavimo faktinę padėtį, t. y., kiek asmenys ir organizacijos įgyvendina įstatymuose nustatytas teises, reikia atskiro visuomenės dalyvavimo formuojant šeimos politiką praktikos tyrimo. Šiame darbe pasirinktas dvejetainis šios srities tyrimas: pirmojoje dalyje, pasitelkus istorinio institucionalizmo bei racionalaus pasirinkimo institucionalizmo perspektyvas, analizuojama visuomenės dalyvavimo formuojant šeimos politiką bendra faktinė situacija ir jos susiklostymo aplinkybės trijuose viešosios politikos formavimo etapuose: formuojant politikos darbotvarkę, svarstant galimus sprendimų variantus ir jų alternatyvas, bei priimant sprendimus, t. y., pagal tą pačią struktūrą, kuria buvo remiamasi analizuojant formalias visuomenės galimybes ir barjerus dalyvauti formuojant šeimos politiką remiantis teisės aktais nustatytomis taisyklėmis, kaip prielaidas faktiniam visuomenės dalyvavimui.

Antrojoje tyrimo dalyje visuomenės dalyvavimo formuojant šeimos politiką įgyvendinimas analizuojamas per dvi atvejo studijas, pristatomas naratyvinės analizės būdu, kurios tyrinėjimą sukonzentruoja į labai konkrečias aplinkybes. Toks dvejetainis visuomenės dalyvavimo galimybių ir barjerų tyrimas faktiškai įgyvendinant savo dalyvavimo teises pasirinktas siekiant abiejų tyrimų rezultatų papildomumo ir patikimumo patikrinimo.

Šioje tyrimo dalyje pagrindiniai naudojami metodai – interviu su šeimos politikos procese ir konkrečiais atvejo studijose analizuojamais atvejais dalyvaujančiais nevyriausybinų organizacijų atstovais ir politikais, kadangi neformalios praktikos ir jos susiklostymą lemiantys ribojimai ir galimybės gali būti geriausiai atskleistos tik gaunant informaciją iš tiesiogiai šiame procese dalyvaujančių asmenų. Taip pat čia pasitelkiama dokumentų analizė, kai prieinami dokumentai gali atskleisti faktinę visuomenės dalyvavimo formuojant šeimos politiką padėtį išryškinant dalyvavimo barjerus ir galimybes, bei tais atvejais, kai informantų pasisakymus galima patikrinti tam tikrais dokumentais.

3.5.1. Visuomenės dalyvavimas formuojant šeimos politiką atskiruose politikos formavimo proceso etapuose

3.2 poskyryje buvo analizuojamos visuomenės dalyvavimo formuojant šeimos politiką galimybės ir ribojimai pagal formaliai teisės aktuose nustatytas taisykles, kaip prielaidas praktiniam visuomenės dalyvavimo formuojant šeimos politiką įgyvendinimui, remiantis dviem analizės pjūviais: pirma, išskiriant dalyvavimo galimybes ir ribojimus atskiruose viešosios politikos formavimo proceso etapuose (pateikiant iniciatyvas politinei darbotvarkei, svarstant galimus sprendimų projektus ir jų alternatyvas, bei priimant sprendimus), ir, antra, išskiriant dalyvavimo praktikas pagal skirtingų dalyvavimo formuojant politiką teisių įgyvendinimą (referendumo teisė, peticijos teisė, dalyvavimas teikiant pasiūlymus institucijoms ir t.t.). Šiame poskyryje, remiantis analogiška struktūra, analizuojama neformali visuomenės dalyvavimo formuojant šeimos politiką praktika, tuo sudarant galimybę palyginti formalias ir neformalias taisykles, determinuojančias visuomenės galimybes ir barjerus dalyvauti viešojoje politikoje.

Kaip buvo užsiminta, praktinio visuomenės dalyvavimo formuojant šeimos politiką analizė atliekama per istorinio institucionalizmo bei racionalaus pasirinkimo institucionalizmo perspektyvų prizmę, siekiant atskleisti visuomenės dalyvavimo galimybes ir barjerus analizuojant visuomenės dalyvavimo bendrą faktinę situaciją ir jos susiklostymo aplinkybes trijuose viešosios politikos formavimo etapuose: formuojant politikos darbotvarkę, svarstant galimus sprendimų variantus ir jų alternatyvas, bei priimant sprendimus. Šioje dalyje naudojami tyrimo metodai – interviu su šeimos politikos procese dalyvaujančiais nevyriausybinų organizacijų atstovais ir politikais, kadangi neformalios praktikos ir jos susiklostymą lemiantys ribojimai ir galimybės gali būti geriausiai atskleistos tik gaunant informaciją iš tiesiogiai šiame procese dalyvaujančių asmenų. Taip pat čia naudojama dokumentų, galinčių paliudyti faktinę visuomenės dalyvavimo situaciją ar atkleisti barjerus ir galimybes visuomenei dalyvaujant formuojant šeimos politiką, ar padedančių patikrinti informantų pasisakymų validumą, analizė.

3.5.1.1. Politinės darbotvarkės formavimas

Analizuojant visuomenės atstovų dalyvavimą formuojant šeimos politiką, pirmiausiai keliami klausimai, kokiais būdais nevyriausybinės organizacijos ir kiti visuomenės atstovai dalyvauja pateikiant klausimus darbotvarkei, remiantis struktūra, apibūdinta ankstenėje dalyje apie formalius visuomenės dalyvavimo formuojant šeimos politiką būdus, ir vertinama, kiek realiai šiais būdais naudojami visuomenės atstovai, bei kokie egzistuoja ar yra numanomi ir lemiantys aktyvumą pagrindiniai barjerai ir palengvinimai tokiam dalyvavimui.

Piliečių įstatymų leidybos iniciatyva

Analizuojant piliečių leidybos iniciatyvos prielaidas, kaip išorinį reguliacinį visuomenės įgalinimą, buvo matyti, kad egzistuoja nemažai organizacinių kliūčių, dėl kurių gali būti sudėtinga veiksmingai įgyvendinti šią teisę. Praktika patvirtina, kad teoriškai įžvelgtos kliūtys yra esminės, išties mažinančios galimybę naudotis formaliai suteikiama teise. Nuo 2000 m. iki 2016 m. vasario mėnesio buvo inicijuota 21 piliečių įstatymų leidybos iniciatyvų dėl valstybės biudžeto rodiklių, valstybės biudžeto bendrosios dotacijos ir kompensacijos savivaldybėms, dėl valstybės valdymo kontrolės strateginiuose ūkio subjektuose išlaikymo, mokesčių, socialinio draudimo pensijų, Ignalinos atominės elektrinės darbo, valstybės politikų ir valstybės tarnautojų darbo apmokėjimo, Seimo narių darbo vertinimo, mokslo ir studijų tvarkos ir kt. klausimų⁴⁵⁴. Tarp jų buvo tik viena iniciatyva, susijusi su šeimos politikos sritimi – 2007 m. pateiktas siūlymas keisti Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio įstatymo 20 straipsnį, numatant, kad už kiekvieną auginamą vaiką skiriamas PNPD dydis, lygus NPD dydžiui. Šis klausimas visuomenei pasirodė aktualus, ir tai liudija faktas, kad šioje iniciatyvoje, kaip praktikoje pasitaiko retai, buvo surinktas reikiamas piliečių parašų skaičius⁴⁵⁵.

Tačiau piliečių įstatymų leidybos iniciatyvos teisės praktinis įgyvendinimas kalbant ne tik apie šeimos politikos sritį, bet apie bet kurį visuomenei rūpimą klausimą, yra keblus. Antai net ir per nustatytą terminą surinkus reikiamą skaičių parašų, projektas svarstomas Seime⁴⁵⁶. Tai reiškia, kad projektas, parengtas pasinaudojus piliečių įstatymų leidybos iniciatyvos teise, kaip ir kiti įstatymų projektai, bendra tvarka svarstomas Seimo komitetuose ir plenariniuose posėdžiuose ir gali būti atmestas.

⁴⁵⁴ Iniciatyvos. Informacija iš Vyriausiosios rinkimų komisijos. Prieiga per internetą: <<http://www.vrk.lt/iniciatyvos>>. Prisijungta 2016 m. vasario 2 d.

⁴⁵⁵ 2000 – 2012 metais įregistruotos įstatymų leidybos iniciatyvos. Vyriausiosios rinkimų komisijos interneto svetainė. Prieiga per internetą: <http://www.vrk.lt/documents/10180/432567/2341_istatymuleidybosiniciatyvos2012-06.pdf/a5b387c6-5d57-41e8-afaa-3cdfdaf8552e>. Prisijungta 2016 m. vasario 2 d.

⁴⁵⁶ Ten pat. 2 straipsnio 1 dalis.

Kita problema yra susijusi su parašų, kurių reikia, siekiant įgyvendinti piliečių įstatymų leidybos iniciatyvą, rinkimo būdu ir laiku. Iniciatyvinė grupė turi surinkti 50 000 parašų per 2 mėn. – tai yra pavykę atlikti tik mažiau nei pusės pradėtų iniciatyvų atveju – 8 kartus iš 21⁴⁵⁷. Nuo 2008 m. nė viena iniciatyvinė grupė nespėjo surinkti minėto parašų skaičiaus. Gali būti keletas tokios nesėkmės priežasčių. Dažniausiai parašai renkami viešosiose erdvėse ir jiems įregistruoti reikia asmens duomenų, bet ne visi žmonės, besilankantys šiose erdvėse, turi asmens dokumentą ar savo asmens duomenis žino atmintinai. Kadangi elektroniniais valdžios vartais naudojasi apie 44 proc. Lietuvos gyventojų⁴⁵⁸, tikėtina, kad galimybė iniciatyvinėms grupėms rinkti parašus naudojantis elektroniniais valdžios vartais palengvintų parašų skaičiaus barjero įveikimą. Kita problema – trumpas parašų rinkimo terminas. Darytina prielaida, kad būtent dėl reikiamo parašų skaičiaus surinkimo sunkumų piliečių įstatymų leidybos iniciatyvos teisė nėra realiai įgyvendinama.

Svarbu ir tai, kad 2012 m. kovą buvo priimtas Lietuvos Respublikos konstitucinių įstatymų sąrašo konstitucinis įstatymas, pagal kurį piliečių įstatymų leidybos iniciatyvos ir referendumo įstatymai įrašomi į Konstitucinių įstatymų sąrašą, vadinasi, šie įstatymai gali būti keičiami sudėtingesne nei įprastine tvarka: remiantis Konstitucijos 69 straipsnio 3 dalimi, ne mažesne kaip 3/5 visų Seimo narių balsų dauguma. Kitaip tariant, tiesioginės demokratijos įrankiai dėl administracinių suvaržymų iki šiol nebuvo naudojami efektyviai ir panašu, kad ateityje jie taip pat nebus pradėti veiksmingiau įgyvendinti.

Taigi, nors teorinė galimybė piliečiams dalyvauti formuojant šeimos politiką egzistuoja, praktikoje ji iš esmės neveikia pirmiausiai dėl sudėtingų ir sunkiai įgyvendinamų procedūrų. Tiek nevyriausybinų organizacijų atstovai, tiek politikai nemato efektyvių visuomenės dalyvavimo galimybių formuojant šeimos politiką per įstatymų leidybos iniciatyvos teisės įgyvendinimą, prioritetą teikdami kitoms dalyvavimo formoms⁴⁵⁹.

Referendumas

Panašių problemų, kaip ir įgyvendinant piliečių įstatymų iniciatyvos teisę, kyla ir ketinant klausimą politinei darbotarkei perduoti organizuojant referendumą. Surinkti 300 tūkst. turinčių rinkimų teisę piliečių parašų yra sunku dėl tų pačių priežasčių, kaip ir piliečių įstatymų leidybos iniciatyvos atveju. Nuo 1996 m. iki 2016 m. užfiksuotos 25 iniciatyvos, kai nepavyko surinkti reikiamo parašų skaičiaus. Nuo 2008 metų nurodomi 6 nesėkmingi bandymai inicijuoti referendumus. Tokie skaičiai sudaro prielaidą manyti, kad Lietuvos gyventojai vis pasyviau dalyvauja tvarkant krašto reikalus. Antra vertus, pirmieji referendumai ir apklausos susiję su

⁴⁵⁷ Iniciatyvos. Informacija iš Vyriausiosios rinkimų komisijos.

⁴⁵⁸ Use of e-government services. Informacija iš Informacinės visuomenės plėtros komiteto interneto svetainės. Prieiga per internetą: < <http://statistika.ivpk.lt/saltiniai/180> >. Prisijungta 2016 m. vasario 2 d.

⁴⁵⁹ Interviu su politiku/-e Nr. 1.

svarbiausiais nepriklausomos Lietuvos sprendimais, todėl suprantama, kad gyventojai jais labai domėjosi ir turėjo svarbių motyvų dalyvauti tokiuose referendumuose. Lietuvoje įvyko tik 2 referendumai, kuriuos iniciavo piliečiai (1994 metais Lietuvos Respublikos įstatymui „Dėl neteisėto privatizavimo, nuvertintų indėlių ir akcijų bei pažeistos teisėsaugos“ priimti ir 2014 metais privalomasis referendumas dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos 9, 47 ir 147 straipsnių pakeitimo) – tačiau abu referendumai neįvyko dėl per mažo piliečių dalyvavimo, taigi, ir referendumo nuostatos nebuvo priimtos.

Prieš keletą metų buvo pateikti net du pasiūlymai, kuriais buvo siekiama mažinti referendumo inicijavimo ir įgyvendinimo reikalavimus. 2009 m. pradėti rinkti parašai dėl referendumo paskelbimo siekiant, kad referendumui surengti pakaktų 100 tūkst., o ne šiuo metu reikalaujamų 300 tūkst. piliečių parašų. Dar vienas siūlymas – pripažinti referendumą įvykusių, jei jame dalyvautų ne mažiau piliečių nei praėjusiuose rinkimuose⁴⁶⁰. 2010 m. rinkti parašai dėl Lietuvos Respublikos referendumo ir piliečių įstatymų leidybos iniciatyvos įstatymų pakeitimo, siekiant pailginti parašų, reikalingų pateikti įstatymų leidybos iniciatyvai, surinkimo terminą nuo 2 iki 4 mėn. bei pailginti parašų, būtinų paskelbti referendumui, surinkimo terminą nuo 3 iki 6 mėn.⁴⁶¹. Tačiau ir šios iniciatyvos buvo nesėkmingos.

Panašiai kaip ir piliečių įstatymų leidybos iniciatyvos teisės įgyvendinimo atveju, referendumo inicijavimas neretai virsta politinių jėgų kovos įrankiu. Pvz., 2012 m. kilo daug diskusijų dėl to, ar reikia organizuoti referendumą dėl naujos atominės elektrinės statymo. 2012 m. pirmojoje pusėje buvo įregistruotos keturios referendumų iniciatyvinės grupės. Net dvi iš jų susijusios su naujos atominės elektrinės statyba. Viena grupė, registruota kovo mėnesį, siekė priimti privalomą sprendimą, kuris buvo formuluojamas taip: „Sprendimas statyti branduolinę (atominę) elektrinę Lietuvos Respublikos teritorijoje priimamas tik Tautos referendumu“⁴⁶². Antroji iniciatyvinė grupė, įregistruota 2012 m. balandžio mėn., siekė priimti Draudimo projektuoti, statyti ir eksploatuoti branduolines (atomines) elektrines Lietuvos teritorijoje įstatymo projektą. Lietuvos Respublikos energetikos ministro A. Sekmoko teigimu, antiatominės energetikos šalininkų siūlomas referendumas dėl atominės elektrinės statymo Lietuvoje buvo per brangus ir nelogiškas. Ministro nuomone, tokie klausimai kaip energetikos

⁴⁶⁰ Referendumo iniciatoriai pripažino kapituliaciją. Interneto portalas „Alfa“, 2009 m. rugpjūčio 27 d. Prieiga per internetą: <http://www.alfa.lt/straipsnis/10287972/?Referendumo.iniciatoriai.pripazino.kapituliacija=2009-08-27_18-31> Prisijungta 2013 m. lapkričio 26 d.

⁴⁶¹ Socialliberalams nepavyko surinkti parašų teikti įstatymų pataisoms. Interneto portalas „Alfa“, 2010 m. rugsėjo 7 d. Prieiga per internetą: <http://www.alfa.lt/straipsnis/10407404/?Socialliberalams.nepavyko.surinkti.parasu.teikti.istatymu.pataisoms=2010-09-07_19-05> . Prisijungta 2013 m. lapkričio 26 d.

⁴⁶² Referendumo iniciatyva. Iniciatyvinės grupės „Žmonės sprendžia“ interneto svetainė. Prieiga per internetą: <<http://www.zmonessprendzia.lt>>. Prisijungta 2013 m. lapkričio 26 d.

politika turi būti sprendžiami ne gyventojų apklausa, bet išrinktų į Seimą asmenų⁴⁶³. Opozicijoje esantys politikai, atvirkščiai, teigė, kad toks visuotinai svarbus klausimas turi būti sprendžiamas referendumu. 2012 m. kovo mėn. 38 Seimo nariai⁴⁶⁴ pateikė Seimui Seimo nutarimo dėl referendumo paskelbimo dėl atominės elektrinės statybos Lietuvos Respublikoje projektą⁴⁶⁵ ir nepaisydamas to, kad jam nepritarė Vyriausybė⁴⁶⁶, Seimas 2012 m. liepos 16 d. priėmė nutarimą dėl referendumo dėl atominės elektrinės statybos Lietuvos Respublikoje paskelbimo.⁴⁶⁷ 2012 m. spalio 28 d. kartu su rinkimais į Lietuvos Respublikos Seimą buvo surengtas konsultacinis referendumas, kuriame piliečiams buvo siūloma pritariti arba nepritariti teiginiui „Pritariu naujos atominės elektrinės statybai Lietuvos Respublikoje“. Referendume dalyvavo 52,58 proc. rinkėjų, iš jų 62,68 proc. nepritarė šiam teiginiui. Tai reiškia, kad šis referendumas įvyko ir piliečiai pasisakė prieš naujos atominės elektrinės statybą Lietuvos Respublikoje. Atsižvelgiant į tai, kad referendumas ne privalomas, o patariamasis, politikai neretai reiškė nuomonę, kad jo rezultatai neužkerta kelio naujos atominės elektrinės statybai, kad tauta iš esmės neišreiškė prieštaravimo atominės elektrinės statybai. Pvz., Respublikos Prezidentė pabrėžė, kad savo valią pareiškė tik dalis gyventojų, o atominės elektrinės nauda abejoja mažiau nei trečdalis galinčiųjų balsuoti⁴⁶⁸. Buvęs Ministras Pirmininkas A. Kubilius neatmetė naujo referendumo galimybės, detaliau išsiaiškinus visus projekto skaičius⁴⁶⁹. Tokia situacija leidžia manyti, kad net ir įvykus referendumui, į tautos valią neketinama atsižvelgti. Galima numanyti, kad tokie pavyzdžiai tik menkina gyventojų pasitikėjimą teisės valdyti savo šalį dalyvaujant referendumuose galimybėmis.

2012 m. gegužės mėn. buvo įregistruota trečioji referendumo iniciatyvinė grupė, kuri siūlė priimti Konstitucijos 55, 56 ir 57 straipsnių pakeitimo įstatymo projektą. Juo siekta penkių pagrindinių dalykų: pirma, sumažinti Seimo narių skaičių nuo 141 iki 101 nario, antra, apriboti

⁴⁶³ Karaliūnaitė, U. A. Sekmoka: referendumui dėl AE statymo nėra pinigų. Naujienų portalas „Delfi“, 2012 m. gegužės 14 d. Prieiga per internetą: <<http://m.delfi.lt/verslas/article.php?id=58711115>>. Prisijungta 2013 m. lapkričio 26 d.

⁴⁶⁴ Buvo pasirašę 39 Seimo nariai, vėliau vienas savo parašą atšaukė.

⁴⁶⁵ Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl referendumo paskelbimo dėl atominės elektrinės statybos Lietuvos Respublikoje“ projektas XIP-4259. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=420880>. Prisijungta 2013 m. lapkričio 26 d.

⁴⁶⁶ Žr. Lietuvos Respublikos Vyriausybės išvada Seimo nutarimo „Dėl referendumo paskelbimo dėl atominės elektrinės statybos Lietuvos Respublikoje“ projektui XIP-4259. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=424855&p_query=&p_tr2=2>. Prisijungta 2013 m. lapkričio 26 d.).

⁴⁶⁷ Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl referendumo dėl atominės elektrinės statybos Lietuvos Respublikoje paskelbimo“ // Valstybės žinios, 2012, Nr. 85-4457.

⁴⁶⁸ D. Grybauskaitė: AE nauda abejoja mažiau nei trečdalis balso teise turinčių piliečių. Naujienų portalas „Delfi“, 2012 m. spalio 15 d. Prieiga per internetą: <<http://verslas.delfi.lt/energetics/dgrybauskaite-ae-nauda-abejoja-maziau-nei-trecdalis-bal-so-teise-turinciu-pilieciu.d?id=59760631#ixzz2A0r2ZUO>>. Prisijungta 2013 m. lapkričio 26 d.

⁴⁶⁹ Premjeras neatmeta dar vieno referendumo dėl VAE galimybės. Naujienų portalas „Delfi“, 2012 m. spalio 18 d. Prieiga per internetą: <<http://verslas.delfi.lt/energetics/premjeras-neatmeta-dar-vieno-referendumo-del-va-e-galimybes.d?id=59786809#ixzz2A0sAhNJA>>. Prisijungta 2013 m. lapkričio 26 d.

parlamentarų kadencijų skaičių, kad Seimo narys iš eilės galėtų būti renkamas tik dvi kadencijas, trečia, prailginti Seimo nario kadencijos trukmę iki 5 m., ketvirta, perkelti Seimo rinkimų datą iš rudens į pavasarį, penkta, stiprinti Seimo įstatymų leidybos kompetencijas⁴⁷⁰. Trys (iš keturių) 2012 m. įregistruotų referendumų iniciatyvų sudarė piliečiams galimybę savo parašus registruoti internetu. Tačiau, kaip matyti iš parašų rinkimo statistikos, žmonės registravosi gana vangiai: per 4–5 savaites vidutiniškai buvo surinkta tik 250–500 parašų⁴⁷¹. Visos keturios iniciatyvos buvo nesėkmingos, nes nebuvo surinkta pakankamai parašų (daugiausiai surinkta gegužę — 123 641 parašai⁴⁷²). Šie maži skaičiai verčia abejoti, ar galimybė balsuoti internetu tikrai padidintų piliečių dalyvavimą Seimo rinkimuose ar balsuojant referendume. Nors, tikėtina, kad asmenys nesiregistruoja E-rinkimai internetu svetainėje dėl kitų priežasčių – baimės, kad nebus užtikrinta asmens duomenų apsauga, arba nežinojimo, kad tokia svetainė veikia, nes apie ją mažai informuojama.

Panašiai kaip ir dėl įstatymų leidybos iniciatyvos, menkai tikėtina, kad ateityje referendumai bus sėkmingiau pasitelkiami piliečių valiai išreikšti. Nepavykus anksčiau aptartoms iniciatyvoms dėl reikiamo surinkti parašų skaičiaus norint paskelbti referendumą sumažinimo nuo 300 tūkst. iki 100 tūkst. bei pripažinti referendumą įvykusi, jei jame dalyvautų ne mažiau piliečių nei praėjusiuose rinkimuose, taip pat nepavykus iniciatyvai pailginti parašų dėl referendumo paskelbimo terminą nuo 3 iki 6 mėn., panašu, kad ateityje tokias iniciatyvas įgyvendinti gali būti sunku. O Referendumų įstatymą įrašius į Konstitucinių įstatymų sąrašą, kaip jau buvo nurodyta, jis galės būti keičiamas ne įprastine tvarka, o ne mažesne kaip 3/5 visų Seimo narių balsų dauguma.

Beveik visi tyrime apklausti politikai ir organizacijos, dirbančios šeimos politikos srityje, nurodo, kad referendumu pasiekti su šeimos politika susijusios nuostatos įtvirtinimą Lietuvos teisinėje sistemoje yra iš esmės neįmanoma dėl šeimos politikos reikšmingumo valstybės mastu. Kalbant apie šeimos politikos klausimus, tiek politikų, tiek nevyriausybinių organizacijų atstovų nuomone, vienintelis klausimas šeimos politikos srityje, kuris bent jau teoriškai gali būti pateiktas referendumui – tai šeimos apibrėžimas. Tačiau buvo išreikšta ir abejonė dėl tokio klausimo kėlimo referendume prasmingumo: „Šalies šeimos politika siejama su žmogaus teisėmis ir Europos Sąjungos lyčių lygybės, lygių galimybių politika. Referendume įstatyme pabrėžiama, kad, formuojant referendumo klausimus, negalima pažeisti Lietuvos Konstitucijos nuostatų ir demokratijos principų, todėl pabrėžiant tik tradicinę šeimą, vyro ir moters santuoką,

⁴⁷⁰ Nuo 1991 m. paskelbtų referendumų rezultatai. Vyriausioji rinkimų komisija. Prieiga per internetą: <<http://www.vrk.lt/dynamic/files/2340/referendumai2012-06.pdf>>. Prisijungta 2013 m. lapkričio 26 d.

⁴⁷¹ Žr. E-rinkimai interneto svetainė. Prieiga per internetą: <<https://www.erinkimai.lt/lt/>>. Prisijungta 2012 m. gegužės 22 d.; 2013 m. lapkričio 26 d. nebesiekama.

⁴⁷² Ankstesnės referendumų iniciatyvos. Informacija iš Vyriausiosios rinkimų komisijos. Prieiga per internetą: <<http://www.vrk.lt/ankstesnes1>>. Prisijungta 2016 m. vasario 2 d.

*tautai būtų primetama viena šeimos samprata, kuri akivaizdžiai pamintų žmogaus teises ir laisves*⁴⁷³. Vis dėlto, žvelgiant plačiau, kitos Europos Sąjungos valstybės (Kroatija, Airija, Slovėnija ir kt.) galimybės tuoktis tos pačios lyties asmenims klausimus kėlė būtent referendumu.

Tradicinių pažiūrų atstovai mano, kad egalitaristinės minties palaikymas visuomenėje dar nėra toks stiprus, kad jos atstovai galėtų tikėtis sau palankaus rezultato iš referendumo (kalbant apie „platų šeimos apibrėžimą“, į jį įtraukiant ir tos pačios lyties asmenų sąjungą). Tuo tarpu pačios tradicinės pakraipos nevyriausybinių organizacijos įvardijamos kaip nepakankamai stiprios ir mobilizuotos tokiai iniciatyvai pateikti: „*Radikalioji pusė* (egalitaristinės organizacijos – aut. past.) – *jie niekada referendumo neorganizuos. Jokių šansų. Dar visuomenė tam nepribrendusi. Nu nežinau, gal dar viena kartą jau ateis, nu kita jau kartą. Gal tada jie laimėtų tą referendumą. O dešinieji – kas organizuos? Nevyriausybinkai per silpni.*“; „*Nebūtų kritinės masės, nes ana pusė nenori, o mūsų pusė nėra tiek aktyvi i ir susitelkusi. O referendumui pinigų reikia pirmiausia. O kur tu tuos pinigus gausi?*“⁴⁷⁴.

Peticijos

2011 m. Seimo Peticijų komisija gavo 214 kreipimūsi, iš kurių 198 buvo pripažinti peticijomis ir jos buvo priimtos nagrinėti. Taigi peticijomis pripažinta 92,52 proc. visų gautų kreipimūsi. Tai – pirmas kartas šios komisijos darbo metu, kai peticijomis buvo pripažinta tokia didelė visų kreipimūsi dalis. Galima palyginti, kad ši komisija 2009 m. pripažino peticijomis 53,85 proc. kreipimūsi, 2008 m. – 42,11 proc. kreipimūsi, 2007 m. – 53,85 proc. kreipimūsi.⁴⁷⁵ Tačiau 2012 m. Seimo peticijų komisijai pateiktų kreipimūsi skaičius sumažėjo – buvo pateikta tik 41 kreipimasis, iš jų peticijomis pripažinta 75,6 proc.⁴⁷⁶, 2013 metais – tik 62,64 proc., o 2014 metais tik mažiau nei pusė kreipimūsi, t. y., 46,27 proc.⁴⁷⁷

Apklausti politikai nurodo, kad piliečiai peticijų rašo nemažai, bet neefektyviai: arba nemoka tinkamai surašyti peticijos, arba kelia nepagrįstus reikalavimus: „*Labai dažnai dar pareiškėjai nesugeba tinkamai parašyti kreipimosi (peticijos), išdėsto problemą, bet jokių konkrečių siūlymų nesuformuluoja arba tie pasiūlymai kartais tikrai būna net absurdiški. (...) Gana dažnai pareiškėjai teikia siūlymus, kurių išsprendimui reikėtų keisti Lietuvos Respublikos Konstituciją.*

⁴⁷³ Interviu su politiku/-e Nr. 3.

⁴⁷⁴ Interviu su politiku/-e Nr. 7.

⁴⁷⁵ Lietuvos Respublikos Seimo Peticijų komisijos 2011 m. darbo ataskaita. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=6206&p_k=1>. Prisijungta 2013 m. lapkričio 26 d.

⁴⁷⁶ Lietuvos Respublikos Seimo Peticijų komisijos 2012 m. darbo ataskaita. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=9065&p_d=133919&p_k=1>. Prisijungta 2013 m. lapkričio 26 d.

⁴⁷⁷ Lietuvos Respublikos Seimo Peticijų komisijos 2014 m. darbo ataskaita. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=9065&p_d=154143&p_k=1>. Prisijungta 2016 m. vasario 2 d.

(...) *Labai dažnai pareiškėjai teikia Komisijai paprasčiausius skundus, prašymus, pareiškimus ar pasiūlymus, kurių nagrinėjimas Komisijos kompetencijai nepriklauso*⁴⁷⁸.

Informantas/-ė, aktyviai dalyvaujanti(s) peticijų komisijos veikloje, nurodo, kad nors peticijų institutą ji(s) vertina „efektyviai apskritai“, tačiau „formuojant šeimos politiką, nelabai“. Ji(s) apibendrintai nurodo, kad „į Seimo Peticijų komisiją šiuo klausimu kreipiamasi tik su pasiūlymais:

- 1) dėl išmokų vaikams padidinimo,
- 2) dėl neapmokestinamo minimumo už vaikus padidinimo,
- 3) dėl mamadienių ar tėvadienių už vaikus skaičiaus padidinimo,
- 4) dėl motinystės ar tėvystės atostogų pailginimo ar išmokų už jas padidinimo⁴⁷⁹.

Šeimos politikos srityje veikiančios organizacijos pastebi, kad viena iš priežasčių, dėl ko peticijų institutas labai retai pasitelkiamas teikiant iniciatyvą įstatymų darbotvarkei yra tai, kad politikai nežiūri rimtai į individualius pasiūlymus. Organizacijos mano, kad siekti savo tikslų keliese yra kur kas paprasčiau ir lengviau tiek dėl procedūrų, tiek dėl neigiamo požiūrio į individualias iniciatyvas: „Lietuvoje yra labai gaju, kad jei vienas eina kažko reikalauja, vienas sako savo nuomonę, tai jis arba „freakas“, kažkoks keistuolis, arba labai religingas. Žodžiu, keistuolis arba nori kažkokios asmeninės naudos. Jei žmogus eina ir sako: „nu man skauda“, tai tada į jį visi taip žiūri, ir tada į tuos pasiūlymus taip žiūri, ir patys politikai taip žiūri. Ir kai ateina su organizacijos užnugariu ta idėja, tai yra bent jau pajunti, kad čia ne vienas toksai“⁴⁸⁰.

Tačiau nevyriausybinių organizacijos savo vardu teikti peticijų negali. Kaip bus matyti iš 3.5.3 poskyryje analizuojamos situacijos, organizacijų peticijos Seimo peticijų komisijoje yra nepriimamos. Peticijos, remiantis Peticijų įstatymu, yra individualūs kreipimaisi, ir jų negali teikti nei organizacijos, nei piliečių grupės.

Vienas iš pagrindinių aspektų, dėl ko šeimos politikos srityje veikiančios organizacijos paprastai nesiryžta teikti peticijų (kad ir individualių asmenų vardu) yra sudėtingi peticijos surašymo reikalavimai ir pagalbos tam nebuvimas: „Sistema yra taip apsunkinta įvairiausiomis priemonėmis, kurias reikia žinoti, mechanizmas labai sudėtingas. Reikia mokėti sklandžiai pateikti, sklandžiai išsakyti, susirasti žmones, pas kuriuos atieiti, ką padaryti“; „Reikėtų kažką daryti. Labai sunkus procesas, ir nors atrodo jis visai paprastas, iš tikrųjų yra labai labai sudėtingas. Suformuluoti teisine kalba siūlymus yra beviltiška praktiškai, ir tada automatiškai turėtų būti skiriama pagalba. Peticijų komisija turbūt privalėtų pakoreguoti, leisti pakoreguoti, pakonsultuoti kaip tai daroma“⁴⁸¹; „Didelis barjeras iniciatyvoms yra reikalavimai – žmonės

⁴⁷⁸ Interviu su politiku/-e Nr. 4.

⁴⁷⁹ Interviu su politiku/-e Nr. 4.

⁴⁸⁰ Interviu su nevyriausybinių organizacijos atstovu/-e Nr. 5.

⁴⁸¹ Interviu su nevyriausybinių organizacijos atstovu/-e Nr. 5.

*taip nemoka surašyti, reikėtų keisti arba reikalavimus peticijai, arba įpareigoti Seimo kanceliarijos aparatą padėti įgyvendinti formalumus*⁴⁸².

Apibendrinant, įstatymų leidybos iniciatyvos, referendumų iniciatyvos bei peticijos teisė yra labiausiai teisės aktuose išplėtos procedūros, kada piliečiai ir (arba) jų organizacijos gali pateikti siūlymus dėl tam tikrų viešosios politikos sprendimų priėmimo. Šių institutų svarbą parodo jau vien tai, kad kiekvienai procedūrai yra priimta po atskirą įstatymą. Tačiau, kaip matyti iš pateikto bendro apibūdinimo, praktikoje asmenys ir organizacijos menkai naudojami šiomis galimybėmis pirmiausiai dėl procedūrinių kliūčių, susijusių su dideliu reikiama surinkti parašų skaičiumi, parašų rinkimui nustatytais terminais, politikų atsinaus požiūriu į gyventojų nuomonę ir pan.

Visuomenės dalyvavimas teikiant šeimos politikos iniciatyvas institucijose

Faktinė situacija, patvirtinama tiek politikų, tiek visuomenės atstovų, liudija, kad asmenys, visi kurie pageidauja, gali nevaržomai teikti siūlymus tiek Seimo komitetams, tiek atskiriems Seimo nariams, tiek Vyriausybei ar ministerijoms. Jokių ribojimų šioje srityje neįžvelgė nė vienas informantas. Paprastai praktikoje asmenys siunčia siūlymus raštu, o vėliau dalyvauja atitinkamų komitetų ar kitų organizacinių darinių posėdžiuose. Kartais Seimo komitetų posėdžiai vyksta apsuptyje, nes jie (jei nenuspręsta kitaip) yra atviri. Užtenka paskambinti bet kuriam komiteto nariui, ir jis užsako leidimą į Seimą. Komitete reikia žinoti, kiek ateis žmonių, nes kartais pririekia užsakyti didesnę salę⁴⁸³. Informantai patvirtino, kad į posėdžius ar klausymus gali ateiti bet kas: jei leidimą atsisakys užsisakyti vienas Seimo narys, atsiras kitas, kuris leidimą duos. Nors pabrėžiama, kad už dalyvius atsakingas tas asmuo, kuris juos įleidžia. Atsisakoma išduoti leidimą tik tais atvejais, kai „kam su sveikata blogai“, kai asmenys „reaguoja į pilnatį“, bet ne dėl politinių ar ideologinių pažiūrų⁴⁸⁴: „Kai NVO atstovai pareiškia norą dalyvauti Komiteto svarstymuose, jiems išrašomi leidimai atvykti į Seimą. Tačiau Komiteto sekretoriatas visada patikrina asmenybių tapatumą saugumo ir profesionalumo tikslais⁴⁸⁵“, „Į komitetus asmenys ar organizacijų atstovai ateina ir su naujais siūlymais – Seimo puslapyje skelbiama preliminarini komiteto darbotvarkė, ir kai asmuo mano, kad jo keliamas klausimas atitinka komiteto darbo tematiką, jis gali ateiti“⁴⁸⁶.

Aprašant visuomenės galimybes dalyvauti šeimos politiką formuojančių institucijų darbe, buvo minėta, kad pateikimas į Seimo posėdžius ir galimybė juose pasisakyti galimi tik išimtiniais atvejais. Tačiau yra buvę atvejų, kai nevyriausybinių organizacijų atstovai išskeltų klausimą į

⁴⁸² Interviu su politiku/-e Nr. 1.

⁴⁸³ Interviu su politiku/-e Nr. 1.

⁴⁸⁴ Interviu su politiku/-e Nr. 1, Interviu su nevyriausybinių organizacijų atstovu/-e Nr. 5.

⁴⁸⁵ Interviu su politiku/-e Nr. 3.

⁴⁸⁶ Interviu su politiku/-e Nr. 1.

šeimos politikos darbotvarkę plenariniame Seimo posėdyje: „*Aš pati iš tribūnos prieš visus Seimo narius kalbėjau, kad turi būti priimtas dokumentas*⁴⁸⁷“. Taip pat, svarstant vėliau analizuojamą 2008 m. Valstybinę šeimos politikos koncepciją, Seimo plenariniame posėdyje dalyvavo ir pasisakė trys nevyriausybinių organizacijų atstovai. Tačiau, kaip minėta, tokie atvejai yra išimtiniai.

Visgi, vertinant tendencijas, visuomenės dalyvavimas institucijose nėra aktyvus. Kalbant apie iniciatyvų pateikimą, visuomenės atstovai renkasi tuos būdus, kurie jiems atrodo perspektyvesni, t. y., pastangų ir išteklių santykis su siekiamu rezultatu yra geresnis, nei stengiantis dalyvauti institucijų ir organizacinių darinių posėdžiuose, kuriuose svarstomi susiję klausimai. Iš informantų, tiek politikų, tiek nevyriausybinių organizacijų atstovų, atsakymų, matyti, kad kur kas dažniau iniciatyvos į institucijas, atsakingas už šeimos politikos formavimą, patenka kitais, neinstitucionalizuotais keliais⁴⁸⁸, dažniausiai atlikus situacijos analizę: „*Pirma darom svarius ir rimtus situacinius tyrimus. Stiprų vidinį tyrimą pasidarom, kiek visuomenėje palaikymo, ką galvoja, kokios alternatyvos, ką kalba opozicija, visi dalykai už ir prieš. Kokie jų argumentai, kaip su jais daryti, nes visa tai persikelia į Seimą ir ta pačia sistema važiuoja. Kai turim svarius argumentus, susidėliojam sau strategiją, tada priklauso nuo to, koks tai yra klausimas. Nes patirtis rodo, kad vienu atveju reikia iš pradžių eiti pas politikus, o kitu atveju neiti pas politikus iki paties paskutinio momento. Pvz. PNPd (papildomas neapmokestinamasis pajamų dydis – aut. past.) kai keitėm, iš karto ėjom. Po to tyrimo, po visų duomenų schemas kai susidėliojom, iš karto ėjom. O kai buvo motinystės išmokos mažinamos, tai mes iki paties paskutinio momento tempėm ir visiškai nėjom pas politikus tol, kol nesusprogdinom žiniasklaidoj ir visuomenėj bombos*“⁴⁸⁹.

Vienas pagrindinių informantų pastebėjimų, kalbant apie nevyriausybinių organizacijų iniciatyvų teikimą Seimui, yra tai, kad paprastai pasiūlymai teikiami konkrečioms asmenims, su kuriais palaikomi neformalūs ryšiai: „*Seniai susiklostę ryšiai. Yra organizacija, ir yra kažkurie žmonės. Kai jau nėra nauja organizacija, tai jau ryšiai susiklostę su vienu, kitu ar trečiu Seimo nariu. Tada pasitikrinimas toks, kuriam priimtina idėja*“⁴⁹⁰. Faktinės asmenų ir organizacijų dalyvavimo institucijose formuojant šeimos politiką aplinkybės atskleidžia ilgalaikius ryšius tarp konkrečių ideologiškai orientuotų organizacijų ir konkrečių politikų. Paprastai egalitaristinių pažiūrų organizacijos daugiausiai palaiko ryšius su socialdemokratinėmis pažiūrų politikais, tuo tarpu tradicinės, „šeimos stiprinimo“, katalikiškos pakraipos organizacijos

⁴⁸⁷ Interviu su nevyriausybės organizacijos atstovu/-e Nr. 3.

⁴⁸⁸ Interviu su nevyriausybės organizacijos atstovais/-ėmis Nr. 1, Nr. 2, Nr. 4.

⁴⁸⁹ Interviu su nevyriausybės organizacijos atstovu/-e Nr. 5.

⁴⁹⁰ Interviu su nevyriausybės organizacijos atstovu/-e Nr. 4.

paprastai bendradarbiauja su konservatoriais⁴⁹¹: „Lietuvoje formuojant šeimos politiką vyksta akivaizdi ideologinė priešprieša: Katalikų bažnyčia atvirai remia konservatyvaus mąstymo politikus (...). Liberalių ir socialdemokratiškų pažiūrų politikai (veikia – aut. past.) remdamiesi (...) moksleivių, studentų, jaunimo, moterų ir kitų organizacijų pritarimu (...) šeimų įvairovei ir šių organizacijų protestais“⁴⁹². Egalitaristinių pažiūrų nevyriausybines organizacijos atstovas (-ė) nurodo: „soddemų frakcijoje yra kas remia. Kitur tai nėra, kad būtų galima kreiptis kažkuriai. Seniai nusistovėję ryšiai: V, X, Y, Z (Seimo narių pavardės – aut. past.). Tiesiog požiūriai mūsų panašūs ar vienodi, ir žinai, kad žmonės palaikys. Ne tai kad tu ten eini, įkalbinėj“⁴⁹³.

Tradicinių pažiūrų politikai ir nevyriausybines organizacijos su egalitaristinių pažiūrų organizacijomis ir politikais iš esmės nebendradarbiauja: „Su kitais – nelabai bendraujam. Ten X, Y, Z (politikų pavardės – aut. past.). Visiškai atskiros stovyklos, mes ir Seime atskiros stovyklos. Kaip tie nevyriausybinkai – atskiros stovyklos. (...) Vieną kartą (...) mane pakvietė į X (nevyriausybines organizacijos pavadinimas – aut. past.), (...) tiksliau sakant aš ten nuėjau, kad gaučiau barti. Kokia atsilikusi ir panašiai. Ir jų buvo daug, o aš buvau viena. Tai nu supratau kad tai neracionalu. Mes tiesiog taip kaip nevyriausybinkai – atskiros stovyklos, taip ir mes politikai – atskiros stovyklos. Čia kaip pokalbis aklo su kurčiu. Jie turi savo argumentus, mes turim savo argumentus ir savo supratimą, ir mes nu niekaip sąlyčio taškų nerandam. Ir natūralu, kad jeigu mes bandom ieškot tų sąlyčio taškų, tai jie visiškai nebando ieškot. Jie kategoriškai iš karto tą etiketę (...)“⁴⁹⁴. Politikai aiškiai deklaruoja ir skirtingą požiūrį į skirtingos ideologijos nevyriausybinių organizacijų gebėjimus dalyvauti viešojoje politikoje: „Skirtumai akivaizdūs: (vienos ideologinės pakraipos – aut. past.) gynėjai yra kompetentingi, išsilavinę žmonės, dažnai mokslo tyrėjai, o asmenys ginantys (kitos ideologinės pakraipos – aut. past.) interesus girdi tik save, dažnai pasitelkia šmeižtą ir melą“⁴⁹⁵. Toks požiūris atskleidžia, kad nevyriausybines organizacijos, kurių ideologinės nuostatos yra skirtingos nei daugumos sprendžiančiųjų (komitete, darbo grupėje ir t.t.), yra mažiau motyvuojamos dalyvauti teikiant iniciatyvas, nei organizacijos su panašiomis pažiūromis.

Ideologiškai neutraleresnes pozicijas užimančios (neintervencinės) organizacijos ketindamos teikti iniciatyvas pačios stengiasi užmegzti ryšius su politikais. Buvo pastebėta, kad skirtingai nei aiškią ideologinę poziciją turinčios organizacijos, kurios bendradarbiauja su panašių vertybinių pažiūrų Seimo nariais, neutralios vertybinės pozicijos organizacijos, paprastai veikiančios

⁴⁹¹ Interviu su politiku/-e Nr. 1, Interviu su politiku/-e Nr. 2, Interviu su politiku/-e Nr. 3, Interviu su nevyriausybines organizacijos atstovu/-e Nr. 1, Interviu su nevyriausybines organizacijos atstovu/-e Nr. 2, Interviu su nevyriausybines organizacijos atstovu/-e Nr. 3, Interviu su nevyriausybines organizacijos atstovu/-e Nr. 4, Interviu su mokslininku/-e Nr. 1 (2016 m. vasario 18 d.)

⁴⁹² Interviu su politiku/-e Nr. 3.

⁴⁹³ Interviu su nevyriausybines organizacijos atstovu/-e Nr. 1.

⁴⁹⁴ Interviu su politiku/-e Nr. 7.

⁴⁹⁵ Interviu su politiku/-e Nr. 3.

socialinės šeimos politikos srityje, bando užmegzti ryšius su visų Seime esančių partijų atstovais, nepriklausomai nuo jų pažiūrų: „Arba pasikviečiamas Seimo narys į organizaciją, tai rečiau, arba yra organizacijos grupelė aktyvesnių žmonių, kurie labiau dega ir susitinka su Seimo nariu ir pristato. Ir tada pasitikrina, ar jis dega, ar jis imsis⁴⁹⁶“, „Tam kad vyktų toks nuoseklesnis darbas, mes paprastai kviesdavomės Seimo narius pas save, su jais kalbėdavomės ir tiesiog aiškindavomės problemą (...). Problemos aiškinimas ne mano vienos, bet stengdavausi, kad susitelktų žmonių grupė, kurie irgi galėtų tas savo mintis dėstyti. (...) Kada žmonės vieni emocionaliau reiškia problemas kiti nuosekliau, tretį vėl – jie tiesiog mato, kad tai yra problema, tai ne mano vienos galvoj sukasi, bet sukasi tos socialinės grupės ir (...) toj terpėj ta problema iš tikrųjų egzistuoja“⁴⁹⁷. Tačiau ir šios organizacijos jaučia ideologinių nuostatų poveikį, nors ir siekia to išvengti. Ideologinių nuostatų išsiskyrimą jos įvardija kaip vieną pagrindinių sunkumų, dėl ko bendradarbiauti su politikais yra komplikuoata: „Kalbant apie ryšius su konkrečiais Seimo nariais, atsiranda ideologinis kontekstas. Yra labai pavojinga bet kokiai organizacijai, kuri dirba ne ideologiniu principu, kaip mes kad dabar bandom, susiet save su kokia nors viena partija ar vienu Seimo nariu todėl, kad tokiu atveju jokio tavo pasiūlymo tikrai niekas kitas neims. Arba jeigu ims, tai gražiai pasišypsos, „ačiū labai už pasiūlymus“. Mes labai labai ilgą laiką nedirbom su nė vienu Seimo nariu, visiškai nedirbom asmeniškai, ir su nė viena partija savęs nesiejom. Paskui ilgainiui išsigrūnino Seimo nariai, kuriems tiesiog įdomus tas kontekstas, kuriems svarbi ta sritis, tada atsirado tie žmonės, bet vėl atsirado iš visiškai skirtingų partijų. Tada, kai turi skirtingų partijų atstovų, tada gali sau leisti dirbti su Seimo nariais. Nes ideologinis požiūris tikrai labai stiprus“⁴⁹⁸. Ideologinis neutralumas kaip organizacijos strategija veikiant ideologiškai susiskirsčiusioje politinėje aplinkoje gali būti ir naudingas teikiant iniciatyvas ir tikintis, kad jos bus svarstomos⁴⁹⁹.

Reikėtų atkreipti dėmesį ir į tai, kad neformalus ryšių su Seimo nariais palaikymas ir idėjų tokiomis metodais teikimas glaudžiai susijęs su lobistinės veiklos institutu. Remiantis Lietuvos Respublikos lobistinės veiklos įstatymu, lobistinė veikla – fizinio ar juridinio asmens atlygintini ar neatlygintini veiksmai, kuriais siekiama daryti įtaką, kad lobistinės veiklos užsakovo interesais būtų keičiami, papildomi ar pripažįstami netekusiais galios teisės aktai, priimami ar nepriimami nauji teisės aktai⁵⁰⁰. Tiesa, nors ir prieštaraujant tiek doktrinai⁵⁰¹, tiek tarptautiniams

⁴⁹⁶ Interviu su nevyriausybinės organizacijos atstovu/-e Nr. 4.

⁴⁹⁷ Interviu su nevyriausybinės organizacijos atstovu/-e Nr. 3.

⁴⁹⁸ Interviu su nevyriausybinės organizacijos atstovu/-e Nr. 5.

⁴⁹⁹ Žr. 3.5 poskyrį.

⁵⁰⁰ Lietuvos Respublikos lobistinės veiklos įstatymo (identifikacinis kodas 1001010ISTAIH-1749) 2 straipsnio 3 dalis.

⁵⁰¹ Beyers, J., Eising, R., Maloney, W. Researching Interest Group Politics in Europe and Elsewhere: Much We Study, Little We Know? West European Politics, 2008, Vol. 31, No.6, p. 1108; Campos, N. F., Giovannoni, F. Lobbying, Corruption and Political Influence. IZA discussion paper 2006, No. 2313, p. 16, 21; Makowski, G.

standartams⁵⁰², remiantis minėtu įstatymu, Lietuvoje lobistine veikla nelaikoma „pelno nesiekiančių organizacijų veikla, kuria siekiama savo narių bendrais interesais daryti įtaką, kad būtų pakeisti, papildyti ar pripažinti netekusiais galios teisės aktai, priimti ar nepriimti nauji teisės aktai“⁵⁰³. Taigi, šiame darbe nebus gilinamasi į lobistinės veiklos apraiškas visuomenei dalyvaujant formuojant šeimos politiką, laikantis nuomonės, kad remiantis galiojančiu teisinio reguliavimu nevyriausybinių organizacijų ir piliečių veikla nelaikoma lobistine, nors būtų išties įdomu atskirai paanalizuoti visuomenės dalyvavimo formuojant šeimos politiką ir globaliai apibrėžiamos lobistinės veiklos santykį, kurio dalimi šaltinių galėtų būti ir šiame tyrime surinkti duomenys.

Vien iniciatyvos pateikimas Seimo nariui, komitetui, ar ministerijos skyriui nėra pakankamas – reikia ir toliau eiti, bendrauti su kitomis struktūromis, bandyti įkalbėti, kad iniciatyva būtų toliau tęsiama: „Pirma, mes teikdavom pasiūlymus Socminui, ir paraleliai, eidavom pavyzdžiui, sakykim, Socialinių reikalų komitetui, švietimo reikalų, atskiriem komitetam“⁵⁰⁴; „Kartais, pvz., reikia 4 metų. Vienai idėja man prireikė 4 metų kol priėjom iki to, kad tai tapo pasiūlymu ir Seimo narys įsitraukė su savo komanda, su padėjėjais, ir tai buvo pateikta kaip siūlymas. Ir su tuo nesustojama, turi toliau lydėti. (...) Pritraukėm dar (...) mokslininkus, kurie dar idėjo (...) dalykus, kurie rimtai skamba (...) Bet paskui (...) gi tas procesas Seime tęsiasi – susirašinėjimai su ministerija ir panašiai. Tai negalima palikti Seimo nario ir galvoti, kad viskas ten dabar sėkmingai klostysis. Jei nori kad idėja judėtų, tai turi eiti, kalbėti, nes jeigu palikai tai ten jinai gali ir numirti (...)“⁵⁰⁵.

Analizuojant informantų pasisakymus dėl visuomenės atstovų dalyvavimo teikiant iniciatyvas Seimo nariams bei šio dalyvavimo paskatinimus ir trukdžius buvo pastebėta, kad visuomenės atstovų ir politikų bendradarbiavimas palaikomas ne tik visuomenės atstovams teikiant idėjas politikams: („Iniciatyvos daugiau iš mūsų, tada jau kviečiasi“⁵⁰⁶; „(Idėjas – aut. past.) paprastai reikia įkišti, kad kaip nors paimtų“⁵⁰⁷; „Kai kurios iniciatyvos išeina iš jų pačių, ir jie ateina pas mus su tom iniciatyvom. (...) Su teorinėm iniciatyvom, kurias mes turim išguldyti, kad įstatymas kažkoks tai gautųsi. Jie turi mintį, jie mato problemą, jie ateina tą problemą tau pasako“⁵⁰⁸), bet ir ryšiais atgaline kryptimi, t. y., kai politikai pasitelkia nevyriausybines organizacijas savo idėjų

Regulation of Lobbying in Poland. Europeum: Institute for European Policy, 2009. Paper available at www.researchgate.com, p. 8-9; McGrath, C. The development and regulation of lobbying in the new member states of the European Union. Journal of Public Affairs, 2008, No 8, p. 17 ir kt.

⁵⁰² EBPO Lobistinės veiklos skaidrumo ir atsparumo korupcijai 4 principas. Žr.: OECD. The 10 Principles for Transparency and Integrity in Lobbying. Prieiga per internetą: <http://www.oecd.org/corruption/ethics/Lobbying-Brochure.pdf>. Prisijungta 2016 m. lapkričio 7 d.

⁵⁰³ Lietuvos Respublikos lobistinės veiklos įstatymo 4 straipsnio 4 punktas.

⁵⁰⁴ Interviu su nevyriausybines organizacijos atstovu/-e Nr. 3.

⁵⁰⁵ Interviu su nevyriausybines organizacijos atstovu/-e Nr. 4.

⁵⁰⁶ Interviu su nevyriausybines organizacijos atstovu/-e Nr. 3.

⁵⁰⁷ Interviu su nevyriausybines organizacijos atstovu/-e Nr. 4.

⁵⁰⁸ Interviu su politiku/-e Nr. 7.

viešinimui ir palankios nuomonės visuomenėje kūrimui („*Aišku, didžioji dauguma tai vat iš mūsų tos grupės (parlamentinės grupės „Už šeimą“ – aut. past.) išeina, įstatymų projektai, bet mes juos tada kviečiam pas save, nu kaip ir ekspertai jie mūsų tampa, tada palaikytojai, arba darom tada bendras kažkokias tai spaudos konferencijas, pristatydami jau tada tą pačią kažkokį įstatymą ar įstatymo pataisą. Mes teisiškai, jie daugiau ten per emocijas išsako, ir stengiamės vat vėl su ta pačia X, Y (šėimos politikos srityje veikiančios nevyriausybinų organizacijų pavadinimai – aut. past.) ir iš tikrųjū, gal ir procentaliai iniciatyvų daugiau yra iš mūsų, ir mes juos kviečiam negu jie pas mus ateina*⁵⁰⁹), taigi, bendravimas ir idėjų pateikimas vyksta ir iš politikų visuomenei, ir iš visuomenės atstovų – politikams: „*Reikia ir viena, ir kita, ir trečia (iš nevyriausybinų organizacijų gauti iniciatyvų, dalyvavimo konkrečių projektų svarstymuose, bei pagalbos ištransliuojant idėjas – aut. past.)*⁵¹⁰; „*Bendradarbiavimas iš tos mūsų ilgus daugiametės patirties, jis toks apylygis. Būna kad suaktyvėja, Socialinį modelį kai išleido, buvo daug tų laiškų, skambučių, užklausų*⁵¹¹.

Nevyriausybės organizacijos pažymi, kad padeda kai kuriems politikams pasiruošti susidėlioti argumentus savo nuomonei ar siūlymams pagrįsti⁵¹², t. y., suteikia informacijos, kuria remdamiesi politikai gali stiprinti savo pozicijas: „*X (Seimo nario pavardė – aut. past.) yra mūsų darbo produktas. Jis drąsiai mums skambina. Tai yra Seimo narys, kuriam tikrai rūpi, kuris visada šitą temą seka, jam tai yra labai svarbu. Jisai skambina ir mūsų klausia visada, „ka jūs galvojat apie tai ir tai“. (...) Ir jie aiškiai formuluoja užklausą: „kaip argumentuoti tą tą ir aną“. Ir mes tą mielai padarom ir bet kuriai iš partijų, bet kuriam iš politikų*⁵¹³.

Analogiškai, kaip ir kalbant apie platesnį bendradarbiavimo kontekstą, politikai paprastai nurodo, kad į juos su įvairiomis iniciatyvomis kreipiasi organizacijos, kurių požiūris artimas paties politiko ideologijai: „*I mane kreipiasi aktyvistai, kurie remia šiuolaikinę šeimą, šėimų įvairovę tam, kad kartu rengtume spaudos konferencijas, diskusijas Seime, kad inicijuotume pataisas, kurios taisytų konservatorių ir krikščioniškų tėvų organizacijų, visokio plauko žmogaus teisių „gynėjų“ siūlomas įstatymų dogmas asmens privačiam gyvenimui varžyti*⁵¹⁴. Kalbėdami apie savo patirtį, politikai teigia, kad jų ideologinei pozicijai reikalinga nevyriausybinių organizacijų parama, ir jie ją vertina labai palankiai: „*Tai iš tikrųjū, vat tos nevyriausybės organizacijos buvo mums, politikams, turintiems tokį mastymą, labai didelis*

⁵⁰⁹ Interviu su politiku/-e Nr. 7.

⁵¹⁰ Interviu su politiku/-e Nr. 2.

⁵¹¹ Interviu su nevyriausybės organizacijos atstovu/-e Nr. 5.

⁵¹² Interviu su nevyriausybės organizacijos atstovu/-e Nr. 5, interviu su nevyriausybės organizacijos atstovu/-e Nr. 4.

⁵¹³ Interviu su nevyriausybės organizacijos atstovu/-e Nr. 5.

⁵¹⁴ Interviu su politiku/-e Nr. 3.

ramstis. Tu galėjai atsiremti jau į tą visuomenės dalį, kuri kitaip mąsto, kuri vertybes kitas išpažįsta, ir supratimas apie šeimą yra visai kitoks⁵¹⁵“.

Tiek egalitaristinių, tiek tradicinių ideologinių pažiūrų atstovai, vertindami savo oponentų veiklą, nurodo, kad neretai pastaruosius politikai pasitelkia tik formaliai. Arba nevyriausybinės organizacijos laikomos politikų įrankiu („Galima sakyti, kad pasitelkia nevyriausybines organizacijas, kad savo politiką ideologinę darytų“⁵¹⁶; „visiškai kas kita yra „X (politiko pavardė – aut. past.) *satelitai*“⁵¹⁷); arba šios organizacijos, kaip teigiama, pasitelkiamos tik formaliai („X (tam tikros ideologijos šalininkai – aut. past.) *kaip remiasi – jie ideologiškai teigia kad remiasi, bet neįvardina. Jie nesako, kad tokia idėja atėjo iš tokio šaltinio, kad surinkom. Jie sako, va mes surinkom apskritą stalą, išdiskutavom, išgryninom, ir trali vali. Visus kvietėm, ir visi palaikė. Visi visada palaiko*“⁵¹⁸“).

Taip pat reikėtų atskirti, kuriais atvejais politikai pasiremia nevyriausybiniėmis organizacijomis, kaip visuomenės atstovais, ir kuriais atvejais jie patys steigia nevyriausybines organizacijas, kad sustiprintų savo sprendimų „priimtinumą“ visuomenėje, kad legitimuotų savo priimamus sprendimus. Nepaisant anksčiau pateiktų citatų, kad priešingos ideologijos politikai tariamai dirbtinai pasitelkia nevyriausybines organizacijas savo tikslų įgyvendinimui, šeimos politikos srityje atvejų, kada politikai pasitelktų nevyriausybines organizacijas siekdami legalizuoti savo ketinimus, informantų pastebėjimu, yra nedaug. Kaip tik, organizacijos daugiau pasitelkiamos esant „idėjų badui“, siekiant parodyti, kad politikai išmano gyventojų problemas, ir, kaip bus apibūdinta vėliau, tai ypač aktualu prieš rinkimus. Nevyriausybines organizacijas pastebi, kad yra tokių politikų, kurie tik „susirenka“ idėjas, net neketindami jų įgyvendinti⁵¹⁹: „Yra tokių, kurie paklausia, tik kad paklaust, ar parašytų tik pas save bloge, kad va čia mes bendradarbiaujam. Yra politikų rūšis, kurie nusigriebia grietinėlę idėjų, ir paskui paleidžia asmeniškai. Ne tik prieš rinkimus, jie visą kadenciją taip daro. Vis tiek rinkimai, nu 4 metai yra labai nedaug, yra ir savivaldos rinkimai. Banga ant bangos, visada tos temos važiuoja, labai jaučiasi, kada politikas ateina tik idėjos, kada jam nerūpi visiškai ją įgyvendinti, jis tik klausia „o kaip padaryti kad mamos su vaikučiais Lietuvoje gyventų gerai?“. Arba „kad emigrantai grįžtų?“⁵²⁰.

Galima pastebėti, kad politikai, ypač Seimo nariai, yra kur kas atviresni visuomenei idėjų rinkimo prasme prieš Seimo rinkimus. Šiuo laikotarpiu suintensyvėja ir įstatymo projektų

⁵¹⁵ Interviu su politiku/-e Nr. 7.

⁵¹⁶ Interviu su politiku/-e Nr. 2.

⁵¹⁷ Interviu su politiku/-e Nr. 2.

⁵¹⁸ Interviu su nevyriausybines organizacijos atstovu/-e Nr. 5.

⁵¹⁹ Interviu su nevyriausybines organizacijos atstovu/-e Nr. 3, interviu su nevyriausybines organizacijos atstovu/-e Nr. 4.

⁵²⁰ Interviu su nevyriausybines organizacijos atstovu/-e Nr. 5.

registravimas, ir pasisakymai viešojoje erdvėje⁵²¹. Taip pat daugiau idėjų kreipiamasi į nevyriausybinės organizacijas: „Prieš rinkimus visada vyksta intensyvesnis bendravimas. (...) Pasiūlymams, taip, yra labai atviresni ir labai noriai pasiima, pasiimdavo ir į programas. (...) Visos partijos imdavo (...)“⁵²²; „(...) Būtent, pasirodyti, kad aš esu su šita idėja, su šita iniciatyva. Vat mano veidas šalia šitų organizacijų yra. Tai yra prieš rinkimus, taip, toks siekis yra“⁵²³; „Prieš rinkimus jaučiasi pirklių vizitai. Kalėdojimas. Piršlybų procesas“⁵²⁴.

Šeimos politikos srityje veikiančios nevyriausybines organizacijos gana skeptiškai vertina politikų idėjų rinkimą, ypač prieš rinkimus, nes dažnai jaučia, kad tokiu būdu tik sužinoma apie visuomenės poreikius ar pasinaudojama organizacijos idėjine parama tik siekiant pritraukti rinkėjų balsus, tačiau be jokių konkrečių planų juos įgyvendinti: „Iš tiesų, būna, kreipiasi, kreipiasi ir pavieniai politikai, ten „ką nors pasakykite“ ar ką nors ten „mes norėsim padarysim“, bet daugelis iš organizacijų yra aiškiai pasakiusios, kad „mes to nedarom“, „mes jūsų nereklamuosim“, „nepolitikuosim kartu su jumis“ ir pan. (...) Ir yra organizacijų, yra patikėjusių, kad viskas bus čia gerai. Ir tai, ką sako prieš rinkimus, kaip čia tiesiog prašo pakalbėti ir panašiai, ir paskui kai pamato siužetus, kai susidėlioja kad čia labai agituoja, tai yra iš daugiavaikių asociacijos: (...) „ne, nuo politikų daugiau nieko nenoriu, niekam nekalbėsiu, nieko nesakysiu“. (...) Tai sakė su X (partijos pavadinimas – aut. past.), man atrodo, „nu susimoviau, ten kažkaip patikėjau, kad kažkaip bus“. Pasinaudojo. Tai sakė „ne, ne, ne, nenoriu, nieko““⁵²⁵; „Ir mes buvom irgi atviresni, siūlydavom deklaracijas netgi partijom, išsiųsdavom, ir jie tas mūsų mintis užsirašydavo labai gerai į savo partijų programas, ir aš paskui paskiau, „ne, mielieji, mes daugiau nebesiūsime, jei norit – pirkit mūsų mintis“, ir jie tada atsoko, ir tuo pasibaigė, nes viskas labai gerai, kai viskas dovanai sudedama. O kad atviresni, tai žinot, mes irgi turbūt, gyvenimas moko, kad tas atvirumas ne visad yra įgyvendinamas“⁵²⁶; „Anksčiau tai visiems viską dalindavom, ir niekam negaila būdavo. Dabar jau pradėjo darytis gaila, todėl, kad akivaizdu, kad iš to išsikreipia pati sistema.“⁵²⁷.

Nevyriausybines organizacijos, nusivylusios idėjų pateikimu be rimtų ketinimų jas įgyvendinti, įvairiais būdais siekia išnaudoti Seimo narių susidomėjimą idėjomis prieš rinkimus, siekdamos, kad jų siūlomos iniciatyvos būtų realizuotos: „Mes netgi kartais, vienais metais buvom tokį sugalvoję mintį, kad galbūt tuos politikus, kuriuos palaikytumėm, eina su mūsų pasirašyti

⁵²¹ Interviu su mokslininku Nr. 1.

⁵²² Interviu su nevyriausybines organizacijos atstovu/-e Nr. 3.

⁵²³ Interviu su nevyriausybines organizacijos atstovu/-e Nr. 4.

⁵²⁴ Interviu su nevyriausybines organizacijos atstovu/-e Nr. 5.

⁵²⁵ Interviu su politiku/-e Nr. 4.

⁵²⁶ Interviu su politiku/-e Nr. 3.

⁵²⁷ Interviu su nevyriausybines organizacijos atstovu/-e Nr. 5.

sutartis.⁵²⁸; „Dėl to, kad tas įstatymas (Šeimos stiprinimo įstatymo projektas – aut. past.) vat rinkiminiu metu, yra svarbu ir nevyriausybininkams. Kad tai yra įrankis, na, pasižiūrėti, tai „jeigu kažko norit iš mūsų konkretaus, politikai, tai yra konkretus, bendradarbiaujam, mes prisidedam, jūs prisidedat, tada ir galėsime pasakyti, kad jūs kažką tai darot.“⁵²⁹.

Tačiau, kaip nurodo kai kurios organizacijos, tais atvejais, kai pateikiama idėja yra patraukli politikui ar frakcijai, ir ketinama ją įgyvendinti, dažnai nenurodoma, kad tą idėją išskėlė būtent nevyriausybė organizacija: „Mes labai daug dalykų darom sąmoningai neformaliai. Tam, kad, vienas dalykas, ne paslaptis kad visiems reikia savo asmeninių bonusų (sau – partijoms ir asmeniškai), ir jeigu sąžiningai pasakysiu, man neteko matyti nė vieno Seimo nario ir nė vieno partijos atstovo, kurie pasakytų kad „vat mes pasiėmėm vat šitos organizacijos idėją, jinai mums tiko ir mes ją įgyvendinom“. Ir man tai yra visiškai nesuvokiama, nes kiek tenka stebėti kitų šalių patirtis, ten yra kaip tik vėliava nešama, kad „va tokia organizacija pateikė tokį tokį siūlymą“. Visuomenė kad palaiko ir visa kita. Visiškai kažkokia mistika, niekaip nesuprantu, kodėl tai vyksta, niekaip negalim to išjudinti. Man atrodo, turėti dirbančių šeimų palaikymą yra labai gerai, skanu⁵³⁰“.

Taigi, analizuojant visuomenės atstovų dalyvavimą teikiant šeimos politikos iniciatyvas Seimo nariams, pirmiausiai reikėtų atkreipti dėmesį, kad vyksta dvipusis politikų ir visuomenės bendradarbiavimas (t. y. idėjos perduodamos ne tik iš visuomenės politikams, bet ir iš politikų visuomenei). Tai suponuoja kelis tyrimui reikšmingus momentus: pirma, stiprių abipusių ryšių tarp visuomenės atstovų ir politikų egzistavimas palengvina visuomenės atstovų galimybes teikti iniciatyvas politikams; antra, ne visais atvejais visuomenės ir politikų bendradarbiavimas vertintinas kaip visuomenės idėjų pateikimas politikos darbotvarkei, dėl to visuomenės pasitarkimas politikų idėjoms įgyvendinti gali būti laikomas visuomenės dalyvavimo forma, tačiau nepatenkančia į tyrimo modelį ir analizuotiną kitokio pobūdžio tyrimo struktūroje.

Individualūs asmenys, ne vyriausybinių organizacijų atstovai, formuojant šeimos politiką veikia labai epizodiškai: galima kalbėti ne apie politikos formavimą, o atskirų su šeimos politika susijusių sprendimų siūlymus. Komitetų posėdžiuose privatūs asmenys dalyvauja išimtinai retai⁵³¹. Su siūlymais asmenys kreipiasi ir Seimo narių susitikimuose su rinkėjais. Tiesa, ypač kalbant apie Seimo narius, išrinktus vienmandatinėje apygardoje, dažniausiai siūlymai nebūna konstruktyvūs: „Problemas kelia labai retai. Daugiausia – ko neišsprendė savivaldybė ar seniūnija“⁵³².

⁵²⁸ Interviu su nevyriausybines organizacijos atstovu/-e Nr. 3.

⁵²⁹ Interviu su politiku/-e Nr. 4.

⁵³⁰ Interviu su nevyriausybines organizacijos atstovu/-e Nr. 5.

⁵³¹ Pvz., 2014 metais Socialinių reikalų ir darbo komitete tik vienintelį kartą dalyvavo privatus asmuo – studentas (Irmantas Nomgaudas, balandžio 16 d.).

⁵³² Interviu su politiku/-e Nr. 1.

Panašiai kaip ir Seimo komitetų ir komisijų atveju, asmenims ir organizacijų atstovams patekti į Vyriausybės posėdžius nėra sunku. Informantų teigimu, nesudaromos kliūtys patekti į Vyriausybę, leidimai išduodami visiems pageidaujantiems⁵³³. Vyriausybės darbotvarkės skelbiamos iš anksto, posėdžiai vieši, juos gali stebėti visi norintieji⁵³⁴.

Tačiau praktikoje egzistuoja skirtumas, kada asmenys ateina savo iniciatyva, ir kada yra kviečiami. Buvo pastebėta, kad remiantis Vyriausybės įstatymu, pasisakyti Vyriausybės posėdžiuose ir pasitarimuose galima tik Ministro pirmininko leidimu. Taigi, kas turėtų būti kviečiamas į posėdį ar pasitarimą, ir, atitinkamai, kam turėtų būti suteikiamas žodis (paprastai kviečiama būtent tam, kad būtų suteiktas žodis, išdėstyta pozicija, pateikti paaiškinimai), lemia Ministro pirmininko patarėjai. Vieni patarėjai būna aktyvesni, kviečia daugiau visuomenės atstovų, kiti – mažiau aktyvūs. Todėl visuomenės dalyvavimo Vyriausybės darbe tiesiogiai (ne raštu) daug priklauso nuo konkrečių personalijų⁵³⁵.

Taip pat ir neformalaus bendradarbiavimo intensyvumas priklauso nuo konkrečių Vyriausybėje dirbančių žmonių: *„Vyriausybė (...) nu žinot, turim mes keletą žmonių, kadangi labai seniai dirbam ir pažįstam, kurie atstovauja socialinius reikalus, tai tiesiog kartais gal konsultacijai persimetam keliais, gal tiesiog pasikonsultuojam, ar tai nu iš kurios pusės geriau daryti, tą klausimą pristatyti, arba, sakykime, nu, ar jis turi perspektyvą tenais, ar viena, ar kita. Netgi Vyriausybėje (...), nes yra kuris atstovauja socialinius reikalus, Premjero patarėjas socialiniais reikalais. Tai kartais tiesiog pasikonsultuoji vienu ar kitu klausimu“*⁵³⁶.

Nevyriausybinių organizacijų atstovai pastebi, Vyriausybė nėra institucija, kurioje būtų inicijuojami šeimos politikos sprendimai. Išties, Vyriausybė, kaip vykdomosios valdžios institucija, daugiau susijusi su įstatymų įgyvendinimu, priemonių įstatymams įgyvendinti paieška. Ir čia konkretūs siūlymai ateina arba iš Seimo – kai reikia nuspręsti, kokiomis priemonėmis bus įgyvendintas įstatymas, arba iš ministerijų – kurios rengia konkrečius įgyvendinimo pasiūlymus⁵³⁷.

Kalbant apie iniciatyvų šeimos politikos klausimais pateikimą per Socialinės apsaugos ir darbo ministeriją, dauguma informantų pažymi, kad šis procesas daugiausiai priklauso nuo to, kas yra ministras bei nuo konkrečių ministerijos darbuotojų suinteresuotumo. Be to, nevyriausybines organizacijos pastebi sudėtingumą nuolat bendradarbiauti dėl po ekonominės krizės atsiradusių žmogiškųjų išteklių trūkumu: *„Paprastai siunčiam pasiūlymus, (...) tas būdavo anksčiau, dabar paskutinius 4 metus tas ryšys truputį pašlijęs, akivaizdžiai galbūt nuo to, kas yra ministras, gal*

⁵³³ Interviu su politiku/-e Nr. 5, interviu su politiku/-e Nr. 6.

⁵³⁴ Interviu su politiku/-e Nr. 6.

⁵³⁵ Interviu su politiku/-e Nr. 2.

⁵³⁶ Interviu su nevyriausybines organizacijos atstovu/-e Nr. 3.

⁵³⁷ Interviu su nevyriausybines organizacijos atstovu/-e Nr. 4, interviu su nevyriausybines organizacijos atstovu/-e Nr. 3.

nuo to, kad mes truputėlį susilpninom savo veiklą, nes po krizės buvo mums sunku atsistoti⁵³⁸„; „Socminas čia buvo pagrindinis, kur galėjom stumti visas savo idėjas, ir tos idėjos galiausiai pasiekdavo savo tikslą. Mes anksčiau, dabar sakau 4 metai, 5 metai, mes kažkaip labiau prislopinę, bet gal žmonės, kurie yra veiklūs, ir iškart tu nori stumti. Su šeimos politikos skyriumi tai mažiausiai, nes šeimos politikos jis toks abstraktus yra, nežinau, bet pavyzdžiui, daugelis dalykų buvo susiję su konkrečiais tais paramos šeimai, kompensacijų (...). Tai vat iš ministerijos, mes ten žiūrint kokia problema“⁵³⁹.

Tiek nevyriausybinių organizacijų, tiek politikų teigimu, ministerijos darbuotojams nereikia jokių pašalinių ar papildomų iniciatyvų, nes jie turi konkrečius nurodymus, ką ir kaip turi daryti. Ministerijos valstybės tarnautojai, su retomis išimtimis⁵⁴⁰, dažniausiai neturi noro bendradarbiauti su nevyriausybėmis organizacijomis⁵⁴¹, o ir pačios organizacijos nemato bendradarbiavimo perspektyvų su ministerija, ir laikosi nuomonės, kad pateikti ir palaikyti idėją iki jos pavirtimo teisės akto projektu yra paprasčiau per Seimo narius: „Į ministeriją ne, nes (...) kai oficialiai jau Seime, vyksta (...) susirašinėjimas, yra raštas, tai sužinau, nes bendrauju tada su Seimo nario padėjėjais, komanda. sužinai (kad iš ministerijos – aut. past.) reakcija yra neigiamą, ministerija parašė to ir to, tai aš paprašau, kad man atsiųstų, ką parašė ministerija, žiūriu, tada jau pateiki informaciją Seimo nariui, kaip čia nebaisiu, kaip čia plauna jums smegenis, nu ir taip toliau, nu ir panašiai“⁵⁴².

Apklausti nevyriausybinių organizacijų atstovai pabrėžia, kad su Socialinės apsaugos ministerija bendradarbiavimas teikiant pasiūlymus darbotvarkai paprastai yra lėtas ir mažai konstruktyvus: „A punktą kur nors įdeda, bet dėl to nukenčia kiti. Ten nėra, kad kažkaip atsirastų daugiau kažko tai, daugiau dėmesio, daugiau lėšų, ne. Tiesiog perskirsto viduj, kad tokia eilutė atsirastų (...). „Taip, mes taip idėjom (...) O kažkas dingio ta proga (...) Nes kiti dar paprašė, kad reikia remti vaikų vasaros poilsį, dar kiti pasakė kad reikia (...). Liko gabaliukai kažkokie, smulkmės. Absoliučiai toks banguotas bendravimas (...). Ir nieko sistemingo nėra, kažkokių tai darinių, į kur būtų įtraukti (...). Kažkoks darinys, kur būtų aišku, ateini, sprendi klausimus“⁵⁴³). Nevyriausybinių organizacijų apibūdinta praktika rodo, kad geriausia ketinant inicijuoti su šeimos politika susijusį siūlymą yra kreiptis į ministerijos politikus (paprastai – ministrus), o ne ministerijos darbuotojus: „Yra vienintelė poveikio priemonė eiti į susitikimą (...) kad jį inicijuotų

⁵³⁸ Interviu su nevyriausybinių organizacijos atstovu/-e Nr. 3.

⁵³⁹ Interviu su nevyriausybinių organizacijos atstovu/-e Nr. 3.

⁵⁴⁰ Interviu su nevyriausybinių organizacijos atstovu/-e Nr. 2., Interviu su nevyriausybinių organizacijos atstovu/-e Nr. 4.

⁵⁴¹ Interviu su nevyriausybinių organizacijos atstovu/-e Nr. 2.

⁵⁴² Interviu su nevyriausybinių organizacijos atstovu/-e Nr. 4.

⁵⁴³ Interviu su nevyriausybinių organizacijos atstovu/-e Nr. 4.

Seimo narys, tai tada yra (...); „Susitikimuose sutinki ministrę ir papasakoji ką galvoji. Tai čia toks vienas iš sėkmingiausių bendravimo būdų“⁵⁴⁴.

Susisteminius informantų atsakymus apie visuomenės dalyvavimo įgyvendinimą teikiant iniciatyvas šeimos politikos klausimais, galima pastebėti:

1. Kaip matyti iš visuomenės dalyvavimo teikiant šeimos politikos iniciatyvas įgyvendinant įstatymų leidybos iniciatyvos teisę, pagrindiniai barjerai, mažinantys dalyvavimo galimybes, yra pernelyg sudėtingos procedūros, t. y., didelis reikiamų surinkti parašų skaičius ir terminas, per kurį tą reikia atlikti.

2. Dėl panašių barjerų neįgyvendinamas piliečių dalyvavimas teikiant su šeimos politika susijusius klausimus referendumui, tačiau be procedūrinių barjerų (didelio reikiamo surinkti parašų skaičiaus ir trumpo termino tą atlikti) svarbu ir tai, kad šeimos politikos klausimai nėra tiek svarbūs, dėl kurių būtų matoma perspektyva organizuoti sėkmingą referendumą, be to, visuomenės atstovai tais klausimais, dėl kurių kitose valstybėse referendumai buvo organizuoti (pvz., Airijoje, Kroatijoje ir kt. valstybėse – dėl tos pačios lyties asmenų santuokos leidimo ar uždraudimo), dar nemato kritinės visuomenės masės, kuri galėtų pakeisti dabartinį teisinį reguliavimą, bei nesijaučia turintys pakankamai išteklių, kad galėtų referendumą inicijuoti.

3. Peticijos teisės įgyvendinimas šeimos politikos klausimais taip pat nėra aktyvus dėl keleto priežasčių: asmenys neturi pakankamai teisinių žinių tinkamai surašyti kreipimąsi, nėra pagalbos rašant peticiją iš Seimo peticijų komisijos sekretoriato; egzistuoja neigiamas požiūris iš Seimo narių į peticijų teikėjus, kadangi šie daugiausiai prašo ekonominių priemonių ar lengvatų.

4. Politikai idėjas iš individualių asmenų savo iniciatyva gauna per organizuojamus susitikimus, konferencijų, diskusijų metu, tačiau toks būdas dalyvauti formuojant šeimos politiką yra labai nepopuliarus, o pateikiamos idėjos apsiriboja tuo, ko nepadarė vietos savivaldos institucijos. Taigi, pagrindinis trukdis teikiant iniciatyvas Seimo nariams individualių susitikimų metu yra netinkamas gebėjimas suformuluoti konkretų pasiūlymą.

5. Seime visuomenės atstovai iš esmės nevaržomai gali teikti iniciatyvas komitetų klausymuose ir posėdžiuose. Tačiau atsižvelgiant į sąnaudas, dažniausiai visuomenės atstovai teikia siūlymus neinstitutionalizuotai, palaikydami nuolatinius ryšius su konkrečiais politikais.

6. Vienas esminių palengvinimų teikiant iniciatyvas Seime yra nuolatinis ryšys su politikais palaikymas. Dažniausiai šie ryšiai palaikomi ideologiniu pagrindu, tačiau tais atvejais, kai organizacijos siekia neintervencinių tikslų, stengiamasi palaikyti ryšius su visų ideologijų politikais.

7. Ideologinis susiskaidymas tarp politikų ir ryšių palaikymas su viena iš ideologinių pažiūrų politikų grupe be palengvinimų teikti iniciatyvas tam tikrais atvejais gali būti laikomas ir barjeru

⁵⁴⁴ Interviu su nevyriausybinės organizacijos atstovu/-e Nr. 4.

tokių iniciatyvų teikimui: taip nutinka tais atvejais, kai priešingos ideologijos politikai turi daugumą iniciatyvą svarstančiame komitete ar Seime – tada teikiama iniciatyva gali būti blokuojama.

8. Vienas iš barjerų aktyviai teikti iniciatyvas Seime yra tai, kad visuomenės atstovai laikosi nuomonės, kad vien iniciatyvos pateikimu procesas neužbaigiamas – reikia ir toliau rūpintis, kad iniciatyva būtų svarstoma. Tai lemia, kad iniciatyvų skaičius nėra didelis, nes jas teikiančios organizacijos yra linkę koncentruotis į tas iniciatyvas, kurias turės išteklių ir toliau palaikyti.

9. Tyrinėjant faktinį visuomenės atstovų dalyvavimą formuojant šeimos politiką buvo pastebėta, kad ne tik visuomenė teikia idėjas politikams, bet ir politikai pasitelkia visuomenės organizacijas siekdami viešinti savo idėjas ir gauti joms viešą palaikymą. Paprastai politikai pasitelkia savo pažiuoms artimas organizacijas ir vertina jų paramą, tačiau, oponentų teigimu, kartais ir patys steigia tokias organizacijas arba pasitelkia jas tik formaliai. Taip pat pastebėta, kad nevyriausybinių organizacijų neretai pasitelkiamos siekiant gauti idėjų visuomenei svarbiais klausimais, tačiau, manytina, neturint tikslo jas realizuoti.

10. Politikai tampa kur kas atviresni visuomenės atstovų iniciatyvoms prieš Seimo rinkimus. Vis dėlto tai turi dvejopą poveikį nevyriausybinių organizacijų veiklai teikiant pasiūlymus: viena vertus, šios yra nusivylusios „idėjų surinkimu“, nes jos paprastai yra arba pasisavinamos, arba nevyriausybinių organizacijų panaudojamos politinei reklamai. Antra vertus į tai atsižvelgdamos, organizacijos stengiasi savo svarbiausius siūlymus teikti būtent prieš rinkimus, nes tada labiausiai tikėtina, kad politikai ims idėjas įgyvendinimo, kad ir nurodydami tą kaip savo nuopelną.

11. Vyriausybei šeimos politikos srityje veikiančios organizacijos iniciatyvų paprastai neteikia dėl to, kad į faktinę Vyriausybės veiklą nepatenka šeimos politikos klausimų iniciavimas.

12. Iniciatyvų teikimas Socialinės apsaugos ministerijai priklauso nuo to, kas yra ministras (kokios jo asmeninės savybės bei kokiai partijai atstovauja) bei ministerijų tarnautojų suinteresuotumo bendradarbiauti. Taigi, tiek galimybės, tiek ribojimai dalyvauti teikiant iniciatyvas šioje ministerijoje priklauso nuo visuomenės atstovų neformalių santykių su ministerijos vadovybe ir darbuotojais.

13. Iniciatyvų Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai teikiama mažiau, nes joje tik įgyvendinami politiniai sprendimai, dėl to teikiami pasiūlymai yra priimami (neretai – tik iš dalies), tik kai jie atitinka bendrą suformuluotą politinę strategiją.

14. Apibendrintai atsakant į šiame poskyryje išskeltus klausimus, pagrindiniai palengvinimai ir barjerai teikti iniciatyvas politinei darbotvarkei yra Seimo narių ar kitų politikų pasitelkimas (paprastai – ideologiškai artimų). Šis būdas dažniausiai pasirenkamas dėl numatomo iniciatyvų įgyvendinimo efektyvumo (numatomo rezultato ir turimų piniginių išteklių).

3.5.1.2. Visuomenės dalyvavimo įgyvendinimas svarstant sprendimų projektus ir jų alternatyvas

Analizuojant visuomenės dalyvavimo įgyvendinimą svarstant teisės aktų projektus ir jų alternatyvas, siekiama atsakyti į panašius klausimus, keltus analizuojant visuomenės dalyvavimo įgyvendinimą teikiant iniciatyvas politinei darbotvarkei: išsiaiškinti kokiais būdais visuomenės atstovai faktiškai dalyvauja svarstymuose, atskleisti, kokie egzistuoja tokio dalyvavimo palengvinimai ir barjerai.

Panašiai, kaip ir iniciatyvų teikimo atveju, nors visuomenės atstovai ir nevyriausybiinių organizacijų nariai gali iš esmės be jokių varžymų dalyvauti Seimo komitetų ir komisijų posėdžiuose (žinoma, išskyrus uždarus posėdžius, kurie vyksta labai retai, pvz., Socialinių reikalų ir darbo komitete 2014 metais iš viso nebuvo uždarų posėdžių, o 2013 metais buvo tik vienas toks posėdis), tą jie pastaruoju metu daro vis rečiau. Tokia nevyriausybiinių organizacijų elgsena pirmiausiai susijusi su pajėgumu, pirmiausiai, finansinių, trūkumu. 3.2.3 poskyryje buvo apibūdinta, kad būtent dėl finansinių lėšų, negalėjimo atstovams mokėti darbo užmokesčio, dalyvavimas komitetuose yra savanoriškas darbas, kurį atliekant praktiškai neįmanoma turėti kitą pajamų šaltinį, siejamą su darbo valandomis. Šiuo aspektu šeimos politikos srityje veikiančios organizacijos negali konkuruoti su didesnėmis organizacijomis, turinčiomis išlaikomus darbuotojus (pvz., darbuotojų profesinėmis sąjungomis), ar viešosiomis įstaigomis (pvz., viena aktyviausiai 2013-2014 metais Seimo Socialinių reikalų ir darbo komiteto posėdžiuose dalyvavusių viešųjų įstaigų – Investuok Lietuvoje⁵⁴⁵): „Komitete – organizacijos ateina savo nuožiūra. Būna, kad ateina, bet nebaisiai dažnai. Ne nu tai iš viso šeimos klausimai nebaisiai dažnai nagrinėjami. O dėl kitų klausimų, dėl darbo santykių, tai profsąjungos nuolatos būna. Nebuvo ginčytini klausimai, tai NVO nereikėjo ir nebuvo būtina ir ateiti“⁵⁴⁶. Tačiau dalyvavimą komitetuose rengiant įstatymo projektą bei svarstant jo alternatyvas nevyriausybinių organizacijos vertina gana skeptiškai.

Pirma, politikai ir ministerijų atstovai nemato poreikio kviesti nevyriausybines organizacijas į projektų svarstymus, nes mano, kad patys geriau išmano atitinkamus klausimus: „Dalyvavau X (komiteto pavadinimas – aut. past.) komitete, kai smurto artimoj aplinkoj (įstatymo projektas buvo svarstomas – aut. past.). Bet dabar jie vėl grupę subūrė tobulint, tai nevyriausybinių organizacijų nepakvietė. Kai buvo 2011 kažkur, kai triukšmą iškėlė, tai mes 3 iš NVO dalyvavom. Antroje versijoje (įstatymo projekto rengimo – aut. past.). Buvo pirma versija, rengė Y (ministerijos pavadinimas – aut. past.), ir nepakvietė nė vienos NVO, tik po to pristatymą padarė viešą, tada paklausiau kodėl nekvietė, tai atsakė – „mes patys geriau žinom“. Tada

⁵⁴⁵ Informacija iš Seimo Socialinių reikalų ir darbo komiteto posėdžių protokolų, esančių Seimo dokumentų archyve.

⁵⁴⁶ Interviu su politiku/-e Nr 2.

*sukėlėm triukšmą, interviu kelis davėm, tada susizgribo*⁵⁴⁷; „*X (komiteto pavadinimas – aut. past.) komitetą aš apskritai labai taip kritiškai žiūriu, nes buvau įvairiuose svarstymuose, ir Socmodelį kai analizavo, tai neįdomu ten jiems. Ten viskas būna atnešta, sprendimus padeda ant stalo surašytus. Juodraščius. Ir tada įsivertini, kad tai yra laikas. Ne tik šioj kadencijoj, ir anksčiau. Nesijaučia noro bendradarbiauti*⁵⁴⁸“.

Antra, kaip jau buvo minėta 3.4. poskyryje, nevyriausybinių organizacijų, ypač po užsienio valstybių paramos NVO fondų pasitraukimo iš Lietuvos ir 2008 m. ekonominės krizės, neturi išteklių dalyvauti svarstymuose. Todėl veiksmų, susijusių su finansinių išteklių trūkumu ir nusivylimu dalyvavimo posėdžiuose rezultatu, kompleksas lemia tai, kad nevyriausybinių organizacijų ištis retai dalyvauja Seimo komitetų posėdžiuose⁵⁴⁹: „*Nevaikštom į komitetus, nes klonuotis neįmanoma. Vienu metu vyksta 3 komitetai: Biudžeto, Teisės ir Socialinių reikalų. Tada renkiesi pagrindinį, aišku. Klonuotis neišeina. Kita vertus, be komitetų, kiekvienoj ministerijoj yra mažiausiai po 2 darbo grupes, kuriose aš turiu dalyvauti. Tai man ne tik kad iš darbo reikėtų išėiti, bet dar ir 3 etatus turėti, kad galėčiau kokybiškai dirbti*⁵⁵⁰; „*Dalyvavimas bet kokioje darbo grupėje yra papildomas darbas, už kurį niekas nemoka, ir iš tikrųjų tai yra labai sudėtinga, tu tiesiog po to ir suirzęs tampi, plius jei būtų ta darbo grupė kaip grupė, tu įtrauktas kad varnelę užsidėti. Nei tavęs kas girdi, nieko. Nes chebra iš anksto žino, kaip viskas tenai turi būti. Tai irgi sėdi, toks kaip ir laiko gaišinimas. Ir tokia frustracija atsiranda tada, ir iš tikrųjų tada labai sudėtinga, tada taupai save, taupai savo laiką, kelis kartus nueini ir nebeini, nes matai, kad toks bergždžias reikalas. Supranti, kad šiaip jau žiūrint iš to tokio paukščio skrydžio, nu tai taip, tos silpnos organizacijos, nieko jos čia negali padaryti. Iš tikrųjų, labai tokie žmogiški aspektai suveikia, kad tu tiesiog neturi jėgų tam*⁵⁵¹“.

Galiausiai, aiškinant nevyriausybinių organizacijų retą dalyvavimą komitetų ar komisijų posėdžiuose, svarbu ir tai, kad šios nespėja sekti visos informacijos ir susižiūrėti, kada koks klausimas kuriame komitete svarstomas: „*X (komiteto pavadinimas – aut. past.) komitete ar Y (komiteto pavadinimas – aut. past.) komitete ar Z (komiteto pavadinimas – aut. past.) kai vyksta su vaikų teisėm susiję svarstymai, aš manau, jie turėtų turėti prievolę informuoti bent jau stambiausias organizacijas, kad tą ir tą dieną bus svarstoma. Komiteto administracija gauna atlyginimus ne tik kad sudarytų galimybes ateiti, bet kad informuotų apie tai, kas vyksta. Reikia*

⁵⁴⁷ Interviu su nevyriausybinių organizacijų atstovu/-e Nr. 2.

⁵⁴⁸ Interviu su nevyriausybinių organizacijų atstovu/-e Nr. 5.

⁵⁴⁹ Remiantis Seimo dokumentų archyve esančiais Socialinių reikalų ir darbo komiteto dokumentais, 2013 metais šio komiteto posėdžiuose dalyvavo 16, 2014 metais – 8 šeimos politikos srityje veikiančių organizacijų, įskaitant šeimynas, atstovai.

⁵⁵⁰ Interviu su nevyriausybinių organizacijų atstovu/-e Nr. 5.

⁵⁵¹ Interviu su nevyriausybinių organizacijų atstovu/-e Nr. 2.

labai daug informacijos sekti. Jeigu dar galvoti, kad ir savivaldoj kažkas vyksta, tai tiesiog reikia, kad vienas kažkuris sėdėtų kaip seklys morka ir žiūrėtų⁵⁵².

Tačiau analogiškai, kaip ir iniciatyvų pateikimo atveju, ryšiai tarp tos pačios ideologinės pozicijos nevyriausybinių organizacijų ir politikų išlieka ir derinant teisės aktų projektus: „Vos ne viską derinau su nevyriausybinėm. Dėl moterų žalojimo derinau ir su moterų, ir žmogaus teisių organizacijomis. Kitos (oponuojančios pakraipos organizacijos – aut. past.) nieko neišmano, nežinau, ką pasakyti⁵⁵³; „Politikai yra susiskirstę. Tu kažką mirksi tam vat politikui, kažką iš savosios, taip sakant, stovyklos, lyg ir nu vat gali papildyti ar pasakyti kažką. Ar ten komitete, gauni žinutę, „tai čia dabar ką reikia daryti?“, „ką sakyti?“, „ką čia svarsto?“ arba „kodėl šitas atėjo, kas čia bus svarstoma? Kontaktas svarbu“⁵⁵⁴.

Klausimų svarstymas Vyriausybėje kiek kitoks nei Seime. Pirmiausiai, kaip nurodo Vyriausybėje dirbantis politikas, nevyriausybinių organizacijos ne tiek ateina į Vyriausybės posėdžius, pasitarimus ar susitikimus su Ministru pirmininku, kiek bendrauja raštu. Nevyriausybinių organizacijų atstovai pasiskaito Vyriausybės nutarimų ir kitų teisės aktų projektus, kurie yra skelbiami internete, ir paprastai raštu pateikia savo komentarus ir siūlymus⁵⁵⁵.

Tačiau nevyriausybinių organizacijos, dažnai darydamos nuorodą į Vyskupų konferenciją, kuri, skirtingai nei nevyriausybinių organizacijos, turi galimybes deleguoti savo apmokamą atstovą į visus Vyriausybės posėdžius, nurodo, kad jos pačios Vyriausybės darbe iš esmės nedalyvauja: „Vyriausybės darbe mes niekad nebuvom. Vyskupų konferencija, tai labai aktyvūs. Tai irgi jiems už tai moka⁵⁵⁶; „Vyriausybės posėdžiuose (...) neteko. Dėl šeimų nelabai, šiaip Vyriausybė yra mažiausiai stebima. Yra arba ministerija matoma, arba jau Seimas. Vyriausybėje dabar, sakykim, labai konkrečiais klausimais svarstėm, kai ėjo klausimas dėl tėvų baudimo neskiepįjant vaikus. Tai žiūrėjom, stebėjom. Ar kas nuėjo, tai nežinau. Bet kad svarstėm, kad reikia kažką daryti, rašyti Vyriausybei (...). Vyskupų konferencijai tai bepigū dalyvauti, kai yra žmogus, etatinis žmogus, kuris gali eiti ir dalyvauti. Ta prasme, Vyskupų konferencijoj tai yra žmogus dirbantis, kuris gali eiti nuo organizacijos, jie turi tokių žmonių, kurie gali nueiti ir pasiruošti (...). O iš darbo tai negi nulėksi nepasiruošęs, nes gi duoda laiko trupučiuką, ir (...) negali pagalvoti dar ilgai, ką sakysi ten, sukurti savo nuomonę⁵⁵⁷; „Vyriausybėje (...) nežinau, gal ne. (...) Verslo yra nuolatiniai, ir vyskupų“⁵⁵⁸.

⁵⁵² Interviu su nevyriausybinių organizacijos atstovu/-e Nr. 5.

⁵⁵³ Interviu su politiku/-e Nr 2.

⁵⁵⁴ Interviu su nevyriausybinių organizacijos atstovu/-e Nr. 4.

⁵⁵⁵ Interviu su politiku/-e Nr. 5 (2016 m. vasario 23 d.).

⁵⁵⁶ Interviu su nevyriausybinių organizacijos atstovu/-e Nr. 1.

⁵⁵⁷ Interviu su nevyriausybinių organizacijos atstovu/-e Nr. 4.

⁵⁵⁸ Interviu su politiku/-e Nr 2.

Panašiai kaip ir iniciatyvų pateikimo atveju, nevyriausybinių organizacijų bendradarbiavimas su Socialinės apsaugos ir darbo ministerija nėra sklandus. 3.1 poskyryje analizuojant šeimos politikos formavimo procese dalyvaujančias institucijas, buvo pastebėta, kad šeimos politikos klausimų „židiny“ keičiasi iš vienos institucijos į kitą. Jei anksčiau tai bent iš dalies buvo Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, tai pastaruoju metu joje šeimos politikos klausimai vis mažiau sprendžiami, ir to priežastimi informantai nurodo žmogiškųjų išteklių problemą⁵⁵⁹: „*Su Sominu, su Šeimos politikos skyriumi, tai visai taip jau sunkoka, nes nelabai lyg ir yra su kuo bendrauti, nelabai apie ką. Kažkokia nykuma, nykuma visiška. Skyriaus vedėja jau prisitraukiau, jau buvo atėjusi ir į įstatymo projekto svarstymą. Susisiekiu, (...) „taip, darysim priemonių planą“ pernai rudenį. „Taip vat, pakviesiu“. Lapkritį turėjo pasikviesti. Ėjo praėjo tas lapkritis (...). „Oi, tai jau praėjo, mes čia pasirašinėjame“. Ieškau kur jūs ten pasirašinėjat, tai nematau, kad būtų kas ten registruota, nes apie pasirašinėjimą man sakė jau prieš mėnesį. Tai nesuprantu kas ten vyksta“⁵⁶⁰; „*Bet X (ministro pavardė – aut. past.) buvo „dzin“ atėjusiam. Požiūris į pilietinę visuomenę buvo labai (...)“⁵⁶¹.**

Nevyriausybinių organizacijų bendradarbiavimo su Socialinės apsaugos ir darbo ministerija kokybė priklauso ir nuo ideologinių nuostatų panašumo: „*(...) Darbas su Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, kur, sakykim, anoj kadencijoj, tai buvo ypatingai glaudus tas darbas, ir visose darbo grupėse buvo nevyriausybinių organizacijų atstovai, todėl, kad buvo atskiras Šeimos skyrius ministerijoj. Kas dabar yra transformuota, ir tai, kiek su nevyriausybiniškais tenka bendrauti, ta veikla buvo kažkiek tai pristabdyta, arba, na, tų žmonių nekviečia“⁵⁶².*

Apibendrintai vertinant kitą nei ryšiais su politikais grįstą skirtingų ideologinių pažiūrų nevyriausybinių organizacijų dalyvavimą svarstant su šeimos politikos klausimais susijusius teisės aktų projektus, atsižvelgiant į tiek tradicinės, tiek egalitaristinės ideologijos informantų išsakytas mintis, galima pastebėti, kad egalitaristinių pažiūrų ir neintervencinės organizacijos daugiausiai savo reakcijas perteikia per viešąjį diskursą (žiniasklaidą, viešas akcijas)⁵⁶³: „*Bet tu tą darai, labai pastrateguoji, kokį aspektą iškelti, kad daugiau rezonanso būtų. Tai čia (rengiant įstatymo projektą dėl smurto artimoje aplinkoje – aut. past.) akcentavom, kad nepritraukiama civil society, kur čia demokratija, tokie visokie dalykai“⁵⁶⁴; „*Viešajame diskurse dalyvaujam visais būdais. Svetainė, facebook, twitter, televizijos visos, radijas, visi radijai. Einam kompleksiskai, visom įmanomom kryptim. Organizuojam konferencijas, darbo grupes, apskritis**

⁵⁵⁹ Interviu su nevyriausybinių organizacijų atstovu/-e Nr. 3, interviu su nevyriausybinių organizacijų atstovu/-e Nr. 4.

⁵⁶⁰ Interviu su nevyriausybinių organizacijų atstovu/-e Nr. 4.

⁵⁶¹ Interviu su nevyriausybinių organizacijų atstovu/-e Nr. 4.

⁵⁶² Interviu su politiku/-e Nr. 7.

⁵⁶³ Interviu su nevyriausybinių organizacijų atstovu/-e Nr. 1, Interviu su nevyriausybinių organizacijų atstovu/-e Nr. 2, Interviu su politiku/-e Nr. 1, Interviu su politiku/-e Nr. 2.

⁵⁶⁴ Interviu su nevyriausybinių organizacijų atstovu/-e Nr. 1.

status, dalyvaujant Šeimos tarybose trijose savivaldybėse. Visai. Ai, dar akcijas visokias organizuojam, prie Seimo, pavyzdžiui, kai buvo trumpinamos motinystės atostogos, išmokos mažinamos, buvo akcija prie Seimo⁵⁶⁵.

Tuo tarpu tradicinių pažiūrų organizacijos nurodo daugiau dalyvaujančios darydamos spaudimą Seimo nariams kreipimais, laiškais ir pan.⁵⁶⁶: „Raštai - vienas iš puikiausių įrankių. X (politiko pavardė – aut. past.) palaikyti parašų rinkimas buvo, tai per savaitę gal 10 000 buvo surinkta. Visiškai nekreiptas dėmesys, ir Y (Seimo nario pavardė – aut. past.) buvo pristatyta, ir Z (Seimo nario pavardė – aut. past.), ir A (Prezidento pavardė – aut. past.) buvo pristatyta. Tai buvo labai didžiulis akibrokštas per tokį laiką surinkti tokį skaičių parašų, tai buvo įspūdinga⁵⁶⁷. Oponentų išsakomą nuomonę apie priešingų pažiūrų politikų ir visuomeninių organizacijų naudojamus metodus reikia vertinti kritiškai, tačiau galima pastebėti, kad kairiosios ideologinės minties politikai įžvelgia ir tradicinių pažiūrų politikų indėlį organizuojant raštų teikimą Seimo nariams: „Demokratinės organizacijos, nu jos nenaudoja tų visų nešvarių metodų, kuriuos naudoja šitie, juk kada organizuoja parašus čionai dažniausiai išeinančius iš Seimo nario X (pavardė – aut. past.), reiškia, jo iniciatyva. (...) Čia yra nuolatiniai. Nu, pavyzdžiui, reiškia, buvo organizuota, čia jau konkrečiai X (Seimo nario pavardė – aut. past.) tada jis draugavo dar su Y (visuomenės atstovo pavardė – aut. past.), buvo susivieniję vienu metu, tai jie, šitą, platino, buvo prie A ir B (Seimo narių pavardės – aut. past.) pataisos Vaiko teisių apsaugos įstatymo, reiškia, dėl smurto prieš vaikus. Tada suorganizavo, aš nežinau, kiek ten tūkstančių buvo tų laiškų, buvo visi vienodi, reiškia, paskui aš jau nebežiūrėjau, padėjėjos prašiau kad trintų, trintų, paskui atradom būda, kaip nufiltruoti. (...) Nu ir pasipila. Žinoma, šitas turbūt buvo pats masiškiausias, kur ten visai ir išvadinami Seimo nariai, ir nepasilikau aš atminčiai. (...) Dėl dirbtinio apvaisinimo buvo labai daug išvis laiškų, ir, žinoma, daugiau tų kurie prieš, bet nemažai buvo ir kurie už. Dėl „už“ – normalūs demokratiniai sakymai, už tikrą įstatymą o ne butaforinį, kad lygtai galima, bet iš tikrųjų tai ne. Reiškia, šitie visi, kurie buvo prieš, sakykim taip, tai buvo parašytas vienas tekstas, ir irgi ir vyrai, ir moterys vienodai pasirašė, nepakeisdami giminės, o labai daug laiškų buvo (...) individualūs iš tų žmonių, kuriems to reikia, dėl to kad kiekvienas pasakojo savo istoriją. Aišku, jie irgi pasiorganizavo, bet jie rašė nuoširdžiai, dėl to, kad kiekvienas pasakojo kiek laiko jis negali susilaukti vaiko ir panašiai. (...) Dėl šeimos (Valstybinės šeimos politikos koncepcijos – aut. past.) rašė. Rašė moterų organizacijos susivienijusios, bet jos, sakykim, rašė vieną raštą, kur pasirašė ten kiek tai dešimt, ar kiek tai organizacijų, jau visų vardu. Bet jie

⁵⁶⁵ Interviu su nevyriausybinės organizacijos atstovu/-e Nr. 3.

⁵⁶⁶ Interviu su politiku/-e Nr 1, Interviu su politiku/-e Nr 2, interviu su nevyriausybinės organizacijos atstovu/-e Nr. 1, Interviu su nevyriausybinės organizacijos atstovu/-e Nr. 2.

⁵⁶⁷ Interviu su nevyriausybinės organizacijos atstovu/-e Nr. 4.

*nenaudojo tokios metodikos, kad, reiškia, kad kiekvienas siųstų laišką nuo savęs*⁵⁶⁸. Šis ir analogiški pasisakymai apie oponuojančių pažiūrų organizacijų veiklos metodus sustiprina anksčiau aptartą ideologinių stovyklų požiūrį apie tai, kad kitų pažiūrų politikai pasitelkia visuomenę tam, kad patys įgyvendintų savo ideologinius sprendimus.

Visuomenės dalyvavimo įgyvendinimą svarstant politikos sprendimus ir jų alternatyvas, remiantis informantų atsakymais, galima susisteminti:

1. Panašiai kaip ir visuomenės iniciatyvų pateikimo politinei darbotvarkei atveju, asmenys ir organizacijos gali nevaržomai dalyvauti Seimo ir Vyriausybės organizacinių struktūrų posėdžiuose svarstant teisės aktų projektus ir jų alternatyvas, tačiau tą daro gana retai.
2. Reto dalyvavimo priežastimi organizacijos nurodo šias priežastis: a) išteklių trūkumas; b) netinkama komunikacija dėl posėdžių organizavimo ir juose nagrinėjamų klausimų; c) politikai nekviečia visuomenės atstovų į svarstymus, nes netiki, kad šie gali pateikti konstruktyvių pasiūlymų.
3. Visuomenės dalyvavimas svarstant politikos klausimus taip pat susijęs su ideologiniu organizacijų ir politikų artumu: politikai derina rengiamus projektus ir jų alternatyvas su ideologiškai artimomis nevyriausybiniėmis organizacijomis.
4. Skirtingų ideologijų organizacijos renkasi skirtingas ryšiais su konkrečiais politikais nesusijusias strategijas, siekdamos daryti įtaką kitų ideologinių pažiūrų politikams svarstant teisės aktų projektus ar jų alternatyvas: egalitaristinių pažiūrų organizacijos paprastai klausimus perkelia į politines akcijas ir žiniasklaidą, tuo tarpu tradicinių pažiūrų organizacijų atstovai bando politikus paveikti siųsdami raštus.
5. Panašiai kaip ir idėjų pateikimo politinei darbotvarkei atveju, nevyriausybinių organizacijos labai pasyviai dalyvauja svarstant projektus Vyriausybėje, tą aiškindamos išteklių trūkumu ir poreikiu išskirti prioritетines veiklas, tarp kurių bendravimo su Vyriausybe nėra. Atsižvelgiant į tai, į Vyriausybę organizacijos dažniausiai prireikus siunčia raštus, bet ne dalyvauja posėdžiuose.
6. Su Socialinės apsaugos ir darbo ministerija visuomenės atstovai bendradarbiauja taip pat neaktyviai, daugiausiai per ideologija grįstus ryšius, tačiau bendravimo intensyvumas priklauso nuo konkrečių ministerijoje dirbančių asmenų atvirumo visuomenės idėjoms.

3.5.1.3. Visuomenės dalyvavimo formuojant šeimos politiką įtaka priimant sprendimus

Visuomenės dalyvavimo formuojant šeimos politiką įtaka priimant sprendimus parodo visuomenės dalyvavimo efektyvumą, atskleidžia, koks yra visuomenės ir jos atstovų indėlis į

⁵⁶⁸ Interviu su politiku/-e Nr 2.

šeimos politikos nuostatas. Vertinant visuomenės dalyvavimo formuojant šeimos politiką prielaidas, buvo pastebėta, kad apie visuomenės dalyvavimo įtaką priimamiems sprendimams galima kalbėti labai abstrakčiai, kadangi daugeliu atveju egzistuoja galimybė, kad į pateikiamus argumentus bus atsižvelgta, ir bus priimtas toks sprendimas, kokį siūlo visuomenės atstovai. Tačiau tik faktinio visuomenės dalyvavimo formuojant šeimos politiką rezultato tyrimas gali parodyti, kiek realiai visuomenė turi įtakos viešojoje politikoje, ir kokie veiksniai tokią įtaką galimai nulemia.

Visuomenės dalyvavimo formuojant šeimos politiką įtakos priimant sprendimus analize pirmiausiai siekiama atsakyti į klausimą, kiek apskritai yra veiksmingas visuomenės dalyvavimas formuojant šeimos politiką. Pasirinktas pagrindinis tyrimo metodas – interviu – negali leisti tiksliai atsakyti į šį klausimą, tačiau gali leisti pažvelgti į tai, kaip patys politikai vertina, ar jie daug atsižvelgia į visuomenės siūlymus formuojant šeimos politiką, ir ką apie tai mano nevyriausybinių organizacijų. Tik tai išsiaiškinus, galima kelti antrą klausimą – nuo ko priklauso visuomenės įtakos darymo intensyvumas, ir, jei jis kinta – dėl kokių veiksnių, t. y., kokie barjerai ir galimybės veikia visuomenės įtakos darymą priimant sprendimus.

Piliečių įstatymų leidybos iniciatyvos teisės praktinis įgyvendinimas yra keblus. Antai net ir per nustatytą terminą surinkus reikiamą skaičių parašų (Piliečių įstatymų leidybos iniciatyvos įstatyme numatyta, kad per 2 mėn. reikia surinkti 50 000 piliečių balsų⁵⁶⁹), projektas svarstomas Seime.⁵⁷⁰ Tai reiškia, kad projektas, parengtas pasinaudojus piliečių įstatymų leidybos iniciatyvos teise, kaip ir kiti įstatymų projektai, bendra tvarka svarstomas Seimo komitetuose ir plenariniuose posėdžiuose, ir gali būti atmestas. Lietuvoje buvo tik vienas atvejis, kai piliečių įstatymų leidybos iniciatyva priimtas įstatymas – tai 2000 m. Pridėtinės vertės mokesčio 13 ir 14 straipsnių pakeitimo įstatymas⁵⁷¹.

Atsižvelgiant į 3.2.1. poskyryje minėtus piliečių įstatymų leidybos iniciatyvos teisės reguliavimo apsunkinimus, įstatymo projektą Seimui pateikti galima daug paprastesniu būdu, pasinaudojant piliečių rinkimų apygardos Seimo nario tarpininkavimu. Pagrįstas ir perspektyvus projektas pasiūlomas Seimo nariui, ir jis gali projektą užregistruoti. Iš esmės piliečių įstatymų leidybos iniciatyvos teisė reiškia visiems reikšmingos idėjos iškėlimą ir parodymą Seimui, kad didelė piliečių grupė remia tą pasiūlymą. Atsižvelgiant į tai, piliečių įstatymų leidybos

⁵⁶⁹ Piliečių įstatymų leidybos iniciatyvos įstatymo 9 str. 1 d.

⁵⁷⁰ Ten pat. 2 str. 1 d.

⁵⁷¹ Lietuvos Respublikos pridėtinės vertės mokesčio įstatymo 14 ir 15 straipsnių pakeitimo įstatymas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 108-3428.

iniciatyvos teisė praktiškai pavirto politikų viešosiomis akcijomis, kai parašų rinkimą ir įstatymų projektų pateikimo iniciatyvos įgyvendinimą organizuoja ne piliečiai, o politinės partijos⁵⁷².

Labai panaši situacija ir su peticijų instituto efektyvumu. Peticijos, kurios virto įstatymu, iki šiol yra tik dvi (svarbu ir tai, kad abi jos pateiktos tik 2014 metais, t. y., iki 2014 metų nė viena peticija nebuvo virtusi įstatymu). Tai 2014 m. Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymo Nr. IX-110 14 straipsnio pakeitimo įstatymas, kuriuo iš dalies sugrąžinama šio įstatymo 14 straipsnio redakcija, kokia ji buvo iki 2009 metų balandžio 28 dienos⁵⁷³, t. y., kad ligos pašalpa, mokama iš Valstybinio socialinio draudimo fondo lėšų, būtų lygi 85 procentams pašalpos gavėjo kompensuojamojo uždarbio. Tiesa, nors pareiškėjas prašė atkurti ligos pašalpos dydį iki 85 procentų pašalpos gavėjo kompensuojamojo uždarbio, tačiau įstatymu buvo patvirtintas kiek mažesnis, 80 procentų dydis⁵⁷³; bei Buhalterinės apskaitos įstatymo Nr. IX-574 2 straipsnio pakeitimo ir Įstatymo papildymo 10(1) straipsniu įstatymas⁵⁷⁴, kuriuo siekta pakeisti LR buhalterinės apskaitos įstatymą, pripažįstant netekusiu galios 10¹ straipsnį, numatantį, kad vyriausiasis buhalteris privalo papildomai laikyti profesinius buhalterinės apskaitos ir finansinės atskaitomybės egzaminą ir mokesčių egzaminą bei laikytis Buhalterių profesionalų etikos kodekse nustatytų profesinės etikos principų. Įdomu tai, kad šią peticiją teikė ne vienas asmuo, o ją pasirašė 1336 piliečiai⁵⁷⁵. 2012 m. buvo atmesti visi 5 Seimo peticijų komisijos Seimui svarstyti pateikti pagal peticijas suformuluoti siūlymai.⁵⁷⁶ 2011 m. peticijos pagrindu buvo parengtas Transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymo 11 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas, bet jis iki šiol taip ir nėra priimtas. Kitos 12 Seimui pateiktų peticijų buvo atmetos.⁵⁷⁷ 2010 m. Seimą pasiekė 7 peticijos, visos buvo atmetos.⁵⁷⁸ 2009 m. iš 11 pateiktų Seimui peticijų tik viena buvo pripažinta tenkintina, bet ir ji nebuvo įgyvendinta įstatymu⁵⁷⁹.

⁵⁷² Ragauskas, P. Teisė dalyvauti valdant šalį ir kitaip tvarkant viešuosius reikalus. Čepas A. ir kt. Žmogaus teisės Lietuvoje. Leidinys parengtas pagal JTVP programos „Parama įgyvendinant Nacionalinį žmogaus teisių rėmimo ir apsaugos veiksmų Lietuvos Respublikoje planą“. Vilnius: Naujos sistemos, 2005, p. 22.

⁵⁷³ Lietuvos Respublikos Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymo Nr. IX-110 14 straipsnio pakeitimo įstatymas // Teisės aktų registras, 2014-11-18, Nr. 2014-17047.

⁵⁷⁴ Lietuvos Respublikos buhalterinės apskaitos įstatymo Nr. IX-574 2 straipsnio pakeitimo ir Įstatymo papildymo 10(1) straipsniu įstatymas // Teisės aktų registras, 2015-05-29, Nr. 2015-08379.

⁵⁷⁵ Lietuvos Respublikos Seimo Peticijų komisijos 2014 m. darbo ataskaita.

⁵⁷⁶ Lietuvos Respublikos Seimo Peticijų komisijos 2012 m. nagrinėti kreipimaisi, peticijos ir dėl jų priimti sprendimai. Prieiga per internetą:

http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=6206&p_k=1. Prisijungta 2013 m. lapkričio 26 d.

⁵⁷⁷ Lietuvos Respublikos Seimo Peticijų komisijos 2011 m. nagrinėti kreipimaisi, peticijos ir dėl jų priimti sprendimai. Prieiga per internetą:

http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=6206&p_k=1. Prisijungta 2013 m. lapkričio 26 d.

⁵⁷⁸ Lietuvos Respublikos Seimo Peticijų komisijos 2010 m. nagrinėti kreipimaisi, peticijos ir dėl jų priimti sprendimai. Prieiga per internetą:

http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=6206&p_k=1. Prisijungta 2013 m. lapkričio 26 d.

⁵⁷⁹ Lietuvos Respublikos Seimo Peticijų komisijos 2009 m. nagrinėti kreipimaisi, peticijos ir dėl jų priimti sprendimai. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=6206&p_k=1. Prisijungta 2013 m. lapkričio 26 d.

Galima įžvelgti tendenciją, kad Seimo peticijų komisijoje vis mažesnis procentas kreipimūsi pripažįstamos peticijoms, vis mažiau peticijų virsta įstatymų projektais ir yra pateikiama Seimui, tačiau galima pastebėti, kad nuo 2014 jau pasitaiko, kad peticijos būtų realizuotos į įstatymą.

2015 metais Seimo komisija gavo vieną peticiją, kurioje siūloma pagerbti motinas, pagimdžiusias, išauginusias ir gerai išauklėjusias 5 ir daugiau vaikų, apdovanoti ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ medaliu. Komisija priėmė sprendimą tenkinti šį pasiūlymą, Seimas pritarė Komisijos išvadai, todėl buvo parengtas įstatymo projektas⁵⁸⁰, kuriam po pateikimo Seimas pritarė.

Politikai skeptiškai vertina piliečių galimybes daryti įtaką šeimos politikai naudojantis peticijos instrumentu. Vienas politikas, apibūdinamas piliečių galimybes naudojantis peticijų institutu, nurodo, kad situacija „apmaudi“: daugiausiai piliečiai kreipiasi su finansiniais reikalavimais, dėl to politikų požiūris į peticijų teikėjus yra gana atsainus⁵⁸¹.

Seimo nariai patvirtina, kad peticijų teisės įgyvendinimas nėra efektyvus, ir norint pasiekti rezultatą, reikia naudotis kitais būdais. Paprastai nurodoma, kad kreiptis į konkretų Seimo narį yra efektyviau nei teikti peticiją⁵⁸² „*Kreiptis į Seimo narį su pasiūlymais. Taip yra greičiausia ir, manytina, efektyviau nei peticijos teise. Iš kitos pusės, pasinaudojimas peticijos teise yra labiau matomas, girdimas ir viešinamas ir skatina piliečių norą dalyvauti valstybės valdyme*“⁵⁸³.

Politikai nurodo, kad atskirų visuomenės narių teikiamos iniciatyvos labai retai virsta įstatymais, bet pabrėžia, kad tokių atvejų, taip pat ir šeimos politikos klausimais, būna. Pavyzdžiui, į Seimo narę kreipėsi moteris dėl Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo⁵⁸⁴ nuostatų, pagal kurias informacijos apie paciento sveikatą, esant sutuoktiniui, nebuvo galima teikti jokiems kitiems asmenims. Moters sūnus buvo komoje, o pagal įstatymą informacija apie paciento būklę buvo teikiama ir galimybė jį lankyti suteikta tik sutuoktinei, kuri su besikreipusia moterimi blogai sutarė. Taigi, moteris prašė pakeisti įstatymą, numatant, kad teisė gauti informacija ir teisė lankyti pacientą išimtiniais atvejais būtų suteikta ir kitiems šeimos nariams⁵⁸⁵. Tokio

⁵⁸⁰ Valstybės apdovanojimų įstatymo Nr. IX-957 37 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=1065899&p_query=u%FE%20nuopelnus%20Lietuvai&p_tr2=1>. Prisijungta 2016 m. kovo 2 d.

⁵⁸¹ Interviu su politiku/-e Nr 1.

⁵⁸² Interviu su politiku/-e Nr 1.

⁵⁸³ Interviu su politiku/-e Nr 4.

⁵⁸⁴ Lietuvos Respublikos pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymas // Valstybės žinios, 1996, Nr. 102-2317. Įstatymo aktuali redakcija iki 2014 m. liepos 2 d. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=477161>. Prisijungta 2016 m. kovo 14 d.

⁵⁸⁵ Interviu su politiku/-e Nr. 1, taip pat žr. Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo Nr. I-1562 5 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto aiškinamąjį raštą. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=1093879>. Prisijungta 2016 m. kovo 14 d.

prašymo pagrindu buvo priimtas Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo Nr. I-1562 5 straipsnio pakeitimo įstatymas⁵⁸⁶.

Taip pat Vaikų išlaikymo fondo įstatymas⁵⁸⁷ buvo parengtas remiantis asmenų skundais dėl to, kad teismo priteistų pinigų vaikų išlaikymui tą įpareigoti asmenys dažnai nedaro, todėl vaikus auginantis vienas iš tėvų stokoja pinigų tinkamam vaikų auginimui⁵⁸⁸. Asmenys pateikė tik nusiskundimus dėl netenkinamos situacijos, be konkrečių siūlomų įstatymo nuostatų formuluočių, todėl šio įstatymo projekto parengimas buvo patikėtas darbo grupei Išlaikymo lėšų garantinio fondo (Alimentų fondo) įstatymo projektui parengti⁵⁸⁹.

Ideologinių grupių, vienijančių tų pačių pažiūrų politikus ir nevyriausybinės organizacijas, kova buvo aiškiai matyti tiek iniciatyvų pateikimo politinei darbotarkei stadijoje, tiek ir sprendimų projektų ir jų alternatyvų svarstymo stadijoje. Remiantis informantų atsakymais, sprendimų priėmimo stadijoje ši kova dar akivaizdesnė.

Tiek apklausti nevyriausybinių organizacijų atstovai, tiek politikai skirtingai vertina visuomenės grupių įtaką formuojant šeimos politiką. Galima pastebėti, kad paprastai manoma, jog priešingos ideologijos nevyriausybines organizacijas yra pajėgesnės daryti poveikį politiniams sprendimams“ „*Kairieji yra stipresni, agresyvesni*“⁵⁹⁰; „*Dešiniųjų organizacijų per didelė* (įtaka – aut. past.), *kitų iš viso nėra*“⁵⁹¹; „*Tai šiandien mes gyvenime ir turim tas dvi puses, bet, mano giliu įsitikinimu, ta modernioji nevyriausybinių grupė yra aktyvesnė, moderni, jin yra paprastesnė, be įsipareigojimų, ir (...) kol kas ima viršų*“⁵⁹².

Dar daugiau, kai kurie politikai, kai kurių (paprastai – ideologiškai neparankių) nevyriausybinių organizacijų dalyvavimą formuojant šeimos politiką laiko ne pažangiu, o šios politikos srities raidą stabdančiu veiksmu. Taigi, ideologinės nevyriausybinių organizacijų nuostatos gali būti tiek pagalba siekiant daryti poveikį priimant sprendimus, tiek ir kliūtis: „*Sutinku, kad Lietuvoje NVO aktyviai dalyvauja priimant tam tikrus politinius sprendimus (darant tam tikrą įtaką politikams), tačiau laikau, kad kai kurių tradiciškai, konservatyviai mąstančių organizacijų kišimasis į politiką stabdo demokratiškumo, lygiateisiškumo principų plėtotę mūsų krašte. Skatina prietarų gyvavimą ir žmogaus teisių pažeidimą. Džiaugiuosi, kad Lietuvoje egzistuoja ir pažangios nevyriausybines organizacijos, kurios yra atsvara visuomenės dvasinei stagnacijai,*

⁵⁸⁶ Lietuvos Respublikos pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo Nr. I-1562 5 straipsnio pakeitimo įstatymas // Teisės aktų registras, 2015, Nr. 2015-20892.

⁵⁸⁷ Lietuvos Respublikos vaikų išlaikymo fondo įstatymas // Valstybės žinios, 2006, Nr. 144-5464.

⁵⁸⁸ Lietuvos Respublikos Vaikų išlaikymo fondo įstatymo aiškinamasis raštas. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=279337. Prisijungta 2016 m. kovo 14 d.

⁵⁸⁹ Interviu su politiku/-e Nr 1.

⁵⁹⁰ Interviu su politiku/-e Nr 7.

⁵⁹¹ Interviu su politiku/-e Nr 2.

⁵⁹² Interviu su politiku/-e Nr 7.

*religiniam fundamentalizmui bei antieuropietiško tendencijoms*⁵⁹³; „NVO dalyvavimas visuose Seimo komitetuose yra reikšmingas, tačiau ta reikšmė priklauso ir nuo NVO siekiamų tikslų: ar siekiama visuomenės pažangos ar atžangos, žalingų tradicijų ir dogmų garbinimo ar jų griovimo. Jei siūlymai yra racionalūs, jie yra remiami pažangiai mąstančių politikų. Tačiau yra ir tokių Seimo narių, kurie sąmoningai gina atžangą, nes taip užsitikrina bažnyčios ir konservatyviai mąstančių rinkėjų palankumą⁵⁹⁴“; „Reikėtų paminėti ir negatyvius bendravimo atvejus: kartais ideologinis NVO įsiterpimas stabdo ar prailgina įstatymų svarstymą, kaip, pavyzdžiui, Pagalbinio apvaisinimo, Reprodukcinės sveikatos įstatymus, kurie iki šiol nėra priimti⁵⁹⁵“.

Iš informantų atsakymų matyti, kad su šeimos samprata ir šeimos politika susijusios politikų ideologinės nuostatos yra labai tvirtos, ir sunkiai įsivaizduojama, kad nevyriausybinės organizacijos, Seimo nariai, ar kiti asmenys, jas galėtų pakeisti: „Aš su ta oponuojančia puse taip kalbu. Sakau, moterys, aš taip išauklėta. Ir aš jau per sena kad savo nuomonę galėčiau pakeisti, nes aš ir savo vaikus taip auklėjau, o mano vaikai savo vaikus taip auklėja. Sakau, tai mano tėvai kalti, ne aš kalta. Bet vat aš tokioj terpėj užaugau, o jūs užaugot kitokioj terpėj. Bet aš gink dieve jūs nesmerkiu, tiesiog mes kitaip matom pasaulį. Jūs matot vienaip, aš tą pasaulį matau kitaip. Va čia ir mūsų pasaulėžiūrų išsiskyrimas. Ir tu gali ginčytis kiek nori, jie manęs neįtikins, o aš jų neįtikinsiu. Reiškia, vienintelis lieka pagarba: aš gerbiu jūsų nuomonę, bet būkit malonūs jūs gerbkit mūsų nuomonę⁵⁹⁶“.

Apibendrinant tiek nevyriausybinių organizacijų atstovų, tiek politikų atsakymus, galima pastebėti, kad visuomenės atstovų galimybė daryti įtaka formuojant šeimos politiką Lietuvoje daugeliu atvejų priklauso nuo to, kokios ideologinės pakraipos organizacijos kreipiasi, ir kokia ideologinė pozicija vyrauja tarp sprendimų priėmėjų. Kitaip tariant, su nedidelėmis išimtimis⁵⁹⁷, jei valdžioje, darbo grupės, komiteto ar komisijos sudėties daugumoje yra tradicinių pažiūrų partijų atstovai, tada egalitaristinės minties organizacijos iš esmės neturi galimybių daryti įtakos priimant sprendimą, ir atvirkščiai. O jei pasiūlymus teikiančios nevyriausybines organizacijos pažiūros sutampa su daugumos darbo grupėje, komitete ar komisijoje esančių sprendimų priėmėjų pažiūromis, tada įtaka gali būti didelė, nes į siūlymus gali būti įsiklausoma ir jie yra vertinami: „Ideologinės nuostatos lemia komitetų sprendimus. Skirtingų nuostatų reišėkėjai laimi ar pralaimi priklausomai nuo Komiteto balsuojančiųjų skaičiaus ir lemiamo pirmininko balso. Štai, X (Seimo komiteto pavadinimas – aut. past.) komitete, kuriam pirmininkavo Y (Seimo nario

⁵⁹³ Interviu su politiku/-e Nr 3.

⁵⁹⁴ Interviu su politiku/-e Nr 3.

⁵⁹⁵ Interviu su politiku/-e Nr 3.

⁵⁹⁶ Interviu su politiku/-e Nr 7.

⁵⁹⁷ Interviu su politikais/-ėmis Nr. 2 ir Nr. 7.

pavardė – aut. past.), buvo iš įstatymo išmesta nuostata, jog diskriminacija dėl lyties yra draudžiama. Šiandien Lietuva ES institucijų yra įspėta grąžinti šią nuostatą į Moterų ir vyrų lygybės įstatymą. Negeri dalykai vyksta ir Z (komiteto pavadinimas – aut. past.) komitete, kur dėl gyvybės prasidejimo momento, embrionų skaičiaus, jų šaldymo, kamieninių ląstelių naudojimo įsiplieskia ideologiniai mūšiai. Seime A (frakcijos pavadinimas – aut. past.) frakcijos ir kai kurių B (partijos pavadinimas – aut. past.) narių pastangomis buvo mėginta įteisinti embriono teises, neigiant moters teises į savo kūną, bei apriboti moters teisę į nėštumo nutraukimą. Be to, galima prisiminti ir partnerystės įstatymo atmetimą, aiškinant atmetimą prieštaravimu Konstitucijai, kurioje minima skirtingų lyčių asmenų savanoriška santuoka⁵⁹⁸„; „Absoliučiai, sprendimai priimami ne remiantis pateikiamais argumentais, o pagal tai, kur didesnė masė⁵⁹⁹„; „Viskas priklauso nuo to, kaip tenai pasiskirsto tas visas jėgų balansas į kurią pusę, labai daug kas priklauso nuo komiteto pirmininko, kaip jis / ji ten lenkia. Aišku, būna gerų išimčių, kada mes nesame tie, kurie už borto. Bet dažniausiai, aišku žinant visą Seimo sudėtį ir požiūrį šiais klausimais, tai mes dažniausiai būname ta pusė, kuri, na, nepatogi⁶⁰⁰„; „Vertybinis tai visada jaučiasi (komitetų posėdžiuose – aut. past.). Iš dalies, tai yra, kad dešimtosios, kairiosios organizacijos. Matosi, kaip susiklosto ryšiai X (komiteto pavadinimas – aut. past.) komitete ir akivaizdu, su kuriomis organizacijomis bendraujama ir joms yra žodis suteikiamas. Rašėme ir skundėmės, nes jie (...) visą laiką partneriauja, (nevyriausybinės organizacijos pavadinimas – aut. past.) jau nebe vadovė Y (asmens pavardė – aut. past.), ji vis ten gaudavo žodį (...). O čia turi atsikovoti. Susirašinėji, po komiteto ten pasigauni žmones, kalbi⁶⁰¹„; „Na, iš tikrųjų, jie ateina su iniciatyvom, o mes paskui jau tampam tie įstatymų kūrėjai ar pataisų rašytojai, ir jeigu mūsų tas būrys yra stiprus, tai tada natūralu, tu gali prastumti ir Seime tą klausimą⁶⁰²„; „Sunku yra, tikrai sunku. Nes jeigu būtų mažiau politizuotas, mažiau ideologizuotas visas tas procesas, ir jeigu politikai galėtų laisviau rinktis pagal asmenines vertybes, būtų kažkoks lengvesnis kontaktas. Labai dažnai gauni asmeninį grįžtamąjį, bet kai nueini į frakciją ir pamatai, kad nieko nebus⁶⁰³„.

Neintervencinės nevyriausybinės organizacijos pastebi, kad didelę įtaką jų bendradarbiavimui su politikais ir šio bendradarbiavimo rezultatui turėjo 2008 metų ekonominė krizė, ir padėtis po šios krizės taip ir nepasitaisė. Galima numanyti, kad valdančiojoje daugumoje esantys politikai, anksčiau buvę atviri visuomenės idėjoms dėl valstybės finansinių išteklių persikirstymo, t. y., idėjoms, kurias propaguoja neintervencinės nevyriausybinės organizacijos, po finansinės krizės

⁵⁹⁸ Interviu su politiku/-e Nr 3.

⁵⁹⁹ Interviu su politiku/-e Nr 7.

⁶⁰⁰ Interviu su nevyriausybinės organizacijos atstovu/-e Nr. 2.

⁶⁰¹ Interviu su nevyriausybinės organizacijos atstovu/-e Nr. 4.

⁶⁰² Interviu su politiku/-e Nr 7.

⁶⁰³ Interviu su nevyriausybinės organizacijos atstovu/-e Nr. 5.

nebedrįsta pritarti idėjoms dėl socialinės ir ekonominės paramos šeimai (didinimo): „*Nuo pat nepriklausomybės pradžios į komitetus eidavom kaip į bažnyčią beveik, ištiesai kviesdavo, ir ta praktika, buvo, sakyčiau tokia tvirta, kad diskusijose, jeigu yra reikti siūlymai, tai dalyvaudavom ir mes visi. Labai džiaugiuosi, kad ten mes daug dalykų pasiekėm. Ir daug dokumentų, ir komitetų, X (ministerijos pavadinimas – aut. past.), tiesiog sekdam, nes buvo labai aktualu. (...) Ir sugebėdavom, žinokit, bet paskutiniu metu dabar jau visiškai. Ne nuo šios kadencijos, sakykim, prieš krizę, kai buvo krizė, prasidėjo, konservatoriai atėjo ir tada žinot viskas. Taip, kai pradėjo viską skaičiuoti, kai pradėjo nu suprantat, nu nesupratom, kas ten vyksta ir kaip ten vyksta“; „Bet faktiškai (...) anksčiau, prieš kokius 8 metus, mes net ir su atskirais Seimo nariais turėjom ryšį“⁶⁰⁴.*

Kalbant apie darbą ministerijose ir jų darbo grupėse, nevyriausybinių organizacijos taip pat nusivylusios bendradarbiavimo rezultatu⁶⁰⁵. Pirma, kaip jau buvo minėta ankstesniame poskyryje, vyrauja nuomonė, jog ministerijų atstovai mano, kad jie darbą geba padaryti gerai ir be organizacijų pagalbos. Antra, tais atvejais, kai nevyriausybinių organizacijos dalyvauja ministerijų veikloje, jos paprastai pasitelkiamos tik siekiant legitimuoti grupės priimtus sprendimus: „*Man atrodo, kad pačių darbo grupių sudėtis atspindi faktą, kad nevyriausybinkai yra patariamieji. Ir tie patariamieji reiškia, kai nori tai atsižvelgia, kai nenori, ir negirdi. Pavyzdžiui, X (ministerijos pavadinimas – aut. past.) ministerijoje yra Y (tarybos pavadinimas – aut. past.) taryba. Nevyriausybinkų pagal sudėtį yra nedaug, todėl, kad nevyriausybinkais yra laikomi visi kiti, tai yra, Vaiko teisių kontrolierė, VTAT, daug dar kitų atstovų. Jie yra laikomi kaip ne ministerijos darbuotojai, „kiti“. Nes yra ministerija, kuri formuluoja strategiją arba kažkokį sprendimą, ir yra tie, kurie paskui vertina kaip veiks-neveiks, ir ką padaryti, kad veiktų. Ir šioje vietoje yra kiti, kurie vertina. Yra ministerijos darbuotojų šūsnis. Ir tų, kurie vertina, yra dar pusė valstybininkų. Akivaizdžiai jų darbo vietos nuo to priklauso, juos išmes ar sumažins. Jų tikrai sprendimai akivaizdžiai susieti su ministerijos pozicija. Ir tada nu... Vertinant kitas ministerijas, Y (ministerijos pavadinimas – aut. past.) pavyzdžiui, iš viso pavaro, gali į darbo grupę pakviesti tos pačios dienos 15 valandą. Y (ministerijos pavadinimas – aut. past.) irgi taip daro dažnai. Ir paskui rašo, kad įvyko posėdis, aptarta tas ir tas ir tas, dalyvavo NVO atstovai“⁶⁰⁶.*

Susisteminant informantų atsakymus apie visuomenės dalyvavimo formuojant šeimos politiką įtaką priimant sprendimus, galima pastebėti tam tikras tendencijas:

⁶⁰⁴ Interviu su nevyriausybinių organizacijos atstovu/-e Nr. 3.

⁶⁰⁵ Interviu su nevyriausybinių organizacijos atstovu/-e Nr. 4, interviu su nevyriausybinių organizacijos atstovu/-e Nr. 5, interviu su nevyriausybinių organizacijos atstovu/-e Nr. 3, interviu su nevyriausybinių organizacijos atstovu/-e Nr. 2.

⁶⁰⁶ Interviu su nevyriausybinių organizacijos atstovu/-e Nr. 5.

1. Individualus dalyvavimas formuojant šeimos politiką nėra efektyvus: šeimos politikos srityje nepasiteisina tokie demokratinės valstybės asmenų tiesioginio dalyvavimo viešajame gyvenime formos, kaip referendumai, piliečių įstatymų leidybos iniciatyvos teisė ar peticijų teisė. Iki šiol šeimos politikos srityje nebuvo nė vieno minėtais būdais realizuotos visuomenės iniciatyvos atvejo.

2. Galima pastebėti, kad skirtingų pažiūrų politikai ir nevyriausybinės organizacijos mano, kad jų oponentų nevyriausybinės organizacijos turi didesnę įtaką nei jie patys, t. y., pačios nevyriausybinės organizacijos ir jas palaikantys politikai nepasitiki savo jėgomis, ir tai gali būti vertinama kaip vienas iš trukdžių įtakai pasiekti.

3. Vertinant politikų pasisakymus, pastebėta, kad šeimos politikos klausimais jie paprastai turi tvirtą ir nepakeičiamą nuomonę, pagrįstą ideologiniais įsitikinimais, ir kitų pažiūrų atstovų argumentai jiems nėra svarbūs.

4. Kai valdančiąją daugumą Seime turi vienos ideologijos politikai, jų palaikomiems visuomenės atstovams yra kur kas lengviau daryti įtaką nei tiems, kurie yra palaikomi valdančioje daugumoje nesančių politikų. Analizuojant veiksnius, nuo ko priklauso įtakos politikams priimant sprendimus darymas, galima pastebėti, kad šeimos politikos srityje politikai linkę atsižvelgti į iš esmės jiems ideologiškai priimtinių grupių teikiamus pasiūlymus.

5. Pastebėta, kad po 2008 metų ekonominės krizės bendradarbiavimas socialinės ir ekonominės paramos šeimai klausimais, o kartu ir galima visuomenės įtaka šiais klausimais, ženkliai sumažėjo. Taigi, vienu iš trukdžių siekiant daryti įtaką sprendimų priėmimui galima laikyti valstybės ekonominės padėties galimą neįtikrintumą arba prioriteto ekonominėms šeimos politikos priemonėms nebuvimą.

6. Prie ministerijose priimamų sprendimų proceso nevyriausybinės organizacijos iš esmės dalyvauja tik darbo grupių veikloje, tačiau jos, organizacijų manymu, pasitelkiamos tik legitimuoti ministerijos sprendimus, kadangi didžiąją dalį darbo grupių narių sudaro valstybės tarnautojai.

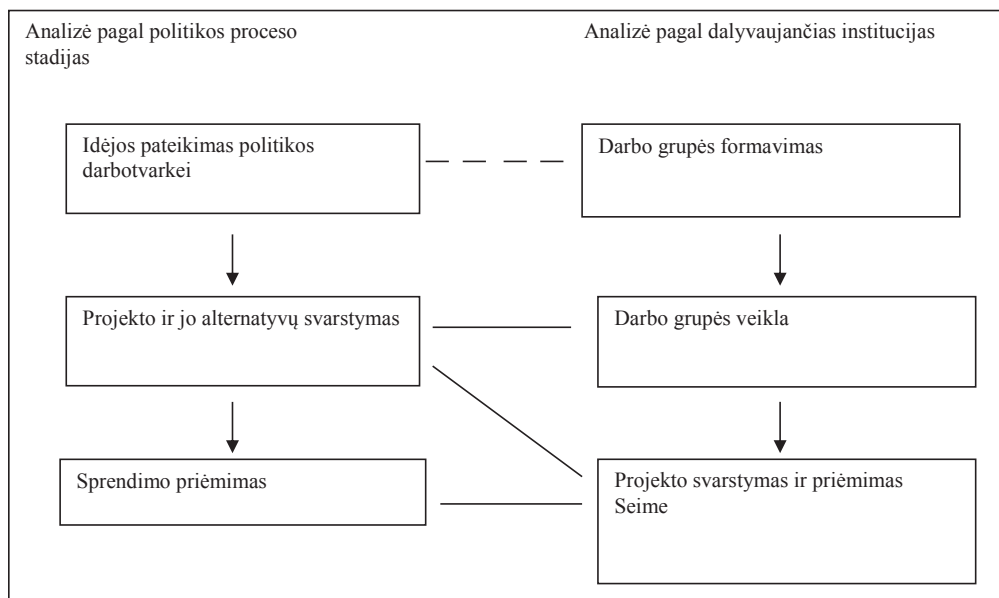
Susisteminta informacija apie trukdžius ir galimybes visuomenei praktikoje įgyvendinti teisę dalyvauti formuojant šeimos politiką pateikiama 6 priede.

3.5.2. Atvejo studija: Valstybinės šeimos politikos koncepcijos rengimas, svarstymas ir priėmimas

Ankstesniame poskyryje buvo analizuojami bendri šeimos politikos formavimo proceso bruožai atskleidžiant barjerus ir galimybes visuomenei dalyvauti pagal atskirus teisės dalyvauti valdant savo šalį institutus ir politikos formavimo proceso stadijas. Siekiant patikrinti prieitų išvadų validumą, šiuo poskyriu taip pat siekiama analizuoti barjerus ir galimybes visuomenei dalyvauti formuojant šeimos politiką, konkrečiai analizuojant vieno svarbiausių šeimos politikos koncepcinių dokumentų – Valstybinės šeimos politikos koncepcijos (toliau tekste vartojama ir „Koncepcija“) – iškėlimo, svarstymo ir priėmimo teisės aktu atvejį. Pasirinkta analizuoti šios Koncepcijos rengimą ir priėmimą dėl dokumento kompleksiskumo, kada buvo įtrauktos įvairiose šeimos politikos srityse dirbančios ir įvairių ideologijų organizacijos ir visuomenės grupės, o taip pat dėl didelio visuomenės susidomėjimo ir aktyvaus dalyvavimo jį rengiant („*Tai buvo išimtinis Seimo dokumentas, kurio svarstymui taip aktyviai įsijungė visuomenė*“⁶⁰⁷).

Atsižvelgiant į tai, kad analizuojamas konkretaus dokumento rengimo ir patvirtinimo procesas, o ne iniciatyvos pateikimo, svarstymo ir priėmimo procesas, šio poskyrio struktūra skiriasi nuo anksčiau naudotos tyrimo struktūros, pagal kurią buvo atskirai analizuojamas iniciatyvų pateikimas politinei darbotvarkei (šiuo konkrečiu atveju – politinis sprendimas rengti Koncepciją jau buvo priimtas), projekto ir alternatyvų svarstymas (konkrečiu atveju – analizė koncentruojama į darbą rengiant projektą ir jį svarstant tam sudarytoje darbo grupėje ir Seime) bei priėmimas Seime (šiuo konkrečiu atveju kartu analizuojamas projekto svarstymas ir priėmimas Seime). Kitaip tariant, siekiant atskleisti visuomenės indėlį rengiant ir priimant Valstybinę šeimos politikos koncepciją, tam, kad būtų galima paprasčiau išdėstyti visuomenės prisidėjimo galimybes ir barjerus, analizei pasirinktas ne politikos proceso stadijinis modelis, o institucinis modelis, geriau atspindintis įvykių chronologinę eigą.

⁶⁰⁷ Interviu su mokslininku/-e Nr. 2.

Šaltinis: sudaryta autorės

3 pav. Analizės pagal politikos proceso stadijas ir analizės pagal dalyvaujančias institucijas sąsajos

3 pav. pateikiama grafinė analizės pagal politikos proceso stadijas ir analizės pagal dalyvaujančias institucijas sąsajų schema. Pagal ją, idėjų pateikimas politinei darbotvarkei konkrečiu analizuojamu atveju svarbus tik vienu aspektu (kadangi neanalizuojama, kaip kilo idėja priimti Konceptiją) – kokie asmenys ir kokiais būdais buvo kviečiami dalyvauti šios Konceptijos rengimo darbo grupėje, t. y., kaip formuotas asmenų ratas, galinčių pateikti idėjas dėl šios koncepcijos turinio. Valstybinės šeimos politikos koncepcijos projekto (toliau – „Konceptijos projektas“ arba „Projektas“) ir jo alternatyvų svarstymas vyko dviejose institucijose – specialiai suformuotoje darbo grupėje ir Seime (plenariniame posėdyje ir atskiruose komitetuose). Sprendimo priėmimas vyko tik Seime.

Siekiant atsakyti į klausimą, su kokiais trukdžiais ir palengvinimais susidūrė visuomenės atstovai, norėdami prisidėti prie Konceptijos rengimo, šiame poskyryje keliami klausimai: kokiais būdais visuomenės atstovai prisidėjo rengiant koncepciją? Kodėl pasirinkti tokie būdai? Ar į visuomenės atstovų nuomonę buvo atsižvelgta? Nuo ko tai priklauso?

Darbas atliktas pasitelkiant naratyvinės analizės modelį: chronologine tvarka dėstomi faktai, juos apibūdinančios nuomonės ir svarstymai remiantis pirminiais ir antriniais duomenimis, atlikta dokumentų – teisės aktų, Seimo komitetų ir komisijų protokolų, posėdžių stenogramų, Seimo archyve kaupiamų raštų ir pan. analizė, taip pat atlikta kokybinių interviu turinio analizė, kiek prireikė duomenų patikrinimui, pasitelkta žiniasklaidos turinio analizė.

3.5.2.1. Darbo grupės Valstybinės šeimos politikos koncepcijos projektui parengti formavimas ir jo kontekstas

Valstybinės šeimos politikos koncepcijos rengimas pradėtas 2005 metais. Idėja rengti koncepciją kilo Seimo Šeimos ir vaiko reikalų komisijoje. 3.1. poskyryje remiantis informantų atsakymais buvo pastebėta, kad iki 2004 metų Šeimos ir vaiko reikalų komisija iš esmės sutarė dėl daugelio svarstomų klausimų, tačiau po 2004 metų išryškėjo ideologinių pozicijų skirtumai.

Šeimos ir vaiko reikalų komisijos 2004-2008 kadencijos metu nariai buvo Rima Baškienė (Valstiečių ir Naujosios demokratijos partijų sąjunga) (pirmininkė), Vilija Blinkevičiūtė (Naujoji sąjunga (socialliberalai)), Irena Degutienė, Arimantas Dumčius (Tėvynės sąjunga (konservatoriai, politiniai kaliniai ir tremtiniai, krikščioniškieji demokratai)), Etela Karpickienė, Romualda Kšanienė, Audronė Pitrienė (Darbo partija), Dalia Teišerskytė (Liberalų ir centro sąjunga), Ona Valiukevičiūtė (Rolando Pakso koalicija „Už tvarką ir teisingumą“), Edvardas Žakaris (Lietuvos socialdemokratų partija). Šioje kadencijoje Seime valdančiąją koaliciją sudarė Darbo partija, Lietuvos socialdemokratų partija ir Naujoji Sąjunga (socialliberalai). Kai kurie šios komisijos nariai (Rima Baškienė⁶⁰⁸, Irena Degutienė⁶⁰⁹, Etela Karpickienė⁶¹⁰) aiškiai deklaruoja savo pažiūras už santuokinę šeimą, ir iš esmės tik viena Seimo narė (Ona Valiukevičiūtė⁶¹¹) yra šios nuomonės oponentė.

⁶⁰⁸ Rima Baškienė teigia, kad „vaikui geriausia gyventi šeimoje, pagrįstoje vyro ir moters santuoka“ („Koks turėtų būti šeimos politikos tikslas? – Trečioji diskusija. Bernardinai.lt, 2015 m. birželio 16 d. Prieiga per internetą: <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2015-06-16-koks-turetu-buti-seimos-politikos-tikslas-trecioji-diskusija/132078>>. Prisijungta 2016 m. kovo 17 d.)

⁶⁰⁹ Irena Degutienė teigia, kad „ne mes turime spręsti, kas yra šeima, o vaikai jau seniai nusprendė. Kas nuo Dievo duota, taip ir turi būti, o žmonės pradėjo madų vaikytis, visuomenėje prasidėjo kažkokios keistos diskusijos“. Saukienė, I. Kaip valstybė gelbės griūvančias šeimas. Delfi.lt, 2008 m. gegužės 3 d. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/kaip-valstybe-gelbes-griuvancias-seimas.d?id=16893337>>. Prisijungta 2016 m. kovo 17 d.

⁶¹⁰ Etela Karpickienė: „Mielieji, dėl to, kad ginu šeimos vertybes, nelaikau savęs senamadiška, greičiau šiuolaikiška. Aš gimiau ir užaugau darnioje šeimoje. Teko didžiulė laimė gražaus šeimos modelio pasimokyti iš abiejų senelių. Pati turiu šeimą ir auginu du sūnus, todėl esu įsitikinusi, kad tik tvirta, gera šeima iš kartos į kartą gali perduoti darbštumą, sąžiningumą, pareigingumą ir kitas vertybes. Sutrikus šeimos ryšiams, dažnai suyra net per šimtmečius puoselėtų dorybingumo tradicijų grandinė“. Ištrauka iš Seimo 2008 m. gegužės 15 d. posėdžio stenogramos. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=320092>. Prisijungta 2016 m. kovo 17 d.

⁶¹¹ Ona Valiukevičiūtė: „Manau, jog tokie ne santuokoje gyvenančias šeimas ir ne santuokoje gimusius vaikus diskriminuojantys Seimo sprendimai tikrai neprisidės prie šeimos ir vaiko gerovės kūrimo“. M.A.Pavilionienės ir O.Valiukevičiūtės spaudos konferencija „Kodėl kai kuriems Seimo nariams gyvenantys ne santuokoje yra rapsuotieji?“. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/docs3/kad5/w5_istorija.show5-p_r=4912&p_d=61992&p_k=1.html>. Prisijungta 2016 m. kovo 17 d.

Analizuojant 2005 metų Šeimos ir vaiko komisijos renginius⁶¹², galima pastebėti, kad renginiai susiję tiek su tradicinę šeimą remiančiomis temomis, tiek su lyčių lygybės bei smurto šeimoje tematika.

Vienas iš Komisijos narių nurodė, kad Komisija savo veikloje pamatė koncentruotą vaizdą: demografines problemas, blogą švietimo sistemą, netinkamą pasirengimą šeimai – tai iškėlė poreikį į rengiamas metodikas įtraukti į šeimos gerovę orientuotas nuostatas. Pasak informanto (-ės), atskirų metodikų rengimas nepasiteisino – juose ketintos įtvirtinti nuostatos svarstymo metu buvo pakeistos taip, kad nebeatitiko pradinio tikslo. Pavyzdžiui, prioritetiniu laikytas atsakingos tėvystės ir motinystės ugdymas buvo pašalintas iš rengiamų metodinių priemonių⁶¹³. Atsižvelgiant į tai, buvo nuspręsta rengti koncepciją kaip veiksmų planą. Koncepcijos iniciatoriai tikėjosi, kad šio dokumento pagrindu atsiras įpareigojimas Vyriausybei kryptingiau pažiūrėti į Šeimos politikos klausimus. Koncepcijoje buvo ketinama numatyti, ką kiekvienoje atskiroje srityje – aplinkos, švietimo, sveikatos, finansų, socialinių paslaugų ir t.t. būtų galima padaryti, kaip pritaikyti aplinką, kuri būtų tinkama šeimai funkcionuoti⁶¹⁴.

2005 m. rugsėjo 14 d. Seimo Šeimos ir vaiko reikalų komisijos paviešintoje informacijoje apie įvykusį posėdį nurodoma, kad „Komisija pasirengė svarbiam darbui – Valstybinės šeimos politikos koncepcijos projekto parengimui, todėl nuspręsta Koncepcijos projektui parengti sudaryti darbo grupę ir prašyti Seimo valdybos ją tvirtinti“⁶¹⁵.

Darbo grupę formavo Šeimos ir vaiko reikalų komisija. Informantai nurodė, kad daugelį jų į darbo grupę pakvietė šios komisijos pirmininkė⁶¹⁶.

Dėl darbo grupės sudėties sprendė Komisija, ir pasirinktų asmenų sąrašą pateikė Seimo valdybai tvirtinti⁶¹⁷. 2005 m. rugsėjo 23 d. Seimo valdyba patvirtino darbo grupę Valstybinei šeimos politikos koncepcijai parengti⁶¹⁸. Darbo grupę sudarė 18 narių, iš kurių – 4 Seimo nariai, 7 – Seimo, ministerijų ir kitų valstybės institucijų tarnautojai, 4 mokslininkai ir 3 nevyriausybinių organizacijų atstovai.

⁶¹² Šeimos ir vaiko reikalų komisijos konferencijos, susitikimai. Informacija iš Lietuvos Respublikos Seimo interneto svetainės. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=3709&p_k=1>. Prisijungta 2016 m. kovo 17 d.

⁶¹³ Interviu su politiku/-e Nr. 1.

⁶¹⁴ Interviu su politiku/-e Nr. 1.

⁶¹⁵ Šeimos ir vaiko reikalų komisijos posėdis 09-14. Informacija iš Lietuvos Respublikos Seimo interneto svetainės. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=4346&p_d=45575&p_k=1>. Prisijungta 2016 m. kovo 16 d.

⁶¹⁶ Interviu su nevyriausybinių organizacijų atstovu Nr. 4, interviu su mokslininku/-e Nr. 1.

⁶¹⁷ Interviu su politiku/-e Nr. 1.

⁶¹⁸ Lietuvos Respublikos Seimo valdybos 2005 m. rugsėjo 23 d. sprendimas Nr. 469 Dėl darbo grupės valstybinės šeimos politikos koncepcijai parengti sudarymo. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.262375/TAIS_288905>. Prisijungta 2016 m. kovo 17 d.

Visai netrukus, 2005 m. spalio 19 d. buvo pakeisti keli darbo grupės nariai⁶¹⁹, ir po šio pakeitimo grupę sudarė 21 narys, iš kurių 6 Seimo nariai, 7 įvairių valstybės institucijų atstovai, 3 mokslininkai (buvę ir ankstesnėje darbo grupės sudėtyje) ir 5 nevyriausybiinių organizacijų atstovai. Tačiau 2006 m. gruodžio 13 d. darbo grupės sudėtis gražinta į pradinę⁶²⁰. Darbo grupės pirmininkė nurodė, kad šie pokyčiai buvo neesminiai, nes keitėsi asmenų pareigybės, keitėsi asmenų užimtumas, dalyvavimas kitose darbo grupėse. Bet kuriuo atveju, jos nuomone, tai neturėjo reikšmės, nes posėdžiai buvo atviri, ir juose dalyvauti galėjo kas norėjo⁶²¹.

Valstybinės šeimos politikos koncepcijos aiškinamajame rašte nurodomas papildomas sąrašas asmenų, kurie oficialiai nebuvo darbo grupėje, bet padėjo rengti Koncepciją. Iš jų – 10 įvairių valstybės institucijų atstovų, 6 nevyriausybiinių organizacijų atstovai ir 2 mokslininkai.

Tai, kad darbo grupėje dalyvavo nemažai asmenų, oficialiai neįvardintų darbo grupės sudėtyje, patvirtina ir informantai: „Savo ruožtu įsijungė Ramonienė, kitos organizacijos, Vaitoška. „Mes dirbam toje srityje, galim padėti““⁶²²; „Patvirtinto grupės nariai nekito, tačiau nevienodai aktyviai dirbo, bet skirtingais klausimais ateidavo ir pakviesti žmonės“⁶²³.

Darbo grupės vadovė nurodė, kad nuo pat darbo grupės formavimo pradžios siekė įtraukti nevyriausybines organizacijas, kad sužinotų jiems rūpimus klausimus, „minčių išsakymo reikėjo“⁶²⁴.

Suformavus pirminę darbo grupės sudėtį, po nepilnos savaitės, Šeimos ir vaiko reikalų komisija išplatino pranešimą, kuriame visus norinčius prisidėti prie Valstybinės šeimos politikos koncepcijos rengimo kviečia teikti pasiūlymus⁶²⁵. Informanto/-ės teigimu, „reikia pajauti visuomenės nuomonę“⁶²⁶, ir dėl to buvo ne tik kviesta visuomenės narius teikti savo nuomonę raštu, bet ir buvo dalyvaujama konferencijose, kreipiamasi į visas savivaldybes, kviečiant aktyviai dalyvauti rengiant Valstybinės šeimos politikos koncepciją, prašant pateikti informaciją

⁶¹⁹ Lietuvos Respublikos Seimo valdybos 2005 m. spalio 19 d. sprendimas Nr. 532 Dėl Seimo valdybos 2005 m. rugsėjo 23 d. sprendimo Nr. 469 pakeitimo ir papildymo. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.263999?jfwid=bnp209k49>>. Prisijungta 2016 m. kovo 17 d.

⁶²⁰ Lietuvos Respublikos Seimo valdybos 2006 m. gruodžio 13 d. sprendimas Nr. 1317 Dėl Seimo valdybos 2005 m. rugsėjo 23 d. sprendimo Nr. 469 pakeitimo. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.288894?jfwid=bnp209k49>>. Prisijungta 2016 m. kovo 17 d.

⁶²¹ Interviu su politiku/-e Nr. 1.

⁶²² Interviu su politiku/-e Nr. 1.

⁶²³ Interviu su mokslininku/-e Nr. 2.

⁶²⁴ Interviu su politiku/-e Nr. 1.

⁶²⁵ Pradedama kurti Šeimos politikos koncepcija. 2005 m. rugsėjo 29 d. Seimo pranešimas. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/docs3/kad5/w5_istorija.show5-p_r=3917&p_d=46597&p_k=1.html. Prisijungta 2016 m. kovo 17 d.

⁶²⁶ Interviu su politiku/-e Nr. 1.

apie kiekvienoje savivaldybėje šeima ir vaikais besirūpinančias visuomenines organizacijas, religines bendruomenes, jų veiklą⁶²⁷.

Tradicinių pažiūrų politikai pastebi, kad darbo grupė aktyviai bendradarbiavo su visuomenės atstovais: „Darbo grupėj buvo tikrai daug nevyriausybininkų, ir mokslininkų, ir politikų“⁶²⁸. Analizuojant darbo grupėje oficialiai dalyvavusių nevyriausybinių organizacijų sudėtį, galima pastebėti, kad visos jos yra arba tradicinių pažiūrų organizacijos (Nacionalinė šeimų ir tėvų asociacija, Vilniaus arkivyskupijos Šeimos centras, Krikščioniškų šeimų bendrija „Ateitis“, Lietuvos šeimos centras), arba paslaugas teikiančios organizacijos (VšĮ „Vaiko namas“), arba neintervencinės organizacijos (Lietuvos gausių šeimų asociacija).

Tačiau ne pro-katalikiškų organizacijų atstovų ir oficialioje darbo grupės sudėtyje, ir tarp neoficialių narių beveik nebuvo. Pirmiausiai, taip atsitiko dėl to, kad kairiosios minties organizacijos laikėsi nuomonės, kad jos grupėje nepageidaujamos ir jų įtaka šioje grupėje neįmanoma: „2008 m. buvo sudaryta iš karto ideologinė grupė, kuri iš anksto žinojo, kaip viskas turi būti, ir iš karto žinojo, kad mokslininkai turi patvirtinti jų nuomonę, o ne kažką tai atrasti. Dėl to iš tos grupės išėjo vis tiek jau Lietuvoj skaitoma geriausia šeimos politikos specialistė, bet ir šiaip, rodos, ne viena. Dalyvavo daug organizacijų, bet visos tiktai kišeninės konservatorių organizacijos. Dėl to kad ten žodžiais kvietė, o iš tikrųjų tai ne. Aš, žinoma, nėjau tenai iš viso, dėl to kad nu kaip čia pasakyti, nėra taip lengva su tais žmonėmis bendrauti, bet tu gali eiti tenai“⁶²⁹; „Kuriant Šeimos politikos koncepciją žmogaus teisės organizacijos net nebuvo pakviestos į jokią dialogą. Jie turėjo tuos NVO, bet jos tokios prokatalikiškos“⁶³⁰; „Tikrai nekvietai, iš viso. Buvom pastatyti prieš faktą“⁶³¹.

Visuomenės atstovai darbo grupėje kito. Pamažu ir joje buvę, nors ir mažumą sudarę, žmogaus teisių, moterų, lyčių lygybės specialistai ir organizacijų atstovai traukėsi iš darbo grupės. Savo pasitraukimą jie aiškino tuo, kad nematė perspektyvos konstruktyviai dirbti, į jų nuomonę nebuvo atsižvelgiama: „Tai kodėl išėjo X (darbo grupės narės/-io pavardė – aut. past.), nes jos iš vis balso nieks neklausė, o ji padėtų savo parašą, jai būtų gėda už tai. Dalyvavimas toj grupėj buvo gėda kad tu gali reiškia paskui tave panaudos kaip tos grupės dalyvį“⁶³²; „Kai pamatė, kokia vaga krypsta ir kad tikrai nekrypsta, ir kad nėra ten kaip įsigilinti, kokia yra problema, ir kaip padaryti, kad ta šeimos politika būtų veiksminga, o va daryti bet su tokiu politiniu kvapeliu ir sustatyt visus į rėmus. Tai (...) įvyko konfliktas, bet abipusiu susitarimu ji iš ten pasitraukė“;

⁶²⁷ Lietuvos Respublikos Seimo šeimos ir vaiko reikalų komisijos 2005 m. spalio 14 d. raštas Nr. 119-S-272 Dėl informacijos ir pasiūlymų pateikimo rengiamai Valstybinės šeimos politikos koncepcijai. Lietuvos Respublikos Seimo archyvas.

⁶²⁸ Interviu su politiku/-e Nr. 7.

⁶²⁹ Interviu su politiku/-e Nr. 2.

⁶³⁰ Interviu su nevyriausybines organizacijos atstovu/-e Nr. 2.

⁶³¹ Interviu su nevyriausybines organizacijos atstovu/-e Nr. 1.

⁶³² Interviu su politiku/-e Nr. 2.

„Atsisakiau darbo darbo grupėje, kai pamačiau, kad pakeisti nieko negaliu, projektas prieštarauja Konstitucijai. Nenorėjau pasirodyti šviesoje, atsisakiau nepriejus iki balsavimo. (...) Sutarėm, kad niekur nebus minima, kad aš dalyvavau⁶³³“; „Neišėjo susikalbėti su darbo grupės nariais, vienintelis protingai kalbantis žmogus buvo X (darbo grupės narės/-io pavardė – aut. past.). Visi kiti – ne profesionaliai dirbantys. Iš esmės buvau vienas balsas be užtarimo“⁶³⁴. „Aš neilgai buvau (darbo grupėje – aut. past.). Aš buvau įtraukta, pačioj pradžioj mes gan aktyviai dalyvavom (...). Paskui kažkaip tai aš iš ten buvau išniveliuota“⁶³⁵. Taip pat buvo laikomasi nuomonės, kad vyrauja tradicinių pažiūrų kraštutinė nuomonė, kuriai pasipriešinti būtų sudėtinga: „O ten toną uždavė kunigai ir ideologiškai taip sakant kraštutiniai dešinieji. Net ir toj pačioj konservatorių partijoj yra ne vien kraštutiniai dešinieji, bet būtent čionai dominavo kraštutiniai dešinieji, kurie tuo užsiėmė“⁶³⁶.

Traukiantis šiems Konceptijos projekto rengėjams, į neoficialią grupės sudėtį buvo kviečiami kiti palankiai kuriamą instrumentą vertinantys visuomenės atstovai: „Aš buvau savo srityje kvalifikuotas visuomenės atstovas - nebuvo oficialiame grupės narių sąraše. Posėdžiai buvo ne uždari, bet darbiniai, tad konkrečiu klausimu buvo pakviečiami ir įvairių sričių specialistai. (...) Mane pakvietė kaip specialistę (sociologę, studijavusią ir antropologiją bei šiek dirbusia šioje srityje) – eksperto vaidmeniui (visuomenės atstovę), ir aš išsakaiu, greičiausiai, gerų įžvalgų ir pasiūlymų. Tad pakvietė dirbti grupėje, nebūnant oficialia grupės nare, nes ji buvo jau suformuota ir patvirtinta. Tokių visuomenės atstovų (tik vienkartinį ar keliems susitikimams) buvo ne vienas⁶³⁷“; „Akciją (2007 m. gegužės mėn. vykusią šventę „Šeima – gyvybės lopšys“⁶³⁸ – aut. past.) beorganizuojant, sulaukiau skambučio: „Laba diena, tokia ir tokia, mes čia rengiam tą ir tą, gal galit ateiti“. Mes su vyru tada buvom vadovai. Nu ateiti, tai ateiti, gerai. Patirties jokios nėra, ateinam, pamatom, kokia grupė čia susirinkusi ką jie svarsto. Mes nuo 2007 metų pavasario aktyviai, ir tas žvilgsnis buvo žiūrėti kaip, ką šeimai, paprastai šeimai, nes neturėjom jokios patirties su teisės aktais. Tai va, ir į kiekvieną posėdį kvietės, ir vis rašydavom savo vertinimus, nuomones, ir labai (...) taip link šeimos“⁶³⁹.

Atkreiptinas dėmesys, kad nepaisant formalaus neįtraukimo į darbo grupę, kai kurių neformaliai dalyvaujančių asmenų indėlis į Konceptijos projekto rengimą buvo didelis: „„,Nepaisant to, teko

⁶³³ Interviu su mokslininku/-e Nr. 1.

⁶³⁴ Interviu su mokslininku/-e Nr. 1.

⁶³⁵ Interviu su nevyriausybines organizacijos atstovu/-e Nr. 3.

⁶³⁶ Interviu su politiku Nr. 2.

⁶³⁷ Interviu su mokslininku/-e Nr. 2.

⁶³⁸ Kačerauskienė, A. Šeima – gyvybės lopšys. Pro Vita. „XXI amžiaus“ priedas apie gyvybės apsaugą Nr.5 (78). Prieiga per internetą: < <http://www.xxiamzius.lt/archyvas/priedai/provita/20070511/1-1.html> >. Prisijungta 2016 m. kovo 17 d.

⁶³⁹ Interviu su nevyriausybines organizacijos atstovu/-e Nr. 4.

prisiimti grupės darbe didelį krūvį – rašyti didžiąją konceptualią dalį (ne faktinės medžiagos pateikimą, bet analizę ir pasiūlymus) ir dalyvauti kiekviename susitikime. Tai paradoksas“⁶⁴⁰.

Apibendrinant, Valstybinės šeimos politikos koncepcijos darbo grupės sudėtį matyti, kad nors buvo deklaruojama, kad kviečiami visi norintys, realiai darbo grupėje vyravo nevyriausybių organizacijų atstovai, kurie pasisakė už tradicinės, santuoka grįstos šeimos stiprinimą. Nors darbo grupėje ir buvo narių, kurie turėjo kitokią nuomonę, galiausiai jie iš darbo grupės pasitraukė. Egalitaristinių pažiūrų atstovų darbo grupėje nebeliko, jie tik epizodiškai ateidavo svarstant konkrečius Koncepcijos klausimus.

3.5.2.2. Darbo grupės Valstybinės šeimos politikos koncepcijai rengti darbas ir visuomenės atstovų dalyvavimas jame

Visuomenės atstovų indėlių darbo grupės svarstymuose objektyviai įvertinti sudėtinga pirmiausiai dėl to, kad nėra išlikusių jokių darbo grupės protokolų⁶⁴¹. Iš epizodiškai prieinamų dokumentų matyti, kad darbo grupė rengė šiuos posėdžius:

- 2005 m. rugsėjo 28 d. Jame aptarė koncepcijos ruošimo kryptis: atsakomybės už vaikų auklėjimą puoselėjimą, šeimų mokymą, jaunimo rengimą šeimai ir kitus aktualius klausimus. Numatyta atlikti išsamią esamos valstybės politikos šeimos atžvilgiu analizę, į kurią pateks ekonominių, demografinių, socialinės paramos rodiklių įvertinimas. Seimo interneto svetainėje paskelbtame pranešime nurodoma, kad į Valstybinės šeimos politikos koncepcijos rengimo procesą kviečiami savivaldybių tarybų, Bažnyčios, nevyriausybių organizacijų, gyventojų bendruomenių atstovai⁶⁴². Prieš antrąjį darbo grupės posėdį 2005 m. spalio 11 dieną Seimo šeimos ir vaiko reikalų komisija nusprendė rekomenduoti darbo grupei Valstybinės šeimos politikos koncepcijai parengti atkreipti dėmesį į Nevyriausybių organizacijų vaikams konfederacijos konferencijos „Dirbkime kartu vaiko gerovei“ rezoliucijoje pateiktus pasiūlymus⁶⁴³. Šioje rezoliucijoje, šalia raginimo spręsti su vaikų gerove susijusius ekonominius ir socialinius klausimus, kviečiama „*Valstybei atsigręžti į šeimą, kaip į vertybę, šią nuostatą oficialiai įtvirtinti politinių partijų nacionaliniu susitarimu dėl vieningos šeimos politikos ir*

⁶⁴⁰ Interviu su mokslininku/-e Nr. 2.

⁶⁴¹ Seimo archyve saugomi tik Seimo komitetų ir komisijų posėdžių protokolai, o darbo grupių dokumentai ten patenka labai retais atvejais, paprastai jais disponuoja darbo grupės pirmininkas. Tačiau tarp šios darbo grupės pirmininkės pateiktų dokumentų yra tik keli darbiniai užrašai, o išsamių protokolų nėra išlikusių.

⁶⁴² Pradedama kurti Šeimos politikos koncepcija. 2005 m. rugsėjo 29 d. informacija iš Seimo interneto svetainės.

⁶⁴³ Informacija apie Šeimos ir vaiko komisijos posėdžius ir Seimo interneto svetainės. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/docs/kad5/w5_istorija.show5-p_r=4346&p_d=46374&p_k=1.html>. Prisijungta 2016 m. kovo 17 d.

sampratos“ bei „*Suderinti ir patvirtinti tradicinės šeimos apibrėžimą, kuriame būtų numatyta ir šeimos misija*“⁶⁴⁴.

- 2005 m. spalio 12 d. Šio posėdžio metu aptarti Konceptijos rengimo etapai, darbui būtina surinkti informacija, patvirtintas darbo grupės veiklos reglamentas. Taip pat, kaip jau buvo minėta šiame poskyryje, buvo nuspręsta kreiptis į rajonų savivaldybes, kviečiant aktyviai dalyvauti rengiant Valstybinės šeimos politikos koncepciją bei pateikti informaciją apie savivaldybėje šeima ir vaikais besirūpinančias visuomenines organizacijas, religines bendruomenes, jų veiklą, bendradarbiavimo su savivaldybės institucijomis formas⁶⁴⁵. Po šio posėdžio pirmą kartą buvo pakeista darbo grupės sudėtis. Ar nuo šio posėdžio iki 2006 m. balandžio mėnesį vykusio posėdžio buvo darbo grupės posėdžių, duomenų nėra. 2005 m. Šeimos ir vaiko reikalų komisijos ataskaitoje nurodoma, kad į Valstybinės šeimos politikos koncepcijos rengimo procesą pakvietus savivaldybių, nevyriausybių organizacijų, bendruomenių atstovus, gauta nemažai pasiūlymų, kuriuos buvo ketinama panaudoti rengiamos koncepcijos projektui⁶⁴⁶.

- 2006 m. balandžio 12 d. Posėdyje pateikti parengti pasiūlymai projektui ir numatytas tolesnis veiksmų planas⁶⁴⁷. Daugiau informacijos apie 2006 metais vykusius darbo grupės posėdžius nėra. 2006 m. gruodžio mėnesį oficialiai darbo grupės sudėtis grąžinta į pirminę būseną. 2006 m. Šeimos ir vaiko reikalų komisijos ataskaitoje nurodoma, kad „*darbo grupė, rengdama Valstybinę šeimos politikos koncepciją, jau atliko nemažą darbą. Parengta esamos padėtis analizė, surinkti pasiūlymai iš Lietuvos savivaldybių*“⁶⁴⁸.

- 2007 m. balandžio 25 d. (Posėdžio turinys nežinomas)⁶⁴⁹. Tą pačią dieną ryte Šeimos ir vaiko reikalų komisija dalyvavo seminare „Kokios šeimos politikos reikia Lietuvai?“, kurį rengė Demokratinės politikos institutas. Seminare buvo diskutuojama apie tai, kokios kyla grėsmės bei iššūkiai šeimoms ir tradicinei šeimos sampratai; kokia šeimos politika reikalinga Lietuvos valstybės ateičiai, žmogiškojo orumo ir gyvybės šventumo reikalavimams užtikrinti; kokių sprendimų ir veiksmų formuojant Lietuvos šeimos politiką tikimasi iš politikų, įstatymų leidėjų ir valstybės institucijų. Renginyje kalbėjo Seimo narė I. Degutienė, Lietuvos vyskupu

⁶⁴⁴ 2005 m. birželio 1 d. Konferencijos „Dirbkime kartu vaikų gerovei“ rezoliucija. Seimo archyvas.

⁶⁴⁵ 2005 m. spalio 12 d. Valstybinės šeimos politikos koncepcijos rengimo darbo grupės posėdis. Informacija iš Seimo interneto svetainės. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/docs3/kad5/w5_istorija.show5-p_r=3709&p_d=46407&p_k=1.html>. Prisijungta 2016 m. kovo 17 d.

⁶⁴⁶ Šeimos ir vaiko reikalų komisijos 2005 metų veiklos ataskaita. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/owa-bin/owarepl/inter/owa/U0154139.doc>>. Prisijungta 2016 m. kovo 17 d.

⁶⁴⁷ 2006 m. balandžio 4 d. Darbo grupės Valstybinės šeimos politikos koncepcijos projektui parengti posėdis. Informacija iš Seimo interneto svetainės. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/docs3/kad5/w5_istorija.show5-p_r=3709&p_d=54106&p_k=1.html>. Prisijungta 2016 m. kovo 17 d.

⁶⁴⁸ Šeimos ir vaiko reikalų komisijos 2006 m. veiklos ataskaita. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/docs2/NCKGUTLV.PDF>>. Prisijungta 2016 m. kovo 17 d.

⁶⁴⁹ Šeimos ir vaiko reikalų komisijos 2004 m. balandžio 25 d. darbotvarkė. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=5348&p_d=67181&p_k=1>. Prisijungta 2016 m. kovo 17 d.

konferencijos generalinis sekretorius Mons. G. Grušas, VU Klinikinės ir organizacinės psichologijos katedros vedėja D. Gailienė ir Vilniaus Arkivyskupijos Šeimos centro direktorius A. Petronis⁶⁵⁰.

- 2007 m. gegužės 9 d. vyko ne darbo grupės, o Šeimos ir vaiko reikalų komisijos posėdis (jame buvo diskutuojama apie šeimos švietimą ir sveikatą, o taip pat pasikeista nuomonėmis, dėl šeimos sampratos⁶⁵¹).

- 2007 m. birželio 6 d.⁶⁵² (Posėdžio turinys nežinomas).

- 2007 m. birželio 13 d. vyko Šeimos ir vaiko reikalų komisijos posėdis, kuriame buvo svarstytas Valstybinės šeimos politikos koncepcijos projektas⁶⁵³.

- 2007 m. birželio 21 d.⁶⁵⁴ (Posėdžio turinys nežinomas).

- 2007 m. liepos 4 d. vyko Šeimos ir vaiko reikalų komisijos posėdis, kuriame buvo svarstytas Valstybinės šeimos politikos koncepcijos projekto pateikimas⁶⁵⁵ (konkretus posėdžio turinys nežinomas). Tą pačią dieną Seimo valdybos posėdyje buvo pažymėta, kad darbo grupė darbą atliko, ir nutarta Valstybinės šeimos politikos koncepcijos projektą teikti Seimui⁶⁵⁶. Kitą dieną, 2007 m. liepos 5 d., Valstybinės šeimos politikos koncepcijos projektas buvo užregistruotas Seimo teisės aktų registre⁶⁵⁷.

Vertinant Šeimos ir vaiko reikalų komisijos oficialius pranešimus, tik šios komisijos 2007 metų pirmo pusmečio veiklos ataskaitoje išryškėja ideologinis šeimos politikos koncepcijos kryptingumas: „*Apie šeimos instituto krizę byloja blogėjanti šalies demografinė situacija – mažas santuokų ir ganėtinai didelis ištuokų skaičius, (...). Santuokos, kaip vertybės, silpnėjimas (...) išryškino neigiamą poveikį visų visuomenės narių gerovei bei ateičiai*“⁶⁵⁸. Iki tol jokių viešų pareiškimų apie tai, kad pagal koncepciją šeima turėtų būti siejama su santuoka, nebuvo.

Diskusija dėl šeimos sampratos buvo keliami ir organizuojamose konferencijose, kuriose aktyviai dalyvavo ir nevyriausybinių organizacijų⁶⁵⁸. Tiesa, galima pastebėti, kad nemažai 2007 metais organizuotų renginių susiję su katalikiška šeimos samprata. Tai 2007 m. spalio 12

⁶⁵⁰ Seminaras „Kokios šeimos politikos reikia Lietuvai“. Informacija iš Demokratinės politikos instituto interneto svetainės. Prieiga per internetą: <<http://www.dpi.lt/index.php?id=354>>. Prisijungta 2016 m. kovo 17 d.

⁶⁵¹ Šeimos ir vaiko reikalų komisijos 2007 m. gegužės 9 d. darbotvarkė. Prieiga per internetą: <http://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=5348&p_k=1&p_t=66442>. Prisijungta 2016 m. kovo 17 d.

⁶⁵² Šeimos ir vaiko reikalų komisijos 2007 m. birželio 6 d. darbotvarkė. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=5348&p_d=67687&p_k=1>. Prisijungta 2016 m. kovo 17 d.

⁶⁵³ Šeimos ir vaiko reikalų komisijos 2007 m. gegužės 23 d. darbotvarkė. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=5348&p_d=67175&p_k=1>. Prisijungta 2016 m. kovo 17 d.

⁶⁵⁴ Šeimos ir vaiko reikalų komisijos 2007 m. birželio 21 d. darbotvarkė. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=5348&p_d=68232&p_k=1>. Prisijungta 2016 m. kovo 17 d.

⁶⁵⁵ Šeimos ir vaiko reikalų komisijos 2007 m. liepos 4 d. darbotvarkė. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=5824&p_d=72346&p_k=1>. Prisijungta 2016 m. kovo 17 d.

⁶⁵⁶ Seimo valdybos 2007 m. liepos 4 d. posėdžio protokolas Nr. 237. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=301296&p_tr2=2>. Prisijungta 2016 m. kovo 18 d.

⁶⁵⁷ Seimo nutarimo „Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ Projektas + koncepcija. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=301354>. Prisijungta 2016 m. kovo 18 d.

⁶⁵⁸ Interviu su politiku/-e Nr. 1.

d. vykusį konferenciją „Šeima besikeičiančioje visuomenėje“⁶⁵⁹ (su ideologinę renginio kryptį atspindinčiais pranešimais „Santuoka ir teisė“ bei „Pasirinkimai šeimos teisėje: sveika nuovoka ar troškimų triumfais“); „Šeimos politika ir vaiko gerovė“, kurios dalyviai, pritardami Valstybinės šeimos politikos koncepcijos projektui, išsakė nuomonę, jog tai yra savalaikis teisės aktas, kurio įgyvendinimas reikalingas mūsų visuomenei⁶⁶⁰.

Valstybinės šeimos politikos koncepcijos projekto rengimą inicijavo Seimo Šeimos ir vaiko reikalų komisija, ir nevyriausybinių organizacijų bei kiti visuomenės atstovai pirmiausiai įsijungė teikdami pasiūlymus Koncepcijos projektui. Tą jie darė aktyviai: „*Po pirminio susitikimo – aktyvi pozicija iš nevyriausybinių: Nacionalinė šeimų ir tėvų asociacija, moterų centrai*“⁶⁶¹. Informantai pabrėžia, kad pirmiausiai nevyriausybinių organizacijų kėlė ekonominius ir socialinius klausimus ir siūlė su jais susijusias nuostatas įtraukti į Koncepcijos projektą: „*Nevyriausybinių organizacijų įsijungė – sudarykite sąlygas veikti patiems. Nereikia nurodinti, ką daryti šeimai, tik sudarykite sąlygas*“⁶⁶²; „*Jie žiūri, nu kaip sakoma, pirštais į save – kas man iš to. Ko tom šeimom reikia. Ir visada kalba yra tik apie pinigus. Materialiai. Ir dešinieji. Kokios turi būti išmokos, kaip tenais remti*“⁶⁶³.

Koncepcijos projekto turinį kūrė darbo grupė, kurioje dalyvavo ir visuomenės atstovai. Svarbiausiais uždaviniais buvo numatyta parengti veiksmų planą, įtvirtinti vertybinį požiūrį (dėl kurio ir kilo didelės diskusijos tiek tarp politikų, tiek tarp visuomenės atstovų), ir kaip tai bus įgyvendinta⁶⁶⁴.

Dėl nuolatinės dalyvavusių asmenų kaitos, net ir darbo grupės nariams sudėtinga paaiškinti, į kieno argumentus kada buvo atsižvelgta. Tačiau atidžiau paanalizavus darbo grupės narių pasisakymus, kurie turėjo didžiausios įtakos (kurie daugiausiai padėjo konstruktyviai formuluoti Koncepcijos nuostatas), politikai nurodo tik tradicinę santuokinę šeimą remiančius atstovus: „*Jolanta Ramonienė – viena pirmųjų. Iš jos minčių išsakymo reikėjo. Dar – Pūkelis, Obelenienė. Jolantos pradžioj nebuvo, dalyvavo kaip patarėja. Dar daug prisidėjo Nacionalinė tėvų asociacija. (...) Analizavom visą situaciją, kodėl padėtis blogėja. Rinkom medžiagą*“⁶⁶⁵; „*Pasiūlymai konstruktyvūs, taip. Daug idėjų – Petronis, Vyskupijų centre, labai daug davė. Leliūgienė, Karmaza, Vaicekauskienė, Ramonienė. Šitie žmonės buvo konstruktyvūs. Ne tai kad*

⁶⁵⁹ Konferencija „Šeima besikeičiančioje visuomenėje“. Informacija iš Seimo interneto svetainės. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/docs3/kad5/w5_istorija.show5-p_r=3709&p_d=70409&p_k=1.html>. Prisijungta 2016 m. kovo 18 d.

⁶⁶⁰ „Šeimos politika turi užtikrinti vaiko gerovę“. Informacija iš Seimo interneto svetainės. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/docs3/kad5/w5_istorija.show5-p_r=3709&p_d=71712&p_k=1.html>. Prisijungta 2016 m. kovo 18 d.

⁶⁶¹ Interviu su politiku/-e Nr. 1.

⁶⁶² Interviu su politiku/-e Nr. 1.

⁶⁶³ Interviu su politiku/-e Nr. 7.

⁶⁶⁴ Interviu su politiku/-e Nr. 1.

⁶⁶⁵ Interviu su politiku/-e Nr. 1.

atėjau, ten, „lia lia lia“ papasakojau. Bet ateidavo, sakyčiau, ta darbo grupė, kadangi mokslininkas ne vienas buvo, tai ji, na, labai konstruktyviai. Kiekvienas sakinyš, atsakingai, kartu su teisininkais, ir jie tikrai kiekvieną posėdį ateidavo jau pasiruošę, ir jau su konkrečiu siūlymu. Su kuo jie tenais konsultuodavosi, aš nežinau, bet kad jie ateidavo su konstruktyviais siūlymais, tai taip. Tą aš labai gerai atsimenu⁶⁶⁶; „Bet nevyriausybininkų žodis tikrai buvo svarus. Ir ten Lietuvos tėvų forumas, Nacionalinė šeimų ir tėvų asociacija, vyskupijų šeimos centrai, vat su jais ir aš asmeniškai labai daug dirbau⁶⁶⁷“.

Valstybinės šeimos politikos konstruojamą turinį kritikavę organizacijų atstovai nurodė, kad darbas grupėje buvo sunkus: „Kadangi mes dalyvavom opozicijoje koncepcijos, tai dalyvauti buvo labai sudėtinga.(...) Dėl koncepcijos, tai mes gal tris valandas kalėmės, nu tikra to žodžio prasme kalėmės, neįmanoma kitaip buvo⁶⁶⁸“. Tačiau negalima teigti, kad darbo grupėje oponentai buvo visiškai ignoruojami. Iš darbo grupės nario pasisakymo galima suprasti, kad siūlymai turėjo praeiti papildomą svarstymo etapą: buvo pristatyti susipažinimui ir aptariama, ar jie bus išsamiau analizuojami, ar turimi tik informaciniais tikslais: „Visi gaunami dokumentai darbo grupėje buvo aptarti darbo grupės nariams supažindinimui. Ar analizuojame, ar turime kaip informaciją⁶⁶⁹“. Visgi buvo atsižvelgta ir į kai kuriuos (bent jau vieną) oponentų pasiūlymus (-ą): „Dėl lanksčių darbo sąlygų – iš kitaip mąstančių paimta ir įdėta į projektą⁶⁷⁰“.

Valstybinės šeimos politikos koncepcijos projekto rengimas darbo grupėje truko beveik 2 metus. Nepaisant to, kad iš pradžių buvo numatyta šį projektą parengti iki 2005 m. gruodžio 20 d., vėliau šis terminas buvo pratęstas iki 2006 m. gruodžio 1 d., ir, galiausiai, iki 2007 m. rugsėjo 1 d. Nuo darbo grupės sudarymo iki šios koncepcijos patvirtinimo Seime praėjo beveik treji metai. Iš darbo grupės pasitraukus daugeliui tradicinių pažiūrų oponentų, atrodytų, likus panašių pažiūrų nariams galėjo būti nesunku rasti kompromisą dėl formuluotės, vis tiek priešpriešų išliko dėl nenuolatinių darbo grupės narių aktyvaus dalyvavimo: „Panašios, sakyčiau (pažiūros – aut. past.), bet buvo ir radikalesnių, iš tos kitos pusės. Ir atrasti vat tokių konsensusą toj šeimos koncepcijoje tai tikrai buvo sunku⁶⁷¹“; „Tokių visuomenės atstovų (tik vienkartinį ar keliems susitikimams) buvo ne vienas: M.Jankauskaitė, keli teisininkai, gausių šeimų atstovė ir pan. (...) Pagrindinės oponentės buvo Pavilionienė ir Jankauskaitė, bet dirbti su jomis buvo neįmanoma, nes jos iš principo nieiškojo konsensuso ir net neklausė kitokios prieigos, bet dėstė ideologinę feministinę poziciją⁶⁷²“.

⁶⁶⁶ Interviu su politiku/-e Nr. 7.

⁶⁶⁷ Interviu su politiku/-e Nr. 7.

⁶⁶⁸ Interviu su nevyriausybinių organizacijų atstovu/-e Nr. 1.

⁶⁶⁹ Interviu su politiku/-e Nr. 1.

⁶⁷⁰ Interviu su politiku/-e Nr. 1.

⁶⁷¹ Interviu su politiku/-e Nr. 7.

⁶⁷² Interviu su mokslininku/-e Nr. 2.

Darbo grupės nariai pabrėžė, kad daugiausiai diskusijų sukėlė klausimas dėl šeimos apibrėžimo. Iš pradžių grupėje buvo manančių, kad tokio apibrėžimo iš viso nereikia: „*Apskritai ydingas akcentas – projektuoti kokia turi būti šeima. Tai kišimasis į šeimos gyvenimą. Nuorodos šeimai, kokia šeima turi būti. Konceptija projektuoja modelį, o ne kaip politiką pajungti, kad šeimai būtų gerai*“⁶⁷³, bet kritinė dauguma rengėjų nusprendė, kad apibrėžimas turi būti – tada prasidėjo diskusijos dėl šeimos apibrėžimo formuluotės. Tai viena priežasčių, dėl ko taip ilgai užtruko Konceptijos projekto rengimas⁶⁷⁴. Tačiau rengimą užvilkinio ir diskusijos dėl kitų Konceptijos punktų: „*Užtruko šeimos sampratos, bet ne tik. Dėl konceptijos nuostatų, vos ne dėl kiekvieno sakinio buvo labai ilgos diskusijos, mes ten sėdėdavom valandų valandas. Nu va turi kažkokį tą mažą tekstuką, ir tą tekstuką labai ilgai nagrinėjai, nes grupė buvo labai didelė*“⁶⁷⁵.

Informantų atsakymuose aiškiai matyti darbo grupės narių nuomonių poliarizacija dėl su šeimos samprata susijusių ideologinių nuostatų: „*O kas yra šeima? Čia įstrigome. Priežastis dėl ko ilgai dirbta. Išsiskyrė 2 pozicijos ir darbo grupėje*“⁶⁷⁶; „*Oponentais būdavo pakviesti kairiosios pakraipos teisininkai (iš esmės ne kairiosios, bet liberaliosios, nors atstovavę dažniausiai socdemų partiją). Svarbų vaidmenį suvaidino pora Darbo partijos narių (moterų), kurių asmeniškai atsakomybė ir drąsa svarstant, viešinant bei ginant grupės daugumos poziciją turėjo lemiančią reikšmę, nes ideologiškai skirtingi žmonės buvo šioje partijoje. Labai svarbus vaidmuo buvo R. Baškienės, kuri pirmininkavo grupei. Tad didžiausi idėjiniai skirtumai jautėsi tarp socdemų ir konservatorių bei grupėje dirbusių kitų partijų narių*“⁶⁷⁷.

Egalitaristinių pažiūrų darbo grupės nariai atvirai deklaruoja savo nepritimą tiek darbo grupės darbui, tiek parengto dokumento turiniui: „*Konceptija rengta buitiniame lygmenyje. Man gėda būdavo eiti į Seimą. Pavyzdžiui, išsiųsta visoms savivaldybėms, kad atsiųstų savo šeimos apibrėžimą. Kaip jie pasakys ką jie supranta šeima, tą ir dėti į koncepciją. Neprofesionalus darbas su nevyriausybinėmis organizacijomis. Jei būtų branduolys profesionalų, būtų kitas reikalas. Dabar visus kvietė dalyvauti kas nori*“⁶⁷⁸; „*Kai aš pamačiau pirmą juodrašį, tai buvo... nu neįsivaizduojama, kad buvo galima parašyti tokių, reiškia, nesąmonių kratinį, koks ten buvo*“⁶⁷⁹.

⁶⁷³ Interviu su mokslininku/-e Nr. 1.

⁶⁷⁴ Interviu su politiku/-e Nr. 1.

⁶⁷⁵ Interviu su politiku/-e Nr. 7.

⁶⁷⁶ Interviu su politiku/-e Nr. 1.

⁶⁷⁷ Interviu su mokslininku/-e Nr. 2.

⁶⁷⁸ Interviu su mokslininku/-e Nr. 1.

⁶⁷⁹ Interviu su politiku/-e Nr. 2.

3.5.2.3. Projekto svarstymas ir priėmimas Seime

Šiame poskyryje, chronologiškai analizuojant Valstybinės šeimos politikos koncepcijos svarstymą Seime, siekiama atsakyti į klausimus, su kokiais iššūkiais, trudžiais ir palengvinimais susidūrė nevyriausybinų organizacijų ir visuomenės atstovai, svarsant ir priimant Projektą Seime. Norint atsakyti į tai, buvo analizuota, kokiais būdais nevyriausybinių organizacijos dalyvavo Seime svarstant ir priimant projektą, kaip buvo vertinami nevyriausybinių organizacijų ir visuomenės atstovų pateikti siūlymai (nuo kuo ko tai priklausė).

Kaip jau minėta, 2007 m. liepos 5 d. Valstybinės šeimos politikos koncepcijos projektas buvo užregistruotas Seimo Posėdžių sekretoriате. Šis dokumentas buvo priimtas tik 2008 m. birželio 3 d., t. y., praėjus dar beveik metams nuo užregistravimo. Per šį laikotarpį vyko aktyvios diskusijos, daugiausiai susijusios su šeimos apibrėžimu, tiek Seimo komiteto posėdžiuose, tiek viešojoje erdvėje.

- 2007 m. spalio 9 d. po pateikimo Seime projektui buvo pritarta⁶⁸⁰. Diskusijų Seimo posėdyje metu Seimo narė O. Valiukevičiūtė paklausė darbo grupės pirmininkės, „*ar kuriant šeimos politikos koncepciją nebuvo bendradarbiauta su tokiomis nevyriausybinių organizacijomis kaip Kauno moters užimtumo centras, Lietuvos žmogaus teisių centras, Lygių galimybių plėtros centras, Moterų informacijos centras, Žmogaus teisių stebėjimo institutas ir kiti, kitaip tariant, su kokiomis nevyriausybinių organizacijomis teko bendradarbiauti kuriant šią koncepciją?*“. Į šį klausimą darbo grupės pirmininkė atsakė: „*Išties, kaip jūs girdėjote ir žinote, nuomonių įvairovė yra. Beje, darbo grupė taip pat nebuvo vienalytė ir ne visais klausimais mes iš karto priėmėme sprendimus. Vyko diskusijos. Nuomonių įvairovė, aš manau, kaip tik pagerino mūsų koncepcijos turinį. Į jūsų klausimą, kokios nevyriausybinių organizacijos dalyvavo, aš noriu atsakyti, kad per pusantrų metų galėjo dalyvauti visi, kurie tik to panorėjo. Mes kreipėmės į savivaldybes, mes rašėme raštą Respublikos organizacijoms, nurodydami savo elektroninį pašlą, kur galima kreiptis, kad gerbiamieji kolegos galėtų pateikti pasiūlymus. Šiuo atveju mes sulaukėme ir Šeimos centro, ir Nacionalinės tėvų ir šeimų asociacijos, nevyriausybinių organizacijos „Rafaelis“ ir kitų atsiliepimų. Žodžiu, negalėčiau teigti, kad požiūrio nebuvo*“⁶⁸¹. Kaip matyti, darbo grupės pirmininkė neatsakė į klausimą, ar buvo bendradarbiauta su egalitaristinių pažiūrų organizacijomis, tačiau paminėjo, kad dalyvauti galėjo kas nori (visgi tai nereiškia, kad į jų nuomonę buvo atsižvelgta), be to, visos nurodytos atsiliepimus rašiusios

⁶⁸⁰ Seimo posėdžio balsavimo rezultatai (2007-10-09, vakarinis posėdis). Informacija iš Lietuvos Respublikos Seimo interneto svetainės. Prieiga per internetą: <http://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=15275&p_k=1&p_a=sale_bals&p_bals_id=-308&p_var=2>. Prisijungta 2016 m. kovo 21 d.

⁶⁸¹ Penkioliktasis (336) posėdis. Stenogramos, 2007 m. spalio 17 d., Nr. 184. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=305770>. Prisijungta 2016 m. kovo 21 d.

organizacijos yra tradicinės šeimos šalininkės. Taigi, remiantis tokiu atsakymu galima numanyti, kad nors dalyvauti galėjo visos organizacijos, realiai buvo bendradarbiaujama tik su tradicinės minties organizacijomis.

Balsavime dėl Projekto pateikimo dalyvavo 68 Seimo nariai, iš kurių 64 balsavo už, 1 – prieš, o susilaikė 3. „Už“ daugiausiai balsavo Tėvynės Sąjungos frakcija (18 balsų), Darbo partijos frakcija (13 balsų) ir Valstiečių liaudininkų ir pilietinės demokratijos frakcija (10 balsų). Net 8 balsai „už“ buvo iš Lietuvos socialdemokratų frakcijos: tiek egalitaristinės, tiek tradicinės minties apklausti ekspertai nurodė, kad tarp socialdemokratų yra „senų vyrų“, kurie šeimos klausimais pasisako už konservatorių idėjas⁶⁸² nepaisant to, kad frakcijoje buvo susitarta, kad šeimos politikos klausimais bus balsuojama taip, kaip nurodo konkretus frakcijos narys⁶⁸³.

Užregistravus Valstybinės šeimos politikos koncepcijos projektą Seime, darbo grupėje kilusios diskusijos dėl šeimos apibrėžimo persikėlė ir į Seimą, ir į visuomenę: „*Bet aišku, didžiausi ginčai ir tada perėjo ir į viešąją erdvę, tai kas yra šeima. Nu ir vieniems buvo labai paprasta, kitiems buvo labai sudėtinga*“⁶⁸⁴. Čia galima pastebėti, kad tradicinės šeimos šalininkai sugebėjo greitai mobilizuotis: „*Kai emė priešpriešos darytis dėl šeimos sampratos, gavom daug palaikymo raštų*“⁶⁸⁵. Koordinuojant Nacionalinei šeimų ir tėvų asociacijai, per kelis mėnesius, t. y., nuo 2007 m. rugpjūčio pabaigos iki 2008 m. gegužės 14 d., t. y., kai Valstybinės šeimos politikos koncepcijos projektas buvo svarstomas Seimo komitetuose ir plenariniuose posėdžiuose, buvo surinkta beveik 31 tūkstantis palaikymo parašų⁶⁸⁶: „*Tai parašų rinkimas ir praktiškai buvo per nevyriausybinius. Veikėm per savo NŠTA, organizacijų atstovai ir pavieniai protingi žmonės, ten labai daug visokiais visokiausiais lygmenim buvo sudėti žingsniai kur yra maksimalus planas ką norėta pasiekti kokie žinginiai iki kur atsitraukti*“; „*Tada šeimos centrai buvo, vienas kitas iš bendro, ir tada pavieniai intelektualūs žmonės. Tai per rajonus šeimos centrai, jų tinklas per Lietuvą visą*“⁶⁸⁷. Šie raštai buvo teikiami išties organizuoti. Pateikiami lydraščiai, liudijantys apie tūkstančius surinktų parašų. Pavyzdžiui, mėnraštis „*Artuma*“ surinko apie 27 tūkstančius parašų⁶⁸⁸. Organizuoti parašai rinkti ir klebonijose⁶⁸⁹. Bažnyčios įtaka išreiškiant palaikymą Koncepcijos nuostatoms deklaruota atvirai „*Kadangi bažnyčia palaikė tą š koncepcijos pačią kelionę, tai per šeimos centrus iš tikrųjų buvo*

⁶⁸² Interviu su politiku/-e Nr. 2, interviu su politiku/-e Nr. 7.

⁶⁸³ Interviu su politiku/-e Nr. 2.

⁶⁸⁴ Interviu su politiku/-e Nr. 7.

⁶⁸⁵ Interviu su politiku/-e Nr. 1.

⁶⁸⁶ Seimo archyve esančių bylų su Koncepcijos palaikymo raštais iš visuomenės atstovų su darbine Valstybinės šeimos politikos koncepcijos rengimo medžiaga išties išpūdingas. Žr. 9 priedą, kuriame – kairėje pusėje – visuomenės atstovų raštai, dešinėje – kiti susiję dokumentai.

⁶⁸⁷ Interviu su nevyriausybinių organizacijos atstovu/-e Nr. 4.

⁶⁸⁸ Žr. 13 priedą, 3 lapai.

⁶⁸⁹ Žr. 14 priedą, 1 lapas.

paprasciau...⁶⁹⁰; „Bažnyčia pakvietė žmones melstis (ir tikrai į maldą daug kas įsijungė) tuomet, kai jau vyko įstatymo projekto svarstymas ir vėliau – balsavimas dėl jo“⁶⁹¹; „Didelis palaikymas bažnyčios. Nieko nežeminam, tik kalbam apie įsipareigojimą. Ar norim atsakingai žiūrėti į pareigas“⁶⁹².

Parašai rinkti ir kitose organizacijose. Pavyzdžiui, Šiaulių apskrities ligoninėje už Valstybinės šeimos politikos koncepcijos projektą pasirašė net 825 darbuotojai⁶⁹³. Kad rinkimas buvo organizuotas, matyti ir iš to, kad buvo pateikiama daug ta pačia data rašytų raštų su vienodomis formuluočėmis, po kuriomis – gyventojų parašai⁶⁹⁴. Taip pat galima pastebėti, kad parašai rinkti vos ne kiekviename kaimo ar gatvės name ir/ar bute⁶⁹⁵. Įrašų ir parašų autentiškumas lieka abejotinas, dažnai galima numanyti, kad įrašą padarė ar pasirašė tas pats žmogus už kelis asmenis⁶⁹⁶. Tiesa, tai bendro pobūdžio dokumento palaikymo išraiška, kuriai netaikomi oficialūs parašų rinkimo reikalavimai (pavyzdžiui, vienas tokių reikalavimų, numatytų Referendumo įstatyme, kad pilietis savo duomenis turi įrašyti ir pasirašyti pats⁶⁹⁷). Raštus teikė ne tik piliečiai, bet savo palaikymo poziciją išreiškė ir savivaldybės⁶⁹⁸, valstybės įstaigų padaliniai (pvz., Lietuvos paštas⁶⁹⁹), mokyklos⁷⁰⁰, stovybinių medžiagų parduotuvė⁷⁰¹, Kauno miesto savivaldybė⁷⁰² labai emocionalų raštas atsiųstas Šiaulių universiteto vardu⁷⁰³ ir t.t.

Kalbant apie raštų turinį, daugiausiai gana santūriai ir mandagiai išreiškiamas palaikymas santuoka grįstai šeimai⁷⁰⁴, tačiau pasitaiko ir labai emocijomis grįstų, paprastai individualiai rašytų raštų, kuriuose skatinama neleisti gimdyti vyrams, saugoti Lietuvą, kad jos neištiktų Romos imperijos likimas ir pan.⁷⁰⁵.

Nacionalinė šeimų ir tėvų asociacija (viena pagrindinių tradicinių pažiūrų šeimos organizacijų) padėdama politikams, pateikė sąrašą, kuriame sužymėta, kurios nevyriausybinių organizacijos palaiko Koncepcijos projektą, kurios ne, ir kokiais būdais išreiškia savo palaikymą. Pateiktame sąrašė įvardintos 35 organizacijos, asmenų grupės ar atskiri asmenys, iš kurių 14 nepalaiko, o 21 palaiko projektą. Nurodytos pagrindinės palaikymo formos: rezoliucijos, parašai, komunikatas ir

⁶⁹⁰ Interviu su nevyriausybinių organizacijos atstovu/-e Nr. 4.

⁶⁹¹ Interviu su mokslininku/-e Nr. 2.

⁶⁹² Interviu su politiku/-e Nr. 1.

⁶⁹³ Žr. 15 priedą, 1 lapas.

⁶⁹⁴ Žr. 10 priedą, 4 lapai.

⁶⁹⁵ Žr. 11 priedą, 3 lapai.

⁶⁹⁶ Žr. 12 priedą, 3 lapai.

⁶⁹⁷ Referendumo įstatymo 11 straipsnio 4 dalis.

⁶⁹⁸ Žr. 19 priedą, 1 lapas.

⁶⁹⁹ Žr. 16 priedą, 1 lapas.

⁷⁰⁰ Žr. 17 priedą, 1 lapas.

⁷⁰¹ Žr. 18 priedą, 1 lapas.

⁷⁰² Žr. 19 priedą, 1 lapas.

⁷⁰³ Žr. 20 priedą, 2 lapai.

⁷⁰⁴ Žr. 10 priedą, 4 lapai.

⁷⁰⁵ Žr. 21 priedą, 5 lapai.

straipsniai žiniasklaidoje, nepalaikymo formos – interneto dienraščiai, politikams adresuotos raštu išsakytos pozicijos⁷⁰⁶.

Tradicinių pažiūrų atstovai ne tik dalyvavo darbo grupėje, prisidėjo organizuodami parašų rinkimą, patarinėjo ką kalbėti viešojoje erdvėje, bet ir buvo labai aktyvūs bendradarbiaudami su politikais viešose diskusijose dėl šeimos apibrėžimo. Jie net patarinėjo politikams, ką kalbėti viešojoje erdvėje: „*Politikas... Išaiškinkdavai, kaip turi sakyti, ir ko neturi sakyti. Klausaisi ryte interviu, ir šneka... (...) Ir galvoju: „nu vat ir nugriūsiu iš karto“*“⁷⁰⁷.

Viešasis diskursas buvo plačiai išnaudojamas oponuojančioms pozicijoms pristatyti. Be gausybės informacinių pranešimų apie Valstybinės šeimos politikos koncepcijos rengimo faktus, žiniasklaidoje buvo pateikta daug nuomonių šia tema. Tačiau konstruktyvaus ginčo šiame diskurse nebuvo, tik pateikiamos skirtingos nuomonės. Informaciniuose portaluose „delfi.lt“, „alfa.lt“, „Lietuvos žinios“, „lyrtas.lt“ publikuota daug nuomonių, tiek kritikuojančių šeimos prilyginimą santuokai („Santuokos baubas veda tautą į pražūtį“⁷⁰⁸; „A.Bielskis. Ar būti krikščioniu reiškia palaikyti abortų draudimą ir konservatyvią šeimos politiką?“⁷⁰⁹; „N.Vasiliauskaitė: Šeimyninės metafizikos politika?“⁷¹⁰; „Mažulienė: valstybė elgiasi nepilietiškai“⁷¹¹; A. Vinokuras „Netradicinė tradicinės šeimos politika“⁷¹²; R. Tracevičiūtė „Be santuokos nebus šeimos“⁷¹³ ir kt.) tiek pritariančių Valstybinės šeimos politikos koncepcijos projektui (T. Viluckas „Šeimos ir nešeimos“⁷¹⁴; M. Kundrotas. Skaitytojo tema: kam trukdo šeima?⁷¹⁵; T. Viluckas „Dėl ko laužomos ietys“⁷¹⁶; A. ir J. Ramonai. „Skaitytojo tema: Lietuvoje

⁷⁰⁶ Žr. 22 priedą, 2 lapai.

⁷⁰⁷ Interviu su nevyriausybinės organizacijos atstovu/-e Nr. 4.

⁷⁰⁸ Baronienė, N. Santuokos baubas veda tautą į pražūtį. Delfi.lt, 2007 m. balandžio 17 d. Prieiga per internetą: <http://www.delfi.lt/gvvenimas/namai_ir_seima/santuokos-baubas-veda-tauta-i-prazuti.d?id=12870574>.

Prisijungta 2016 m. kovo 18 d.

⁷⁰⁹ Bielskis, A. Ar būti krikščioniu reiškia palaikyti abortų draudimą ir konservatyvią šeimos politiką? Delfi.lt, 2008 m. gegužės 22 d. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/abielskis-ar-buti-krikscioniu-reiskia-palaikyti-abortu-draudima-ir-konservatviva-seimos-politika.d?id=17119517>>. Prisijungta 2016 m. kovo 18 d.

⁷¹⁰ N.Vasiliauskaitė: Šeimyninės metafizikos politika? Delfi.lt, 2007 m. liepos 12 d. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/nvasiliauskaite-seimynines-metafizikos-politika.d?id=13766838>>. Prisijungta 2016 m. kovo 18 d.

⁷¹¹ Laučius, V. Mažulienė: valstybė elgiasi nepilietiškai. Alfa.lt, 2008 m. gegužės 22 d. Prieiga per internetą: <http://www.alfa.lt/straipsnis/183815/mazuoliene-valstybe-elgiasi-nepilietiskai>.

⁷¹² Vinokuras, A. Netradicinė tradicinės šeimos politika. Lrytas.lt, 2008 m. gegužės 15 d. Prieiga per internetą: <http://lietuvosdiena.lrytas.lt/-12108239861209994867-netradicin%C4%97-tradicin%C4%97s-%C5%A1seimos-politika.htm>. Prisijungta 2016 m. kovo 18 d.

⁷¹³ Tracevičiūtė, R. Be santuokos nebus šeimos. Lietuvos žinios, 2008 m. gegužės 16 d. Prieiga per internetą: <http://lzinios.lt/lzinios/Lietuva/be-santuokos-nebus-seimos/119812>. Prisijungta 2016 m. kovo 18 d.

⁷¹⁴ Viluckas, T. Šeimos ir nešeimos. Lietuvos žinios, 2007 m. rugsėjo 22 d. Prieiga per internetą: <http://lzinios.lt/lzinios/Komentarai/seimos-ir-neseimos/112548>. Prisijungta 2016 m. kovo 18 d.

⁷¹⁵ Kundrotas, M. Skaitytojo tema: kam trukdo šeima? Alfa.lt, 2007 m. spalio 4 d. Prieiga per internetą: <http://www.alfa.lt/straipsnis/152486/skaitytojo-tema-kam-trukdo-seima>. Prisijungta 2016 m. kovo 18 d.

⁷¹⁶ Viluckas, T. Dėl ko laužomos ietys. Lietuvos žinios, 2008 m. gegužės 23 d. Prieiga per internetą: <http://lzinios.lt/lzinios/Komentarai/del-ko-lauzomos-ietys/120039>. Prisijungta 2016 m. kovo 18 d.

bręsta moderni šeimos politika⁷¹⁷; T. ir R. Šalkauskai „Šalkauskai. Ar valstybinė šeimos politikos koncepcija tokia baisi?“⁷¹⁸ ir t.t.). Norint įvertinti, kurios ideologinės pozicijos nuomonių ir kuriose žiniasklaidos priemonėse pateikta daugiau, reikėtų atlikti atskirą tyrimą. Tačiau akivaizdu, kad diskusija dėl šeimos apibrėžimo buvo persikėlus ir į interneto portalus, ir į radijo laidas⁷¹⁹: „*Buvo tokių pora, nežinau ar žurnalistai patys kreipėsi, tai televizijoje interviu duodavau, pasisakymų, grynai per viešą diskursą*“⁷²⁰.

Oponuojančios Koncepcijos nuostatoms organizacijos be žiniasklaidos priemonių, naudojo ir kitus spaudimo politikams metodus. Nematydamos prasmės dalyvauti Seimo komitetų svarstymuose⁷²¹, jos savo nuomonę siekė išreikšti ne raštų kiekiu, o pateikiamais argumentais: „*Mes tiesiog pusiau anonimiškai, per Seimo narius, per žiniasklaidą, per daugelį kitų dalykų, pati konferencijose keliose dalyvavau. Oficialiai raštų mes nerašėm. Aš labai dažnai matau, kad jų neverta rašyti, nes tikrai daug labai galima pasiekti koridoriuose, neformalizuojant tų savo santykių*“⁷²².

Politikams buvo išsiųsti tik keli raštai iš Kauno moterų draugijos, Kauno moters užimtumo centro, Lietuvos žmogaus teisių centro, Lygių galimybių plėtros centro, Moterų informacijos centro, Piliečių gynybos ir paramos fondo, Tolerantiško jaunimo asociacijos, ŽIV ir AIDS paveiktų moterų bei jų artimųjų asociacijos, Žmogaus teisių stebėjimo instituto, B.Į. Klaipėdos m. Socialinės paramos centro; Moterų NVO tinklo REGINA. Nors Socialinių reikalų ir darbo komiteto, kaip pagrindinio komiteto išvadoje Seimo nutarimo „Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ projektui⁷²³ nenurodyta, Koncepcijos projektui nepritarimas išreikštas ir argumentai konkrečioms Koncepcijos projekto nuostatoms pateikti 2008 m. sausio 17 d. Vilniaus moterų namų krizių centro, 2007 m. spalio 9 d. Klaipėdos socialinės ir psichologinės pagalbos centro, Lygių galimybių plėtros centro, Moterų informacijos centro, Moterų užimtumo ir informacijos centro, Naujos kartos moterų iniciatyvos, Šiaulių universiteto Lyčių studijų

⁷¹⁷ Ramonai, A. ir J. Skaitytojo tema: Skaitytojo tema: Lietuvoje bręsta moderni šeimos politika. Alfa.lt, 2007 m. spalio 8 d. Prieiga per internetą: <http://www.alfa.lt/straipsnis/152933/skaitytojo-tema-lietuvoje-bresta-moderni-seimos-politika/>. Prisijungta 2016 m. kovo 18 d.

⁷¹⁸ T. ir R. Šalkauskai. Šalkauskai. Ar valstybinė šeimos politikos koncepcija tokia baisi? Delfi.lt, 2008 m. gegužės 8 d. Prieiga per internetą: <http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/salkauskai-ar-valstybine-seimos-politikos-koncepcija-tokia-baisi.d?id=16943393>. Prisijungta 2016 m. kovo 18 d.

⁷¹⁹ Interviu su mokslininku/-e Nr. 2.

⁷²⁰ Interviu su nevyriausybinės organizacijos atstovu/-e Nr. 2.

⁷²¹ Interviu su nevyriausybinės organizacijos atstovu/-e Nr. 1, interviu su nevyriausybinės organizacijos atstovu/-e Nr. 2.

⁷²² Interviu su nevyriausybinės organizacijos atstovu/-e Nr. 1.

⁷²³ Lietuvos Respublikos Seimo Socialinių reikalų ir darbo komiteto 2008 m. gegužės 7 d. išvada Nr. 17 Dėl Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ projekto (XP-2390). Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=319621>. Prisijungta 2016 m. kovo 18 d.

instituto, Tauragės moterų užimtumo ir informacijos centro, Vilniaus moterų namų, visuomeninės organizacijos „Branda“ bendrame rašte⁷²⁴.

Taip pat egalitaristinių pažiūrų organizacijos kreipėsi į užsienio institucijas ir organizacijos, prašydamos paramos, kad Koncepcija nebūtų priimta: „*Mes dėl Šeimos koncepcijos kreipėmės į tarptautines organizacijas. Rašėm Europos Komisijai, Kreipėmės į DG Justice, gavom laišką, kad čia kaip ir ne jų kompetencija. Gavom pamoką, kad reikia ne komisarui, o Barossai rašyti*“⁷²⁵; „*Mes ir CEDAW'ui*“⁷²⁶ rašėm, ir per estas feministes Blinkevičiūtė buvo nuvažiavusi į kažkokį summitą ministrų Baltic region, ten buvo nežinau kas per formatas, gal susitikimas su visuomene, tai jos klausė kas ten darosi, grįžo įsiutusi“⁷²⁷; „*Mes irgi kreipėmės į partnerius angliškai, kad užsienio partneriai rašytų ir mūsų parlamentarams. Tai chebra labai aktyviai siuntė mūsų parlamentarams*“⁷²⁸.

Išties, Seimo archyve yra iš užsienio piliečių ir organizacijų gautų raštų, nepritariančių Šeimos politikos koncepcijos projekte siūlomoms nuostatoms. Pavyzdžiui, 2008 m. gegužės 20 d. gautas vienos Danijos moterų profesinės sąjungos raštas „Kvietimas nustoti Lietuvoje diskriminuoti moteris“, kuriame išreikštas „didelis susirūpinimas dėl valstybinės šeimos politikos koncepcijos įstatymo, kuriame šeima apibrėžiama labai siaurai, apsiribojant tik moters ir vyro santuoka“. Taip pat 2008 m. vasario 6 d., Šeimos planavimo asociacijos prašymu, gautas ilgas, net 14 lapų raštas iš JAV reprodukcinių teisių centro, kuriame išsamiai analizuojamas Valstybinės šeimos politikos koncepcijos projekto tekstas ir konkrečiai pasisakoma dėl šeimos apibrėžimo, lyčių lygybės, lytinio švietimo, geriausių vaisiaus sveikatos apsaugos metodų ir kontracepcijos, remiantis Europos Sąjungos dokumentais, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencija ir jos aiškinimu Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimuose, Jungtinių Tautų dokumentais bei Pasaulinės sveikatos organizacijos tyrimais ir rekomendacijomis⁷²⁹.

Viešajame diskurse egalitaristinės minties organizacijos, panašiai kaip ir tradicinės organizacijos, dalyvavo tiek vienos, tiek kartu su Seimo nariais: „*M. Jankauskaitė ir A. M. Pavilionienė viešą erdvę (pvz. Žinių radiją, kur dalyvavome keliose tarsis “diskusijose”) naudojo ne dialogui, bet savo pozicijos viešinimui*“⁷³⁰. Tuo tarpu neintervencinės šeimų organizacijos siekė šiame konflikte išlikti neutralios: „*J akcijas mes nesivėlėm visiškai. Buvo tokių deklaracijų, tai mes pasirašydavom kurios yra už šeimą, kad neleist išardyti, bet taip mes nesiveliame, nes*

⁷²⁴ Informacija iš Seimo archyvo.

⁷²⁵ Interviu su nevyriausybinės organizacijos atstovu/-e Nr. 2.

⁷²⁶ CEDAW – Jungtinių Tautų Moterų diskriminacijos panaikinimo komitetas (aut. past.). Žr. Committee on the Elimination of Discrimination against Women. Prieiga per internetą: <<http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/committee.htm>>. Prisijungta 2016 m. kovo 18 d.

⁷²⁷ Interviu su nevyriausybinės organizacijos atstovu/-e Nr. 1.

⁷²⁸ Interviu su nevyriausybinės organizacijos atstovu/-e Nr. 1.

⁷²⁹ Informacija iš Seimo archyvo.

⁷³⁰ Interviu su mokslininku/-e Nr. 2.

*todėl kad mąstom taip: visgi yra tos organizacijos už žmogaus teises ir taip toliau, kurios vienos, o kitos, kur yra arši kita pusė, kur yra bažnyčia. Ir jos tegu tarpusavy, kuri kurią viršų užims. Mes paprastai paliekam šitą visą savieigai. Mes kažkaip tai galim tarpusavy diskutuoti, galim persimesti, bet į tuos visus deklaracijas, į kažkokias rezoliucijas ar dar mes kaip atskira organizacija, mes neinam*⁷³¹“.

- 2007 m. gruodžio 22 d. buvo registruota Seimo kanceliarijos Teisės departamento išvada dėl Seimo nutarimo projekto. Šioje išvadoje iškeltos abejonės dėl šeimos sąvokos reikšmės (teisinio subjektiškumo) ir šeimos apibrėžimo suderinamumo su Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija⁷³².

- 2007 m. gruodžio 22 d. išvadą pateikė Vyriausybė. Šioje išvadoje siūloma tikslinti nuostatas dėl šeimos apibrėžimo (atsižvelgiant į Konstitucijos, EŽTK ir kitų regioninių ir tarptautinių dokumentų nuostatas), nuostatas dėl abortų, prielaidų diskriminuoti nesusituokusių asmenų vaikus ir t.t.

2008 m. pirmąjį pusmetį vyko koncepcijos projekto svarstymas Seimo komitetuose.

- 2008 m. sausio 11 d. išvadą pateikė Biudžeto ir finansų komitetas⁷³³. Komiteto posėdyje nevyriausybines organizacijos nedalyvavo, komiteto išvadoje nurodoma, kad pasiūlymų iš piliečių ir visuomeninių organizacijų negauta. Posėdžio metu buvo atsižvelgta į arba perduota nagrinėti pagrindiniam komitetui Seimo kanceliarijos Teisės departamento pateiktas pastabas, nepritarta nė vienam Seimo narės M. A. Pavilionienės siūlymui (kurie visi buvo susiję su šeimos siejimo su santuoka atsisakymu). Seimo narių R. Baškienės, V. V. Margevičienės ir E. Karpickienės siūlymus performuluoti šeimos, išplėstinės šeimos ir nepilnos šeimos sąvokas, taip pat siūlymą nustatyti koncepcijos taikymo ribas nuspręsta perduoti pagrindiniam komitetui. Taip pat nagrinėta Vyriausybės išvada, kurios nuostatoms nutarta pritarti, atsižvelgti arba perduoti nagrinėti pagrindiniam komitetui. Bendru sutarimu buvo iš esmės pritarta Projektui ir pateiktas siūlymas pagrindiniam komitetui tobulinti projektą atsižvelgiant į pateiktas pastabas⁷³⁴.

⁷³¹ Interviu su nevyriausybines organizacijos atstovu/-e Nr. 3.

⁷³² Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos Teisės departamento 2007 m. rugpjūčio 8 d. išvada Seimo nutarimo "Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo" projektui. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc?p_id=303865>. Prisijungta 2016 m. kovo 21 d.

⁷³³ Lietuvos Respublikos Seimo Biudžeto ir finansų komiteto 2008 m. sausio 11 d. išvada Nr. 53 Seimo nutarimo "Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo" projektui. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc?p_id=312630>. Prisijungta 2016 m. kovo 21 d. Komiteto posėdyje dalyvavo Seimo nariai J.Lionginas, Z.Balčytis, R.Dagys, S.Bucevičius, E.Karpickienė, R.Kupčinskas, A.Rimas (pavadojantis J.Palionių), R.Palaitis.

⁷³⁴ Komiteto posėdyje dalyvavo Seimo nariai J.Lionginas (Lietuvos socialdemokratų partijos frakcija), Z.Balčytis (Lietuvos socialdemokratų partijos frakcija), R.Dagys (Tėvynės sąjungos frakcija), S.Bucevičius (Darbo partijos frakcija), E.Karpickienė (Darbo partijos frakcija), R.Kupčinskas (Tėvynės sąjungos frakcija), A.Rimas (pavadojantis J.Palionių) (Lietuvos socialdemokratų partijos frakcija), R.Palaitis (Liberalų ir centro sąjungos frakcija). Balsavimo rezultatai: bendru sutarimu. Pritarta koncepcijos projektui be didesnių siūlymų taisyti, nors dalyvavo 3 Lietuvos socialdemokratų frakcijos nariai.

- 2008 m. vasario 1 d. išvadą pateikė Šeimos ir vaiko reikalų komisija⁷³⁵. Komisijos posėdyje taip pat nedalyvavo nevyriausybinių organizacijos, tačiau nurodyta, kad buvo gauta „*daugiau nei 6 000 gyventojų atsiliepimų bei per penkiasdešimt visuomeninių organizacijų kreipimūsi, pritariančių LR Seimo nutarimo „Dėl valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ projektui*“. Apie nepritarimo Koncepcijai raštus (pvz., nevyriausybinių organizacijų 2007 m. spalio 8 d. kreipimūsi dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos bei Paramos šeimai pagrindų įstatymo projekto) paminėta nebuvo. Panašiai kaip ir Biudžeto ir finansų komitete, buvo nutarta atsižvelgti į Seimo kanceliarijos Teisės departamento išvadą, atsižvelgti arba pritarti daugeliui Vyriausybės išvados punktų, pritarti Seimo narių R. Baškienės, V. V. Margevičienės ir E. Karpickienės siūlymams, bei nepritari visiems esminiams Seimo narės M. A. Pavilionienės siūlymams⁷³⁶.

- 2008 m. balandžio 21 d. išvadą pateikė Žmogaus teisių komitetas⁷³⁷. Posėdyje dalyvavo komitetui nepriklausantys Seimo nariai, įvairių valstybės institucijų atstovai, tačiau nebuvo nė vieno nevyriausybinių organizacijos nario, taip pat nėra duomenų, kad būtų gauti jų siūlymai ar komentarai. Komitetas bendru sutarimu nusprendė iš esmės pritarti Seimo nutarimo projektui⁷³⁸.

- 2008 m. balandžio 24 d. išvadą pateikė Švietimo, mokslo ir kultūros reikalų komitetas⁷³⁹, kuriame dalyvavo ir visuomenės atstovai: Irena Eglė Laumenskaitė, Vilniaus kunigų seminarijos docentė, Jolanta Samuolytė, Žmogaus teisių stebėjimo instituto tyrimų vadovė, Margarita Jankauskaitė, Lygių galimybių plėtros centro projektų vadovė, akad. Antanas Tyla, Lietuvių katalikų mokslo akademijos Centro valdybos narys, Jolanta Ramonienė, Lietuvos vyskupų konferencijos atstovė, Esmeralda Kuliešytė, Šeimos planavimo asociacijos direktorė, Marytė Pelingienė, NVO vaikams konfederacijos atstovė. Kaip matyti, posėdyje dalyvavo ir egalitaristinės, ir tradicinės minties visuomenės grupių atstovai. Prie gautų piliečių ir

⁷³⁵ Lietuvos Respublikos Seimo Šeimos ir vaiko reikalų komisijos 2008 m. sausio 16 d. išvada Nr. 02 Seimo nutarimo "Dėl valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo" projektui. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc?p_id=313951>. Prisijungta 2016 m. kovo 21 d.

⁷³⁶ Komisijos posėdyje dalyvavo Seimo nariai Rima Baškienė (Valstiečių liaudininkų frakcija), Irena Degutienė (Tėvynės sąjungos frakcija), Arimantas Dumčius (Tėvynės sąjungos frakcija), Etela Karpickienė (Darbo partijos frakcija), Audronė Pitrienienė (Darbo partijos frakcija), Dalia Teišerskytė (Liberalų sąjūdžio frakcija), Edvardas Žakaris (Lietuvos socialdemokratų partijos frakcija). Balsavimo rezultatai: už - 7, prieš - 0; susilaikė - 0.

⁷³⁷ Lietuvos Respublikos Seimo Žmogaus teisių komiteto 2008 m. balandžio 21 d. išvada Seimo nutarimo "Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo" projektui. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc?p_id=318395>. Prisijungta 2016 m. kovo 21 d.

⁷³⁸ Komiteto posėdyje dalyvavo: pirmininkas Arminas Lydeka (Liberalų ir centro sąjungos frakcija); nariai: Arimantas Dumčius (Tėvynės sąjungos frakcija), Petras Gražulis (Frakcija „Tvarka ir teisingumas“), Laima Mogenienė (Valstiečių liaudininkų frakcija), Gintaras Šileikis (Liberalų sąjūdžio frakcija), Zita Žvikienė (Darbo partijos frakcija). Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc?p_id=318657>. Prisijungta 2016 m. kovo 21 d.

⁷³⁹ Lietuvos Respublikos Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros reikalų komiteto 2008 m. balandžio 23 d. išvada Nr. 16 Seimo nutarimo "Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo" projektui. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc?p_id=318657>. Prisijungta 2016 m. kovo 21 d. Posėdyje dalyvavo komiteto nariai: Andrius Baranauskas, Julius Dautartas, Virginijus Domarkas, Aušrinė Marija Pavilionienė, Audronė Pitrienienė, Valerijus Simulik, Ona Valiukevičiūtė, Roma Žakaitienė, Edvardas Žakaris.

visuomeninių organizacijų pasiūlymų nurodytas Asociacijos Kauno moterų draugijos, Kauno moters užimtumo centro, Lietuvos žmogaus teisių centro, Lygių galimybių plėtros centro, Moterų informacijos centro, Piliečių gynybos ir paramos fondo, Tolerantiško jaunimo asociacijos, ŽIV ir AIDS paveiktų moterų bei jų artimųjų asociacijos, Žmogaus teisių stebėjimo instituto 2007 m. spalio 8 d. kreipimasis, taip pat Moterų NVO tinklo REGINA siūstos pastabos. Taip pat paminėtos organizacijos ir piliečiai, pritariantys koncepcijai, iš kurių pavadinimų ir pareigų matyti, kad tai – iš esmės vien tradicinių pažiūrų šeimos organizacijos⁷⁴⁰.

Posėdžio metu pasiūlyta pritari Seimo kanceliarijos Teisės departamento išvada ir Vyriausybės išvada, nepritarti Seimo narių R. Baškienės, V. V. Margevičienės ir E. Karpickienės siūlymams dėl šeimos apibrėžimo ir dėl išplėstinės šeimos apibrėžimo, bei pritari jų siūlymui dėl išplėstinės šeimos (tiesa, toks sprendimas buvo priimtas labai maža persvara: 4 balsais už ir 4 balsais prieš), pritari siūlymui nustatyti koncepcijos taikymo ribas. Taip pat posėdyje nuspręsta pritari daugeliui Seimo narės M. A. Pavilionienės teiktų siūlymų dėl šeimos apibrėžimo nesiejimo su santuoka.

Šiame komiteto posėdyje buvo taip pat svarstyti ir vertinti NVO teikti siūlymai (nors to daryti, kaip buvo minėta 3.2. poskyryje, neįpareigoja Seimo statutas). Nuspręsta atsižvelgti į NVO grupės teiktus siūlymus dėl nepagrįsto prioriteto suteikimo šeimai, sudarytai santuokos pagrindu, dėl asmens teisės į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą ribojimo, dėl pateiktų projektų nuostatų diskriminacinio pobūdžio bei dėl teisių ribojimo teisinio nepagrįstumo ir proporcingumo principo nesilaikymo. Taip pat nuspręsta atsižvelgti į Moterų NVO tinklo REGINA poziciją, kuria ji „griežtai pasisako prieš Valstybinę šeimos politikos koncepciją, nes ji

⁷⁴⁰ Šiaulių universiteto Socialinės gerovės ir negalės studijų fakulteto Medicinos pagrindų katedra ir Visuomenės sveikatos mokslinis centras, Lietuvos žmogaus teisių asociacija, Telšių vyskupijos Šilalės parapijos pastoracinė taryba, Telšių vyskupijos Šilalės dekanato šeimos centras, Telšių vyskupijos Šilalės r. Skautai, Švėkšnos seniūnijos Stemplių kaimo bendruomenė GIMTINĖ, Telšių r. M. Valančiaus gimnazijos mairioniečiai, vieš.įst. Pal. J. Matulaičio Šeimos pagalbos centras Šeimų klubo DARNA vadovė N.Kukuraitienė, Šilalės miest. CARITA, Plungės vysk. M. Valančiaus katalikiškoji pradinė mokyklos direktorė V.Turskytė, Varnių šv. Apaštalo Petro ir Pauliaus parapijos Pastoracinės Tarybos pirmininkas J.Petrauskis, vicepirmininkas A.Platakis, Folklorių judėjimo Lietuvoje Šeimų šakos vardu L. Ir A. Grikiniai, Šilutės raj. Gardamo km. Parapijos ir Švėkšnos šv. Apaštalo Jokūbo parapijos kan. Petras V. Stukas, Telšių vyskupijos Šilutės dekanato Stemplių parapijos pastoracinė tarybos pirmininko pavaduotoja J. Gudlinkienė, Mažeikių dekanato Šeimos centras, Varnių M. Valančiaus gimnazijos skautų vadovai: I.Pabijonavičiūtė, D. Liatukaitė, R. Vaičys, Žemaičių skautų organizacijos Akmenės skyriaus skautai, Labdaros ir paramos fondo VILTIES KALNAS pirmininkė E.Gulbinienė, Akmenės šv. Onos parapijos pastoracinės tarybos vadovas E.Šulcas, Šeimos centro vadovė I.Breiko, Marijos legiono “Nekalčiausios Marijos širdies” prezidiumo vadovė J.Vaičiulionienė, Carito skyriaus vadovė D.Žilėnienė, Valančių organizacijos vadovė G.Pundžienė, Telšių vyskupijos Mažeikių dekanato Šeimos centras, žurnalo BITUTĖ vadybininkė L. Grikinienė, Šilalės ateitininkų vadovė V.Macienė, Mažeikių R.Buknaičių H.Nagio pagrindinės mokyklos mokytojai, Mažeikių I/d SAULUTĖ darbuotojai, Tauragės r. Skaudvilės Katalikų moterų sąjunga, Varnių M. Valančiaus gimnazijos ateitininkų kuopos, Mažeikių R.Krakių pagrindinės mokyklos darbuotojai, Mažeikių šv. Jėzaus širdies Romos katalikų parapijos kunigai ir parapijos nariai, Telšių m. bendruomenės ARTUMOS ŠVIESA pirmininkė A.Raudienė, Šv. Pranciškaus Asyžiečio parapijos maldos grupės vadovė A.Kukulskienė, Mažeikių Senamiesčio pagrindinė s mokyklos direktorė J.Norvilienė, Lietuvių katalikų mokslų akademija, Ateitininkų federacija, Kauno krikščioniška gausių šeimų bendrija ATEITIS, Šiaulių vyskupijos Šeimos centras, Kaišiadorių vyskupijos Šeimos centras, Šiaulių vyskupijos Katechetikos centras, Šiaulių vyskupijos kurija, Plungės Rotary klubas, UAB „Žemaitijos leidyba“, Respublikos gyventojai (surinkti parašai).

skatina moterų diskriminaciją ir grubiai pažeidžia moterų reprodukcinės teises“. Galutinėje išvadoje buvo nuspręsta iš esmės pritarti Seimo nutarimo projektui ir jį tobulinti⁷⁴¹.

- 2008 m. gegužės 8 d. išvadą pateikė pagrindinis Socialinių reikalų ir darbo komitetas⁷⁴². Komitete dalyvavo ir visuomenės atstovai: R. Doveika – Vilniaus Arkivyskupijos kancleris, V. Malinauskas – Lietuvos vyskupų konferencijos atstovas, A. Ramonas – NŠTA pirmininkas, J. Subačius – Šeimos gynimo centro direktoriaus pavaduotojas. Matyti, kad posėdyje dalyvavo tik tradicinės minties organizacijų atstovai. Komitete buvo nutarta pritarti arba atsižvelgti į Seimo kanceliarijos Teisės departamento pateiktos išvados punktus, daugumą Vyriausybės išvados punktų, Seimo narių R. Baškienės, V. V. Margevičienės ir E. Karpickienės siūlymus. Nuspręsta atsižvelgti į vieną Seimo narės M. A. Pavilionienės teiktą pasiūlymą⁷⁴³, tačiau nepritarta nė vienam pasiūlymui, kuriuose raginta atsisakyti šeimos tapatinimo su santuoka. Analogiški nevyriausybių organizacijų teikti pasiūlymai nebuvo analizuojami, buvo tik nurodytos Koncepcijos nuostatomis pritariančios organizacijos ir organizacijos, kurios Konceptijai nepitaria. Taip pat nuspręsta pritarti Seimo Biudžeto ir finansų komiteto, Žmogaus teisių komiteto, Šeimos ir vaiko reikalų komisijos išvadoms bei atsižvelgti į Švietimo, mokslo ir kultūros reikalų komiteto išvadą⁷⁴⁴.

- Atsižvelgus į pateiktus siūlymus, 2008 m. gegužės 10 d. Socialinių reikalų ir darbo komitetas užregistravo antrąjį Seimo nutarimo dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo projektą Nr. XP-2390(2) (toliau – „antrasis Koncepcijos projektas“ arba „projektas Nr. XP-2390(2)“). Tiesa, jame nebuvo padarytas nė vienas esminių Seimo narės M. A. Pavilionienės siūlytų pakeitimų. Taip pat nebuvo atsižvelgta į nevyriausybių organizacijų 2007 m. spalio 8 d. raštą bei Moterų NVO tinklo REGINA poziciją. Tuo tarpu į dešinėsios minties Seimo narių R. Baškienės, V. V. Margevičienės ir E. Karpickienės pateiktus siūlymus antrajame projekte buvo atsižvelgta.

- 2008 m. gegužės 15 d. išvadą pateikė Seimo ir pasaulio lietuvių bendruomenės komisija, kuria bendru sutarimu pritarta projektui Nr. XP-2390(2).

⁷⁴¹ Posėdyje dalyvavo komiteto nariai: Andrius Baranauskas (Lietuvos socialdemokratų partijos frakcija), Julius Dautartas (Tėvynės sąjungos frakcija), Virginijus Domarkas (Valstiečių liaudininkų frakcija), Aušrinė Marija Pavilionienė (Lietuvos socialdemokratų partijos frakcija), Audronė Pitrėnienė (Darbo partijos frakcija), Valerijus Simulik (Naujosios sąjungos (socialliberalų) frakcija), Ona Valiukevičiūtė (Frakcija „Tvarka ir teisingumas“), Roma Žakaitienė (Lietuvos socialdemokratų partijos frakcija), Edvardas Žakaris (Lietuvos socialdemokratų partijos frakcija). Balsavimo rezultatai: 6 – už, 2 – susilaikė, 1 – prieš.

⁷⁴² Socialinių reikalų ir darbo komiteto (pagrindinio komiteto) 2008 m. gegužės 7 d. išvada Nr. 17 Seimo nutarimo „Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ projektui. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=319621. Prisijungta 2016 m. kovo 21 d.

⁷⁴³ Pasiūlymas formuluotas taip: **Teikti kvalifikuotą, kompleksinę pagalbą nuo smurto nukentėjusiems vaikams bei jų šeimoms** šeimoms nariams. Skatinti smurtauti linkusių žmonių rehabilitaciją.”.

⁷⁴⁴ Komiteto posėdyje dalyvavo nariai: A. Sysas – komiteto pirmininkas, R. Baškienė, I. Degutienė, V. V. Margevičienė, Z. Mikutis, R. Visockytė. Balsavimo rezultatai: 5 už, 1 susilaikė.

- 2008 m. gegužės 15 d. Projektas Nr. XP-2390(2) buvo svarstomas plenariniame Seimo posėdyje. Jame dalyvavo ir gavo teisę pasisakyti ir nevyriausybinių organizacijų atstovai: Margarita Jankauskaitė (Lygių galimybių plėtros centro projektų koordinatorė), kuri kritikavo Konceptijos nuostatas dėl šeimos apibrėžimo, Algimantas Ramonas (Nacionalinės šeimų ir tėvų asociacijos pirmininkas), kuris pritarė koncepcijai ir ragino Seimo narius už ją balsuoti) bei Regina Narušienė (Pasaulio lietuvių bendruomenės pirmininkė), kuri taip pat ragino balsuoti už parengtą dokumentą.

Svarstymo Seime metu buvo balsuota atskirai už Seimo narių M. A. Pavilionienės ir B. Vėsaitės siūlymus, pagal kuriuos Konceptijos būtų taikomos ne tik santuoka, bet ir kitomis gyvenimo formomis grįstai šeimai, tačiau visiems 10 pateiktų siūlymų buvo nepritarta⁷⁴⁵. Po svarstymo buvo pritarta Projektui XP-2390(2). Iš viso balsavo 92 Seimo nariai, iš kurių „už“ – 69, „prieš“ – 9, susilaikė – 14. Žvelgiant į balsavusiuosius pagal frakcijas, daugiausiai balsų „už“ atidavė Tėvynės Sąjungos frakcija (20), Darbo partijos frakcija (14), ir net 11 balsų už skyrė Lietuvos socialdemokratų frakcijos nariai. Tiesa, šioje frakcijoje daugiausiai balsuota ir „prieš“ – 7 balsai. Balsavimo rezultatai pagal frakcijas panašūs į rezultatus dėl Projekto pateikimo Seimui svarstyti.

Šeimos politikos koncepcijos projektą svarstant Seimo plenariniame posėdyje, egalitaristinių pažiūrų visuomenės atstovai stengėsi neformaliais metodais daryti poveikį Seimo nariams. Nuotakomis apsirengusios merginos stovėjo prie Seimo laikydamos plakatus „Ieškau jaunikio, noriu į valstybės tarnybą“ – tokiu būdu jos ragino Seimą nepritari parlamente svarstomai Šeimos politikos koncepcijai. Taip pat buvo sunešta vaikiškų žaislų, kurie simbolizavo, kad mama ir vaikas irgi yra šeima⁷⁴⁶: „Kai buvo svarstymas, mes organizavom tokią akciją, mėginom pritraukti žiniasklaidos dėmesį. Suknelėm apsirengę buvom. Nu kad daugiau to tokio viešumo, kad daugiau būtų kalbama, nu per toki viešą, kad žiniasklaidą, nes ten nėra su kuo šnekėt, nebuvo kad ateini į kažkokią diskusiją“⁷⁴⁷; „Buvo ta tokia akcija su žaisliukais, išdalinom tuos žaisliukus. Prašėm žmonių, kad dovanotų žaislus, ir paskui darėm akciją, kad žaisliukai tarsi vaikų balsais šnekėjo, kad „aš ir mama esam šeima“, ir paskui žaislai į vaiku

⁷⁴⁵ 2008 m. gegužės 15 d. Seimo nutarimo „Dėl valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ svarstymo eiga. Prieiga per internetą: <http://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=15275&p_k=1&p_a=sale_klaus_stadija&p_svarst_kl_stad_id=-1922>.

Prisijungta 2016 m. kovo 21 d.

⁷⁴⁶ Vilniuje nuotakos ieškojo fiktyvių jaunių (video). Lrytas.lt, 2008-05-15. Prieiga per internetą: <<http://lietuovsdiena.lrytas.lt/-12108513021209766173-vilniuje-nuotakos-ie%C5%A1kojo-fiktyvi%C5%B3-jauniki%C5%B3-video.htm?p=1>>. Prisijungta 2016 m. kovo 18 d.; Prie Seimo – nuotakų paradas. Alfa.lt, 2008 m. gegužės 15 d. Prieiga per internetą: <<http://www.alfa.lt/straipsnis/183096/prie-seimo-nuotaku-paradas>>. Prisijungta 2016 m. kovo 18 d.

⁷⁴⁷ Interviu su nevyriausybinių organizacijos atstovu/-e Nr. 1.

*namus išvežta. Bet tam jokios politikų įtakos nebuvo, niekas nepriklausė jokiai politinei partijai*⁷⁴⁸.

Vėliau keli Seimo nariai pateikė savo pasiūlymus raštu.

- 2008 m. gegužės 20 d. Seimo kanceliarijos Teisės departamentas pateikė antrą išvadą⁷⁴⁹, kuria iškelia abejonę, „ar „šeimoms“ apibrėžtį susiaurinus iki santuokos pagrindu sukurtos asmenų bendruomenės, eilės Konceptijos nuostatų (4.2., 4.3., 4.4. ir kt.) (...) neprieštarauš Europos Sąjungos, tarptautinės ir nacionaliniuose teisės aktuose nustatytoms teisės normoms“. Konceptijos projekto rengėjų neoficialiuose darbinuose dokumentuose⁷⁵⁰ nurodoma, kad remiantis sąvokomis „svarstyti“, „abejotina“, Seimo posėdžių darbotvarkę sudarantis asmenys įrašė, jog Seimo nutarimas – Konceptija „gali prieštarauti“ Konstitucijai, todėl jos svarstymą išbraukė iš 2008 m. gegužės 22 d. Seimo posėdžio darbotvarkės ir pareikalavo Teisės ir teisėtvarkos komiteto nuomonės.

- 2008 m. gegužės 21 d. posėdyje Socialinių reikalų ir darbo komitetas nagrinėjo iš Seimo narių gautus pasiūlymus dėl Projekto Nr. XP-2390(2). Komitetas nepritarė V. Aleknaitės-Abramikienės siūlymui dėl Konceptijos kryptių ir uždavinių taikymo ir įgyvendinant našlaičių, vienišų motinų (tėvų) ir jų vaikų, sugyventinių vaikų apsaugą⁷⁵¹, E. Masiulio siūlymams⁷⁵² išbraukti antrojo Projekto nuostatas, kuriomis šeima siejama su santuoka, tačiau pritarė šio Seimo nario siūlymams, kurie yra ideologiškai neutralūs, arba kurie liudija santuokos pranašumą prieš kitas bendro gyvenimo formas⁷⁵³. Komitetas taip pat nepritarė minėtos antrosios Seimo kanceliarijos Teisės departamento išvados punktams dėl šeimos siejimo su santuoka (pritarė tik ideologiškai neutraliems pasiūlymams)⁷⁵⁴, R. Palaičio pateiktam siūlymui nesteigti Šeimos ir

⁷⁴⁸ Interviu su nevyriausybinės organizacijos atstovu/-e Nr. 2.

⁷⁴⁹ Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos Teisės departamento 2008 m. gegužės 20 d. išvada Nr. XP – 2390(2) „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ projekto. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=320205>. Prisijungta 2016 m. kovo 21 d.

⁷⁵⁰ Žr. 23 priedą.

⁷⁵¹ Lietuvos Respublikos Seimo Socialinių reikalų ir darbo komiteto 2008 m. gegužės 21 d. posėdžio protokolas Nr. 103-P-19. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=320561>. Prisijungta 2016 m. kovo 21 d.

⁷⁵² Lietuvos Respublikos Seimo Socialinių reikalų ir darbo komiteto 2008 m. gegužės 21 d. posėdžio protokolas Nr. 103-P-19. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=320560>. Prisijungta 2016 m. kovo 21 d.

⁷⁵³ Pvz., siūlymas „**Gyvenimas nesantuokas** kas Tai rodo jų nenorą įsipareigoti gyventi kartu, kas didina, kaip rodo daugelio tyrimų duomenys, tarpusavio santykių įtampą, polinkį į seksualinę neištikimybę, nenorą ar atidėjimą turėti vaikų, moterų ir vaikų smurto galimybę; sugyventinių porų kūdikių mirtingumas yra didesnis nei susituokusiųjų, sugyventinių vaikai turi daugiau elgesio problemų, didesnę orientaciją į alkoholį, narkotikus, ankstyvus lytinius santykius“.

⁷⁵⁴ Lietuvos Respublikos Seimo Socialinių reikalų ir darbo komiteto 2008 m. gegužės 21 d. posėdžio protokolas Nr. 103-P-19. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=320559>. Prisijungta 2016 m. kovo 21 d.

vaiko reikalų ministerijos⁷⁵⁵, bet pritarė V.V. Margevičienės, R. Baškienės, I. Degutienės siūlymams koreguoti nepilnos šeimos ir šeimos apibrėžimus (neatsisakant šeimos apibrėžimo atskyrimo nuo santuokos)⁷⁵⁶.

- 2008 m. birželio 2 d. Teisės ir teisėtvarkos komitetas surengė posėdį, kuriame be komiteto narių ir kitų Seimo darbuotojų dalyvavo Lietuvos vyskupų konferencijos atstovas V. Malinauskas, VDU TI atstovas S. Šedbaras (abu – tradicinės minties atstovai). Nevyriausybinių organizacijų atstovų posėdyje nebuvo. Po svarstymų komitetas pateikė išvadą, kurioje preliminariai įvertino⁷⁵⁷, kad Projekto XP-2390 (2) siūlomos patvirtinti Valstybinės šeimos politikos koncepcijos nuostatos, apibrėžiančios šeimą tik kaip santuokos pagrindu sukurtą subjektą ir nustatančios koncepcijos taikymą tik šiam subjektui, neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos nuostatomis⁷⁵⁸.

Kaip matyti, komitetų posėdžiuose visuomenės atstovai dalyvavo labai epizodiškai. Tą jie aiškina tiek laiko ir finansinių galimybių trūkumu⁷⁵⁹, tiek, ypač egalitaristinių organizacijų atveju, netikėjimu, kad galėtų pasiekti rezultatą, kai komiteto narių dauguma yra priešingų pažiūrų⁷⁶⁰: „*O klausymai dėl šeimos sąvokos – iškart yra aišku, ką vieni pasakys, ką kiti, bet yra aišku, ir ką komiteto žmonės galvoja. Tada irgi nesupranti, tada šiaip pasiklausai, a... nu va dar kokį rado kampą čia, nes nu kiek kartų galima eiti ir tą patį kalbėti. Aa... oo... nu dar šitą ištraukė, nu dar tą pakalbėjo, toks vat laiko švaistymas gaunasi. Kas dar ką nors primąstė, bet iškart žinai, kad tas kalbės taip, tas taip. (...) Toks kažkoks visi žino savo poziciją ir net neketina jos keisti*“⁷⁶¹.

⁷⁵⁵ Lietuvos Respublikos Seimo Socialinių reikalų ir darbo komiteto 2008 m. gegužės 21 d. posėdžio protokolas Nr. 103-P-19. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=320558>. Prisijungta 2016 m. kovo 21 d.

⁷⁵⁶ Lietuvos Respublikos Seimo Socialinių reikalų ir darbo komiteto 2008 m. gegužės 21 d. posėdžio protokolas Nr. 103-P-19. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=320951>. Prisijungta 2016 m. kovo 21 d.

⁷⁵⁷ Komiteto posėdyje dalyvavo komiteto nariai: pirmininkas J. Sabatauskas (Lietuvos socialdemokratų partijos frakcija), nariai: V. Aleknaitė-Abramkienė (Tėvynės sąjungos frakcija), P. Baguška (Lietuvos socialdemokratų partijos frakcija), J. Pinskius (Darbo partijos frakcija), A. Staponkienė (Valstiečių liaudininkų frakcija), N. Steiblienė (Naujosios sąjungos (socialliberalų) frakcija), V. Žiemelis (Mišri Seimo narių grupė), vietoje G. Steponavičiaus – jį pavaduojantis P. Auštrevičius (Liberalų sąjūdžio frakcija), vietoje V. Volčio – jį pavaduojantis A. Čaplikas (Liberalų ir centro sąjungos frakcija), vietoje R. Šukio – jį pavaduojantis R. Remeika (Liberalų ir centro sąjungos frakcija). Balsavimo rezultatai: už – 4, prieš – 4, susilaikė – 2. Kaip matyti, komiteto narių balsai iš esmės buvo pasiskirstę po lygiai, tačiau nesant komiteto daugumos „už“, komitetas negali pateikti išvados, kad svarstomas projektas prieštarauja Konstitucijai.

⁷⁵⁸ Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto išvada dėl preliminarus įvertinimo ar Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ projektas (XP-2390(2)) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=321271>. Prisijungta 2016 m. kovo 21 d.

⁷⁵⁹ Interviu su nevyriausybinių organizacijos atstovu/-e Nr. 1, Interviu su nevyriausybinių organizacijos atstovu/-e Nr. 2, Interviu su nevyriausybinių organizacijos atstovu/-e Nr. 4.

⁷⁶⁰ Interviu su nevyriausybinių organizacijos atstovu/-e Nr. 1, Interviu su nevyriausybinių organizacijos atstovu/-e Nr. 2.

⁷⁶¹ Interviu su nevyriausybinių organizacijos atstovu/-e Nr. 4.

Tokią poziciją patvirtina ir reta nevyriausybinų organizacijų dalyvavimo komitetų posėdžiuose praktika: kairiosios minties nevyriausybines organizacijos dalyvavo tik tame posėdyje, kur tikėjosi, kad jų pažiūras atitinkantys pakeitimai galėjo būti priimti, t. y., 2008 m. balandžio 24 d. Švietimo, mokslo ir kultūros reikalų komiteto posėdyje, kurio išvadoje siūloma atsižvelgti į M. A. Pavilionienės bei kelių kairiųjų pažiūrų nevyriausybinų organizacijų pateiktus siūlymus.

- 2008 m. birželio 3 d. Konceptija buvo priimta. Plenarinio posėdžio metu visuomenės atstovai nedalyvavo. Buvo balsuojama dėl E. Masiulio pateiktų pasiūlymų, tačiau nė į vieną jų, kuriuose raginama šeimos nesieti su santuoka, nebuvo atsižvelgta. Tuo tarpu, kaip ir pagrindiniame komitete, buvo pritarta V.V. Margevičienės, R. Baškienės, I. Degutienės siūlymams.

Balsavime dalyvavo 100 Seimo narių, iš jų „už“ balsavo 69, „prieš“ – 6, susilaikė – 24. Žvelgiant į balsavusiuosius pagal frakcijas, matyti, kad ir šį kartą daugiausiai už projektą balsavo Tėvynės Sąjungos frakcija (22) ir Darbo partijos frakcija (17), 11 balsų atidavė Valstiečių liaudininkų frakcija, 9 – frakcija „Tvarka ir teisingumas“, 8 – Lietuvos Socialdemokratų frakcija. „Prieš“ balsavo 4 Lietuvos Socialdemokratų frakcijos nariai ir 2 Liberalų Sąjūdžio frakcijos nariai, iš susilaikiusiųjų – 12 Lietuvos Socialdemokratų frakcijos narių⁷⁶².

Netrukus po Konceptijos priėmimo Seime, Seimo narių grupė kreipėsi į Konstitucinį Teismą prašydami išaiškinti, ar Teisės ir teisėtvarkos komitete svarstytos nuostatos (kurios, esant lygiam komiteto narių balsų pasiskirstymui, nebuvo preliminariai pripažintos prieštaraujančios Konstitucijai), ir 2011 m. rugsėjo 11 d. Konstitucinis Teismas pripažino, kad tiek, kiek Valstybinės šeimos politikos koncepcijos nuostatose yra įtvirtintos tik santuokos pagrindu sukurtos (buvusios sukurtos) darnios šeimos, daugiavaikės šeimos, išplėstinės šeimos, krizę išgyvenančios šeimos, nepilnos šeimos, socialinės rizikos šeimos ir šeimos sąvokos, prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 straipsnio 1, 2 dalims, o tiek, kiek nustatyta, kad Seimas ir Vyriausybė, rengdami teisės aktus šeimos politikos srityje, atsižvelgia ir derina juos su šios koncepcijos nuostatomis, prieštarauja konstituciniam teisinės valstybės principui⁷⁶³. Atsižvelgiant į tai, kad visuomenės dalyvavimas šiame procese nebuvo aktyvus, jis šiame darbe nenagrinėjamas. Po šio Konstitucinio Teismo nutarimo net ir Konstitucijai neprieštaraujančios nuostatos nebebuvo taikomos.

Apibendrinant visuomenės dalyvavimą rengiant, svarstant ir priimant Valstybinę šeimos politikos koncepciją, galima pastebėti, kad:

⁷⁶² 2008 m. birželio 3 d. Seimo posėdžio balsavimo rezultatai. Prieiga per internetą: <http://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=15275&p_k=1&p_a=sale_bals&p_bals_id=-2204&p_var=2>. Prisijungta 2016 m. kovo 21 d.

⁷⁶³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimu Nr. X-1569 „Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ patvirtintos Valstybinės šeimos politikos koncepcijos nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

1. Nors į darbo grupę Valstybinės šeimos politikos koncepcijos projektui rengti buvo kviečiami visų pažiūrų atstovai, egalitaristinės organizacijos iš pat pradžių pradėjo skeptiškai vertinti dalyvavimą grupėje dėl to, kad jos „branduolį“ sudarė tradicinės ideologijos atstovai. Taigi, tradicinės minties organizacijos palankiai buvo priimtos į darbo grupę, tuo tarpu egalitaristinių pažiūrų atstovai jautė daugumos darbo grupės narių priešišumą bei numanė, kad jų nuomonė yra nepageidaujama.
2. Darbo grupės nariai keitėsi: mažėjo ideologiškai neutralų ir egalitaristinį požiūrį palaikančių asmenų, nes šie nematė perspektyvų aktyviai dirbti, o atsirado įtaką darančių tradicinių pažiūrų visuomenės atstovų. Egalitaristinių organizacijų atstovų darbo grupėje nebeliko, jie tik epizodiškai ateidavo svarstant konkrečius Koncepcijos klausimus.
3. Iš informantų pasisakymų galima pastebėti, kad šis pokytis įvyko dėl to, kad grupės narių daugumą sudarė tradicinės minties atstovai, kurie neatsižvelgė į mažumos teikiamus siūlymus, nepaisant to, ar šie buvo moksliskai pagrįsti, argumentuoti ir t.t.
4. Be oficialios darbo grupės sudėties narių, grupės posėdžiuose dalyvaudavo ir neoficialūs nariai, kurie turėjo galimybę reikšmingai prisidėti prie rengiamo Projekto.
5. Pastebėtas glaudus bendradarbiavimas tarp tradicinės minties darbo grupės atstovų su tradicinės ideologinės pakraipos organizacijomis (NŠTA, šeimos centrais, t.t.): jie buvo kviečiami į darbo grupę, jų nuomonė buvo išklausiama ir į ją atsižvelgiama; NŠTA rengė pagalbinius dokumentus darbo grupei ir t.t.).
6. Skirtingai darbo grupės nariai – visuomenės atstovai – vertino galimybes teikti savo pasiūlymus rengiant projektą: egalitaristinių pažiūrų visuomenės atstovai nematė perspektyvos, kad į jų nuomonę bus atsižvelgta rengiant projektą, tuo tarpu tradicinių pažiūrų visuomenės atstovai jautėsi prisidėję prie Projekto rengimo. Analogiškai, tradicinių pažiūrų politikai nurodė, kad bendradarbiavimas su tradicinių pažiūrų visuomenės atstovais buvo konstruktyvus ir lengvas, tuo tarpu bendradarbiavimas su egalitaristinių pažiūrų atstovais – sunkus ir nekonstruktyvus.
7. Užregistravus Koncepcijos projektą Seime, Seimo komitetuose nevyriausybinių organizacijos dalyvavo labai nedaug: tą jos aiškino išteklių dažnam dalyvavimui posėdžiuose trūkumu ir (ypač egalitaristinės organizacijos) dalyvavimo neefektyvumu, nes sprendimą priima kiekvieno komiteto narių dauguma pagal savo ideologinius įsitikinimus.
8. Seimo komitetų svarstymuose daugiau dalyvavo tradicinių pažiūrų organizacijų atstovai. Egalitaristinės minties atstovai dalyvavo tik Švietimo, mokslo ir kultūros reikalų komiteto svarstyme, kuriame matė galimybę, kad bus atsižvelgta į egalitaristinių pažiūrų asmenų teikiamus pasiūlymus dėl Koncepcijos projekto.

9. Konceptijos projekto svarstymo Seime metu nevyriausybinės organizacijos naudojo įvairius neformalius spaudimo Seimo nariams metodus: aiškino politikams, ką reikia sakyti; siuntė raštus, rinko parašus, pasisakė žiniasklaidoje, neformaliai bendravo su politikais „Seimo koridoriuose“, prašė užsienio organizacijų siųsti raštus ir daryti kitokį spaudimą Seimo nariams ir komitetams.

10. Rengiant ir svarstant Konceptijos projektą, aktyviausiai dalyvavo aiškias ideologines pozicijas turinčių organizacijų atstovai. Neintervencinių organizacijų atstovai rengiant Projektą prisidėjo mažiau.

11. Aiškią ideologiją deklaruojančių organizacijų atstovai dalyvavo rengiant ir svarsant Projektą bendradarbiaudami su idėjiškai artimais Seimo nariais (pasisakant žiniasklaidoje, rengiant darbinius dokumentus, derinant pozicijas ir t.t.).

12. Seimo komitetai ir komisijos skirtingai vertina nevyriausybinių organizacijų indėlį į komiteto darbą. Pavyzdžiui, Šeimos ir vaiko reikalų komisija paminėjo tik Konceptijai pritariančiųjų raštus, ir nepaminėjo, kad buvo gauta nevyriausybinių organizacijų raštų, kuriais teikiamos pastabos dėl Konceptijos projekto nuostatų. Tuo tarpu Švietimo, mokslo ir kultūros reikalų komitetas egalitaristinės minties organizacijų kritines pastabas ir pasiūlymus sudėjo į lentelę ir vertino lygiai taip pat, kaip ir kitų įstatymų leidybos iniciatyvos teisę turinčių asmenų ir kitų valstybės institucijų pasiūlymus. Iš to galima spręsti, kad komiteto ar komisijos sudėti sudarantys asmenys lemia ne tik komiteto sprendimą, bet ir kokių pažiūrų organizacijų teikiami siūlymai bus įtraukti ar paminėti komisijos ar komiteto posėdyje.

13. Patvirtintame Konceptijos tekste buvo atsižvelgta tik į vieną neesminį egalitaristinių pažiūrų atstovų pasiūlymą, bet visi Seimo narių E. Masiulio, M. A. Pavilionienės, nevyriausybinių organizacijų teikti siūlymai atsisakyti šeimos tapatinimo su santuoka, buvo atmesti. Tuo tarpu į Seimo narių V.V. Margevičienės, R. Baškienės, I. Degutienės siūlymus, atspindinčius tradicinę šeimos sampratą, buvo atsižvelgta.

Apibendrinant, konkretaus atvejo tyrimo rezultatas patvirtino, kad nepaisant to, kad nekyla jokių trukdžių patekti į institucijų ir jų struktūrinių padalinių posėdžius, pastebėta, kad ryšiai su politikais ir tvirtos politikų pažiūros gali tiek pasitarnauti, tiek būti kliūtimi siekiant daryti įtaką priimant sprendimus. Tačiau visuomenės atstovai, neturėdami pajėgumų efektyviai dalyvauti institucijų posėdžiuose, poveikį sprendimams išreiškia ar naujas iniciatyvas kelia kitais, alternatyviais būdais: bendraudami Seimo koridoriuose, siųsdami raštus, rinkdami palaikymo parašus, organizuodami pilietines akcijas, pasisakydami žiniasklaidoje, atakuodami politikus prieš Seimo rinkimus ir pan. (žr. 7 priedą).

3.5.3. Atvejo studija: peticijos dėl mokestinių lengvatų šeimoms

Peticijų dėl papildomo neapmokestinamojo pajamų dydžio už auginamus vaikus padidinimo ir išmokų vaikams gaunančių subjektų rato išplėtimo ir išmokų padidinimo teikimo ir nagrinėjimo atvejo analizė atskleidžia skirtingas dalyvavimo galimybes formuojant šeimos politiką nei buvo nagrinėtos ankstesnėje atvejo analizėje: prieš tai analizuotoje situacijoje buvo sudaryta darbo grupė, kurioje dalyvavo ir Seimo nariai, ir kitų institucijų atstovai, ir nevyriausybinų organizacijų atstovai, tuo tarpu peticija yra individualus dokumentas, nagrinėjamas Peticijų komisijoje, ir čia visuomenės atstovas turi visiškai kitokias teises. Tiesa, registravus projektą Seime, procedūra dėl jo nagrinėjimo, kaip buvo minėta anksčiau, beveik tokia pati, kaip ir užregistravus bet kokią kitą teisės aktą, kurį teikia Vyriausybė, Seimo nariai ar Prezidentas. Antras svarbus skirtumas nuo jau nagrinėto atvejo – čia analizuojama ne ideologinę poziciją išreiškiantis pareiškimas, o prašymas gerinti vaikus auginančių asmenų ekonominę ir socialinę padėtį.

3.5.1.3 poskyryje buvo pastebėta, kad peticijų institutas yra neefektyvus dėl to, kad Seimo nariai skeptiškai žiūri į peticijas, nes jos dažniausiai susijusios su ekonominės padėties pagerinimo prašymais, bei dėl to, kad peticijas teikiantys asmenys negeba tinkamai naudotis šiuo institutu.

Atsižvelgiant į tai, šioje analizėje keliami klausimai:

- Ar peticiją teikiantis asmuo tinkamai naudojosi peticijos institutu?
- Kokie trukdžiai iškilo siekiant tinkamai įgyvendinti savo peticijos teisę?
- Kokie egzistuoja palengvinimai ar galimybės, padedantys įgyvendinti šią teisę?

Atrodytų, kad ideologinių pažiūrų sutapimas ar nesutapimas nagrinėjamu atveju neturėtų būti lemiamas visuomenės atstovų dalyvavimo galimybių veiksnys, kadangi šiuo atveju nagrinėjamu peticijų autorė deklaruoja ideologinį nepriklausomumą. Visgi, atsižvelgiant į 3.5.1 ir 3.5.2 poskyriuose prieitas išvadas, kad galimybės visuomenės nariams dalyvauti formuojant šeimos politiką priklauso ne tik nuo ryšių su konkrečiais ideologiškai parankiais politikais, bet ir nuo to, kas turi daugumą Seime ar konkrečiame komitete, šiame poskyryje keliamas ir papildomas klausimas:

- Ar skirtingą padėtį Seime (valdančioji dauguma/opozicija) užimančios frakcijos daugumos balsai skiriasi balsuojant dėl peticijoje numatyto reikalavimo?

3.5.3.1. Peticijų rengėjas: Nacionalinio aktyvių mamų sambūris

Nacionalinis aktyvių mamų sambūris (toliau – NAMS) – mamų organizacija, daugiausiai veikianti ir teikianti iniciatyvas politinei darbotarkei dėl dirbančių tėvų ekonominių ir

socialinių interesų⁷⁶⁴: „NAMSe yra 2/3 narių su didesniu nei vidutinis atlyginimas. Ta prasme, mes iššokam iš bendro konteksto, bendros visuomenės, bet, kita vertus, aš labai matau ryškų norą tų žmonių, kurie gerai gyvena, padaryti kažką, kad kiti gyventų geriau. Nes veiklos vis atsiranda. Temos, veiklos naujos ateina iš išorės. Mes esam ta organizacija, kuri viską iš apačios kelia, ir atnešam viską iki viršaus“.

Organizacija aktyviai nepuoseleja nei tradicinės šeimos, nei egalitaristinių pažiūrų. Atvirkščiai, jos vadovybė strategiškai siekia, kad organizacija laikytųsi neutralios ideologinės pozicijos: „Mūsų ideologinis kontekstas mums leidžia būti visiškai laisvom. Mes nei kairieji, nei dešinieji“⁷⁶⁵. NAMS iš kitų tėvus ir šeimas atstovaujančių organizacijų išsiskiria vis aktyvėjančia veikla ir vis didesne įtrauktimi. Dėl to ši organizacija turi potencialo aktyviai dalyvauti formuojant šeimos politiką: „Ta narystė NAMSe, tokia sudaranti galimybes prisidėti keičiant. Ir va labai įdomus kontekstas, iš mūsų patirties 7 metų įstatyminiam visokiam keitimui vyksta, tai (...) aš matau, kad kuo toliau, tuo daugiau žmonės nori prisidėti, ir jie patys siūlo. Jei anksčiau reikėdavo eiti per pažįstamus, klausti, prašyti, įtraukinėti, dabar kuo toliau, tuo dažniau pasako, skambina... „aš teisininkė, turiu laisvas 5 valandas į mėnesį, galiu paslaugų teikti, prisidėčiau“. Arba „man labai svarbus vaikų maitinimas, tai dalyvausiu visuose peržiūrose, įstatymų formavime“⁷⁶⁶.

3.5.3.2. Peticija dėl papildomo neapmokestinamojo pajamų dydžio už auginamus vaikus padidinimo

2011 metais NAMS nusprendė inicijuoti Gyventojų pajamų mokesčio įstatymo keitimą, kuriuo būtų pagerintos mokesstinės sąlygos dirbantiems tėvams. Tačiau, nesant nuolatinio ryšio su Seimo nariais, krizės laikotarpiu buvo sudėtinga priprašyti politikus imtis šios idėjos įgyvendinimo: „Mes prieš tai vaikščiojom per koridorius ir sakėm: „nu paimkit kas nors, mes atiduodam, viską padarysim, išviešinsim, padėsime juo galėsime, žmones pritrauksim“. Niekas neišdrįso paimti. Krizė gi buvo kaip tik. Nu negi imsi ir pradėsi kalbėti (...). O kitas dalykas, matėsi, jei nors vieni paims, tai kiti nuslopins“⁷⁶⁷. 2011 m. balandžio 28 d. Rasa Paulavičienė, Reda Starkuvienė ir Rita Baltaduonytė-Leonienė Lietuvos Respublikos Seimui pateikė kreipimąsi, kuriuo paprašė jį pripažinti peticiją, šią peticiją išnagrinėti įstatymo nustatyta tvarka, bei inicijuoti Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio įstatymo 20 straipsnio

⁷⁶⁴ Žr. Nacionalinio aktyvių mamų sambūrio interneto svetainę. Prieiga per internetą: <www.nams.lt>. Prisijungta 2016 m. balandžio 13 d.

⁷⁶⁵ Interviu su nevyriausybines organizacijos atstovu/-e Nr. 5.

⁷⁶⁶ Interviu su nevyriausybines organizacijos atstovu/-e Nr. 5.

⁷⁶⁷ Interviu su nevyriausybines organizacijos atstovu/-e Nr. 5.

keitimą⁷⁶⁸. Be kitų siūlymų, susijusių su neapmokestinamųjų pajamų dydžiu (NPD), buvo siūloma už kiekvieną vaiką taikyti 1,5 VRP (valstybės remiamų pajamų dydį) (525 Lt), bei kad metinis NPD nebūtų didesnis negu 12 Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtintų MMA (minimalios mėnesinės algos) dydžių, jei gyventojų metinės pajamos neviršija 12 MMA.

Peticijoje pateikti argumentai, dėl ko VRP gali būti pagrindiniu ataskaitos šaltiniu vertinant kiekvieno asmens šeimoje pragyvenimui būtinas pajamas, ir dėl ko NPD susiejimas su minimalios mėnesinės algos dydžiu bei papildomo neapmokestinamojo pajamų dydžio (PNPD) susiejimas su VRP dydžiu yra logiškas ir pagrįstas. Peticijos autorės pateikia argumentus, kaip ir kodėl galėtų būti kompensuojamas biudžeto nuostolis didinant NPD vaikus auginančioms šeimoms (didinti PVM tarifą 1 proc.). Prie peticijos pridamas išsamus 9 lapų aiškinamasis raštas, su matematiniais skaičiavimais, prognozėmis, grafikais, lyginamosiomis lentelėmis, Europos šalių praktikos pavyzdžiais. Taip pat kartu pateiktas siūlomo įstatymo pakeitimo projektas ir projekto lyginamasis variantas.

Projekto autorė nurodė žinanti, kad tarp politikų vyrauja nuomonė, kad individualūs asmenys nemoka parengti kokybiškų peticijų, tačiau užtikrino, kad jos kartu su Nacionaliniu aktyvių mamų sambūriu rengtos peticijos buvo įvertintos kaip parengtos labai gerai: „*Mūsų peticija nuėjo su labai aukštais reitingais, kad čia labai profesionaliai viskas padaryta. Mes kai ruošiame kokį nors dokumentą, tai kadangi NAMSe yra pakankamai daug savanorių, profesionalių, turim įvairių teisininkų, paties įvairiausių, politikų, tų pačių patarėjų Seimo narių, netgi viceministrą vienu metu turėjome*“⁷⁶⁹. Tą pačią dieną peticija buvo paskelbta internetiniame peticijų puslapyje www.peticijos.lt, ir ją iki 2017 metų pasirašė 1245 asmenys⁷⁷⁰.

Prieš teikdama šią ir kitas toliau nagrinėjamas peticijas, jų autorė jau buvo susitikusi su Seimo nariais neoficialiai ir supažindinusi juos su peticijos tekstu, bei laikėsi nuomonės, kad tai padidina galimybes, kad peticijoje kelti klausimai turės perspektyvą: „*Prie pateikiant peticiją aš asmeniškai apėjau visus Seimo narius. Visiems asmeniškai pristačiau pagrindimus, kiekvienu atveju. Su visais asmeniškai kalbėjau, su frakcijomis visomis. Beveik su visais. Paskui trečią kartą kai ėjau, jau nelabai bereikėjo. Bet aš manau, kad veiksmingiau yra kalbėtis prieš, o ne po to, kai jau pateiki. Vienas iš argumentų yra tas, kad bet kokį sprendimą priimti susėdę už stalo jie būna kažkiek suorientuoti ar bent jau pamąstę. Kas už, kas prieš, ar apskritai pas kolegas klausti kaip čia dabar daryti. O kitas dalykas, tai kuo daugiau jų apeini, tuo daugiau jie apie tave kalbasi koridoriuose. Ir tada yra gerai, tada paauginama svarba*“⁷⁷¹.

⁷⁶⁸ Informacija iš Lietuvos Respublikos Seimo archyvo.

⁷⁶⁹ Interviu su nevyriausybinės organizacijos atstovu/-e Nr. 5.

⁷⁷⁰ Išgyvenimui būtina suma – be mokesčių! Informacija iš interneto svetainės www.peticijos.lt. Prieiga per internetą: <<http://peticijos.lt/visos/6029>>. Prisijungta 2017 m. sausio 1 d.

⁷⁷¹ Interviu su nevyriausybinės organizacijos atstovu/-e Nr. 5.

2011 m. gegužės 5 d. kreipimasis buvo registruotas peticijų registravimo žurnale⁷⁷². Peticijų komisija paprašė Finansų ministerijos, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos bei Seimo Socialinių reikalų ir darbo komiteto peticijoje pateikto įstatymo projekto vertinimo. Finansų ministerijos pateiktame išsamiaame 4 lapų rašte buvo siūloma peticijoje teikiams pasiūlymams nepritari. Nurodyta, kad mokesčių lygis ir už juos teikiamų viešųjų paslaugų apimtis yra visuomenės sutarimo ir solidarumo klausimas, ir „*todėl ieškant būdų paremti įvairias paramos reikalingas visuomenės grupes, įskaitant ir vaikus auginančias šeimas, reikia ieškoti sprendimų subalansuojančių visų mokesčių mokėtojų interesus ir atspindinčių visuomenės sutartą bendrą apmokestinimo lygį*“⁷⁷³. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija sutiko⁷⁷⁴, kad padidinus NPD, padidėtų asmenų, šeimų, taip pat ir auginančių vaikus, su darbo santykiais susijusios pajamos, ir tai galimai prisidėtų užtikrinant šeimų ekonominį ir socialinį saugumą. Tačiau, atsižvelgiant į tai, kad Vyriausybė planavo diferencijuoti MMA, nepritarė NPD siejimui su MMA. Seimo Socialinių reikalų ir darbo komitetas pritarė Finansų ministerijos pateiktai nuomonei, ir pastebėjo, kad siūlomo projekto nuostatų įgyvendinimas kainuotų valstybei, ir būtent mažiausias pajamas gaunančioms asmenų grupėms, be to, sumažintų biudžeto pajamas iš gyventojų pajamų mokesčio⁷⁷⁵.

2011 m. rugsėjo 14 d. peticija buvo nagrinėjama iš esmės Peticijų komisijos posėdyje, į kurį buvo kviesta peticijos autorė Rasa Paulavičienė⁷⁷⁶. Posėdžio metu Rasa Paulavičienė išdėstė argumentus, taip pat pasisakė Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos bei Finansų ministerijos atstovai. Komisijos nariai O. Valiukevičiūtė, E. Jonyla ir A. Nedzinskas pritarė peticijoje išdėstytam siūlymui. Komisija nusprendė tenkinti peticijoje pateiktą pasiūlymą: „už“ balsavo 3 komisijos nariai, „prieš“ – nė vienas, 2 nariai susilaikė⁷⁷⁷.

2011 m. rugsėjo 22 d. peticija buvo nagrinėjama Seimo plenariniame posėdyje. Pranešėja Peticijų komisijos pirmininkė, pristatydama peticiją, paminėjo komisijos balsavimo rezultatus ir nurodė iš esmės tik argumentus peticijai nepritari: pažymėjo, kad iš abiejų ministerijų ir Seimo Socialinių reikalų ir darbo komiteto gauti raštai liudija, kad šios institucijos nepritaria siūlomam

⁷⁷² Lietuvos Respublikos Seimo peticijų komisijos 2011 m. gegužės 5 d. raštas Rasai Paulavičienei Nr. S-2011-4024.

⁷⁷³ Lietuvos Respublikos Finansų ministerijos 2011 m. birželio 13 d. raštas Lietuvos Respublikos Seimo peticijų komisijai Nr. ((14.1-01)-5K-1114443-5K-1115320)-6K-1106033 „Dėl Nacionalinio aktyvių mamų sambūrio peticijos“.

⁷⁷⁴ Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 2011 m. birželio 17 d. raštas Lietuvos Respublikos Seimo peticijų komisijai Nr. (15.18-43)SD-3827 „Dėl peticijos dėl Gyventojų pajamų mokesčio įstatymo keitimo“.

⁷⁷⁵ Lietuvos Respublikos Seimo Socialinių reikalų ir darbo komiteto 2011 m. birželio 17 d. raštas Nr. S-2011-3882 „Dėl Rasos Paulavičienės peticijos“.

⁷⁷⁶ Lietuvos Respublikos Peticijų komisijos 2011 m. rugpjūčio 22 d. raštas Rasai Paulavičienei Nr. S-2011-6864.

⁷⁷⁷ Lietuvos Respublikos Peticijų komisijos 2011 m. rugsėjo 14 d. posėdžio protokolas Nr. 250-P-13.

projektui, kadangi tokio įstatymo projekto įgyvendinimas pareikalautų daug biudžeto lėšų⁷⁷⁸. Seimo protokoliniu nutarimu buvo nepritarta peticijai. Už peticiją balsavo 24 Seimo nariai, prieš - 15, susilaikė – 24⁷⁷⁹. Žvelgiant į balsavimo pagal frakcijas rezultatus matyti, kad daugiausiai susilaikė ir pasisakė prieš Tėvynės sąjungos-Lietuvos krikščionių demokratų frakcija ir Liberalų sąjūdžio frakcija, kurios kartu su Jungtine (Liberalų ir centro sąjungos ir Tautos prisikėlimo partijos) frakcija tuo metu turėjo daugumą Seime⁷⁸⁰. Kitų frakcijų balsai pasiskirstę be akivaizdžių tendencijų (žr. 4 lent.).

4 lentelė. 2011 m. rugsėjo 22 d. Seimo balsavimo dėl peticijos rezultatai pagal frakcijas

Frakcija	Už	Prieš	Susilaikė
Darbo partijos frakcija	4		1
Frakcija "Tvarka ir teisingumas"	6		
Jungtinė (Liberalų ir centro sąjungos ir Tautos prisikėlimo partijos) frakcija	1		3
Krikščionių partijos frakcija	2		
Liberalų sąjūdžio frakcija		1	6
Lietuvos socialdemokratų partijos frakcija	6		
Mišri Seimo narių grupė	4		
Tėvynės sąjungos-Lietuvos krikščionių demokratų frakcija	1	14	14

Šaltinis: Lietuvos Respublikos Seimo interneto svetainė⁷⁸¹.

2012 m. gegužės 7 d. Nacionalinis aktyvių mamų sambūris Seimo Peticijų komisijai pateikė peticiją, kurioje prašo pakeisti Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio įstatymo 20 straipsnį, šįkart nebeapsisakant dėl bendro NPD siejimo su VRP, o tik prašant Lietuvos gyventojams, auginantiems vaikus, nustatyti papildomą NPD, kuris už kiekvieną vaiką būtų 1,5 VRP dydžio, bei prašo numatyti, kad įstatymas įsigaliotų nuo 2011 m. liepos 1 d.⁷⁸². Taip pat išdėstyti argumentai, kad dirbančių tėvų vaikai yra diskriminuojami mažas pajamas gaunančių ir dėl to teisę į socialines pašalpas turinčių asmenų vaikų atžvilgiu. Prie peticijos pridėtas išsamus aiškinamasis raštas, kuriame pateikiami skaičiavimai, užsienio šalių patirtis, konkretūs pavyzdžiai. Kartu pateikiamas įstatymo projektas ir jo lyginamasis variantas. NAMS atstovė nurodė, kad sprendimas teikti peticiją organizacijos vardu buvo neatsitiktinis: „*Specialiai teikėm NAMS vardu. Mes gavom skambutį, pasakė, kad perrašykite, nes mes tiesiog atmesim, nes*

⁷⁷⁸ Lietuvos Respublikos Seimo 2011 m. rugsėjo 22 d. plenarinio posėdžio stenograma Nr. 356. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=406982. Prisijungta 2016 m. kovo 22 d.

⁷⁷⁹ Balsavimo rezultatai (2011-09-22, rytinis posėdis). Prieiga per internetą: http://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=15275&p_k=1&p_a=sale_bals&p_bals_id=-12016&p_var=2. Prisijungta 2016 m. kovo 22 d.

⁷⁸⁰ X Seimas. Informacija iš Lietuvos Respublikos Seimo interneto svetainės.

⁷⁸¹ Žr. 779 išnašą.

⁷⁸² Informacija iš Lietuvos Respublikos Seimo archyvo.

*neatitinka formato. Ir mes galvojame, kad taip neturėtų būti. To viešojo intereso atstovavimo Lietuvoje trūksta*⁷⁸³.

Atsižvelgiant į tai, kad organizacijos negali savarankiškai teikti peticijas, o ši teisė suteikta tik individualiems asmenims, 2012 m. gegužės 11 d. peticija buvo pateikta konkrečiam asmeniui – Rasos Paulavičienės – vardu. Be to, buvo pakeistas prašymas – vietoje prašymo nustatyti papildomą 1,5 VRP dydžio NPD už kiekvieną vaiką, prašoma nustatyti papildomą 1 VRP dydžio NPD. Taip pat prašoma numatyti, kad įstatymas įsigaliotų nuo 2012 m. liepos 1 d.⁷⁸⁴

2012 m. gegužės 17 d. Peticijų komisija pranešė peticijos autorei, kad kreipimasis registruotas peticijų žurnale ir Komisijos posėdyje kreipimasis buvo pripažintas peticija⁷⁸⁵, išsiuntė užklausas dėl siūlomo projekto Finansų ministerijai ir Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai. 2012 m. birželio 6 d. gautas peticijoje siūlomo projekto įvertinimas iš Finansų ministerijos – ši siūlo netenkinti pasiūlymo, nes tai būtų naudinga tik didesnes pajamas turinčioms šeimoms, be to, skaudžiai atsilieptų valstybės biudžetui (pareikalautų apie 230 milijonų litų)⁷⁸⁶. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija savo 2012 m. birželio 27 d. rašte pritaria peticijoje pateikto pasiūlymo tikslui, tačiau kelia abejonių dėl PNPD už auginamus vaikus siejimo su VRP ir pastebi, kad galimybės didinti mokesčius lengvatas priklauso nuo valstybės pajėgumų, o ar šiuo konkrečiu atveju tam yra galimybių, galėtų atsakyti Finansų ministerija⁷⁸⁷.

2012 m. birželio 27 d. įvyko Peticijų komisijos posėdis, kuriame pareiškėja dalyvauti negalėjo. Komisija išnagrinėjo peticiją, įvertino Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos bei Finansų ministerijos pateiktus siūlymus ir tenkino peticijoje pateiktus reikalavimus. Kaip ir 2011 metais, balsavimo rezultatai buvo tokie patys: „už“ balsavo 3 komisijos nariai, prieš balsavusiųjų nebuvo, 2 nariai susilaikė. Pranešimas apie komisijoje vykusį posėdį ir jo rezultatus išsiųstas peticijos autorei⁷⁸⁸.

2012 m. birželio 30 d. peticija buvo nagrinėjama Seimo plenariniame posėdyje. Tai buvo paskutinis, tik rytinis, 8 eilinės pavasario sesijos 2008-2012 m. kadencijos Seimo posėdis, ir galbūt dėl to protokolinis nutarimas dėl peticijos buvo priimtas labai greitai. Peticijų komisijos pirmininkė labai trumpai pristatė peticiją, paprašė ją tenkinti, „nors tai vis dėlto pareikalautų naujų biudžetinių asignavimų“⁷⁸⁹. Peticija buvo tenkinta, tai reiškia, buvo atvertas kelias

⁷⁸³ Interviu su nevyriausybinės organizacijos atstovu/-e Nr. 5.

⁷⁸⁴ Informacija iš Lietuvos Respublikos Seimo archyvo.

⁷⁸⁵ Lietuvos Respublikos Seimo peticijų komisijos 2012 m. gegužės 17 d. raštas Nr. S-2012-4076 „Dėl kreipimosi“.

⁷⁸⁶ Lietuvos Respublikos Finansų ministerijos 2012 m. birželio 6 d. raštas Lietuvos Respublikos Seimo peticijų komisijai Nr. (14.5)-5K-1211641)-6K-1205107 „Dėl peticijoje pateikto pasiūlymo (PNPD didinimas).

⁷⁸⁷ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 2012 m. birželio 27 d. raštas Lietuvos Respublikos Seimo peticijų komisijai Nr. (15.18-43)SD-4417 „Dėl peticijoje pateikto pasiūlymo“.

⁷⁸⁸ Lietuvos Respublikos Seimo peticijų komisijos 2012 m. birželio 28 d. raštas Nr. S-2012-5495 „Dėl jūsų peticijos“.

⁷⁸⁹ Seimo 2012 m. birželio 30 d. rytinio plenarinio posėdžio stenograma. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaiseska.showdoc_l?p_id=429284>. Prisijungta 2016 m. balandžio 14 d.

projekto įregistravimui ir svarstymui kaip visų kitų įstatymo projektų bendra tvarka. Balsavo 79 iš 139 Seimo narių, „už“ pasisakė 42, „prieš“ – 4, susilaikė – 33. Žvelgiant į balsavimo pagal frakcijas rezultatus matyti, kad ir šiuokart daugiausiai „prieš“ pasisakė Tėvynės sąjungos-Lietuvos krikščionių demokratų frakcija ir Liberalų sąjūdžio frakcija, tuo tarpu kitos frakcijos daugiausiai balsavo „už“ (žr. 5 lent).

5 lentelė. Seimo 2012 m. birželio 30 d. balsavimo rezultatai dėl peticijos pagal frakcijas

Frakcija	Už	Prieš	Susilaikė
Darbo partijos frakcija	7		
Frakcija "Tvarka ir teisingumas"	13		
Krikščionių partijos frakcija	4		
Liberalų sąjūdžio frakcija	3		4
Liberalų ir centro sąjungos frakcija	2		2
Lietuvos socialdemokratų partijos frakcija	3		1
Mišri Seimo narių grupė	8		1
Tėvynės sąjungos-Lietuvos krikščionių demokratų frakcija	2	4	25

Šaltinis: Lietuvos Respublikos Seimo interneto svetainė⁷⁹⁰

Po Seimo pritarimo, Peticijų komisija parengė ir užregistravo įstatymo projektą⁷⁹¹ (iš esmės pakeitė tik siūlomo įstatymo įsigaliojimo datą – vietoje 2012 m. liepos 1 d., numatė 2013 m. sausio 1 d.). Į aiškinamąjį raštą buvo perkelti peticijoje bei jos aiškinamajame rašte pateikti argumentai, taip pat neigiamos pasekmės perrašytos iš Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos bei Finansų ministerijos raštų⁷⁹².

2012 m. liepos 25 d. Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos Teisės departamentas pateikė išvadą⁷⁹³, kurioje nurodė, kad su mokesčiais susiję įstatymai turi įsigalioti ne anksčiau kaip po 6 mėnesių nuo jų paskelbimo dienos, bei kad turėtų būti gauta Vyriausybės, kaip biudžeto planuotojos, nuomonė dėl siūlomo teisinio reglamentavimo.

Europos teisės departamentas projektui pastabų neturėjo⁷⁹⁴.

⁷⁹⁰ Seimo 2012 m. birželio 30 d. balsavimo rezultatai dėl Seimo protokolinio nutarimo priėmimo. Prieiga per internetą: <http://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=15275&p_k=1&p_a=sale_bals&p_bals_id=-14461&p_var=2>. Prisijungta 2016 m. balandžio 14 d.

⁷⁹¹ Gyventojų pajamų mokesčio įstatymo 20 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=430137&p_tr2=2>. Prisijungta 2016 m. balandžio 16 d.

⁷⁹² Gyventojų pajamų mokesčio įstatymo 20 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymo projekto aiškinamasis raštas. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=430139>. Prisijungta 2016 m. balandžio 14 d.

⁷⁹³ Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos Teisės departamento 2012 m. liepos 25 d. Gyventojų pajamų mokesčio įstatymo 20 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymo projektui. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=430878>. Prisijungta 2016 m. balandžio 14 d.

⁷⁹⁴ Europos teisės departamento 2012 m. rugpjūčio 8 d. išvada Gyventojų pajamų mokesčio įstatymo 20 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymo projektui. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=431218>. Prisijungta 2016 m. balandžio 14 d.

Įstatymo projektas svarstytas 2013 m. kovo 28 d. Seimo plenariniame posėdyje⁷⁹⁵. Lyginant su ankstesnės peticijos nagrinėjimu Seime, tai jau kitos sudėties Seimas (2012 – 2016 metų kadencija), kurioje daugumą turėjo Lietuvos socialdemokratų partija, Darbo partija ir partijos „Tvarka ir teisingumas“ bei Lenkų rinkimų akcijos „Bendro darbo Lietuvai“ koalicijos⁷⁹⁶. Tai atsispindi ir Seimo narių debatuose. Pavyzdžiui, šiame posėdyje A. Sysas uždavė kritinių klausimų: „*aiškinamuosiuose raštuose kalbama apie 230 mln. Lt papildomai, kurie bus reikalingi, gal net daugiau. Mano klausimas, nuo kada šitą įstatymą jūs tikėtės įgyvendinti? Jis turėtų įsigaliooti, jeigu norėtumėte, kad įsigaliotų nuo vidurio, kodėl neteikiate Biudžeto sandaros įstatymo pakeitimo?*“. Į tai Seimo narys R. Dagys atsakė: „*Kaip smagu matyti kolegas, pakeitusius nuomones. Anksčiau kaip tik entuziastingai pritarinėjo Peticijos komisijos siūlymui, dabar jau pilni abejonių ir milijonus pradėjo skaičiuoti. Čia, aišku, teigiamas poslinkis, Algirdai, malonu*“⁷⁹⁷.

Projektui buvo pritarta, pagrindiniu komitetu paskirtas Biudžeto ir finansų komitetas. Iš 141 Seimo narių balsavo 41. „Už“ pasisakė 32, „prieš“ – 2, susilaikė 7. Šį kartą balsavo „prieš“ ir susilaikė tik Lietuvos socialdemokratų partijos frakcijos nariai⁷⁹⁸ (žr. 6 lent).

6 lentelė. Seimo 2013 m. kovo 28 d. balsavimo dėl pritarimo įstatymui rezultatai pagal frakcijas

Frakcija	Už	Prieš	Susilaikė
Darbo partijos frakcija	11		
Frakcija „Drąsos kelias“	4		
Frakcija „Tvarka ir teisingumas“	2		
Lietuvos lenkų rinkimų akcijos frakcija	3		
Lietuvos socialdemokratų partijos frakcija	1	2	7
Tėvynės sąjungos-Lietuvos krikščionių demokratų frakcija	11		

Šaltinis: Lietuvos Respublikos Seimo interneto svetainė⁷⁹⁹

Lietuvos Respublikos Vyriausybė nepritarė šiam projektui, nurodydama, kad įgyvendinant numatytą priemonę, valstybės biudžetas netektų 230 mln. litų per metus, be to, gyventojų

⁷⁹⁵ Lietuvos Respublikos Seimo 2013 m. kovo 28 d. vakarinio posėdžio stenograma. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=445367>. Prisijungta 2016 m. balandžio 14 d.

⁷⁹⁶ XI Seimas. Informacija iš Lietuvos Respublikos Seimo interneto svetainės. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=8787&p_k=1>. Prisijungta 2016 m. balandžio 14 d.

⁷⁹⁷ Lietuvos Respublikos Seimo 2013 m. kovo 28 d. vakarinio posėdžio stenograma.

⁷⁹⁸ Lietuvos Respublikos Seimo 2013 m. kovo 28 d. balsavimo dėl Gyventojų pajamų mokesčio įstatymo 20 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymo projekto (Nr. XIP-4654); pateikimo. Prieiga per internetą: <http://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=15275&p_k=1&p_a=sale_bals&p_bals_id=-15586&p_var=2>. Prisijungta 2016 m. balandžio 14 d.

⁷⁹⁹ T.p.

pajamų mokesčio našta turi būti persvarstoma kompleksiskai, kartu su konkrečiomis sumažėjusias pajamas kompensuojančiomis pajamų ir / arba išlaidų priemonėmis⁸⁰⁰.

2013 m. gegužės 29 d. projektą nagrinėjo pagrindiniu paskirtas Seimo Biudžeto ir finansų komitetas. Komitetas, pritardamas Vyriausybės išvadai, siūlė⁸⁰¹ projektą atmesti⁸⁰².

Peticijos autorė nurodo, kad kaip rodo šios peticijos teikimo atvejais, vienas iš esminių trukdžių tinkamai įgyvendinti teisę į peticiją yra tai, kad projektui patekus į Seimą, niekas idėjos nebeplaiko, o pačiam sužiūrėti ir ateiti į visus susijusius svarstymus yra labai sudėtinga: „*Visų pirma, tai niekas nekvieta. Išvaizduokit, ką reiškia sužiūrėti visų institucijų darbotvarkes. Įstatymo neišbaigtumas, teisė neveikia, nes nei žmogus, nei organizacijos neinformuotos. Nepakvieta*⁸⁰³“. Tačiau ir susiradus komiteto darbotvarkę ir nuėjus į posėdį, ten, pasak informantės, niekas rimtai į peticijas nežiūri: „*Buvau Biudžeto ir finansų komiteto posėdyje, tai pasišaipė, pasijuokė, buvo visiems smagu ir juokinga kaip čia mamos lenda į valstybės biudžeto valdymą. Išankstinės nuomonės labai ryškiai. 99 procentų. Ir dėl to supratau, kad reikia dar daugiau prieš tai, nes jie į komitetą ateina jau su juodraštinė versija*“⁸⁰⁴.

Projekto priėmimas Seime vyko 2013 m. birželio 13 d. Klausimo svarstymas truko tik 2 minutes: buvo pristatyta Biudžeto ir finansų komiteto išvada, ir, nesant norinčiųjų pasisakyti, buvo balsuojama, ar pritarti pagrindinio komiteto išvadai⁸⁰⁵. Balsavime dalyvavo 78 iš 141 Seimo narių. „Už“ balsavo 48, „prieš“ – 16, susilaikė – 14. Taigi, buvo nuspręsta pritarti Biudžeto ir finansų komiteto išvadai, kuria nepritariama Projektui. Frakcijų balsavimas rodo, kad ir šįkart valdančiosios daugumos atstovai (daugiausiai Lietuvos socialdemokratų partijos frakcija) balsavo už nepritarimą projektui. Tėvynės sąjungos-Lietuvos krikščionių demokratų frakcija taip pat daugiausiai balsavo už nepritarimą projektui, tačiau socialdemokratų valdančiosios koalicijos partneriai – Darbo partijos frakcijos nariai – balsavo prieš nepritarimą projektui. Taigi, nors peticijos autorė nuogaštavo, kad jei peticijoje siūlomą idėją „atiduos“ vienai partijai, ją nuslopins oponuojančios partijos, tai šis nuogaštavimas pasitvirtino net ir teikiant individualią peticiją. Tiesa, esant kadencijų sandūrai ir susiformavus naujai valdančiajai

⁸⁰⁰ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2013 m. gegužės 22 d. nutarimas Nr. 462 Dėl Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio įstatymo 20 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymo projekto Nr. XIP-4654 // Valstybės žinios, 2013., Nr. 57-2874.

⁸⁰¹ Lietuvos Respublikos Seimo Biudžeto ir finansų komiteto 2013 m. gegužės 29 d. išvada Gyventojų pajamų mokesčio įstatymo 20 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymo projektui. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=449662>. Prisijungta 2016 m. balandžio 14 d.

⁸⁰² Posėdyje dalyvavo komiteto nariai: Bronius Bradauskas, Petras Narkevičius, Kęstutis Glaveckas, Irena Degutienė, Kęstutis Bartkevičius, Povilas Gylys, Andrius Palionis, Rytas Kupčinskas, Raimundas Markauskas, Rita Tamašunienė, Antanas Nesteckis, Andrius Kubilius, Vitalija Vonžutaitė. Balsavimo rezultatai: už - 7; prieš - 1; susilaikė - 5.

⁸⁰³ Interviu su nevyriausybines organizacijos atstovu/-e Nr. 5.

⁸⁰⁴ Interviu su nevyriausybines organizacijos atstovu/-e Nr. 5.

⁸⁰⁵ Lietuvos Respublikos Seimo 2013 m. birželio 13 d. rytinio posėdžio stenograma. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=451028>. Prisijungta 2016 m. balandžio 14 d.

koalicijai, aiškiai matyti, kad didžiausi ekonominių iniciatyvų priešininkai yra valdančioji dauguma. Ir tai natūralu, nes sąlyginai neseniai pasibaigus ekonominei krizei, didinti biudžeto deficitą ir už tai atsakyti valdančios frakcijos nesiryžta (žr. 7 lent).

7 lentelė. Seimo 2013 m. birželio 13 d. Balsavimo dėl įstatymo priėmimo rezultatai pagal frakcijas

Frakcija	Už	Prieš	Susilaikė
Darbo partijos frakcija		16	3
Frakcija „Drąsos kelias“	2		1
Frakcija „Tvarka ir teisingumas“	1		1
Liberalų sąjūdžio frakcija			3
Lietuvos lenkų rinkimų akcijos frakcija	4		3
Lietuvos socialdemokratų partijos frakcija	22		
Mišri Seimo narių grupė			2
Tėvynės sąjungos-Lietuvos krikščionių demokratų frakcija	19		1

Šaltinis: Lietuvos Respublikos Seimo interneto svetainė⁸⁰⁶

Nepaisant peticijos iniciatyvos nuslopavimo Seime, peticijos formalus neįgyvendinimas jos iniciatorė nelaiko nesėkme. Tai buvo vienas iš būdų, kaip atkreipti politikų dėmesį, paskatinti juos apie tai diskutuoti. Be to, peticijos autorė nurodė, kad peticija nėra vienintelis būdas, kuriuo NAMS siekė realizuoti peticijoje iškeltą idėją: „Mes leidžiam sau tokius juokelius daryti. Mes bandėm daryti su PNP: pavyzdžiui, tris visiškai skirtingas įstatymo pataisas nunešėm į 3 visiškai skirtingas kryptis. Ir jos pajudėjimas būtent dėl to buvo. Nes kai jiems nuneši pagamintą produktą diskusijai pagal jų ideologiją atitinkantį kontekstą, tai tada yra didesnė tikimybė, kad bent jau kažkuria linkme pajudės, nes kol kas niekur neišjuda. Skirtingoms partijoms. Ir tada iš to atsirado kažkoks jų viduje diskusija, nes po pusės metų jau atsirado, akivaizdžiai ledai pajudėjo“; „Dabar jau kalba visi. 7 metai darbo ką padaro. 7 metus šneki, ir pasiima. Nes nu čia grynai mūsų idėja. Dabar važiuoja Darbo partija, ir kur susikūrė Puteikio partija, kuri taip ir vadinasi – „NPD“. Ekonomikai pagerėjus drąsiau. Čia buvo įtaka – aš manau, kad visada yra. Nes mes neatslūgom, visą laiką rašėm laiškus, straipsnius, labai daug dirbom su viešuoju diskursu“⁸⁰⁷.

⁸⁰⁶ Respublikos Seimo 2013 m. birželio 13 d. balsavimo dėl pagrindinio komiteto siūlymo atvesti projektą rezultatai. Prieiga per internetą: <http://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=15275&p_k=1&p_a=sale_bals&p_bals_id=-16198>. Prisijungta 2016 m. balandžio 14 d.

⁸⁰⁷ Interviu su nevyriausybinės organizacijos atstovu/-e Nr. 5.

Išties, 2015 metų rudenį Darbo partija išskėlė iniciatyvą, kuria siūloma NPD prilyginti MMA⁸⁰⁸ – iš esmės tą pačią idėją, kurią siūlė NAMS savo pirmąja peticija, pateikta 2011 metais. 2015 m. rugsėjo mėnesį Seimo narys Naglis Puteikis užregistravo įstatymo projektą, kuriame, visiškai kaip NAMS inicijuotoje 2011 m. peticijoje, siūloma NPD sieti su VRP⁸⁰⁹.

3.5.3.3. Peticija dėl Išmokų vaikams įstatymo pakeitimo

2014 m. gruodžio 2 d. Rasa Žemaitė Seimo peticijų komisijai pateikė peticiją, kuria siūloma keisti Lietuvos Respublikos išmokų vaikams įstatymą, numatant, kad išmokos vaikams būtų skiriamos ne tik nepasiturinčiose šeimose, bet visose šeimose augantiems vaikams. Didesnė išmoka būtų mokama vaikams nuo 1 iki 3 metų (0,75 BSI (bazinės socialinės išmokos)), šio amžiaus vaikams, gyvenantiems šeimose, kuriose auga trys ar daugiau vaikų, ši suma būtų 1,1 BSI, 3-18 metų vaikams augantiems šeimoje su 1-2 vaikais ši išmoka būtų 0,4 BSI per mėnesį (galimai iki 21 metų), o šeimoje su 3 ar daugiau vaikų – 0,75 BSI (galimai iki 24 metų)⁸¹⁰. Trumpai, buvo siūloma įteisinti išmokos vaikui mokėjimą kiekvienam šeimoje auginamam vaikui neatsižvelgiant į šeimos gaunamų pajamų dydį, o šią išmoką diferencijuoti pagal vaikų amžių ir jų skaičių šeimoje. Peticijos autorė išdėstė šio siūlymo argumentus, nurodydama, kad vaikai didesnėse ir vidutinėse pajamas gaunančiose šeimose yra diskriminuojami, kad nebuvo atstatytos išmokos vaikams, kurios buvo panaikintos ne nepasiturinčiose šeimose augantiems vaikams, taip pat buvo pateikti skaičiavimai, palyginimai.

Peticijų komisija užregistravo kreipimąsi ir apie tai pranešė pareiškėjai⁸¹¹. 2014 m. gruodžio 17 d. įvyko Seimo peticijų komisijos posėdis, kuriame šis kreipimasis buvo pripažintas peticija, ir apie tai bei apie galimybę dalyvauti Peticijų komisijos posėdyje, kai peticija bus nagrinėjama iš esmės, buvo pranešta pareiškėjai⁸¹². 2015 m. sausio 15 d. buvo gautas raštas iš Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos⁸¹³, kuriame ministerija nepateikia konkrečios išvados, o išdėsto išmokų vaikams mokėjimo istoriją, pamini, kad tai būtų didelė našta Lietuvos biudžetui (pareikalautų papildomų 126 mln. eurų), tačiau taip pat pažymi, kad tai būtų svarbi parama šeimoms. 2015 m. kovo 18 d. peticija Peticijų komisijoje, pakvietus dalyvauti peticijos autorę,

⁸⁰⁸ Seimo narys V. Gapšys. Grįžtame prie skaičių: NPD=MMA. Informacija iš Lietuvos Respublikos Seimo interneto svetainės. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=618&p_k=1&p_d=201260>. Prisijungta 2016 m. kovo 24 d.

⁸⁰⁹ Gyventojų pajamų mokesčio įstatymo Nr. IX-1007 20 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=1078534&p_tr2=2>. Prisijungta 2016 m. kovo 24 d.

⁸¹⁰ Informacija iš Seimo dokumentų archyvo.

⁸¹¹ Lietuvos Respublikos Peticijų komisijos 2014 m. gruodžio 3 d. raštas Rasai Žemaitėi Nr. S-2014-8722.

⁸¹² Lietuvos Respublikos Peticijų komisijos 2014 m. gruodžio 18 d. raštas Rasai Žemaitėi Nr. S-2014-9052.

⁸¹³ Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 2015 m. sausio 15 d. raštas Nr. (15.3-35)SD-269 Dėl peticijoje pateikto pasiūlymo.

buvo nagrinėta iš esmės, ir buvo pritarta peticijoje iškeltiems reikalavimams. Balsavimo rezultatai: „už“ – 7, prieš – 0, susilaikė – 0⁸¹⁴.

2015 m. kovo 24 d. Seimas priėmė Seimo protokolinį nutarimą bendru sutarimu tenkinti peticijoje pateiktą pasiūlymą⁸¹⁵. Remiantis šia peticija, 2015 m. balandžio 10 d. registruotas projektas XIIP-2920 Išmokų vaikams įstatymo Nr. I-621 6 ir 12 straipsnių pakeitimo⁸¹⁶ (toliau – Projektas).

2015 balandžio 14 d. Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos Teisės departamentas pateikė išvadą dėl galimo Projekto prieštaravimo Konstitucijai. Šis departamentas nusprendė, kad Projektas galimai pažeidžia Konstitucijos 29 straipsnyje įtvirtintą asmenų lygiateisiškumo principą ir draudimą asmenį diskriminuoti dėl jo socialinės padėties, taip pat nustatytu teisiniu reguliavimu būtų ribojama vaikų, kurie auga šeimoje vienas ar dviese, teisė įgyti aukštąjį išsilavinimą, kurio prieinamumas, pagal Konstitucijos 41 straipsnį, yra siejamas tik su kiekvieno žmogaus sugebėjimais, o ne šeimoje auginamų vaikų skaičiumi. Be to, departamentas siūlo kreiptis į Vyriausybę ir Seimo Biudžeto ir finansų komitetą prašant išvadų, nes siūlomas teisinis reguliavimas susijęs su papildomų Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto lėšų poreikiu⁸¹⁷.

Europos teisės departamentas savo kompetencijos ribose pastabų neturėjo, tačiau taip pat pasiūlė kreiptis išvados į Vyriausybę⁸¹⁸.

2015 m. gegužės 13 d. Seimo Teisės ir teisėtvarkos komitetas išvadoje dėl Išmokų vaikams įstatymo Nr. I-621 6 ir 12 straipsnių pakeitimo įstatymo projekto atitikties Konstitucijai pritarė Seimo kanceliarijos Teisės departamento išvadai, ir preliminariai įvertino, kad Projekto nuostatos, kuriomis siūlomas toks teisinis reglamentavimas pagal kurį išmokos vaikui dydis, mokėjimo trukmė nustatomi pagal tai, kiek brolių ir/ar seserų jis turi, prieštarauja Konstitucijos 29 straipsnyje įtvirtintam visuotiniam asmenų lygiateisiškumo principui⁸¹⁹.

Remiantis Seimo statuto 139 straipsnio 1 dalimi, Jeigu Teisės ir teisėtvarkos komitetas padaro išvadą, kad įstatymo projektas prieštarauja Konstitucijai ir nėra nustatyta tvarka pateikto Konstitucijos pataisų projekto, Seimo Pirmininkas teikia šią išvadą svarstyti Seimui. Tačiau šiuo

⁸¹⁴ Lietuvos Respublikos Seimo Peticijų komisijos 2015 m. kovo 18 d. išvada.

⁸¹⁵ Lietuvos Respublikos Seimo 2015 m. kovo 24 d. vakarinio posėdžio stenograma. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=1018770>. Prisijungta 2016 m. balandžio 14 d.

⁸¹⁶ Išmokų vaikams įstatymo Nr. I-621 6 ir 12 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=1023147&p_tr2=2>. Prisijungta 2016 m. balandžio 14 d.

⁸¹⁷ Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos Teisės departamento 2015 m. balandžio 17 d. išvada „Dėl Išmokų vaikams įstatymo Nr. I-621 6 ir 12 straipsnių pakeitimo įstatymo projekto“. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=1024895>. Prisijungta 2016-04-14.

⁸¹⁸ Europos teisės departamento 2015 m. balandžio 22 d. išvada „Dėl Išmokų vaikams įstatymo Nr. I-621 6 ir 12 straipsnių pakeitimo įstatymo projekto“. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=1025904>. Prisijungta 2016 m. balandžio 14 d.

⁸¹⁹ Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto 2015 m. gegužės 13 d. išvada dėl Išmokų vaikams įstatymo Nr. I-621 6 ir 12 straipsnių pakeitimo įstatymo projekto atitikties Konstitucijai. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=1031547>. Prisijungta 2016 m. balandžio 14 d.

atveju, nors išvada pateikta dar 2015 m. gegužės 13 d., daugiau veiksmų nebuvo atlikta. NAMS ir toliau neformaliai deda pastangas, kad projektas būtų svarstomas toliau: „Projektas dabar laikomas stalčiuju. Ką mes darom, kad jį ištrauktų – tai vėl einam per visas partijas ir kalbamės, ir pagrindinis argumentas yra, kad valdantieji dabar turi susidėlioję strategiją kitiems metams, kai jau jų nebus, kaip jie visa tai įgyvendins. Ir kai nueini pas ką nors kalbėtis, tai taip ir sako – nieko mes neatmetėm, viskas čia yra gerai. Bet kadangi nėra terminų – visiškai marazminis dalykas, turėtų būti prievolė, kad jei 3 mėnesius neperžiūri, tada turėtum iškelti ir iš naujo svarstyti. Net paprasčiausiuose dalykuose dabar visur kur kalbama apie tai, kad terminas yra tas atskaitos taškas, kuris įpareigoja. Buvom mes pas (Seimo – aut. past.) pirmininkę, sakė, „mes geri, pūkuoti, viską padarysim“⁸²⁰. Remiantis Seimo statutu, jeigu Seimas visų Seimo narių balsų dauguma nepritaria Teisės ir teisėtvarkos komiteto išvadai, kad įstatymo projektas prieštarauja Konstitucijai, atitinkamas įstatymo projektas gali būti svarstomas ir nepateikus Konstitucijos pataisų projekto⁸²¹.

Apibendrinant analizuotą peticijų Seimo Peticijų komisijai teikimo praktiką ir atsakant į poskyrio pradžioje išsikeltus klausimus, galima pastebėti esminius peticijos teisės įgyvendinimo aspektus (žr. 8 priedą):

1. Peticijos teikimas yra sudėtingas procesas, ir jį vienam asmeniui (pagal Konstitucijoje suteiktą ir Peticijų įstatyme detalizuotą peticijos teisę) įgyvendinti yra sunku dėl dviejų galimų priežasčių: pirma, labai sunkus peticijos teikimo ir jos tolesnio „stūmimo“, kai peticijos reikalavimas užregistruotas įstatymo projekto forma, procesas: institucijos neįpareigotos padėti asmeniui rašyti ar koreguoti peticijos (pavyzdžiui, teikdamas pasiūlymą asmuo gali nežinoti, kad pagal Biudžeto sandaros įstatymą, įstatymas, kuris susijęs su valstybės biudžetu, turi būti priimtas likus ne mažiau nei 6 mėnesiams iki biudžetinių metų); antra, tikėtina, kad politikų požiūris į individualius asmenų prašymus yra iš anksto nepalankus.
2. Nepaisant to, kad pirmosios analizuotos peticijos buvo parengtos kokybiškai ir pagrįstai, kartu buvo pateikiami aiškinamieji raštai (kur kas išsamesni negu daugelio Seime registruotų įstatymų projektų), įstatymų projektai, peticijos autorė aktyviai dalyvavo Peticijų komisijos bei įstatymo projektą svarščiusio komiteto posėdyje, dar daugiau, autorė asmeniškai bendravo su Seimo nariais ir frakcijomis prieš teikiant peticiją, t. y., peticijos autorė atliko viską, kas suteikta įstatymo ir net daugiau – peticijos reikalavimas nebuvo tenkintas.
3. Analizuojant argumentus, dėl ko atmestos peticijos, išryškėja procedūrinis trūkumas, kad tuo atveju, kai įstatymo projektas nagrinėjamas Seime ir pateikiami argumentai dėl peticijos reikalavimų trūkumų (pvz., nenurodytas biudžeto deficito padengimas; iškyla prieštaravimo

⁸²⁰ Interviu su nevyriausybinės organizacijos atstovu/-e Nr. 5.

⁸²¹ Seimo statuto 139 straipsnis.

Konstitucijai galimybė), nėra galimybės peticijos iniciatoriui pataisyti iškeltus reikalavimus. Jei peticijos reikalavimu nėra susidomėjęs nė vienas jos nagrinėjime dalyvaujantis Seimo narys, į peticijos autorės savo iniciatyva siūlomus peticijos reikalavimo pakeitimus niekas neprivalo atsižvelgti.

4. Peticijos autorės nuomone, buvo pernelyg mažai kalbamasi su Seimo nariais, nes jie liko neįtikinti dėl siūlomų projektų reikalingumo. Antra vertus, ji pažymėjo, kad su frakcijomis kalbėtis labai sunku, nes jos atskirais klausimais turi labai stiprią išankstinę nuomonę.

5. Iš analizuotų balsavimo rezultatų matyti, kad balsavimo rezultatas dėl ekonominio klausimo galimai priklauso ne nuo konkrečių ideologiškai skirtingų frakcijų, bet nuo priklausymo valdančiajai koalicijai ar opozicijai. Pastebėta, kad kai peticiją remia opozicija, tam priešinasi valdančioji dauguma, neatsižvelgiant į tai, kurios frakcijos šias pozicijas užima. Tačiau tvirtų išvadų dėl šio reiškinio daryti negalima, nes analizuoti tik du konkretūs atvejai.

6. Sunkumų tinkamai įgyvendinti peticijų teisę kyla ir dėl Seimo statute numatytų procedūrinių trūkumų (pvz., nenustatytas terminas, per kurį Teisės ir teisėtvarkos komitetui padarius išvadą, kad įstatymo projektas prieštarauja Konstitucijai ir nėra nustatyta tvarka pateikto Konstitucijos pataisų projekto, Seimo Pirmininkas turi pateikti šią išvadą svarstyti Seimui).

4. Tyrimo modelio, tyrimo dizaino tinkamumas ir tyrimo rezultatai mokslinės diskusijos kontekste

Šioje darbo dalyje įvertinamos suformuluoto tyrimo modelio stiprybės ir silpnybės remiantis atliktu empiriniu tyrimu, apžvelgiama, kokius visuomenės dalyvavimo aspektus nagrinėja ir akcentuoja kiti mokslininkai savo teoriniuose ir empiriniuose darbuose, analizuojamas tyrimo dizaino tinkamumas, bei svarstomi tyrimo rezultatai atsižvelgiant į kitų mokslininkų atliktų tyrimų rezultatus.

4. 1. Tyrimo modelio tinkamumas visuomenės dalyvavimo formuojant šeimos politiką trukdžių ir galimybių analizei

Analizuojant visuomenės dalyvavimo galimybes ir trukdžius, tyrimą pasirinkta atlikti remiantis politinės sistemos elementais, atskirai analizuojant dalyvavimo kontekstinius veiksnius (prielaidas) ir dalyvavimo praktiką. Modelyje taip pat naudojamas dalyvavimo išorinio reguliacinio įgalinimo ir praktinio įgyvendinimo struktūravimas pagal formaliai įstatymuose išskirtas dalyvavimo formas (įstatymų leidybos iniciatyva, peticijos, referendumai, dalyvavimas institucijose ir jų struktūriniuose padaliniuose) bei neformalų dalyvavimą, kuris empirinėje dalyje nėra išsamiai analizuojamas. Toks išskyrimas leido ne tik pažvelgti į visuomenės sutinkamus trukdžius ir galimybes tiesiogiai įgyvendinant savo įstatymais suteiktas teises, bet ir įvertinti, kas sudaro prielaidas, padeda ar kliudo naudotis savo teisėmis dar iki dalyvavimo proceso. Toliau apžvelgiami kitų autorių teoriniai visuomenės dalyvavimo modeliai ir svarstoma, ar bei kokia apimtimi šie modeliai būtų tinkami siekiant išsiaiškinti visuomenės dalyvavimo formuojant viešąją politiką trukdžius ir galimybes, nurodoma, kuriomis kryptimis būtų galima plėtoti pasirinktą modelį naudojantis kitų autorių teoriniais darbais.

Daugelis visuomenės dalyvavimą viešajame valdyme tyrinėjančių mokslininkų analizės pirminiais elementais laiko dalyvavimo formas. Mokslininkai išskiria įvairias politinio dalyvavimo formas remiantis įvairiais kriterijais. Riekašius nurodo, kad „skirtingos dalyvavimo formos egzistuoja todėl, kad politinė veikla skiriasi piliečiams keliamais reikalavimais ir pačios veiklos pobūdžiu. Vieni veiksmai reikalauja daug pastangų ir gali reikalauti aukšto politinio išmanymo lygio; kitos politinio dalyvavimo formos yra gana rutiniškos. Dalyvavimo formos taip pat skiriasi savo tikslais“⁸²². Kalbant apie konkrečias dalyvavimo formas, Birch⁸²³ išskiria šias: balsavimas vietinės valdžios ar nacionaliniuose rinkimuose; balsavimas referendume;

⁸²² Riekašius, R., 2011, p. 11.

⁸²³ Birch, A. H., 1996.

dalyvavimas priešrinkiminėse apklausose ar kitoks dalyvavimas rinkimų kampanijoje; aktyvi narystė politinėje partijoje; aktyvi narystė spaudimo grupėje; dalyvavimas politinėse demonstracijose, darbuotojų streikuose siekiant politinių tikslų ir kituose panašiuose renginiuose, kuriais siekiama pakeisti esamą politiką; įvairios civilinio nepaklusnumo formos, tokios, kaip mokesčių nemokėjimas; dalyvavimas vyriausybės patariamuosiuose komitetuose; įsitraukimas į socialinės politikos įgyvendinimą; įvairūs bendruomeniniai veiksmai, ypatingai vietiniame lygmenyje, pvz. siekiant paveikti apgyvendinimo, aplinkos ar pan. politiką. Abs ir Vehuis išskiria politinį dalyvavimą, išreiškiamą per balsavimą vietos, regioniniuose, nacionaliniuose ar Europos rinkimuose ir referendumuose, įtaką sprendimų priėmimui kai tai atlikti yra neformalios galimybės (lobizmas); tiesioginį piliečių interesų iškelimą kontaktuojant su politikais ar valstybės tarnautojais, socialinį dalyvavimą, išreiškiamą per buvimą savanoriškų organizacijų nariu, buvimą tokios organizacijos tarybos nariu, dalyvavimą kitokioje organizacijos veikloje; kultūrinį dalyvavimą, išreiškiamą per kovą su atskirtimi, socialinės sanglaudos skatinimą ir pan., bei ekonominį dalyvavimą, realizuojamą per darbą (t. y., prisidedant prie produkcijos didinimo proceso), būnant įmonės darbo tarybų ar panašių institucijų nariu, veiksmais prieš netinkamą gėrybių paskirstymą visuomenėje ir pan.⁸²⁴.

Kiti autoriai⁸²⁵ taip pat pateikia panašius politinio dalyvavimo formų rinkinius. Atsižvelgiant į tai, kad šiame darbe nebuvo ketinama išsamiai analizuoti atskirų dalyvavimo viešojoje politikoje formų, kadangi darbas skirtas visuomenės dalyvavimo trukdžių ir galimybių analizei; be to, šiame darbe koncentruojamasi į tai, kokios visuomenės dalyvavimo formos numatytos teisės aktuose ir kokios pasitelkiamos praktikoje, o ne aiškinamasi teorinių visuomenės dalyvavimo klasifikacijų aspektai, dalyvavimo formų klasifikacija buvo pasitelkiama tiek, kiek to reikėjo dalyvavimo prielaidoms ir įgyvendinimui nagrinėti. Tačiau, neabejotinai, galima platesnę analizę, kaip dalyvavimo galimybės ar ribojimai susiję su konkrečiomis dalyvavimo formomis.

Kiti autoriai eina toliau, grupuodami dalyvavimo formas remiantis įvairias kriterijais, pvz., pagal tai, ar dalyvavimas yra vienadimensinis, ar daugiadimensinis reiškinys; kokie būna veikėjų vaidmenys (stebėtojas, aktyvistas, apatiškas); išskiriamos formos pagal sugebėjimą perduoti detalią informaciją, laipsnį, kuriuo veiksmas gali būti pakartotas, laiko, pinigų ir sugebėjimų resursais reikalingais konkrečiam veiksmui atlikti⁸²⁶. Tradiciškai visuomenės dalyvavimo formos skirstomos pagal dalyvavimo poveikio valdžios atstovams laipsnį (žemas, aukštas ar

⁸²⁴ Abs, H. J., Veldhuis, R. Indicators on Active Citizenship for Democracy – the social, cultural and economic domain. Paper by order of the Council of Europe for the CRELL-Network on Active Citizenship for Democracy. The European Commission's Joint Research Center in Ispra, Italy, 2006. Prieiga per internetą: http://www.pedocs.de/volltexte/2009/1879/pdf/CoE_Abs_Veldhuis_2006_D_A.pdf.

⁸²⁵ Verba, S., Nie, N. H., Kim, J., 1978, p.55; Schlozman K.L., Brady H.E., Verba S., 1995, p.48; Dalton, R. J., 1996, p.43.

⁸²⁶ Imbrasaitė, J., 2008, p. 30-32.

mišrus), konflikto laipsnį (konfliktinis ar nekonfliktinis), kooperacijos su kitais buvimą ar nebuvimą (individualus ar kolektyvinis), pastangų ir iniciatyvos kiekį (mažai, daug, truputis), reikalingus asmeninius resursus (laikas, įgūdžiai, pinigai), veiksmo intensyvumą (žemas, vidutinis, aukštas), taip pat pagal tai, ar veiksmas yra instrumentinis/ekspresyvus bei konvencinis ar nekonvencinis⁸²⁷ (konvencinės dalyvavimo formos – tokios formos, kurias visuomenė laiko tinkamomis (pvz., balsavimas, peticijų pasirašymas, susitikimai su politikais, bendruomenės problemų sprendimas ir pan.⁸²⁸), tuo tarpu nekonvencinės formos apima neoficialius streikus, pastatų užėmimą, atsisakymą mokėti mokesčius, boikotus, smurto proveržius, turto gadinimą ir naikinimą, transporto eismo trukdymą, ginklų ar sprogstamųjų medžiagų naudojimą⁸²⁹). Išskiriamos politinio dalyvavimo formos atsižvelgiant į dalyvaujančiųjų skaičių, jų funkciją, pastangų lygį ir t.t.⁸³⁰.

Galima pastebėti, kad užsienio mokslininkai, analizuodami visuomenės dalyvavimą formuojant viešąją politiką, paprastai preziumuoja, kad prielaidos visuomenės dalyvavimui susijusios tik su įstatymais ar faktiniais valdžios formuojamais trukdžiais visuomenei dalyvauti, neatsižvelgiant į kitas šiame darbe išskirtas dalyvavimo prielaidas. Pavyzdžiui, dažnai tyrimai koncentruojami ne į didelio ar mažo visuomenės dalyvavimo priežastis, o į dalyvavimo laipsnį. Antai Tarptautinė visuomenės dalyvavimo asociacija (angl. International Association for Public Participation) suformulavo visuomenės dalyvavimo spektrą pagal tai, kokių laipsnių visuomenė dalyvauja priimant sprendimus. Šis spektras daugeliui empirinių tyrimų patogus tuo, kad jame pateikiama, kokie yra visuomenės dalyvavimo tikslai, sprendimų priėmėjų pažadai visuomenei bei pateikiami pavyzdžiai kiekviename dalyvavimo lygyje.

⁸²⁷ Imbrasaitė, J., 2008, p. 30-33.

⁸²⁸ Imbrasaitė, J., 2008, p. 30-32.

⁸²⁹ Barnes, S., Kaase, M., p. 66.

⁸³⁰ J. Imbrasaitė savo disertacijos teorinėje dalyje (Imbrasaitė, J., 2008) pateikė labai išsamią politinio dalyvavimo formų klasifikacijų analizę. Daugiau klasifikacijų – Eklund disertacijoje (Eklund, L.).

Didėjantis visuomenės įtakos lygis

Informavimas	Konsultavimas	Įtraukimas	Bendradarbiavimas	Įgalinimas
Visuomenės dalyvavimo tikslas: Suteikti visuomenei subalansuotą ir objektyvią informaciją siekiant padėti jiems suprasti problemas, alternatyvas ir (arba) problemų sprendimus	Visuomenės dalyvavimo tikslas: Palaikyti grįžtamąjį ryšį su visuomene apie analizę, alternatyvas, ir (arba) sprendimus	Visuomenės dalyvavimo tikslas: Dirbti tiesiogiai su visuomene sprendimų priėmimo procese siekiant užtikrinti, kad visuomenės keliami klausimai ir susirūpinimas yra aiškiai suprantami ir įvertinami.	Visuomenės dalyvavimo tikslas: Aptarti su visuomene kiekvieną sprendimo aspektą, tarp jų galimas alternatyvas bei prioritetinio sprendinio nustatymą	Visuomenės dalyvavimo tikslas: Atiduoti galutinį sprendimo priėmimą į visuomenės rankas
Pažadas visuomenei: Mes jus reguliariai informuosime	Pažadas visuomenei: Mes jus reguliariai informuosime, išklausysime ir pripažinsime susirūpinimą bei pranešime, kaip visuomenės nuomonė padarė įtaką priimant sprendimą	Pažadas visuomenei: Mes dirbsime su jumis siekdami užtikrinti, kad jūsų susirūpinimas ir keliami klausimai yra tiesiogiai atspindėti parengtose alternatyvose ir pateiksime informaciją apie tai, kaip visuomenės nuomonė padarė įtaką priimant sprendimą.	Pažadas visuomenei: Mes kreipsimės į jus prašydami tiesioginio patarimo ir naujovių formuluojant sprendimus ir kaip įmanoma daugiau įtrauksime jūsų paraimus ir rekomendacijas į priimamus sprendimus.	Pažadas visuomenei: Mes įgyvendinsi me tai, ką jūs nusprendėte
Pavyzdžiai: Informaciniai biuleteniai Interneto svetainės Atvirų durų metodai	Pavyzdžiai: Visuomenės komentarai Fokus grupės Apklausos Vieši susitikimai	Pavyzdžiai: Darbo grupės Tikslinės apklausos	Pavyzdžiai: Piliečių patariamieji komitetai Bendra sprendimų paieška Dalyvavimą įgalinantis sprendimų priėmimas	Pavyzdžiai: Piliečių žiuri Balsavimas Deleguotų sprendimų priėmimas

Šaltinis: 2005 International Association for Public Participation⁸³¹⁸³¹ International Association for Public Participation. Prieiga per internetą: www.iap2.org. Prisijungta 2016 m. gruodžio 29 d.

Šioje klasifikacijoje pateiktos kategorijos neatspindi deklaruojamo ir faktinio dalyvavimo galimų skirtumų bei didelio ar mažo dalyvavimo priežasčių. Kiekviena šių veiksmų grupė, net ir būdama institucionalizuota, turi praktinių pavojų. Informavimo lygmenyje didelį vaidmenį gali turėti žiniasklaidos įtaka, taip pat „šviečiamoji“ politika, nuomonės gyventojams primetimas. Konsultavimosi procedūrose svarbu užtikrinti, kad konsultavimasis būtų efektyvus, t. y., kad būtų grįžtamasis ryšys tarp visuomenės ir politikų, kad politikai išgirstų visuomenės poreikius ir nuomonę, o ne vykdytų procedūrą tik „dėl akių“. Visuomenės įtraukimui turi būti sudarytos sąlygos – iškyla visuomenės išteklių įsitraukti klausimas – kiek visuomenė pajėgi tą atlikti tiek intelektualiai, tiek finansiškai (pvz., gali prireikti intensyviai dalyvauti posėdžiuose, o tai nesuderinama su nuolatiniu apmokamu darbu). Bendradarbiavimo lygmenyje kyla klausimas, kiek atsižvelgiama į visuomenės pasiūlymus, ar įgyvendinama bendra sprendimų paieška. Galutinis lygmuo – piliečių įgalinimas⁸³², kaip galimybė patiems priimti sprendimus. Arnstein⁸³³ pateikia alternatyvias pilietinio dalyvavimo „kopėčias“, iš kurių galima išvelgti, kurios visuomenės dalyvavimo formos yra tik formalumas, o kurios atspindi realią visuomenės atstovų įtaką. (žr. 9 lent).

9 lentelė. Arnstein piliečių dalyvavimo „kopėčios“.

Piliečių kontrolė	Piliečių galios laipsniai
Įgaliojimų delegavimas	
Partnerystė	
Nelemiantis dalyvavimas	Simbolinio dalyvavimo laipsniai
Konsultavimasis	
Informavimas	
Terapija	Nedalyvavimas
Manipuliavimas	

Šaltinis: Arnstein, S. R. A Ladder of Citizen Participation. American Institute Planners Journal, July 1969, p. 217.

Terapija ir manipuliavimas apibūdina visuomenės „nedalyvavimo“ stadijas, nors, pasak Arnstein, kai kurie autoriai jas priskiria prie dalyvavimo. Jų reali paskirtis yra ne įgalinti visuomenės atstovus dalyvauti priimant politikos sprendimus, bet įgalinti valdžios atstovus mokyti ir auklėti, t. y., indoktrinuoti visuomenę. Kiti trys nuo apačios į viršų einantys stulpeliai apibūdina simbolinio dalyvavimo laipsnius: informavimu visuomenei suteikiama galimybė išgirsti (čia informavimas suprantamas kaip objektyvios informacijos pateikimas), o

⁸³² Pastaba: kituose darbo skyriuose sąvokai „įgalinimas“ suteikiama kita reikšmė.

⁸³³ Arnstein, 1969, p.217.

konsultavimusi visuomenės atstovams yra suteikiama galimybė išsakyti savo nuomonę. Tačiau tiek šie dalyvavimo laipsniai, tiek nelemiantis dalyvavimas, nors ir suteikia visuomenei teisę išgirsti ir išsakyti savo nuomonę, tačiau nesuteikia galios daryti įtaką politikos sprendimams. Viršutiniai „kopėčių“ laipteliai apibūdina situacijas, kai visuomenė turi realią įtaką sprendimams: partnerystė įgalina derėtis ir reikalauti sau priimtinių sprendimų, o paskutiniuose laipteliuose esantys įgaliojimų delegavimas ir piliečių kontrolė apibūdina aukščiausio laipsnio visuomenės dalyvavimą⁸³⁴. Nors disertaciniame darbe koncentruojamasi į visuomenės dalyvavimo formuojant šeimos politiką trukdžius ir galimybes, dalyvavimo laipsnio analizė gali papildyti pasirinktą darbo modelį, atskleidžiant išorinio reguliacinio įgalinimo, kaip jis suprantamas šiame darbe, bei praktinio dalyvavimo ribojimus, kuriuos determinuoja valdžios institucijos.

Kaip matyti, dalyvavimo laipsnio analizė susijusi su valdžios institucijų ir visuomenės santykiu formuojant viešąją politiką. Apibūdindami visuomenės dalyvavimo formas, Barnes ir Kaase⁸³⁵ išskiria politinį įsitraukimą ir politinį veiksma. Politinis veiksmas gali būti ekspresyvus (apimantis politinį veiksma be politinio įsitraukimo) ir instrumentinis (t. y., veiksmas su įsitraukimu ar politiniu domėjimusi). Autoriai plėtoja šias kategorijas ir nurodo, kad „*ekspresyvus politikos stilius kenkia racionaliam sprendimų priėmimo pagrindui, kliudydamas racionaliai sąveikai tarp valdžios ir dalyvių*“ – tačiau kiti autoriai, pvz., Lafferty, nurodo, kad ekspresyvaus veiksmo sutapatinimas su neracionalumu yra neteisingas⁸³⁶. Panašiai, pagal tai, kiek visuomenė gali būti realiai įtraukta į viešąją politiką, Callahan išskiria tradicinį ir bendradarbiaujantį piliečių dalyvavimą. Tradicinis dalyvavimas – tai politiškai ir socialiai sukonstruotas diskursas, kuriame valdytojai nusprendžia, kada ir kokius asmenis kviesti derėtis dėl tam tikrų instrumentų. Toks dalyvavimas, anot autorės, yra neefektyvus ir sukelia konfliktų. Tuo tarpu bendradarbiaujantis dalyvavimas yra neformalus, grindžiamas pasitikėjimu ir atvira diskusija. Jam būdingas mokymasis, bendra problemų sprendimų paieška, pagarba alternatyvioms nuomonėms, galimybė daryti įtaką ir procesui, ir rezultatui⁸³⁷. Remiantis tradicinio dalyvavimo samprata, valdžios institucijos pasitelkia asmenis tik tada, jai joms to reikia, tuo tarpu bendradarbiaujantis dalyvavimas siejamas su dalyvavimu kaip diskusijomis siekiant visiems priimtino sprendimo.

⁸³⁴ T.p.

⁸³⁵ Barnes, S., Kaase, M. *Political Action: Mass Participation in Five Western Democracies*. Beverly Hills, CA, Sage, 1979, p. 67.

⁸³⁶ Imbrasaitė, J., 2008, p. 27.

⁸³⁷ Callahan, K. *Elements of Effective Governance. Measurement, Accountability and Participation*. Tylor and Francis Group, 2007; Jančaitytė, R. *Pilietinės visuomenės vaidmuo priimant šeimos politikos sprendimus*. Socialinis darbas, 2011, Nr. 10(2) p. 293.

Taip pat formuluojami teoriniai modeliai, kuriuose struktūruojamos visuomenės dalyvavimo erdvės⁸³⁸, poveikio objektai⁸³⁹, kurių pagalba galima tyrinėti specifinius visuomenės dalyvavimo trukdžių ir galimybių aspektus remiantis dalyvavimo vieta ir siekiamo poveikio objektais.

Visuomenės dalyvavimo formuojant viešąją politiką prielaidos analizuojamos arba labai retai, arba jos tiesiogiai nesiejamos su dalyvavimo praktika. Jau buvo užsiminta, kad dalyvavimo prielaidas išsamiai analizavo Abelson⁸⁴⁰. Ji išskyrė išankstines prielaidas kaip dalyvavimo kontekstą (socialines ir kultūrinės prielaidas), esmines prielaidas (keliami klausimai, interesai ir interesų grupės) bei įgalinančias prielaidas (dalyvavimo kultūra, institucijų veiksmai ir žiniasklaida). Dalyvavimo prielaidų analizė leidžia ištirti, kokie trukdžiai ir galimybės visuomenei dalyvauti atsiranda dar iki pradendant įgyvendinti formaliai valdžios suteiktas dalyvavimo viešojoje politikoje teises. Nors Abelson nesiejo dalyvavimo prielaidų su dalyvavimo praktika, jos modeliu, kaip matyti 2 tyrimo skyriuje, buvo pasinaudota formuojant šio darbo teorinį modelį.

Apibendrinant pasirinkto tyrimo modelio bendrus bruožus ir lyginant juos su pagrindiniais kitų autorių naudojamais visuomenės dalyvavimo tyrimo modeliais, galima pastebėti, kad šio darbo modelis tiesiogiai orientuotas į siekį išsiaiškinti visuomenės dalyvavimo trukdžius ir galimybes, turinčius įtakos dalyvavimo rezultatui, pasireiškiančius ne tik dalyvavimo procese, bet ir kylančius iš dalyvavimo prielaidų. Kai kurie autoriai formuoja tik dalyvavimo formų tyrimo modelius – toks modelis būtų nepakankamas siekiant įgyvendinti tyrimo tikslą, ir šiame darbe dalyvavimo formos taip pat pasitelkiamos, tačiau tik išskiriant dalyvavimo išorines prielaidas ir dalyvavimo praktiką. Dalyvavimo formų pagal dalyvavimo laipsnį apibūdinantis tyrimo modelis padeda atskleisti dalyvavimo realumą, faktinį rezultatą, tačiau gali būti pasitelktas tik atskleidžiant galimus trukdžius visuomenei dalyvauti dėl valdžios institucijų formaliai ar neformaliai nustatomų ribojimų. Panašiai, kiti susiję modeliai, apibūdinantys santykį tarp valdžios institucijų ir visuomenės, parodo trukdžių ir galimybių keliamas pasekmes, bet jų pačių nepadaeda įvardyti. Tuo tarpu modeliai, kuriuose pateikiamos dalyvavimo prielaidos, nėra pakankami siekiant tyrinėti tiek iš dalyvavimo prielaidų, tiek praktikoje kylančius trukdžius ir galimybes visuomenei dalyvauti formuojant viešąją politiką ar atskirą jos sritį. Atsižvelgiant į tai, manytina, kad darbe remiantis kitų autorių darbais suformuluotas tyrimo modelis yra tinkamas analizuoti visuomenės dalyvavimo trukdžius ir galimybes viešosios politikos formavimo procese. Tiesa, visuomenės dalyvavimo formuojant viešąją politiką trukdžius ir galimybes galima analizuoti ir pasitelkiant kitus modelius, tačiau tuomet būtų gautas ne bendras

⁸³⁸ Crosby, B. C., Bryson, J. M., 2005.

⁸³⁹ Bryson, J. M., Carrol, A. R., 2007, p. 10; Schein, E. Organizational culture and leadership (3rded.). San Francisco, CA: Jossey-Bass, 2005.

⁸⁴⁰ Abelson, J., p. 6.

dalyvavimo trukdžių ir galimybių vaizdas, bet atskiri jo elementai (pvz., galimybės ir ribojimai kylantys tik iš prielaidų, susiję su dalyvavimo formomis, atsirandantys konkrečiose vietose ar susiję su konkrečiais dalyvavimo poveikio objektais ir pan.).

4. 2. Tyrimo dizaino tinkamumas siekiant atskleisti visuomenės dalyvavimo trukdžius ir galimybes formuojant šeimos politiką

Kaip buvo pastebėta, atsižvelgiant į disertacinio darbo pobūdį ir apimtį, visuomenės dalyvavimas formuojant šeimos politiką ištirtas keliais iš galimų aspektų tiek turinio, tiek metodologine prasme. Nors suformuluotame tyrimo modelyje nurodyta daugiau visuomenės dalyvavimo formuojant viešąją politiką prielaidų, tačiau empiriniame tyrime analizuojami tik išorinis įgalinimas (reguliacinis ir finansinis), valstybės institucijų sistema ir santykiai tarp šeimos politikos srityje veikiančių nevyriausybinių organizacijų. Taigi, nepaisant to, kad teoriniame modelyje išskirta daugiau visuomenės dalyvavimo prielaidų, tokių, kaip individų motyvacija dalyvauti politikoje, individų motyvacija jungtis į grupes, jos šiame darbe nėra analizuojamos dėl toliau nurodytų aplinkybių.

Pirma, šis disertacija yra politikos mokslų srities darbas, todėl daugelis aspektų, susijusių su individų motyvacija dalyvauti politikoje ir individų motyvacija jungtis į grupes politinei veiklai, išeina iš politikos mokslų ribų ir patenka į psichologijos, sociologijos ir kitų mokslų tyrinėjimo ribas. Todėl šie klausimai, turintys įtakos praktiniam visuomenės dalyvavimui formuojant šeimos politiką, empirinėje tyrimo dalyje paliekami nuošalyje.

Antra, darbe siekiama rasti balansą tarp tyrimo apimties ir gylio: pasirinkta išsamiau analizuoti dalyvavimą, kuris numatytas instituciniame kontekste ir vienu iš tyrimo klausimų analizuoti, kiek suteiktos galimybės ir ribojimai sutampa su kylančiais poreikiais ir vykdoma praktika. Kalbant apie dalyvavimo įgyvendinimą, pagrindinis dėmesys skiriamas institucionalizuotam dalyvavimui, t. y., dalyvavimui arba naudojamis įstatymiškai įtvirtintomis galimybėmis (piliečių įstatymų leidybos iniciatyvos teisė, peticijos, referendumo teisė), arba dalyvavimas tiesiogiai per institucijas (Seimo narius, Seimo struktūrinius padalinius, Vyriausybę, ministerijas). Šioje analizėje viešasis diskursas pasitelkiamas tik kaip pagalbinis šaltinis, padedantis pagrįsti daromas išvadas. Tačiau atskiras visuomenės dalyvavimo per viešąjį diskursą tyrimas, įvertinant žiniasklaidos struktūrą, kultūrą, informacijos „vartinininko“ funkciją, padėtų pateikti dar vieną labai plačią visuomenės dalyvavimo formuojant šeimos politiką perspektyvą⁸⁴¹, kuri, remiantis

⁸⁴¹ Visuomenės, politikų ir žiniasklaidos santykis remiantis šia perspektyva analizuoti straipsnyje Kavoliūnaitė-Ragauskienė, E. Politikų ir visuomenės komunikavimas žiniasklaidos priemonėmis šeimos politikos srityje (Teisės problemos, 2014, Nr. 1(83)), kuriame analizuojama, kaip pasirinkti du šeimos politikos klausimai pateikiami žiniasklaidoje: kas yra pranešimo iniciatorius, koks žinutės tonas, pobūdis (informacinė, nuomonė ir t.t.), iš to daromos išvados apie žiniasklaidos vaidmenį šeimos politikos srityje.

Crosby ir Bryson politinio dalyvavimo erdvių klasifikacija, skirtingai nei tirtu atveju, kai daugiausiai analizuojama į „arenas“ patenkantis visuomenės dalyvavimas, atskleistų visuomenės dalyvavimą „forumuose“ ir „teismuose“⁸⁴². Viešojo diskurso analizę atliekant būtų labai paranku rinktis teorinėje darbo dalyje aptariamą diskursinio institucionalizmo perspektyvą.

Kalbant apie metodologinius tyrimo dizaino ribojimus, didžioji tyrimo dalis, kaip minėta, daugiausiai praktinio visuomenės dalyvavimo įgyvendinimo klausimai, tyrinėti naudojant giluminio interviu metodą. Tyrime laikomasi nuomonės, kad šis metodas geriausiai atskleidžia neformalių sąsajų, priklausomybių ir praktikų egzistavimą. Tačiau tik minimaliai naudojant kitus duomenų rinkimo šaltinius (iš kurių rašytinių yra labai mažai prieinama), gauti rezultatai yra gana interpretatyvūs. Todėl vertinant tyrimo rezultatus, negalima pretenduoti į jų visišką objektyvumą, veikia galima teigti, kad tokie rezultatai yra suvokiami informantų akimis. Visgi tokio pobūdžio tyrimuose, kur ryšiai tarp asmenų ir naudojamos praktikos yra gana slapti, vargu ar juos galima atsikleisti naudojant kitus su operatyvine veikla nesusijusius metodus – jie gali būti vertingesni gautų rezultatų patikimumo patvirtinimui. Antra vertus, atsižvelgiant į tai, kad tyrimas grindžiamas kokybine, o ne kiekybine analize, negalima griežtai spręsti, o veikia galima tik intuityviai numanyti, kurie visuomenės dalyvavimo formuojant šeimos politiką trukdžiai ar galimybės yra daugiau, o kurie – mažiau svarbūs.

Svarbu pastebėti, kad nors darbo objektu laikomas visuomenės dalyvavimas formuojant šeimos politiką laikotarpiu nuo nepriklausomybės atkūrimo, darbe naudojami interviu buvo atlikti tik 2016 metais. Tai reiškia, kad informantai turimą informaciją apie ankstesniais metais vykusius įvykius pasakojo iš dabartinės perspektyvos, t. y., vertindami įvykius per savo vėlesnę patirtį, sukauptą nuo įvykių iki interviu atlikimo laiko. Jei interviu su informantais būtų atlikti periodiškai tiriamuoju laikotarpiu, tikėtina, kad tyrimo rezultatai būtų kad ir nedaug, bet kitokie. Šiuo darbu norima parodyti informantų vertinimus apie kuo ilgesnę šeimos politikos formavimo patirtį, atsižvelgiant į tai, kad šeimos politikos formavimo procese svarbūs įvykiai trunka gana ilgai ir vyksta nedažnai (pvz., analizuota Valstybinė šeimos politikos koncepcija – vienas kertinių šeimos politikos srities dokumentų, kuriame aktyviai dalyvavo visuomenė, rengtas dar 2008 metais, o po šio dokumento nebuvo nė vieno tokio plataus pobūdžio šeimos politikos dokumento rengimo).

Atsižvelgiant į darbo apimtį ir metodologinius ribojimus, empirinėje darbo dalyje analizuojami ne visi tyrimo modelyje pateikti elementai, o koncentruojamasi į tris pagrindines dalyvavimo prielaidas – išorinį įgalinimą (reguliacinį ir finansinį), valstybės institucijas ir visuomenės organizacijų sistemą, taip pat nagrinėjamas tik institucionalizuotas (t. y., per institucijas įgyvendinamas) dalyvavimas, tuo tarpu dalyvavimo rezultatas apibūdinamas ne pagal priimtą ar

⁸⁴² Žr. 2.2.2. poskyrį.

nepriimtų politikos sprendimų kiekį, bet įtakos darymo ir įtakos intensyvumo priežasčių suvokimą. Toks tyrimo dizainas leidžia įvertinti, su kokiais sunkumais ir galimybėmis (nesvarstant jų kiekybinės išraiškos) susiduria visuomenė ir jos atstovai, siekdami dalyvauti formuojant šeimos politiką Lietuvoje.

4.3. Tyrimo rezultatai mokslinės diskusijos kontekste

Atlikto tyrimo rezultatus sudėtinga palyginti su kitų tyrimų rezultatais pirmiausiai dėl to, kad, kaip buvo minėta, visuomenės dalyvavimo formuojant viešąją politiką sampratų yra įvairių, atsižvelgiant į analizės tikslus. Kai kuriuose tyrimuose akcentuojamas visuomenės įgalinimas, kituose – visuomenės lūkesčių pateisinimas, dar kituose – demokratijos veikimo mechanizmas. Iki šiol nėra vieningos nuomonės apie tai, ar visuomenės dalyvavimas yra procesas, programa, metodas, metodika; taip pat nėra vienos bendros, universalios teorijos, kuri galėtų sujungti skirtingus požiūrius⁸⁴³. Taigi, egzistuoja skirtingi atsakymai net į klausimą, kas yra visuomenės dalyvavimas, ir kokia jo įtaka demokratinėje visuomenėje. Pavyzdžiui, Schumpeter ir Sartori⁸⁴⁴, analizuodami visuomenės dalyvavimą, daro išvadą, kad piliečių vaidmuo demokratinės valstybės politikos formavime nėra svarbus: piliečiai tik įgyvendina atstovaujamosios demokratijos funkciją išrinkdami atstovus. Tuo tarpu politikai (išrinkti atstovai) realiai formuoja ir įgyvendina politiką iki kitų rinkimų. Visuomenės vaidmuo svarbus tik ta prasme, kad politikai varžosi dėl piliečių balsų savo veiksmais siekdami juos patraukti į savo pusę. Tačiau kiti autoriai, plėtojantys politinio dalyvavimo teoriją visuomenės dalyvavimą suvokia kaip platesnį veiksmų, kuriais visuomenė daro įtaką formuojant viešąją politiką, spektrą, nei dalyvavimas rinkimuose ir balsavimas, arba net daro skirtumą tarp politinio dalyvavimo ir kontroliavimo – būtent prie pastarosios sąvokos priskirdami dalyvavimą rinkimuose ir balsavimą (pvz, Parry ir Moyser⁸⁴⁵). Barnes ir Kaase nurodo, kad dalyvavimas, kaip visuomenės vertybė, yra daugeliu aspektų susijęs su demokratinio valdymo racionalumu, kontrole, reagavimu, lankstumu, legitimumu, konfliktų sprendimu – ir dėl to dalyvavimą reikėtų pagrįstai laikyti vienu demokratinio valdymo formos ramsčiu⁸⁴⁶. Remiantis disertacinio tyrimo rezultatais, visuomenė ir jos atstovai teisės aktais įgalinti dalyvauti formuojant šeimos politiką įvairiais būdais ir siekti valdžios sprendimų kontrolės, reaguoti į sprendimus, legitimuoti juos ir t. t., pasinaudojant piliečių įstatymų leidybos iniciatyvos teise, referendumo teise, peticijos teise, tiesiogiai

⁸⁴³ Petukienė, A., Tijūnaitienė, R., Raipa, A. Visuomenės dalyvavimas: socialinio kapitalo, demokratijos ir racionalaus pasirinkimo teorijų apžvalga. Viešoji politika ir administravimas, 2007, Nr. 21. P. 87-95.

⁸⁴⁴ Schumpeter J. A. Kapitalizmas, socializmas ir demokratija. Vilnius, Mintis, 1998; Sartori G. The Democratic Theory Revisited. Chatman, N.J., Chatman House Publishers, 1987. Cituota iš Imbrasaitė, J., 2008.

⁸⁴⁵ Imbrasaitė, J. Political Participation Typology in Postcommunist Lithuania. ISSN 1392 – 0758 Social Sciences / Socialiniai mokslai. 2009. Nr.2 (64). P. 67.

⁸⁴⁶ Barnes, S., Kaase, M., p. 30.

susitinkant su rinkėjais, teikiant teisės aktų projektus įstaigoms ar dalyvaujant konsultavimosi su visuomene procedūroje, dalyvaujant Seimo, Vyriausybės, ministerijų ir kitų susijusių institucijų ir jų struktūrinių padalinių posėdžiuose, kreipiantis į politikus ar valstybės tarnautojus raštu, susitinkant su Vyriausybės nariais, dalyvaujant bendradarbiaujant su ministerijomis ar jų struktūriniais padaliniais, dalyvaujant patariamiosiose tarybose.

Nors Lietuvoje yra daug formaliai suteiktų galimybių dalyvauti formuojant šeimos politiką, tačiau ir pačiose formaliose taisyklėse numatyti tam tikri pasinaudojimo išvardytomis teisėmis apribojimai: piliečių įstatymų leidybos iniciatyvos ir referendumo teisė siejama su griežtais procedūriniais reikalavimais – reikiama surinkti parašų skaičiumi ir trumpais terminais tą atlikti (tai reikalauja labai organizuoto visuomenės susitelkimo konkrečiais klausimais), peticijos turi būti tinkamai surašytos, konsultavimosi su visuomene procedūra turi būti inicijuota valstybės institucijose, ketinantieji dalyvauti valstybės institucijų ar jų struktūrinių padalinių posėdžiuose turi būti formaliai į juos pakviesti, kai kuriais atvejais valstybės institucijoms siunčiami raštai formaliai privalo būti vertinami tik tada, kai jie atsiųsti pagal institucijos užklausa, bendradarbiavimas su ministerijomis grindžiamas ministerijų inicijuotomis bendradarbiavimo tvarkomis, o dalyvavimas patariamiosiose tarybose būtų galimas tik tada, jei tokios realiai egzistuotų. Dar daugiau: išanalizavus visuomenės dalyvavimo formuojant šeimos politiką prielaidas ir praktiką, galima pastebėti, kad formalios taisyklės, reguliuojančios galimybes visuomenei ir jos atstovams dalyvauti formuojant šeimos politiką, darbe analizuotos kaip išorinis reguliacinis visuomenės įgalinimas, skiriasi nuo visuomenės dalyvavimo praktinio įgyvendinimo. Taigi, tam tikri ribojimai visuomenei dalyvauti formuojant šeimos politiką sukuriama tiek formaliomis taisyklėmis, tiek neformalioje praktikoje.

Visuomenės dalyvavimo viešajame valdyme formalūs ir neformalūs trukdžiai ir galimybės gali būti vertinami pagal skirtingas visuomenės dalyvavimo funkcijas. Pirma, piliečiai tiek balsuodami, tiek kitais būdais prielankiai išreiškdami savo valią legitimuoja valdžios priimtus sprendimus. Ši funkcija, remiantis teoretikais, suponuoja klausimą dėl dalyvavimo ir politinės sistemos stabilumo ryšio, ir daugelio šioje srityje atliktų tyrimų rezultatai perša išvadą, kad režimo stabilumas yra pagrįstas aukšto lygio pritarimo politiniams sprendimams indikatorius⁸⁴⁷. Pritarimas valdžios sprendimams balsuojant būdingas daugeliui demokratiškesnių, o taip pat ir kai kurioms nedemokratiškesnių politinėms santvarkoms. Tačiau be kitų dalyvavimo funkcijų, tai tik minimalus visuomenės dalyvavimo lygis, kada piliečiai dalyvauja išsakydami savo pritarimą, ir jų įgalinimas dalyvauti politikoje tik netiesioginis – jie tiesiogiai prisideda tik prie politinės sistemos stabilumo. Visuomenės dalyvavimas kaip valdžios sprendimų legitimavimas galimas ne tik demokratiškuose režimuose. Autoritariniuose režimuose piliečiai irgi, tik dažniausiai

⁸⁴⁷ Salisbury, R. H., p. 326-327.

simboliškai (pvz. mitingai, dalyvavimas politinėse organizacijose, balsavimas ir t.t.), būna įtraukiami į sprendimų priėmimo procesą. Komunistiniame režime politinis dalyvavimas taip pat buvo išplėtotas. Pasak Jasiulevičienės, „*kiekvienas pilietis buvo įtrauktas į politiką ne tik per dalyvavimą rinkimuose, bet ir priklausė įvairioms organizacijoms, dalyvavo šventinėse demonstracijose ar masiniuose mitinguose. Taip buvo galima kontroliuoti nepatenkintus ir patenkinti tuos, kurie norėjo būti aktyvūs*“⁸⁴⁸. Birch⁸⁴⁹ nurodo, jog negalima teigti, kad politinis dalyvavimas būdingas tik demokratiniais režimams: jei žmonės turi galimybę tam tikra dalimi prisidėti prie pareigūnų skyrimo, pateikti savo nuomonę politiniais klausimais, jie labiau linkę pritarti politiniams sprendimams, net jei su jais nesutinka, nei tokiu atveju, jei jiems nebūtų suteikta galimybė atlikti minėtus veiksmus. Būtent remdamiesi šiuo argumentu Europos monarchai steigė parlamentines institucijas (Anglijoje šis procesas vyko dar nuo 13 amžiaus) tikintis, kad mokesčių surinkimas bus efektyvesnis, jei mokesčius nustatys parlamentas, o ne monarchas. Diktatūrose, tokiose, kaip fašistinė Vokietija ar Sovietų Sąjunga, buvo skatinamas masinis dalyvavimas, t. y., piliečiai buvo įtraukiami į partijų veiklą, jaunimas taip pat turėjo dalyvauti atitinkamose ideologinėse organizacijose (pvz. Hitlerio jaunimas – Vokietijoje bei spaliukai ir pionieriai – Sovietų Sąjungoje). Tačiau tokiam dalyvavimui, vertinant pagal demokratinio visuomenės dalyvavimo viešojoje politikoje standartą, trūko savanoriškumo (t. y., diktatūrinuose režimuose galima stebėti politinį dalyvavimą, tačiau jis nėra savanoriškas, dėl to iškreipiantis politinio dalyvavimo įprastinę sampratą, nors ir mobilizuojantis vyriausybės formuojamos ir vykdomos politikos palaikymą)⁸⁵⁰. Remiantis šiuo demokratinų ir nedemokratinų valstybių politinio dalyvavimo elementų skirtumu, Palidaukaitė savo disertacijoje⁸⁵¹ išskyrė atskiras politinio dalyvavimo formas: politinis įtraukimas ir politinis įsitraukimas. Piliečių įtraukimo samprata apibūdina situaciją, kai piliečiai įtraukiami į politiką ne savo noru, per prievartą. Galima pastebėti, kad remiantis disertaciniame darbe atliktu tyrimu, apraiškų, kada organizacijos įsitraukia ne pačios, taip pat galima pastebėti: nustatyta, kad kai kuriais atvejais politikai neformaliai pasitelkia nevyriausybinės organizacijas savo idėjoms propaguoti arba net pačios steigia nevyriausybinės organizacijas. Tiesa, negalima teigti, kad tokiais atvejais piliečiai įtraukiami į politiką per prievartą, tačiau akivaizdu, kad yra atvejų, kai piliečius konsoliduoja ir paskatina veikti patys politikai, o ne tą jie atlieka patys. Pragmatinio valdymo paradigmoje didėjantis nevyriausybinių organizacijų skaičius išvelgiamas kaip teigiamas pilietinės visuomenės bruožas. Čia nevyriausybines organizacijas matomos kaip

⁸⁴⁸ Jasiulevičienė, R. Dalyvavimas ir komunikacija. Leidinyje: Matakas J., sud. Šiuolaikinė valstybė. Kaunas: Technologija, 1999. p.68.

⁸⁴⁹ Birch, A. H. The Concepts and Theories of Modern Democracy. London, Routledge. 1996.

⁸⁵⁰ Riekašius, R., 2011, p. 6.

⁸⁵¹ Palidaukaitė, J. Lietuvos politinės kultūros raida valstybingumo atkūrimo ir įtvirtinimo laikotarpiu. Daktaro disertacija: socialiniai mokslai, sociologija, Kaunas, 1997.

svarbūs demokratizacijos proceso elementai, kadangi dalyvavimas nevyriausybinėse organizacijose padeda piliečiams efektyviau dalyvauti valdant savo visuomenę bei užtikrinti, kad valstybė bei verslo sektorius neperžengtų savo įgaliojimų ribų⁸⁵². Pragmatinio valdymo idėja turėjo daugiausiai įtakos pastarųjų metų daugelio demokratiškesnių valstybių valdymo sistemose – buvo mažinama valstybės įtaka paskirstant atsakomybę už atskiras veiklos sritis nevyriausybiniam vienetai, kurie dirba nepartiniais pagrindais. Tačiau šiame darbe ne tiek svarbu, kaip nevyriausybinių organizacijų perėmė valstybės funkcijas tam tikrose valdymo srityse, bet kokie trukdžiai ir palengvinimai egzistuoja joms siekiant dalyvauti formuojant viešąją politiką. Taigi, idėjiškai, pragmatinio valdymo idėja atveria nevalstybiniam subjektams, tarp jų ir pilietinei visuomenei, prieigą prie sprendimų priėmimo proceso, nors tradicinis požiūris į pilietinę visuomenę tokių veiksmų neapima: pilietinė visuomenė (pagal Putnam⁸⁵³, Habermas⁸⁵⁴ ir kitų aiškinimą) visų pirma buvo vertinama kaip ryšių tarp visuomenės narių sukūrimas ir stiprinimas. Visgi, panašiai kaip ir Lindblom bei Woodhouse⁸⁵⁵, Kutay pastebi, kad pragmatinis valdymas susijęs ne su visų, o tik su kai kurių nevyriausybinių organizacijų įtraukimu į viešąją politiką. Nors teigiama, kad visuomeninės organizacijos yra depolitizuotos, realiai priimant sprendimus pasitelkiamos tik tos organizacijos, kurioms suteikti įgaliojimai dalyvauti, o įgaliojimai suteikiami toms organizacijoms, kurių pažiūros atitinka politikų, suteikiančių įgaliojimus, pažiūras. Tarp organizacijų vyksta nuolatinė konkurencija dėl privilegijuoto statuso bei finansavimo. Jessop teigimu⁸⁵⁶, nevyriausybinių organizacijų pragmatiniame valdyme susiduria su instituciniu darvinizmu: įtakos turi tik tos organizacijos, kurios labiausiai atitinka politines pažiūras. Taip paneigiama viena iš pagrindinių pilietinės visuomenės funkcijų – ne tik dalyvauti viešojoje politikoje, bet net ir perduoti politikams visuomenės gyvenimo realijas. Pilietinė visuomenė tampa ne nepriklausomas balsas politikoje, o politinės ideologijos skleidimo ir stiprinimo įrankis. Taigi, pragmatinio valdymo paradigmoje atskleidžiami ir šiame disertaciniame tyrime rezultatuose akcentuojami visuomenės dalyvavimo bruožai, išryškunami per racionalaus pasirinkimo teorinę perspektyvą: pirma, valstybės institucijos riboja galimą visuomenės dalyvavimo įtaką nustatydamos formalius trukdžius (pvz., Seimo komitetai neįpareigoti atsižvelgti ar net tam tikrais atvejais svarstyti visuomenės teikiamus siūlymus), bei, antra, visuomenės dalyvavimas yra realus tik tais atvejais, kai jis

⁸⁵² Kutay, A. *After Governance: A Normative Reflection of Civil Society Participation in Policy Processes*. Researchgate.net duomenų bazė; Kaldor, M. *The Idea of Global Civil Society*. Leidinyje: G. Baker, D. Chandler (eds.) *Global Civil Society: Contested Futures*. Routledge, New York, pp. 103-112; Anheier, H. *Third Sector – Third Way: Comparative Perspectives and Policy Reflections*. Leidinyje: J. Lewis, R. Surrender (eds.) *Welfare state change: towards a third way?* Oxford University Press, Oxford, pp. 111-135.

⁸⁵³ Putnam, R. D., 2003.

⁸⁵⁴ Habermas, J. *Further Reflections on Public Sphere*. Leidinyje: C. Calhoun (ed.) *Habermas and the Public Sphere*. 1992, MIT Press, Cambridge: MA, p. 421-428.

⁸⁵⁵ Žr. Lindblom, Ch. E., Woodhouse, E.J. *Politikos formavimo procesas*. Vilnius: Algarvė, 1999, p. 118-119.

⁸⁵⁶ Jessop, B. *State Power: A Strategic-Relational Approach*. 2007, Polity, Cambridge.

atitinka valdžios institucijų ar jų struktūrinių padalinių daugumos narių ideologiją (ir norint tai pasiekti, plėtojamos neformalios praktikos). Atlikta analizė atskleidė, kad pagrindiniai įgalinimai ir trukdžiai visuomenei dalyvauti formuojant šeimos politiką susiję su visuomenės atstovų ryšiais su politikais, kurie paprastai grindžiami tradicinės šeimos ar egalitaristine ideologijomis. Apibūdinant visuomenės organizacijas, aktyviai veikiančias formuojant šeimos politiką, pirmiausiai buvo pastebėta, kad jos veikia individualiai, išsiskaidę pagal skirtingas ideologijas. Organizacijoms lengviau gauti valstybės administruojamą paramą tada, kai jų ideologija sutampa su tuo metu valdžioje esančių ir lėšų administravimu užsiimančių politikų ideologija. Ideologija svarbi ir kalbant apie šeimos politiką formuojančias institucijas: šiuo metu nėra vienos centrinės institucijos ar padalinio, kuris būtų atsakingas už šeimos politikos formavimą, o šis darbas vyksta dažniausiai įvairiuose Seimo komitetuose ar parlamentinėse grupėse, kurių priimami sprendimai priklauso nuo jos narių daugumos pažiūrų: tai tiek palengvina, tiek ir apsunkina visuomenės atstovų galimybes dalyvauti, ypač tais atvejais, kai Seimo komitetas paskiriamas pagrindiniu komitetu ir turi lemiamą reikšmę iškelto idėjos perspektyvoms.

Remiantis mokslininkų tyrimais, situacija, kai nevyriausybinės organizacijos veikia tik tose ribose, kurias suteikia politikai remiantis ideologija, įtakos darymo būdais ir pan., sufleruoja apie pavojus ne tik autoritarinėse, bet ir demokratinėse visuomenėse. Pirma, tokios realybės politinėje sistemoje atveju, politiniai sprendimai gali būti grindžiami tik ideologiškai tinkamais visuomenės atstovų palaikymo balsais. Visgi, remiantis disertacinio tyrimo rezultatais, matyti, kad visuomenės atstovai, neturėdami pajėgumų efektyviai dalyvauti institucijų posėdžiuose, poveikį sprendimams išreiškia ar naujas iniciatyvas kelia kitais, alternatyviais būdais: bendraudami Seimo koridoriuose, siūsdami raštus, rinkdami palaikymo parašus, organizuodami pilietines akcijas, pasisakydami žiniasklaidoje, atakuodami politikus prieš Seimo rinkimus ir pan. Todėl tyrimas atskleidžia, kad kitų mokslininkų nuogaštavimai, kad valstybės valdžia formuoja galimybių visuomeninių organizacijų veiklos rėmus pagal tai, kiek tai jai palanku, nėra visiškai tikslūs Lietuvos atveju: viena vertus, vyrauja dvi priešingos ideologijos, tarpusavyje bendradarbiaujant politikams ir visuomenės atstovams, t. y. ir valstybinė valdžia šiuo atveju nėra vienalypė; antra vertus, net ir formaliai apribojus galimybes veikti, visuomenės atstovai randa alternatyvių būdų daryti įtaką sprendimų priėmėjams. Antra, esant silpnam visuomenės ideologiniam atsparumui, iškyla grėsmė, kad pilietinė visuomenė taps ne nepriklausomas balsas politikoje, o politinės ideologijos skleidimo ir stiprinimo įrankis. Taigi, šis požiūris į politinį dalyvavimą skatina atsižvelgti į tai, ar dalyvavimas yra realus, ar tik primetamas valdžios institucijų. T. y., idėjos, kuriomis remiasi individai ar organizacijos, dalyvaudami politiniame gyvenime, gali būti „nuleistos“ iš valdžios institucijų, žiniasklaidos ar įtakingų interesų grupių

per visuomenės nuomonės ar požiūrių konstravimą. Disertaciniame tyrime toks pavojus pastebėtas tais atvejais, kai politikai patys steigia nevyriausybinės organizacijas ar kišasi į jų finansavimo procedūras. Idėjų primetimas visuomenei gali vykti ir teisėtai, per „visuomenės švietimo“ programas. Pavyzdžiui, sveikatos apsaugos srityse profesionalūs medikai moko gyventojus, kaip rūpintis savo sveikata, ir tuo formuoja gyventojų nuomonę. Neretai sunku išvelgti ribą tarp piliečių informavimo ir indoktrinavimo. Siekiant išvengti, kad gyventojai pasiduootų indoktrinacijai, svarbu skatinti piliečių kognityvines ir kritines savybes, t. y., 1.2.1.1. poskyryje aptartą „vidinį įgalinimą“. Dalyvavimo, kaip politikos sprendimų legitimizavimo, perspektyva iškelia dar vieną pavojų, susijusį su manipuliavimu piliečių bei organizacijų dalyvavimo procedūra. Toks pavojus pastebėtas ir disertaciniame tyrime: vienais atvejais Seimo komitetai svarsto nevyriausybinių organizacijų pateiktus siūlymus kartu su kitų valstybės institucijų siūlymais, tuo tarpu kitais atvejais apie siūlymų pateikimą net nepažymima komiteto posėdžio protokole. Taigi, siekiant užsitikrinti pritarimą, organizacijos, kaip piliečių atstovai, gali būti kviečiami į įvairias institucijas tik formaliai, tačiau jų balsas priimant sprendimus ten nieko nelemia. Abelson pateikia įvairių tyrimų (sveikatos, švietimo sektoriuose) rezultatus, iš kurių matyti, kad neretai įvairiose sprendimų priėmimo tarybose pasitelkiamos nevyriausybines organizacijos nevaidina jokio vaidmens: visa galia sutelkiama profesionalų arba biurokratų rankose, o realiai nevyriausybines organizacijos neturi jokių galių priimamiems sprendimams⁸⁵⁷. Turint omenyje Abelson minėtą praktiką, galima pastebėti, kad remiantis disertacinio tyrimo rezultatais, ir Lietuvoje didelis trukdis visuomenei ir jos atstovams dalyvauti yra ne tik su ideologija susiję ribojimai, bet ir finansinių instrumentų nesuteikimas ar galimybių juos gauti ribojimas. Vienas pagrindinių vidinio įgalinimo trukdžių visuomenei veiksmingai dalyvauti formuojant šeimos politiką įvardytas finansinių išteklių trūkumas: šioje srityje veikiančios organizacijos neturi nei galimybių apmokyti narius ar prisitraukti profesionalų, nei aktyviai dalyvauti sprendimų priėmimo procese, nes paprastai visi nariai turi darbovietes, iš kurių nuolat išėidinėti darbo metu negali. Taip pat didelis organizacijų veiklos trukdis yra tai, kad nedaromas skirtumas tarp paslaugų teikimo ir advokataujančių organizacijų, todėl advokatavimu užsiimančios organizacijos patiria ypač didelių sunkumų siekiant gauti finansavimą, nes daugiausiai finansuojamų projektų yra būtent skirti organizacijoms, kurios teikia paslaugas, o finansavimas iš valstybės institucijų yra sudėtingas dar ir dėl to, kad institucijos nėra linkusios remti valdžios kritikų.

Tačiau valdžios sprendimų legitimavimas nėra vienintelė visuomenės dalyvavimo viešajame valdyme funkcija. Mokslinėje literatūroje kur kas dažniau sutinkamas požiūris, kad visuomenės dalyvavimas politikoje demokratinėse santvarkose pirmiausiai siejamas su siekiu daryti įtaką

⁸⁵⁷ Abelson, J., p. 19.

politiniams sprendimams. Pvz., Verba, Schlozman ir Brady⁸⁵⁸ politinį dalyvavimą apibūdina kaip „veiklą, kuria ketinama ar kurios rezultatas yra tiesioginė ar netiesioginė įtaka valdžios veiksmams“. Riekašius, apibūdindamas skirtingus politinio dalyvavimo apibrėžimus („*legali privačių piliečių veikla, kuria daugiau ar mažiau tiesiogiai siekiama įtakoti vyriausybės personalo parinkimą ir/arba veiksmus, kurių jie imasi*“⁸⁵⁹; „*veiksmai, kuriais eiliniai bet kurios politinės sistemos nariai įtakoja arba bando įtakoti jos veiklos rezultatus*“⁸⁶⁰; „*privačių piliečių veiksmai, kuriais siekiama įtakoti ar palaikyti vyriausybę arba politiką*“⁸⁶¹; „*individualių piliečių savarankiška veikla nukreipta tiesiogiai arba netiesiogiai įtakoti politinius pasirinkimus įvairiuose politinės sistemos lygiuose*“⁸⁶²; veikla, kuri „*suteikia piliečiams demokratinėje sistemoje galimybę perduoti vyriausybės pareigūnams informaciją apie jų rūpesčius ir pasirinkimus bei daryti spaudimą į šią informaciją atsižvelgti*“⁸⁶³; veikla, „*iš vienos pusės, suvokiama kaip sprendimų priėmimo proceso įtakojimas ir, iš kitos pusės, kaip poveikis valstybės valdymo organų priimtų praktinių programų įgyvendinimo būdai ir eigai*“⁸⁶⁴ išskiria privalomus šios sampratos elementus: tai piliečiai (t. y., ne politikai ir ne valstybės tarnautojai), jų veiksmai, savanoriškumas (tai išskirtinai demokratinės visuomenės politinio dalyvavimo bruožas – aut. past.), galiausiai, Riekašius nurodo, kad „*politinis dalyvavimas apima vyriausybę ir politiką plačiąja prasme (politinės sistemos) ir nėra apribojamas specifinėmis fazėmis (kaip parlamentinis sprendimų priėmimas) ar specifiniais lygiais ir sferomis (kaip nacionaliniai rinkimai ar susitikimai su pareigūnais)*“. Pasak Riekašiaus, svarbiausia politinio dalyvavimo funkcija yra suteikti piliečiams galimybę tiesiogiai įtakoti valdžios sprendimų priėmimą⁸⁶⁵. Iš disertaciniame darbe atlikto empirinio tyrimo matyti, kad tirtos organizacijos siekia daryti įtaką politiniams sprendimams. Tiesa, buvo pastebėta, kad tokių organizacijų, visame nevyriausybinio sektoriaus kontekste, veikiančių šeimos politikos srityje nėra daug: pirma, organizacijos, daugiausiai dėl finansinių išteklių trūkumo, savo veiklą koncentruoja į paslaugų teikimą, o ne siekį dalyvauti politikoje, antra, organizacijos yra stipriai išsiskaidžiusios ideologiniais pagrindais, ir neretai teikia prioritetą savo pažiūrų išsaugojimui, o ne konsolidavimuisi su kitomis organizacijomis siekiant daryti įtaką šeimos politikai.

⁸⁵⁸ Verba, S., Schlozman K. L., Brady, H. E., 1995.

⁸⁵⁹ Verba, S., Nie, N.H., Kim, J. Participation and political equality. Cambridge, Eng.; New York: Cambridge University Press, 1978, p. 46.

⁸⁶⁰ Nagel, J. N. Participation. New York, 1976, p. 1-3.

⁸⁶¹ Milbrath, L. W., Goel, M. L. Political Participation. How and Why People Get Involved in Politics. Chicago: Rand McNally, 1977, p. 2.

⁸⁶² Kaase, M., Marsh, A. Political Action: A Theoretical Perspective. In: Barnes, S.H., Kasse, M. et al. Political action: mass participation in five Western democracies. Beverly Hills ; London: Sage Publications, 1979, p. 42.

⁸⁶³ Schlozman, K. L.; Brady, H. E.; Verba, S. Voice and equality: civic voluntarism in American politics. Cambridge, Mass.; London: Harvard University Press, 1995, p. 37.

⁸⁶⁴ Holmskaja, M .P. Politinės uždavinys kaip objekt išsėdovanijs. Obzor otečestvenoj literatury. Polis, Nr.5, 1999, p. 172.

⁸⁶⁵ Riekašius, R., 2011.

Visuomenės dalyvavimas darant įtaką priimant politikos sprendimus gali būti įgyvendinamas skirtingais metodais. Viena vertus, visuomenės atstovai ar grupės gali dalyvauti jungdamiesi į koalicijas su valdžios atstovais ir dalyvauti politinėje kovoje drauge: politikai gali būti remiami tam tikros visuomenės dalies, o visuomenė, dalyvaujanti politikoje, gali turėti palaikymą tam tikrose valdžios grupėse. Antra vertus, politikai ir visuomenė gali būti atskiri ir nebendradarbiaujantys, ir visuomenės funkcija būtų tik argumentuotų siūlymų pateikimas sprendimus priimantiems politikams, kurie, gavę informaciją ir atsižvelgę į galimas alternatyvas, priimtų labiausiai tinkamą sprendimą. Taip pat gali skirtis ir visuomenės dalyvavimo lygis: gali būti tik suteikiama galimybė visuomenės atstovams išreikšti savo nuomonę, o gali būti sprendimų priėmimas perduotas į jų rankas.

Remiantis Salisbury, politinis dalyvavimas gali būti suvokiamas kaip būtina priemonė siekiant įgyti galios, o galia reikalinga siekiant atstatyti patirtą žalą, didinti pajamas ar kitu būdu gauti naudos sau ar savo socialinei grupei. Remiantis šiuo požiūriu, daroma prielaida, kad gėrybės visuomenėje yra paskirstytos netolygiai, dėl to kyla konfliktai, ir politinė galia yra pagrindinis kelias norint daryti įtaką gėrybių paskirstymo taisyklėms. Toks instrumentinis dalyvavimas konceptualiai skiriasi nuo legitimizuojančio dalyvavimo pirmiausiai dėl to, kad čia politikos proceso esmė laikomas konflikto dėl resursų paskirstymo sprendimo paieška. Šioje perspektyvoje dalyvavimas daro poveikį perskirstymo procesams norint pasiekti resursų perskirstymą, o bet kokios prielaidos apie politinės sistemos stabilumą ar „demokratinį“ pritarimą valdžios veiksams yra niekinės. Taigi, šiame požiūryje „galia“ ir „įgalinimas“ yra esminiai konceptai. Svarbu tai, kad čia „organizacija“ gali peržengti tiek visuomeninės organizacijos, tiek politinės partijos ribas: čia aktualus advokatavimo koalicijų, kaip idėjų ar interesų pagrindu susivienijusių junginių, kuriuos sudaro tiek nevyriausybinių organizacijos, tiek religinės grupės, politinės partijos, žiniasklaidos priemonės ir atstovai, kiti socialiniai tinklai, vaidmuo. Idėjų ar interesų pagrindu grįsti socialiniai dariniai kovoja tarpusavyje, ir daugiau įgalintos grupės turi didesnę tikimybę daryti įtaką priimant politinius sprendimus⁸⁶⁶. Disertacinio tyrimo rezultatai suponuoja, kad vienas esminių šeimos politikos srityje veikiančių organizacijų veiklos bruožų, iš kurio kyla tiek dalyvavimo trukdžiai, tiek galimybės – organizacijų ryšiai su ideologiškai artimais politikais. Ryšiai su politikais ir tvirtos politikų pažiūros gali tiek pasitarnauti, tiek būti kliūtimi siekiant daryti įtaką priimant sprendimus. Taigi, galima numanyti, kad visuomenės dalyvavimas formuojant šeimos politiką Lietuvoje yra būtent įtakos darymas tinklų, kada susivienija panašių pažiūrų politikai ir visuomenės atstovai, pagalba. Tyrime atskleista nemažai ideologija grįsto politikų ir organizacijų bendradarbiavimo:

⁸⁶⁶ Salisbury, R. H., p. 325-328.

palaikymo parašų rinkimas organizacijose, darbinių dokumentų politikams rengimas, konsultavimas, kaip kalbėti žiniasklaidoje, bendri pasisakymai žiniasklaidoje ir pan.

Lindblom ir Woodhouse analizuoja tiek teigiamus, tiek neigiamus visuomenės dalyvavimo viešojoje politikoje aspektus. Kalbėdami apie interesų grupių veiklą (kuri apibrėžiama kaip sąveika, per kurią individai ir privačios grupės, neturinčios valstybinės valdžios, bando daryti įtaką viešajai politikai bei vyriausybės valdininkų veiksmai, kurie išeina už tiesioginio savo valdžios panaudojimo ribų) jie teigia, kad ši veikla yra būtina politikos formavimui, tačiau kartu sukelia labai rimtų rūpesčių⁸⁶⁷. Be teigiamų įžvalgų apie interesų grupių dalyvavimą, autoriai nurodo⁸⁶⁸, kad egzistuoja politinė nelygybė – interesų grupės šiuolaikinėje demokratinėje sistemoje neatstovauja visiems piliečiams vienodai – tam tikroms visuomenės grupėms (etninėms mažumoms, moterims, vartotojams, neturtingiesiems ir politiniams radikalams) organizuotos grupės paprastai atstovauja nepakankamai, tuo tarpu neproporcingai stipriai atstovaujamos vyraujančios etninės grupės, vyrai, verslas bei pasiturintieji⁸⁶⁹. Išties, galima išvesti paralelę, kad Lietuvoje priešingos ideologijos organizacijos mano, kad jų „konkurentės“ gali daryti daugiau įtakos, yra stipresnės ir turi daugiau palaikymo tarp politikų. Tačiau kiek toks matymas yra objektyvus, reikėtų atlikti išsamesnį tyrimą.

Galiausiai, sekant Rousseau ir J. S. Mill darbais, visuomenės dalyvavimas viešajame valdyme gali būti suprantamas kaip socialinių konfliktų sprendimo būdas. Rousseau tvirtino, kad aktyviai dalyvaudami piliečiai susitars, ką laikyti visuomenės gėrybėmis, ir kaip jos turės būti padalintos. Dalyvavimas čia suprantamas kaip mokymosi procesas, ir tie, kurie nedalyvauja, neįgyja galimybių sužinoti, kaip pasiekiamas susitarimas dėl sprendimų. Salisbury pastebi, kad tiek Mill, tiek Rousseau pateikia savo argumentus tik kalbėdami apie sąlyginai mažas bendruomenes, ir daro prielaidą, kad visi dalyviai turi iš esmės vienodą statusą⁸⁷⁰. Remiantis šiuo požiūriu, siekiant daryti įtaką politiniams sprendimams, vienas svarbiausių įrankių tam yra vidinis įgalinimas, aptariamasis 1.2.1.1. poskyryje. Ši perspektyva susijusi su komunikacinio planavimo teorija, pagal kurią politiniai sprendimai priimami kolektyviai ir derybų būdu, siekiant pateikti tokius argumentus, kurie įtikintų oponentus⁸⁷¹. Laikantis požiūrio, kad visuomenės dalyvavimo politikoje svarbiausia funkcija yra pateikti kuo daugiau argumentų ir juos tinkamai pagrįsti, t. y., plėsti politikos sprendimų priėmėjų žinias, patiems įgyti žinių ir pagrįstai diskutuoti, svarbi ne galia, o galimybės dalyvauti priimant sprendimus suteikimas (t.

⁸⁶⁷ Lindblom, Ch. E., Woodhouse, E. J., 118-119.

⁸⁶⁸ Lindblom, Ch. E., Woodhouse, E. J. p. 133.

⁸⁶⁹ Salisbury, R. H., p. 326-327.

⁸⁷⁰ Salisbury, R. H., p. 327-328.

⁸⁷¹ Tang, F. J. To Make Bothe Ends Meet: A Comparison of Two Paradigms of Public Participation. Prieiga per internetą: <<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.195.5366&rep=rep1&type=pdf>>. Prisijungta 2016 m. balandžio 11 d.

y., valstybės suteikiamos galimybės visuomenei ir jos atstovams dalyvauti tarybose, komitetuose; jų siūlymų ar sprendimų reikšmė priimamam politiniam sprendimui), ir, antra, vidinės savybės, įgalinančios formuluoti pagrįstus argumentus ir juos apginti. Šiuo atveju galią reiškia žinios ir gebėjimas įtikinėti. Disertaciniame tyrime pastebėta, kad reguliacinis įgalinimas, t. y., formalių taisyklių nustatymas, įgalinant visuomenę dalyvauti formuojant šeimos politiką, būtent orientuotas į forumo, kuriame visuomenės atstovai galėtų pateikti savo nuomones ir idėjas diskusijoms, sudarymą. Tačiau praktikoje, kaip buvo pastebėta, šeimos politikos formavimas vyksta visuomenės atstovams ir politikams bendradarbiaujant ideologiniu pagrindu. Tik neintervencinės organizacijos, nepalaikančios nė vienos ideologinės pozicijos, bando veikti argumentacijos principu. Visgi, ypač iš darbe pateiktos atvejo studijos apie peticijų teikimą, tokia procedūra yra labai sunki, ir net tokiais atvejais organizacijų dalyvavimo rezultatas, be kitų aplinkybių, priklauso ir nuo valdančiosios daugumos Seime ir opozicijos prieštarų stiprumo.

Kuriant teorinį modelį buvo nurodyta, kad dėl socialinio kapitalo ir valdymo efektyvumo santykio egzistuoja du požiūriai. Remiantis vienu jų, socialinis kapitalas nulemia tiek pasitikėjimą valdžia, tiek valdymo efektyvumą. Tokiu atveju akcentuojamas socialinio kapitalo gebėjimas daryti įtaką valdžios institucijoms priimant sprendimus. Remiantis antruoju požiūriu, geras valdymas lemia gerą socialinį kapitalą ir pasitikėjimą valdžia⁸⁷². Maloney ir kiti⁸⁷³ nurodo, kad socialinio kapitalo ir viešosios politikos ryšys ir abipusis: socialinis kapitalas veikia viešąją politiką, bet ir pats yra jos veikiamas. Tyrimo rezultatuose tai ir buvo pastebėta: nors visuomeninių organizacijų veiklos rėmus sudaro valdžia, tačiau pati valdžia daugeliu atveju pasitelkia visuomenės atstovus savo idėjoms skleisti ar paremti, arba laukia bei naudojami jos teikiamomis idėjomis.

Apibendrinant, galima pastebėti, kad pagrindinis visuomenės dalyvavimo formuojant šeimos politiką Lietuvoje trukdis ir galimybė – visuomenę atstovaujančių organizacijų ryšiai su politikais, paprastai grindžiami ideologiniu pagrindu, išryškina Lietuvos atvejo specifiką kitų šioje srityje atliktų tyrimų kontekste. Pirma, esant dviem konkuruojančioms ideologijoms, negalima teigti, kad valdžia vienašališkai formuoja rėmus nevyriausybinų organizacijų veiklai – tai vyksta daugmaž švytuoklės pagrindu, kai konkuruojančios ideologijos politikai turi valdančiąją daugumą ir juos palaikančios organizacijos turi daugiau galimybės daryti įtaką politiniams sprendimams. Tokia sistema ne tik kad neslopina organizacijų veiklos, bet ir skatina jas konkuruojant tobulėti. Antra vertus, pastebėta, kad labai nedaug organizacijų Lietuvoje siekia dalyvauti formuojant viešąją politiką būtent dėl susijusios priežasties – valdžia neužtikrina nepriklausomo organizacijų finansavimo, o šios nėra pajėgios savarankiškai

⁸⁷² Matonytė, I., p. 26-27.

⁸⁷³ Maloney, W., Smith, G., Stoker, G. Social Capital and Urban Governance: Adding a More Contextualised 'Top-Down' Perspective, *Political Studies*, 2000, 48(4), 802-820.

pritraukti lėšų: dėl to galimai susidaro situacija, kad remiamos tos organizacijos, kurios palaiko valdančiųjų politikų idėjas. Trečia, pasitaiko ir nedemokratiškų visuomenės pasitelkimo apraiškų, kai patys politikai steigia organizacijas, siekdami palaikymo savo ideologiniams sprendimams. Galiausiai, atsižvelgiant teorijoje išskirtas visuomenės dalyvavimo funkcijas, pastebėta, kad formalus ir faktinis visuomenės dalyvavimas formuojant šeimos politiką atitinka skirtingas teorines funkcijas: jei visuomenės dalyvavimo teisinis reguliavimas skirtas spręsti socialinį konfliktą per galimybes teikti argumentuotus pasiūlymus rūpimais klausimais politikams svarstyti, tai praktikoje vyksta ideologinė kova, vienijant politikų ir visuomenės atstovų pajėgas, siekiant priimti konkrečia ideologija grįstus šeimos politikos sprendimus.

IŠVADOS

1. Formuluoiant tyrimo modelį, pasirinkta integruoti ir derinti kitų autorių naudojamus visuomenės dalyvavimo tyrinėjimo modelius. Pasitelktas formaliai apibrėžtų visuomenės dalyvavimo taisyklių (išorinio reguliacinio įgalinimo) ir neformalios dalyvavimo praktikos skaidymas į atskirus politikos proceso etapus (iniciatyvų pateikimą, projekto ir jo alternatyvų svarstymą ir sprendimo priėmimą). Siekiant išanalizuoti visus galimus visuomenės dalyvavimo būdus, remtasi dalyvavimo formų sistemomis. Tyrimo modelis tiesiogiai orientuotas į siekį išsiaiškinti visuomenės dalyvavimo trukdžius ir galimybes, turinčius įtakos dalyvavimo rezultatui, pasireiškiančius ne tik dalyvavimo procese, bet ir kylančius iš dalyvavimo prielaidų. Darbe remiantis kitų autorių darbais suformuluotas tyrimo modelis leidžia analizuoti visuomenės dalyvavimo trukdžius ir galimybes viešosios politikos formavimo procese. Tiesa, visuomenės dalyvavimo formuojant viešąją politiką trukdžius ir galimybes galima analizuoti ir pasitelkiant kitus modelius, tačiau tuomet būtų gautas ne bendras dalyvavimo trukdžių ir galimybių vaizdas, bet atskiri jo elementai (pvz., galimybės ir ribojimai kylantys tik iš prielaidų, susiję su dalyvavimo formomis, atsirandantys konkrečiose vietose ar susiję su konkrečiais dalyvavimo poveikio objektais ir pan.).

2. Empirinio kokybinio tyrimo dizainu pasirinkta kombinuoti įvairius tyrimo metodus, daugiausiai naudojant dokumentų analizę ir interviu, juos papildant žiniasklaidos analize ir kitais socialinių mokslų metodais. Taip siekta gauti kuo įvairesnės informacijos siekiant susidaryti kuo išsamesnį vaizdą apie tiriamąjį objektą. Be to, praktinio visuomenės dalyvavimo formuojant šeimos politiką įgyvendinimo atveju surinkti bendro pobūdžio duomenys buvo trianguliuoti dviejomis konkrečių atvejų studijomis. Nepaneigiant, kad visuomenės dalyvavimo formuojant šeimos politiką tyrimas gali būti atliktas ir pasirinkus kitus instrumentus (pvz., ištirtas kiekybiškai, ar naudojant longitudinalinę perspektyvą), atsižvelgiant į empirinio tyrimo rezultatus, galima teigti, kad naudotas tyrimo dizainas yra tinkamas tokiam darbui atlikti.

3. Darbe pasitelktos skirtingos teorinės perspektyvos, iš kurių daugiausiai naudotos tradicinis institucionalizmas (padedantis išanalizuoti formalias visuomenės dalyvavimo formuojant šeimos politiką taisykles) ir naujojo institucionalizmo atšakos: racionalaus pasirinkimo perspektyva leido įvertinti visuomenės atstovų pasirinkimų motyvaciją, taip pat jų tarpusavio ryšius ir ryšius su politikais sistemoje, istorinio institucionalizmo perspektyva leido įvertinti pokyčius laiko perspektyvoje ir jų įtaką dabartinei situacijai, taip pat atsižvelgti į tai, kas suformavo dabartines informantų pozicijas dėl anksčiau vykusių įvykių.

4. Teisės aktais suteikiamos galimybės visuomenei dalyvauti formuojant šeimos politiką apimtis ir sritis nesutampa su faktiniu naudojimusi šiomis galimybėmis: daug įtakos turi neformalių

ryšių su politikais palaikymas, kuris užtikrina teisių, nenumatytų teisės aktuose, suteikimą ir faktinį įgyvendinimą, taip pat visuomenė dėl įvairių priežasčių nesinaudoja visomis jai suteiktomis teisėmis dalyvauti formuojant šeimos politiką.

5. Siekiant sužinoti pagrindinius visuomenės dalyvavimo formuojant šeimos politiką trukdžius ir galimybes, buvo analizuotos visuomenės dalyvavimo prielaidos bei procesas atskirose institucijose ir etapuose. Atskleista, kad pagrindiniai veiksniai, turintys įtakos trukdžių ir galimybių formavimuisi yra šie:

- Ideologinis susiskaidymas tarp organizacijų;
- Tvirti ryšiai su politikais, paprastai suformuoti ideologinių pažiūrų pagrindu;
- Politikų ideologijos tvirtumas;
- Nepakankami visuomenės organizacijų ištekliai.

6. Šie veiksniai lemia ar skatina tam tikras visuomenės atstovų dalyvavimo formuojant šeimos politiką galimybes:

- Dėl organizacijų susiskaidymo jos konkuruodamos tarpusavyje tobulėja;
- Politikų ir organizacijų susiskaidymas užkerta kelią situacijai, kad valdžia kaip vieningas subjektas nustatytų griežtas visuomenės veiklos ribas, neleidžiančias jos atstovams ir organizacijoms veiksmingai dalyvauti formuojant šeimos politiką;
- Tais atvejais, kai visuomenės atstovų pažiūros sutampa su politikų, esančių institucijos ar jos struktūrinio padalinio daugumoje, ideologinėmis pažiūromis, daryti įtaką priimant sprendimus yra nesunku, net ir nesilaikant formaliai suteiktų galimybių.
- Visuomenės atstovai nepatiria sunkumų norėdami patekti į Seimo ar jo struktūrinių padalinių, Vyriausybės ar jos padalinių posėdžius, susitikti su politikais, tačiau to nedaro dažnai dėl laiko ir finansinių išteklių trūkumo.
- Net tuo atveju, kai visuomenės atstovai negali pasinaudoti tam tikromis formaliomis galimybėmis dalyvauti darant spaudimą politikams, jie tą gali atlikti neformaliais būdais (pvz., per žiniasklaidą, pilietines akcijas, pasitelkdami užsienio organizacijas ir t.t.), arba pasinaudodami situacinėmis aplinkybėmis (pvz., prieš Seimo rinkimus).

7. Ribojimus visuomenei dalyvauti formuojant šeimos politiką galima išskirti į formalius ir neformalius. Formaliais ribojimais yra:

- Griežti procedūriniai reikalavimai (pvz., reikiamų surinkti parašų skaičius ir terminai tam atlikti (įstatymų leidybos iniciatyvos ar referendumo teisės atveju), reikalavimai žinoti sudėtingas teisės aktų rengimo taisykles (peticijos atveju), institucinės pagalbos ir komunikacijos, kad asmuo galėtų sekti ir palaikyti savo iniciatyvą ją svarstant struktūriniuose padaliniuose, nebuvimas ir t. t.);

- Teisės aktų netobulumas (pvz., termino, per kurį Seimo pirmininkas turi pateikti įstatymo projektą svarstyti tam tikrais atvejais, nebuvimas ir t.t.).

Neformalūs ribojimai visuomenei dalyvauti formuojant šeimos politiką yra:

- Mažas visuomenės atstovų teisinis raštingumas, susijęs su kitu ribojimu – žemu politikų pasitikėjimu individualių asmenų iniciatyvoms dėl viešosios politikos;

- Deklaratyvūs bendradarbiavimo santykiai darbo grupėse, kai visuomenės atstovai negali daryti realios įtakos sprendimams;

- Mažai konstruktyvus visuomenės atstovų bendradarbiavimas ministerijose;

- Iniciatyvos nutraukimas tais atvejais, kai institucijos ar jos struktūriniame padalinyje daugumą turi kitos ideologijos atstovai politikai;

- Dėl finansinių išteklių trūkumo advokacijos srityje veikiančios nevyriausybinės organizacijos stokoja žmogiškųjų išteklių, negali pilnaverčiai įgyvendinti savo siekių.

8. Galiausiai, vertinant tyrimo rezultatus kitų mokslinių tyrimų apie visuomenės dalyvavimą viešajame valdyme kontekste, galima pastebėti, kad formalios taisyklės, nustatytos visuomenės dalyvavimui Lietuvoje formuojant šeimos politiką, yra siejamos su idėja, kad visuomenė gali pateikti argumentus politikams ir šie juos svarsto bei priima sprendimus pagal argumentų patikimumą ir pagrįstumą. Tačiau neformali praktika suponuoja dvilypę situaciją. Pirmą, yra atvejų, kai visuomenė pasitelkiama tik legitimuoti politikų sprendimus (pvz., patys politikai steigia organizacijas, kad šios paremtų jų idėjas, pasitelkia organizacijas savo veikloje nepaisant formaliai nustatytų taisyklių (pvz., neformalus dalyvavimas darbo grupėje)). Visgi, tokios apraiškos įmanomos tik tada, kai viena iš ideologinių pažiūrų politinių jėgų yra valdančioje daugumoje. Atsižvelgiant į tai, kad egzistuoja dvi konkuruojančios ideologijos tiek tarp politikų, tiek tarp organizacijų, išryškėja galios santykiai tarp dviejų ideologinių polių, tinklais susietų politikų ir organizacijų. Tą patvirtina ir tai, kad neintervencinės organizacijos, veikiančios vertybinio neutralumo pagrindu, susiduria su labai dideliais organizaciniais ir instituciniais sunkumais, siekdamas dalyvauti formuojant šeimos politiką.

PASIŪLYMAI DĖL TOLESNIŲ TYRIMŲ

1. Žinant pagrindinius visuomenės atstovų, interesų grupių ir politikų veikimo metodus bei prielaidas sprendimų priėmimui, galima pasirinkti konkrečią teorinę prieigą, įgalinančią išsamiau analizuoti ir tyrinėti jų dalyvių ryšius, sąveikas, indėlį rezultatui. Šiame darbe atskleista, kad praktinis visuomenės dalyvavimas formuojant šeimos politiką pagrįstas ryšiais su konkrečiomis partijomis ir politikais, paprastai, atsižvelgiant į sutampančias ideologines pozicijas. Todėl, atsižvelgiant į tai, visuomenės ir politikų sąjungas dalyvaujant šeimos politikos formavimo procese galima giliau analizuoti pasitelkus advokatavimo koalicijų teoriją, remiantis P. Sabatier suformuluota politikos posistemų, kurias sudaro interesų grupės, renkamieji politikai, ir biurokratai, modelį.
2. Siekiant išsamiau įvertinti valstybės ir visuomenės santykį bei interesų atstovavimo specifiką šeimos politikos srityje, tolesniuose tyrimuose galima pasitelkti analizę remiantis atvirų ir uždarų politikos formavimo modelių išskyrimu bei pliuralizmo, (neo)korporatizmo bei elitizmo teorijomis.
3. Siekiant įvertinti, kaip būtų įmanoma pagerinti visuomenės dalyvavimo formuojant šeimos politiką efektyvumą, būtų tikslinga atlikti dalyvavimo procedūrų reguliavimo ir jo įgyvendinimo lyginamąjį tyrimą su panašiausiomis į Lietuvą savo struktūriniu ir kultūriniu kontekstu valstybėmis.
4. Buvo minėta, kad šiame disertaciniame darbe koncentruojamasi į visuomenės dalyvavimą formuojant viešąją politiką institucionalizuotame lygmenyje, o viešojo diskurso analizė pasitelkiama tik siekiant patvirtinti ar paneigti analizėje padarytas išvadas. Todėl, siekiant išplėsti šio tyrimo rezultatus, būtų tikslinga išanalizuoti visuomenės dalyvavimą formuojant šeimos politiką pasitelkiant viešąjį diskursą – taip pat atsižvelgiant į valstybės viešosios komunikacijos kontekstą, žiniasklaidos vaidmenį ir pan.
5. Šiame darbe analizuotas tik šeimos politikos formavimo procesas ir visuomenės indėlis jame, tačiau išanalizavus visuomenės dalyvavimą formuojant kitas viešosios politikos sritis, pvz., aplinkos apsaugos politiką, sveikatos apsaugos politiką, būtų galima palyginti, kaip skiriasi visuomenės dalyvavimui kylantys trukdžiai ir palengvinimai, priklausomai nuo viešosios politikos srities, ir tai, tikėtina, leistų daryti tvirtesnes išvadas dėl visuomenės dalyvavimo konkrečiose srityse tobulinimo.
6. Visuomenės dalyvavimas formuojant šeimos politiką glaudžiai susijęs su lobistine veikla. Analizuojant šiame tyrime surinktą medžiagą, (nors į tyrimo rezultatus to nebuvo įtraukta), buvo pastebėta, kad kai kuriais atvejais net peticijas šeimos politikos klausimais teikia oficialiai registruotas lobistas. Visuomenės dalyvavimo ir lobistinės veiklos santykio analizė atskleistų

pagrindinius skirtumus tarp profesionalaus ir neprofesionalaus dalyvavimo, leistų identifikuoti reikalavimų viešojoje politikoje dalyvaujančiai visuomenei ir lobistams atskyrimo kriterijus.

7. Vienu svarbiausių visuomenės dalyvavimo formuojant šeimos politiką trūkumų nustatytas lėšų nepakankamumas organizacijoms, kurios ne teikia paslaugas, bet užsiima dalyvavimo viešojoje politikoje veikla. Atsižvelgiant į tai, kad nevyriausybinių sektoriaus stiprinimas, tikėtina, yra opi problema ne tik šeimos politikos formavimo srityje, bet ir tarp visose srityse veikiančių ir viešųjų reikalų sprendime dalyvaujančių nevyriausybinių organizacijų, būtų galima atlikti pragmatinį tyrimą, siekiant nustatyti, koks nevyriausybinių organizacijų valstybinio finansavimo modelis būtų tinkamiausias Lietuvoje.

PASIŪLYMAI DĖL VISUOMENĖS DALYVAVIMO FORMUOJANT ŠEIMOS POLITIKĄ TOBULINIMO

1. Atsižvelgiant į deklaratyvų ir praktikoje iš esmės neįmanomą įgyvendinti piliečių įstatymų leidybos iniciatyvos teisės pobūdį, dažniausiai užkertantį kelią pateikti įstatymo projektą svarstyti Seime, įstatymų leidėjui siūlytina apsvarstyti ilginti parašų rinkimui nustatytą terminą ir (arba) mažinti parašų skaičiaus reikalavimus.

2. Peticijos institutas Lietuvoje taip pat nėra veikiantis – nors Seimo Peticijų komisija kasmet sulaukia didelio peticijų skaičiaus (nuo keliasdešimt iki kelių šimtų), tačiau tik vienu atveju per visą Peticijų įstatymo gyvavimo laikotarpį, t. y., nuo 1999 metų, peticija virto realiu įstatymu. Atsižvelgiant į tai, įstatymų leidėjui siūlytina apsvarstyti galimybę nustatyti mechanizmą, padedantį peticijos teikėjams realizuoti savo teisę – peticiją svarstant Peticijų komisijoje – sudaryti galimybes įpareigoti šios komisijos personalą užtikrinti techninę pagalbą, o peticiją įregistravus Seimo teisės aktų registre kaip įstatymo projektą – įpareigoti paskirto pagrindinio įstatymo projekto svarstymo komiteto biuro darbuotojus atlikti minėtą funkciją, bei įtvirtinti, kad peticijos teikėjas kviečiamas dalyvauti į visų peticijos reikalavimą realizuojančio įstatymo projekto svarstymą ir jo pateikta pozicija vertinama kaip kitų institucijų ir asmenų, turinčių įstatymų leidybos teisę.

3. Nustatyta, kad visuomenei dalyvaujant institucijų ar jų struktūrinių padalinių posėdžiuose, į visuomenės atstovų nuomonę neprivaloma atsižvelgti. Atsižvelgiant į tai, siūlytina įstatymų leidėjui apsvarstyti galimybę vertinti piliečių ir jų organizacijų pateiktus siūlymus dėl teisinio reguliavimo ta pačia privalomumo tvarka, kaip vertinami kitų valstybės institucijų pateikiami siūlymai. Tiesa, tikėtina, kad piliečiai ir organizacijos šia teise gali piktnaudžiauti, todėl rekomenduotina apsvarstyti galimybę nepolitizuotam komitetų ar komisijų biuro personalui atlikti pirminę visuomenės teikiamų siūlymų atranką, ir, prireikus, teikti visuomenės atstovams techninę pagalbą.

4. Tyrime buvo nustatyta, kad daugelis advokacija ir atstovavimu užsiimančių nevyriausybinių organizacijų stokoja išteklių, nes iš esmės visas valstybės finansavimas ir didžioji dalis finansavimo iš įvairių fondų tenka ne pilietinę poziciją propaguojančioms, bet paslaugas teikiančioms organizacijoms. Atsižvelgiant į tai, įvertinus užsienio valstybių praktiką, bei atlikus įgyvendinamumo tyrimą, būtų galima svarstyti apie valstybinio nevyriausybinių sektoriaus finansavimo mechanizmo įdiegimą.

5. Įvertinant aplinkybę, kad nevyriausybinių organizacijų šeimos politikos srityje yra daug (tiesa, daugelis jų užsiima tik paslaugų teikimu), siekiant konsoliduoti žmoniškuosius išteklius,

įgyti svorio politiniuose debatuose, siūlytina organizacijoms apsvarstyti jei ne vienijimosi skėtiniu pagrindu, tai bent informacijos dalinimosi bei atstovavimo koordinavimo galimybes.

6. Atsižvelgiant į tai, kad tyrimo metu buvo nustatyta, jog tiek politikai, tiek nevyriausybinių organizacijų atstovai, turintys skirtingas ideologines pažiūras, mano, kad priešininkų „stovykla“ gauna didesnę finansavimą (dažnai – neskaidriais būdais), turi didesnės įtakos politikoje ir pan., tai bent iš dalies lemia, kad šeimos politikoje veikiančių dalyvių tarpusavio santykiai yra įtempti. Norint sumažinti šią įtampą ir sudaryti galimybes konstruktyvesnių sprendimų priėmimui siūlytina skaidrinti politikų ir visuomenės bendradarbiavimo bei nevyriausybinių organizacijų finansavimo procedūras.

LITERATŪRA

MOKSLINĖ LITERATŪRA

1. Abelson, J. Bridging Academic Disciplines and Policy Sectors: Understanding the Influences on Community Participation. CHEPA Working Paper Series; Paper 99-03. Prieiga per internetą: <www.chepa.org/Files/Working%20Papers/99-03.pdf>. Prisijungta 2016 m. kovo 31 d.
2. Abs, H. J., Veldhuis, R. Indicators on Active Citizenship for Democracy – the social, cultural and economic domain. Paper by order of the Council of Europe for the CRELL-Network on Active Citizenship for Democracy. The European Commission's Joint Research Center in Ispra, Italy, 2006. Prieiga per internetą: <http://www.pedocs.de/volltexte/2009/1879/pdf/CoE_Abs_Veldhuis_2006_D_A.pdf>. Prisijungta 2016 m. balandžio 15 d.
3. Acock, A. C., Wilbur J. S. A Model for Predicting Behaviour. The Effect of Attitude and Social Class on High and Low Visibility Political Participation. *Social Psychology Quarterly*, 43, 1980.
4. Alinsky, S. *Rules for Radicals*. Random House, New York, NY, 1971.
5. Amenta, E., Ramsey, K. M. *Institutional Theory. Leidinyje: The Handbook of Politics: State and Civil Society in Global Perspective*, eds. Kevin T. Leicht and J. Craig Jenkins. New York: Springer, 2010.
6. Anderson, Ch. J. Political Action and Social Integration. *American Politics Quarterly* 1996, No 24(1).
7. Anheier, H. *Third Sector – Third Way: Comparative Perspectives and Policy Reflections. Leidinyje: J. Lewis, R. Surrender (eds.) Welfare state change: towards a third way?* Oxford University Press, Oxford, 2004.
8. Appleton, L., Hantrais, L. Comparing Family Policy Actors. Leidinyje: *Improving Policy Responses and Outcomes to Socio-Economic Challenges: Changing Family Structures, Policy and Practice*. Prieiga per internetą: <[http://www.xnat.org.uk/CrossNatResearchPapers/XNAT6\(3\).PDF](http://www.xnat.org.uk/CrossNatResearchPapers/XNAT6(3).PDF)>. Prisijungta 2016 m. balandžio 14 d.
9. Arnstein, S. R. A Ladder of Citizen Participation. *American Institute Planners Journal*, July 1969.
10. Arts, B., Buizer, M. Forests, Discourses, Institutions. A Discursive-Institutionalist Analysis of Global Forest Governance. *Forest Policy and Economics*. 2008, 11(5-6).
11. Ashford, N. A., Rest, K. M. Public participation in contaminated communities. Prieiga per internetą: <<http://ashford.mit.edu/public-participation-contaminated-communities>>. Prisijungta 2016 m. balandžio 1 d.
12. Balicki, J. Conditions of the Influence of Social Policy on Demographic Behaviors (Experience of Central and Eastern Europe). Paper to be presented at the XXIV IUSSP General Population Conference Salvador, Bahia, Brazil (18-24 August 2001). Prieiga per internetą: <http://www.archive-iussp.org/Brazil2001/s30/S33_04_Balicki.pdf>. Prisijungta 2016 m. balandžio 14 d.
13. Barber, B. *Strong Democracy: Participatory Politics for a New Age*. Berkeley, CA: University of California Press, 1984.

14. Barnes, S., Kaase, M. *Political Action: Mass Participation in Five Western Democracies*. Beverly Hills, CA, Sage, 1979. p. 30.
15. Bentley, A. F. *The Process of Government*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, 1995.
16. Bersėnaitė, J., Tijūnaitienė, R. Dalyvavimo pilietinės visuomenės organizacijų veikloje motyvacijos pokyčiai. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*. 2013 4 (32).
17. Beyers, J., Eising, R., Maloney, W. *Researching Interest Group Politics in Europe and Elsewhere: Much We Study, Little We Know?* *West European Politics*, 2008, Vol. 31, No.6.
18. Birch, A. H. *The Concepts and Theories of Modern Democracy*. London, Routledge. 1996.
19. Bourdieu, P. *The Forms of Capital*. In *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, ed. John Richardson, pp. New York: Greenwood, 1985.
20. Brady, H. E., Verba, S., Schlozman, K. L. *Beyond SES: A Resource Model of Political Participation*, *American Political Science Review*, 1995, 89:2.
21. Bryson, J. M., Carrol, A. R. *Public Participation Fieldbook*. University of Minnesota, 2007. Prieiga per internetą: <<http://carrollfranck.com/wp-content/uploads/2015/03/Public-Participation-Fieldbook-Bryson-Carroll.pdf>>. Prisijungta 2016 m. balandžio 12 d.
22. Bučaitė-Vilkė, J., Purvaneckienė G. ir kt. *Lyčių politika ir gimstamumo ateitis*. Kaunas, 2012.
23. Bučinskas, A., Raipa, A. *Piliečių dalyvavimo ir valdžios institucijų veiklos sąveika*. Tiltai, 2001, Nr.4.
24. Buškevičiūtė, J., Raipa, A. *Šiuolaikinių sprendimų rengimas viešajame sektoriuje. Viešoji politika ir administravimas*, 2010, Nr. 34.
25. Callahan, K. *Elements of Effective Governance. Measurement, Accountability and Participation*. Tylor and Francis Group, 2007.
26. Campos, N. F., Giovannoni, F. *Lobbying, Corruption and Political Influence*. IZA discussion paper 2006, No. 2313.
27. Coleman, J. S. *Socialinės teorijos pagrindai*. Vilnius: Margi raštai, 2005.
28. Contandriopoulos, D. *A sociological perspective on public participation in health care*. *Social Science & Medicine*, 2004, No 58.
29. Conway, M. *Political Participation in the United States*. Washington, D.C.: Congressional Quarterly Press, 1991.
30. Conway, M. *Political Participation in Midterm Congressional Elections: Attitudinal and Social Characteristics during the 1970s*. *American Politics Quarterly* 9, 1981.
31. Crosby, B. C., Bryson, J. M. *Leadership for the common good* (2nd ed). San Francisco, CA: Jossey-Bass, 2005.
32. Cuthill, M. *Exploratory Research: Citizen Participation, Local Government and Sustainable Development in Australia*. *Sustainable Development*, 2002, No 10.
33. Dalton R. J. *Citizen Politics: Public Opinion and Political Parties in Advanced Industrial Democracies*, 2nd ed. Chatham, N.J.: Chatham House Publishers, 1996.
34. Dalton R. J. *Citizens Politics in Western Democracies*. Chatham, N.J.: Chatham House Publishers, 1988.

35. Dalton R.J. Citizenship Norms and the Expansion of Political Participation. *Political Studies*, 2008, Vol.56, No.1.
36. Dalton, R. J. *Politics in West Germany*. Glenview, Illinois, 1989.
37. DeFilippis, J. Alternatives to the “New Urban Politics”: Finding Locality and Autonomy in Local Economic Development. *Political Geography* 1999.
38. Degutis, M. Penkeri pilietinės visuomenės formavimosi metai: visuomenės reformos ir politinė kultūra *Politologija*, 1995/1(6).
39. DesRoches, C. T. Policy Advice for Public Participation in British Columbia Forest Management. Prieiga per internetą: [http://www.academia.edu/18467262/Policy Advice for Public Participation in British Columbia Forest Management](http://www.academia.edu/18467262/Policy_Advice_for_Public_Participation_in_British_Columbia_Forest_Management)>. Prisijungta 2016 m. balandžio 1 d.
40. Dvorak, J. Valstybės ir piliečių kodalyvavimas viešųjų paslaugų sferoje. Pilietinė visuomenė: politikos įpilietinimo projekcijos. Sud. S.Šiliauskas. Klaipėda: Klaipėdos Universiteto leidykla, 2006.
41. Edwards, B., Foley, M. Civil Society and Social Capital beyond Putnam. *American Behavioral Scientist*. 1998, 42(1).
42. Edwards, B., Foley, M. Social Capital and the Political Economy of Our Discontent. *American Behavioral Scientist*, 1997, 40(5).
43. Eklund, L. From Citizen Participation towards Community Empowerment. Disertacija. Prieiga per internetą: <http://uta32-kk.lib.helsinki.fi/bitstream/handle/10024/66576/951-44-4701-8.pdf?sequence=1>. Prisijungta 2016 m. balandžio 1 d.
44. Esping-Andersen, G. *Social Foundations of Postindustrial Economies*. Oxford University Press. Oxford, New York, 1999.
45. Esping-Andersen, G. *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton University Press, 1990.
46. Fine, B. From Bourdieu to Becker: Economics Confronts the Social Sciences. *International Papers in Political Economy* 1998, 5(3).
47. Fine, B. *Social Capital Versus Social Theory: Political Economy and Social Science at the Turn of the Millenium*. London: Routledge, 2001.
48. Fine, B. The Developmental State Is Dead—Long Live Social Capital? *Development and Change*, 1999, 30.
49. Flick, U. *An Introduction to Qualitative Research*. London: SAGE, 2009 (Edition 4).
50. Foley, M., Edwards, B. Escape from Politics? Social Theory and the Social Capital Debate. *American Behavioral Scientist*. 1997, 40(5).
51. Foley, M. W., Edwards, B. Beyond Tocqueville: Civil Society and Social Capital in Comparative Perspective. *American Behavioral Scientist* 1998, 42.
52. Fox Harding, L. *Family, state and social policy*. London: MacMillan, 1996.
53. Freire, P. *Pedagogy of the Oppressed*. The Continuum Publishing Company, New York, 1970.
54. Freire, P., *Education for Critical Consciousness*. Seabury Press, New York, 1973.
55. Fux, B. Which Models of the Family are Encouraged or Discouraged. Leidinyje: Kaufmann, F.-X, Kuijsten A. et. al. *Family Life and Family Policies in Europe*, Vol. 2. Oxford University Press, 2006.
56. Galston, W. Won't You Be My Neighbor? *American Prospect*, 1996, May–June.

57. Gauthier, A. H. Choices, opportunities and constraints on partnership, childbearing and parenting: policy responses. Background paper for European Population Forum 2004: Population Challenges and Policy Responses. Prieiga per internetą: http://www.unece.org/fileadmin/DAM/pau/docs/pau/2004/PAU_2004_EPF_BgDocGauthier.pdf. Prisijungta 2016 m. balandžio 15 d.
58. Gauthier, A. H. Trends in Policies for Family-Friendly Societies in the New Demographic Regime. Population challenges and policy responses. The European Population Forum 2004. Prieiga per internetą: http://www.unece.org/pau/pub/new_demographic_regime.html. Prisijungta 2016 m. balandžio 15 d.
59. Gineitienė, D., Domarkas, V. Visuomeninių organizacijų įtaka viešojo administravimo institucijoms. Kaunas: Technologija, 2000.
60. Gittel, M. Democracy and Citizen Participation in the U.S.: The Role of Local Government, in Race and Community Revitalization. Conference for the Aspen Institute Roundtable on CCI's, 1998. Prieiga per internetą: <https://www.aspeninstitute.org/sites/default/files/content/upload/4Gittel.pdf>. Prisijungta 2016 m. balandžio 1 d.
61. Godschalk, D. R., Brody, S., Burby, R. Public Participation in Natural Hazard Mitigation Policy Formation: Challenges for Comprehensive Planning. Journal of Environmental Planning and Management, No 46[5], 2003.
62. Gramberger, M. Citizens as Partners. OECD Handbook on Information, Consultation and Public Participation in Policy-making. OECD, 2001.
63. Greener, I. Agency, Social Theory and Social Policy. Critical Social Policy, 2002, Vol 22: 688.
64. Habermas, J. Further Reflections on Public Sphere. Leidinyje: C. Calhoun (ed.) Habermas and the Public Sphere. MIT Press, Cambridge: MA, 1992.
65. Hantrais L. Social Policy in the European Union. 3rd.ed., MacMillan Press LTD, 2007.
66. Hantrais, L., Philipov, D., Billari, F. C. Policy Implications of Changing Family Formation. Council of Europe Publishing, 2005.
67. Hantrais, L. Family Policy Matters: Responding to Family Change in Europe. The Policy Press, 2004.
68. Hantrais, L., Letablier, M-T. Families and Family Policies in Europe. London, New York, Routledge 2014.
69. Harriss, J., de Renzio, P. "Missing Link" or Analytically Missing? The Concept of Social Capital. Journal of International Development, 1997, 9(7).
70. Hohn, Ch., Avramov, D., Irena Kotowska et al. People, Population Change and Policies: Lessons from Population Policy Acceptance Study. Springer, 2008.
71. Holmskaja, M. P. Politišeskoje učasije kak objekt issledovanija. Obzor otečestvenoj literatury. Polis, Nr.5, 1999
72. Hooghe, M., Stolle, D. (eds.). Generating Social Capital: Civil Society and Institutions in Comparative Perspective, New York: Palgrave, 2003.
73. Charmaz, K. Constructing Grounded Theory: A Practical Guide Through Qualitative Analysis. London: SAGE, 2006.
74. IAP2. Core Values Awards. Showcase 2015. International Association for Public Participation interneto svetainė. Prieiga per internetą: www.iap2.org. Prisijungta 2016 m. balandžio 1 d.

75. Imbrasaitė, J. Dalyvavimas bendruomenėje: individualūs resursai, motyvacija ir socialinis kapitalas. Knygoje: Socialinė ekonomika: vietos bendruomenių poreikiai ir galimybės, D. K. Kuzmickaitė, Dž. Dvarionas (sud.), Socialinės ekonomikos institutas, Kaunas: VDU leidykla, 2004.
76. Imbrasaitė, J. Issues of Developing a Civic and Democratic Society: Political Participation Typology in Postcommunist Lithuania // Socialiniai mokslai, 2009, Nr. 2(64).
77. Imbrasaitė, J. Political Participation Typology in Postcommunist Lithuania. ISSN 1392 – 0758 Social Sciences / Socialiniai mokslai. 2009. Nr.2 (64). P. 67.
78. Imbrasaitė, J. Politinio dalyvavimo dinamika Lietuvoje 1996-2006 m. Daktaro disertacija. Vytauto Didžiojo universitetas. Kaunas, 2008, p. 24.
79. Imbrasaitė, J. Politinis dalyvavimas bei socialinė aplinka Lietuvoje // Sociologija. Mintis ir veiksmai, 2002, Nr. 1.
80. Immergut, E. M. The Theoretical Core of New Institutionalism. Politics & Society, March 1998, 26.
81. Jančaitytė, R. Pilietinės visuomenės vaidmuo priimant šeimos politikos sprendimus. Socialinis darbas, 2011, Nr. 10(2).
82. Jasiulevičienė R. Dalyvavimas ir komunikacija. Leidinyje: Matakas J., sud. Šiuolaikinė valstybė. Kaunas: Technologija, 1999.
83. Jessop, B. State Power: A Strategic-Relational Approach. Polity, Cambridge, 2007.
84. Kaase, M. Interpersonal trust, political trust and non-institutionalised political participation in Western Europe. West European Politics, 1999, Vol. 22, Issue 3.
85. Kaase, M. Mass Participation. Leidinyje: Jennings M.K., Van Deth J.W., (eds.) Continuities in Political Action: A Longitudinal Study of Political Orientations in Three Western Democracies. Berlin, New York: Walter de Gruyter, Inc. 1990.
86. Kaldor, M. The Idea of Global Civil Society. Leidinyje: G. Baker, D. Chandler (eds.) Global Civil Society: Contested Futures. Routledge, New York, 2005.
87. Kamerman, S. B., A. K. Kahn (eds.). Family Policy: Government and Families in Fourteen Countries. New York: Columbia University Press, 1978.
88. Kaufmann, F.-X., Kuijsten A. et al..Family Life and Family Policies in Europe: Volume 1: Structures and Trends in the 1980s. Oxford University Press,1998.
89. Kavoliūnaitė-Ragauskienė, E. Pilietinė visuomenė. Leidinyje: Lietuvos nacionalinės atsparumo korupcijai sistemos tyrimas. Transparency International Lietuvos skyrius, 2012.
90. Kavoliūnaitė-Ragauskienė, E. Politikų ir visuomenės komunikavimas žiniasklaidos priemonėmis šeimos politikos srityje. Teisės problemos, 2014, Nr. 1(83).
91. Keilman, N. Demographic and Social Implications of Low Fertility for Family Structures in Europe. Council of Europe Publishing, 2003.
92. Kiuriene, V. The Legal Aspects of Participatory Governance in Local Self-government. Socialiniai tyrimai, 2012, Nr. 3.
93. Kohler, H.P., Billari, F.C., Ortega J.A. Low and Lowest-Low Fertility in Europe: Causes, Implications and Policy Options. Prieiga per internetą: [http://csyue.nccu.edu.tw/ch/Low%20fertility%20in%20Europe\(NN\).pdf](http://csyue.nccu.edu.tw/ch/Low%20fertility%20in%20Europe(NN).pdf). Prisijungta 2016 m. balandžio 14 d.

94. Korpi, W. *Faces of Inequality: Gender, Class, and Patterns of Inequalities in Different Types of Welfare States*. Social Policy. Oxford University Press, Summer 2000.
95. Krishna, A. *Enhancing Political Participation in Democracies: What is the Role of Social Capital?* Comparative Political Studies 2002, No 35(4).
96. Kutay, A. *After Governance: A Normative Reflection of Civil Society Participation in Policy Processes*. Researchgate.net duomenų bazė.
97. Laffont, J. J., Tirole, J. *The Politics of Government Decision-Making: A Theory of Regulatory Capture*. The Quarterly Journal of Economics. 1991, 106(4).
98. Lang, R., Hornburg, S. *What is Social Capital and Why is it Important to Public Policy? Housing Policy Debate*, 1998, 9(1).
99. Lauber, T.B., Knuth, B.A. *Citizen Participation in Natural Resource Management: A Synthesis of HDRU Research*. Human Dimensions Research Unit Department of Natural Resources, Cornell University, 2000. Prieiga per internetą: <https://ecommons.cornell.edu/bitstream/handle/1813/40363/HDRUReport00-7.pdf?sequence=2>. Prisijungta 2016 m. balandžio 1 d.
100. Leibfried, S., Pierson (ed.). *European Social Policy. Between Fragmentation and Integration*. The Brookings Institution: Washington DC, 1995.
101. Leighley, J. *Attitudes, Opportunities and Incentives: A Field Essay on Political Participation*. Political Research Quarterly, 48, 1995.
102. Levi, M. *Social and Unsocial Capital*. Politics and Society, 1996, 24(1), p. 45-55.
103. Lindblom, Ch. E., Woodhouse, E. J. *Politikos formavimo procesas*. Vilnius: Algarvė, 1999.
104. Lowndes, W. *The Institutional Approach*. Leidinyje: Marsh, D., Stoker, G. *Theory and Methods in Political Science*. Palgrave Macmillan, 2010.
105. Lowndes, W., Wilson, D. *Social Capital and Local Governance: Exploring the Institutional Design Variable*. Social Capital and Local Governance: Exploring the Institutional Design Variable. Political Studies, 2001, 49(4).
106. Macarov, D. *Social Welfare. Structure and Practice*. Sage Publications, 1995.
107. Maloff, B., Bilan, D. & Thurston, W. *Enhancing public input into decision making: development of the Calgary Regional Health Authority public participation framework*. Family and Community Health, 2000, No 23.
108. Makowski, G. *Regulation of Lobbying in Poland*. Europeum: Institute for European Policy, 2009. Paper available at www.researchgate.com.
109. Maloney, W., Smith G., Stoker, G. *Social Capital and Urban Governance: Adding a More Contextualised 'Top-Down' Perspective*, Political Studies, 2000, 48(4).
110. Marsh, A., Kaase, M. *Measuring Political Action*. In: Barnes S.H., Kasse M. et al. *Political action: mass participation in five Western democracies*. Beverly Hills; London: Sage Publications. 1979.
111. Maslauskaitė, A. *Lietuvos šeima: tarp rinkos ir politikos*. Vilnius, Demokratinės politikos institutas, 2005.
112. Massey, D. *Space, Place, and Gender*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1994.
113. Matonytė I., Zdanevičius, A. *Pilietinės visuomenės problemos. Atvejo studija: Kauno regiono nevyriausybinių organizacijų. Viešosios politikos studijos*, 2002, 2(3).

114. Matonytė, I. Socialinis kapitalas: nuo mokslinių tyrimo perspektyvų prie empirinių pastebėjimų. Gero valdymo klausimas. Sociologija. Mintis ir veiksmas 2004/1.
115. McGrath, C. The development and regulation of lobbying in the new member states of the European Union. Journal of Public Affairs, 2008, No 8.
116. Meldon, J., Walsh, J., Kenny, M. Local Government, Local Development and Citizen Participation. Prieiga per internetą: http://eprints.maynoothuniversity.ie/272/2/Paper_on_Local_Government_Draft.pdf. Prisijungta 2016 m. balandžio 1 d.
117. Meyer, G. Formal and Informal Politics: Questions, Concepts and Subjects. Leidinyje: Formal Institutions and Informal Politics in Central and Eastern Europe: Hungary, Poland, Russia and Ukraine. Barbara Budrich Publishers: Opladen & Farmington Hills, 2008.
118. Milbrath L.W., Goel M.L. Political Participation. How and Why People Get Involved in Politics. Chicago: Rand McNally, 1977.
119. Miller, R. Healthy Boston and Social Capital: Application, Dynamics, and Limitations. National Civic Review, 1997., 86(2).
120. Minkler, M., Cox, K. Creating Critical Consciousness in Health: Application of Freire's philosophy and methods to the health care setting. International Journal of Health Services 10, 1980.
121. Mizaras, V., Kavoliūnaitė-Ragauskienė, E. Ambrazevičiūtė, K. ir kt. Socialinės, ekonominės ir teisinės priemonės siekiant šeimų stabilumo ir plėtros. Vilnius, 2014.
122. Mohd Saad, A. Public Participation and Community Design in Tourism Development: Case Studies and Implications for a Model of Tourism Development in Langkawi, Malaysia. Prieiga per internetą: http://www.academia.edu/attachments/30318811/download_file?st=MTQ1OTUwMjUxMywxOTMuMjE5LjEzOS4zMw%3D%3D&s=swp-splash-paper-cover. Prisijungta 2016 m. balandžio 1 d.
123. Muller, E. N. Mass Politics: Focus on Participation. American Behavioral Scientist, 1977, Vol. 21, Issue 1. P.63-85; Muller E.N. Behavioral Correlates of Political Support. American Political Science Review, 1977, 71.
124. Neverauskas, B., Tijūnaitienė, R. 2007. Public Participation in City Governance Decision Making: Theoretical Approach. Inžinerinė ekonomika, Nr.4.
125. Newton, K. Social Capital and Democracy. American Behavioral Scientist 1997, 40(5).
126. Newton, K. Trust, Social Capital, Civil Society, and Democracy. International Political Science Review (2001), Vol 22, No. 2.
127. Norris, P. Conclusions: The Growth of Critical Citizens and its Consequences. In: Norris P., ed. Critical Citizens: Global Support for Democratic Government. Oxford University Press. 1999.
128. Norris, P. Democratic Phoenix: Political Activism Worldwide. New York: Cambridge University Press, 2002.
129. O'Faircheallaigh, C. Public participation and environmental impact assessment: purposes, implications and lessons for public policy making. Environmental Impact Assessment Review, 30.
130. Olson, M. The Logic of Collective Action. Public Goods and Theory of Groups. Harvard University Press, 1965.

131. Ostrom, E. Institutional Rational Choice: An Assessment of the Institutional Analysis and Development Framework. Leidinyje: Sabatier, P. (ed.), p. 27.
132. Parry, G., Moyser G. & N. Day. Political Participation and Democracy in Britain. Cambridge: Cambridge University Press, 1992.
133. Parsons, W. Viešoji politika. Vilnius, Eugrimas, 2001, p. 50.
134. Paston D.C. Qualitative Evaluation and Research Methods (2nd ed.). Newbury Park, CA: Sage Publications, Inc., 1990.
135. Pateman, C. Participation and Democratic Theory. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1970.
136. Perkins, D. D., Zimmerman, M. A. Empowerment Theory, Research and Application. Americal Journal of Community Psychology, 1995, 23, 5.
137. Petukienė, A., Tijūnaitienė, R., Raipa, A. Visuomenės dalyvavimas: socialinio kapitalo, demokratijos ir racionalaus pasirinkimo teorijų apžvalga. Viešoji politika ir administravimas, 2007, Nr. 21.
138. Pinelli, A., Hoffmann-Nowotny J. H., Fux B. Fertility and New Types of Households and Family Formation in Europe. Council of Europe Publishing, 2001.
139. Pivoras, S. Viešojo administravimo teorijos, Kaunas: VDU leidykla, 2002.
140. Portes, A. Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology. Annual Review of Sociology, 1998, 24.
141. Portes, A., Landolt, P. The Downside of Social Capital. American Prospect, 1996, May–June.
142. Pugačiauskas, V. Politikos mokslų metodologija: naujasis institucionalizmas, 1998. Prieiga per internetą: <<http://www.pugaciauskas.lt/study/b3smf1.html>>. Prisijungta 2016 m. balandžio 12 d.
143. Putnam, R. Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community. New York: Simon and Schuster, 2000.
144. Putnam, R. D. Kad demokratija veiktų. Pilietinės tradicijos šiuolaikinėje Italijoje. Vilnius, Margi raštai, 2003.
145. Ragauskas, P. Piliečių dalyvavimas leidžiant įstatymus. Politologija, 2005, Nr. 1.
146. Ragauskas, P. Teisė dalyvauti valdant šalį ir kitaip tvarkant viešuosius reikalus. Čepas A. ir kt. Žmogaus teisės Lietuvoje. Leidinys parengtas pagal JTVP programos „Parama įgyvendinant Nacionalinį žmogaus teisių rėmimo ir apsaugos veiksmų Lietuvos Respublikoje planą“. Vilnius: Naujos sistemos, 2005.
147. Ragauskas, P. Įstatymų leidyba Lietuvoje: teorinis aspektas. Daktaro disertacija. Vilnius, Lietuvos teisės universitetas, 2004.
148. Raipa, A. Viešasis administravimas ir piliečių dalyvavimas demokratiiniame valdyme. Knygoje: Raipa A., red. Viešojo administravimo efektyvumas. Kaunas: Technologija, 2001.
149. Raipa, A., Petukienė, E. Klientų dalyvavimas viešosiose paslaugose: bendrasis paslaugų kūrimas. Viešoji politika ir administravimas, 2009, Nr. 27.
150. Rappaort, J. The Power of Empowerment Language. Social Policy, 1985, 16:2.

151. Riekašius, R. Politinio dalyvavimo Lietuvoje bruožai. Pilietinė visuomenė: politikos įpilietinimo projekcijos. Kolektyvinė monografija. Sud. S. Šiliauskas. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2004.
152. Riekašius, R. Konvencinio dalyvavimo krizė. *Politologija*, 2003, Nr.3.
153. Riekašius, R. Politinis dalyvavimas pokomunistinėse valstybėse: Lietuvos atvejis. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2003.
154. Riekašius, R. Politinis dalyvavimas. Knygoje: Lietuvos politinė sistema. Sąranga ir raida, A.Krupavičius, A.Lukošaitis (sud.), Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2004.
155. Riekašius, R. Protesto politika Lietuvoje. *Politologija*, 2003, Nr.2.
156. Riekašius, R. Politinis dalyvavimas: samprata ir tipologija. Klaipėda, 2011. Prieiga per internetą: <http://www.ku.lt/smf/wp-content/uploads/sites/6/2016/03/Riekasius_politinis-dalyvavimas_2011.pdf>. Prisijungta 2016 m. kovo 31 d.
157. Riekašius, R., Stumbraitė-Vilkišienė, E. Apskričių viršinių administracijų panaikinimas: piliečių dalyvavimo aspektas. *Regional Formation and Development Studies*, No 1(18).
158. Rissel, C. Empowerment: The Holy Grail of Health Promotion? *Health Promotion International*, 1994, 9.
159. Roopnairine, J., L., Gielen, U. P. *Families in Global Perspective*. Pearson, 2005.
160. Rose, R. Comparing public policy: An Overview. *European Journal of Political Research*, 1973: 1.
161. Rothman, J. Three Models of Community Organisation Practice. Leidinyje: *Strategies of Community Organisation*, eds. Cox, F., Erlich, J., Rothman J., Tropman J. F.E. Peacock Publishers, Itasca, IL, 1971.
162. Rothstein, B. Creating trust from above: social capital and institutional legitimacy. Paper presented at ECPR Joint Sessions of Workshops, Grenoble, 2001 April 6—11.
163. Rothstein, B., Stolle, D. Social Capital, Impartiality and the Welfare State: an institutional approach. Leidinyje: Hooghe, M., Stolle, D. (eds), *Generating Social Capital: Civil Society and Institutions in Comparative Perspective*, New York: Palgrave, 2003.
164. Rubenson, D. Participation and Politics: Social Capital, Civic Voluntarism, and Institutional Context, 2000. Prieiga per internetą:<
<https://ecpr.eu/Filestore/PaperProposal/00cdee63-6d2e-478e-91a6-4d6de3a01a2b.pdf>>. Prisijungta 2016 m. balandžio 1 d.
165. Salisbury, R. H. Research on Political Participation. *American Journal of Political Science* 19, 2, May 1975.
166. Sartori, G. *The Democratic Theory Revisited*. Chatman, N.J., Chatman House Publishers, 1987. Cituota iš Imbrasaitė, J., 2008.
167. Shepsle, K. A. Rational Choice Institutionalism. Prieiga per internetą: <http://scholar.harvard.edu/kshepsle/files/rational_choice_institutionalism_4.5.05.pdf>. Prisijungta 2016 m. balandžio 12 d.
168. Scheepers, P., Te Grotenhuis, M., Gelissen, J. Welfare States And Dimensions Of Social Capital: Cross-national Comparisons Of Social Contacts In European Countries. *European Societies*. 2002, 4:2.
169. Schein, E. *Organizational culture and leadership (3rded.)*. San Francisco, CA: Jossey-Bass, 2005.

170. Schlozman, K. L.; Brady, H. E.; Verba, S. *Voice and equality: civic voluntarism in American politics*. Cambridge, Mass.; London: Harvard University Press, 1995.
171. Schlozman, K. L., Burns, N., Verba, S. *Gender and the Pathways to Participation: The Role of Resources*, *The Journal of Politics*, 1994, 56:4.
172. Schmidt, V. A. *Discursive Institutionalism: Scope, Dynamics, and Philosophical Underpinnings*. *Leidinyje: The Argumentative Turn Revised: Public Policy as Communicative Practice* (eds. Frank Fischer and John Forester). Durham, NC: Duke University Press, 2011.
173. Schmidt, V. A. *Democracy in Europe: The EU and National Politics*. Oxford: Oxford University Press, 2006.
174. Schmidt, V. A. *The Futures of European Capitalism*. Oxford: Oxford University Press, 2002.
175. Schumpeter, J. A. *Kapitalizmas, socializmas ir demokratija*. Vilnius, Mintis, 1998.
176. Simon, H. *Administracinė elgsena*. Knygiai, 2003.
177. Skačkusienė, I., Bytautė, S. *Socialinio kapitalo apibrėžties ir matavimo problematika*. *Verslas: teorija ir praktika*, 2012, Nr. 13(3).
178. Stankūnienė, V., Eidukienė, V., Gruževskis, B. ir kt. *Paramos šeimai politika. Samprata ir patyrimas*. Vilnius, 2001.
179. Stankūnienė, V., Jasilionienė, A., Jančaitytė, R. *Šeima, vaikai, šeimos politika. Modernėjimo prieštaros*. Vilnius, 2005.
180. Stankūnienė, V., Maslauskaitė, A., Baublytė, M. *Ar Lietuvos šeimos bus gausesnės?* Vilnius, 2013.
181. Steinmo, S. *What Is Historical Institutionalism?* *Leidinyje: Della Porta, D., Keating, M. (eds.) Approaches in the Social Sciences*. Cambridge UK: Cambridge University Press, 2008.
182. Stoker, G. *Introduction to Part I*. *Leidinyje: Marsh, D., Stoker, G. (eds.) Theory and Methods in Political Science*. Palgrave Macmillan, 2010.
183. Strohmeier, K. P. *Family Policy – How Does it Work?* *Leidinyje: Kaufmann, F.-X, Kuijsten A. et. al. Family Life and Family Policies in Europe, Vol. 2*. Oxford University Press, 2006.
184. Stumbraitė E., Riekašius R. *Citizen Participation in Regional Management*. *European Integration Studies*, 2008, No.2.
185. Šarkutė, L. *Sprendimų priėmimo samprata ir tyrimų tradicijos*. *Sociologija*. Mintis ir veiksmas 2009/2(25).
186. Šaulauskas, M. P. *Socialinė atskirtis ir pilietinė visuomenė /Kn. Socialiniai pokyčiai: Lietuva, 1990/1998 (Kolektyvinė mografija)*. Garnelis: Vilnius, 2000.
187. Tang, F. J. *To Make Both Ends Meet: A Comparison of Two Paradigms of Public Participation*. Prieiga per internetą: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.195.5366&rep=rep1&type=pdf>. Prisijungta 2016 m. balandžio 11 d.
188. Tarrow, S. *Making Social Science Work Across Space and Time*. *American Political Science Review*, 1996, 90, p. 389-397.

189. Tijūnaitienė, R., Balčiūnas, S. Individualistic Motivation of Citizens Participating in Civil Society Organizations. *Inžinerinė ekonomika*, 2010, Nr.4.
190. Tijūnaitienė, R., Damkuvienė, M. Visuomenės dalyvavimo koncepcijos: teorinė prieiga. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 2010, Nr.1.
191. Tijūnaitienė, R., Neverauskas, B. Activation of Participation Motivation Directed towards Agents: A Conceptual Model. *Inžinerinė ekonomika*, 2009, Nr.4.
192. Tijūnaitienė, R., Neverauskas, B., Balčiūnas, S. Expression of Collectivistic Motives of Lithuanian Citizens Participation in Civil Society Organizations. *Inžinerinė ekonomika*, 2009, Nr.3.
193. Tijūnaitienė, R., Neverauskas, B., Balčiūnas S. Motivation Expression of Citizen Participation in Organizations of Citizen Society. *Inžinerinė ekonomika*, 2009, Nr.1.
194. Tijūnaitienė, R., Bagdzevičienė, R. Public Participation in the Regional Sustainable Development. Reserach paper series. Special issue of The Third International Conference International business in Transition Economies. Conference Theme: International Enterpreneurship, Innovation and Competitiveness in Transforming and Enlarging Europe. Riga, 2004.
195. Tijūnaitienė, R., Petkienė, E. Visuomenės dalyvavimo kaip tyrimų objektas: teorinis aspektas. Ernesto Galvanausko mokslinė konferencija „Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos 2004“. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla, 2004.
196. Vasquez, F. H., Olmos, H. C. In whom we trust? The development of particularized trust inside associations. *European Political Science*, 2003 summer.
197. Verba S., Schlozman, K. L., Brady, H. E. *Voice and Equality: Civic Voluntarism in Americal Politics*. Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1995.
198. Verba, S., Nie, N. *Participation in America: Political Democracy and Social Equality*. New York: Harper and Row Publishers, 1972.
199. Verba, S., Nie, N., Kim, J. *Participation and Political Equality*. Cambridge: Cambridge University Press, 1978.
200. Wallerstein, N. Powerlessness, Empowerment and Health: implications for health promotion programmes. *American Journal of Health Promotion*, 6, 1992.
201. Zimmerman, S. *Family policies and family well-being: The role of political culture*. Sage, 1992.
202. Žiliukaitė, R. *Socialinio kapitalo dinamika pokomunistinėje Lietuvos visuomenėje: socialinės ir kultūrinės efektyvios demokratijos prielaidos*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, sociologija. Vilnius: Vilniaus Universitetas, Socialinių tyrimų institutas, 2005.
203. Žiliukaitė, R., Ramonaitė, A., Nevinskaitė, L., Beresnevičiūtė, V., Vinogradnaitė I. *Neatrasta galia: Lietuvos pilietinės visuomenės žemėlapis*. Vilnius: Versus Aureus, 2006.

TEISĖS AKTAI, JŲ PROJEKTAI IR AIŠKINAMIEJI RAŠTAI,
KITI OFICIALŪS DOKUMENTAI

204. 1948 m. gruodžio 10 d. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija // Valstybės žinios, 2006, Nr. 68-2497.
205. 1966 m. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 77-3288.
206. Asmenų prašymų nagrinėjimo ir jų aptarnavimo viešojo administravimo institucijose, įstaigose ir kituose viešojo administravimo subjektuose taisyklės, patvirtintos Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007 m. rugpjūčio 22 d. nutarimu Nr. 875 // Valstybės žinios, 2007, Nr. 94-3779.
207. Europos teisės departamento 2012 m. rugpjūčio 8 d. išvada Gyventojų pajamų mokesčio įstatymo 20 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymo projektui. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=431218>. Prisijungta 2016 m. balandžio 14 d.
208. Europos teisės departamento 2015 m. balandžio 22 d. išvada „Dėl Išmokų vaikams įstatymo Nr. I-621 6 ir 12 straipsnių pakeitimo įstatymo projekto“. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=1025904>. Prisijungta 2016 m. balandžio 14 d.
209. Gyventojų pajamų mokesčio įstatymo 20 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=430137&p_tr2=2>. Prisijungta 2016 m. balandžio 16 d.
210. Gyventojų pajamų mokesčio įstatymo 20 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymo projekto aiškinamasis raštas. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=430139>. Prisijungta 2016 m. balandžio 14 d.
211. Gyventojų pajamų mokesčio įstatymo Nr. IX-1007 20 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=1078534&p_tr2=2>. Prisijungta 2016 m. kovo 24 d.
212. Išmokų vaikams įstatymo Nr. I-621 6 ir 12 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=1023147&p_tr2=2>. Prisijungta 2016 m. balandžio 14 d.
213. Kaišiadorių rajono savivaldybės tarybos 2012 m. gruodžio 27 d. sprendimas Nr. V17-435 Dėl Kaišiadorių rajono savivaldybės šeimos tarybos nuostatų patvirtinimo. Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/kaisiadorys/GetFile.aspx?DocId=95a7f1f5-3247-4d48-b794-87bed095ac4d>>. Prisijungta 2016 m. vasario 10 d.
214. Kauno miesto savivaldybės šeimos tarybos nuostatai, patvirtinti Kauno miesto savivaldybės tarybos 2015 m. balandžio 30 d. sprendimu Nr. T-201. Prieiga per internetą: <<http://www.kaunas.lt/wp-content/uploads/sites/8/2015/03/Kauno-miesto-savivaldyb%C4%97s-%C5%A1eimos-tarybos-nuostatai.docx>>. Prisijungta 2016 m. vasario 10 d.
215. Lietuvos Respublikos buhalterinės apskaitos įstatymo Nr. IX-574 2 straipsnio pakeitimo ir įstatymo papildymo 10(1) straipsniu įstatymas // Teisės aktų registras, 2015-05-29, Nr. 2015-08379

216. Lietuvos Respublikos farmacinės veiklos įstatymo pakeitimo įstatymo projektas (nauja redakcija) IXP-823A(4). Prieiga per internetą:
<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=225492&p_query=visuomenei%20svarstyti&p_tr2=1>. Prisijungta 2016 m. vasario 2 d.
217. Lietuvos Respublikos finansinės paramos nevyriausybinėms organizacijoms teikimo ir kontrolės įstatymo projektas. Prieiga per internetą:
<http://www.lrs.lt/pls/proj/dokpaieska.showdoc_l?p_id=56100&p_org=&p_fix=n&p_gov=n>. Prisijungta 2016 m. balandžio 15 d.
218. Lietuvos Respublikos Finansų ministerijos 2011 m. birželio 13 d. raštas Lietuvos Respublikos Seimo peticijų komisijai Nr. ((14.1-01)-5K-1114443-5K-1115320)-6K-1106033 „Dėl Nacionalinio aktyvių mamų sambūrio peticijos“.
219. Lietuvos Respublikos Finansų ministerijos 2012 m. birželio 6 d. raštas Lietuvos Respublikos Seimo peticijų komisijai Nr. (14.5)-5K-1211641)-6K-1205107 „Dėl peticijoje pateikto pasiūlymo (PNPD didinimas).
220. Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio įstatymas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 73-3085, su vėlesniais pakeitimais ir papildymais.
221. Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio įstatymo 34 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas. Prieiga per internetą:
<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=357878&p_query=&p_tr2=> .
Prisijungta 2016 m. vasario 17 d.
222. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.
223. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimu Nr. X-1569 "Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo" patvirtintos Valstybinės šeimos politikos koncepcijos nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai // Valstybės žinios, 2011, Nr. 118-5564.
224. Lietuvos Respublikos konstitucinis įstatymas „Dėl Lietuvos valstybės“ // Valstybės žinios, 1991, Nr. 6-166.
225. Lietuvos Respublikos konstitucinių įstatymų sąrašo konstitucinis įstatymas // Valstybės žinios, 2012, Nr. 36-1772.
226. Lietuvos Respublikos labdaros ir paramos įstatymo pakeitimo įstatymas // Valstybės žinios 2000, Nr. 61-1818, su vėlesniais pakeitimais ir papildymais.
227. Lietuvos Respublikos Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymo Nr. IX-110 14 straipsnio pakeitimo įstatymas // Teisės aktų registras, 2014-11-18, Nr. 2014-17047.
228. Lietuvos Respublikos lobistinės veiklos įstatymas (identifikacinis kodas 1001010ISTAIII-1749).
229. Lietuvos Respublikos pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymas // Valstybės žinios, 1996, Nr. 102-2317. Įstatymo aktuali redakcija iki 2014 m. liepos 2 d. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=477161>.
Prisijungta 2016 m. kovo 14 d.
230. Lietuvos Respublikos pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo Nr. I-1562 5 straipsnio pakeitimo įstatymas // Teisės aktų registras, 2015, Nr. 2015-20892.
231. Lietuvos Respublikos peticijų įstatymas // Valstybės žinios, 1999, Nr. [66-2128](#).

232. Lietuvos Respublikos Peticijų komisijos 2011 m. rugpjūčio 22 d. raštas Rasai Paulavičienei Nr. S-2011-6864.
233. Lietuvos Respublikos Peticijų komisijos 2014 m. gruodžio 18 d. raštas Rasai Žemaitėi Nr. S-2014-9052.
234. Lietuvos Respublikos Peticijų komisijos 2014 m. gruodžio 3 d. raštas Rasai Žemaitėi Nr. S-2014-8722.
235. Lietuvos Respublikos piliečių įstatymų leidybos iniciatyvos įstatymas // Valstybės žinios, 1999, Nr. 1-5.
236. Lietuvos Respublikos Prezidento 1996 m. gegužės 30 d. dekretas Nr. 960 Dėl Konsultacinės vaikų reikalų tarybos prie Respublikos Prezidento steigimo // Valstybės žinios, 1996, Nr. 53-1254.
237. Lietuvos Respublikos Prezidento 1996 m. liepos 1 d. dekretas Nr. 982 Dėl Konsultacinės vaikų reikalų tarybos prie Respublikos Prezidento sudėties tvirtinimo // Valstybės žinios, 1996, Nr. 65-1546.
238. Lietuvos Respublikos Prezidento 1999 m. rugpjūčio 31 d. dekretas Nr. 564 Dėl Konsultacinės vaikų reikalų tarybos prie Respublikos Prezidento sudėties tvirtinimo. Valstybės žinios //1999, Nr. 74-2263.
239. Lietuvos Respublikos pridėtinės vertės mokesčio įstatymo 14 ir 15 straipsnių pakeitimo įstatymas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 108-3428.
240. Lietuvos Respublikos referendumo įstatymas // Valstybės žinios, 2002, Nr. [64-2570](#).
241. Lietuvos Respublikos referendumo įstatymo 7, 11, 13, 35, 43, 50, 51, 54, 78 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei įstatymo papildymo 78 (1) straipsniu įstatymas // Valstybės žinios, 2003, Nr. 21-874.
242. Lietuvos Respublikos Seimo 1997 m. liepos 1 d. nuarimas Nr. VIII-357 Dėl Seimo Šeimos ir vaiko reikalų komisijos nuostatų patvirtinimo // TAR identifikacinis kodas: 0971010NUTAVIII-357.
243. Lietuvos Respublikos Seimo 2005 m. gegužės 12 d. nutarimas Nr. X-201 Dėl Seimo nutarimo „Dėl Seimo Šeimos ir vaiko reikalų komisijos nuostatų patvirtinimo“ priedėlio pakeitimo“ // Valstybės žinios, 2005, Nr. 64-2269.
244. Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimas Nr. X-1569 Dėl valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo // Valstybės žinios, 2008, Nr. 69-2624.
245. Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. gruodžio 9 d. nutarimas Nr. XI-52 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2008, Nr. 146-5870.
246. Lietuvos Respublikos Seimo Biudžeto ir finansų komiteto 2008 m. sausio 11 d. išvada Nr. 53 Seimo nutarimo "Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo" projektui. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=312630>. Prisijungta 2016 m. kovo 21 d.
247. Lietuvos Respublikos Seimo Biudžeto ir finansų komiteto 2013 m. gegužės 29 d. išvada Gyventojų pajamų mokesčio įstatymo 20 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymo projektui. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=449662>. Prisijungta 2016 m. balandžio 14 d.
248. Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos Teisės departamento 2007 m. rugpjūčio 8 d. išvada Seimo nutarimo "Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo"

- projektui. Prieiga per internetą:
<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=303865>. Prisijungta 2016 m. kovo 21 d.
249. Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos Teisės departamento 2008 m. gegužės 20 d. išvada Nr. XP – 2390(2) „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ projekto. Prieiga per internetą:
<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=320205>. Prisijungta 2016 m. kovo 21 d.
250. Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos Teisės departamento 2012 m. liepos 25 d. Gyventojų pajamų mokesčio įstatymo 20 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymo projektui. Prieiga per internetą:
<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=430878>. Prisijungta 2016 m. balandžio 14 d.
251. Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos Teisės departamento 2015 m. balandžio 17 d. išvada „Dėl Išmokų vaikams įstatymo Nr. I-621 6 ir 12 straipsnių pakeitimo įstatymo projekto“. Prieiga per internetą:
<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=1024895>. Prisijungta 2016-04-14.
252. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl referendumo dėl atominės elektrinės statybos Lietuvos Respublikoje paskelbimo“ // Valstybės žinios, 2012, Nr. 85-4457.
253. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl referendumo paskelbimo dėl atominės elektrinės statybos Lietuvos Respublikoje“ projektas XIP-4259. Prieiga per internetą:
<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=420880> Prisijungta 2013 m. lapkričio 26 d.
254. Lietuvos Respublikos Seimo peticijų komisijos 2012 m. birželio 28 d. raštas Nr. S-2012-5495 „Dėl jūsų peticijos“.
255. Lietuvos Respublikos Seimo peticijų komisijos 2012 m. gegužės 17 d. raštas Nr. S-2012-4076 „Dėl kreipimosi“.
256. Lietuvos Respublikos Seimo Peticijų komisijos 2015 m. kovo 18 d. išvada.
257. Lietuvos Respublikos Seimo Socialinių reikalų ir darbo komiteto 2008 m. gegužės 7 d. išvada Nr. 17 Dėl Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ projekto (XP-2390). Prieiga per internetą:
<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=319621>. Prisijungta 2016 m. kovo 18 d.
258. Lietuvos Respublikos Seimo Socialinių reikalų ir darbo komiteto 2011 m. birželio 17 d. raštas Nr. S-2011-3882 „Dėl Rasos Paulavičienės peticijos“.
259. Lietuvos Respublikos Seimo šeimos ir vaiko reikalų komisijos 2005 m. spalio 14 d. raštas Nr. 119-S-272 Dėl informacijos ir pasiūlymų pateikimo rengiamai Valstybinės šeimos politikos koncepcijai. Lietuvos Respublikos Seimo archyvas.
260. Lietuvos Respublikos Seimo Šeimos ir vaiko reikalų komisijos 2008 m. sausio 16 d. išvada Nr. 02 Seimo nutarimo "Dėl valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo" projektui. Prieiga per internetą:
<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=313951>. Prisijungta 2016 m. kovo 21 d.
261. Lietuvos Respublikos Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros reikalų komiteto 2008 m. balandžio 23 d. išvada Nr. 16 Seimo nutarimo "Dėl Valstybinės šeimos politikos

- koncepcijos patvirtinimo" projektui. Prieiga per internetą:
<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=318657>. Prisijungta 2016 m. kovo 21 d.
262. Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto 2015 m. gegužės 13 d. išvada dėl Išmokų vaikams įstatymo Nr. I-621 6 ir 12 straipsnių pakeitimo įstatymo projekto atitikties Konstitucijai. Prieiga per internetą:
<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=1031547>. Prisijungta 2016 m. balandžio 14 d.
263. Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto išvada dėl preliminaraus įvertinimo ar Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ projektas (XP-2390(2)) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Prieiga per internetą:
<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=321271>. Prisijungta 2016 m. kovo 21 d.
264. Lietuvos Respublikos Seimo valdybos 2005 m. rugsėjo 23 d. sprendimas Nr. 469 Dėl darbo grupės valstybinės šeimos politikos koncepcijai parengti sudarymo. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.262375/TAIS_288905>. Prisijungta 2016 m. kovo 17 d.
265. Lietuvos Respublikos Seimo valdybos 2005 m. spalio 19 d. sprendimas Nr. 532 Dėl Seimo valdybos 2005 m. rugsėjo 23 d. sprendimo Nr. 469 pakeitimo ir papildymo. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.263999?jfwid=bnp209k49>>. Prisijungta 2016 m. kovo 17 d.
266. Lietuvos Respublikos Seimo valdybos 2006 m. gruodžio 13 d. sprendimas Nr. 1317 Dėl Seimo valdybos 2005 m. rugsėjo 23 d. sprendimo Nr. 469 pakeitimo. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.288894?jfwid=bnp209k49>>. Prisijungta 2016 m. kovo 17 d.
267. Lietuvos Respublikos Seimo Žmogaus teisių komiteto 2008 m. balandžio 21 d. išvada Seimo nutarimo "Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo" projektui. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=318395>. Prisijungta 2016 m. kovo 21 d.
268. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 2011 m. birželio 17 d. raštas Lietuvos Respublikos Seimo peticijų komisijai Nr. (15.18-43)SD-3827 „Dėl peticijos dėl Gyventojų pajamų mokesčio įstatymo keitimo“.
269. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 2012 m. birželio 27 d. raštas Lietuvos Respublikos Seimo peticijų komisijai Nr. (15.18-43)SD-4417 „Dėl peticijoje pateikto pasiūlymo“.
270. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 2015 m. sausio 15 d. raštas Nr. (15.3-35)SD-269 Dėl peticijoje pateikto pasiūlymo.
271. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos nuostatai, patvirtinti Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. liepos 17 d. nutarimu Nr. 892 // Valstybės žinios, 1998, Nr. 66-1916.
272. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2003 m. gruodžio 22 d. įsakymas Nr. A1-213 Dėl Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos darbo reglamento patvirtinimo. Valstybės žinios //2004, Nr. 9-255.
273. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2005 m. spalio 20 d. įsakymas Nr. 1114 Dėl Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės

- apsaugos ir darbo ministerijos nuostatų patvirtinimo // Valstybės žinios, 2005, Nr. 126-4501.
274. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2012 m. lapkričio 2 d. įsakymas Nr. A1-480 Dėl šeimos tarybų pavyzdinių nuostatų patvirtinimo // Valstybės žinios, 2012, Nr. 129-6508.
275. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2014 m. balandžio 2 d. įsakymas Nr. A1-179 Dėl Nevyriausybinų organizacijų ir bendruomenių plėtros 2014-2014 metų veiksmų plano patvirtinimo // Teisės aktų registras, 2014, Nr. 2014-04019.
276. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2015 m. rugsėjo 28 d. įsakymas Nr. A1-552 „Dėl Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2005 m. birželio 21 d. įsakymo Nr. A1-176 „Dėl Tarpžinybinės vaiko gerovės tarybos sudarymo ir jos veiklos nuostatų patvirtinimo“ pakeitimo“.
277. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2005 m. birželio 21 d. įsakymas Nr. A1-176 Dėl tarpžinybinės vaiko gerovės tarybos sudarymo ir jos veiklos nuostatų patvirtinimo // Valstybės žinios, 2005, Nr. 79-2881.
278. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2009 m. rugsėjo 18 d. įsakymas Nr. A1-582 Dėl Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2005 m. birželio 21 d. įsakymo Nr. A1-176 „Dėl Tarpžinybinės vaiko gerovės tarybos sudarymo ir jos veiklos nuostatų patvirtinimo“ pakeitimo // Valstybės žinios, 2009, Nr. 114-4867.
279. Lietuvos Respublikos šeimos politikos pagrindų įstatymo projektas. Prieiga per internetą: <http://www.lrs.lt/pls/proj/dokpaieska.showdoc_l?p_id=80647>. Prisijungta 2016 m. balandžio 15 d.
280. Lietuvos Respublikos teisėkūros pagrindų įstatymas // Valstybės žinios, 2012, Nr. 110-5564.
281. Lietuvos Respublikos teisės gauti informaciją iš valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų įstatymas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 10-236.
282. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 50-1432.
283. Lietuvos Respublikos vaikų išlaikymo fondo įstatymas // Valstybės žinios, 2006, Nr. 144-5464.
284. Lietuvos Respublikos Vaikų išlaikymo fondo įstatymo aiškinamasis raštas. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=279337. Prisijungta 2016 m. kovo 14 d.
285. Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas // Valstybės žinios, 1999, Nr. 60-1945.
286. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. rugpjūčio 11 d. nutarimas Nr. 728 Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės darbo reglamento patvirtinimo // Valstybės žinios, 1994, Nr. 63-1238.
287. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. rugpjūčio 11 d. nutarimas Nr. 728 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės darbo reglamento patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 1994, Nr. 63-1238. Nutarimo redakcija, aktuali iki 2014 m. birželio 13 d. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=447374>. Prisijungta 2016 m. vasario 11 d.

288. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2010 m. birželio 2 d. nutarimas Nr. 668 „Dėl Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio įstatymo 34 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto Nr. XIP-1406“ // Valstybės žinios, 2010, Nr. 65-3230.
289. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2010 m. sausio 20 d. nutarimas Nr. 85 „Dėl Nevyriausybinių organizacijų plėtros koncepcijos patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2010, Nr. 12-566.
290. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2011 m. spalio 12 d. nutarimas Nr. 1203 Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012 metų veiklos prioritetų // Valstybės žinios, 2011, Nr. 126-5992.
291. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2013 m. gegužės 22 d. nutarimas Nr. 462 Dėl Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio įstatymo 20 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymo projekto Nr. XIP-4654 // Valstybės žinios, 2013, Nr. 57-2874.
292. Lietuvos Respublikos Vyriausybės įstatymas // Valstybės žinios, 1994, Nr. 43-772.
293. Lietuvos Respublikos Vyriausybės išvada Seimo nutarimo „Dėl referendumo paskelbimo dėl atominės elektrinės statybos Lietuvos Respublikoje“ projektui XIP-4259. Prieiga per internetą:
<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=424855&p_query=&p_tr2=2>. Prisijungta 2013 m. lapkričio 26 d.
294. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės teisėkūros taisyklių ir teisinio reguliavimo stebėsenos pažymos pavyzdinės formos patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2009, Nr. 121-5212.
295. Lietuvos Respublikos Vyriausybės Peticijų komisijos nuostatai, patvirtinti Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. spalio 4 d. nutarimu Nr. 1098 // Valstybės žinios, 1999, Nr. 84-2498.
296. Nacionalinės demografinės (gyventojų) politikos strategijos šeimos gerovės įgyvendinimo 2011–2013 metų priemonių planas, patvirtintas Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2011 m. vasario 24 d. įsakymu Nr. A1-111 // Valstybės žinios, 2011, Nr. 25-1226.
297. Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo Nr. I-1562 5 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto aiškinamasis raštas. Prieiga per internetą:
<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=1093879>. Prisijungta 2016 m. kovo 14 d.
298. Respublikos Prezidento 2001 m. gruodžio 6 d. dekretas Nr. 1593 Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento 2001 m. kovo 7 d. dekreto Nr. 1227 pakeitimo. Valstybės žinios //2001, Nr. 104-3709.
299. Respublikos Prezidento 2001 m. kovo 7 d. dekretas Nr. 1227 Dėl Konsultacinės vaikų reikalų tarybos prie Respublikos Prezidento sudėties tvirtinimo. Valstybės žinios //2001, Nr. 22-719.
300. Respublikos Prezidento 2002 m. lapkričio 5 d. dekretas Nr. 1967 Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento 2001 m. gruodžio 6 d. dekreto Nr. 1593 papildymo. Valstybės žinios //2002, Nr. 106-4746.
301. Respublikos Prezidento 2003 m. gegužės 22 d. dekretas Nr. 87 Dėl Konsultacinės šeimos ir vaiko reikalų tarybos prie Respublikos Prezidento sudėties tvirtinimo. Valstybės žinios //2003, Nr. 51-2260.
302. Seimo nutarimo „Dėl Seimo Šeimos ir vaiko reikalų komisijos sudarymo“ projektas. Prieiga per internetą:

http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=357271&p_query=%F0eimos%20ir%20vaiko&p_tr2=1>. Prisijungta 2016 m. vasario 23 d.

303. Seimo nutarimo „Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ Projektas + koncepcija. Prieiga per internetą:
<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=301354>. Prisijungta 2016 m. kovo 18 d.
304. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ryšių su visuomene skyriaus nuostatai, pavirtinti Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2014 m. sausio 16 d. įsakymu Nr. A1-19. Prieiga per internetą: <http://www.socmin.lt/download/7044/2012-11-09_seimos%20politikos%20sk%20nuost2012.pdf>. Prisijungta 2016 m. vasario 4 d.
305. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos Šeimos politikos skyriaus nuostatai, patvirtinti Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2012 m. lapkričio 29 d. įsakymu Nr. A1-545. Prieiga per internetą: <http://www.socmin.lt/download/7044/2012-11-09_seimos%20politikos%20sk%20nuost2012.pdf>. Prisijungta 2016 m. vasario 22 d.
306. Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2014 m. spalio 30 d. įsakymu Nr. A1-518 patvirtinta ministerijos struktūra, įsigaliojusi 2014 m. lapkričio 1 d. Prieiga per internetą: <http://www.socmin.lt/download/8495/sadm_struktura_2014-11-01.pdf>. Prisijungta 2016 m. vasario 22 d.
307. Socialinių reikalų ir darbo komiteto (pagrindinio komiteto) 2008 m. gegužės 7 d. išvada Nr. 17 Seimo nutarimo „Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ projektui. Prieiga per internetą:
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=319621. Prisijungta 2016 m. kovo 21 d.
308. Šeimos stiprinimo įstatymo projektas. Prieiga per internetą:
<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=1136371>. Prisijungta 2016 m. balandžio 15 d.
309. Valstybės apdovanojimų įstatymo Nr. IX-957 37 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas. Prieiga per internetą:
<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=1065899&p_query=u%FE%20nuopelnus%20Lietuvai&p_tr2=1>. Prisijungta 2016 m. kovo 2 d.

KITI ŠALTINIAI

310. „Barnevernet“ gynėjai už 30 sidabrinių. Respublika.lt, 2015 m. kovo 2 d. Prieiga per internetą:
<http://www.respublika.lt/lt/naujienos/lietuva/kitos_lietuvos_zinios/barnevernet_gynejai_uz_30_sidabriniu/>. Prisijungta 2016 m. kovo 1 d.
311. „Koks turėtų būti šeimos politikos tikslas? – Trečioji diskusija. Bernardinai.lt, 2015 m. birželio 16 d. Prieiga per internetą: <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2015-06-16-koks-turetu-buti-seimos-politikos-tikslas-trecioji-diskusija/132078>>. Prisijungta 2016 m. kovo 17 d.
312. „Šeimos politika turi užtikrinti vaiko gerovę“. Informacija iš Seimo interneto svetainės. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/docs3/kad5/w5_istorija_show5-p_r=3709&p_d=71712&p_k=1.html>. Prisijungta 2016 m. kovo 18 d.
313. 2000 – 2012 metais įregistruotos įstatymų leidybos iniciatyvos. Vyriausiosios rinkimų komisijos interneto svetainė. Prieiga per internetą:

- http://www.vrk.lt/documents/10180/432567/2341_istatymuleidybosiniatyvos2012-06.pdf/a5b387c6-5d57-41c8-afaa-3cdfdaf8552e>. Prisijungta 2016 m. vasario 2 d.
314. 2005 m. birželio 1 d. Konferencijos „Dirbkime kartu vaikų gerovei“ rezoliucija. Seimo archyvas.
315. 2005 m. spalio 12 d. Valstybinės šeimos politikos koncepcijos rengimo darbo grupės posėdis. Informacija iš Seimo interneto svetainės. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/docs3/kad5/w5_istorija.show5-p_r=3709&p_d=46407&p_k=1.html>. Prisijungta 2016 m. kovo 17 d.
316. 2006 m. balandžio 4 d. Darbo grupės Valstybinės šeimos politikos koncepcijos projektui parengti posėdis. Informacija iš Seimo interneto svetainės. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/docs3/kad5/w5_istorija.show5-p_r=3709&p_d=54106&p_k=1.html>. Prisijungta 2016 m. kovo 17 d.
317. 2008 m. birželio 3 d. Seimo posėdžio balsavimo rezultatai. Prieiga per internetą: http://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=15275&p_k=1&p_a=sale_bals&p_bals_id=-2204&p_var=2>. Prisijungta 2016 m. kovo 21 d.
318. 2008 m. gegužės 15 d. Seimo nutarimo „Dėl valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ svarstymo eiga. Prieiga per internetą: http://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=15275&p_k=1&p_a=sale_klaus_stadija&p_svarst_kl_stad_id=-1922>. Prisijungta 2016 m. kovo 21 d.
319. A.Bielskis. Ar būti krikščioniui reiškia palaikyti abortų draudimą ir konservatyvią šeimos politiką?. Delfi.lt, 2008 m. gegužės 22 d. Prieiga per internetą: <http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/abielskis-ar-buti-krikscioniui-reiskia-palaikyti-abortu-draudima-ir-konservatyvia-seimos-politika.d?id=17119517>>. Prisijungta 2016 m. kovo 18 d.
320. Ankstesnės referendumų iniciatyvos. Informacija iš Vyriausiosios rinkimų komisijos. Prieiga per internetą: <http://www.vrk.lt/ankstesnes1>>. Prisijungta 2016 m. vasario 2 d.
321. Ankstesni referendumai. Informacija iš Vyriausiosios rinkimų komisijos interneto svetainės. Prieiga per internetą: <http://www.vrk.lt/ankstesni>> Prisijungta 2016 m. vasario 2 d.
322. Balsavimo rezultatai (2011-09-22, rytinis posėdis). Prieiga per internetą: http://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=15275&p_k=1&p_a=sale_bals&p_bals_id=-12016&p_var=2. Prisijungta 2016 m. kovo 22 d.
323. Balsavimo rezultatai. 2014 m. birželio 29 d. referendumas dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos 9, 47 ir 147 straipsnių pakeitimo. Informacija iš Vyriausiosios rinkimų komisijos interneto svetainės. Prieiga per internetą: http://www.vrk.lt/statiniai/puslapiai/2014_referendumas/output_lt/rinkimu_diena/index.html>. Prisijungta 2016 m. vasario 11 d.
324. Baronienė, N. Santuokos baubas veda tautą į pražūtį. Delfi.lt, 2007 m. balandžio 17 d. Prieiga per internetą: http://www.delfi.lt/gyvenimas/namai_ir_seima/santuokos-baubas-veda-tauta-i-prazuti.d?id=12870574>. Prisijungta 2016 m. kovo 18 d.
325. Committee on the Elimination of Discrimination against Women. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/committee.htm>>. Prisijungta 2016 m. kovo 18 d.
326. D. Grybauskaitė: AE nauda abejoja mažiau nei trečdalis balso teisę turinčių piliečių. Naujienų portalas „Delfi“, 2012 m. spalio 15 d. Prieiga per internetą: <http://verslas.delfi.lt/energetics/dgrybauskaite-ae-nauda-abejoja-maziau-nei-trecdalis->

- balso-teise-turinciu-pilieciu.d?id=59760631#ixzz2A0r2ZUOI>. Prisijungta 2013 m. lapkričio 26 d.
327. Dokumentų paieška. Lietuvos Respublikos Seimo interneto svetainė. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/dokpaieska/forma_1.htm>. Prisijungta 2013 m. lapkričio 26 d.
328. Duomenys iš 2013 m. Seimo Socialinių reikalų ir darbo komiteto posėdžių protokolų, saugomų Lietuvos Respublikos Seimo archyve.
329. Duomenys iš 2014 m. Seimo Socialinių reikalų ir darbo komiteto posėdžių protokolų, saugomų Lietuvos Respublikos Seimo archyve.
330. E. peticija. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/petition/petitionForm/lt/>>. Prisijungta 2016 m. vasario 2 d.
331. E. teisėkūros iniciatyvos. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/initiatives/initiative/lt/>>. Prisijungta 2016 m. vasario 2 d.
332. EEA fondo NVO programos Lietuvoje finansuojami projektai. Prieiga per internetą: <<http://nvoprograma.lt/lt/projektai>>. Prisijungta 2016 m. vasario 29 d.
333. Empower. Wiktionary. Prieiga per internetą: <<https://en.wiktionary.org/wiki/empower#Etymology>>. Prisijungta 2016 m. balandžio 12 d.
334. E-rinkimai interneto svetainė. Prieiga per internetą: <<https://www.erinkimai.lt/lt/>> Prisijungta 2012 m. gegužės 22 d.; 2013 m. lapkričio 26 d. nebesiekiamas.
335. Family Policy: Institutional Framework and Objectives. Council of Europe Family Policy Database Prieiga per internetą: <http://www.coe.int/t/dg3/familypolicy/Source/1_1_ii%20Coordination%20betwenn%20family%20policy%20and%20other%20policy.pdf>. Prisijungta 2013 m. gegužės 15 d.
336. Gausių šeimų asociacija. Prieiga per internetą: <<http://www.gausiseima.lt/>>. Prisijungta 2016 m. kovo 30 d.
337. Gelbėkit vaikus. Prieiga per internetą: <<https://www.gelbokitvaikus.lt/>>. Prisijungta 2016 m. vasario 15 d.
338. Informacija apie Šeimos ir vaiko komisijos posėdžius ir Seimo interneto svetainės. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/docs3/kad5/w5_istorija.show5-p_r=4346&p_d=46374&p_k=1.html>. Prisijungta 2016 m. kovo 17 d.
339. Informacija iš Centrinės projektų valdymo agentūros interneto svetainės. Prieiga per internetą: <https://www.cpva.lt/lt/naujienos_29/lietuvos-ir-sveicarijos-jzun/p10/patvirtinti-nvo-projektai-nqqp.html>. Prisijungta 2016 m. vasario 17 d.
340. Informacija iš Lietuvos Respublikos Seimo interneto svetainės. Prieiga per internetą: <http://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=8957&p_k=1>. Prisijungta 2016 m. vasario 23 d.
341. Informacija iš NVO programa interneto svetainės. Prieiga per internetą: <<http://nvoprograma.lt/lt/apie-mus>>. Prisijungta 2016 m. vasario 17 d.
342. Informacija iš Vyriausybės interneto svetainės dėl konsultacijų su visuomene. Prieiga per internetą: <<http://epilietis.lrv.lt/lt/konsultacijos-su-visuomene/viesosios-konsultacijos>>. Prisijungta 2016 m. balandžio 15 d.
343. Iniciatyvos. Informacija iš Vyriausiosios rinkimų komisijos. Prieiga per internetą: <<http://www.vrk.lt/iniciatyvos>>. Prisijungta 2016 m. vasario 2 d.
344. Irenos Degutienės kalba 2008 m. gruodžio 2 d. plenariniame Seimo posėdyje. Seimo posėdžio stenograma Nr. 8(8). Prieiga per internetą:

http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=332076&p_query=%F0eimos%20ir%20vaiko&p_tr2=1>. Prisijungta 2016 m. vasario 23 d.

345. Išgyvenimui būtina suma – be mokesčių! Informacija iš interneto svetainės www.peticijos.lt. Prieiga per internetą: <http://peticijos.lt/visos/6029>>. Prisijungta 2016 m. vasario 17 d.
346. Ištrauka iš Seimo 2008 m. gegužės 15 d. posėdžio stenogramos. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=320092>. Prisijungta 2016 m. kovo 17 d.
347. Kačerauskienė, A. Šeima – gyvybės lopšys. Pro Vita. „XXI amžiaus“ priedas apie gyvybės apsaugą Nr.5 (78). Prieiga per internetą: <http://www.xxiamzius.lt/archyvas/priedai/provita/20070511/1-1.html>>. Prisijungta 2016 m. kovo 17 d.
348. Karaliūnaitė U. A. Sekmokas: referendumui dėl AE statymo nėra pinigų. Naujienų portalas „Delfi“, 2012 m. gegužės 14 d. Prieiga per internetą: <http://m.delfi.lt/verslas/article.php?id=58711115>> Prisijungta 2013 m. lapkričio 26 d.
349. Konferencija „Šeima besikeičiančioje visuomenėje“. Informacija iš Seimo interneto svetainės. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/docs3/kad5/w5_istorija.show5-p_r=3709&p_d=70409&p_k=1.html>. Prisijungta 2016 m. kovo 18 d.
350. Kundrotas, M. Skaitytojo tema: kam trukdo šeima? Alfa.lt, 2007 m. spalio 4 d. Prieiga per internetą: <http://www.alfa.lt/straipsnis/152486/skaitytojo-tema-kam-trukdo-seima>. Prisijungta 2016 m. kovo 18 d.
351. Lankstus, bendruomenės resursais besiremiantis konsultavimo bei paslaugų, skirtų šeimos ir darbo derinimui, centras Vilniaus Šiaurės Vakariniėje dalyje. Prieiga per internetą: <http://www.esparama.lt/projektas?id=5211&order=&page=2&pgsz=10>>. Prisijungta 2016 m. vasario 26 d.
352. Laučius, V. Mažuolienė: valstybė elgiasi nepilietiškai. Alfa.lt, 2008 m. gegužės 22 d. Prieiga per internetą: <http://www.alfa.lt/straipsnis/183815/mazuoliene-valstybe-elgiasi-nepilietiskai>.
353. Lietuvos gėjų lyga. Prieiga per internetą: <http://www.lgl.lt/>>. Prisijungta 2016 m. kovo 30 d.
354. Lietuvos ir Šveicarijos bendradarbiavimo programos nevyriausybių organizacijų (NVO) subsidijų schemos galimybių studija. Prieiga per internetą: <http://www.cpva.lt/lt/dokumentai/projektu-dokumentai/69/download/188.html>>. Prisijungta 2016 m. vasario 17 d.
355. Lietuvos moterų lobistinė organizacija. Prieiga per internetą: <http://lmlo.lt/>>. Prisijungta 2016 m. kovo 30 d.
356. Lietuvos Respublikos Peticijų komisijos 2011 m. rugsėjo 14 d. posėdžio protokolas Nr. 250-P-13.
357. Lietuvos Respublikos Seimo 2011 m. rugsėjo 22 d. plenarinio posėdžio stenograma Nr. 356. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=406982. Prisijungta 2016 m. kovo 22 d.
358. Lietuvos Respublikos Seimo 2013 m. birželio 13 d. balsavimo dėl pagrindinio komiteto siūlymo atmesti projektą rezultatai. Prieiga per internetą: http://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=15275&p_k=1&p_a=sale_bals&p_bals_id=-16198>. Prisijungta 2016 m. balandžio 14 d.

359. Lietuvos Respublikos Seimo 2013 m. birželio 13 d. rytinio posėdžio stenograma. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=451028>. Prisijungta 2016 m. balandžio 14 d.
360. Lietuvos Respublikos Seimo 2013 m. kovo 28 d. vakarinio posėdžio stenograma. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=445367>. Prisijungta 2016 m. balandžio 14 d.
361. Lietuvos Respublikos Seimo 2013 m. kovo 28d. balsavimas dėl Gyventojų pajamų mokesčio įstatymo 20 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymo projekto (Nr. XIP-4654); pateikimo. Prieiga per internetą: <http://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=15275&p_k=1&p_a=sale_bals&bals_id=15586&p_var=2>. Prisijungta 2016 m. balandžio 14 d.
362. Lietuvos Respublikos Seimo 2015 m. kovo 24 d. vakarinio posėdžio stenograma. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=1018770>. Prisijungta 2016 m. balandžio 14 d.
363. Lietuvos Respublikos Seimo Peticijų komisijos 2009 m. nagrinėti kreipimaisi, peticijos ir dėl jų priimti sprendimai [interaktyvūs]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=6206&p_k=1>. Prisijungta 2013 m. lapkričio 26 d.
364. Lietuvos Respublikos Seimo Peticijų komisijos 2010 m. nagrinėti kreipimaisi, peticijos ir dėl jų priimti sprendimai. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=6206&p_k=1>. Prisijungta 2013 m. lapkričio 26 d.
365. Lietuvos Respublikos Seimo Peticijų komisijos 2011 m. darbo ataskaita. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=6206&p_k=1> Prisijungta 2013 m. lapkričio 26 d.
366. Lietuvos Respublikos Seimo peticijų komisijos 2011 m. gegužės 5 d. raštas Rasai Paulavičienei Nr. S-2011-4024.
367. Lietuvos Respublikos Seimo Peticijų komisijos 2011 m. nagrinėti kreipimaisi, peticijos ir dėl jų priimti sprendimai [interaktyvūs]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=6206&p_k=1>. Prisijungta 2013 m. lapkričio 26 d.
368. Lietuvos Respublikos Seimo Peticijų komisijos 2012 m. darbo ataskaita. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=9065&p_d=133919&p_k=1>. Prisijungta 2013 m. lapkričio 26 d.
369. Lietuvos Respublikos Seimo Peticijų komisijos 2012 m. nagrinėti kreipimaisi, peticijos ir dėl jų priimti sprendimai. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=6206&p_k=1>. Prisijungta 2013 m. lapkričio 26 d.).
370. Lietuvos Respublikos Seimo Peticijų komisijos 2014 m. darbo ataskaita. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=9065&p_d=154143&p_k=1>. Prisijungta 2016 m. vasario 2 d.
371. Lietuvos Respublikos Seimo Socialinių reikalų ir darbo komiteto 2008 m. gegužės 21 d. posėdžio protokolas Nr. 103-P-19. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=320561>. Prisijungta 2016 m. kovo 21 d.

372. Lietuvos Respublikos Seimo Socialinių reikalų ir darbo komiteto 2008 m. gegužės 21 d. posėdžio protokolas Nr. 103-P-19. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=320560. Prisijungta 2016 m. kovo 21 d.
373. Lietuvos Respublikos Seimo Socialinių reikalų ir darbo komiteto 2008 m. gegužės 21 d. posėdžio protokolas Nr. 103-P-19. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=320559. Prisijungta 2016 m. kovo 21 d.
374. Lietuvos Respublikos Seimo Socialinių reikalų ir darbo komiteto 2008 m. gegužės 21 d. posėdžio protokolas Nr. 103-P-19. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=320558. Prisijungta 2016 m. kovo 21 d.
375. Lietuvos Respublikos Seimo Socialinių reikalų ir darbo komiteto 2008 m. gegužės 21 d. posėdžio protokolas Nr. 103-P-19. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=320951. Prisijungta 2016 m. kovo 21 d.
376. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos interneto svetainės rubrikos „Šeimos politika“ informacija „Pama nevyriausybinėms organizacijoms“. Prieiga per internetą: <http://www.socmin.lt/lt/seima-ir-vaikai/seimos-politika/pama-nevyriausybiniu-organizaciju-projektams.html>. Prisijungta 2016 m. vasario 29 d.
377. Lietuvos Respublikos teisės aktų projektai. Lietuvos Respublikos Seimo interneto svetainė. Prieiga per internetą: http://www.lrs.lt/pls/proj/dokpaieska.forma_l?p_fix=n. Prisijungta 2013 m. lapkričio 26 d.
378. Lietuvos ritualinių paslaugų asociacijos projektas „Šeimos ir darbo įsipareigojimų derinimas Lietuvos ritualinių paslaugų asociacijos vienijamose įmonėse“. Prieiga per internetą: <http://www.esparama.lt/projektas?id=5215&order=&page=1&pgsz=10>. Prisijungta 2016 m. vasario 26 d.
379. Lietuvos šeimos centras. Prieiga per internetą: <http://www.lietuvsseimoscentras.lt/>. Prisijungta 2016 m. kovo 30 d.
380. Lietuvos teisės instituto ir Šeimos instituto 2015 m. gegužės 20 d. viešosios diskusijos „Koks turėtų būti šeimos politikos tikslas?“ video įrašas. Prieiga per internetą: <https://www.youtube.com/watch?v=FpeEmLegEFY>. Prisijungta 2016 m. kovo 30 d.
381. Lietuvos tėvų forumo Facebook paskyra. Prieiga per internetą: <https://www.facebook.com/LietuvosTevuForumas/>. Prisijungta 2016 m. kovo 30 d.
382. Lietuvos žmogaus teisių asociacija. Informacija iš vikipedija.lt. Prieiga per internetą: https://lt.wikipedia.org/wiki/Lietuvos_%C5%BEmogaus_teisi%C5%B3_asociacija. Prisijungta 2016 m. kovo 30 d.
383. Lygių galimybių plėtros centras. Prieiga per internetą: <http://gap.lt/>. Prisijungta 2016 m. kovo 30 d.
384. M.A. Pavilionienės ir O. Valiukevičiūtės spaudos konferencija „Kodėl kai kuriems Seimo nariams gyvenantys ne santuokoje yra raupsuotieji?“. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/docs3/kad5/w5_istorija.show5-p_r=4912&p_d=61992&p_k=1.html. Prisijungta 2016 m. kovo 17 d.
385. Modernus bendruomeninis šeimos ir darbo įsipareigojimų derinimas. Informacija iš ES parama interneto svetainės. Prieiga per internetą:

- <http://www.esparama.lt/projektas?id=5251&order=&page=2&pgsz=10>>. Prisijungta 2016 m. vasario 26 d.
386. Moterų informacijos centras. Prieiga per internetą: <http://www.moteruinformacijoscentras.lt/>>. Prisijungta 2016 m. kovo 30 d.
387. N.Vasiliauskaitė: Šeimyninės metafizikos politika? Delfi.lt, 2007 m. liepos 12 d. Prieiga per internetą: <http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/nvasiliauskaite-seimynines-metafizikos-politika.d?id=13766838>>. Prisijungta 2016 m. kovo 18 d.
388. Nacionalinė šeimų ir tėvų asociacija. Prieiga per internetą: <http://www.nsta.lt/>>. Prisijungta 2016 m. kovo 30 d.
389. Nacionalinio aktyvių mamų sambūrio interneto svetainė. Prieiga per internetą: <http://www.nams.lt/>>. Prisijungta 2016 m. balandžio 13 d.
390. Naujausi įregistruoti teisės aktų projektai. Informacija iš Lietuvos Respublikos Seimo interneto svetainės. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter/lrs2lrvt_a_projektai. Prisijungta 2016 m. vasario 9 d.
391. Nuo 1991 m. paskelbtų referendumų rezultatai. Vyriausioji rinkimų komisija [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <http://www.vrk.lt/dynamic/files/2340/referendumai2012-06.pdf>>. Prisijungta 2013 m. lapkričio 26 d.
392. NVO vaikams konfederacija. Prieiga per internetą: <http://www.nvovaiksamskonfederacija.lt/>>. Prisijungta 2016 m. vasario 15 d.
393. Panevėžio vyskupijos šeimos centras. Prieiga per internetą: <http://www.pvscentras.lt/>>. Prisijungta 2016 m. kovo 30 d.
394. Penkioliktasis (336) posėdis. Stenogramos, 2007 m. spalio 17 d., Nr. 184. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=305770>. Prisijungta 2016 m. kovo 21 d.
395. Peticijų komisija. Lietuvos Respublikos Vyriausybės interneto svetainė. Prieiga per internetą: <https://epilietis.lrv.lt/lt/darbo-grupes/peticiju-komisija/tab.Naujienuos?page=2>> (prisijungta 2016 m. vasario 3 d.)
396. Pradedama kurti Šeimos politikos koncepcija. 2005 m. rugsėjo 29 d. Seimo pranešimas. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/docs3/kad5/w5_istorija.show5-p_r=3917&p_d=46597&p_k=1.html. Prisijungta 2016 m. kovo 17 d.
397. Premjeras neatmeta dar vieno referendumo dėl VAE galimybės. Naujienu portalas „Delfi“, 2012 m. spalio 18 d. Prieiga per internetą: <http://verslas.delfi.lt/energetics/premjeras-neatmeta-dar-vieno-referendumo-del-vae-galimybes.d?id=59786809#ixzz2A0sAhNJA>>. Prisijungta 2013 m. lapkričio 26 d.
398. Prie Seimo – nuotakų paradas. Alfa.lt, 2008 m. gegužės 15 d. Prieiga per internetą: <http://www.alfa.lt/straipsnis/183096/prie-seimo-nuotaku-paradas>>. Prisijungta 2016 m. kovo 18 d.
399. Ramonai, A. ir J. Skaitytojo tema: Skaitytojo tema: Lietuvoje bręsta moderni šeimos politika. Alfa.lt, 2007 m. spalio 8 d. Prieiga per internetą: <http://www.alfa.lt/straipsnis/152933/skaitytojo-tema-lietuvoje-bresta-moderni-seimos-politika/>. Prisijungta 2016 m. kovo 18 d.
400. Referendumai. Informacija iš Vyriausiosios rinkimų komisijos interneto svetainės. Prieiga per internetą: <http://www.vrk.lt/dynamic/files/2340/referendumai2012-06.pdf>> (prisijungta 2013 m. lapkričio 26 d.).

401. Referendumo iniciatyva. Iniciatyvinės grupės „Žmonės sprendžia“ interneto svetainė. Prieiga per internetą: <<http://www.zmonessprendzia.lt>>. Prisijungta 2013 m. lapkričio 26 d.
402. Referendumo iniciatoriai pripažino kapituliavę. Interneto portalas „Alfa“, 2009 m. rugpjūčio 27 d. Prieiga per internetą: <http://www.alfa.lt/straipsnis/10287972/?Referendumo.iniciatoriai.pripazino.kapituliave=2009-08-27_18-31>. Pprisijungta 2013 m. lapkričio 26 d.
403. Saukienė, I. Kaip valstybė gelbės griūvančias šeimas. Delfi.lt, 2008 m. gegužės 3 d. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/kaip-valstybe-gelbes-griuvancias-seimas.d?id=16893337>>. Prisijungta 2016 m. kovo 17 d.
404. Seimo 2012 m. birželio 30 d. balsavimo rezultatai dėl Seimo protokolinio nutarimo priėmimo. Prieiga per internetą: <http://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=15275&p_k=1&p_a=sale_bals&p_bals_id=14461&p_var=2>. Prisijungta 2016 m. balandžio 14 d.
405. Seimo 2012 m. birželio 30 d. rytinio plenarinio posėdžio stenograma. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=429284>. Prisijungta 2016 m. balandžio 14 d.
406. Seimo darbo statistika. Lietuvos Respublikos Seimo interneto svetainė. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=252&p_k=1>. Prisijungta 2016 m. vasario 2 d.
407. Seimo narys V. Gapšys. Grįžtame prie skaičių: NPD=MMA. Informacija iš Lietuvos Respublikos Seimo interneto svetainės. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=618&p_k=1&p_d=201260>. Prisijungta 2016 m. kovo 24 d.
408. Seimo narių susitikimai su rinkėjais. Informacija iš Lietuvos Respublikos Seimo interneto svetainės. Prieiga per internetą: <http://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=127&p_k=1>. Prisijungta 2016 m. vasario 9 d.
409. Seimo posėdžio balsavimo rezultatai (2007-10-09, vakarinis posėdis). Informacija iš Lietuvos Respublikos Seimo interneto svetainės. Prieiga per internetą: <http://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=15275&p_k=1&p_a=sale_bals&p_bals_id=308&p_var=2>. Prisijungta 2016 m. kovo 21 d.
410. Seimo valdybos 2007 m. liepos 4 d. posėdžio protokolas Nr. 237. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=301296&p_tr2=2>. Prisijungta 2016 m. kovo 18 d.
411. Seminaras „Kokios šeimos politikos reikia Lietuvai“. Informacija iš Demokratinės politikos instituto interneto svetainės. Prieiga per internetą: <<http://www.dpi.lt/index.php?id=354>>. Prisijungta 2016 m. kovo 17 d.
412. Socialliberalams nepavyko surinkti parašų teikti įstatymų pataisoms. Interneto portalas „Alfa“, 2010 m. rugsėjo 7 d. Prieiga per internetą: <http://www.alfa.lt/straipsnis/10407404/?Socialliberalams.nepavyko.surinkti.parasu.teikti.istatymu.pataisoms=2010-09-07_19-05>. Prisijungta 2013 m. lapkričio 26 d.
413. Šeimos ir vaiko reikalų komisijos konferencijos, susitikimai. Informacija iš Lietuvos Respublikos Seimo interneto svetainės. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=3709&p_k=1>. Prisijungta 2016 m. kovo 17 d.

414. Šeimos ir darbo įsipareigojimų derinimas VP1-1.1-SADM-04-K priemonės aprašymas. Prieiga per internetą: <http://www.esparama.lt/priemone?priem_id=000bdd5380001176>. Prisijungta 2016 m. vasario 26 d.
415. Šeimos ir darbo įsipareigojimų derinimas. Informacija iš ESparama interneto svetainės. Prieiga per internetą: <http://www.esparama.lt/priemone?priem_id=000bdd5380001176#6>. Prisijungta 2016 m. vasario 25 d.
416. Šeimos ir vaiko reikalų komisijos 2004 m. balandžio 25 d. darbotvarkė. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=5348&p_d=67181&p_k=1>. Prisijungta 2016 m. kovo 17 d.
417. Šeimos ir vaiko reikalų komisijos 2005 metų veiklos ataskaita. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/owa-bin/owarepl/inter/owa/U0154139.doc>>. Prisijungta 2016 m. kovo 17 d.
418. Šeimos ir vaiko reikalų komisijos 2006 m. veiklos ataskaita. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/docs2/NCKGUTLV.PDF>>. Prisijungta 2016 m. kovo 17 d.
419. Šeimos ir vaiko reikalų komisijos 2007 m. birželio 21 d. darbotvarkė. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=5348&p_d=68232&p_k=1>. Prisijungta 2016 m. kovo 17 d.
420. Šeimos ir vaiko reikalų komisijos 2007 m. birželio 6 d. darbotvarkė. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=5348&p_d=67687&p_k=1>. Prisijungta 2016 m. kovo 17 d.
421. Šeimos ir vaiko reikalų komisijos 2007 m. gegužės 23 d. darbotvarkė. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=5348&p_d=67175&p_k=1>. Prisijungta 2016 m. kovo 17 d.
422. Šeimos ir vaiko reikalų komisijos 2007 m. gegužės 9 d. darbotvarkė. Prieiga per internetą: <http://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=5348&p_k=1&p_t=66442>. Prisijungta 2016 m. kovo 17 d.
423. Šeimos ir vaiko reikalų komisijos 2007 m. liepos 4 d. darbotvarkė. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=5824&p_d=72346&p_k=1>. Prisijungta 2016 m. kovo 17 d.
424. Šeimos ir vaiko reikalų komisijos posėdis 09-14. Informacija iš Lietuvos Respublikos Seimo interneto svetainės. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=4346&p_d=45575&p_k=1>. Prisijungta 2016 m. kovo 16 d.
425. Šeimų tarybos. Informacija iš mususeima.lt interneto svetainės. Prieiga per internetą: <http://www.mususeima.lt/lt/straipsniai/ieskome_pagalbos/seimu_tarybos/>. Prisijungta 2016 m. vasario 10 d.
426. Švietimas ir priežiūra - šeimos ir karjeros suderinamumo pagrindas. Informacija iš ES parama interneto svetainės. Prieiga per internetą: <<http://www.esparama.lt/projektas?id=5255&order=&page=1&pgsz=10>>. Prisijungta 2016 m. vasario 26 d.
427. T. ir R. Šalkauskai. Šalkauskai. Ar valstybinė šeimos politikos koncepcija tokia baisi? Delfi.lt, 2008 m. gegužės 8 d. Prieiga per internetą: <http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/salkauskai-ar-valstybine-seimos-politikos-koncepcija-tokia-baisi.d?id=16943393>. Prisijungta 2016 m. kovo 18 d.

428. Tarpžinybinė vaiko gerovės komisija. Informacija iš Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos interneto svetainės. Prieiga per internetą: <http://www.socmin.lt/lt/veikla/tarybos/tarpzinybine-vaiko-geroves-komisija.html>. Prisijungta 2016 m. kovo 25 d.
429. Teisės aktų registras. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/index> (prisijungta 2016 m. vasario 2 d.).
430. Teisės aktų, projektų ir susijusių dokumentų paieška. Informacija iš Lietuvos Respublikos Seimo interneto svetainės. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/documentSearch/lt> . Prisijungta 2016 m. vasario 9 d.
431. Tracevičiūtė, R. Be santuokos nebus šeimos. Lietuvos žinios, 2008 m. gegužės 16 d. Prieiga per internetą: <http://lzinios.lt/lzinios/Lietuva/be-santuokos-nebus-seimos/119812>. Prisijungta 2016 m. kovo 18 d.
432. Use of e-government services. Informacija iš Informacinės visuomenės plėtros komiteto interneto svetainės. Prieiga per internetą: <http://statistika.ivpk.lt/saltiniai/180>. Prisijungta 2016 m. vasario 2 d.
433. Vakarų Lietuvos tėvų forumas. Prieiga per internetą: <http://vltf.lt/>. Prisijungta 2016 m. kovo 30 d.
434. Valdžios ir nevyriausybinio sektoriaus bendradarbiavimo viešosios politikos sprendimų priėmimo procese stiprinimas. Pilietinės visuomenės institutas. Vilnius, 2015 m. Prieiga per internetą: http://www.civitas.lt/wp-content/uploads/2015/08/VRM-tyrimo-ataskaita_final.pdf. Prisijungta 2016 m. kovo 29 d.
435. Viešos diskusijos ieškant šeimos politikos tikslo. Informacija iš Šeimos instituto internet svetainės. Prieiga per internetą: <http://www.seimos.org/viesos-diskusijos-ieskant-seimos-politikos-tikslo/>. Prisijungta 2016 m. kovo 29 d.
436. Vilniaus arkivyskupijos šeimos centras. Prieiga per internetą: <http://www.vasc.lt/>. Prisijungta 2016 m. kovo 30 d.
437. Vilniuje nuotakos ieškojo fiktyvių jaunikų (video). Lrytas.lt, 2008-05-15. Prieiga per internetą: <http://lietuvosdiena.lrytas.lt/-12108513021209766173-vilniuje-nuotakos-ie%C5%A1kojo-fiktyvi%C5%B3-jauniki%C5%B3-video.htm?p=1>. Prisijungta 2016 m. kovo 18 d.
438. Viluckas, T. Dėl ko laužomos ietys. Lietuvos žinios, 2008 m. gegužės 23 d. Prieiga per internetą: <http://lzinios.lt/lzinios/Komentarai/del-ko-lauzomos-ietys/120039>. Prisijungta 2016 m. kovo 18 d.
439. Viluckas, T. Šeimos ir nešeimos. Lietuvos žinios, 2007 m. rugsėjo 22 d. Prieiga per internetą: <http://lzinios.lt/lzinios/Komentarai/seimos-ir-neseimos/112548>. Prisijungta 2016 m. kovo 18 d.
440. Vinokuras, A. Netradicinė tradicinės šeimos politika. Lrytas.lt, 2008 m. gegužės 15 d. Prieiga per internetą: <http://lietuvosdiena.lrytas.lt/-12108239861209994867-netradicin%C4%97-tradicin%C4%97s-%C5%A1eimos-politika.htm>. Prisijungta 2016 m. kovo 18 d.
441. X Seimas. Informacija iš Lietuvos Respublikos Seimo interneto svetainės. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/docs3/kad6/w6_istorija.show6-p_r=6111&p_k=1.html. Prisijungta 2016 m. vasario 22 d.
442. XI Seimas. Informacija iš Lietuvos Respublikos Seimo interneto svetainės. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=8787&p_k=1. Prisijungta 2016 m. balandžio 14 d.

443. Žmogaus teisių centras. Prieiga per internetą: <<http://manoteises.lt/lchr/>>. Prisijungta 2016 m. kovo 30 d.
444. Žmogaus teisių stebėjimo institutas. Prieiga per internetą: <<https://www.hrmi.lt/>>. Prisijungta 2016 m. kovo 30 d.

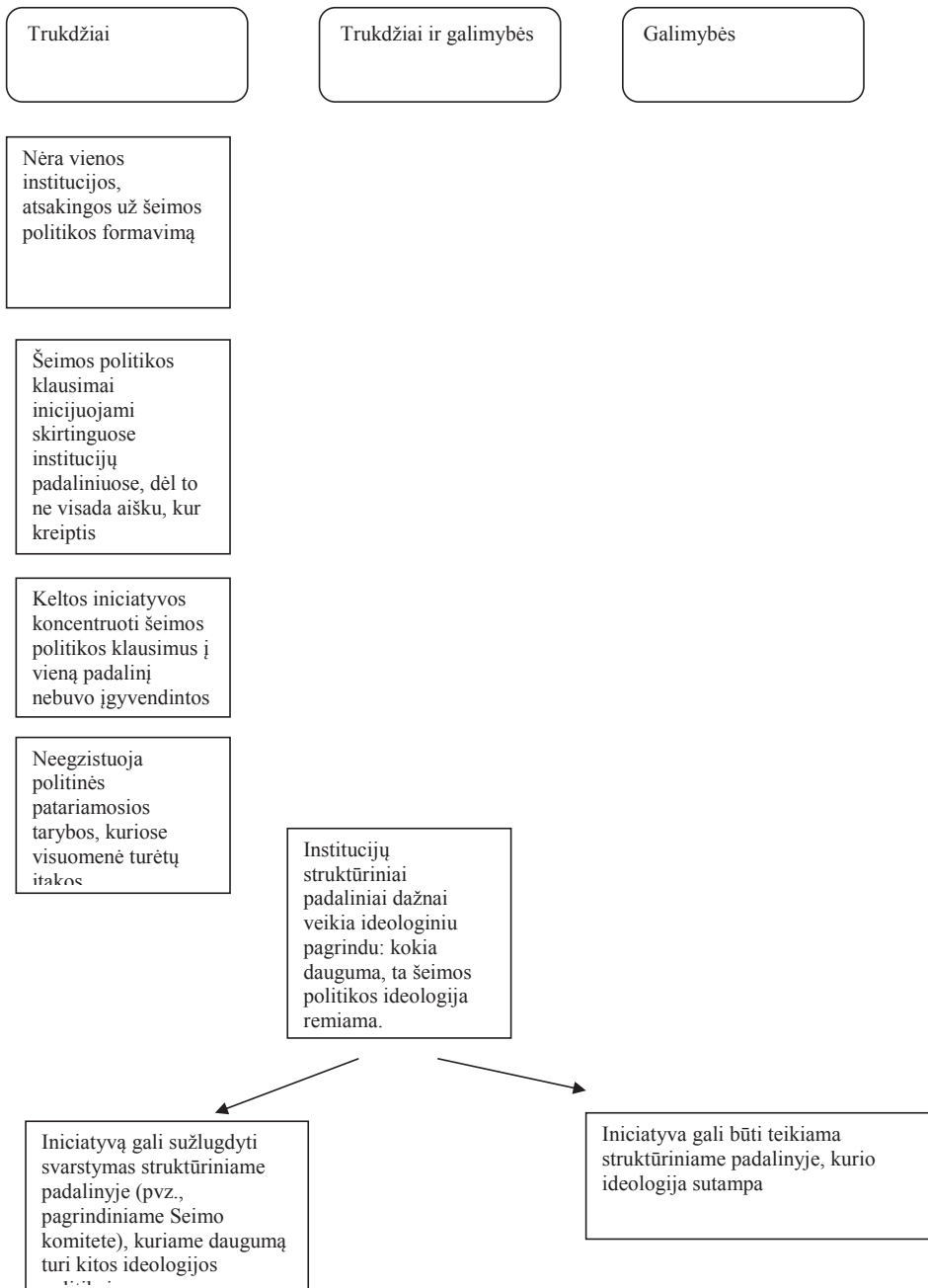
PRIEDAI

1 PRIEDAS. Tyrime dalyvavusių informantų charakteristikos

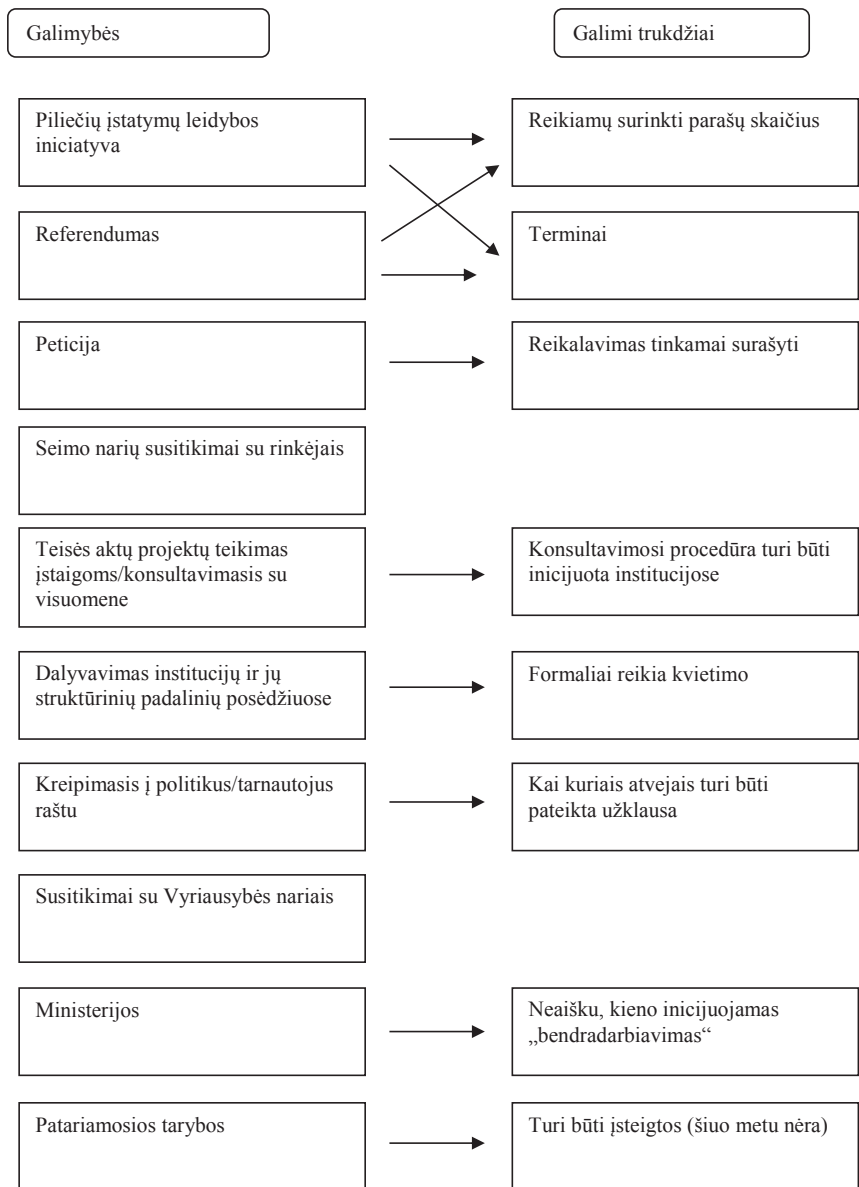
Nr.	Ekspertas (kaip įvardyta tekste)	Interviu atlikimo būdas, laikas ir vieta
1.	Politikas/-ė Nr. 1 (politikas/-ė, aktyviai dalyvaujanti(s) formuojant šeimos politiką)	Žodžiu, Lietuvos Respublikos Seime, 2016 m. vasario 15 d.
2.	Politikas/-ė Nr. 2 (politikas/-ė, aktyviai dalyvaujanti(s) formuojant šeimos politiką)	Žodžiu, Lietuvos Respublikos Seime, 2016 m. vasario 22 d.
3.	Politikas/-ė Nr. 3 (politikas/-ė, aktyviai dalyvaujanti(s) formuojant šeimos politiką)	Raštu, atsakymai gauti el. paštu 2016 m. vasario 21 d.
4.	Politikas/-ė Nr.4 (specialios patirties dėl visuomenės dalyvavimo formuojant viešąją politiką turinti(s) politikas/-ė)	Raštu, atsakymai gauti el. paštu 2016 m. vasario 24 d.
5.	Politikas/-ė Nr.5 (specialios patirties dėl visuomenės dalyvavimo formuojant viešąją politiką turinti(s) politikas/-ė)	Telefonu, 2016 m. vasario 23 d.
6.	Politikas/-ė Nr.6 (specialios patirties dėl visuomenės dalyvavimo formuojant viešąją politiką turinti(s) politikas/-ė)	Telefonu, 2016 m. vasario 25 d.
7.	Politikas/-ė Nr.7 (politikas/-ė, aktyviai dalyvaujanti(s) formuojant šeimos politiką)	Žodžiu, Lietuvos Respublikos Seime, 2016 m. kovo 7 d.
8.	Nevyriausybinių organizacijos atstovas/-ė Nr. 1	Žodžiu, nevyriausybinių organizacijos patalpose, 2016 m. vasario 24 d.
9.	Nevyriausybinių organizacijos atstovas/-ė Nr. 2	Žodžiu, nevyriausybinių organizacijos patalpose, 2016 m. vasario 24 d.
10.	Nevyriausybinių organizacijos atstovas/-ė Nr. 3	Žodžiu, nevyriausybinių organizacijos patalpose, 2016 m. vasario 24 d.
11.	Nevyriausybinių organizacijos atstovas/-ė Nr. 4	Žodžiu, nevyriausybinių organizacijos patalpose, 2016 m. vasario 24 d.
12.	Nevyriausybinių organizacijos atstovas/-ė Nr. 5	Žodžiu, nevyriausybinių organizacijos atstovo darbovietėje, 2016 m. kovo 23 d.
13.	Tarptautinių fondų paramą nevyriausybiniams organizacijos administruojančios institucijos atstovas/-ė	Žodžiu, Tarptautinių fondų paramą nevyriausybiniams organizacijos administruojančios institucijos patalpose, 2016 m. vasario 23 d.
14.	Mokslininkas/-ė Nr. 1	Telefonu, 2016 m. vasario 18 d.
15.	Mokslininkas/-ė Nr. 2	Raštu, atsakymai gauti el. paštu 2016 m. kovo 12 d.

Bendra žodžiu atliktų interviu trukmė – 438 min.

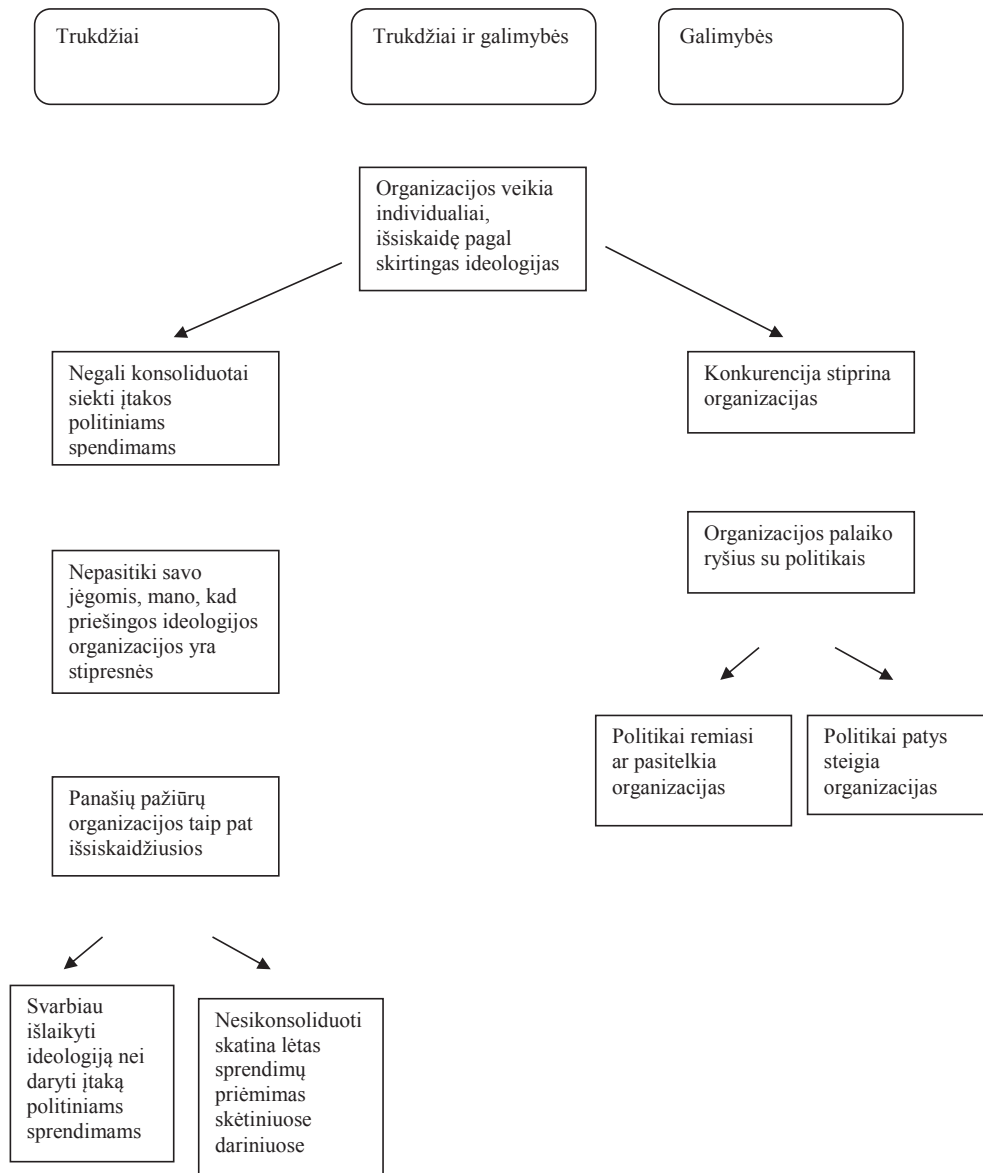
2 PRIEDAS. Institucijų sistemos ir sandaros keliami trukdžiai ir galimybės visuomenei dalyvauti formuojant šeimos politiką

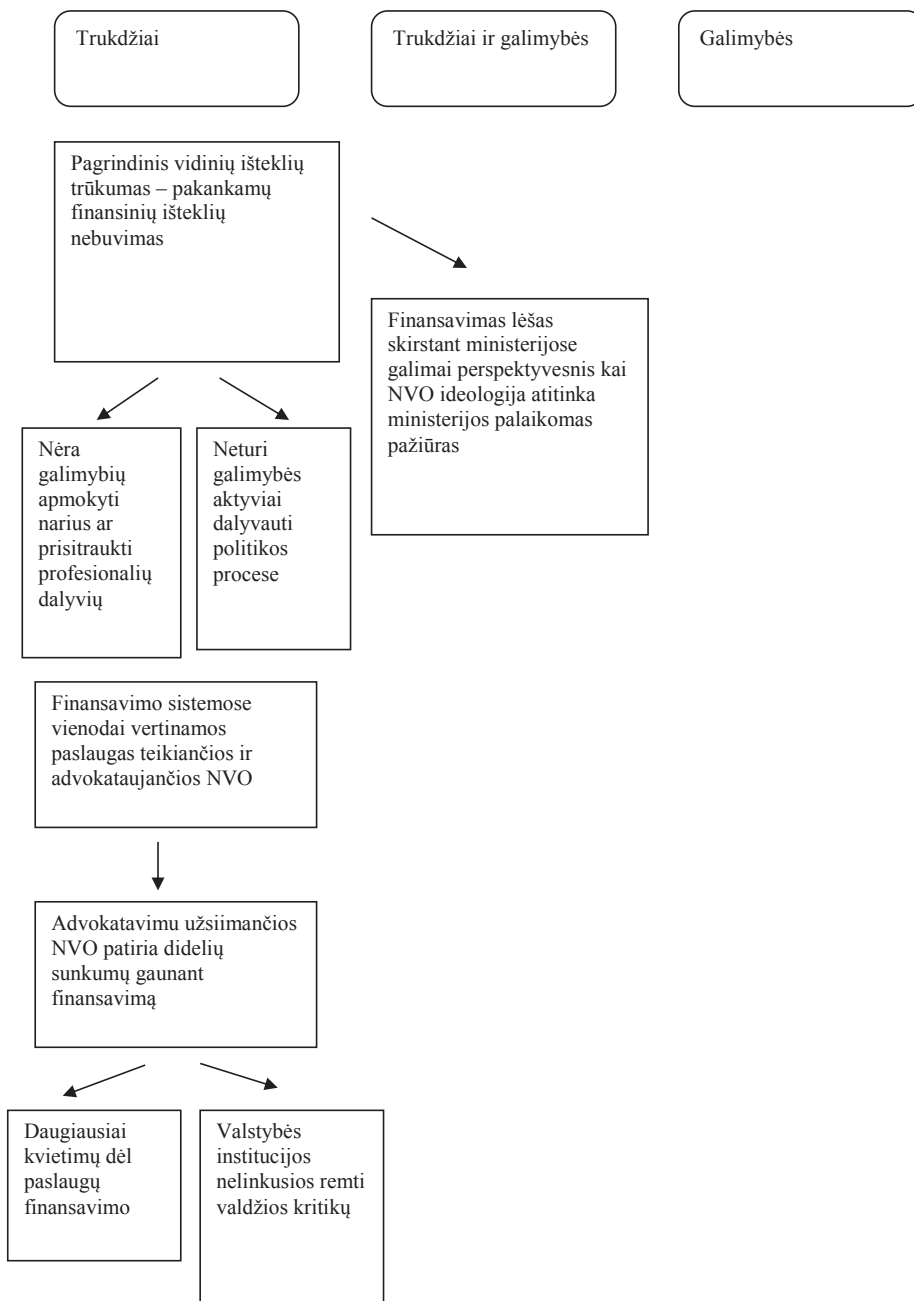
3 PRIEDAS. Reguliacinio įgalinimo suponuojamos visuomenės dalyvavimo formuojant šeimos politiką galimybės ir su jomis susiję trukdžiai

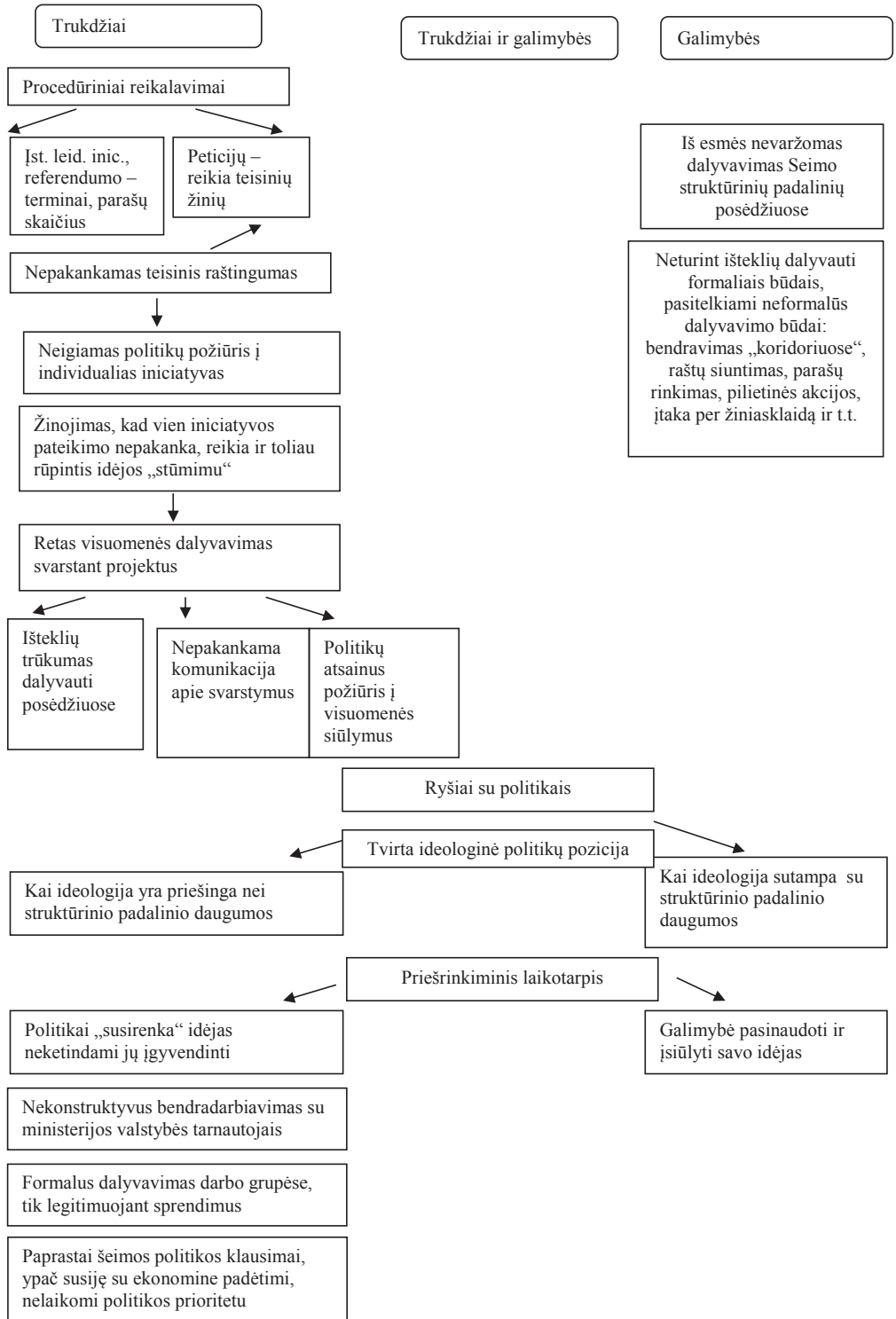
4 PRIEDAS. Šeimos politikos srityje veikiančių NVO veiklos konteksto keliami trukdžiai ir galimybės visuomenei dalyvauti formuojant šeimos politiką

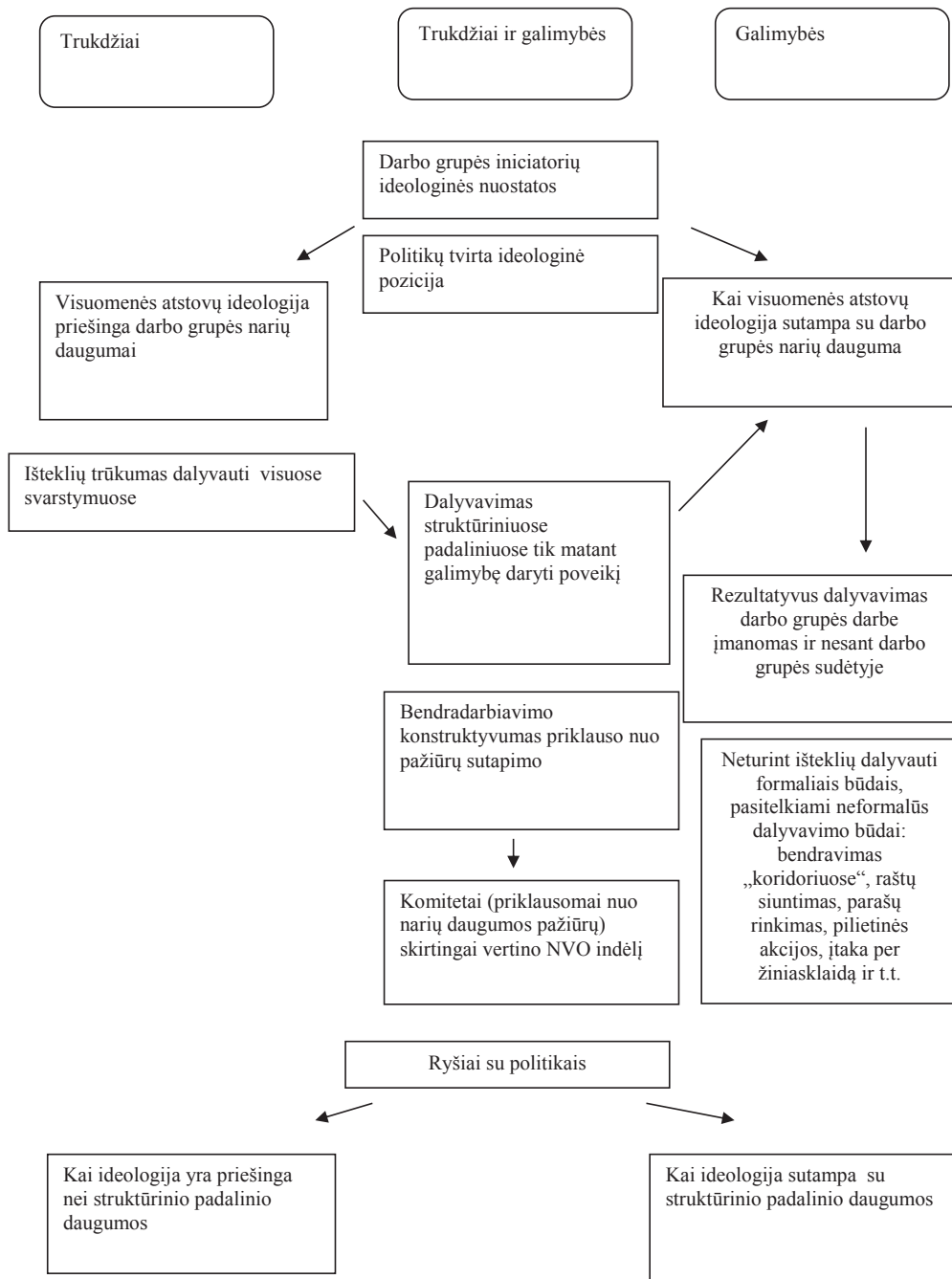
5 PRIEDAS. Su organizacijų finansiniu įgalinimu susiję trukdžiai ir galimybės visuomenei dalyvauti formuojant šeimos politiką

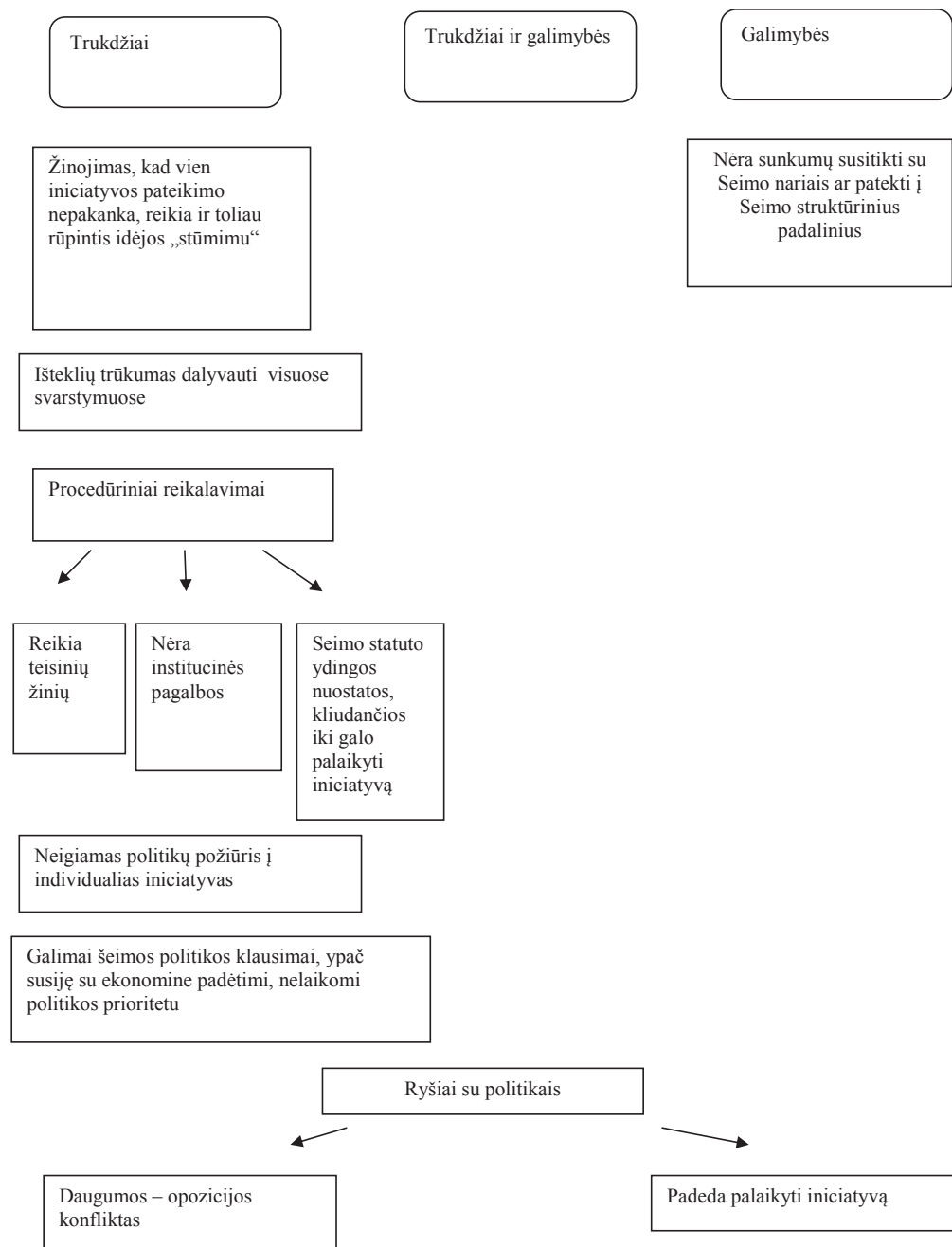
6 PRIEDAS. Trukdžiai ir galimybės visuomenei praktikoje įgyvendinti teisę dalyvauti formuojant šeimos politiką

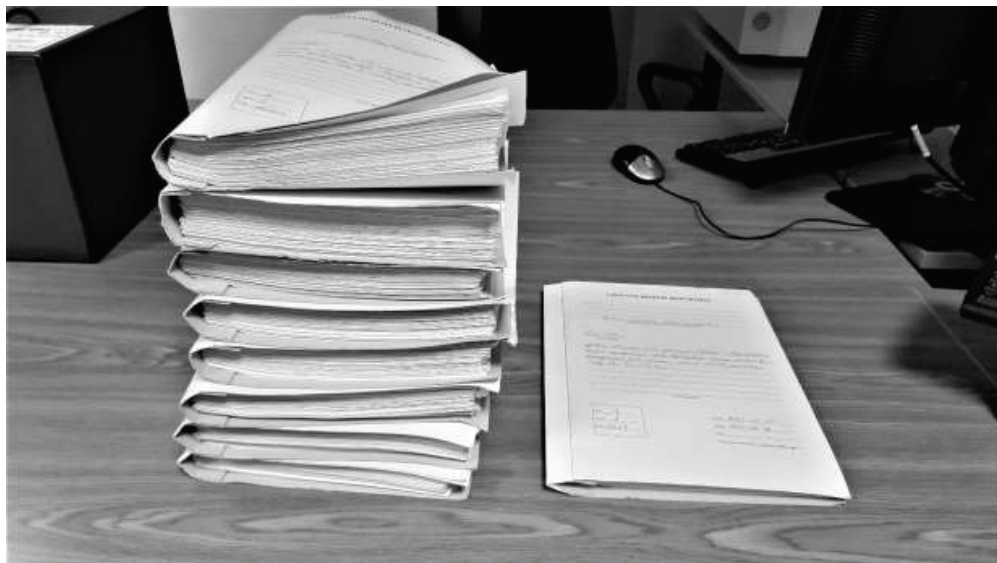
7 PRIEDAS. Trukdžiai ir galimybės visuomenei dalyvauti rengiant, svarstant ir priimant 2008 m. Valstybinę šeimos politikos koncepciją

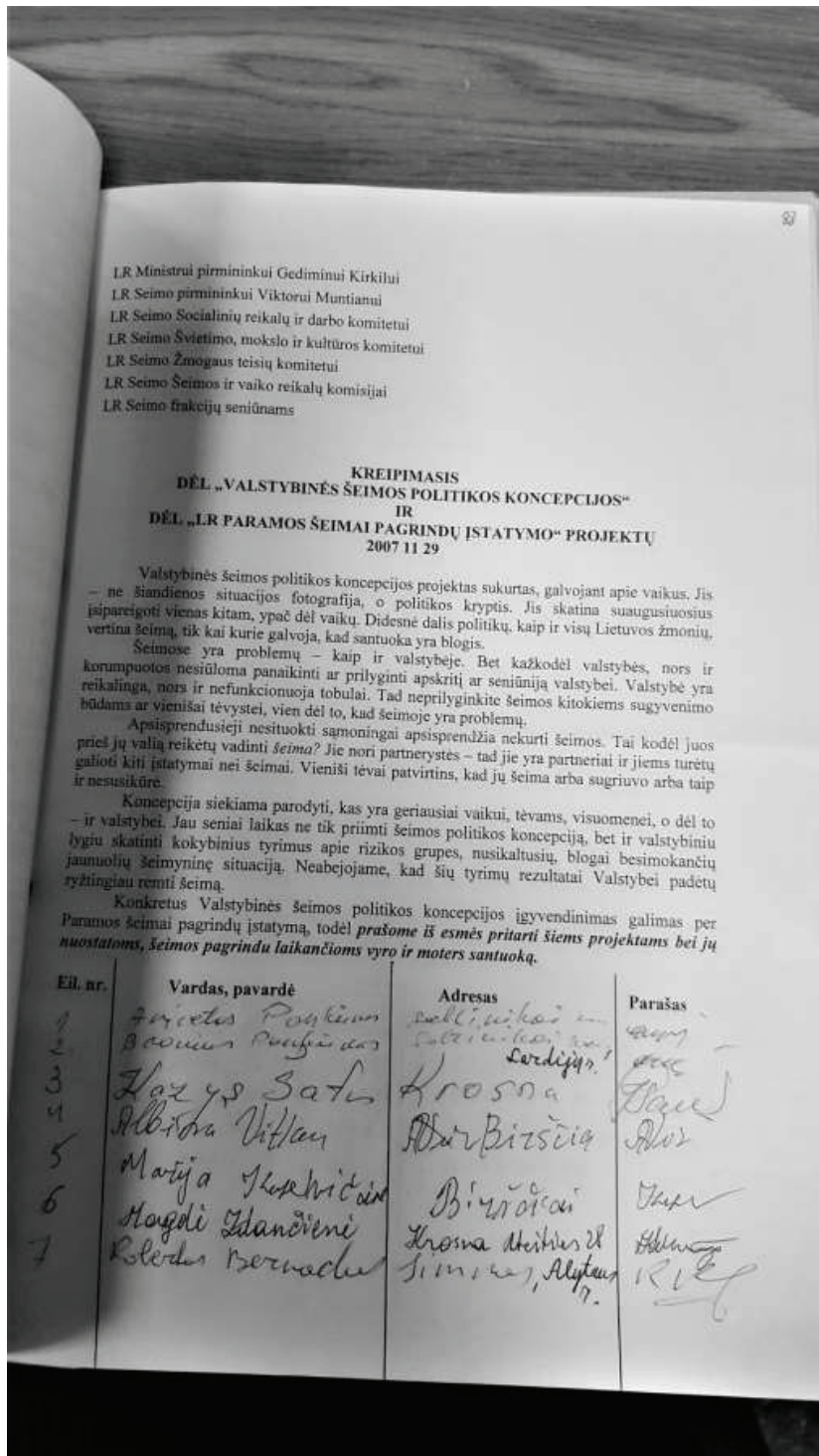

8 PRIEDAS. Trukdžiai ir galimybės teikiant ir palaikant peticijas dėl šeimos politikos klausimų

9 PRIEDAS. Valstybinę šeimos politikos koncepciją (toliau – ŠPK) palaikančių asmenų raštų ir kitų dokumentų bylos.

LR Ministrui pirmininkui Gediminui Kirklui
 LR Seimo pirmininkui Viktorui Muntiana
 LR Seimo Socialinių reikalų ir darbo komitetui
 LR Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komitetui
 LR Seimo Žmogaus teisių komitetui
 LR Seimo Šeimos ir vaiko reikalų komisijai
 LR Seimo frakcijų seniūnams

110

KREIPIMASIS
DĖL „VALSTYBINĖS ŠEIMOS POLITIKOS KONCEPCIJOS“
IR
DĖL „LR PARAMOS ŠEIMAI PAGRINDŲ ĮSTATYMO“ PROJEKTU
 2007 11 29

Kai kurie žmonės sako: „Man antspaudas pase nieko nereikia“. Tokio požiūrio manome, kad antspaudas pase, kaip ir Seimo nario priesaika nieko nereikia. Mes gi dalykas, o priesaika – juo labiau. Antspaudas pase dokumentuose yra reikšmingas įsparengoją myleti vienas kitą ir toje meilėje auginti vaikus.

Mes tikimės, kad Valstybė dar suvokia skirtumą tarp šeimų ir vienišų tėvų. Manome, kad Valstybė vis dar nori, kad žmonės tuoktųsi, net mato prasme skatinti jaunus žmones tuoktis. Skyrybos yra šeimos tragedija. Mes manome, kad valstybė remt vienšius tėvus, tačiau neskaitins tokio gyvenimo būdo.

Mes manome, kad Valstybė padės šeimoms spręsti problemas, o ne naikins šeima, ir nesakys, kad šeimos iš viso nereikia, tad nereikia ir Valstybinės šeimos politikos koncepcijos.

Mes tikimės, kad valstybė pagaliau pradės teikti veiksminga socialinę, psichologinę pagalbą šeimai, išgyvenančiai sunkumus. Geras situotiniams ir tėvais (juo labiau, išgyvenus daug sunkumų savo šeimoje vaikystėje) automatiškai netampama. Šeimai reikia pagalbos ir teigiamo požiūrio į ją.

Jei Jums iš tiesų rūpi šeima, prašome pritariti „Valstybinės šeimos politikos koncepcijai“ ir „Lietuvos Respublikos paramos šeimai pagrindų įstatymo“ projektams bei jų nuostatom, šeimos pagrindų laikančioms vyro ir moters santuoką.

Eil. nr.	Vardas, pavardė	Adresas	Parasas
1	Alfonsas Jakas	Būvė p. 12 Saliai	[Parasas]
2	Alita Puodžiūnaitė	Aptuocio g. 38 Saliai	[Parasas]
3	Lieta Česnauskienė	Kumpupis km. Jofij von 888 -	[Parasas]
4	Nida Lneigeničienė	g. Baranavičiaus 4-38.	[Parasas]
5	Simanta Bražienė	g. Šalabidnio 30-1 Saliai	[Parasas]
6	Jurka Štadienė	Saliai	[Parasas]
7	Daina Tėlikienė	Simunajos 34-1b	[Parasas]
8	Roma Lepučaitė	Saliai E. Steponavičiaus 12-4, TDM -	[Parasas]
9	Beimė Inčaitė	SAKIAI Darnyčia 34-2	[Parasas]
10	Edita Pečiūtė	Priekštis 16-4 Saliai	[Parasas]
11	Justina Stankienė	N. Kudryčiaus 92-30 Saliai	[Parasas]
12	Stasė	Simunajos 34-3, Saliai	[Parasas]
	Stasė	Agurkų - 1. Saliai	[Parasas]

LR Ministrui pirmininkui Gediminui Kirklui
 LR Seimo pirmininkui Viktorui Muntianui
 LR Seimo Socialinių reikalų ir darbo komitetui
 LR Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komitetui
 LR Seimo Žmogaus teisių komitetui
 LR Seimo Šeimos ir vaiko reikalų komisijai
 LR Seimo frakcijų seniūnams

GAUTA
 2007 11 29 Nr. P. RECE-12257

LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMAS
 PAREIŠYMAI
 Projektas Nr. RP-2390 KP-25
 Data 2007-12-21

**KREIPIMASIS
 DĖL „VALSTYBINĖS ŠEIMOS POLITIKOS KONCEPCIJOS“
 IR
 DĖL „LR PARAMOS ŠEIMAI PAGRINDŲ ĮSTATYMO“ PROJEKTŲ
 2007 11 29**

Labai prašome Lietuvos Respublikos Seimą ir Vyriausybę daugiau dėmesio skirti šeimai, kuri yra „visuomenės ir valstybės pagrindas“ (LR Konstitucija, 38 str.).

Mus neramina tai, kad vis daugiau jaunų žmonių linksta gyventi kartu, nesudarydami santuokos. Esame įsitikinę, kad tik rimtu ir abipusiu santuokiniu išsipareigojimu tėvas ir moters gyvenimas šeimoje sudaro palankią aplinką tiek jų pačių kaip asmenybių skleidimui, tiek ir jų vaikų ugdymui.

Be abejonės, valstybė turi rūpintis ir vienišais tėvais, auginančiais vaikus, tačiau toks gyvenimo būdas negali būti skatinamas: nėra normalu, kad pagal dabartinę socialinę ir ekonominę valstybės politiką kartu gyvenančioms poroms labiau „apsimoka“ nesituokti.

Mes norime, kad mūsų visuomenėje būtų ugdomos asmenybės, sugebančios sudaryti abipusę pagarbą, pasitikėjimą ir išsipareigojimą grįstą santuoką, o jos pagrindu sudarytose šeimose būtų darniai ugdoma jaunoji karta, pajėgi imtis atsakomybės už valstybės ateitį.

Raguojame Seimą ir Vyriausybę priurti „Valstybinės šeimos politikos koncepcijos“ ir „Lietuvos Respublikos paramos šeimai pagrindų įstatymo“ projektams bei jų nuostatoms, eimos pagrindų laikinoms vyro ir moters santuoką.

nr.	Vardas, pavardė	Adresas	Parašas
	Pauline Šlaunytė	Vistytis 36 ¹¹⁸ Kybartai	[Parašas]
	Smulteris Stepa	Alksnė 36-81	[Parašas]
	Ona Šteizienė	Alksnė 36-28	[Parašas]
	Gasulienė Sigitė	Kybartai	[Parašas]
	Kalnapietis Vitas	Silėnų 10	[Parašas]
	Andriulienė Jorėsė	Darvino 16-32	[Parašas]
	Morka Šliužaitė	A. Giesio 2-6	[Parašas]
	Kostavicius Petras	- 11 - 46-40	[Parašas]

LR Ministrui pirmininkui Gediminui Kirkiui
 LR Seimo pirmininkui Viktorui Muntianui
 LR Seimo Socialinių reikalų ir darbo komitetui
 LR Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komitetui
 LR Seimo Žmogaus teisių komitetui
 LR Seimo Šeimos ir vaiko reikalų komisijai
 LR Seimo frakcijų seniūnams

GAUTA
 2007 11 19 Kp. 1004-132
 LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMAS
 PASTICLYMAS
 Projektas Nr. 21-1390, RP-20
 Data 2007-12-31

**KREIPIMASIS
 DĖL „VALSTYBINĖS ŠEIMOS POLITIKOS KONCEPCIJOS“
 IR
 DĖL „LR PARAMOS ŠEIMAI PAGRINDŲ ĮSTATYMO“ PROJEKTŲ
 2007 11 29**

Labai prašome Lietuvos Respublikos Seimą ir Vyriausybę daugiau dėmesio skirti šeimai, kuri yra „visuomenės ir valstybės pagrindas“ (LR Konstitucija, 38 str.).

Mus neramina tai, kad vis daugiau jaunų žmonių linksta gyventi kartu, nesudarydami santuokos. Esame įsitikinę, kad tik rimtu ir abipusiu santuokiniu įsipareigojimu paremtas vyro ir moters gyvenimas šeimoje sudaro palankią aplinką tiek jų pačių kaip asmenybių skleidimuisi, tiek ir jų vaikų ugdymui.

Be abejo, valstybė turi rūpintis ir vienišais tėvais, auginančiais vaikus, tačiau toks gyvenimo būdas negali būti skatinamas; nėra normalu, kad pagal dabartinę socialinę ir ekonominę valstybės politiką kartu gyvenančioms poroms labiau „apsimoka“ nesituokti.

Mes norime, kad mūsų visuomenėje būtų ugdomos asmenybės, sugebančios sudaryti abipusę pagarbą, pasitikėjimą ir įsipareigojimą grįstą santuoką, o jos pagrindu sudarytose šeimose būtų darniai ugdoma jaunoji karta, pajėgi imtis atsakomybės už valstybės ateitį.

Raginame Seimą ir Vyriausybę pritariti „Valstybinės šeimos politikos koncepcijos“ ir „Lietuvos Respublikos paramos šeimai pagrindų įstatymo“ projektams bei jų nuostatom, šeimos pagrindu laikančioms vyro ir moters santuoką.

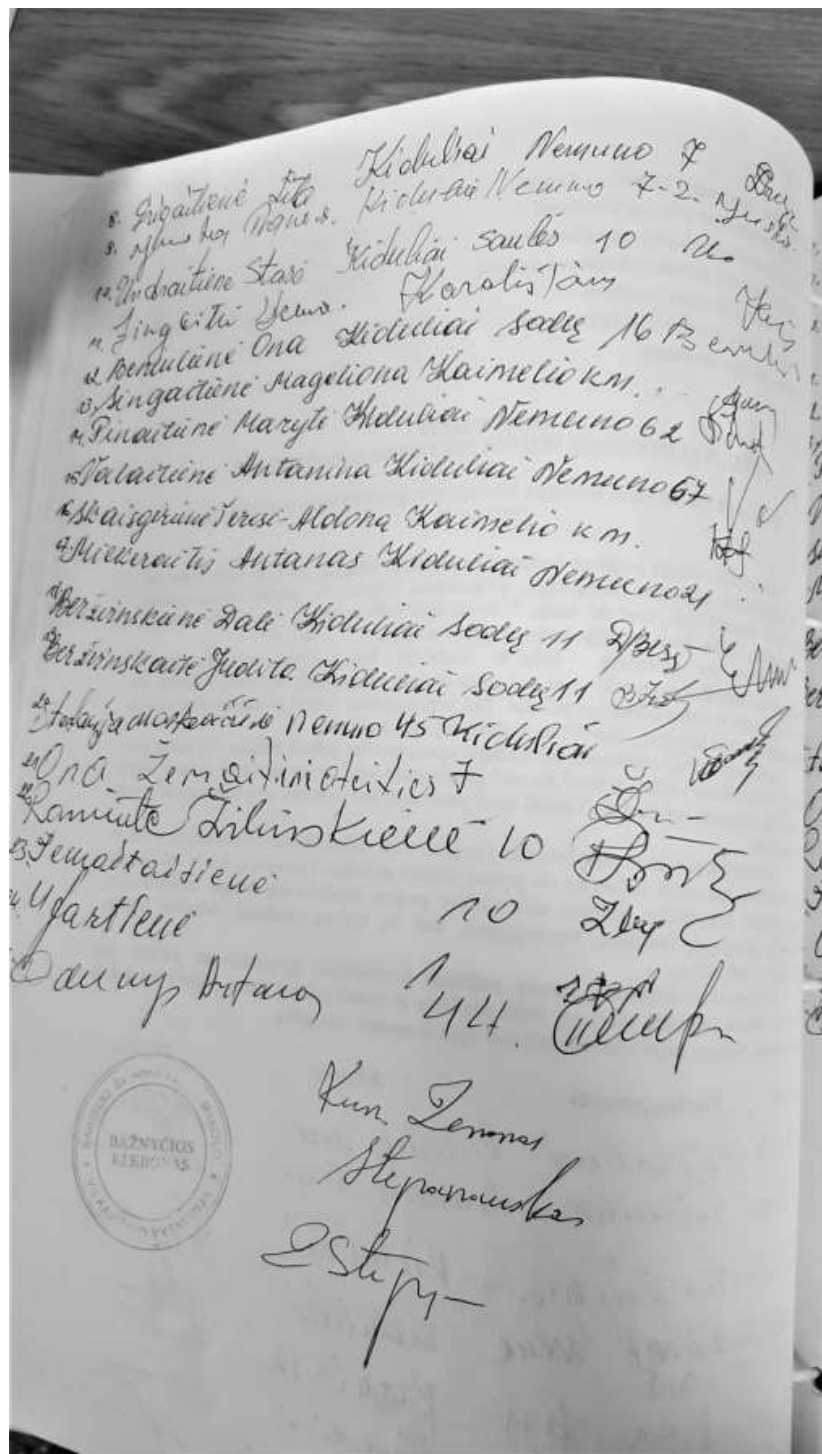
Eil. nr.	Vardas, pavardė	Adresas	Parašas
1	Štutai Karalūnaitė	11, brėvių 7-13, taunas	[Parašas]
2	Valerija Gudeliene	Varėna 16-35	[Parašas]
3	Jūlitė Liutaviene	Šilutė 20	[Parašas]
4	Albina, Aneta	„ „ „	[Parašas]
5	Lesta Šturbaitis	Šilutė 13	[Parašas]
6	Romualda Pranickienė	Čiurlia 11	[Parašas]
7	Donatija Slekšniūtė	Šilutė 22	[Parašas]
8	Lina Jankauskaitė	Medžiūninkai 3	[Parašas]

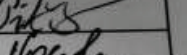
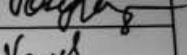
11 PRIEDAS. Parašų dėl ŠPK iš tų pačių gatvių ir namų pavyzdžiai

Uzule Beprostienė	of. of. 330-0		
Valentinos Beprostis	" - "		
Alina Mekšnytė	" - "		
Rosita Šimulėvičiūtė	" - 33-8		
Rasa Doubravickaitė	" - 33-10		
Dorota Doubravickaitė	" - "		
ANINŠ STRAUKAITIŲ 180-28			
Liija Kraujalaitė	180-30		
Liiva Šanckienė	180-32		
Aldona Peciūnaitė	Nepriklausomybės 48-23		
Uso. Sisiūnaitė	" - "		
Bronė Blažaitė	" - "	74-45	
Valadka. Blažaitė	" - "	74-45	
Florid Kapakaitė	" - "	74-46	
Liūnė Šturmaitė	" - "	74-44	
Henrieta Šturmaitė	" - "	74-55	
Jolanta Pončiūtė	Nepriklausomybės	74-31	
Liūnė Juciškaitė	" - "	64-2	
Adamantas Juciškis	" - "	64-2	
Uso. Juciškis	" - "	64-2	
Biancė Ališauskienė	" - "	64-3	
Jongis Ališauskas	" - "	64-3	
Aliso ZARANKIENĖ	" - "	64-7	
Saulius SAKANKA	" - "	64-3	
Robertinas Norkeus	" - "	64-6	
Oni Norkevičiūtė	lauko 26-11		
Petras Norkevičius	1916 m. g. 16 k. 13		
Uso. Norkevičius	" - "		
Uso. Vildė	" - "	10	
Uso. Agimantas	" - "	10	
Uso. Teklė	" - "		
Uso. Norykė	Nepriklausomybės 64-12		
Uso. Borkevičiūtė	Nepriklausomybės 64-11		
Uso. Adomaitienė	Nepriklausomybės 64-15		
Uso. Adomaitis	Nepriklausomybės 64-15		
Uso. Reinerkienė	gėlių 42		

Eil. Nr.	Vardas, pavardė	Adresas	Parašas
7.	Petruskienė Danyon	Kauno raj. Vincentavos k.	[Signature]
8.	Matulaitienė Majijona	Kauno raj. Vincentavos k.	[Signature]
9.	Matulevičiūtė Feliksė	Kauno raj. Vincentavos k.	[Signature]
10.	Gudkubienė Vinita	Kauno raj. Vincentavos k.	[Signature]
11.	Gudkubienė Antanas	Kauno raj. Vincentavos k.	[Signature]
12.	Prelevičius J.	Kauno raj. Vincentavos k.	[Signature]
13.	Prakevičienė Anelė	Kauno raj. Vincentavos k.	[Signature]
14.	Zemaitienė Galija	Kauno raj. Vincentavos k.	[Signature]
15.	Gaižauskas Roman	Kauno raj. Vincentavos k.	[Signature]
16.	Gaižauskienė Elena	Kauno raj. Vincentavos k.	[Signature]
17.	Marcigalavičiūtė Sona	Kauno raj. Vincentavos k.	[Signature]
17.	Barauskienė Nina	Kauno raj. Vincentavos k.	[Signature]
19.	Barauskas Leonas	Kauno raj. Vincentavos k.	[Signature]
20.	Kubilienė Danutė	Kauno raj. Vincentavos k.	[Signature]
21.	Serbatienė Matilda	Kauno raj. Vincentavos k.	[Signature]
22.	Braitė Vitautienė	Kauno raj. Vincentavos k.	[Signature]
23.	Lomas Vitautas	Kauno raj. Vincentavos k.	[Signature]
24.	Adomaitė Kirolovaičiūtė	Kauno raj. Vincentavos k.	[Signature]
25.	Samuškienė Aldona	Kauno raj. Vincentavos k.	[Signature]
26.	Valinkonis Jonas	Kauno raj. Vincentavos k.	[Signature]
27.	Čiauskas Bronius	Kauno raj. Vincentavos k.	[Signature]
28.	Vidulskienė Pranciška	Kauno raj. Vincentavos k.	[Signature]
29.	Veselauskas Jostė	Kauno raj. Vincentavos k.	[Signature]
30.	Breukšaitė Jovita	Kauno raj. Vincentavos k.	[Signature]
31.	Sandra Šubkienė	Kauno raj. Vincentavos k.	[Signature]
32.	Šediminas Šubka	Kauno raj. Vincentavos k.	[Signature]
33.	Česonaitė Stefanija	Kauno raj. Gudkubės k.	[Signature]

Vārds, pavārds	Adrese	Parlasis
[illegible]	Šakui raj. Leluciai šilo	
[illegible]	Šakui raj. Leluciai šilo	
Viktors	Šakui raj. Leluciai šilo 4	
[illegible]	Šakui raj. Leluciai šilo 4	
[illegible]	Šakui raj. Leluciai šilo 4	
[illegible]	Šakui raj. Leluciai šilo 2	
[illegible]	Šakui raj. Leluciai šilo 2	
[illegible]	Šakui raj. Leluciai šilo 5	
[illegible]	Šakui raj. Leluciai šilo 5	
[illegible]	Sodu - 3	
[illegible]	Sodu - 5	
[illegible]	Šakui raj. Leluciai šilo 5	
[illegible]	Šakui raj. Leluciai šilo 5	
[illegible]	Šakui raj. Leluciai šilo 28	
[illegible]	Šakui raj. Leluciai šilo 11	
[illegible]	Šakui raj. Leluciai šilo 13	
[illegible]	Šakui raj. Leluciai šilo 13	
[illegible]	Šakui raj. Leluciai šilo 28	
[illegible]	Šakui raj. Leluciai šilo 28	
[illegible]	Šakui raj. Leluciai šilo 34	
[illegible]	Šakui raj. Sirdyda 3	
[illegible]	Šakui raj. Sirdyda Sirdyda 3	
[illegible]	Šakui raj. šilo	
[illegible]	Šakui raj. Leluciai šilo 6	
[illegible]	Šakui raj. Leluciai šilo 16	
[illegible]	Šakui raj. Leluciai šilo 16	

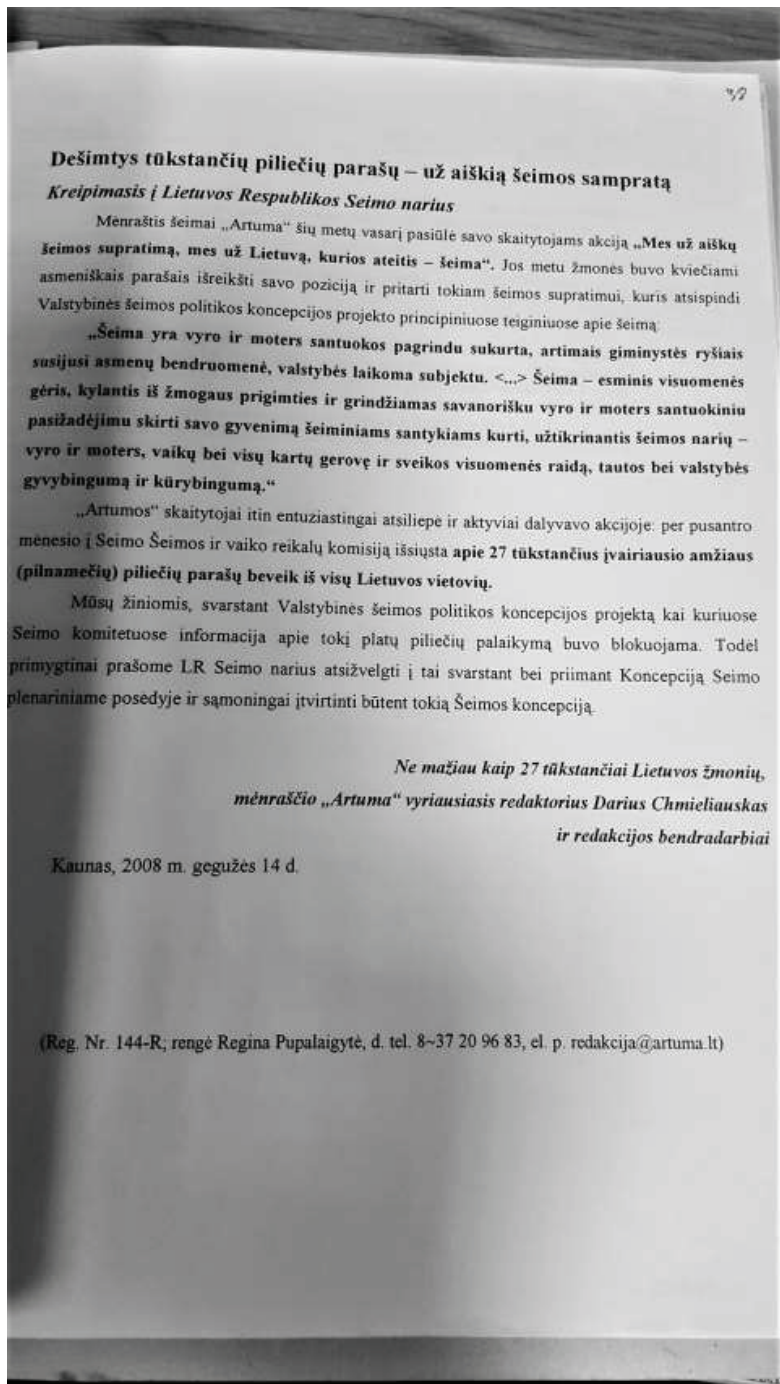
Nr.	Vardas, pavardė	Adresas	Parašas
	Ramutis Povilaitis	Kretkampio kaimas	
	Nijolė Pikūlingienė	Kretkampio kaimas	
	Vladas Vonyšius	Kretkampio kaimas	
	Aldona Vonyšienė	Kretkampio kaimas	Vonyš

LR Ministrui pirmininkui Gediminui Kirklui
 LR Seimo pirmininkui Viktorui Muntianui
 LR Seimo Socialinių reikalų ir darbo komitetui
 LR Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komitetui
 LR Seimo Žmogaus teisių komitetui
 LR Seimo Šeimos ir vaiko reikalų komisijai
 LR Seimo frakcijų seniūnams

**KREIPIMASIS
 DĖL „VALSTYBINĖS ŠEIMOS POLITIKOS KONCEPCIJOS“
 IR
 DĖL „LR PARAMOS ŠEIMAI PAGRINDŲ ĮSTATYMO“ PROJEKTU
 2007 11 29**

Mes, žemiau pasirašiusieji, raginame Seimą ir Vyriausybę pritarti „Valstybinės šeimos politikos koncepcijos“ ir „Lietuvos Respublikos paramos šeimai pagrindų įstatymo“ projektams bei jų nuostatoms, šeimoms pagrindams laikinai vyro ir moters santuokai.

Eil.nr.	Vardas, pavardė	Adresas	Parašas
1	Jarina Lengvaskienė	Darbininkų 28	Jarina
2	Juozapas Šnickus	Darbininkų 28	Juozapas
3	Genovaitė Šaracūnaitė	Darbininkų 28	Genovaitė
4	Marija Bacevičienė	Darbininkų 30	Marija
5	Marija Žilinskienė	Darbininkų 25	Marija
6	Zigmantas Szučgimis	Darbininkų 22	Zigmantas
7	Melbora Szučgimienė	Darbininkų 22	Melbora
8	Saldžiūnaitė Cepaitienė	Darbininkų 34	Saldžiūnaitė
9	Antanas Cepaitis	Darbininkų 34	Antanas
10	Alėina Andriūšonaitė	Darbininkų 34	Alėina
11	Aldeona Pauzėnė	Darbininkų 48	Aldeona
12	Juozas Pauzė	Darbininkų 50B	Juozas
13	Juozas Ugniauskis	Darbininkų 30B	Juozas
14	Beata Ugniauskienė	Darbininkų 30B	Beata
15	Jonas Siltkus	Darbininkų 37	Jonas
16	Zita Sutkavičienė	Darbininkų 39	Zita
17	Estė Dumbienė	Darbininkų 47	Estė
18	Elena Jopaitienė	Darbininkų 62	Elena
19	Vincas Kuzaitis	Jogininkų km.	Vincas
20	Marija Kuzaitienė	Jogininkų km.	Marija
21	Leonas Rudakaitis	Jaujinis 1	Leonas
22	Stasė Rudakaitienė	Jaujinis 1	Stasė
23	Antanas Menulis	Maruklos 16	Antanas
24	Kunigaunda Menulienė	Maruklos 16	Kunigaunda
25	Elena Vizlavienė	Silva 8	Elena
26	Elena Tomulaitienė	Maruklos 14	Elena
27	Vincas Jancaitis	Menulos 13	Vincas
28	Danutė Japaitienė	Menulos 13	Danutė
29	Vytautas Dubenas	Popuiskų 8	Vytautas
30	Marija Dubienė	Popuiskų 8	Marija
31	Antanas Urbanavičius	Jatulis 1	Antanas
32	Gilda Urbanavičienė	Jatulis 1	Gilda
33	Nijolė Bivainskienė	Jatulis 3	Nijolė
34	Juozas Juška	Jatulis 5	Juozas
35			

LITUVOS RESPUBLIKOS SEIMO KANCELIARIJA
KONKREČIŲ DĖJŲ VYKDYMO
PILNŲTIS DOKUMENTŲ
GAUTA

2007-12-11 Nr. 9-2007-12806

LITUVOS RESPUBLIKOS SEIMAS
PARSLŪSMAI
Prašymas Nr. 22-2590-XC-2024
Data: 2007-12-11

Lietuvos Respublikos
Seimo kanceliarijai

Prašymas

Šių metų lapkričio 20 dieną buvo įteiktas „Kreipimasis dėl šeimos apsaugos“, kurio nagrinėjimas paskirtas gruodžio 18 dienai. Gavome daug pavėlavusių parašų, kurie buvo siųsti paštu. Todėl prašome prijungti šiuos parašus, surinktus po kreipimusi, prie įteiktų lapkričio mėnesio 20 dieną.

Viso, prie jau įteiktų parašų, prašome prijungti:
1924 (tūkstantis devyni šimtai dvidešimt keturis) parašus ir 181 (viena šimta aštuoniasdešimt viena) lapą.

Atsakingi asmenys:

Rūta Tamulaitytė – Sereikienė a/k 47009190556, gyv. Vilnius Ozo 5-29,
tel: 860132926

Justas Subačius a/k 38108251301, gyv. Vilnius Šeškinės 17-57,
tel: 861234734

2007 12 10

LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMO KANCELIAVIJOS
KOMUNIKACIJOS DEPARTAMENTAS
PRIEMIMO SKYRIAUS TASTRĖS PATAKAVIČIŲ
GAUTA

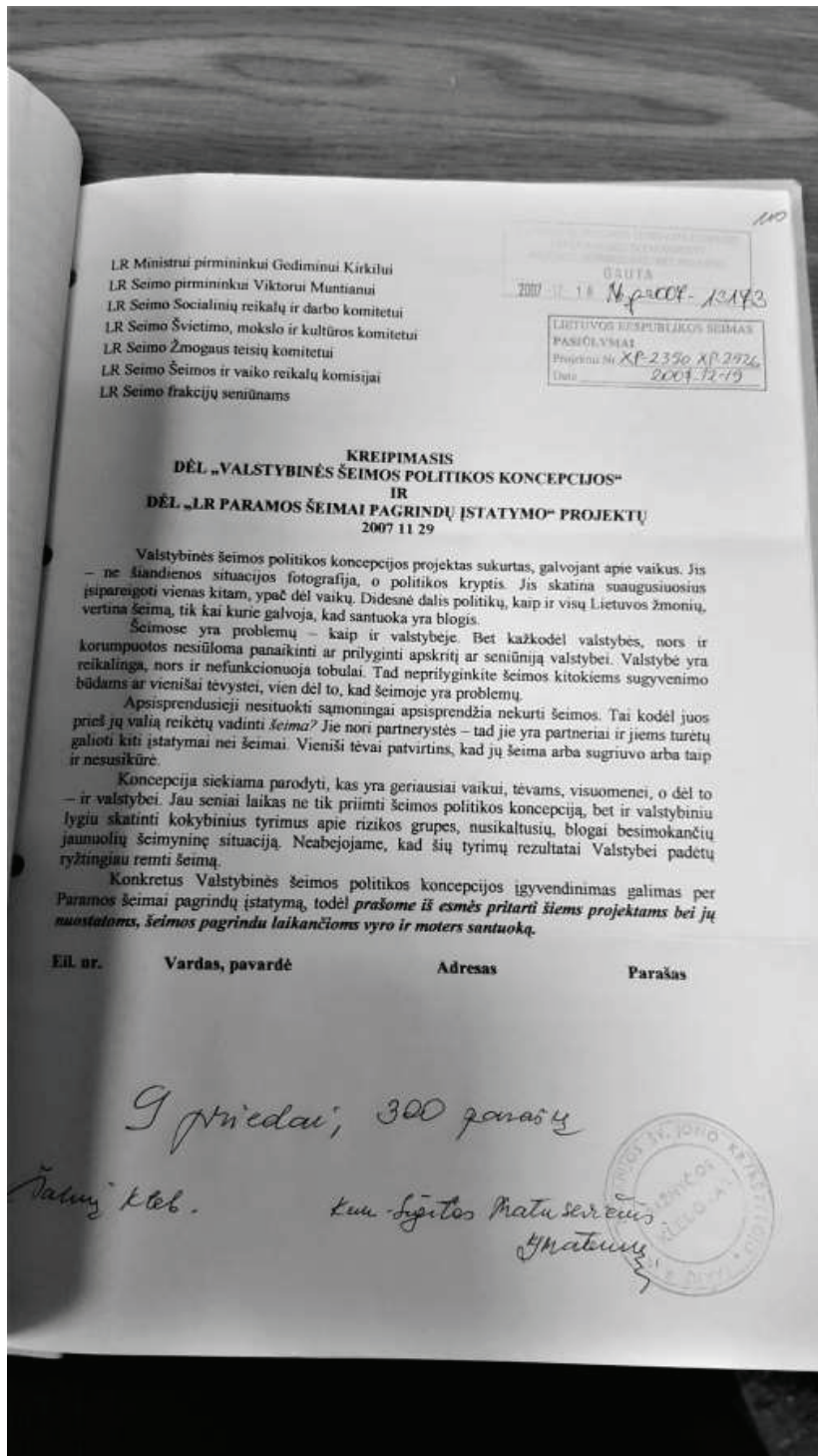
2008-03-12 *M. g. - 2008-2434*

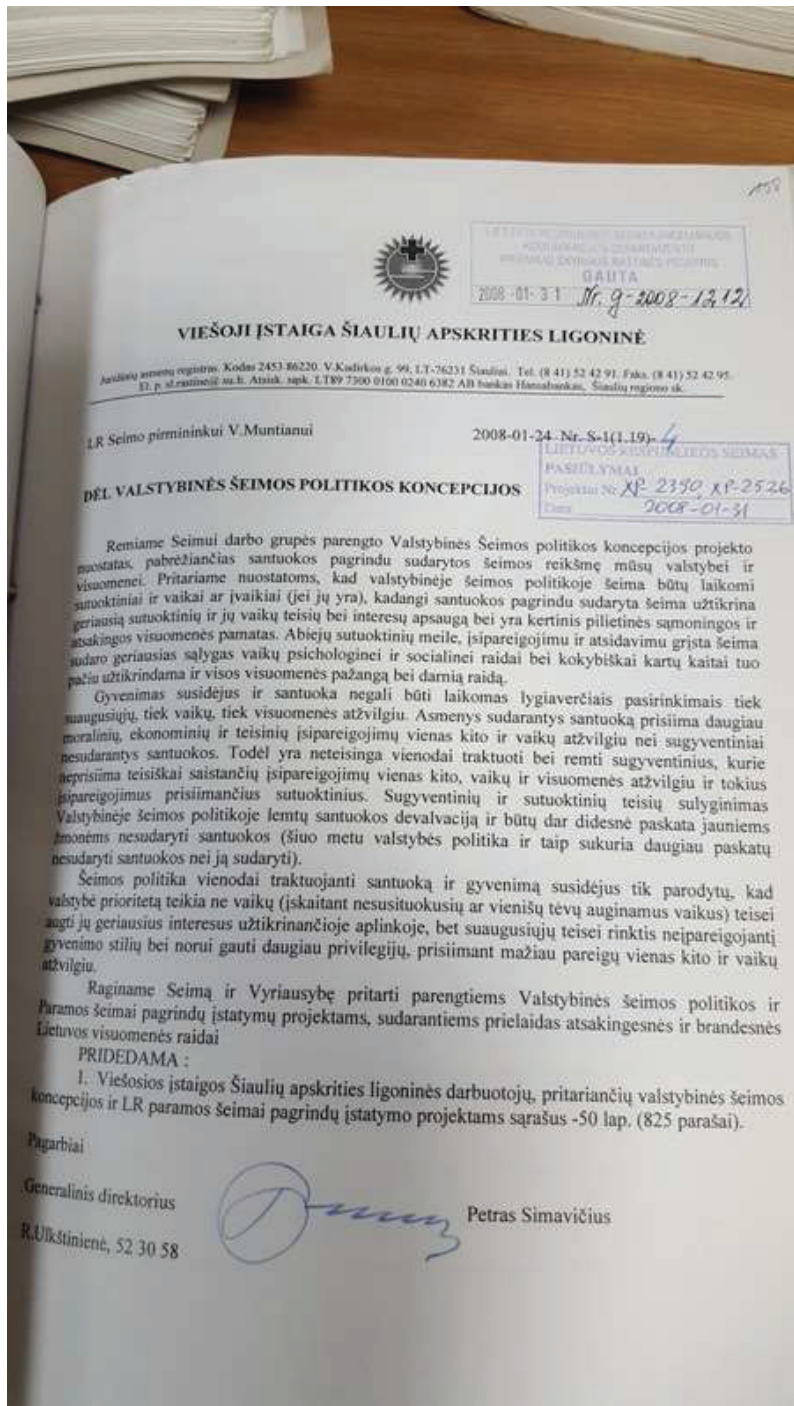
117
LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMAS
PASIŪLYMAI
Projektui Nr. *XP2390*
Data *2008-03-13*

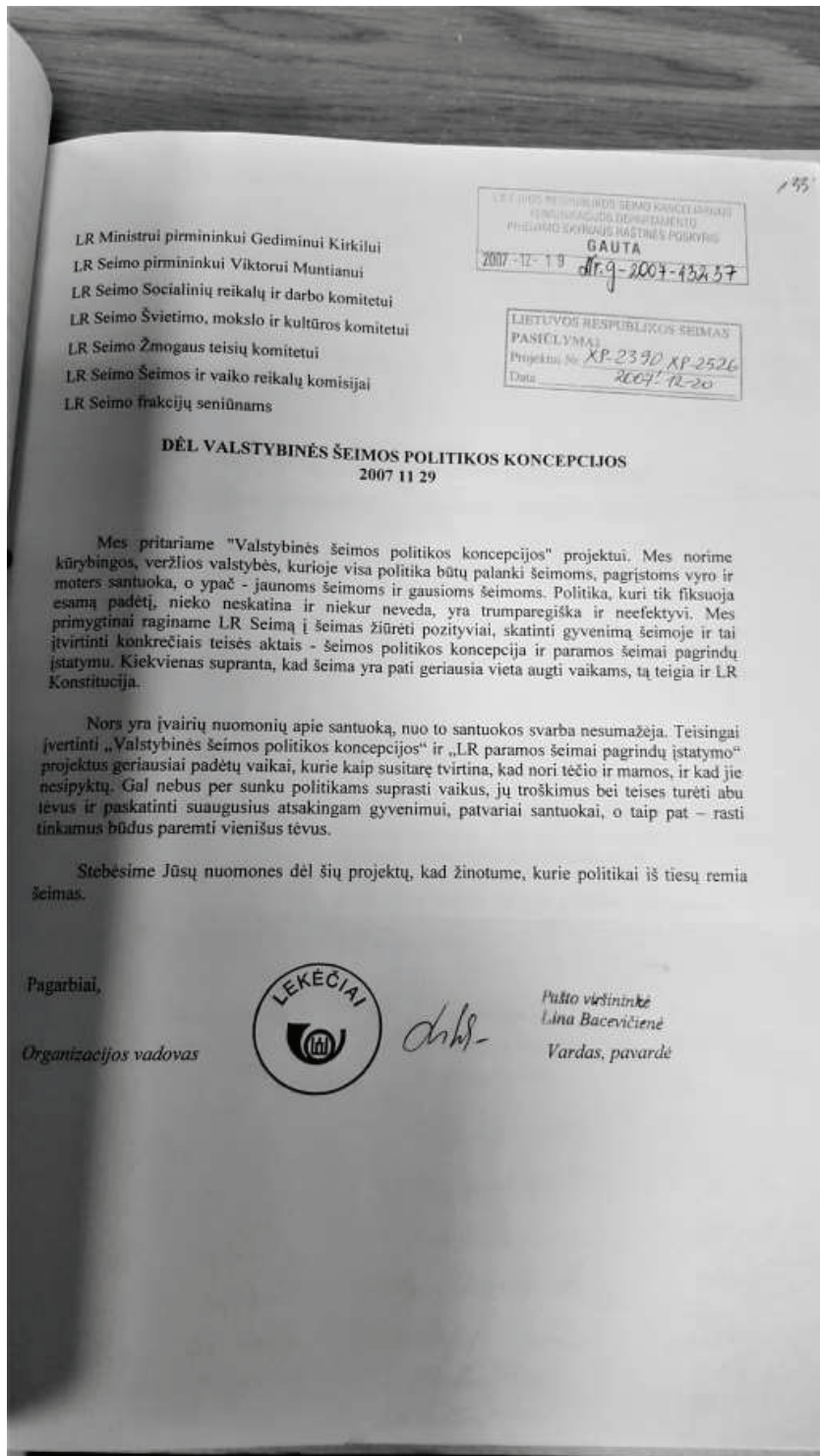
SABK
BPK
3164
274
SURA

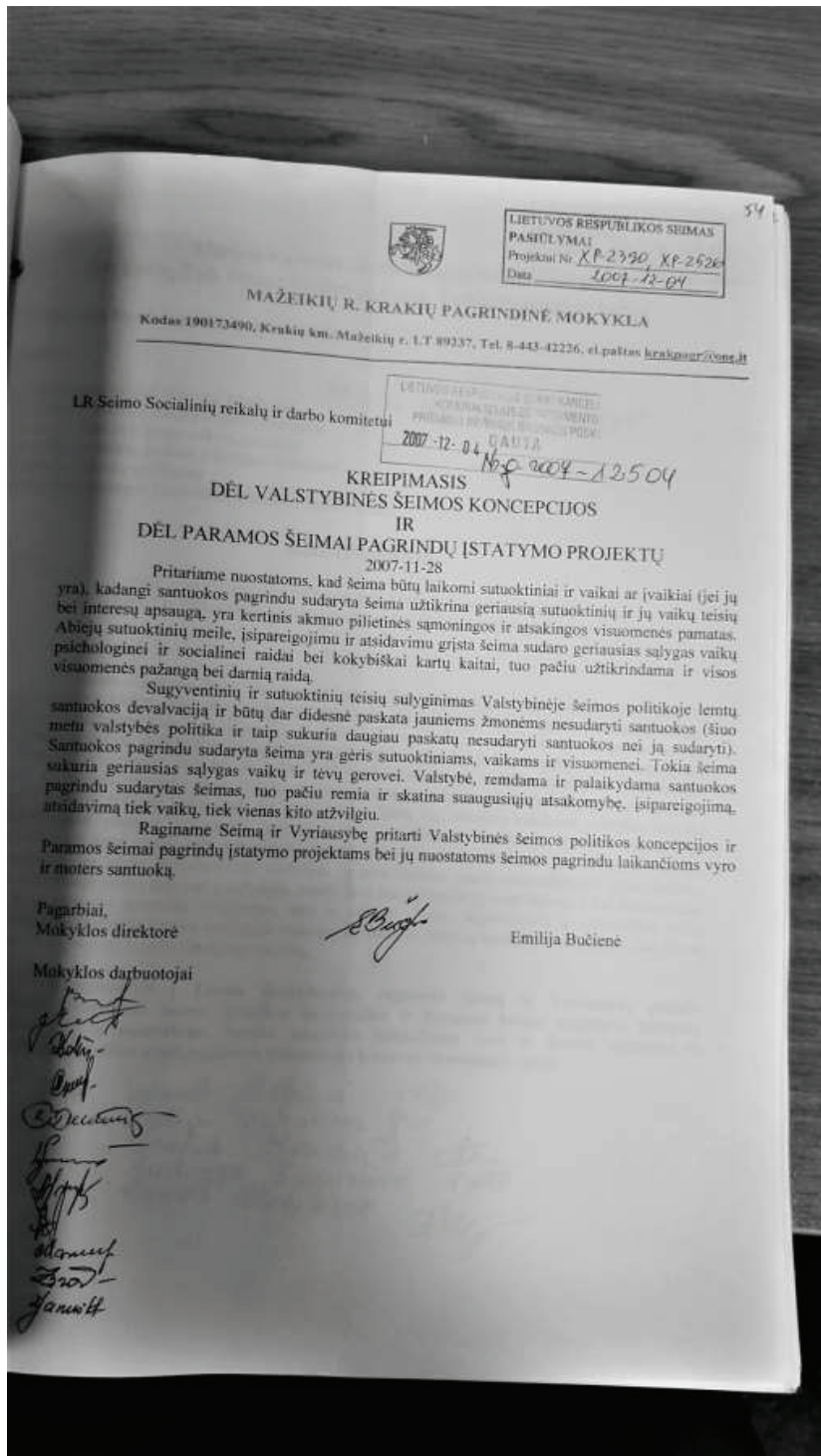
Gerbiamą LRS šeimos ir vaiko reikalų komisija,
Patsiunčiame Ignalinos rajono Didžiasalio ir Tverėčiaus se-
natorių ir miestelių gyventojų, bei jų šeimų svečių parašus
dėl už aiškų šeimos supratimą, mes už Lietuvą, kurios ateitis
"šeima". Viso 14 lapų 401 parašas!
Tverėčius, 2008.03.06.

Pagarbiai, Gintautas Motiejūnas.
M. g.

LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMAS
 PASIŪLYMAI
 Projektui Nr. XP-2390, XP-2526
 Data 2007-12-04

54

MAŽEIKIŲ R. KRAKIŲ PAGRINDINĖ MOKYKLA

Kodas 190173490, Kenkių km. Mažeikių r. LT 89237, Tel. 8-443-42226, el.pastas krakmou@cons.lt

LR Seimo Socialinių reikalų ir darbo komitetas

LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMAS
 KONSTITUCINIS TEISĖMŲ TARYBA
 PRIEMŲ IR PATAISŲ BIJŲ ŠPDK
 2007-12-04 GAUTA
 Nr. 2004-12504

KREIPIMASIS
 DĖL VALSTYBINĖS ŠEIMOS KONCEPCIJOS
 IR
 DĖL PARAMOS ŠEIMAI PAGRINDŲ ĮSTATYMO PROJEKTŲ
 2007-11-28

Pritariame nuostatomis, kad šeima būtų laikomi sutuoktiniai ir vaikai ar įvaikiai (jei jų yra), kadangi santuokos pagrindu sudaryta šeima užtikrina geriausių sutuoktinių ir jų vaikų teisių bei interesų apsaugą, yra kertinis akmuo pilietinės sąmoningos ir atsakingos visuomenės pamatas. Abiejų sutuoktinių meile, įsipareigojimu ir atsidavimu grįsta šeima sudaro geriausias sąlygas vaikų psichologinei ir socialinei raidai bei kokybiškai kartu kaitai, tuo pačiu užtikrinama ir visos visuomenės pažanga bei darnią raidą.

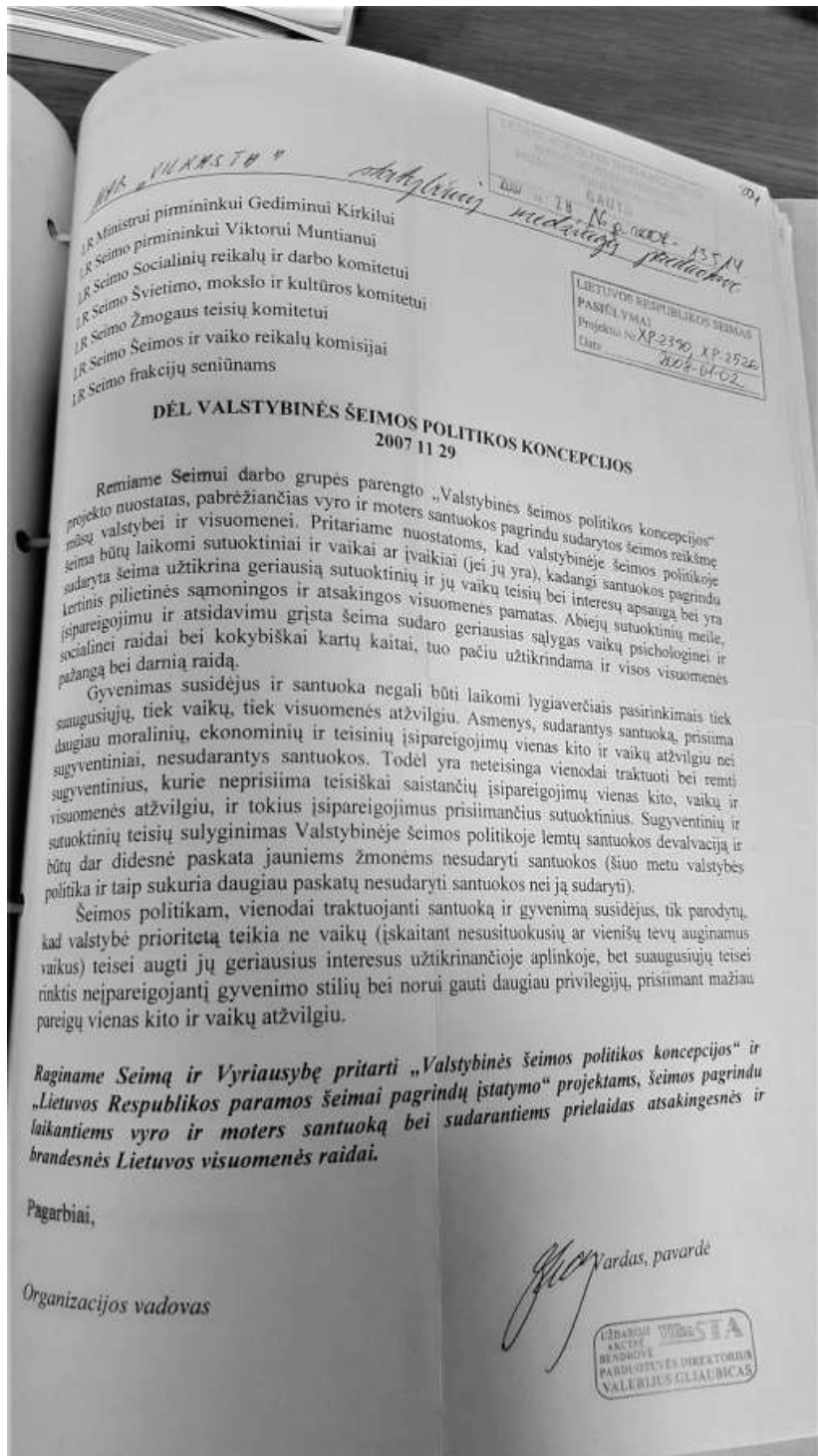
Sugyventinių ir sutuoktinių teisių sulyginimas Valstybinėje šeimos politikoje lemtų santuokos devalvaciją ir būtų dar didesnė paskata jauniems žmonėms nesudaryti santuokos (šiuo metu valstybės politika ir taip sukuria daugiau paskatų nesudaryti santuokos nei ją sudaryti). Santuokos pagrindu sudaryta šeima yra gėris sutuoktiniams, vaikams ir visuomenei. Tokia šeima sukuria geriausias sąlygas vaikų ir tėvų gerovei. Valstybė, remdama ir palaikydama santuokos pagrindu sudarytas šeimas, tuo pačiu remia ir skatina suaugusiųjų atsakomybę, įsipareigojimą, atsidavimą tiek vaikų, tiek vienas kito atžvilgiu.

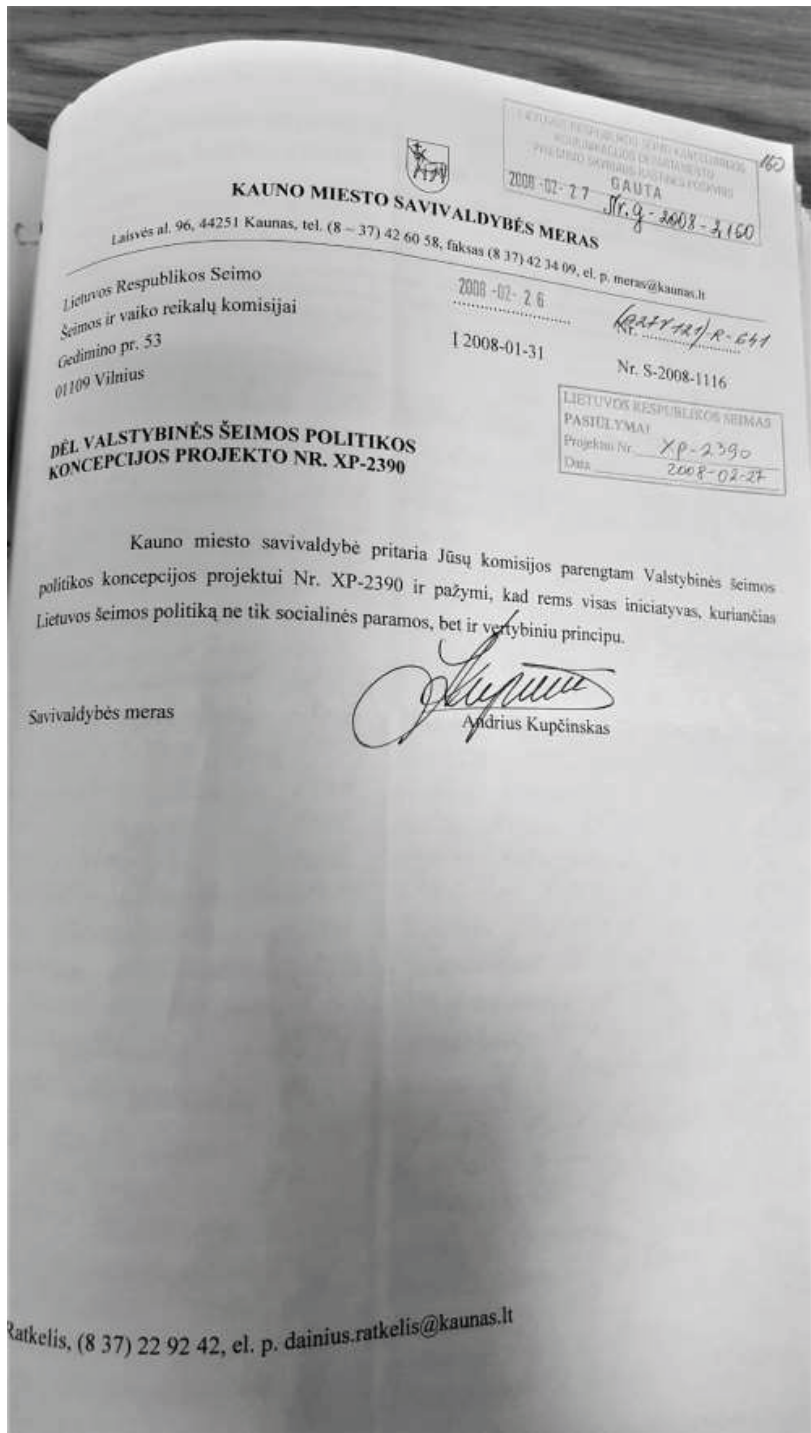
Raginame Seimą ir Vyriausybę pritarti Valstybinės šeimos politikos koncepcijos ir Paramos šeimai pagrindų įstatymo projektams bei jų nuostatomis šeimos pagrindų laikantiems vyro ir moters santuoką.

Pagarbiai,
Mokyklos direktorė

Emilija Bučienė

Mokyklos darbuotojai

KAUNO MIESTO SAVIVALDYBĖS MERAS
Laisvės al. 96, 44251 Kaunas, tel. (8 – 37) 42 60 58, faksas (8 17) 42 34 09, el. p. meras@kaunas.lt

Lietuvos Respublikos Seimo
Šeimos ir vaiko reikalų komisijai
Gedimino pr. 53
01109 Vilnius

2008-02-27
GAUTA
160
2008-02-27
Nr. S-2008-1116

**DĖL VALSTYBINĖS ŠEIMOS POLITIKOS
KONCEPCIJOS PROJEKTO NR. XP-2390**

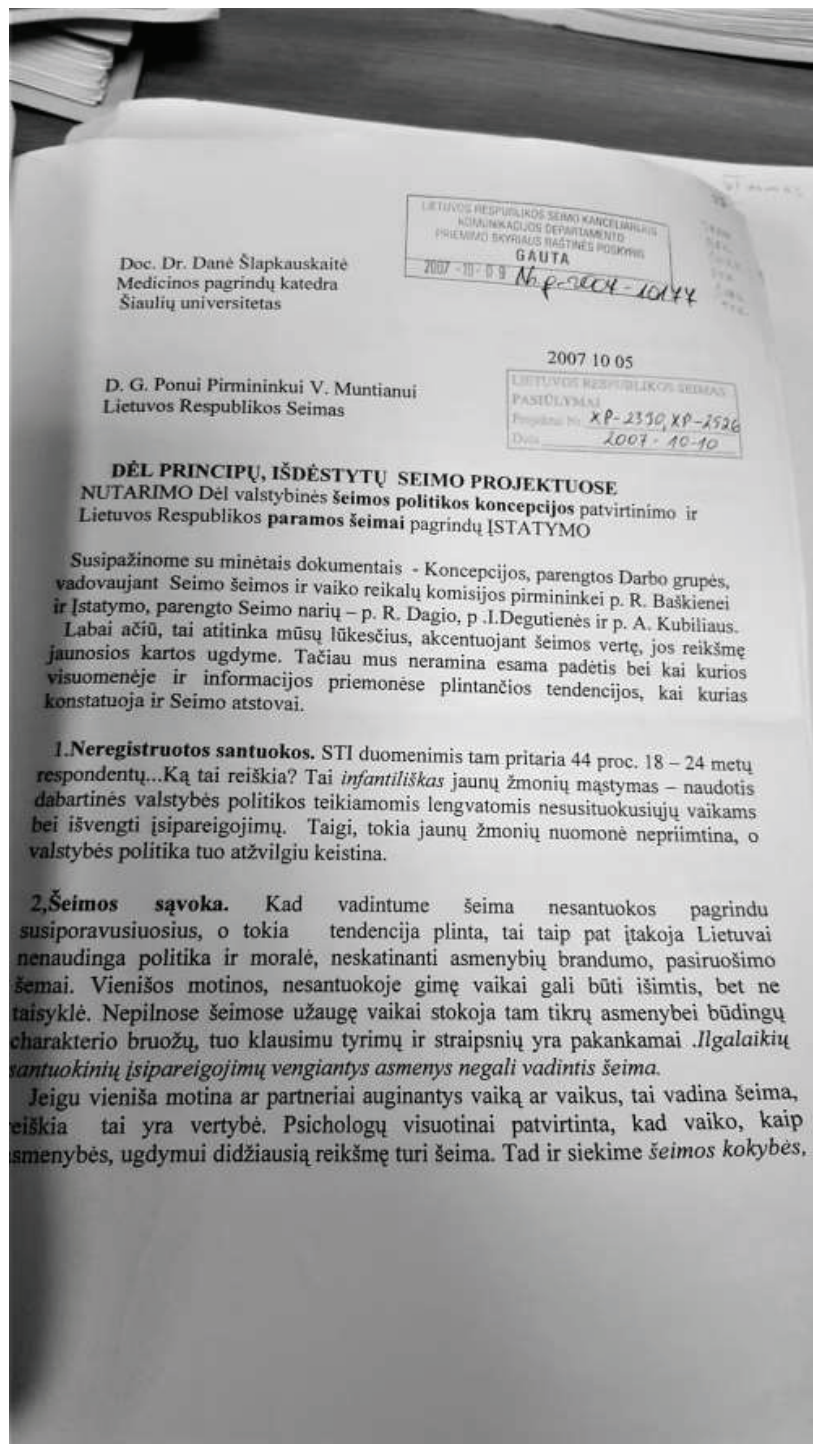
LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMAS
PASTIDLYMAI
Projektas Nr. XP-2390
Data 2008-02-27

Kauno miesto savivaldybė pritaria Jūsų komisijos parengtam Valstybinės šeimos politikos koncepcijos projektui Nr. XP-2390 ir pažymi, kad remis visas iniciatyvas, kuriančias Lietuvos šeimos politiką ne tik socialinės paramos, bet ir vertybiniu principu.

Savivaldybės meras

Andrius Kupčinskas
Andrius Kupčinskas

Ratkelis, (8 37) 22 92 42, el. p. dainius.ratkelis@kaunas.lt

t. y. pasirošusių, atsakingai ilgalaikiai įsipareigojusių ir kaip brandžios asmenybės gyvenančių tėvų, 24 valandas paroje pavyzdinai ugdančių savo vaikus.

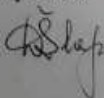
3. Daug **socialinės rizikos šeimų** ir juose augančių **vaikų** – tai faktas. Kodėl? Tai ne tik socialinių gebėjimų problema. Į tai veda alkoholizmas, moralės normų nepaisymas, stoka užimtumo ir pan. Manau, kad tokioms šeimoms reikia *socialinių darbuotojų* bei kitokių *autoritetų* paramos. Kad tai efektinga, liudija kolegų patirtis. Tikslinga būtų, kad socialinių darbuotojų turėtų parapijos, kaip yra Vokietijoje, Austrijoje. Kad socialinės rizikos šeimų mažėtų, pritariu, jog reikia *kelti pavyzdinių šeimų autoritetą* ir sudaryti tėvams sąlygas vaikų auklėjimui, vertinant jų *pastangas patiems užsidirbti* ir pan., siekti šeimos vienovės *vengiant emigracijos*.

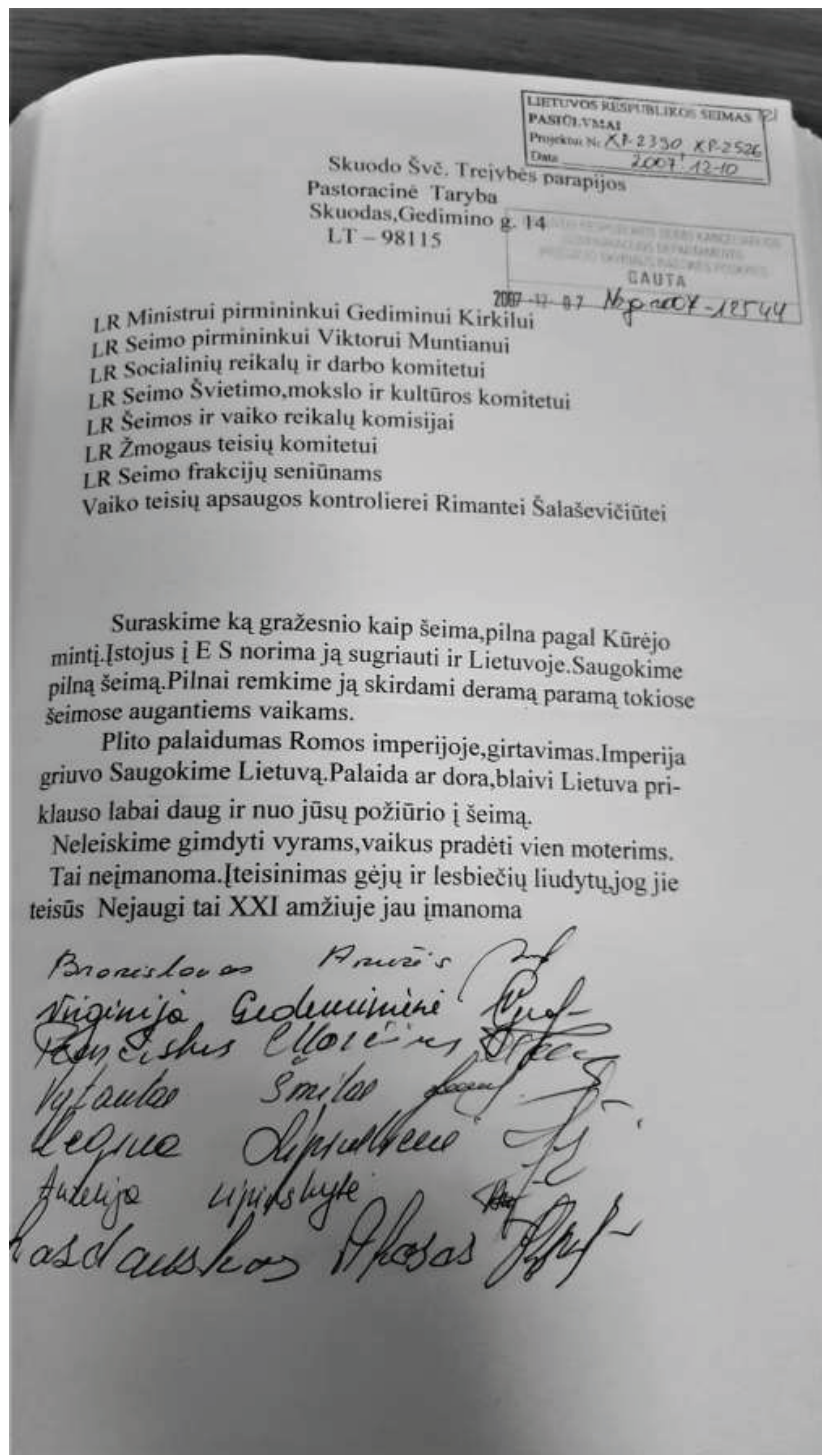
4. **Peranksti pradėti lytinį gyvenimą** skatina vieša informacija, alternatyvios skaistos pavyzdžių ignoravimas, kontracepcijos reklama ir pan. Pritariame, kad per švietimo institucijas ir visuomenės informavimo priemones reikia kuo daugiau *platinti dorinio ugdymo, piliečių atsakomybės pavyzdžių, ruošti jaunimą šeimai, ir tai atitinkamai skatinti*, o platinantiems žemos kultūros informaciją, sekso, smurto tema taikyti tam tikras *sankcijas*, nes tai žaloja jaunimo sveikatą ir prieštarauja *Sveikatos santykių teismo principui / šr. Lietuvos sveikatos programą /*. Ką reiškia *telegonija* mažai kas žino, bet tai reikšminga šeimos ir visuomenės ateičiai.

5. Pavadinti „**atgyvenusiais**“ modeliais šeima, dora, - tai Tautos priešų -svetimųjų veiksmai. Tradicinė šeima, tradicinė dora, tradicinė duona, tradicinis namas ir t. t. – tai Žmogui būtinybė. Jeigu būsime skeptiški tam, ko reikia mūsų prigimčiai, kuo tapsime? Jeigu kas yra kas neaišku suaugusiems, pasiklausime vaikų, kurių dar nesugadino viešoji nuomonė. *Turi būti tradicinės Tautos vertybės, Žmogaus vertybės, nepaisant kokios liberalizmo srovės tekėtų iš Vakarų ar Rytų.*

Tikiu, jog LR Seimas atlaikys klystančiųjų ir abejingųjų įtakas. Jūsų - Seimo pirmininko autoritetas yra labai reikšmingas priimant dokumentus svarbius Lietuvos visuomenės sveikatai plačiąja prasme.

Su pagarba

 Danė Šlapkauskaitė

LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMO KAMERLIVŲ
KOMUNIKACIJOS DEPARTAMENTO
PILIEŲ SKYRIAUS PASTABŲ POKYBIS
GAUTA
2009-12-10 *2009-2009-11785*

170

SKUODO ŠVČ. TREJYBĖS PARAPIJOS
SKUODO DEKANATO TIKYBOS MOKYTOJAI
SKUODAS, ŠATRIJOS I
LT-98115

LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMAS
PASTŪLYMAI
Projektui Nr. *XP-2350-XP-2526*
Data *2009-12-11*

- LR Ministrui pirmininkui Gediminui Kirkiūiui
- LR Seimo pirmininkui Viktorui Muntianui
- LR Socialinių reikalų ir darbo komitetui
- LR Seimo švietimo, mokslo ir kultūros komitetui
- LR Šeimos ir vaiko komisijai
- LR Žmogaus teisių komitetui
- LR Seimo frakcijų seniūnams

Sažinyje, kaip galvas kelia tradicinės šeimos griovėjai, kaip veržiasi save įteisinti Seime, kategoriškai pasisakome prieš gėjų, leisbiečių ir visų homoseksualų juridinį įteisinimą

Priimamojo

LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMOS
PASIŪLYMAI
Projektui Nr. XP. 2350, XP. 262A
Data 2007. 11. 26

SEIMOS SEIMAS
Page 1 of 1

From:
To:
Sent:
Attach:
Subject:

"Mindaugas Ardzijauskas" <dequella@yahoo.com>
<kestutis.dauksys@irs.lt>; <etela.karpickiene@yahoo.com>
<vytautas.bogusis@irs.lt>; <Irena.Siaulienė@irs.lt>
<vidmantas.ziemelis@irs.lt>; <Arturas.Siaulienė@irs.lt>
<Ceslovas.Jursenas@irs.lt>; <aldona.paulauskas@irs.lt>
<pnim@irs.lt>; <premjer@lrkv.lt>; <Julius.Vesetka@irs.lt>
2007 m. lapkričio 24 d. 12:54
nžakčšāāāččā0001.jpg
tikiuosi principingu sprendimu!

DEL pritarimo VALSTYBINEI ŠEIMOS KONCEPCIJOS projektui
DEL PRITARIMO ŠEIMOS PAGRINDŲ ĮSTATYMUJ
2007-11-24

LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMOS
PASIŪLYMAI
Projektui Nr. XP. 2350, XP. 262A
Data 2007. 11. 26
DAUTA
2007-11-28

- L.R. Ministrui pirmininkui Gediminui Kirkilui
- L.R. Seimo pirmininkui Viktorui Muntianui
- L.R. Seimo Socialinių reikalų ir darbo komitetui
- L.R. Seimo Šeimos ir vaiko reikalų komisijai
- L.R. Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komitetui
- L.R. Seimo Žmogaus teisių komitetui
- L.R. Seimo frakcijų seniūnams

Kaip tik dabar aš - Mindaugas Ardzijauskas ir Jūs gerbiamieji, esame atsakingi už Lietuvos ateitį. Nesu šeimos reikalų specialistas, bet manau visiems yra aišku, jog sveika ir tvirta valstybė yra kuriama sveikos ir tvirtos šeimos pagrindu. Noriu matyti Lietuvoje – tvirtą, sveiką, moraliai teisingą visuomenę. Turėtumėt sudaryti visas reikalingas sąlygas Lietuvos šeimų gerbūviui augti. Raginu Jus priimti teisinius sprendimus apsaugančius Šeimą, kuri yra sudaryta santuokos pagrindu, prisiimant visas su tuo susijusias atsakomybes bei įsipareigojimus. Tikiuosi jūsų principingų sprendimų.

Uoširdžiai Mindaugas Ardzijauskas

Primamojo

LIETUVYBĖ RESPUBLIKOS SEIMAS

PASIŪLYMAI

Xp. 2390

Projektas Nr.

2008-05-19

Tema

From: "Matilda G." <matildg@gmail.com>
 To: <prim@irs.lt>
 Sent: 2008 m. gegužės 16 d. 00:28
 Subject: Atvirai Lietuvai

GAUTA

2008-05-16

Dr. G. - 3008-5245

Sveiki! O gal jau mes visi ir jau nebesveiki. Supykau ant savęs, ant Lietuvos O ypač ant Lietuvos!!!!!! Pavargau aš joje gyventi. Išvažuočiau Neturiu pinigų. Nors žinoma, ne pinigai čia bet varkės, nuo nepakantumo ir nesupratingumo. Nuo nemėilės Lietuvai. Nuo Jūsų mielas Prezidentė neveiklumo, nuo Seimo pasidavimo ir nuo nepagarbos savo Motinai tėvynei. Brangieji žmonės, kitaip jus vadina-SEIMO NARIAIS, negerbiai jūs nei savęs, nei savo motinų, o ką šneket apie mane ir mūsų žmogus gyvuoja. Ča. Ča. O mes, tiesa, pasiduodam "pigiai"- už sąžiningą įvertinimą. Ir už pagarbą. Dabar čia pakalbėjau parašiau tai kaip mūsų mielas Prezidentas-mieko konkretaus O žinot ką norėčiau pasakyti, nepatikesit-PARDUODU LIETUVĄ. Taip taip (tik nežinau kur toki skelbimą įdėt) (čia) Jidomu kas pirkis? Jūs Prezidentė? Jūs, Seimo nare? O gal mūsų brangi baisioji kaimynė Rusija? Jūs bijot? Aš jau nebe, per daug pavargau. Tik laukiu kol ne tik man vienai tai bus paskutinis lašas. O jei tokių neatsiras? Reiškis mes jau seniai parduoti. ČaČa. Nebijokit, nebeverkiu -uk stebiuosi Mūsų Viešpaties kantrybe. O kad taip man josi! Nereiktų jokių net laišku rašyt. Aš tik rašau, kad parduodu Lietuvą. Jokiais būdais ir jokiems seimūnams ir kitiem nepadoriem piliečiam. Ar tautom. Mylejau ir mylėsiu savo Lietuvą. Gaila, kad joje gyvuojanti valdžia manęs-mūsų nemyli. Aga, tai teks turbūt keliauti kur dauguma mūsų piliečių, tautiečių gyvenat (GYVENA)-Didžioji Britanija, Švedija, Norvegija, Vokietija, JAV. Vajė koks pasirinkimas. O jei dar paminečiau kur tautiečių piliečių mažai-Zimbabve, ar PAR. O esme tai ta-Lietuvai, kad ir kaip aš ją myliu esu nereikalinga. Reikia pavyzdžių? Įvardinsiu-šiandien Seimas svarstė nutarimą **Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo**. Aš atvira- vardas ir pavardė mano Matilda Gurevičiūtė. Esu 29 metų. Auginu sūnų-Dominyką. Jam metai ir devyni mėnesiai. Aš vyro neturiu. Nepatikesit-net labai gaila, kad jo neturiu. Kadangi vyro nėra, nėra ir mano sūnaus tėvo. O norėčiau, kad būtų. Kur vaiko tėvas nežinau (o paleistuve!!!!!!!!!!!!!!). Pagal dabartinius įstatymus esu viena auginanti vaiką. Tokia pat kaip išsikyrusių šeimų. Pagal naują svarstomą nutarimą aš ir mano vaikas, taip išiečių, esam ne šeima. Berašydama tik susivokiau, kodėl Seimas apskritai tai svarsto-JŪS GI BRANGŪS IR PRABANGŪS SEIMŪNAI, negerbiai savo motinų jų vargo ir pasiaukojimo! Gailiuosi, reiktų sakyti, mano sūnau, kad tave išnešiojau, matyt reikėjo abortą pasidaryti. Kam ta nauja gyvybė? O palaukit, gi dabar dar baisiau- nei abortų nei vienišų mamų, šeimų, bet nesigailejau ir nesiruošiu, mano sūnau! Prašau, atsakykit Prezidentė, Siemūnai, net ir tu Lietuva, tai gal man vis dėlto reikėjo pasidaryti abortą. Aš neteigiui, kad esu skaisti ir nekalta mergelė, kuri turi vaiką. Galit mane vadinti kaip norit-paleistuve, auginanti benkartą, aš per daug pavargau, kad galėčiau supykt ir įsižeist. O apskritai, ko čia man ir įsižeist jei teisybė-mano vaikas benkartas. Juk taip. A Vienuolio laikas buvo vadinami tokie vaikai. Pasirodo ir V. Adamkaus laikais. Nesupyk, ponas Prezidentė, aš neasmeniškai. Jei kas paklaustų, tai ką darysi, atsakyčiau, norėčiau galėt parduot Lietuvą. O jei dar labiau pavyktų prekyba -NETEISYBĖ. Klausimas-Lietuva, aš tave labai myliu, o tu mane ir mano vaiką (be tėvo)? Ir tai būtų tik vienas klausimas iš kokių 50. Aišku kitomis temomis (pvz Mokslo reforma arba sveikatos). Normalaus ir sveiko proto rinkėja-(Nesupykit ir neįsižeiskit, nes aš ant jūsų nepykstu.)

Su meile atviras laiškas Visiem-Matilda Gurevičiūtė

(vardas ir pavardė tkrī) Ačiū

2008.05.1

LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMOS
PASTŪLYNĖS
PREMIJOS SKYRIMAS RASTINĖS POŠTINIŲ

GAUTA

2007-12-17 Nr. 9-2007-12795

Skuodo Šv. Treybės parapijos
Caritas darbuotojai
Skuodas, Gedimino g. 14
LT - 98115

LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMAS
PASTŪLYNĖS
Projektui Nr. XP-2550, XP-2552
Data 2007-12-10

LR Ministrui pirmininkui Gediminui Kirkiui
LR Seimo pirmininkui Viktorui Muntianui
LR Socialinių reikalų ir darbo komitetui
LR Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komitetui
LR Šeimos ir vaiko reikalų komisijai
LR Žmogaus teisių komitetui
LR Seimo frakcijų seniūnams
Vaiko teisių apsaugos kontrolierei Rimantei Šalaševičiūtei

Šalin rankas nuo šeimų pagal Kūrėjo planą.

Šeima – tai vyras-motina gimdytoja ir auklėtoja, vaikai.

Ne vieta Lietuvoje, Seime netradacinių šeimų propaguo-
tojams

Keista, jog istojus į E S Lietuvoje bus įteisinama viskas
kas purvins Lietuvos vardą

Tikimės jūsų proto blaivumu, išlikimu su tauta.

Danutė Zubickė Slav
Elena Starmantė Blat
Svetlana Prinsuocikaitė Patina
Janina Lukošienė Ofec
Stepanija Rimkienė & Rim

Skuodo Švč. Trejybės parapijos
Šv. Pranciškaus pasauliečiai

Skuodas, Gedimino g. 14
LT - 98115

2007-12-05 M. p. 2007-12-05
GAUTA

LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMAS
PASIŪLYMAI
Projektui Nr. KP-2390 KP-2526
Data 2007-12-06

MAS
726

- LR Ministrui pirmininkui Gediminui Kirkilui
- LR Seimo pirmininkui Viktorui Muntianui
- LR Socialinių reikalų ir darbo komitetui
- LR Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komitetui
- LR Šeimos ir vaiko reikalų komisijai
- LR Žmogaus teisių komitetui
- LR Seimo frakcijų seniūnams
- Vaiko teisių apsaugos kontrolierei Rimantei Šalaševičiutei

Mes šv. Pranciškaus pasauliečiai pasisakome už šeimą pagal Kūrėjo planą – vyras-tėvas, žmona-vaikų Motina ir vaikai turintys abu tėvus. Vaikas tarp dviejų tėvų [vyrų] ar dviejų moterų iš kurių vienas atstovauja tėvą, o kitas-motiną daugiau negu cirkas. Kategoriškai pasisakome prieš įteisinimą gėjų ir lesbiečių šeimoms. Jos negali būti įteisintos ir Seime atstovauti Lietuvos reikalus. Lietuvos negali laukti Romos imperijos likimas.

Valdžios vyrai, moterys nejaugi Lietuvos likimą ateityje nuspręš įvairūs savęs nesuvaldantys žmonės.

Šalin rankas nuo tradicinių šeimų
Verčiau be ES-os negu pataikauti iškrypimui.

parašai
Juoda Gabrielė
Stanislava Stanickė Stapeckė
Tezabėlė Malūkaitė
Adelė Viškentienė Aliauskaitė
Veronika Ramonienė Aliauskaitė

NACIONALINĖ ŠEIMŲ IR TĖVŲ ASOCIACIJA
Kreipimais ir viešos pozicijos dėl
Valstybinės šeimos politikos koncepcijos projekto
SUVESTINĖ

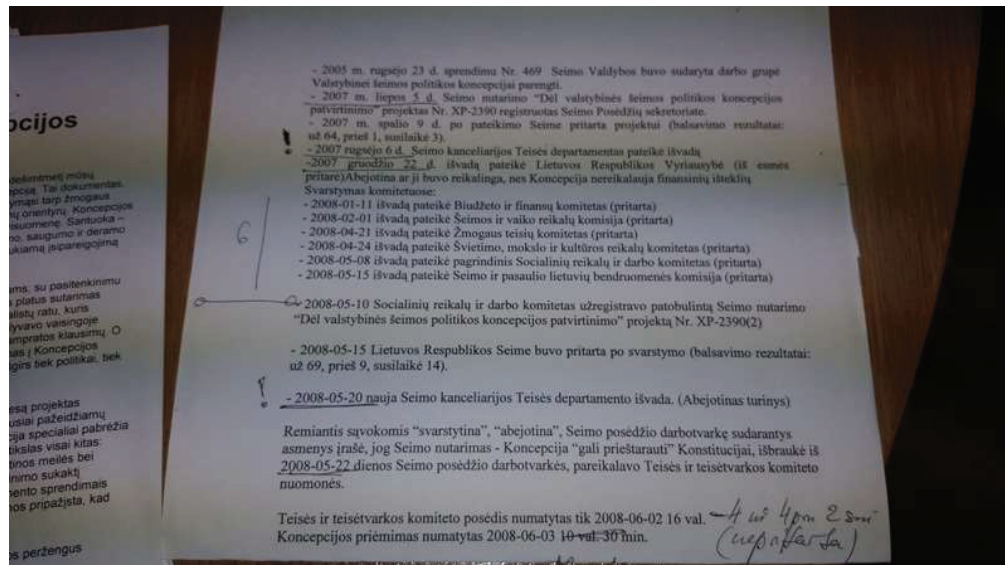
Ši suvestinė remiasi Nacionalinės šeimų ir tėvų asociacijos (NŠTA) turima informacija bei NŠTA pateiktais (jos narių, giminingų organizacijų, pavienių asmenų bei Seimo) kreipimais bei žiniasklaidoje išskytu vieša nuomone.

Kil. Nr.	Data	Kreipimosi autoriai	Pozicija	Pastabos
1.	2007-09-19	Seimo narė M. A. Pavilonienė	Nepalaiko	Seimo narės pasiūlymas pateikti projektą
2.	2007-09-27	Lietuvos vyskupų konferencija	Palaiko	Komunikatas
3.	2007-10-27	Lietuvos socialdemokratių moterų sąjunga	Nepalaiko	Intereso dienraščiai
4.	2007	NK95 (N. Vasiliauskaitė ir kiti.)	Palaiko	
5.	2007	Interneto dienraštis Bernardinai.lt	Palaiko	
6.	2007-10-27	Lietuvos šeimos centras	Palaiko	
7.	2007-10-02	Lietuvos žmogaus teisių asociacija	Palaiko	
8.	2007-10-05	Nacionalinė šeimų ir tėvų asociacija	Palaiko	Taip pat bent 7 straipsniai interneto dienraščiuose
9.	2007-10-05(?)	Vil „Rafaelis“	Palaiko	El. paštu
10.	2007-10-05	Valdas ir Grytė Valeckos	Palaiko	
11.	2007-10-05	Doc. Dr. Danė Šlapkauskaitė (Suaulių universiteto Medicinos pagrindų katedra)	Palaiko	
12.	2007-10-09	NVO: - Asociacija Kauno moterų draugija, - Kauno moters užimtumo centras, - Lietuvos žmogaus teisių centras, - Lygių galimybių plėtros centras, - Moterų informacijos centras, - Piliiečių gyvybės ir paramos fondas, - Tolerantiško jaunimo asociacija, - ŽIV ir AIDS paveiktų moterų bei jų artimųjų asociacija, - Žmogaus teisių stebėjimo institutas	Nepalaiko	
13.	2007-10-09	Žmogaus teisių stebėjimo institutas	Nepalaiko	
14.	2007-10-11	Biudžetinė įstaiga Klaipėdos miesto socialinės paramos centras	Nepalaiko	Remia L.GPC nuomone
15.	2007-10-23	Lietuvos kūno kultūros akademija (akademine bendruomenė)	Palaiko	Pasirašė 15 asmenų
16.	2007-10-23	„Birutės“ lopšelis/darželis	Palaiko	Pasirašė 16 asmenų
17.	2007-10-23	Kauno medicinos universitetas (akademine bendruomenė)	Palaiko	36 profesoriai ir docentai
18.	2007-10-23	Kompozitorius Jurgis Gaižauskas ir jo šeima	Palaiko	12 asmenų
19.	2007-10-25	Lietuvos katalikų mokslo akademija (akademine bendruomenė)	Palaiko	Pasirašė 17 asmenų
20.	2007-10-29	Vilniaus pedagoginis universitetas (akademine bendruomenė)	Palaiko	34 profesoriai ir docentai
21.	2007-10_11	Vilniaus dominikonistkas jaunimas	Palaiko	
22.	2007-10_11	Santuokinių susitikimų bendruomenė (iš Vilniaus)	Palaiko	
23.	2007-11-02(?)	Moterų NVO tinklas „REGINA“	Nepalaiko	
24.	2007-11-06	Motina-motina! palaikymo grupė	Palaiko	
25.	2007-11-16	NVO vaikams konfederacija	Palaiko	Rezoliucija

26.	2007-11-18-19	Pal. Jurgio Matulaičio parapijos šmėnės	Palaiiko	
27.	2007-11-??	Pal. Jurgio Matulaičio parapijos šeimos pagalbos centras	Palaiiko	
28.	2007-11-??	Šeimų klubas „Darna“	Palaiiko	

Parengta 2007-11-19, NŠTA

23 PRIEDAS. ŠPK darbo grupės darbinis dokumentas dėl ŠPK svarstymų Seimo struktūriniuose padaliniuose

Eglė KAVOLIŪNAITĖ-RAGAUSKIENĖ

**VISUOMENĖS DALYVAVIMAS FORMUOJANT ŠEIMOS
POLITIKĄ LIETUVOJE**

Mokslo daktaro disertacija

Spausdino – Vytauto Didžiojo universitetas
(S. Daukanto g. 27, LT-44249 Kaunas)
Užsakymo Nr. K17-013. Tiražas 15 egz. 2016 04 14.
Nemokamai.